

Ungarisch Historischer Verein Zürich

Nagy Gyula

AZ ELLOPOTT MAGYAR ŐSTÖRTÉNET II

Kísérlet a magyar eredet kérdésének megoldására

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa
Budapest - Zürich
1999

Sorozatszerkesztő: dr. Csihák György
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
elnöke

Térképek: Lányi Ernő
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
tagja

A jelen kiadvány minden költségét a szerző és a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület viseli

ISBN 963 85684 4 5

Készült
Zepetnek Nyomda, Balatonvilágos
(& 2 (88) 480-511
Felelős vezető: Tóttössy Péter

Tartalom

Tartalom	5
Forrásmunkák.....	6
Prof. Shokótu Faisi történész levele	8
Előszó	9
Csihák György: Tényleg ellopták?.....	10
Bevezetés	11
Mezopotámia	14
Mezopotámiából Belső-Ázsiába	24
A belső-ázsiai eredet kérdése	26
Constantine Porphyrogenitus: De Administrando Imperio	28
Az újabban talált kútfők adatai	37
Mit tudunk a török faj ázsiai történelméről?	40
Az ujugurok történelmi feljegyzései, krónikái	48
Az indogermán elmélet és a „finn-ugor“ eredet	54
Az ujugur krónikák hitelessége	58
Mit tudnak az ujugur krónikák nemzetük kiköltözéséről?	63
Khorezm	66
Subartu, a hurri nép és a Mitanni	70
Az archaikus Khorezm	75
A pártus rokonság kérdése	83
Őstörténet-kutatásunk tragédiája	84
Turán a görög-makedon hódítás után	86
Milyen szerepet játszott Khorezm ezekben az eseményekben?	88
A hunok	90
Csitki turkesztáni hun birodalma. A hun birodalom bukása	92
Indiába került rokonaink: a kusánok	96
Mi maradt meg Khorezm-ben a kusánok emlékeiből?	100
Az ujugur és a török népek	102
Az Eftalita – vagy Fehér-hun Birodalom és Khorezm	105
Az ázsiai avarok, eftaliták és a nyugati avarok, zsuan-zsuanok	113
Az eftaliták a Perzsa Birodalomban	114
A hun-magyar rokonság és az első két európai magyar (onogur) haza	120
Baján Kagán avar várkunjai	129
Bizánc és az avarok	130
A „kalandozások“ indító oka	133
Hogy kerültek az avar kincsek „Nagy Károly“ birtokába?	135
Az avar hírforrások	137
A Kök-Türk Birodalom	138
Kurt onogur-bolgár birodalma	139
Az onogur-magyarság keresztény hitre térése	142
Dentumagaria	145
A magyarok harmadik hazája: Onogoria vagy Lebédia	146
Kummagaria	151
A mongolok uralma alatt	155
Jeretány fejedelem	158
Timurlenk	165
Magyar pusztulása	167
A kumai magyarság emléke	170
Miért?	173
Útban vagyunk: a magyarság állati szörnyetegek leszármazottja!	181
Hun-avar-magyar faji, nyelvi és népi folyamatosság?	183
Végkövetkeztetés	187
Függelék.....	189
A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület eddig megjelent kiadványai	
Előkészületben	
Statisztika	
Info	
Névmutató.....	197

Forrásmunkák

Baráth E. Tibor	The early Hungarians. Montreal, 1983
Baráthosi-Balogh Benedek	A hunok három világbirodalma Elpusztult hunos véreink
Bendefy László	Kummagaria, Amerikai Magyar Hang 1955-1956 (17 folytatásban)
Constantine Porphyrogenitus	De Administrando Imperio. Magyar-Görög tanulmányok Szerk. Moravcsik Gyula
Dékány István	A magyarság lelki arca (Atheneum) A mai társadalom. Pantheon kiadás
Érdy Miklós	A sumir-, urál-altaji-, magyar rokonság kutatásának története. I. rész: a 19. század
Fehér Mátyás-Jenő	Középkori magyar inkvizíció (Transsylvania) Az avar kincsek nyomában A korai avar kagánok
Fehérné, Walter Anna	Az ékírástól a rovásírásig
Gibbon, Edward	Christianity and the decline of Rome. (Collier Books)
Gordon Childe V.	The Dawn of European Civilization. (Paladin)
Götz László	Keleten kél a nap I. II. III. IV. A szerző kiadása, Wien
Herders Bildungsbuch	Der Mensch in seiner Welt. Verlag Herder, Freiburg
Képes Géza	Kőbe vésett eposzok az Orkon és a Tola folyók mentén A magyar őstörténet nyomai
Kiss Lajos, Marjalaki	Anonymus és a magyarság eredete. Visszhang Zajthy híradására. Miskolc, 1929.
Koestler Arthur	La Treizieme Tribu. L'Empire khazar et son héritage. Calmann-Levy Kortársak és krónikások híradásai a magyarok elődeiről és a honfoglalásról – Gondolat, 1975
László Gyula	„A Kettős Honfoglalás“. Magvető
McKenzie John L. S. J.	Dictionary of the Bible. Collier Macmillan Publishers, London
Nádas - Somogyi	Krónika. A XXIII. Magyar Találkozó Krónikája
Nagy Sándor	A magyar nép kialakulásának története. Editorial Transsylvania 1956
Padányi Viktor	Dentumagaria, (Transsylvania)
Thury József	A magyarok eredete, őshazája és vándorlása. Budapest, Atheneum. 1896
Tolszov Sz. P.	Az ősi Chorezm (Po Szledamdrewnye-Chorezmijszkoj Civilizacii) Ford. Balázs János
Toynbee Arnold J.	A Study of History. Abridgement by D. C. Somervell
Zakar András	A Sumér Hitvilág és a Biblia
Zarek Ottó	Die Geschichte Ungarns. Humanitas Verlag, Zürich

A szerkesztő elnézést kér az olvasótól,

amiért ez a mű igen nehezen olvasható. Szinte teljesen idézetekből áll, ezért lehetetlen az egységes, világos szerkesztés. Egy példa a sok közül:

Könnyű lenne Chorezm-et Khorezm-re javítani, vagy fordítva. Igenám, de kérdés, hogy szabad-e? Viszont sok olyan név szerepel itt, aminek nincs magyar „helyes írása“. Így igazából nehéz tudni, hogy ki ír helyesen: 1) a szerző, 2) akitől a szerző idéz, vagy 3) akitől az idézett idéz? Abból az elvből kiindulva, hogy az ősi neveket nem illik lefordítani, úgy döntöttem, hogy a neveket hagyom, amint a kéziratban szerepelnek. Így, aztán, a szövegben gyakran fellelhető a klasszikus vicc: a négy evangélista a következő három – Péter és Pál. Sokszor az olvasó fokozott figyelmén múlik, hogy észrevegye: bizony, mind a négy ott van. Miáltal jobban bizonyítódik, hogy – ügyesen loptak. Szíveskedjék figyelni!

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1994-ben „Magyar Történelmi Tanulmányok II” „Kísérlet a magyar eredet kérdésének megoldására” címmel bocsátotta útjára Nagy Gyula, Kanadában élő kutató munkájának rövid összefoglalását. Most a teljes munkáját adjuk az olvasó kezébe.

E munka célja: egy könyvbe foglalni a számos forrásban igenis föltalálható ismeretkincset.

Nagy Gyula, egy másik jelentős kutatási eredménye – „*Ki az áruló*” – harminc évi kutatómunkája eredménye. Nagy Gyula ezen munka közben vált történelemíróvá, miközben történelemszemlélete kialakult

Tudja, hogy a történelem megértéséhez elengedhetetlen előfeltétel a *sorsézés*. Érzí, mint a *vő* és *sógorfalvak* egyikéről, *Nemestördemic-ről* való származása is bizonyítja, hogy a magyarság több hullámban érkezve vette birtokába a Kárpát-medencét. *László Gyula* tételét a több honfoglalásról igaznak érzi.

A tanuló és a kutató számára kíván segítséget nyújtani: vigye tovább a fáklyát, mert igaz a megállapítás: a *kutatás olyan méreg, amelyről leszokni nem lehet!*

Hogy jött Nagy Gyula azon elhatározásra, hogy ezen munkát megírja? Az 1981-ben végrehajtott kínai útja után, a beszámolót elküldte Barna Kornélnak, aki a következő levélben köszönte meg:

Kedves Barátom,

igen megtisztelő, jóleső és hallatlanul érdekes soraid csak ma kerültek kezembe. Ugyanis kerek másfél évi kórházból-kórházba – vándorlás után közvetlenül az ünnepek előtt tértem végre haza – ahonnan Kornél fiunk máris tovább szállított bennünket Mannheim-i házába. Az Ünnepeket nála töltöttük - és onnan csak tegnap érkezünk „haza” Baden-ba, ahol többek között a Te leveled is várt reánk.

Bevezetésként: Magam a véletlenben soha nem hittem és nem hiszek. Ha a sors valakinek megadja a lehetőséget arra, hogy egy régi álma megvalósulhasson, az a Valaki - szerintem - a Választottak közé tartozik. Hiszen az ilyesmi már a Csodák magasságát érinti; erről pedig Babits ezt írja: .. ki *méltó* látni a Csodát, az a Csodát MAGÁBAN HORDJA... Ezt a csodát boldogult Lóczy Sándorunk néhány szava oltotta beléd; ezt kerek negyven éven át hordtad magadban - és méltónak találtattál a beteljesülésére. Irigyeljelek? Mivel soha nem ismertem az irigységet, nem teszem. Helyette őszinte szívvel gratulálok a KEZDETI sikerhez is! „KEZDETI”-nek írom, mert a kutatás egy áfium, méreg, amelyről nem lehet „leszokni”, amit nem lehet abbahagyni; vágya most már életed végéig kísér. Ezt a mérget - repülő-Védőszentjeim gyűjteménye révén - magam is ismerem...

Mielőtt azonban a következő kínai társasutazásra a jegyedet megváltanád, ajánlanám, hogy az eddig elért „anyagodat”, minden nem-hozzá tartozó szó, sőt betű teljes kiszűrésével, vessed papírra. Biztos vagyok abban, hogy ezt az „idekinti” magyar sajtó készséggel és örömmel közölné. Tanulmányodnak visszhangja lesz; talán akad egy honfitársunk, aki hozzá tud szólni? Egyetlen hozzászólás kiindulása lehet egy nyomnak, amely legközelebbi kínai utad alkalmával tárul majd eléd.

Magam evvel a kérdéssel soha nem foglalkoztam. Itt azonban meg kell említenem, hogy a sors (az ötvenes évek elején) a Védőszentjeimmel kapcsolatban összehozott egy francia rk. katona-lelkésszel. Egy alkalommal említette, hogy a Dien-Bien-Fu (?) környéki harcokban sok magyar légióossal volt dolga, akik az ellenség EGYES embeivel megtudták magukat értetni! Sajnos, evvel a hírnek máris vége. Az illető főtt. úr nevét nem tudom. Ajánlanám, kutassad fel a volt légiós magyarok szervezetét. Biztosan sikerül majd egyes címeket kapnod - és ezek között miért ne lenne valaki, akitől értékes adatokat kaphatnál?

Szép munkádra a jó Isten áldását kérve búcsúzom - azaz még megemlítem, hogy a már fent említett kórház-járásum „eredményeképpen” az immár kerek tíz esztendeje beteg (érszűkület) és igen fájó ballábamtól sikerült „megszabadulnom”. A biztosítótól szép kis kocsit és jó mankókat kaptam. Az utóbbiak az Ünnepek legnagyobb attrakciói voltak: unokáim távolugró-versenyt rendeztek velük... Fontos, hogy a fürdőszobánkban olyan kapaszkodó-rendszert agyaltam ki, amelynek segítségével minden ottani berendezést külső segítség nélkül tudok használni - beleértve a fürdőkádát is!

A kapcsolatos büszkeség állapotában (!) zárom soraimat. Kedves beszámolódat sokra értékelve búcsúzom. Tiszteletteljes kézcsókjai jelentését kérve, kegyelemteljes Új Esztendőt kívánva köszönt

81. 2. 3.

Kornél

Prof. Shokótu Faisi történész levele

„...Mi - néhányan - japán őstörténet kutatók abban a hitben nőttünk fel, hogy a világ legnemesebb nemzete és fajtája a „maya-r-a“ magyar. (Kérem meghatározásomra nem a hitleri nominalizmust alkalmazni.)

A „Felkelő Nap“ birodalmi ivadékainak hittük és hisszük Önöket, kedves magyar testvérek, akiket a történelem „karma“ messzire sodort. Faji kiválóságukat elismerve érkezünk meg annak idején Budapestre magyarul tanulni a bölcs Imaoka Gyuicsiro vezetése alatt.

Harminc év szemléletével meg kell állapítanom a következőket:

1) Igaz magyar történetírás sem a Habsburg, sem a Horthy korszak alatt nem létezett. A Habsburgok saját érdeükben megsemmisítettek mindent, ami az ősi eredetre utal. A Horthy korszak szerve - a Teleki Pál Intézet - saját nevelésű céhbéli tudósai pedig, Hóman Bálint vezetésével, „átértékelték“ az amúgy is hiányos magyar történelmet a római katolikus egyház és a Habsburg-ház javára.

2) A valóságos faji mythosok alapján dolgozó történész ebben a gárdában nem létezik, mert hogyan is értékelnék azok a mythosok erejét s igazságát, akik saját Nemzeti Krónikájuk hitelét is lerontották.

Miután azonban a magyar nemzet, faj és nép - vagy nevezzék ahogy akarják - történelmi kutatás szempontjából csak olyan elbírálás alá kell essen, mint a többi nemzet, faj és nép, - kérdezem Önöktől, kedves magyar történész kartársak, miért hivatkoznak mindig a saját fajuk determinációs kérdéseiben a hitleri anomáliákra? Miért nem hivatkoznak a biblikus Izrael faji hasonlatosságokra?... Izrael faj, nép és nemzetség, tehát ugyanúgy a magyar, japán, görög, arab is faj, nép és nemzetség.

De miért nem oldják meg végre Önök, - magyar tudósok - a bibliában hemzsegő magyar elnevezések, nevek, földrajzi helyek problémáit?

Innen messziről jobban látszik az igyekezet is, meg a hamisság is. Valóban a magyar fajta igen elkeveredett már. A „magyar“ történelemírás tudósai is ilyen kevert vérűek. Van: német-magyar, szláv-magyar, román-magyar, izraelita-magyar keveredésű történelemtudós is.

Érdekes kívülről megállapítani azt, hogy ezek egyike sem az igaz magyar történelmet kutatja, hanem a németek, szlávok, románok és izraeliták javára akarja a magyar történelem igazságait elferdíteni. Ezzel kapcsolatban csak egyetlen kérdést szeretnék intézni ezekhez a kartársakhoz és rajtuk keresztül minden magyarhoz. Nevezetesen:

Miért van, hogy a világ egyetlen nemzete a magyar, amelynek származását, történelmét minden más népség elhomályosítani igyekszik? Kik állanak e mögött a homályosítás mögött?

Addig is, amíg Önök erre válaszolni fognak, mi - japánok és az összes turáni törzshöz tartozók, Pakisztántól Szibériáig és Hindukustól Burmáig - a legősibb „egy-nyelv“ elemeit megtartó nyelven - magyarul - írjuk „Ébresztőnket“ csaknem 800 millió TESTVÉRÜNKHÖZ és ezzel a magyar népnek, fajnak és nemzetségnek akarunk a legősibb származásért és sokezeréves tradícióért tiszteletet adni, még akkor is, ha Önök, magyarok, ezt a tényt erőszakkal megmászítani kívánják.“

(Nemes Váradi Imre: Mérlegen 9-10)

Előszó

Az 1988. évi Clevelandi Őstörténeti Kongresszuson is felmerült a gondolat: meg kéne írunk a magyar őstörténelmet úgy, amint azt ma ismerjük.*

Ezen sorok írója akkor már évek óta gyűjtötte ezen munkához az anyagot és meglepve vett tudomást a zárt ajtók mögött folytatott tanácskozások kimeneteléről. A kiszivárgott hírek szerint a vélemények megoszlottak: volt, aki pártolta, s volt, aki ellenezte a gondolatot, mert - mint mondták - még nincs elegendő bizonyított irodalom.

Lehetséges, hogy ma távolról se ismerjük a teljes igazságot, de annyit már látunk abból, amennyivel a további kutatásnak segítségére lehetünk, irányt szabhatunk. Mindenek előtt meg kell indulnia a magyar szellemű tudós-képzésnek! Azt az óriási szellemi kincset, amelyet a *DUN HUANG*-i barlangtemplom könyvtára tartalmaz, lehetetlen akár két emberöltő alatt is feldolgozni egy arra felkészült tudós-csoportnak. A svájci utazási iroda pamflettje, a „*GUIDES OLIZANE*“ szerint 50.000 kézirat elolvasásáról van szó! Ha ezt a számot tekintjük, akkor tudjuk megsejteni, mit mulasztottak a magyar kultusz-kormányok. Kínai, perzsa, arab, török, görög, latin, szogd, csagatáj stb. nyelvet értő kutatók kellenek.

Ezen sorok szerzője jól tudja, munkája hiányos. Emigrációban írta könyvét, számos - csak címéből ismert - forrásmunka nem volt beszerezhető és sok olyan is van, amelynek „hitele“ nincs; a „hivatalos“ tudomány lejáratta magát.

E MUNKA SZAVAHIHETŐNEK LÁTSZÓ KUTATÓK ÍRÁSAIBÓL VETT IDÉZETEKRE ÉPÜL és nem akar a történelmi publicisztika mezejére sodródni: minden ajtónak nyitva kell maradnia a történelmi kritika számára. Ismétlések, néha ellentmondások elkerülhetetlenek. A tévedéseket meg kell igazítani, a hiányokat pedig pótolni kell. Főösleges magyarázni: Padányi Viktor, Badiny Jós Ferenc, Baráth Tibor, Götz László, Szilvay Gyula, Csobánczi Elemér, Gordon Childe, Érdy Miklós stb. munkái képezték azt az alapot, amelyről a szerző elindult és a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület munkája vitte tovább, foglalta össze. Ha nem is jelzi állandóan az idézeteket, de tudásuk (esetleg tévedésük is) húzódik a munka minden sora mögött.

A magyar őstörténet számára különös nehézséget okoz az a körülmény, hogy a különféle források ugyanazon népeket különböző néven említik. Ugyanez áll az országokra is, ahol hazájuk volt. Teljessé teszi a zavart azon körülmény, hogy a közép- és a belső-ázsiai nomád népek vándorlás, vagy menekülés közben maguk is többször nevet cseréltek. És ne feledjük: körülbelül öt évezred történelméről van szó!

Semmi sem veszélyesebb a tudomány területén a „jámbor együgyűség“-nél! „Szumirok vagyunk! Őseink egyenesen Mezopotámiából jöttek Pannóniába! *KŐRÖSI CSOMÁ*-nak nincs igaza: nem származunk Belső-Ázsiából.“ Az ilyeneket szajkózónak halvány fogalma sincs a történelmi életéről, a geopolitikai kényszerről, a népek küzdelméről, sorsuk alakulásáról és nem veszik észre, hogy hebe-hurgya kiabálásukkal, „nyilatkozataikkal“ mekkora kárt okoznak annak az ügynek, amelyet (állítólag) szolgálni akarnak.

Mint azt a munka világosan megjelöli, minden civilizációnak alapja Mezopotámia, de őseinknek hosszú utat kellett megtenniük addig, amíg „Verecke híres útjára“ léphettek.

E munka szerzője mély tisztelettel emlékszik meg a *LÓCZY-CSALÁD*-ról, amelynek egy tagja, *LÓCZY SÁNDOR* - MINT MÉRNÖK-SZÁZADOS - TANÁRA VOLT A *KASSAI Repülő Akadémián*. Ő irányította figyelmét a Kelet-Turkesztánban maradt rokonainkra, az ujugurokra. Ez volt az az alap, amelyről 1981. júliusában Kínába indult, többet a tárgyról akkor még nem tudott. Ami a továbbiakat illeti, azt Repülő Akadémiánk volt tanulmányi segédtsíjtje, vitéz *BARNA KORNÉL* őrnagy pontosan előrelátta a Kelet-Turkesztán-i útról írt beszámolóra adott válaszában: „A kutatás olyan méreg, amelyről leszokni nem lehet!“

MÉSZÁROS GYULA, az isztambuli egyetemen az etnológia professzora, miután a magyarság múltját illetőleg Isztambulban döntő fontos bizonyítékokat talált, a „*HUNGÁRIA*“ újságnak ezt írta 1949-ben: „Ez új eredmények birtokában most újra kell írunk a magyar múlt legrégibb fejezeteit, s át kell értékelnünk a magyar faj kultúrártékeiről alkotott régi megállapításainkat.“ *MÉSZÁROS GYULÁNAK* ezen tétele képezi e tanulmány vezéreszméjét.

AZ ELLOPOTT MAGYAR ŐSTÖRTÉNET megszületése nem képzelhető el két ízig-vérig magyar ember hozzájárulása nélkül. *UDVARDY T. ENDRE* anyagi támogatása tette lehetővé *TOLSZTOV* nagy művének, *AZ ŐSI KHOREZM*-nek kinyomtatását. Ezt a munkát még 1950-ben magyarra fordították és otthon ki is adták. De amikor a politika hatalmasai rádőbbentek arra, hogy mi is a könyv tartalma, azt kivonták a forgalomból, hírzárlat alá vették, az eladatlan példányokat pedig zúzdába küldték. Hosszú kutatás után sikerült a könyv egy példányára találni és így tudta a magyar történelmi irodalom egyik pillérét *SZATMÁRI ISTVÁN* kiadni. Az egész nemzet háláját érdemlik.

A „véletlen“ megőrizte számunkra a hatalmas *DUN HUANG*-i könyvtárat, megnyitotta a kutatási lehetőséget a magyar elit-nemzedék előtt. Ez a nemzedék haladéktalanul lásson munkához: mindenek előtt szükség van *DSUVEJNI*, *RESIDEDDIN*, *ABULGAZI* és *CSAO-JUAN-PHING* írásainak magyarra fordítására, ezt az említett „véletlen“ nem fogja helyettünk elvégezni, ez a mi feladatunk. Erre kérem a Mindenható áldását.

Kelt Montrealban, 1991. június 24-én, Keresztelő Szent János ünnepén

Nagy Gyula

a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület dísztagja

* L. a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványait: Magyarok őstörténete. Összefoglaló áttekintés. ISBN 963 85274 6 3
Honfoglalásunk és előzményei. ISBN 963 85684 1 0

Tényleg ellopták?

– s ha igen: kik és mikor? Hová lett? Hol van?

Itt, ebben a könyvben. És a *Zürichi Magyar Történelmi Egyesület* eddig megjelent huszonhat kötetében - valamint, az irattárában lévő, kiadásra váró, számos kéziratban. Mert megvan, ápoljuk, őrizzük, mint kis, pislákoló mécs világit, amelynek fényénél egyszer majd lesz magyar föltámadás.

Nagy Gyula szerény ember. Megtalálta, őrizi és most közreadja az ellopott magyar őstörténetet. A következő száznyolcvan oldalon alig találunk néhány sort tőle. Idézethalmaz ez a könyv, noha Nagy Gyula ura ennek az ismeretanyagnak, hiszen másként nem tudta volna a szerteágazó, hatalmas adathalmazt, ilyen pompás rendbe parancsolni. Tudja összefoglalni is, hiszen pénz híjján, a rövid foglalatát kiadtuk már 1994-ben (ISBN 963 04 4114 8). Ilyen kiadványra Magyarországon ma sincs pénz. Nagy Gyula és az egyesület költségén jelenik meg ez a könyv, bolti eladásra nem kerül, mert nem tudjuk annyi példányban előállíttatni.

„Forrásmunkák” címszó alatt felsorolja, hogy honnan idéz. A felsorolt szerzők közül már csak egy él - de az biztos: nem ők loptak. Ők megőrizték. Ők, akik már akkor megtértek az édes Anyaföldre, amikor a Haza még nem szabadult föl 1944-1945-ben, a többieket pedig elűldözték a Hazából a főlsszabadítók és a főlsszabadítottak.

Mivel ez ma már történelem, nem árt tudni, hogy például a magyar vallás hirdetőit már a két világháború között is börtönnel fenyegették. Tudtommal ez a törvény mindmáig érvényben van. Amikor azután, a Szovjetunió dicsőséges *Vörös Hadserege* Hazánkat főlsszabadította a fasiszta rabságból, a moszkvai *Hotel Lux*-ból Magyarországra érkezett tíz-tizenkét ember, akik hozzáfogtak a legmagasabbrendű társadalom megszervezéséhez.

Rendet teremtettek a *Magyar Tudományos Akadémián* is, ami gróf *Széchenyi István* kezdeményezésére, a magyar nyelv művelésére alapított.

Miután két kormány is válogatott, kérdeztük az illetékesektől, hogy az 1999. évi frankfurti könyvvilágkiállításra küldött magyar könyvek közül, melyiket tartják arra alkalmasnak, hogy szembeálljon a nyugati történelemhamisítás sokévszázados gyalázásunkkal? A válasza, régóta, érdeklődéssel várunk.

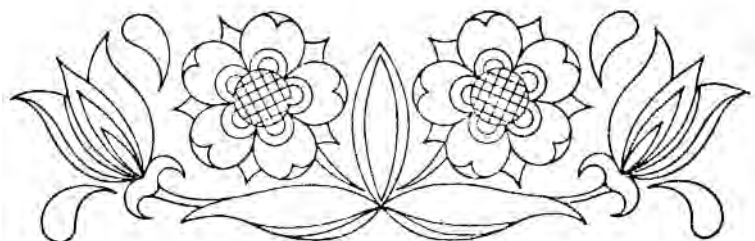
Amióta a Hazában mégse dobják oroszláncokba a „másként gondolkodókat”, valóban elszaporodtak a bolondgombák. Óvakodjék tőlük mindenki. A békés folyamat mindég hosszantartó. Nyilván sok időre, türelemre és főleg szorgos munkára van szükség ahhoz, hogy kialakuljon az új történészgárda, az új közönség, és újra legyen tisztességes, nemzeti történelemírásunk, ami az egészséges nemzettudat alapja.

A becsületes nemzeti történelemírás gyümölcse leend az a *magyar nemzet*, amely a torzarcú társadalmak után, megteremti az istenarcú, a magyararcú *Hazát*, amelyet a *Szent Korona* népe ismét magáénak érezhet.

Addig is, ki-ki döntse el, hogy ki lopta el...

Zürich - Budapest, 1999. újkenyér hava

Csihák György

Bevezetés

Az emberi lényt jellemzi, hogy érdeklődik eredete iránt: tudni akarja, kitől származik, hol volt őshazája, ahol alakult az a természetes közösség, amelyben világot látnia rendelte a végzés.

A nemzet élő történelmi alany; feltűnik, hogy „százazrek és milliók közös származásukra hivatkoznak... A múlt vonz, misztikus varázsa van.” „Az a mithosza, melyet egy nép léte értelméről, a világban elfoglalt helyéről kialakít magának, nem függvénye ugyan politikai, szociális és kulturális adottságainak, mindenesetre azonban azokkal összhangzó lelki képződmény, amely az életmagatartás ösztönös mélységeiből tör a tudat világossága felé.” „A legtöbb nép alig tud eredetéről valamit, azonban ha már egyszer megeredt a közösségi tudata, akkor keres közös származást is, hogy ennek gondolati erejével megerősítse a maga fennálló közösségét... Mert mithosz kell.”

A nemzetnek történelmi jellegéhez tartozik a történelme folyamán szerzett élettapasztalata. Ezt a történelmi tudást kell a közösség sorsába építeni. Így „a történetírás lesz a legelevenebben ható aktív hatalom a nemzeti közszellem ápolásában, s a nemzet életképességének igazolásában. Ebbe az irányba hat a történelmi publicisztika is...” (Dékány)

Magától értetődik: egy olyan közösségben, ahol a történetírás, a történelmi publicisztika idegen, pláne ellenséges hatalom bizalmi embereinek kezébe kerül, meg fogják semmisíteni azt a mithoszt, amelyet a nép léte értelméről, a világban őt megillető helyéről magának kialakít és meghamisítják a közelmúlt történelmét is, mert így könnyen összemarkolható lesz az ő atyai öröksége.

Egy nemzet történelmi műveltsége két pilléren nyugszik: 1) A közelmúlt ismerete (az ún. „l’histoire contemporaine”) és 2) őstörténete, amelyben az említett mithosz gyökeredzik. Nem véletlen jelenség az, hogy a tragédiában a magyar nemzet elitje - emigrációban és odahaza - szinte elemi erővel fordul múltja felé.

Egymástól függetlenül számos történész, író, a tanulmányok, könyvek, újságcikkek tömegét adta közre; sokszor keletkeztek viták, kerültek szembe felfogások - becsúsztak elkerülhetetlen tévedések - természetesen bizonyos „hivatalos fórum” legnagyobb örömére. Nemrég éppen Montrealban történt kísérlet egy kiváló, nemzetközi tekintélyű kutatónk hitelének megnyirbálására, aki - nagyon helyesen - nem is válaszolt a cikkekre: nem akarta ön magát a nyelvet nyújtogatóval egy nivóra helyezni.

Úgy érezzük, parancsoló szükségesség, a legutóbbi 25 év kutatási eredményeit is figyelembe véve, vázlatosan összeállítani őstörténetünket. A közismert kutatók (Padányi, Bobula, Nagy Sándor, Badiny Jós, Szilvay, Baráth, Érdy stb.) munkáin kívül nagyon sokat köszönhetünk dr. Götz Lászlónak, ki a legújabb német kutatás eredményeit foglalta össze nagy munkájában, a „KELETEN KÉL A NAP”-ban. Ugyancsak - szerencsénkre - dr. Érdy Miklós meg tudta menteni a feledéstől a talán legfontosabb forrásmunkát, Thury József: A MAGYAROK EREDETE, ŐSHAZÁJA ÉS VÁNDORLÁSA című könyvét, amely még a millenium évében látott napvilágot.

Tudjuk, sokan kétkedve tekintenek kísérletünk elé ... Mezopotámia, Transzkaukázia, Egyiptom, Turkisztán, a Tarim völgye, Orhon, Szelenga, Korrea, Bogházközi, szumir-, szabir-, hun származás, török fajú rokonság stb. Lehet-e egyáltalán történelmi kapcsolatot kimutatni ekkora távolságok, ilyen nagy időkülönbségek esetén? Minek és kinek hihetünk?

Hiteles történelmi kútfőnek számítanak az egykorú vagy közel-korú írásos feljegyzések; ilyenek a földrajzi nevek is. De az írás feltalálása előttről, vagy feljegyzések hiányában, az archeológia és az antropológia megbízható támpontokat tud szolgálni. A sírokban talált tárgyak, kerámia, a C-14-es vizsgálatok és legújabban *HIDEO MATSUMOTO* által felfedezett eljárás: az immunglobulinok szerkezeti különbségeinek, azok genetikai hátterének felderítése révén, hozzávető pontossággal meghatározzák a lelet korát, minőségét, eredetét.

Tagadhatatlan tény, hogy földünk az évszázadok milliói alatt számos kataklizmát ért meg. Felfogásunk szerint „TÖRTÉNELEM”-ről ekkor még nem beszélhetünk, ezek a jelenségek a geológia körébe tartoznak. De már történelmi jelentőségük van a Kr. e.-i 7., 6., 5., 4. és 3. évezredben végbement geológiai változásoknak, amelyeknek nyomai még ma is feltalálhatók.

Elméletileg elképzelhető, hogy Földünk minden táján az „ember” eljuthatott volna (más csoportoktól függetlenül is) egy magas műveltség fokára. A tények, a régészeti adatok azonban mást bizonyítanak. A szerencsés éghajlaton és a földrajzi adottságokon túl, szükség volt egy ember-fajra, amely a nagy alkotásokat létrehozta.

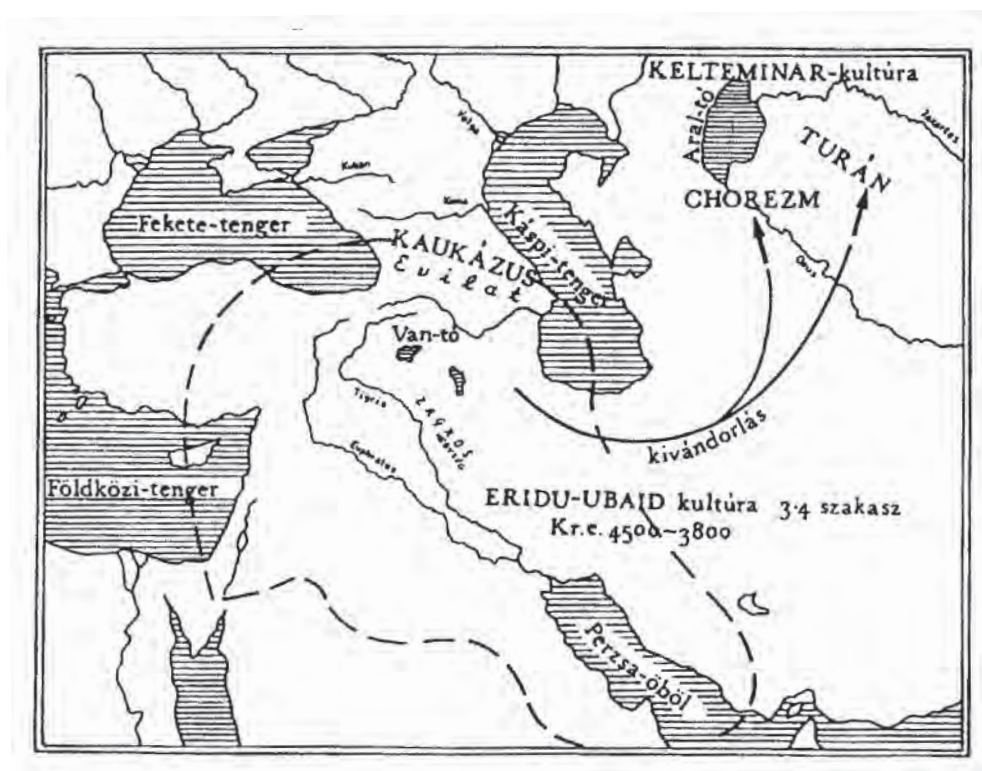
Transzkaukázia és Mezopotámia évezredekkel megelőzte műveltségben, civilizációban a Föld egyéb régióit. „Az ember” itt tért át az élelemtermelő gazdálkodásra, földművelésre (öntözéssel), állattenyésztésre, itt fedezte fel az érceket, itt indult meg az ipari-, kereskedelmi tevékenység és itt született meg az első szellemi kultúra, a felsőbbrendű vallás, a csillagászat, az idő mérése, mert az ember itt találta fel az írást, amely történelmében kétség kívül a legnagyobb szellemi teljesítmény. Továbbá, itt alakultak az első városok, államok akkor, amikor másutt még csak állati nívón való tengődés létezett és ahol a művelődés kezdete minden esetben az elő-ázsiai-mezopotámiai góc világosan bizonyítható befolyásának tulajdonítható. A közel-keleti ősi kultúrák fokozatosan terjeszkedtek előbb a szomszédos területekre, majd a távolabbi vidékekre gyarmatos telepések kivándorlása révén. Tehát ... „Eurázsia nagyobbik részében... szinte a részletekbe menően érvényesült az előázsiai primér kultúra megtermékenyítő hatása a különböző gócok kialakulásánál.” (Götz: i.m.I.4.)

Ezen értekezés célja bizonyítani azt, hogy őstörténetünk innen, Mezopotámiából indult, a „királynak küldött, de koldusnak érkezett magyarság” innen származik.

Bevezetésként megemlítjük, hogy Előázsiában Kr. e. kb. 8500-ig visszamenőleg bizonyított a megtelepedett életmód, az állattenyésztő, az élelemtermelő gazdálkodás. Az Anatólia - Szíria - Palesztina - Észak-Mezopotámia - Nyugat-Irán területén található települések azután a 6. évezredben kerültek egymással élénk kereskedelmi kapcsolatba. Ezt bizonyítja a *HASSUNA PERIÓDUS*-ban ⁽¹⁾ (kb. 6000-5600) megjelenő kerámia tipikus edényformával és díszítő motívumaival.

A 6. és az 5. évezred fordulóján már több, világosan elkülöníthető műveltség élt Elő-Ázsiában (kerámia, szerzőszámok, épületek stb.). 5600-5000 között a *SAMARRAI MŰVELTSÉG* ⁽²⁾ a Zagrosz hegységtől a későbbi Asszíriáig terjedt. A *TELL HALAF KERÁMIA KÖRE* ⁽³⁾ a samarraai műveltségtől nyugatra, észak-nyugatra - a Földközi tengertől a Van-tó környékéig - terült. Ezzel a műveltséggel mutat szoros kapcsolatot a dél-mezopotámiai *ERIDU-UBAID MŰVELTSÉG* első és második szakasza ⁽⁴⁾ (5000-4500). Ez az *ERIDU - UBAID MŰVELTSÉG* a 3. és 4. szakaszában ⁽⁵⁾ kiterjeszkedik az egész *TELL HALAF* területre, *SAMARRA* környékére, sőt *NYUGAT-IRÁNRA* is (4500-3800). „Ez az első egységes, egész Mezopotámiát és a környező területeket magába foglaló kultúra! Kiszármazásai keleten az Indusig, északkeleten Turkesztánig, nyugaton pedig Egyiptomig kimutathatók.” (Götz: i.m. I. 2.)

Az *URUK-KORSZAK*-ban ⁽⁶⁾ (3800-3200) már bizonyítható a sumirok jelenléte Mezopotámiában! Megjegyzendő, hogy többen az *ERIDU-UBAID* műveltséget is a szuméroknak tulajdonítják. A legelterjedtebb felfogás szerint ők a 4. évezred elején vándoroltak be - *KRAMER N. S.* szerint - a *KÁSPI TENGERT* déli partvidékéről avagy a *ZAGROSZ* hegységtől keletre fekvő területről. A kérdés még vita tárgya, de az utóbbi feltevést támasztja alá az archeológia.

Kivándorlás Turán felé

A *JEMDET-NASR-PERIÓDUS* ⁽⁷⁾ 3200-2900-ig tartott. Ennek a *KORAI SZUMÉR DINASZTIÁK KORA* ⁽⁸⁾ (2900-2400 körül) vetett véget, amely az Akkád Birodalom ⁽⁹⁾ megalakulásáig tartott. Ezt a birodalmat (2400-2300) döntött meg kb. 100 éves fennállás után a Zagrosz vidékéről betörő *GUTI NÉP* ⁽¹⁰⁾ és uralta Mezopotámiát kb. 70-100 évig. A guti nép kiverése után szervezte meg a III. Uri Dinasztia az *UJSZUMÉR BIRODALMAT* ⁽¹¹⁾. Ez a birodalom azonban a szemita *AMORITÁK* tömeges bevándorlása és *ELÁM* egyidőben lefolyt támadása következtében 100 éves fennállás után összeomlott.

Kiemeljük a tényt: a szumér kultúra a Kaukázus vidékéről, a mi Evilat-unkból ered. (Bécsi Képes Krónika)

A kaukáziai őshaza népességének nagyon kellett szaporodnia ahhoz, hogy az utóbb szumérnak nevezett nép

onnan kivándoroljon. Fontoljuk meg, hogy a Dél-Mezopotámiában rendezett társadalmi, városi életet élő, fejlett civilizációjú szumér nemzetnek (csak 25.000 bevándorló alapul vételével) 1800 év alatt kb. 12.000.000-ra kellett szaporodnia, de ugyanennyi élhetett még az ősi fészkekben is (akiket más néven emleget a történelem). Természetes jelenségnek tartjuk, hogy a népfölösleg elhelyezéséről kivándoroltatás útján gondoskodott a legfelsőbb vezetés. Ugyanezen jelenséggel találkozunk vagy négy évezreddel később a görögök (Athén) esetében.

Azért, hogy ezen értekezés gondolatmenetét - a rengeteg adat között - könnyebben követhessük, előrebocsátjuk a következőket:

- I) A Kárpát-medence a Kr. e.-i 5. évezred óta mezopotámiai telepések bevándorlási területe volt.
- II) Turkesztán, Khorezm és Belső-Ázsia tömeges szumér bevándorlót kapott, akik a nagy éghajlati változások után északra és észak-keletre húzódtak.
- III) A hunok tulajdonképpen ujugrok, csak az elnevezésük váltakozik. Ázsiai birodalmuk összeomlása után, ők telepedtek a Volga-Urál vidékére, majd innen kerültek az általunk ismert területekre - mint a mai magyarság egyik összetevője. Dentumagariában találkoztak a 739-ben, a Kaukázus déli oldaláról elmenekült magyarnembéli OPOS („Upas ibn madar“) ASZFALI SZABIR („Sabartoi Asphaloi“) népével, vérszerződést kötöttek és kb. 1100 évvel ezelőtt birtokba vették a KÁRPÁT-MEDENCÉT. Itt összeolvadtak a korábbi mezopotámiai eredetű őslakossággal és a fehér-, vagy eftalita hun avarokkal.
- IV) A finn-ugor származási elmélet szülőanyja (az indo-germán elmélet) létjogával együtt megcáfolható! Itt „létjog“ alatt egy „indo-germán ősnyelv“ létezését és az általa „kikövetkeztetett“ „őshaza“ tézisért-jük. *Sem „ősnyelv“ sem „őshaza“ nem volt, ilyen nem bizonyítható!*

Kaukázusi és mezopotámiai (folyamközi) bevándorlás a Kárpát-medencébe

Megjegyzés: Ebben a fejezetben az (1) – (11)-ig számozás az egyes történelmi korszakokat jelzi

Mezopotámia

Ezen értekezésnek nem lehet tárgya Mezopotámia történelmének fejtegetése. Mégis, meg kell magyarázni, mi-két kerültek a magyarság szumér ősei a Tigris és az Euphrates vidékéről Turkesztánba, Belső-Ázsiába.

A KUR és az ARAXES folyó völgye látszik a legvalószínűbb területnek, ahol a neolitikum, a földművelő és állattenyésztő társadalom megszületett. Ez a terület rendelkezik kielégítő mennyiségű csapadékkal, itt voltak találhatóak a természetből növények (gabona, hüvelyesek) és a könnyen megszelídíthető állatok (kecske, juh) vad fajtái. Ez a mai Azerbaidzsán területe. Évezredek alatt csak lassan alakult a mezolitikumból az újkőkor, miközben a nép-sűrűség is megnövekedett. Innen vándorolt az az emberfajta, amelyet ma kaukázusinak neveznek és itt kellett lennie Aratta és Enmerkár város-államnak, ahonnan a szumérok ősei délre vándoroltak.

Földünk első műveltsége, a SZUMÉR az öntözéses földművelés megteremtésére épült. ... „Vitathatatlan tény, hogy Dél-Mezopotámiában csakis a művelődésbeli, technikai és társadalmi fejlődés meglehetősen magas fokán alakulhatott ki egyáltalán bármiféle földművelő kultúra: a földrajzi, a vízrajzi és az éghajlati viszonyok mellett, központi alapon megszervezett és irányított, ellentmondás nélküli parancstjesítésre szorított egységes társadalom hiányában, semmi esetre sem lehetett volna a felettebb komplikált és óriási, szünet nélküli munkabefektetés igénylő folyószabályozási és csatornázási rendszert megteremteni és folyamatosan karbantartani.

Dél-Mezopotámiában már legalább a 6/5. évezred fordulója óta, vagyis az öntözéses mezőgazdaságon alapuló Eridu-Ubaid kultúra megszilárdulásával kezdődően kétségkívül tekintélyes mennyiségű embertömegeket megszervező, központi egységesen irányító, nagyobb területeken az árszabályozási és csatornázási közmunkákat koordináló, kimondottan államszerű képződményekkel kell számolnunk: kielégítően rendezett közösségi viszonyokkal, kiterjedt hatáskörű központi vezetéssel, amely hatalmi szervezet érvényt is tudott szerezni akarátának, keresztül tudta vinni elgondolásait. Vagyis gyakorlatilag biztosra vehető, hogy az első államok Dél-Mezopotámiában már a 5. évezredben kialakultak (vö. Soden, Propyl. Weltgesch. I. köt. 532. old. is).

Ez a röviden felvázolt társadalmi helyzet azonban egyúttal kényszerítő módon feltételezi a közérthetőséget is; azaz Dél-Mezopotámiában legkésőbb az 5. évezred elejére ki kellett fejlődnie egy többé-kevésbé egységes közlekedő nyelvnek, amely a gigantikus közösségi munkákra mozgósított, és amelyet az állandó és szoros érintkezésben élő és dolgozó embertömegek egymás között beszéltek.

E nyelv nyilvánvalóan az északabbi vidékekről, a Samarra, majd a Halaf kultúrkör területéről származó gyarmatosok nyelvjárásainak egybeötvöződése, tehát a reális nyelvkiegyenlítődség útján keletkezett. Megkönnyítette ezt a nyelvi kiegyenlítődést az északi területeken még az is, hogy az Eridu-Ubaid kultúra közlekedő nyelve nyilván már eredetileg maga is a Samarra műveltség területéről származó telepések nyelvjárásaiból ötvöződött.

Másfelől azonban az Eridu-Ubaid kultúra hatalmas területekre kiterjedő dominanciája még egy további, igen fontos körülményre is felhívja a figyelmet. Ez a feltűnő jelenség ugyanis csak úgy érthető, hogy a dél-mezopotámiai síkság földrajzi és éghajlati adottságainak kényszerítő hatása alatt az ottani népességnek akarva, akaratlan - szükségszerűen újra és újra, folyamatosan szinte emberfeletti teljesítményt kellett elérnie, ha nem akart éhen halni, vagy az első nagyobb tavaszi áradáskor mindenestől elpusztulni.

A természeti környezet tehát állandó kihívást jelentett az emberi találékonyság számára, szüntelenül maximális teljesítményre kényszerítette az intellektust. Ezáltal Dél-Mezopotámiában nem tudott elhatalmasodni a gondolkodásbeli tunyaság, amely a természettől jobban előnyben részesített területeken általános emberi tulajdonság. A Tigris és az Eufrátesz közötti síkságon létkérdés volt a szellemi mozgékonyosság, az agyvelő tartós „stressz” alatt állt.

Ezen állandó ösztönzés eredményeit csakhamar kézzelfoghatóan észlelhetjük a régészeti leletekben is: az Eridu-Ubaid kultúra kétségkívül átlagon felüli szellemi képességekkel rendelkező lakosságának robbanásszerű művelődésbeli fejlődésében és nem utolsósorban e kulturális rendkívül aktív népesség hatalmas méretű expanziójában a környező területekre. Elsősorban nyilván ezzel a körülménnyel, valamint az öntözéses mezőgazdaság korábban elérhetetlen terméshozamai által kiváltott túlszaporodással magyarázható a dél-mezopotámiai műveltségek - először az Eridu-Ubaid, majd az Uruk és a Jemdet Nasr kultúra - Kr. e. 4500-tól kezdve egyre dominánsabb szerepe szinte egész Elő-Ázsia, s csakhamar még sokkal nagyobb térségek kulturális fejlődésében.“ (Götz: i. m. IV. 36-38.)

Kik voltak ezek, honnan jött ez az „átlagon felüli szellemi képességekkel rendelkező lakosság”, a szumérok?

„F. Hrozny már 1940-ben (Die älteste Geschichte Vorderasiens) a szumérok egyik csoportjának korai, Ubaid kori bevándorlása mellett foglalt állást. Az akkoriban ismeretes leletek gondos egybevetése útján arra a következtetésre jutott, hogy a szumérok Transzkaukázia térségéből származtak, s etnikailag - ha nem is teljes mértékben, de jórészt - a szubar/szubir népek közé tartoztak. Minden jel arra vall - írja -, hogy két nagyobb szumér bevándorló hullámmal kell számolnunk Mezopotámiában: az első szumér csoport alakította ki az Ubaid kultúrát (mai szóhasználatnál az Eridu-Ubaid műveltséget), a második az Uruk kultúrát. A két legfontosabb szumér nyelvjárás, az un. eme-ku és az eme-sal viszonylag jelentős eltéréseit e két, egymástól hosszú évszázadokra elszakadt, különböző időben bevándorolt hullám külön-külön nyelvfejlődésével magyarázza. Azaz Hrozny már 1940-ben észrevette, hogy a szumérok az előázsiai primér élelemtermelő kultúrák törzsterületéről, a "termékeny félhold" hegyes peremvidékeiről költöztek a déli síkságra.

S. P. Tolsztovsz szerint (Auf den Spuren der altchoresmischen Kultur) *Elő-Ázsia őslakói a szumérok, szubarok és hurrik voltak. Ezek a népek, amelyek túlnyomó részt a kelet-mediterráni és az elő-ázsiai-kaukázoid csoportba tartoztak, teremtették meg a legősibb mezopotámiai és kis-ázsiai kultúrát. A szemiták csak évezredekkel e népek után jelentek meg Szíriában, Mezopotámiában, Palesztinában.*“ (Götz: i.m. IV. 48.)

„Természetesen nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy későbbi időkben is történhettek kisebb-nagyobb bevándorlások Dél-Mezopotámiába (nagyon valószínű pl. egy nagyobb csoport megjelenése a Halaf kultúrkör területéről 4800 táján: emlékezzünk a Ha g gi Mohammed áru erős Halaf párhuzamaira), ezek azonban a régészeti leletekben megmutatkozó folyamatos, töretlen kulturális fejlődés tanúsága szerint nem okoztak lényeges etnikai eltolódásokat; nyilván azért nem, mert etnikumaik ugyanabból a Samarra-Halaf térségből érkeztek, mint maguk az első telepesek is, emezekkel tehát közelebbi-távolabbi rokonságban állhattak. Másrészt pedig minden joggal számolnunk kell az Eridu-Ubaid korszak folyamán állandó lassú beszivárgással is, mivel a Samarra-halaf területek népszaporulatának levezetésére Dél-Mezopotámiában adódott a legközelebbi lehetőség: ott ugyanis a csatornarendszer további kiépítésével, bővítésével a megművelhető terület is növelhető volt, s az újonnan érkezettek - legalábbis eleinte - megélhetéshez juthattak.“ (Götz: i.m. IV. 54-55.)

A szumér nép etnogenezise tehát a rendelkezésünkre álló adatok szerint az Eridu-Ubaid korszak első két periódusában játszódott, s az északi Ubaid kor elején már rég befejeződött a korábban bevándorolt különböző Samarra-Halaf csoportok fokozatos népi egybeolvadásának folyamata, kialakult a környező népektől elütő sajátlagos szumér etnikum, a maga jellegzetes kultúrájával, civilizációjával, önálló kozmológiai, vallási és mitológiai elképzeléseivel. (Götz: i.m. IV. 55.)

A II. világháború utáni kutatások a lézer sugaras és a C-14-es eljárások igénybevételével, meglepő eredményeket hoztak. Csak lassan derült fény a Kr. e.-i 3. évezred szumér magas-kultúrájára. Miután UR, al-UBAID, URUK és ERIDU melletti törmelékdombok archaikus rétegeit felkutatták, kiderült, hogy Mezopotámia déli felében, az alluviális síkságon az ún. Eridu-Ubaid műveltséggel kb. 5400 táján kezdődött az újkőkori kultúrfejlődés. Mivel az első magaskultúra kétségkívül Dél-Mezopotámiában alakult, ezen évezredes előzmények láttán sokáig az a vélemény uralkodott, hogy a magasabb fokú emberi művelődés kezdeteit, a földművelő életforma kialakulását is a nagy folyamközi vidék termékeny alföldi területein kell keresni.

Csakhamar azonban alapvetően megváltozott a régészeti kép: Észak-Mezopotámiában, Szíriában egyre-másra tártak fel olyan ősi földművelő településeket, amelyeknek kezdetei tetemesen megelőzték a déliekéit. Bebizonyosodott, hogy a kielégítő mennyiségű természetes csapadékkal rendelkező északabbi területeken sokkal korábban megkezdődött a földművelés, mint a déli síkságon, ahol az esőzések hiánya következtében csak komplikált öntözőrendszerek, folyamszabályozások, víztároló építkezések segítségével és azok folyamatos karbantartásával lehetett számottevő terméshozamot elérni, ill. rendszeres földművelést üzni.

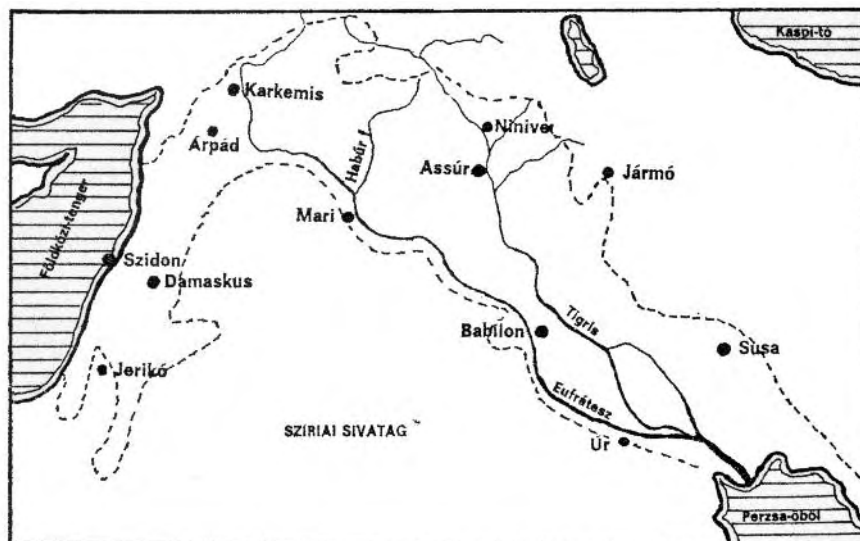
Az öntözéses mezőgazdaság ezen általános, mindenütt érvényes előfeltételéhez azonban Mezopotámiában még az is járult, hogy a Tigris és az Eufrátesz szabályozása, Dél-Mezopotámia csatornázása az ilyen irányú munkálatok átlagos nehézségeihez mérten különlegesen is bonyolult feladatot jelent. Mindkét folyó ágya - a hordalék folyamatos lerakódása következtében - a síkság szintje felett van, s így az árvízveszély rendkívül nagy. Ezen felül az Eufrátesz Hit mellett (az Alföld északi peremén) 9 m-rel magasabban folyik, mint a Tigris megfelelő szakasza, a csatornahálózat kiépítésénél tehát erre a szintkülönbségre is fokozottan ügyelni kellett, közbeiktatott zsilipeket kellett alkalmazni. Ehhez járul még, hogy az évenkénti áradások is csak a Mezopotámiában már áprilisban kezdődő aratás után, április vége és június eleje között bekövetkeznek, vagyis vizük nem használható közvetlenül a földek öntözésére, hanem hatalmas méretű mesterséges víztároló medencéket is kellett létesíteni.

Nyilvánvaló tehát, hogy a Dél-Mezopotámiai síkság számottevő benépesedése csak akkor történhetett, amikor az északabbi primér élelemtermelő műveltségek technikai és társadalmi fejlődése elérte azt a fokot, amelyen az előbb vázolt hatalmas méretű vízszabályozó munkálatok technikailag és szervezetiileg is kivihetőkké váltak. (Götz: i. m. IV. 1-2.)

Ma már elég világos képünk van az élelemtermelő gazdasági forma kialakulásáról és elterjedéséről - nemcsak Elő-Ázsiában, hanem a csatlakozó területeken is. Elsősorban az ún. „Termékeny Félhold“ északnyugati-északi-északkeleti peremterületein, azaz a Palesztinától Észak-Szírián és Délkelet-Anatólián keresztül a Zagrosz hegység vonulataig húzódó, nagyjából félkör alakú hegyes-dombos vidéken kell keresnünk az élelemtermelő közösségek legkorábbi gócait, mert ebben a régióban adva voltak a földművelésre, állattenyésztésre való áttérés legfontosabb előfeltételei: kielégítő mennyiségű csapadék, a termelhető gabonafélék, hűvelyes növények, stb. és a megszelídíthető állatfajták vad állapotban való előfordulása.

GÖTZ LÁSZLÓ öt újabb keletű standard-munka (Müller-Karpe, Narr, Hrouda, Amiet, Lloyd műve) alapján ismerteti a közelkeleti régészeti kutatások mai állását, fokozottan figyelembe véve azonban az „Archeológia mundi“ sorozat vonatkozó köteleit (1. Az irodalomban főleg Marwueron, Alkim, Perrot, Huot műveit), valamint a „Propyläen Kunstgeschichte“ legújabb kiadásának XIII. és XIV. kötetét. (Götz: i. m. IV. 1-3) *

* Müller-Karpe, H.: Handbuch der Vorgeschichte II. Band 1968 & III. Band 1974. – Narr, K. J.: Handbuch der Uhrsgeschichte II. Band, 1975. – Hrouda, B.: Vorderaisien I. 1971. – Amiet, P.: Die Kunst des Alten Orient, 1977. – Lloyd, S.: Die Archäologie Mesopotamiens, 1981

A régi Kelet középső része volt az ún. Termékeny Félhold, amelyet észak felé hegyek, dél felé a sivatag határolt. A táj történelmi felezője a Habúr nevű folyó

(Baráth Tibor után)

Az a fejlődés, amely a szumér műveltséget megteremtette, kb. 5000 évvel Kr. e. indult meg az *ERIDU-UBAID* kultúrával. Szükségesnek látszik a mezopotámiai őstörténelem periodikus beosztását (az ún. „hosszú időrend” alapján) ismertetni. Ez szerint

Uruk kor vége	kb. 3250/3200
Jemdet Nasr kor	kb. 3250/3200-3000
korai szumér dinasztiák	kb. 3000-2455
Sargon trónralépte Kisben	kb. 2470
akkád hegemonia	kb. 2455-2356
átmeneti időszak (akkád-guti harc a főhatalomért, IV. uruki dinasztia)	kb. 2356-2326
Guti hegemonia	kb. 2326-2256
V. uruki dinasztia	kb. 2256-2249
III. uri dinasztia	kb. 2249-2141
Isin-larsa korszak	kb. 2141-1900
Hammurabi trónralépte Babilon városában	kb. 1930
Hammurabi dinasztiájának hegemoniája (ó-babiloni kor)	kb. 1900-1733
tengerföldi dinasztia Dél-Mezopotámiában	kb. 1860-1492
kasszú kor	kb. 1733-1163

Az ércekben és egyéb nyersanyagokban szegény Mezopotámia már az Eridu-Ubaid korszakban, s még inkább az Uruk-Jemdet Nasr periódus idején, nagymértékű érc-, ill. fémbehozatalra szorult. Nos, az ércszükséglet a kultúra szakadatlan gyors fejlődésével, a népesség növekedésével és a fémek, nevezetesen a bronz mind szélesebb körű használatával a mindennapi életben, a 4/3. évezred fordulója idején és után, egyre nagyobb arányokat öltött, s a folyamatos, zökkenőmentes nyersanyagellátás a szumér városállamok és birodalmak számára létkérdéssé vált - olyanformán, mint manapság az olaj. Ezt bizonyítják - közvetve ugyan, de igen nagy valószínűséggel - a legősibb szumér eposzok is, az *Enmerkar*, *Lugalbanda*, *Gilgame* uruki király alakja köré fonódott hősmondák, amelyek szinte kivétel nélkül a különféle nyersanyagok beszerzésére indított expedíciók, karavánok vizsontagságait részletezik, epikus keretbe foglalva ezeket a messze vidékekre irányuló kalandos és veszélyekkel teli vállalkozásokat (vö. pl. az „Enmerkar és Aratta ura” c. ószumér eposz cselekményével). E kulturális és gazdasági háttér ismeretében kell tehát szemlélnünk a 4/3. évezred fordulója körüli és utáni századok régészeti leleteit a Mezopotámiát környékező közelebbi és távolabbi területeken.

Észak-Iránban, de még olyan távoli vidékeken is, mint Turkesztán vagy Afganisztán, 3000 körül kimondottan városias jellegű települések keletkeztek (pl. *Tepe Hissar*, *Turang Tepe* Észak-Iránban; *Altin Tepe*, *Namazga Tepe* Turkesztánban; *Mundigak* Afganisztánban), a réz és a pecsétnyomók használata általánosan elterjedt. A kutatás mindezen jelenségeket egyértelműen a szumér kultúra terjeszkedésének számlájára írja, s részben a lazúrkő-kereskedelem útvonalainak megszilárdulásával magyarázza.

Nem hagyható azonban figyelmen kívül ebben az összefüggésben az sem, hogy Mezopotámia közvetlen környékéről nem ismerünk önlelőhelyeket. A legközelebbi ónbányák Khorasszában, Mesed környékén (Északkelet-Irán) találhatók, s a kutatás általában innen származtatja a korai szumér bronzművesség ezen elengedhetetlen nyersanyagát. Így a lazúrkőhöz a csakhamar még sokkal fontosabbá váló ón is társult. Mesed a turkesztáni határ közelében fekszik, az Afganisztán felé vezető északi lazúrkő útvonal mentén, nem messze Namazga Tepétől és Altin Tepétől.

Kétségtől e fontos kereskedelmi utakkal hozható kapcsolatba a Turkesztánban 3000 táján végbement nagyméretű mezopotámiai gyarmatosítás, valamint az is, hogy ezt követően sem szakadtak meg a szoros kapcsolatok Mezopotámiával, s a mezopotámiai telepések lassú, de folyamatos beszivárgása Turkesztánba az egész 3. évezred folyamán tovább tartott (vö. pl. Jettmar et alii 1966.). Ezek az állandó kulturális és etnikai kapcsolatok végül is oda vezettek, hogy a 3. évezred második felében Észak-Iránban és Dél-Turkesztánban maguk a jellegzetes szumér lépcsőzetes toronytemplomok is megjelentek, pl. Turang Tepén és Altin Tepén. (Götz: i. m. IV. 131-133.)

Ezen, a távolsági kereskedelemmel kapcsolatos gyarmatosításokon túl, az első magas kultúrát megteremtő szumér nép elvándorlásának egyéb okai is voltak: a túlnépesedés, a termőtalaj szikesedése, ökológiai változások és politikai események.

Túlnépesedés

Nézzük meg, mi történik akkor, ha egy bizonyos földrajzi térség népcsoportjai gyors egymásutánban, viszonylag rövid időn belül áttérnek az élelemtermelő gazdasági módra, amint ez a Közel-Keleten kb. 10.000 évvel ez előtt bekövetkezett.

Közismert tény, hogy a földművelés, és az állattenyésztés mellett ugyanazon terület legalább százszor annyi ember eltartására alkalmas, mint halász-vadász gazdasági fokon - természetesen a kezdetleges újkőkori földművelés viszonylag alacsony termelékenységű szintjét véve alapul. Ez azt jelenti, hogy az élelemtermelés meghonosodása után egy adott terület népsűrűsége 0,07-0,09/km²-ről akadálytalanul kb. 7-9/km²-re emelkedhet anélkül, hogy a népszaporulatnak el kellene vándorolnia.

Ekkora népsűrűség mellett viszont már minden joggal számolhatunk állandó érintkezésekkel, tartós kapcsolatokkal és nagyfokú etnikai keveredésekkel, sőt többé kevésbé közérthető, az érintkezéseknél egységesen használt közlekedő nyelv - lingua franca - kialakulásával is.

Emberi számítás szerint tehát „ősnépek”-ről vagy „nyelvcsaládi alapnyelvek”-ről csakis neolitikus viszonyok között beszélhetünk. Amint a népsűrűség az említett 7-9/km²-es kritikus határt elérte, a további szaporulat megélhetését az akkori földművelés már nem tudta biztosítani, s ez előbb-utóbb éhínségekhez vezetett. Az egyedüli kiút nyilvánvalóan csak a népfelsozódás, új termőföldek feltörése lehetett, mégpedig eleinte - mindaddig, amíg az öntözés, a csatornázás még ismeretlen volt - csakis olyan területekre mehettek a telepések, amelyeken a természetes csapadék biztosította a termést. Kíséréljük meg modellszámítás segítségével hozzávetőlegesen meghatározni, kb. mennyi időre van szükség ahhoz, hogy egy adott terület földművelő-állattenyésztő életmódra áttért népessége megszázszorozódjék. Európában középkori viszonyok között nagyjából 200 évenként kettőződött meg a népesség. De... a középkori Európa szaporodási átlagát igen nagymértékben fékezte az a körülmény, hogy a népsűrűség már a korszak kezdetétől fogva viszonylag magas volt, s a népesség csak olyan mértékben tudott növekedni, amilyen a termelékenység fejlődése megengedett. A koraneolitikus Elő-Ázsiában viszont a kiinduló ponton, azaz a földművelésre való áttéréskor csupán a már ismert 0,07-0,09/km²-es népsűrűség állhatott fenn a korábbi halász-vadász hordáknál, vagyis a lakosság korlátlanul megszázszorozódhatott, minden lényegesebb terméshozam-növekedés nélkül. Így tehát gondos mérlegeléssel a népesség mintegy 250-300 évenkénti megkettőződésével számolhatunk a koraneolitikus időkben, ami azt jelenti, hogy egy adott terület lakossága kb. 1700-2000 évvel a földművelés kezdetei után százszorozódott meg.

Tudjuk, hogy az élelemtermelő gazdálkodás Elő-Ázsiában kb. a 10/9. évezred fordulója táján kezdődött - egyelőre csak kisebb góccokban - és a 8. évezred elejére szilárdult, ill. terjedt el nagyobb összefüggő területeken. Ha - a régészeti leletekkel összhangban, az említett elsődleges neolitikus zóna végleges kialakulását, s ezzel együtt a nagyméretű népszaporodás kezdetét kb. Kr. e. 7900-7800 tájára tesszük, akkor e kiterjedt térség népessége 1700-2000 év múltán, azaz kb. 6200-5800 között érte volna el azt a kritikus határt - a 7-9/km²-es népsűrűséget - , ami után a további népszaporulat már elvándorlásra kényszerült.

Nézzük meg ezután, mit árulnak el a régészeti leletek? Nem mást, mint hogy szinte pontosan a fenti számításal nyert időszakban indul meg és ölt egyre nagyobb méreteket az elsődleges elő-ázsiai földművelő kultúrák kiterjeszkedése a szomszédos területekre: ezek az első gyarmatosítások kivétel nélkül a természetes csapadék segítségével is művelhető területekre irányultak.

5400 körül az elvándorló elő-ázsiai telepések elérték Közép-Iránt (Tepe Sialk) és gyarmatosították az addig kihasználatlanul heverő esőben szegény dél-mezopotámiai és susianai (elámi) síkságot is, miután valamivel előbb, kb. 5600-5500 között a samarrai műveltség területén kifejlesztették az öntözéses csatornázásos mezőgazdaság

technikáját. A vándorlások azonban a 6. évezred utolsó századaiban is tovább tartottak, s az elő-ázsiai földműves telepések 5000 táján már az egész Balkánt (Star evo, Karanovo kultúra) és a Kárpát-medence déli területeit is gyarmatosították (Körös műveltség), keleten pedig eljutottak Dél-Turkesztánba (Dzeitun kultúra).

A régészeti kutatások eredményei tehát valóban arra vallanak, hogy a népszaporodás a Közel-Kelet primér neolitikus zónájában 6000 körül érte el az említett 7-9/km²-es kritikus határt, s egyértelműen bizonyítják, hogy a Kr. e. 6. évezred folyamán Elő-Ázsia földművelő-állattenyésztő kultúráinak területein hatalmas méretű demográfiai robbanás következett, amelynek során e műveltségek földművelő telepesei valósággal elárasztották a környező vidékeket a Kárpát-medencétől Közép-Irániig és a Kaukázustól, Turkesztántól a Perzsa-öbölíig. Ez az a folyamat, amelyet G. Childe nyomán gyakran neolitikus forradalomnak neveznek.

A leletek tanúsága szerint, a 6. évezredben bekövetkezett népmozgalmaknál három jól elhatárolható csúcspontot különböztethetünk meg. Az első a 7/6. évezred fordulójára esik, nagyjából 6000-5800 közé, azaz arra az időre, amikor a népsűrűség elérte a 7-9/km²-es határt. E hullám Transzkaukázia, a görög szárazföld, a földközi-tengeri szigetek és parti régiók neolitikus gyarmatosításához vezetett. A második vándorlási csúcspont 5400 táján következett, s Dél-Mezopotámia, Susiana, Közép-Irán bekapcsolódását eredményezte a neolitikus kultúrkörbe. Tehát a demográfiai nyomás kb. 400-500 év múlva megint olyan fokot ért el, hogy jelentős tömegek ismét elvándorlásra kényszerültek. A harmadik nagy hullám a 6. évezred végén zajlott le, vagyis kb. újabb 400 év múltán, s vele a földművelő-állattenyésztő gazdasági forma a Balkánra, a Kárpát-medencébe és Turkesztánba is eljutott.

Ezek a 4-500 éves nagyobb méretű vándorlási ciklusok azután a későbbi időkben is meglehetősen szabályszerűséggel kimutathatók. Alapvetően megváltozott azonban a demográfiai helyzet az öntözéses mezőgazdaság elterjedésével, a csatornarendszerek nagyméretű kiépítésével a mezopotámiai és elámi síkságon, ami kb. az 5. évezred első felében következett és a terméshozam ugrásszerű megnövekedését eredményezte. Így a déli síkságon a lakosság is sokkal gyorsabban szaporodhatott, mint északon, s az Eridu-Ubaid, valamint a vele párhuzamos Susiana műveltség népességének demográfiai nyomása 4500 táján az észak-mezopotámiai, szíriai, kelet-anatóliai és iráni térségben régészetileg is egyértelműen megmutatkozott: az Eridu-Ubaid kultúra 3. periódusa alig egy évszázadon belül egyöntetűen felülrétegeződött a korábbi Samarra és Halaf területekre, e műveltségek lakosságának tetemes hányadát elvándorlásra kényszerítette, sőt egészen Kelet-Irániig (Tell-i Iblis) hatolt. (Götz: i. m. IV. 194-200.)

Ökológiai változások

Az ősi elő-ázsiai műveltségek területéről történt elvándorlásoknál a túlnépesedésen kívül a természetes környezet biológiai egyensúlyában bekövetkezett változások is igen jelentős szerepet játszottak. Kétségtelenül bizonyosodott, hogy az ember tevékenysége már az újkőkorról kezdődően egyre nagyobb méretűvé váló, szinte jóvátehetetlen pusztításokat okozott a természetben.

Elő-Ázsiában a korai újkőkor idején, még Palesztinától a Zagrosz hegységig összefüggő, hatalmas szubtropikus erdőségek voltak, sok helyen kimondottan parkszerű ligetes területekkel tarkítva. Ezek az őserdők biztosították a kielégítő mennyiségű csapadékot, s egyúttal megakadályozták a talaj erózióját is. A népszaporodás és a termőtalaj gyors kimerülése (a földművelést eleinte hosszú ideig mindenféle talajjavítás nélkül üzték) következtében szükségessé vált óriási mértékű folyamatos erdőirtások - a koraneolitikus földművesek általában felégettek egy-egy erdőrészt és a hamuba vetették el a magokat mindaddig, amíg a talaj termőképessége ki nem merült -, valamint a háziállatok legeltetése teljesen tönkretette a táj ökológiai egyensúlyát. Az erdővel borított területek rohamos kisebbedésével párhuzamosan a levegő páratartalma is jelentős mértékben fogyatkozott, a rendszeres esőzések mindinkább szabálytalanokká váltak, el-elmaradoztak, a talaj egyre inkább kiszáradt. Ez a folyamat viszonylag rövid idő alatt oda vezetett, hogy a neolitikum első évezredeiben letarolt hatalmas erdőségek helyén a fák csak a források, patakok közvetlen környékén maradtak meg, de még aljnövényzet sem nőtt, mert a gyökerektől lelegeltetett fű nem kötötte többé a talajt, s az első nagyobb eső elhordta a termőföldet.

A termőföldek, legelők fokozatos eróziója és az esőzések csökkenése, a Közel-Kelet viszonylag sűrűn lakott neolitikus területeinek egyre nagyobb méreteket öltő ökológiai pusztulása és kiszáradása egyik igen fontos oka és előidézője volt azoknak az Elő-Ázsiából kiinduló, hullámszerűen ismétlődő tömeges vándorlásoknak, amelyeket a régészet Nyugat-Eurázsia délebbi területein kimutatott. A földművelő közösségek gyors szaporodása szakadatlan erdőirtást tett szükségessé, amely lassanként a hegyek magasabb régióira is kiterjedt, ahol már nem lehetett földművelést űzni, hanem csak állattenyésztést. Az egykori magas fekvésű erdők helyén létesített hegyi legelőkön viszont csak a szarvasmarhánál jóval igénytelenebb juh és kecske élt meg. Az erdőirtás azonban az egyre növekvő szükségletekkel párhuzamosan mind nagyobb méreteket öltött, s végül mikroklimatikai változásokhoz vezetett, főleg ahhoz, hogy a csapadék mennyisége tetemesen csökkent. Így a földművelés terméshozama is érezhetően megcsappant, a völgyek, sík területek virágzó földművelő közösségei mindinkább elszegényedtek, s végül a legtöbb telepet feladták: a lakosság a hegyes-dombos vidékekre költözött, ahol még valamivel több csapadék esett.

Ugyanígy, az ősi észak-iráni és főleg a dél-turkesztáni földművelő kultúra területének fokozatos elnéptelenedé-

se, az ottani - már kimondottan városiasnak nevezhető - műveltség derékbátörése a 3/2. évezred fordulója táján és után, szintén jórészt a táj ökológiai pusztulásának, az oázisok kiszáradásának következménye volt.

Bár ez esetben *fontos szerepet játszott a térség népességének ugrásszerű megnövekedése is a 3. évezred második felében, amelyet – miként láttuk – délről, a Folyamköz irányából érkezett újabb vándorlási hullámok váltottak ki.* E néptömeget az oázisok korlátozott nagyságú termőföldjei csak átmenetileg tudták eltartani, s hovatovább elkerülhetetlenné vált az elvándorlás. (Götz: i.m. IV. 207-209)

A szikesedés

Mindehhez járult - a kivándorlások harmadik okaként - *a csatornarendszereken alapuló folyóvölgyi földművelő kultúrák réme: az elszikesedés.* A természetes csapadékhöz képest viszonylag sógazdag folyóvízzel való állandó öntözés - különösen a forró éghajlatú közel-keleti területeken - arra vezetett, hogy egyfelől *a talaj összsótartalma lassan, de biztosan egyre nőtt*; másfelől pedig a földekre vezetett folyóvíz a tűző napon jórészt elpárologván, sótartalma kicsapódott, s *így a termőtalaj legfelső rétege különösen is károsodott.* Fokozta a veszélyt, hogy a folyamatos öntözés következtében a talajvíz szintje fokozatosan emelkedett, s ezáltal a mélyebb földrétegek sótartalmának tetemes része is a felszínre mosódott.

Th. Jacobsen vizsgálataiból tudjuk, hogy pl. a Dél-Mezopotámiai *Lagas városállam területén már kb. 2400 táján (közepes időrend) megkezdődött a szikesedés*, s lassan nyugatra, az Eufrátesz felé terjedt. *Ezer évvel később már Babilon magasságát is elérte.* Jacobsen kimutatta, hogy *Lagasban 2400 körül a búza még 16 %-kal szerepelt az összes termesztett növényfajta között, három évszázad múlva aránya 2 %-ra esett, s 2000-1700 között az egykorú feljegyzések már egyáltalán nem említik a búzát.* Ugyanakkor a búza csökkenésével párhuzamosan fokozatosan emelkedett a sós talajra kevésbé érzékeny árpa termesztése, de a 2. évezred elejére már ennek terméshozama is erősen megcsappant. Jacobsen szerint nem utolsó sorban Dél-Mezopotámia elszikesedésének következménye volt az is, hogy a gazdasági, s ezáltal természetesen *a politikai súlypont is mind északabbra tolódott:* először a 2. évezred elején az akkorra már jórészt elszikesedett szumér törzsterületekről Babilon vidékére, majd az évezred végén Asszíriába, miután kb. 1400 táján a szikesedés Babilon környékét is elérte.

Emlékeztetünk ezzel kapcsolatban arra, hogy a III. uri dinasztia utolsó évtizedeiben Dél-Mezopotámia már teljesen *az északabbi vidékek gabonaszállítmányaira volt utalva*, s ezek elmaradása - az amoriták betörései miatt - a legrövidebb időn belül *katasztrofális éhínséghez vezetett*, ami végeredményben a III. uri dinasztia *birodalmának felbomlását is maga után vonta.*

A szikesedés következtében beállott nagymérvű terméshozam-csökkenés tehát szintén igen lényegesen hozzájárult a dél-mezopotámiai szumér népesség elvándorlásához a 3. évezred végén és a 2. elején. *Így az akkád és az amorita beözönlés által kiváltott, már önmagukban véve is jelentős szumér migrációkat a szinte pontosan egyidejűleg bekövetkezett szikesedés kétségtelenül valószínűsítő népvándorlássá fokozta.* Mindez igen kézenfekvő okát adja annak a több kutató által már korábban felismert, de mindez ideig kielégítően meg nem magyarázott ténynek, hogy *a 3. évezred végével kezdődően a mezopotámiai-szumér kultúra szinte elárasztotta az északabbi kelet-európai és nyugat-ázsiai területeket.* (Götz: i. m. IV. 210-211.)

Politikai fejlemények

Az akkád, guti, Úr III. és Isin-Larsa korszakban döntő jelentőségű politikai és etnikai változások következtek be Mezopotámiában. Az arab sivatag és a szíriai steppe irányából, a jelek szerint, már *a 3. évezred eleje óta egyre nagyobb számban beszivárogtak Mezopotámiába a szemita nyelven beszélő AKKÁDOK.* Eleinte ugyan gyorsan beolvadtak az őslakosság tömegébe, de az állandóan tartó bevándorlások útján, a 3. évezred derekára, annyira megerősödtek, hogy *2450 körül magukhoz ragadták a politikai hatalmat.* SARRUKIN (SARGON) megteremtette az *Akkád Birodalmat*, amely egész Mezopotámiát, Szíriát, sőt rövid időre Elámot is magába foglalta, s LUGALZAGEZI előbbi birodalmához hasonlóan *„az alsó tengertől a felső tengerig”* terjedt.

Ettől az időtől kezdve az akkád, majd csakhamar az amorita-szemita elem mind jobban tért hódított a Folyamközben. SARGON és utódai megszüntették a szumér városállamok autonómiáját, amely korábban a hegemon szumir dinasztiák uralma alatt is fennállt, a politikai és a vallási hierarchia vezető pozícióiba mindenütt akkádot ültettek, az akkád harcosoknak nagykiterjedésű hűbértokszerű területeket juttattak katonai kötelezettség fejében.

Ezek a rendelkezések természetesen nagyfokú elkeseredettséget és ellenállást váltottak ki a szumér őslakosság széles rétegei körében. Ennek kétségtelen bizonyítéka, hogy már *SARGON utolsó éveiben megkezdődtek az akkádellenes szabadságharcok*, közvetlenül halála után pedig az egész birodalomban hatalmas méretű véres felkelések robbantak ki, amelyek arányairól - és egyúttal az akkád megtorlás méreteiről - plasztikus képet alkothatunk magunknak néhány fennmaradt írásos adat alapján. *Délen pl., csupán Urban és Ummában 8040 halottról tudósítanak a források*, északon pedig egyedül *Kazalluban* - ahol már akkor *szubir-hurri népesség lakott* - *12.650 halottról tudunk* (vö. pl. Schmökel 1962).

Az ilyen általános jellegű felkelések minden egyes akkád király halálakor rendszeresen ismétlődtek, s minden új királynak valósággal újra kellett hódítani előde birodalmát.

Ugyanígy az akkád birodalom végét okozó guti támadás is a szumér városállamok tömeges felkelésével időbelileg koordináltan következett.

Mindez egyértelmű jele az akkád birodalom felettebb labilis voltának. De a tömeges felkelések ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy a *hódoltatott mezopotámiai területek legnagyobb részében az akkádok akkoriban még nem voltak többségben, s a túlnyomóan nemszemita népesség az akkád uralmat idegen hódításnak tekintette.*

Meglepő régészeti bizonyítékaink is vannak azonban az őslakosság szervezett akkádellenes magatartására. A Woolley által feltárt uri temető fémtárgyainak metallurgiai elemzése során kiderült, hogy míg a 3. évezred első felében szumér sírjaiban talált fémeszközök közül számos darab valódi ónbronzból készült, addig a temető akkád-kori sírjaiból előkerült fémtárgyakat kivétel nélkül tiszta rézből öntötték. Ez a feltűnő jelenség arra vall, hogy vagy a hazai szumér fémműves mesterek alkalmaztak passzív rezisztenciát az akkád hódítókkal szemben, s nem árulták el nekik a bronzkészítés titkát, vagy pedig, másfelől, azzal is számolhatunk, hogy az otthoni ellenállással egyetértésben, a távoli ércléőhelyeket már évszázadok óta kiaknázó szumér érckutató és fémfeldolgozó gyarmati telepek helyi vezetői tudatosan leállították az akkád Mezopotámiába irányuló fémszállítmányokat (rezet az akkádok a birodalmukkal közvetlenül határos örmény és nyugat-iráni lelőhelyekről akár erőszakkal is beszerezhetek, de *ón Mezopotámia közelében nem fordult elő: a legközelebbi ónbányák Északkelet-Iránban található*); ennek pedig elsőrangú haditaktikai jelentősége volt, s nyilván nem kis mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szumér városállamok viszonylag rövid idő múltán le tudták rázni az akkád igát: *a bronzból készült fegyverek a harcban jóval hatékonyabbak voltak az akkádok rézfegyverinél*, amelyek a keményebb bronzcsatabárdok és kardok csapásaitól csakhamar használhatatlanokká váltak.

A szuméroknak azonban arra is volt lehetőségük, hogy kivonják magukat az akkád uralom alól. Az *elvándorlás útjai* ugyanis Elámon keresztül és a Zagrosz hegység mentén észak-kelet és észak felé az akkád hegemonia idején jobbra szabadok voltak. Elám csak Sargon alatt tartozott az Akkád Birodalomhoz, az északabbra fekvő guti területeket pedig sohasem tudták meghódítani az akkádok. Majd a Sargon utolsó éveivel kezdődően rendszeresen megismétlődő felkelések sorozata a menekülés útjait esetenként rövidebb-hosszabb időre minden irányba megnyitotta. *Igen nagy valószínűséggel feltehető tehát, hogy az állandóan ismétlődő felkeléseket véresen megtorló akkádok elől* (vö. fentebb a halottak számával) *tömegesen menekültek a szumérok és a birodalom más leigázott népei* - pl. a *HURRIK KAZALLU* környékéről és az egyéb észak-mezopotámiai területekről.

Az *elvándorló csoportok magvát kétségkívül a felkelésekben aktívan résztvevő, s az akkádok bosszújától joggal tartó, kulturálisan és etnikailag öntudatosabb rétegek alkották*: az ilyen emberek viselték legnehezebben a kultúrátlanabb, más szokásoknak, törvényeknek hódoló és ráadásul idegen nyelvű akkádok csupán fegyvereken nyugvó nyers katonai erőszakszervezetét. Ezekhez csatlakoztak azonban nyilván *azon egyszerű földművesek is, akiket az akkád királyok kiűldöztek termőföldjeikről, kertjeikből és datolyapálma ligeteikből, hogy saját katonaságuknak megélhetést biztosítsanak* (L. fent).

A fennmaradt egykorú és időben közelálló források egyértelműen tanúsítják, hogy *ezek a telepítési rendelkezések igen tekintélyes mennyiségű tömeget érintettek*. A mozgósított akkád hadsereg létszámáról fogalmat alkothattunk a *NARAMSIN-MONDA* elbeszéléséből, hogy *e király rövid néhány éven belül 180.000, 120.000 és 60.000 embert állított fegyverbe*. Sargon önmaga mondja, hogy *„naponta 5400 harcos evett asztalomnál”* (vö. pl. Soden: Propyl. Weltgesch. I. köt. 548. Old.). Vagyis *egyedül a fővárosban 5400 katona volt állandóan fegyverben*. E számhoz kell tehát viszonyítanunk a mozgósítható akkád hadsereg nagyságát, amely ezen 5400 emberen kívül a többi város és erődítmény helyőrségéből, valamint a vidéki földekre letelepített, csak háború esetén fegyveres szolgálatra kötelezett katonákból tevődött.

A telepes katonaság számát ezek szerint - rendkívül óvatosan számolva - minimálisan 50-60.000-re kell tennünk, ami legalább ugyanennyi, de sokkal inkább *kétszer-háromszor annyi szumér család földjének kisajátítását jelentette*, mivel az akkád királyok nyilván nem fukarkodhattak hatalmuk egyedüli bázisa, az akkád katonaság igényei kielégítésénél, s kétségkívül sokkal nagyobb parcellákat juttattak nekik, mint amekkora általában egy-egy szumér földműves család birtokában vagy bérletében volt. Ez viszont azt jelenti, hogy *már Sargon első telepítési idején legalább 150.000-180.000 szumér család - azaz kb. 600-700.000 ember - részben földönfutóvá, részben saját korábbi birtokán rabszolgává vált*.

Ez a számítás azonban csak Sargon korára vonatozik. Utána következő két fiáról, Rimusról és Manmistusuról is tudjuk - egykorú, írásba foglalt felsorolásokból -, hogy mindketten nagy tételekben „vásárolták” a földeket.

Felettebb kérdéses marad azonban e birtok-„vásárlások”-nál, hogy mennyit fizettek a földekért, megadták-e a szokásos méltányos árat és végül mennyit vettek el egyszerűen hatalmi szóval, ilyen-olyan ürüggyel, fizetség nélkül.

E módszeresen űzött földvásárlásoknál - történtek legyen azok bármilyen módon - mindenesetre *szembetűnően megmutatkozott az őslakosság anyagi bázisának minél nagyobb csökkentésére irányuló céltudatos törekvés*. Hogy az *őslakos tulajdonost többé-kevésbé kényszerítették az eladásra*, ahhoz - józan ésszel szemlélve a kérdést - egy pillanatig sem férhet kétség.

Sargon fiainak „birtokvásárlásai” tehát nyilvánvalóan ismét a szumér őslakosság százezreit juttatták koldusbot-

ra vagy kényszerítették elvándorlásra. Majd Manistusu halála után, amikor újra birodalomszerte fellángolt a felkelések tüze, s NARAMSIN első éveit ezek elfojtása töltötte, szintén *jelentős újabb elvándorlási hullámmal kell számolnunk.*

Az Akkád Birodalom megdöntésénél - amint már említettük - a szumér városállamok minden jel szerint a gutikkal szövetkezve támadtak az akkádokra. Ez a következményekben is megmutatkozik: egykorú forrásokkal bizonyítható, hogy a guti hegemonia időszakában a déli szumér területeken sokkal kevésbé volt érezhető a gutik nyomása, mint az északabbli, jobbra akkád vidékeken, s a szumér városok gyakorlatilag függetlenek maradtak.

Így pl. LAGAS városállama URNINGIRSU ÉS GUDEA uralkodása alatt már kb. 40 évvel a gutik kiverése előtt teljes függetlenséget élvezett. Egykorú feljegyzésekből tudjuk, hogy LAGAS ebben az időszakban virágzó állam volt, kb. 1.600 km²-nyi területtel és 216.000 lakossal; 17 nagyobb és 8 kisebb város tartozott hozzá, számos faluval, amelyek közül 40-et név szerint is ismerünk.

Ezekből az egykorú adatokból következtethetünk a szumér területek akkori (kb. Kr. e. 2290-2250 körüli) össznépségének nyilván több millióra rugó számára is.

A guti uralom után következő III. uri dinasztia ismét helyreállította a Folyamköz politikai egységét, újra szumér vezetés alatt, sőt ez az ún. *újszumér birodalom nagyságban vetekedett Sargon egykori birodalmával.*

A III. uri dinasztia utolsó évtizedeiben mind többet hallunk az amurru-nomádok (amoriták) Szíria térségéből Mezopotámia felé irányuló, egyre növekvő nyomásáról. Ezek a szemita nyelvű amoriták már az utolsó uri király, Ibbisin 24 éves uralkodása kezdetén megvetették lábukat az Eufrátesz középső szakaszán. Mari városa környékén, ami az északnyugat felé vezető kereskedelmi utak megszakítását eredményezte, valamint azt, hogy - kétségkívül a létfontosságú csatornahálózat egyidejű megrongálódása vagy folyamatos karbantartásának akadályozottsága következtében - a birodalom központjában, a déli szumér törzsterületeken tartós éhínség ütött ki. Ez Ibbisin fennmaradt levelezéséből és egyéb egykorú forrásokból egyértelműen adatolható. Így pld. tudjuk, hogy Ibbisin 7. és 8. évében az élelmiszerárak a normális 50-60-szorosára emelkedtek. Mindenütt lázongások törtek ki, a legtöbb tartományi helytartó nem ismerte el többé a III. uri dinasztia fennhatóságát, s Ibbisin hatalmi körzete gyakorlatilag az egykori uri városállam területére zsugorodott. Nem sokkal ezután az elámiak is megkezdték támadásaikat, s Ibbisin 24. évében, 2141 körül véglegesen megdöntötték a III. uri dinasztiát: elpusztították Ur-t és Ibbisint a lakosság tekintélyes részével együtt elhurcolták.

Úr bukása után a valószínűleg amorita származású Isbierra, az isini dinasztia megalapítója - aki eleinte Ibbisin tartományi helytartója volt, majd frontot változtatott és tevékenyen résztvett a III. uri dinasztia megdöntésében - igyekezett a birodalom roncsait újra összekovácsolni, de csak részleges és átmeneti sikerrel, mert a következő évtizedekben Mezopotámia ismét apró városállamokra esett szét, amelyekben a vezetést, előbb-utóbb szinte mindenütt, a továbbra is nagy tömegekben beözönlő amoriták vették kezükbe. Ezáltal általános anarchia lett úrrá Mezopotámiában. Ilyen körülmények között kézenfekvő, hogy már Ibbisin uralkodása alatt feltétlenül számolnunk kell az éhező dél-mezopotámiai szumér lakosság tömeges elvándorlásával. De később, a III. uri dinasztia bukása utáni zavaros időkben sem volt alkalom a termelés országos méretű újjászervezésére, a csatornahálózat kijavítására, azaz az éhínség és ezzel együtt az elvándorlások kétségkívül tovább tartottak.

Megerősítik ezt a fennmaradt közel egykorú szövegek is, így Ibbisin sirató éneke és Úr sirató éneke, amelyek nem sokkal Úr elpusztítása utánról, az ISINI DINASZTIA első évtizedeiből származnak. Ezen történelmi forrásértékű költeményekben arról olvashatunk, hogy Úr és általában Dél-Mezopotámia népességének tekintélyes hányada a szélrőzsa minden irányába elszéledt, számos város romokban hevert, s a lakossággal együtt a szumér istenek is eltávoztak városaikból. (Götz: i. m. IV. 155-162.)

A mezopotámiai-kaukázusi eredetű kivándorlásoknak (terjeszkedésnek) magyar szempontból óriási a jelentősége. Bennünket ma már az egész kérdés-komplexum érdekel, de ezen vázlat csak a Duna-Medence-i, a Kubán-Pontus-i, a Turán-Khorezm-i, a Trans-Kaukázia-i, és a Belső-Ázsia-i adatokkal kíván foglalkozni. Előljáróban két fontos körülményre kell felhívunk a figyelmet.

1) Mindaz, amit dr. NAGY SÁNDOR „A Magyar nép kialakulásának története” című munkájában (a régészeti, az antropológiai kutatások eredményeinek ismerete nélkül) megállapít, helytálló! Azt GORDON CHILDE, FRITZ SCHACHERMEYER és FRANZ HANCAR kutatásai igazolják.

2) Marjalaki KISS LAJOS: „ANONYMUS ÉS A MAGYARSÁG EREDETE” c. munkája egészében véve - még jóval az újabbkori kutatási eredmények előtt - ugyanazt állítja, mint NAGY SÁNDOR! KISS LAJOS nem végezhetett közel-keleti és belső-ázsiai tanulmányokat, Mezopotámia történelméről fogalma sem volt és nem hallott a legfontosabb kútfőkről: tehát ezek irányába tett megjegyzései értéktelenek!

A magyar etnogenezis végtelenül bonyolult. Három pilléren nyugszik; három folyam találkozásának eredménye az a magyar nemzet, amely Árpád honfoglalásával birtokba vette a Kárpát-medencét.

A szakirodalom egyetért abban, hogy a Kárpát-medence már korán, Kr. e. az 5. évezred folyamán tömeges kaukázusi, mezopotámiai bevándorlót kapott, csak a feltételezett vándorlási útirány vitatott. A korábbi elmélet hívei szerint „...a ma ismert legkorábbi európai újkőkori műveltségek a 6. évezred elején Thesszáliában alakultak ki (Nea-Nikomédia, Sesklo) és csakhamar (5000 körül) áttegyedtek a Balkán-félszigetre és a Kárpát-medencébe is (Star evo-Körös). E délkelet-európai-közép-európai vidékek neolitikus kultúrái, kivétel nélkül, Anatólián és az Égei-tengeren keresztül tömegesen, több hullámban érkező elő-ázsiai földműves telepések alkotásai.” (Götz: i.m.

I. 5.)

Ezen felfogással - a déli bevándorlási útvonal igénybevételével - szemben helyt kell adnunk egy másik, a Fekete-tenger északi vidékein keresztül és a Dunának, mint vízi útnak felhasználása által történt bevándorlás valószínűségének, amelyet azonban ma még - a kutatások hiánya miatt - bizonyítani nem lehet.

„A bevándorlók magukkal hozták eszközeiket, kerámiájukat, agyagfiguráikat, építkezési módszereiket, települési formájukat, vallási képzeleteiket (termékenységi kultusz, istenanya-tisztelet stb.), szokásaikat, szimbólumaikat. Mindezek egészen Magyarorszáig, a Duna és a Tisza környékéig, egytől-egyig kimutathatók emlékanyagukban. A 4. évezredből származó tordosi és más erdélyi telepek piktográfikus jeleinek megfelelőit Trójiában és Mezopotámiában találjuk ugyanebből a korból. A 3000 körüli Tisza-műveltség „tell“-jei az elő-ázsiai települések pontos másai. A szoros kapcsolatok azonban a későbbi időben sem szakadtak meg: a tatárlakai piktográfikus táblák a Jemdet Nasr-kori szumér piktográfikus jelekkel egyeznek (3000 körül). A késő újkori Lengyel-műveltség - a 3. évezredben - jórészt egy újabb közel-keleti telepes hullám alkotása... A 4. évezredben - Hollandiától a Dnyeszterig - kialakult a szalagdíszes kerámia műveltségi köre, Európa északabbi tájainak első földművelő kultúrája, amely a legtöbb műveltségi impulzust a Körös-kultúrától kapta.

A Kis-Ázsia-Égei tenger felől érkező elő-ázsiai telepések tehát az egész újkőkor folyamán ismételt, több hullámban áramlottak Európába. Újra és újra felfrissítették és megtermékenyítették az itteni műveltségeket, de igen jelentős embertömegeket is hoztak a Balkánra és a Kárpát-medencébe.... E térségek paleo-etnogenezisében az említett elő-ázsiai bevándorlóknak kimagasló szerepet kell tulajdonítanunk „mert” nagyobb népsűrűséget csak a földművelő kultúrák tudnak eltartani, a halász-vadász-gyűjtögető őslakosság tehát etnikailag csupán jelentéktelen mennyiséget képviselhetett.” (Götz: i. m. I. 5-6.)

NAGY SÁNDOR remek munkájában, a „Magyar nép kialakulásának történeté”-ben a földrajzi nevek szumér eredetét bizonyítja. A Mezopotámiából (vagy Transzkaukáziából) érkező bevándorlók minden valószínűség szerint a baranyai háromszögben álltak meg és innen rajzottak a történelmi Magyarország (Erdélyt is beleértve) egyéb területeire.

Az őstelepülés falvainak nevét általában a „d”, az „n” és az „ny” képzők jellemzik. NAGY SÁNDOR statisztikája szerint (i.m. 35. old.) Baranya megyében 66 „d” képzős és 36 „ny” képzős község van. Zalában 40 és 15, Somogyban 38 és 17 e községnevek száma. Csik megyében 1 „d” és 2 „ny” képzős nevű község található!

NAGY SÁNDOR tétele: „Az az ősnép, amely lakótelpeinek nevet adott, déli irányból terjeszkedett észak felé és nem fordítva, a Vereckei szorosától dél felé és nem Árpád honfoglaló népe volt, hanem azt több ezer évvel megelőző őstelepes nép.”

Az ősnép nyelve - ami vitathatatlanul szumér kellett legyen - a számtalan földrajzi névben (falvak, hegyek, patakok, tavak) maradt fenn. Csak egyetlen példa: BALATON. BÁL (isten) - „a” = birtokos rag, „ton” = tő.

Ugyancsak NAGY SÁNDOR hívta fel „figyelmünket egy döntő fontosságú bizonyítékra. EDWARD GIBBON munkájában, a „Christianity and the decline of Rome” 295. oldalán írja a római császár, CONSTANTIUS keserű kalandját a Duna-Tisza közéről átkelt LIMIGANTES-ekkel, akik a magas adó miatt panaszt emeltek. A császár kihallgatáson fogadta a barbárokat. Megmagyarázta, hogy elismeri: az adó sok, de a perzsa háború is sokba került; tehát az adót ki kell fizetni.

A barbárok látszólag tisztelettel hallgatták a császári választ, de egyszer csak az egyik „barbár” lábbelijét lerántotta, feldobta és elkiáltotta magát: „Marha! Marha!” Ez volt a jel a tumultusra: a római császárt agyba-főbe verték, díszes ruháját letépték; csak egyik katonája lován mentette meg életét. A légió szörnyű bosszút állt ezért, nyilván a jász népen. Melyik európai nép köznyelvén szokás a másikat, akivel nem értünk egyet, „lemarházni”?

Mint a bevezetésben láttuk, a mezopotámiai lakosság felduzzadása kényszerítőleg hatott: onnan a népességlelesleg egy része észak-kelet felé (Turán, Afganisztán) vándorolt, ott élt történelmi életet több ezer évig és egy tragikus fordulat után annak egy része Európa keleti határára húzódott. A Volga és az Urál között telepedett a Kr. utáni 2. század folyamán.

A harmadik forrás vize a Kaukázus és Mezopotámia területén duzzadt fel és vált - még kellően ki nem kutatott részletek útján - (de bizonyosan) a magyarság összetevőjévé.

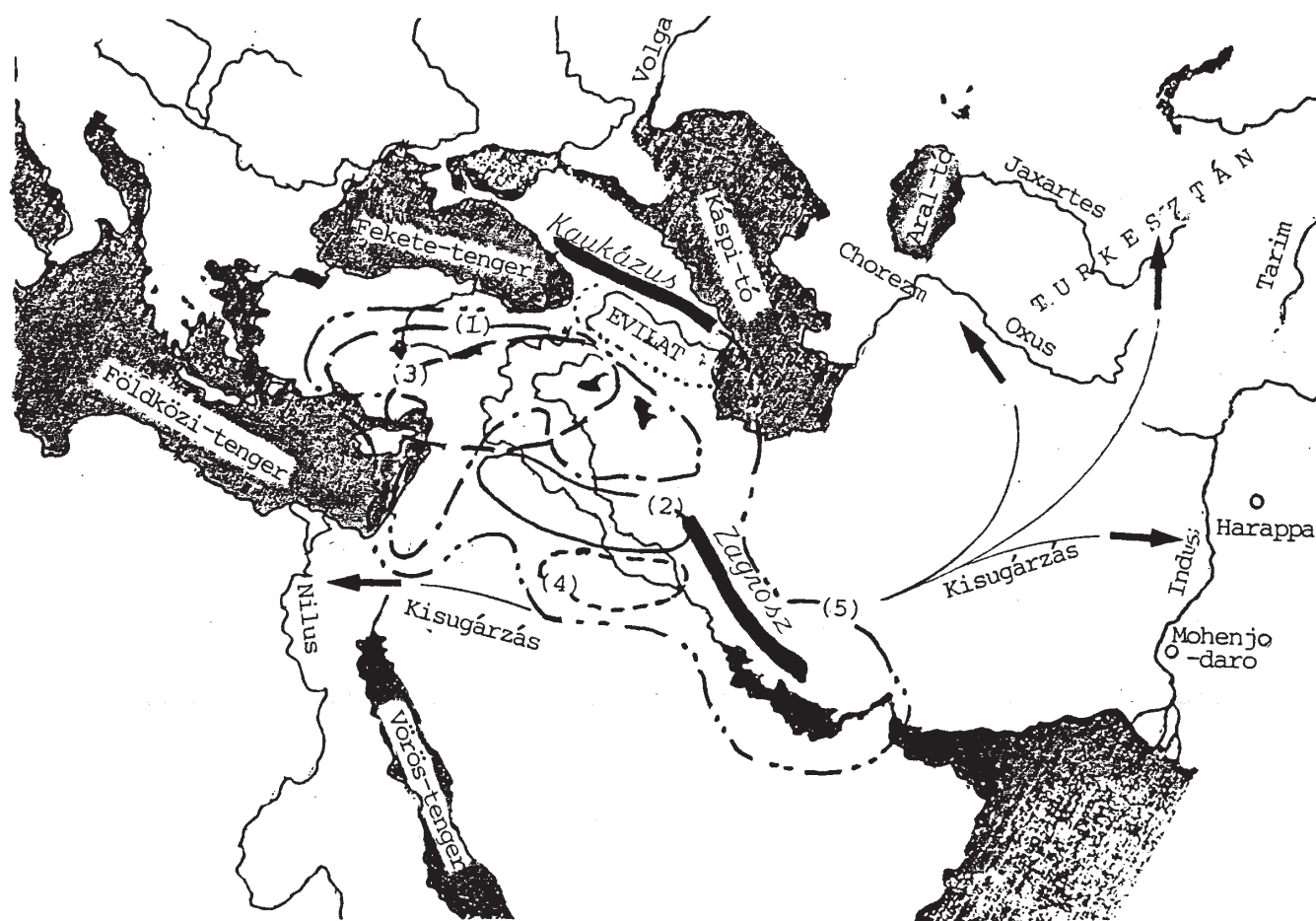
Nehéz feladat e hármas eredetű folyam vizeinek hömpölygését követni, a részletkérdéseket figyelmen kívül hagyva, csak az általános jelenséget szem előtt tartva, a magyar őstörténet vázlatának megírására vállalkozni. Különösen nehezíti ezt a feladatot a 11. és 12. század „magyar” történetírása. Az 1849-es tragédia következtében idegenek foglalták el az Akadémia, a kultusz-kormány, a történelmi publicisztika kulcspozícióit, utód-választó állásait és - miként az a legújabb kor magyar történelme esetében is történt (és folyik) az olyan írónak, ki a magyar igazságot meglátta, sőt le is merte írni, mindig kuss volt a neve. Budenz, Hunsdorfer, Färber, Goldzieher, Eckhardt, Homan, Rajnisch-Nagel, Weller stb. urak az ilyenek a szájára ültek.

Leírhatatlan tragédia ért bennünket a két világháborúval, Trianonnal, az emigrációval. De a sok rosszban volt valami jó is: előkerült a magyar eredet, őstörténetünk kérdése és szorgalmas, anyagi ellenszolgáltatást nem váró intellektüellek - a fárasztó kenyérkereső munka mellett - gyűjtötték az adatokat és sok ráfizetéssel adták ki munkáikat az emigráció piros, fehér, zöld és fekete-sárga színű papagályai örömeire. FEHÉR MÁTYÁS JENŐ írta 1975. július 19-én e munka szerzőjének: „A kívülről nézett ház, az „Extra Hungariam non est vita...” levetése nyitotta tágra szemeimet s rájöttem, hogy már a „forrásokból” is csak a zavarosat merítették ki nekünk szánt italul.”

Nem csodálkozhatunk, hogy a kutatás korábban nem haladt. Mezopotámia történelmét egy más nép egyetemi tanulmányai tárgyává tették (magyar könyvtárakba a lábát se tehetné). Az archeológia kutatásai még nem haladtak eléggé előre, a kultusz-maharadzság kizárták krónikáinkat a középiskolák olvasmányai közül és gyakorlatilag lehetetlen volt a gimnazista számára tudomást szerezni a török, a perzsa, az örmény, a bizánci, a kínai források jelentőségéről. Ugyan, ki tanulhatja ezeket a nyelveket? Pedig ezek ismerete nélkül nincs igaz magyar őstörténet, legfeljebb nyelvészeti alapon csapongó paleontológia, avagy „nyavalygó képzelet“!

Azok az írók, kik a hármas forrású őstörténetünk kutatáshoz láttak, csaknem kivétel nélkül csupán az egyik forrásra vetették tekintetüket és - meggyőződve igazságukról - a másik kettőt (igazságtalanul) nem ítélték eléggé fontosnak. Ezen értekezés - bár zömmel a belső-ázsiai összetevő eredetével foglalkozik - nem eshet ebbe a tévedésbe. A dél-kaukáziai fejlődésnek nagy irodalma lett, de... **KŐRÖSI CSOMA SÁNDORT** alig követi valaki, pedig róla Társaságokat neveztek el. Ismereteink egyre bővülnek, de még nagyon sokat kell kutatnunk, tanulnunk.

Tudomása szerint e sorok írója volt az első „magyar“, aki 1981-ben - kimondottan a rokonság-keresési céllal - eljutott Kelet-Turkesztánba, láthatta az uigur nemzet gyerekeit, megcsodálhatta ősi város-romjaikat, népi táncukat és Turfánban hallhatta, hangszalagra vehette a közös - pentatonikus - népzeneinket. És most, egy agyonhallgatott, történelmünkéből kihazudott, letagadhatatlan IGAZSÁGOT akar a még magyarnak maradt olvasó kezébe adni.

A mezopotámiai műveltség kialakulása

Jelmagyarázat:

(1) Hassuna periódus	_____
(2) Sammarai műveltség	_____
(3) Tell Halaf kerámia köre	_____
(4) Eridu-Ubaid műveltség 1 & 2	_____

Mezopotámiából Belső-Ázsiába

A kerámia képezi azt a bizonyítékot, amely az egyes kultúrák terjeszkedését mutatja. Miként azt fentebb láttuk, az első műveltség, amelyről a történelem tud, az a *HASSUNA-MŰVELTSÉG*. Röviddel az 5. évezred kezdete után megtaláljuk e műveltség leleteit Turkesztánban is, földműveléssel, falusias településekkel és kerámiával. Sőt a turkesztáni *NAMAZGA I.* periódusban (3800-3500) megjelenik a réz is. Nagyjából 3500 körül itt is feltűnik a faze-kaskorong, amely mezopotámiai találmány.

Nem vitatható, hogy mindezt csak egy Folyamközből Turkesztánba irányuló tömeges bevándorlás hozhatta létre. A *NAMAZGA II.* periódusban (3500-3000) itt is megkezdődött a Mezopotámiában már rég ismert pecsétnyomók használata. Turkesztánban az urbanizáció kezdeteit a *NAMAZGA III.* periódusban (3000-2500) figyelték meg először a régészek. Citadellák, városias települések keletkeznek (pl. *ALTIN-TEPE*).

Egy 3000 körül végbement - immár tehát második - nagyméretű, Mezopotámiából kiinduló bevándorlásnak Észak-Iránban és Turkesztánban félreismerhetetlen embertani bizonyítékai találhatók. 3000 és 2000 között állandóak a szoros kapcsolatok Mezopotámia és Turkesztán között, sőt az egész 3. évezredben folyamatosan tart a Mezopotámiából Turkesztánba irányuló bevándorlás is. (Jettmar et alii: id. m.: Tolszov, S. P.: Auf den Spuren der althochmesischen Kultur.)

Ezek a régészeti is kimutatható ismételt mezopotámiai-szumér kirajzások, gyarmatosítások egyúttal azt is bizonyítják, hogy *a fejlett, öntözéses mezőgazdaságot űző, szervezett városállamok kereteiben élő mezopotámiai-szumér népesség gyors szaporodása szabályos - nem is túlságosan nagy - időközökben szükségessé tette a népfellegelvezését.*

Turkesztánban a következő időszakban, Kr. e. 2500-tól 2000-ig, amely a Namazga IV. periódusnak felel meg, eleinte töretlen a fejlődés. Turang-Tepe, Namazga-Tepe, Altin-Tepe igazi városokká nőttek. Altin-Tepe az ásató szovjet tudósok szerint fallal volt körülvéve. Ugyanitt egy 27,5 x 10,5 m-es alapterületű, 8-10 m magas - tehát tekintélyes nagyságú - szumér típusú lépcsőzetes toronytemplom (zikkurat) épült, amelyet a későbbi időben jelentősen bővítettek. Ezek a zikkurátok a Kr. e. 3. évezredbeli szumér műveltség Turkesztánig terjedő elő-ázsiai hegemoniájának kétségtelen bizonyítékai. (P. Amiet: i. m.)

A fazekaskorong e korban már mindenütt általánosan használatban volt. Ismert a bronz is. Az *afganisztáni Mundigak* ez időben már szintén város: fallal, monumentális palotával és templommal (Mundigak IV.).

A 3. évezred végével azonban - a szovjet tudósok szerint valamivel később - a fejlődés megakadt, majd rövidesen *elnéptelenedtek a turkesztáni városok* - ugyanígy *Mundigak* is. E feltűnő jelenségre eddig nem találtak kielégítő magyarázatot. Legtöbbször *ökológiai változásokban, az oázisok kiszáradásában* keresik az okát.

Már a 3. évezred elején, az előbb említett, *második nagyméretű mezopotámiai-szumér gyarmatosító hullám* következményeként ugrásszerűen megnövekedett népességű, városiasodó turkesztáni műveltség *is távolabbi vidékekre kiterjesztette telepeit.* Ebben az időszakban sorra jelentek meg a földművelő települések az *Aral-tó és az Amu-Darja mentén, egészen Fergánáig*, - a turkesztánihoz megközelítőleg hasonló kerámiával. (G. F. Dales: *Turkestan, Prop. Kunstgeschichte XIII.*) Sőt, ez a - végső fokon mezopotámiai eredetű - színes kerámia a 3. évezred folyamán szakadatlan láncolatban nyomult kelet felé és egészen a *kínai neolitikus Yang-Shao-műveltségig* követhető. *Ekkor jelent meg Kínában a búza és a szarvasmarha is - kimutathatóan nyugatról. Ezek a régészeti leletek nyugati bevándorlásra mutatnak, amelynek útvonala Turkesztán déli pereme mentén és a Tiensan vonulatával párhuzamosan vezetett el Kínáig. A nép embertanilag minden valószínűség szerint uranid volt és az elő-ázsiai földműves kultúrák térségéből indult ki a Kr. e. 3. évezred derekán.* (Götz: i. m. I. 14.)

Mindabból, amit a dél-kaukázusi-mezopotámiai lakosság kivándorlásáról mondtunk, logikusan következik, hogy a szélrőzsa minden irányába költöző lakosság faj-rokon volt. Ez a magyarázata annak, hogy *a szkíták, a masszagéták, a tysszagéták, a szakák, a géták, a szogdok, a pártusok, az ujgurok stb. törökfajúak, lényegében egy népfaj különböző időpontban útra kelt és különböző területekre vetődött részei. Ezeket nevezi a történelem hunok-nak.* Most nem célunk a 3000 éves hun történelmet ismertetni, csak ennyit: az ujgurok fennmaradt iratai szerint a hunok *UJGUROK!*

BARÁTHOSI BALOGH BENEDEK írja legendás munkájában, „*A HUNOK HÁROM VILÁGBIRODALMÁ*”-ban (15. oldal.):

„... a Kr. e. 23. században nemcsak szerepelnek már a hun törzsek, hanem akkorra már olyan múltjuk van, hogy fajtájukból négy önálló nép alakul ki: a dsong, a száka, az ugor és a kiang. Ezek már nem törzsnevek, hanem külön országoknak és népeknek neve. Hogy egy ilyen szétváláshoz hosszú idő szükséges, azt fölösleges megemlíteni. Ha az így eltelt időt mérlegeljük, meg kell állapítanunk, hogy a szumér népek után Ázsia legrégebbi történetel bíró népe a hun, melynek ősi jellegével a ma élő népek közül csak a khinai vetekedhetik.”

Turkesztántól északra, nagyjából az Aral-Káspi vonalán túl, egészen az *Ob-Irtis* vidékéig követhető kapcsolatokkal, a 3. évezredben a kezdetleges *keltiminári műveltséget* találjuk, jellegzetes fésűs-benyomatú kerámiával, de *a fémek ismerete nélkül*, mezolitikus kultúrfokon. Részben innen származott a későbbi *urali-finnugor népek* keleti csoportjainak igen hasonló díszítésű kerámiája. Egyelőre nem dönthető el, hogy a fésűs kerámia északi meg-

jelenése a 3. évezred végén egyszerű átvétel, vagy esetleg a *kelteminári népcsoportok északra húzódásával magyarázható-e*. Inkább a vándorlás lehetőségére mutatnak. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy a 19. században az „uráli”, ill. „finnugor” nép alatt közös eredetű nép- és nyelvcsaládként egybefogott etnikumok keleti, Urálon túli, valamint európai csoportjai között az itt tárgyalt korokban régészetileg nem mutathatók ki kapcsolatok.

Észak-keletre, az *Altáj-Szaján-hegység és a Jeniszej-folyó vidékén, Minuszinszk környékén Kr. e. 2200 körül kialakult az afanasjevói műveltség*, amelynek leletanyagában számos, tagadhatatlan mezopotámiai párhuzamot találunk - nyugat-iráni és turkesztáni közvetítéssel keresztül. A tárgyi emlékeink összefüggéseinek kívül azonban a legmeglepőbb az, hogy az *afanasjevói és a gödörsíros műveltség embertani képe is megegyezik*. Mindkét területen ugyanazt a szélesarcú, alacsony homlokú és inkább rövid fejű „*plump-europid*” népességet találjuk.

Kr. e. 2500 és 1600 között az egész eurázsiai steppen kétségtelenül megállapítható egy *magasabb rendű kultúrát hozó idegen etnikai elem megjelenése nyugati és déli irányból*. Ez az új népesség vezette be az állattenyésztést és részben a földművelést is, ők hozták a fémek, a bronz ismeretét a cromagnoid típusú őslakosságnak (A. Randa: Handbuch der Weltgeschichte). (Götz: i. m. I. 15-17)

A mi szempontunkból a lényegét B. STAWISKI állapította meg: ökológiai okokból a turkesztáni népesség északra húzódott. (Mittelasien. - Die Kunst der Kuschan).

A MAGYAROK EREDETE, ŐSHAZÁJA ÉS VÁNDORLÁSA.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT KÖNYVTYOMDÁJA.

1896.

A belső-ázsiai eredet kérdése

Ezzel elérkeztünk oda, ahol a magyar őstörténet *BELSŐ-ÁZSIÁBAN* elkezdődik. Közel száz esztendő telt el azóta, hogy *THÚRY JÓZSEF* korszakalkotó munkáját, „*A MAGYAROK EREDETE, ŐSHAZÁJA ÉS VÁNDORLÁSA*” c. könyvét a milleneum évében közzétette. Majdnem bizonyos, hogy a *SZÉCHENYI* és a *LÓCZY* család ismer-te ezt a roppant fontosságú munkát; mégis, *ÉRDY MIKLÓS*nak köszönhetjük, hogy „*A M. KIR. FŐÜGYÉSZSÉG RÉSZÉRE*” adott „*KÖTELES PÉLDÁNY*”-ról fénymásolatot készített és azt egy californiai könyvkereskedő, *FABÓ LÁSZLÓ* révén közzétette.

SZÉCHENYI és *KÖRÖSI CSOMA* számára nagy titok volt a magyar eredet. Pedig *THÚRY* szerint:

„Aligha van olyan nemzet, melynek eredetére és őstörténetére vonatkozólag annyi és olyan természetű kútfor-rás maradt volna fenn, mint a magyarokra vonatkozólag, s mégis talán egy nemzetnek őstörténetét sem borítja olyan sűrű homály, mind e mai napig, mint éppen a magyarokét.

Pedig az *írásban fennmaradt* történeti emlékek ékesszólóan bizonyítják, hogy az *egykorú* és *közelkorú* történet-írás voltaképpen mindig tisztában volt azokkal a dolgokkal, melyekből az újabbkori kutatók kérdéseket csináltak. Ha ez így van, - már pedig valóban így van - akkor nem a történelemnek hiányos vagy megbízhatatlan volta az oka annak, hogy mind e mai napig bizonytalanságban vagyunk nemzetünk eredete és őstörténete felől, hanem a mai kutatók eljárása idézte elő a zavart.

Mindenekelőtt tehát azt kell megvizsgálnunk, hogy mik voltak azok az okok, melyek akadályozták tisztánlátá-sunkat s amelyek miatt mindegyik tudós más-más eredményre jutott vizsgálódásaiban.

Az eddigi kutatók nem használták fel *azon forrásokat mind*, melyek a magyar nemzet őstörténetére vonatkoz-nak s régóta rendelkezésünkre állanak. Volt ugyan nálunk is, nemcsak a külföldön, egy-két ember, aki közvetve vagy közvetlenül ismerte és idézte egyszer-másszor *DSUVEJNI*, *RESIDEDDIN* és *ABULGÁZI* munkáit, de nem tanulmányozták át őket *egészen és alaposan, eredetiben* s ennél fogva nem tudták, hogy a nevezett íróknál a ma-gyarság elődeinek legrégibb történetére vonatkozó tudósítások maradtak fenn kivonatokban olyan ősi krónikák-ból, amelyek nem mondhatók egészen idegen forrásoknak, amennyiben éppen attól a néptől származnak, mely-től a magyarok elei elszakadtak, mikor ázsiai őshazájukból kiköltöztek. Pedig ezek a krónikák több felvilágosítást adnak nemzetünkről és sokkal régibb időre vezetnek vissza bennünket, mint az eddigelé fölhasznált kútfők együtt-véve.

A második ok: a *TÖRTÉNETI KRITIKA* hiánya, akarom mondani: *mellőzése* az eddigi történeti kutatásokban.

HUNFALVY PÁL több munkájában úgy nyilatkozott a *hun-magyar rokonságról*, hogy az csak „*mese*”, melyet az az ember talált ki, aki a *Nibelung-ének* nyomán először írt magyar krónikát: vagy más szavakkal: a magyarok egyenes kapcsolata a hunokkal csak monda, de ennek a mondanak legkisebb történeti alapja sincsen. Tudósunk ezt a határozott ítéletét arra a körülményre alapította, hogy a 10. és 11. századbeli nyugat-európai annálisok sem-mit sem tudnak a magyarok rokonságáról a hunokkal.

Az ilyen érveléssel szemben a *történeti kritikának mindig egykorú vagy közel korú, s az események színhely-éhez minél közelebb élő írókra kell hivatkoznia, akik értesüléseinek útját-módját is ismerhetjük*, nem pedig olyan szerzőkre, akik az általuk elbeszélte eseménynél sokkal későbbben s annak színhelyétől messze éltek. A hunok már régen letűntek a történet színteréről, mikor a 10. és 11. századbeli, nyugat-európai annálisok írói világra jöttek s különben is óriási távolság választotta el őket a Maeotis mellékétől.

A *hun-magyar viszony kérdésének eldöntésében csakis a 6. és 7. századbeli bizánczi görög írók* lehetnek ille-tékes bírók, mégpedig a következő okokból: a) Ezek akkor éltek, mikor még a hunok is szerepeltek Európa törté-netében, sőt együtt laktak a magyarok őseivel; b) a *bizáncziak már a 457. évtől fogva személyesen ismerték a magyarokat a náluk járt követeik útján (Priscus)*; c) az Azovi tenger mellékén lakó hunok királya, *GORDASZ*, szö-vetséges volt a görögöknek, Bizánczban jártakor keresztyénné lett, s a hunok egy része szintén fölvette a ke-resztyén vallást; d) a Maeotis mellékén a Boszporusz városában élénk forgalom volt a görögök és a hunok kö-zött; e) a görögök a VI. század közepén kereskedést folytattak a *hunugurokkal (vagyis hungarokkal)* s egyebek közt ezektől vásárolták a menyétbőrt (*Jordanis*); f) végre tudjuk, hogy *KUVRÁT*, a *bolgárok, kuturgurok és unugurok* (azaz *ungarok*) fejedelme szövetséges volt Herkalius görög császárnak, kitől jutalmul „*patricius*” címet is kapott (*Tehophanes*).

A 10. és 11. századbeli nyugat-európai szerzetesek azért hallgattak a *hun-magyar rokonságról*, mert nem tud-tak róla, s a dolog természeténél fogva, t. i. a tér és idő távolsága miatt, nem is tudhattak. De ha még egyenesen tagadnák is a hunok és magyarok összeköttetését, az ő tanúskodásuk akkor sem érne semmit a 6. és 7. század-beli görög írók tudomásával szemben; mert ők nem ismerhették jobban a régibb viszonyokat, mint a kortársak.

Ugyancsak a történeti kritika mellőzése szülte azt a *hiedelmet*, hogy a *Pannóniát elfoglaló magyarok az un. NAGY-MAGYARORSZÁGBól* költöztek ki, mint őshazából, amely valahol a Volga és Káma folyók, meg az Ural hegység között feküdt, azon a tájon, hol ma a baskirok laknak. A 13. század közepéig egyetlen egy, még csak mesés színezetű történeti adat sem található, amely az un. Nagy-Magyarországnak, mint őshazának létezéséről tanúskodnék. Csak a XIII. század közepén hangzott fel legelőször az az állítás, hogy a magyarok a baskirok föld-

jéről költöztek ki, s ezt *Rubruquis Vilmos* hangoztatta, semmi mással nem bizonyítva állítását, mint azzal, hogy ezt a dolgot *mástól hallotta!*

A harmadik ok nem kisebb vétség, mint a *történelem megtagadása*.

A valóság ugyanis az, hogy a történelem mindig a *török* népcsalád egyik tagjának ismerte a Pannóniát elfoglaló magyarokat, s ezt a tanúskodást csak újabb időben vonták kétségbe olyan kutatók, akik egy vagy más okból szerették mellőzni a történeti kritikát.

Köztudomású dolog, hogy a VI, vagy *BÖLCS LEO* bizonczi császár (uralk. 886-911), ÁRPÁD kortársa, és ennek fia, *Bíborban született Konstantinus* császár - aki 950 tájában írta „De aminsiztrando imperio” című könyvét - fennmaradt munkáikban mindig *turk* néven emlegetik Árpád magyarjait; s ehhez képest az utóbbi Magyarországot *TURKIA*nak, azaz Törökországnak, ÁRPÁDOT pedig „Turkia nagy fejedelmé”-nek (*İYāāð Öĩĩñ Bāð Ūñ ùĩ*) - nevezi. Lásd MORAVCSIK GYULA könyvét (melléklet alatt). Sőt, már ő előttük *GEORGIUS MONACHUS* (*a bűnös György barát*), - aki egy, a 842. évig terjedő krónikát írt - a 839. évből, mikor a magyarok a Duna alsó folyása mellett megtámadták a bolgároknak macedonai foglyait, felváltva *turkoi*, *unnoi* (- hun) és *ungroi* (- ungar) néven emlegeti őket. Az a körülmény, hogy ő egyszerre három néven említi a magyarokat, ékesszólóan bizonyítja azt, hogy a későbbi bizánczi írók milyen jól ismerték régebbi történeti irodalmukat; mert éppen az 5., 6. és 7. századbeli bizánczi írók voltak azok, akik az európaiak közül először nevezték a magyarokat *ungroi*-nak, illetőleg e névnek régibb, teljes alakjával *UNUGOROI*, *ONUGUROI*-nak, s azt is világosan megmondták róluk, hogy ezek az *unnok*, vagyis *hunnok* közül való nép (pl. Agathias és Theophylactus). Végre az sem titok senki előtt sem, hogy a magyar korona alsó részén - melyet *DUKÁSZ MIHÁLY* görög császár küldött I. GÉZA királyunknak (1074-1077) - ez a felirat olvasható: „Géza *Turkia* királya” (*Óāũĩēðæ ñāēçð Öĩĩñ Bāð*).

Másrészről azt is tudjuk, hogy a persa és a Persiában élő arab írók közül - hogy csak a régieket említsem - *IBN ROSZTECH* (aki 913 körül írta „A nemes drágaságok könyve” című munkáját) és *GURDÉZI* (írt 1051-ben) határozottan azt mondják, hogy a *maďsar* (magyar) nép: a *turk* fajból való nép (dsinsz min et-turk), *MASZÚDI* pedig (aki 943-ban írt) egyenesen *turk* néven emlegeti Árpád magyarjait.

Látnivaló, hogy mind a Kelet-Római Birodalomban, mind Persiában úgy ismerték a magyarokat, mint a *török* népek egyikét. S ez egészen bizonyos dolog, mely nem következtetésen és okoskodáson alapszik.“

MAGYAR-GÖRÖG TANULMÁNYOK — ΟΥΠΠΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

1. Görög költemény a várnai csatáról. Kiadta Moravcsik Gyula. 'Ελληνικὴν ποίησιν κατὰ τῆς μάχης τῆς Βαρνῆ, ἐκδόσεις τοῦ 'Ιωάν. Μορβτσίκ. 1935. (magyarul és újból — önyyret és voolápyot.)

2. Jörjiosz Zavrassz budapesti könyvtárának katalógusa. Összeállította Graf András. — Κατάλογος τῆς ἐν Βουδαπέστη βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβρίου, ἐπιμελήσας ὁ κ. Ἀνδρέας Γραφ. 1935. (magyarul és újból — önyyret és voolápyot.)

3. 'Η ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζαβρίου, ὠνόμ. Ἀνδρέας Ηορβάθ. Zavrassz György élete és munkái. Irta Ηορβάθ Endre. 1937. (voolápyot és önyyret — újból — magyar kiadattal.)

4. Grosken. in der A 1938. (d

5. Ciemens (magyar

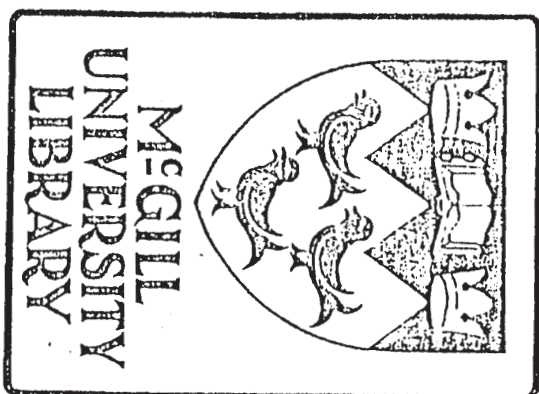
6.

7. Máltyi Quellen mit deut

8.

9. roß Máltyi újból

10. par L.

ungen Alexanders trug mit dem Ori Andre v. Iván

Simon Sándor. oder Simon. 19 zug.)

(en français.)

ükreben. Irta György der byzantinische. kiadattal — ungar

zy. Iván. — 'Jorty. 1939. (magyar

poque des Phanario

11. Solitész János. — Etudes sur la théorie d'art hellénistique de la tragédie grecque, par Jean Solitész. 1939. (magyarul francia kiadattal — en hong avec résumé français.)

12. A Garai iskola Thukydides-tanulmányai. Irta Balázs János. Gli studi tucididei della scuola di Garai, di Giovanni Balázs. 19 (magyarul és olaszul — in ungherese e in italiano.)

MAGYAR-GÖRÖG TANULMÁNYOK		ΟΥΠΠΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ	
SZERKESZTI		ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΑΙ	
MORAVCSIK GYULA		ΥΠΟ	
		ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΡΑΥΤΣΙΚ	

230.

CONSTANTINE PORPHYROGENITUS DE ADMINISTRANDO IMPERIO

GREEK TEXT EDITED

BY

GY. MORAVCSIK

PROFESSOR IN THE UNIVERSITY OF BUDAPEST

ENGLISH TRANSLATION

BY

R. J. H. JENKINS

KOMARIS PROFESSOR AT KING'S COLLEGE IN THE UNIVERSITY OF LONDON

BUDAPEST, 1949

PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM: GÖRÖG FILOLÓGIAI INTÉZET
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

1631ne38. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἑθνους τῶν Τούρκων, οὗτοι καὶ Κάργας ὀνομάζονται οἱ Πατζινάκιται, ἀλλ' οὐκ πάντες, πλὴν ὅ τῶν τριῶν θειάτων λαός, τοῦ Ἰαβούργι καὶ τοῦ Κουαρτζι-τζούη καὶ τοῦ Χαβουξίνγυλά. ὡς ἀνδρειότεροι καὶ ἐννεύστεροι τῶν λοιπῶν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ τοῦ Κάργας προσηγορία.

1631ne38. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἑθνους τῶν Τούρκων, καὶ ὅθεν κατὰγονται.

Ἔστιν ὅτι τῶν Τούρκων ἔθνος πλησίον τῆς Χαζαρίας τὸ παλαιὸν τὴν κατοικήσαν ἔσχεν εἰς τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον *λεβεδία* ἀπὸ τῆς τοῦ πρώτου βοεβδόου αὐτῶν ἐπωνυμίας, ὅστις βοεβδός τὸ μὲν 109° P τῆς κλίσεως ὄνομα *λεβεδίης* | προσηγορεύετο, τὸ δὲ τῆς ἀξίας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτὸν, βοεβδός ἐκαλεῖτο. Ἐν τούτῳ οὖν τῷ τόπῳ, τῷ προσήρθεντι *λεβεδία*, ποταμὸς ἔστιν ὁ ὄντων *Χιάμας*, ὁ καὶ *Χιργιάνας* ἐπονομαζόμενος. Οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τούρκοι, ἀλλὰ *Σίββατοι* ἄσπαλοι ἐκ τινος αἰτίας ἐπωνομαζόμενοι. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι γενεὰ ὑπὲρ ἑξή- 10 ἑπτά, ἀρχοῦντα δὲ εἰς αὐτούς· εἴτε ἴδιον, εἴτε ἀλλότριον ποτε οὐκ ἐκτί- σσαντο, ἀλλ' ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς βοεβδοὶ τινες, ὧν πρώτος βοεβδός ἦν ὁ προσήρθεντι *λεβεδίης*. Συνέκτισαν δὲ μετὰ τῶν *Χαζάρων* ἐκκεντούς· τοῖς, συμμιχρύντες τοῖς *Χαζάρους* ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῶν πολέμοις. Ὁ δὲ χαγάνος ἀρχὸν *Χαζαρίας* διὰ τὴν αὐτῶν ἀνδρείαν καὶ συμμιχρύναν τῷ 15 109° P πρώτῳ βοεβδῷ τῶν | Τούρκων, *λεβεδία* ἐπονομαζόμενον, γενεὰν δέδωκεν πρὸς γάμον *Χαζάρων* ἐκγεγεννηθῆναι διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ περιφ- 20 ρον καὶ τὸ τοῦ γένους περιφανές, ὅπως ἐξ αὐτοῦ τεκνωσῇ· ὁ δὲ *λεβεδίης* μὲν καὶ τὸς γένους μετὰ τῆς αὐτῆς *Χαζάρας* οὐκ ἐκιδιοποιήσαν. | Οἱ δὲ Πατζινάκιται, οἱ πρότερον *Κάργας* ἐπονομαζόμενοι (τοῦτο γὰρ τὸ 20 *Κάργας* ὄνομα ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ ἀνδρείᾳ ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς), πρὸς *Χαζάρους* οὖν οὗτοι κινήσαντες πόλεμον καὶ ἡττηθέντες, τὴν οἰκίαν ἡγὴν κατελείψαν καὶ τὴν τῶν Τούρκων κατοικήσαν κατηργησάνθησαν. Ἀναμεταστῆ δὲ τῶν Τούρκων συναφθέντος πολέμου καὶ τῶν Πατζινάκι- 25 τῶν, τῶν τρικαστὰ *Κάργας* ἐπονομαζόμενων, τὸ τῶν Τούρκων φασα- 110° P τὸν ἡττηθῆναι καὶ εἰς δύο διηγεῖται | μέρος. Καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίας μέρος κατώκησαν, οἱ καὶ μέχρι τοῦ ἐν κατὰ τὴν τῶν Τούρκων ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν καλοῦνται *Σάββατοι* ἄσπαλοι, τὸ δὲ

V 68 καὶ om. V edd. || *Κάργας* P¹: *Κάργας* P V F edd. *Βιγκας* hic et infra conat. Grégoire || Πατζινάκιται P || 69 ταῦν edd.: γ' P || Ἰαβούργι Ba Be: Ἰαβούργι P || 69/70 Κουαρτζιτζούη Py Ba Be: Κουαρτζιτζούη P V Me.

37, 38

The Pechenegs are also called 'Kangar', though not all of them, but only the folk of the three provinces of Iabierti and Kouartitzour and Chaboungyla, for they are more valiant and noble than the rest: and that is what the title 'Kangar' signifies.

38. Of the genealogy of the nation of the Turks, and whence they are descended.

The nation of the Turks had of old their dwelling next to Chazaria, in the place called Lebedia after the name of their first voivode, which voivode was called by the personal name of Lebedias, but in virtue of his rank was entitled voivode, as have been the rest after him. Now in this place, the aforesaid Lebedia, there runs a river Chidmas, also called Chingilous. They were not called Turks at that time, but had the name 'Sabartoi asphaloi', for some reason or other. The Turks were seven clans, and they had never had over them a prince either native or foreign, but there were among them 'voivodes', of whom first voivode was the aforesaid Lebedias. They lived together with the Chazars for three years, and fought in alliance with the Chazars in all their wars. Because of their courage and their alliance, the chagan-prince of Chazaria gave in marriage to the first voivode of the Turks, called Lebedias, a noble Chazar lady, because of the fame of his valour and the illustriousness of his race, so that she might have children by him; but, as it fell out, this Lebedias had no children by this same Chazar lady. Now, the Pechenegs who were previously called 'Kangar' (for this 'Kangar' was a name signifying nobility and valour among them), these, then, stirred up war against the Chazars and, being defeated, were forced to quit their own land and to settle in that of the Turks. And when battle was joined between the Turks and the Pechenegs who were at that time called 'Kangar', the army of the Turks was defeated and split into two parts. One part went eastwards and settled in the region of Persia, and they to this day are called by the ancient denomination of the Turks 'Sabartoi

38. 4 ἔσχα: ἐπαιετο V edd. || 6 λεβεδίης: λεβεδίης hic et infra conat. Ijinskij || προσηγορεύετο edd. || 8 χιάμας: νομήης conat. Cassel χιάμας conat. Hammer-Purgstall || 6 V edd.: 6 P || χιργιάνας P V: χιργιάνας V F edd. || 9 τούρκων P || 9/10 Σάββατοι ἄσπαλοι ser. Moravcsik: Σάββατοι ἄσπαλοι P V Σάββατοι ἄσπαλοι V F edd. Σάββατοι τούρτοι ἄσπαλοι conat. Fessler Σάββατοι ἡτοὶ ἄσπαλοι et Σάββατοι ἡτοὶ ἄσπαλοι conat. Dankovszky Hilderling || 10 ἐπονομαζόμενοι P || τούρκων P || 11 ἐπὶ ἐπὶ edd.: 7' P || 13 Σαβάρων edd.: σαβάρων P σαβάρων susp. Moravcsik || 14 ἡγεῖς: ὁγ' conat. Thunmann Schlözer Büdinger aliiq. 7' conat. Dankovszky Marczali Zichy Grégoire aliiq. 6' conat. Moravcsik 7' seu 47' conat. Westberg || συμμιχρύντες: συμμιχρύντες τε susp. Moravcsik || 19 Χαζάρας conat. Moravcsik: Χαζάρων P edd. || 20 Πατζινάκιται P || 20 τοῦτο — 21 αὐτοῖς in parenthesis posuit Be || 25/6 φασάτων P || 27 κατωκίσαν P || 28 Σάββατοι ἄσπαλοι edd. ||

ἔτερον μέρος εἰς τὸ θυτικὸν κατέκρινε μέρος ἕνα καὶ τὰ βορέϊον αὐτῶν καὶ ἀρχὴν, λεβεδία, εἰς τοὺς τοὺς ἐπονομιζομένους Ἀτρεκόου, 30 ἐν οἷς τοῖσι τὰ νῦν τὸ τῶν Παρτιανικῶν ἔθνος κατοικεῖ. Οὐλόν δὲ γένου διαδομένους, ὁ χαγάνος ἔκτισεν ἄρχον Χαζνιάς τοῖς Τούρκους ἐπέστησεν τὸν πρὸς αὐτὸν ἀποσταλῆναι λεβεδίαν, τὸν πρῶτον αὐτῶν βορέϊον. Ὁ λεβεδίας τοῖσιν πρὸς τὸν χαγάνον Χαζνιάς ἐπαρκεύμενος ἀπήγαγε τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν αὐτὸν μετεπέμψατο. Ὁ δὲ 35 110° χαγάνος | ἔταξε πρὸς αὐτόν, ὅτι· «Διὰ τοῦτό σε προσηλυσιάζεσθαι, ἦν, ἐπειδὴ ἐν γενῇ καὶ προνομίᾳ καὶ ἡνδραιωμένως ὑπαρχεῖς καὶ πρῶτος τῶν Τούρκων, ἄρχοντά σε τοῦ ἔθνους σου προβαλόμεθα, καὶ ἵνα ὑπείκῃς τῷ λόγῳ καὶ τῇ ποστέξει ἡμῶν.» Ὁ δὲ διακονεὶς πρὸς τὸν χαγάνον 170 Βεῦντι φωνεῖ, ὅτι· «Τῇ περὶ ἐμῆ σου στέλειν τε καὶ | προμίσαν μετὰ δὲ αὐ- τῶν εἶναι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ὑπακούειν οὐ δύναμαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἔστιν ἔτερος ἀπ' ἐμοῦ βορέϊος, λεγόμενος Ἀλμουτζις καὶ νῦν κεκτη- μένος οὐμάρι Ἀρπαδίην· ἐκ τούτων μᾶλλον εἶτε ἕκείνος ὁ Ἀλμουτζις, 111° εἶτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρπαδὴς ἵνα γένηται ἄρχων, | καὶ ἔστω ὑπὸ τὸν λόγον ἡμῶν. Ἐν τούτῳ οὖν τῷ λόγῳ ἀπεδείξῃς ὁ χαγάνος ἕκείνος δέδοκεν ἀνθρώπους αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς Τούρκους ἀπέστειλεν, οἱ καὶ συλλογίσαντες περὶ τούτου μετὰ τῶν Τούρκων, μᾶλλον οἱ Τούρκοι τὸν Ἀρπαδίην γενέσθαι προέβλεπον ἄρχοντα, ἥτις Ἀλμουτζι, τὸν αὐτοῦ πατέρα, ὡς ἀξιολογώτερον ὄντα καὶ πεποιθυμένον ἐν τῇ ῥητορίᾳ καὶ οὐ βουλήν καὶ ἀνδρείαν καὶ ἱκανὴν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ὃν καὶ ἀρχοντα κατὰ τὸ τῶν Χαζνῶν ἔθος καὶ ἔδξανον πεποιθήσαν, οὐκ ὠκνησαν αὐτὸν εἰς ἀκούσασθαι. Πρὸ δὲ τοῦ Ἀρπαδίην τούτου ἀρχοντι ἔτερον οἱ Τούρκοι οὐκ ἐκτίσαντο πῶποτε, ἐξ οὗ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τῆς τοιού- 114° τῃ γενεῆς ἄρχων Τούρκους καθίσταται. Μετὰ | δὲ τῆς γένου τοῖς Τούρ- 30

κοῖς ἐκτεσσόντες οἱ Παρτιανικαὶ κατεβίβαν αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἀρχοντος αὐτῶν Ἀρπαδίην. Οἱ οὖν Τούρκοι ταπεινέας καὶ πρὸς κατοικίαν γῆν ἐπέλεγον, ἐλθόντες ἀπεβίβαν οὗτοι τοὺς τὴν μεγάλην Μοραβίαν οἰκούντας, καὶ εἰς τὴν γῆν αὐτῶν κατέστησαν, εἰς ἣν νῦν οἱ Τούρκοι 171 Βε μέγα τῆς σήμερον κατοικεῖται. Καὶ ἔταξε πάλιν οἱ Τούρκοι παρὰ τῶν Παρτιανικῶν οὐκ ἐδέξαντο. Εἰς δὲ τὸ κατασκευάσαν τὸ προαρχθῆν ἔθνος τῶν Τούρκων πρὸς ἀνατολήν εἰς τὰ τῆς Περσίας μέγα μέγα τοῦ 60 νῦν παραμικρῆς ἀποστάσεως οὗτοι οἱ πρὸς τὸ θυτικὸν μέρος οἰκον-

1° 30 Ἀτρεκόου: Ἀτρεκ Οὐλόν (sine acc.) conl. Thunmann Ἀτρε καὶ Οὐλόν (sine acc.) conl. Leibniz Ilanmur-Purgsall Ἀτρεκόου (sine acc.) conl. Roemer || 31 τὰ: τὸ edd. || τὸ om. edd. || 33 λεβεδία conl. Moravskik λεβεδία

asphalt; but the other part, together with their voivode and chief Lebedias, settled in the western region, in places called Atokouzon, in which places the nation of the Pechenegs now lives. A short while afterwards, that chagan-prince of Chazaria sent a message to the Turks, requiring that Lebedias, their first voivode, should be sent to him. Lebedias, therefore, came to the chagan of Chazaria and asked the reason why he had sent for him to come to him. The chagan said to him: «We have invited you upon this account, in order that, since you are noble and wise and valorous and first among the Turks, we may appoint you prince of your nation, and you may be obedient to our word and our command.» But he, in reply, made answer to the chagan: «Your regard and purpose for me I highly esteem and express to you suitable thanks, but since I am not strong enough for this rule, I cannot obey you: on the other hand, however, there is a voivode other than me, called Almutzis, and he has a son called Arpad; let one of these, rather, either that Almutzis or his son Arpad, be made prince, and be obedient to your word.» That chagan was pleased at this saying, and gave some of his men to go with him, and sent them to the Turks, and after they had talked the matter over with the Turks, the Turks pre-ferred that Arpad should be prince rather than Almutzis his father, for he was of superior parts and greatly admired for wisdom and counsel and valour, and capable of this rule: and so they made him prince according to the custom, or zaknon, of the Chazars, by lifting him upon a shield. Before this Arpad the Turks had never at any time had any other prince, and so even to this day the prince of Turkey is from his family. Some years later, the Pechenegs fell upon the Turks and drove them out with their prince Arpad. The Turks, in flight and seeking a land to dwell in, came and in their turn expelled the inhabitants of great Moravia and settled in their land, in which the Turks now live to this day. And since that time the Turks have not sustained any attack from the Pechenegs. To the afore-said nation of the Turks that settled in the east, in the regions of Persia, these Turks aforesaid who live toward the western region still send mes-

conl. Mianloviti: γεβεδία P edd. || 34 ἐπαρκεύμενος: ἀπρκεύμενος edd. || 35 αὐτοῦ om. edd. || 36 προσηλυσιάζεσθαι edd.: προσηλυσιάζεσθαι P || 37 ἀρχοντες Ba Be: ἀρχοντες P || 38 προβλεπόντες V edd.: προβλεπόντες (inertum sine u an o) P || 39 ἔταξε: edd.: ἐπέστησε P || 41 ἐπαρκεύμενος (inertum sine u an o) P || 42 Ἀλμουτζις conl. Mianloviti Thunmann Roemer (not: Ἀλμουτζις P edd. || 43 Ἀλμουτζις conl. Mianloviti Thunmann Roemer (not: Ἀλμουτζις P edd. || 44 Ἀλμουτζις P V Me: Ἀλμουτζις (spiritibus erasis et littera o in a correct) P Ba Be || 45 ἔταξε: ἔταξε conl. Bekker Mianloviti || τὸν λόγον conl. etiam Bekker: τοῦ λόγου V edd. || 48 Τούρκοι P || 49 Ἀλμουτζι P V Me: Ἀλμουτζι (spiritibus erasis et littera o addit) P Ba Be || ἔταξε: αὐτοῦ edd. || 52 ἀνατολήν P || 53 Ἀρπαδί P || Τούρκοι P || 56 Παρτιανικῶν P || 57 ἔταξε P || Τούρκοι P || 59 οἰκούντας: κατοικούν- τας V edd. || Τούρκοι P || 60 Τούρκοι P || παρὰ (etiam Banduri): μετὰ V edd. || 61 ἀπέσταξε (etiam Banduri): ἐπέστησε V edd. || 62 post πρὸς edd. τῇ V edd.

112P τες προσηρβέντες Τούρκοι, και βλέπουν αυτοὺς, και ἀποκρίσεις | παρὰ αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς πολλὰκις ἀποκριμίζουσιν.

"Οτι ὁ τῶν Πατζινακῶν τόπος, ἐν ᾧ τῇ τότε καιρῷ κατέστησαν οἱ Τούρκοι, καλεῖται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐκεῖσε ὄντων πετρώων. Οἱ δὲ ποταμοὶ εἰσιν οὗτοι· ποταμὸς πρῶτος ὁ καλούμενος Βισούχ, ποταμὸς δεύτερος ὁ καλούμενος Κουβού, ποταμὸς τρίτος ὁ καλούμενος Τρουλλός, ποταμὸς τέτατος ὁ καλούμενος Βροῦτος, ποταμὸς πέμπτος ὁ καλούμενος Σέβετος.

39. Περι τοῦ ἐθνοῦς τῶν Καβαράων.

Ἰστέον, ὅτι οἱ λεγόμενοι Καβαροὶ ἀπὸ τῆς τῶν Χαζάρων γενεᾶς ἐνέληγον. Καὶ διὸ συμβάν τινα παρὰ αὐτῶν ἀποστασίαν γενέσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ πολέμου ἐμφυλίου καθ'ἑαυτοὺς, ἢ πρῶτῃ ἀρχῇ αὐτῶν ὑπερίσχυον, καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπεσπάρησαν, οἱ δὲ ἐξέφυγον, καὶ ἤλθον καὶ κατεσπάρησαν μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν τῶν Πατζινακῶν γῆν, καὶ ἀλλήλοις συνεφιλιώθησαν, καὶ Καβαροὶ τινες ἀνωμασίωσαν. "Οθεν 172B8 καὶ τὴν τῶν Χαζάρων γλῶσσαν αὐτοὺς | τοῖς Τούρκοις ἐδόξαζεν, καὶ μέγροι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἔχουσιν· ἐχουσιν δὲ καὶ τὴν τῶν Τούρκων ἐτέραν γλῶσσαν. Διὰ δὲ τὸ εἶς τοὺς πολέμους ἰσχυροτέρους καὶ ἀνδροειτέρους δέκνουσθαι τῶν ὀκτῶ γενεῶν καὶ προεξέσχειν τοῦ πολέμου προεκρίθησαν πρῶται γενεαί. Εἰς δὲ ἔστιν ἀρχων ἐν αὐτοῖς, ἦγον ἐν ταῖς ταύταις γενεαῖς τῶν Καβαράων, ὅστις καὶ μέγροι τὴν σημερινὴν ἔστιν.

113P 40. Περι τῶν γενεῶν τῶν Καβαράων καὶ τῶν Τούρκων.

Πρῶτῃ ἢ παρὰ τῶν Χαζάρων ἀποσταθείσα αὕτη ἡ προσηρβείσα τῶν Καβαράων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτῃ τοῦ Μεγέρη, τετάρτῃ (τοῦ) Κουρτουγεργματός, πέμπτῃ τοῦ Ταριάνου, ἕκτῃ Γενάχ, ἑβδόμῃ Κασῇ, ὀγδόῃ Κασῇ. Καὶ οὕτως ἀλλήλους συναφθέντες, μετὰ τῶν Τούρκων οἱ Καβαροὶ εἰς τὴν τῶν Πατζινακῶν κατέστησαν γῆν. Μετὰ δὲ

113P 64 προσηρβέντες: προσηρβένοι V edd. || Τούρκοι P || ἀποστασία Ba Be: ἀναστασία P || 67 Τούρκοι P || 69 δεύτερος edd.: β' P || Κουβού: Καβού μέ. P. Κονζού coni. Roesler || τρίτος edd.: γ' P || 70 Τρουλλός: Τούρλος coni. Roesler || τέτατος edd.: δ' P || πέμπτος edd.: ε' P.

chants who look them up, and often bring them back official messages from them.

The place of the Pechenegs, in which at that time the Turks lived, is called after the name of the local rivers. The rivers are these: the first river is that called Barouch, the second river that called Koubou, the third river that called Troullos, the fourth river that called Broutos, the fifth river that called Seretos.

39. Of the nation of the Kabaroι.

The so-called Kabaroι were of the race of the Chazars. Now, it fell out that a secession was made by them to their government, and when a civil war broke out their first government prevailed, and some of them were slain; but others escaped and came and settled with the Turks in the land of the Pechenegs, and they made friends with one another, and were called 'Kabaroι'. And so to these Turks they taught also the tongue of the Chazars, and to this day they have this same language, but they have also the other tongue of the Turks. And because in wars they show themselves strongest and most valorous of the eight clans, and are leaders in war, they have been promoted to be first clans. There is one prince among them. I mean, among the three clans of the Kabaroι, who survives to this day.

40. Of the clans of the Kabaroι and the Turks.

The first is this aforesaid clan of the Kabaroι which split off from the Chazars; the second, of Nekis; the third, of Megeris; the fourth, of Kourtougermatos; the fifth, of Tarianos; the sixth, Genach; the seventh, Kari; the eighth, Kasi. Having thus combined with one another, the Kabaroι dwell with the Turks in the land of the Pechenegs. After this, at the invitation

39. 2 Κάβαροι edd.: Καβάρου P ubique sine x scribendum coni. Meursius Baxaroι hic et infra coni. Grégoire || 3 συμβάν corr. Moravcsik: συμβάων P edd. || 4 καθ'ἑαυτοὺς: καταστάτος coni. Bekker || 5 ἤλθον edd. || 7 Κάβαροι: βάβαροι V Me || διομιάσθησαν P || 8 γλῶτταν edd. || 11 ἀνδροειτέους edd.: ἡνδοειτέους P || ὀκτῶ edd.: ἡ P || 13 τρεῖς P || τῇ: τῆς V edd. 40. 1 τῶν om. edd. || 3 ἀποσταθείσα V edd.: ἀποσταθείσα P || 4 δευτέρα edd.: β' P || τρίτῃ edd.: γ' P || τετάρτῃ edd.: δ' P || 5 τοῦ edd. V edd. || Κουρτουγεργματός edd. || πέμπτῃ edd.: ε' P || ἕκτῃ edd.: ζ' P || ὀγδόῃ edd.: η' P || Κασῇ P ||

ταῦτα παρὰ Μέντρος, τοῦ φιλοχόστου καὶ υἱοῦ Μέντρο βασιλέως, πρὸς ἀντι-
θέτους διεκρίσαντο, καὶ τὸν Συμεὼν πολέμησας κατὰ κράτος αὐτὸν
ἤττησεν, καὶ ἐξέλασαντες μέγα τῆς Πεσθλῆβου ἡλίδος, ἀποκρίσαντο
τες αὐτὸν εἰς τὸ κράτος τὸ λεγόμενον Μουδράνα, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν
1177 γῆσαν ὑπερσέσαν. Τὸ δὲ τότε | κατὰ τὸν Αἰονότα, τὸν υἱὸν τοῦ
*Μουδρῆ εἶχον ἀγορεύει. Μετὰ δὲ τὸ πάλιν τὸν Συμεὼν μετὰ τοῦ βασι-
λέως τῶν *Ρωμαίων εἰσπρὸς αὐτὸν καὶ λαβεῖν ἔδεικεν διεκρίσαντο πρὸς
1778 τοῦ | Παρῆμας, καὶ μετὰ αὐτῶν ὑπερσέσαν τοῦ κατεπολεμήσαντο
καὶ ἡττησάμενος τοῦ Τούρκου. Καὶ ὅς οἱ Τούρκοι πρὸς ταῦτον ἡλίδον,
οἱ Παρῆμας μετὰ Συμεὼν ἡλίδον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὰς αὐτῶν
ραμίαν παρὲν ἐξήρπασαν, καὶ τοὺς εἰς πρὸς αὐτῶν τῆς γῆς αὐτῶν
Τούρκους ἀν' ἐκείας κατεκράσαντο ἀπελόντες. Οἱ δὲ Τούρκοι ὑπερσέσαν
τες καὶ τὴν γῆσαν αὐτῶν οὕτως εὐρόντες ἐβήσαν καὶ κατεπρηνέσαν
1179 κατεκρίσαντο εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν καὶ οἱ ἡμέτεροι κατεκρίσαντο, τὴν ἐπὶ
μαζιμένην κατὰ τὴν ἀνωτέρω, ὡς εἰρηται, τῶν ποταμῶν ἐπὶ τῇ
*Οὐ δὲ τότε, ἐν ᾧ πρὸς αὐτοὺς οἱ Τούρκοι ὑπερσέσαν, οἱ οὐκ αὐτῶν
ἐπὶ τῇ γῇ, εἰς ἣν καὶ οἱ ἡμέτεροι κατεκρίσαντο, τὴν ἐπὶ
ἀντίον οἱ Παρῆμας κατεκρίσαντο. Οἱ δὲ Τούρκοι παρὰ τῶν Παρῆ-
ματων διωχθέντες ἡλίδον καὶ κατεκρίσαντο εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν τὸν αὐτὸν
1180 ἔσαν. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τότε πάλιν τινες ἔσαν γνωστοί, καὶ πόνοι
μεν ἔσαν ἡ τοῦ βασιλέως Τούρκου γῆσαν κατὰ τὴν τῆς Τούρκιας
ἀρχῆς, ἔπειτα καὶ ἡ Βελῆγδα ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τῆς αὐτῆς γῆς
1181 ἔσαν ἡ καὶ ὁ πόρος ἔστιν τοῦ ἡλίδον καὶ | μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον, τοῦ
βασιλέως, καὶ πάλιν κατὰ τὴν τοῦ ποταμοῦ ἀνδομένην ἔστιν τὸ *Σόνι
ἐκεῖθεν λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Βελῆγδας ὁδὸν ἔχον ἡμετέρων δύο, καὶ αὐτῶν
τῶν ἐκείσε ἡ μεγάλη Μουδράνα, ἡ ἀβελόστου, ἡ καὶ ἐξήρπασεν οἱ Τούρ-
1782 κοί, ἡς ἦγε τὸ πρὸς αὐτοὺς ὁ Σπερδολόκος.

Ταῦτα μεν τὰ κατὰ τὸν *Σόνι ποταμὸν γνωστοί, καὶ
ἐπὶ τῇ γῇ, τὰ δὲ ἀνωτέρω τούτων, ἐν ᾧ ἔστιν ἡ πάλιν τῆς Τούρκιας
κατεκρίσαντο, αὐτῶν ἐπὶ τῇ γῇ, κατὰ τὸν *Σόνι ποταμὸν
ποταμῶν ἐπὶ τῇ γῇ. Οἱ δὲ ποταμοὶ εἰσι οὗτοι ποταμοὶ πρὸς τὸν
Τούρκου, ποταμὸς δευτέρως (6) Τούρκου, ποταμὸς τρίτος, ὁ Μουδρῆ,
1183 ποταμὸς τέτατος, ὁ Κουδρά, καὶ πάλιν ἑτέρος ποταμὸς ἡ Τίτις.

1784
P 9. Μετὰ δὲ — 13 ἀγορεύει: cf. Georg. Mon. (cont.), ed. Bonn, p. 573, 20—55, 7; Georg. Mon. (cont.), ed. Berlin II, p. 27, 20—28, 11; Leo Gram., ed. Bonn, p. 267, 13—259, 3; Theod. Moll., ed. Tübingen, p. 156, 30—183, 2; Theoph. Cont., ed. Bonn, p. 234, 7—259, 16; Codex, ed. Bonn, II, p. 254, 24—256, 1; Zant. XVI, 12., ed. Bonn, III, p. 412, 17—414, 16; Leo Tuel. XVIII, 12., ed. Migne, P. G. 107, c. 956 C—D.

of Leo, the Christ-loving and glorious emperor, they crossed over and fought Symeon and ultimately defeated him, and drove on and penetrated as far as Preslav, having shut him up in the city called Moudranga; and they went back to their own country. At that time they had Lioudragas, son of Arpad, for their prince. But after Symeon was once more at peace with the emperor of the Romans and was free to act, he sent to the Pechenegs and made an agreement with them to attack and destroy the Turks. And when the Turks had gone off on a military expedition, the Pechenegs and Symeon came against the Turks and completely destroyed their families and miserably expelled thence the Turks who were guarding their country. When the Turks came back and found their country thus desolate and utterly ruined, they settled in the land where they live to-day, which is called after the above name of the rivers, as has been said. The place in which the Turks used formerly to be is called after the name of the river that runs through it, Etel and Kozom, and in it the Pechenegs live now. But the Turks, expelled by the Pechenegs, came and settled in the land which they now dwell in. In this place are various landmarks of the olden days: first, there is the bridge of the emperor Trajan, where Turkey begins; then, a three days journey from this same bridge, there is Belgrade, in which is the tower of the holy and great Constantine, the emperor; then, again, at the running back of the river, is the renowned Sirmium by name, a journey of two days from Belgrade; and beyond lies great Moravia, the unbridled, which the Turks have shut out, but over which in former days Sphendoplokos used to rule.

Such are the landmarks and names along the Danube river; but the regions above these, which comprehend the whole settlement of Turkey, they now call after the names of the rivers that flow there. The rivers are these: the first river is the Timis, the second river is the Tautis, the third river the Moris, the fourth river the Krisos, and again another river, the

P 9. ποταμῶν: P 12. ποταμῶν: 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Πησιάζουσιν δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βουλ-
γαροὶ, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζεται αὐτοὺς ὁ Ἰστρος, ὃ καὶ Δανούβιος λεγόμενος
ποταμῖος, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Παρζιναῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον
οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρῆσται. Αἱ δὲ οὗτοι γενεαὶ
τῶν Τούρκων αὐταὶ πρὸς τοὺς οὐκείους ἄρχοντας σὺν υπεκούσιν, ἀλλ'
ὁμῶς ἐχθροὶ εἰς τοὺς ποταμούς, εἰς οἷον μέρος προβάλει πολέμους,
συναγινώσκουσι μετὰ πάσης φροντίδος τε καὶ σπουδῆς. Ἐχθροὶ δὲ
κεφαλὴν πρῶτην τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀρπαδὴ κατὰ ἀκολού-
θῳ καὶ δύο ἑτέρους, τὸν τε γυλὰν καὶ τὸν κερχὰν, οἵτινες ἔχουσι τῆς
115¹ γ' ταύτης | ἔχει δὲ ἑκάστη γενεὰ ἄρχοντα.

Ἰστέον, ὅτι ὁ γυλὰν καὶ ὁ κερχὰς οὐκ εἰσὶ κύρια ὀνόματα, ἀλλὰ
ἀξιώματα.

Ἰστέον, ὅτι ὁ Ἀρπαδὴς, ὁ μέγας Τουργίας ἄρχων, ἐποίησεν | τέσ-
σερας υἱούς· πρῶτον τὸν Τουργατζόν, δεύτερον τὸν Ἰλέχ, τρίτον τὸν
Ἰουστίζον, τέταρτον τὸν Ζυλτάν.

Ἰστέον, ὅτι ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἀρπαδὴ, ὁ Τουργατζόν ἐποίησεν
υἱὸν τὸν Τεβέλη, ὁ δὲ δεύτερος υἱός, ὁ Ἰλέχ ἐποίησεν υἱὸν τὸν Ἐλέχ.
ὁ δὲ τρίτος υἱός, ὁ Ἰουστίζον ἐποίησεν υἱὸν τὸν Φαλίξ, τὸν νῦν ἄρχοντα.
ὁ δὲ τέταρτος υἱός, ὁ Ζυλτάν ἐποίησεν υἱὸν τὸν Ταξί.

Ἰστέον, ὅτι πάντες (οἱ) υἱοὶ τοῦ Ἀρπαδὴ ἐτελεύτησαν, οἱ δὲ 60
ἐγγονοὶ αὐτοῦ, ὁ τε Φαλίξ καὶ ὁ Ταξί καὶ ὁ Ἐξιδέλφας αὐτῶν, ὁ Ταξί,
ζοῖσιν.

Ἰστέον, ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ Τεβέλης, καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ
115¹ Τουργατζόν, ὁ ἀδελφὸς ἀνελθὼν φίλος | μετὰ τοῦ Βουλτζόν, τοῦ τρίτου
ἄρχοντος καὶ καρχῶ Τουργίας.

Ἰστέον, ὅτι ὁ Βουλτζόν, ὁ καρχῶς ἔστιν ὁ υἱὸς τοῦ Καλή, τοῦ
καρχῶ, καὶ ὅτι τὸ μὲν Καλή ἔστιν ὄνομα κύριον, τὸ δὲ καρχῶς ἔστιν
ἄξιώμα, ὥστε καὶ τὸ γυλὰν, (ὁ) ἔστιν μείζων τοῦ καρχῶ.

Υ' 43 Παρζιναῖται P || 46 Χρῆσται edd. || ὁ οὗτος edd. : η' P V | 45 οὗτος
delendum conl. Jenkins || υπεκούσιν P : υπεκούσαν P V υπεκούσαν Ba Be ||
46 ποταμῖος : ποταμῖος conl. Martelli Jenkins || προβάλει : προβάλλει
conl. Bekker || 48 Ἀρπαδὴ P || 49 οὗτος edd. : β' P || γυλὰν P || καρχῶς
P || 51 γυλὰν P || καρχῶς P : καρχῶς Ba || ὀνόματα κύρια edd. || 53/4
τέσσαρες Ba : δ' P || 54 πρῶτον edd. : α' P || δεύτερον edd. : β' P || τρίτον
edd. : γ' P || 55 Ἰουστίζον Ba Be : Ἰουστίζον P || τέταρτον edd. : δ' P || Ζυλτάν

Titza. Neighbours of the Turks are, on the eastern side the Bulgarians,
where the river Istros, also called Danube, runs between them ; on the
northern, the Pechenegs ; on the western, the Franks ; and on the southern,
the Croats. These eight clans of the Turks do not obey their own particular
princes, but have a joint agreement to fight together with all earnestness
and zeal upon the rivers, whosoever war breaks out. They have for their
first chief the prince who comes by succession of Arpad's family, and two
others, the gylas and the karchas, who have the rank of judge ; and each
clan has a prince.

Gylas and karchas are not proper names, but dignities.

Arpad, the great prince of Turkey, had four sons : first, Tarkaltzous ;
second, Ielech ; third, Ioutotzas ; fourth, Zaltas.

The eldest son of Arpad, Tarkaltzous, had a son Tebelis, and the
second son Ielech had a son Ezelech, and the third son Ioutotzas had a son
Phalitzis, the present prince, and the fourth son Zaltas had a son Taxis.

All the sons of Arpad are dead, but his grandsons Phalis and Taxis
and their cousin Taxis are living.

Tebelis is dead, and it is his son Termatzous who came here recently
as 'friend' with Boultzous, third prince and karchas of Turkey.

The karchas Boultzous is the son of the karchas Kalis, and Kalis
is a proper name, but karchas is a dignity, like gylas, which is superior to
karchas.

P || 56 πρῶτος edd. : α' P || Ἀρπαδὴ P || Τουργατζόν P || 57 δεύτερος edd. : β' P ||
58 τρίτος edd. : γ' P || Ἰουστίζον P || 59 τέτατος edd. : δ' P || δ edd.
Moravcsik || Ζυλτάν P || τὸν conl. edd. || 60 οἱ edd. edd. || Ἀρπαδὴ P :
Ἀρπαδ edd. || 61 α' om. edd. || Τάξιν edd. || 63 α' om. F || 64 Τουργατζόν P ||
65 καρχῶ P || 66 Βουλτζόν P || καρχῶς P || ἔστιν ὁ υἱός : ἔστιν υἱός V υἱός ἔστι
edd. || 67 καρχῶ P || Καλή P || καρχῶς P || 68 γυλὰν P || δ edd. edd. || καρχῶ P.

Meg kell vizsgálnunk a magyaroknak BÍBORBAN SZÜLETETT KONSTANTIN császár által feljegyzett ASZFALI SZABIR nevét is. PADÁNYI VIKTOR - kinek nem állott még rendelkezésére számos forrás - úttörő munkájában a DENTUMAGYARIÁ-ban különbséget tesz a kivándorolt „keleti szabir” és a Mezopotámiában maradt „nyugati szabir” között. Padányi a MEGYERI törzset ezektől a Mezopotámiában maradt szabiروktól származtatja.

Minden vitán felül áll, hogy Konstantin császár e tudósítása a magyar eredet-kutatás egyik legfontosabb - még tüzetes vizsgálatot igénylő - kérdése. Tény, hogy a Kr. előtti első évezredben az Asszír Birodalomban létezett SZUBARTU nevű ország él s ezen keresztül folyik egy ma is ASZFALI ZAB (ZAB al ASFAL)-nak nevezett folyó. Ezt a tényt bizonyítja a mellékelt két fénymásolat; az egyik az „Encyclopédie Universelle”-ből való, a másik egy basel-i svájci térképről készült.

MASZUDI szerint a kazárok eredeti, valóságos neve „SZABIR” volt, a „kazár” pedig csak perzsa ragadványnév, amelyet maguk a kazárok sohasem használtak. A „kazár” szó perzsa jelentése - „eltévedt, bolyongó” - egyezik a „szabir” szóval, amely törökül szintén „eltévedt, bolyongó” jelentésű. 558 után a „szabir” népnév eltűnik a forrásokból, s 580 körül, ugyanazon a területen, megjelenik a „kazár”. A kazárok tulajdonképpen „szabir” nevéből elkerülhetetlenül következik, hogy legalább 300, valószínűleg azonban 400 éves igen szoros szabir-magyar kapcsolatokkal, sőt együttéléssel kell számolnunk és a magyarság etnogenezisének további kutatásánál ebből kell kiindulnunk. Kétségtelen ugyanis, hogy a magyarok beletartoztak az egykori szabir törzsszövetségbe - ezt Konstantin császár „sabartoi” neve világosan bizonyítja - később pedig a Kazár Birodalom kereteibe is. (NÉMETH GYULA: *A honfoglaló magyarság kialakulása*). Tehát a szabir kérdés őstörténetünk egyik legfontosabb kulcskérdése! A „szabir” név nem a kivándorolt HURRI népet akarja jelölni?

„Ismeretes dolog, hogy BÖLCS LEO császár „Taktikájában” maga ezt mondja a magyarokról: „*Miután a turkokat említők, nem tartjuk céltalannak megmagyarázni, miként rendezik hadaikat s miként kell ellenőkből rendelkezni, mit azon alapos tapasztalásból tanultunk, midőn mint szövetségeseket használtuk őket a bolgárok ellen.*” Tehát maga a császár mondja, hogy „*alapos tapasztalásból*” ismeri a magyarokat, s hogy azok közül sokan állottak az ő szolgálatában.

Továbbá BÍBORBAN SZÜLETETT KONSTANTINUS császár a következőkről értesít bennünket: a) 950 tájban, tehát éppen munkája írása idején, vendégbarátai voltak udvarában és asztalánál, Árpád egyik unokája, TERMATZUSZ, s BULTZUSZ karkász, kik minap tértek vissza hazájukba; (TORMÁS és BULCSU).

Ezekből az adatokból látható, hogy BÖLCS LEO és KONSTANTINUS császár, s az ő környezetük személyesen, színről színre ismerték a magyarokat.

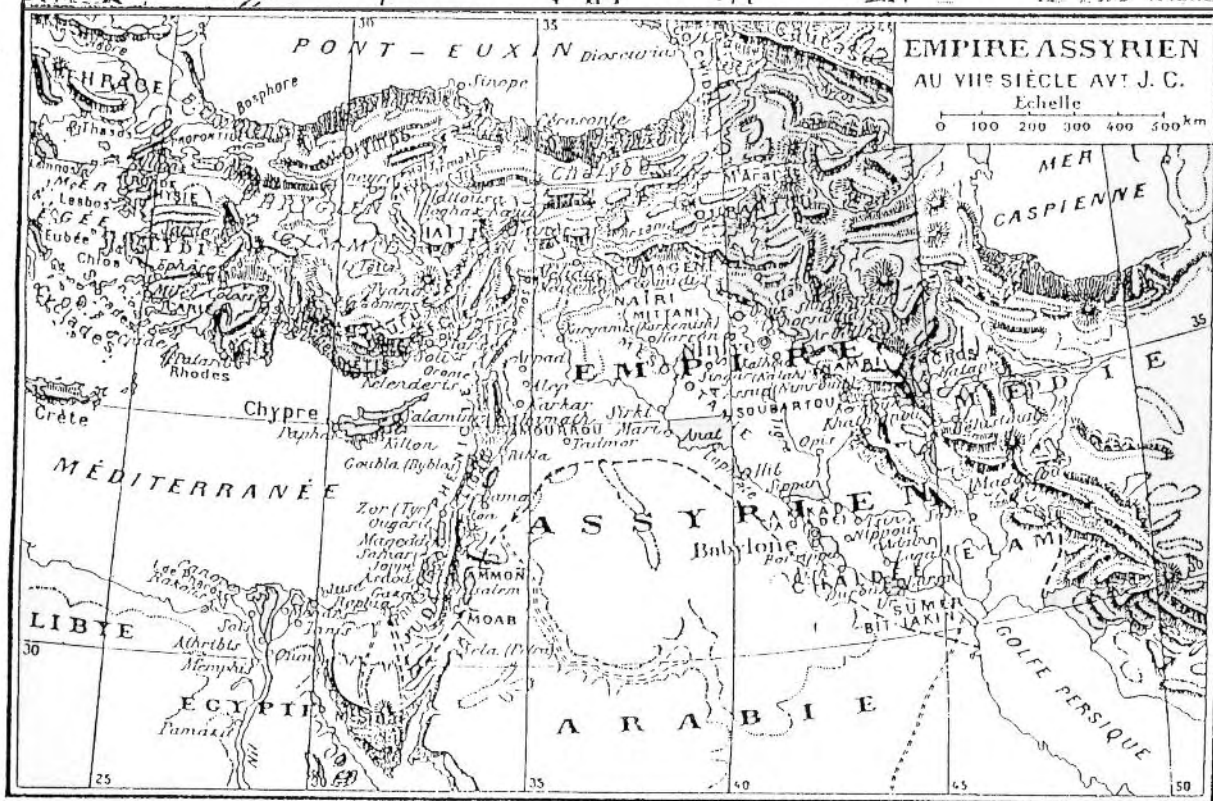
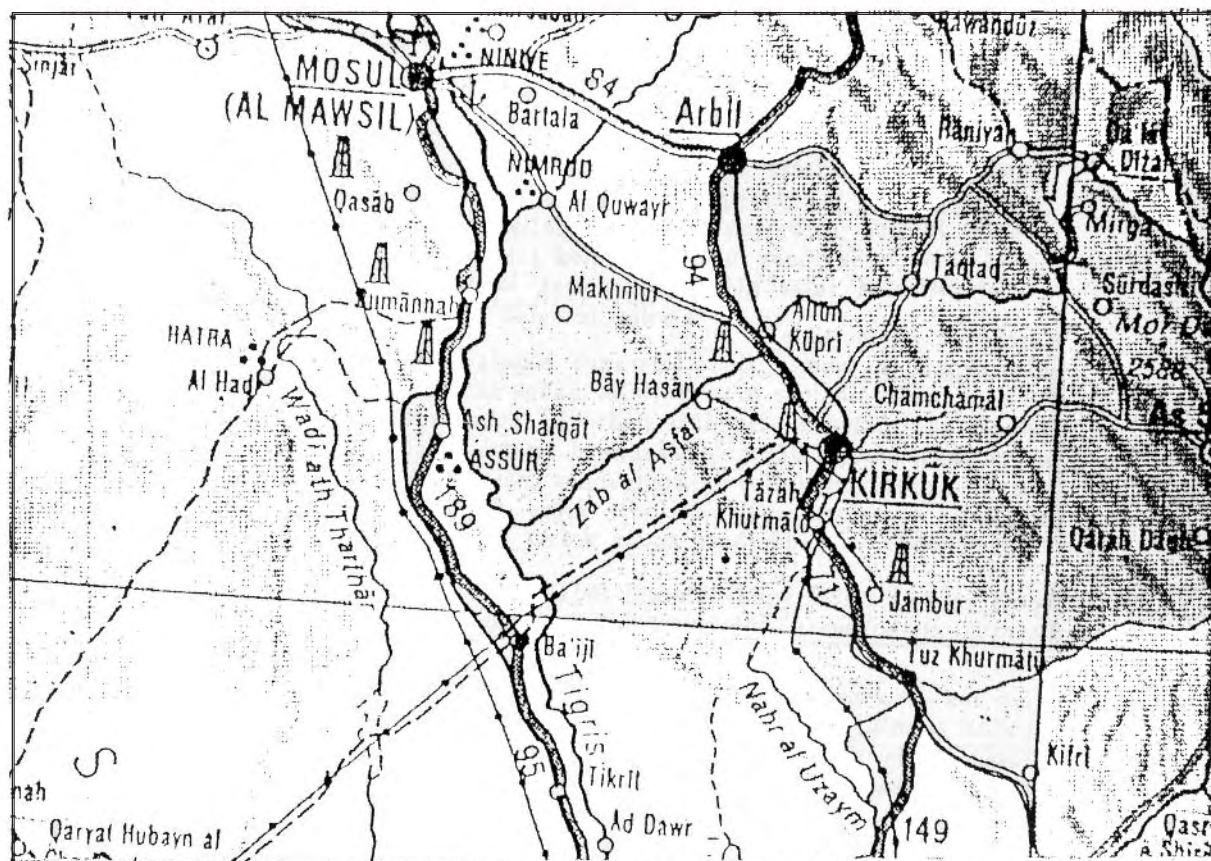
Mindenki beláthatja, hogy ennek a két császári írónak tanúskodása egészen más természetű, mint Rubruquis és Herberstein állítása, hogy a magyarok elei a baskír földről, vagy Jugrából költöztek ki. Emezek állítását nem szabad komolyan venni.

Fontoljuk csak meg jól ezt az esetet: KONSTANTINUS császár személyesen ismerte Árpád unokáját, ő maga beszélt vele, s aztán hagyta róla írásban, hogy *turk* nemzetiségű volt, – ezt HUNFALVY PÁL *nem hiszi el a görög császárnak*; Rubruquis és Herberstein sok századdal azután, hogy a magyarok elei lakhattak volna Nagy-Magyarországban, vagy Jugariában, azt írták, hogy a magyarok a nevezett földről költöztek ki, hivatkozva az „AZT MONDJÁK”-ra – és íme HUNFALVY PÁL *hisz a szavuknak!* Nem furcsa, még pedig nagyon furcsa dolog ez? S lám, így csinálódott a magyarok őstörténetét!

Aki tehát meg akarja dönteni az említett bízánczi, persa és arab írók állítását a magyarok nemzetiségéről: annak más, még pedig tekintélyesebb és hitelesebb írók tanúskodásaira kell hivatkoznia, akik egyenesen azt állítják, hogy a magyarok nem voltak turkok; - mert ez a módszere a komoly történeti kutatásnak. De aki e nélkül tagadja BÖLCS LEO, KONSTANTINUS, IBN ROSZTEL stb. állításának igazságát: az csak játéknak tekinti a tudományt; aki a határozott és egészen világos bizonyítékokat csűrész-csavarással, fufangos álokoskodással igyekszik megfosztani értéküktől: annál már előre a *historiai adatoktól függetlenül, készen van valamely végeredmény, amelynek igaz voltát akarja elhítni másokkal, s ezért szeretné nyakát szegni az útjában álló régi auctornak.*

A X. és XI. században, nyugat-európai annálisok igen értékesek a maguk helyén, ti. a vezérek korára, a nyugati kalandozásokra vonatkozólag, - de nem lehetnek illetékes bírák a hun-magyar rokonság kérdésének eldöntésében, nem tanúskodhatnak a régebbi időkről, a magyar nemzet eredetéről s a Volga folyó és Pannónia között eltöltött múltjáról.

Végre *nagy akadályára vált* őstörténetünk tisztázásának, az *ugor, ugur, vagy ogor* népnevezetnek teljesen önkényes, vagy a história nem-tudásából származó fölcserélése a *jögra, jogra* vagy *jugra* nép- és helynévvel. A történelem t. i. elvitázhatatlanul amellelt tanúskodik, hogy az *ugor, ugur, ogor* név *jogosan csakis a török népcsalád egyik ágát illeti*, mégpedig azt, *amelyik a Kr. u. I. század végén ázsiai őshazájából az Urál folyó, Kaszpi-tenger és a Volga mellékeire költözött.* De újabb időben nem érték be annyival a történetbúvárok és nyelvtudósok, hogy ezt

A „Sabartoi Asphaloi“ név magyarázata

a nevet egészen alaptalanul azonosították a *voguloknak és osztyákoknak jögra, jogra, vagy jugra* nevével (ahogy a zürjének és permiek nevezték, és nevezik ezt a két népet), hanem - miután egynek vették ezt a két nevet - előbb a *finn-ugor* összetételben, később (*Budenz József hibájából*) egyszerűen *ugor* alakjában, mindazon népek megjelölésére alkalmazták, melyeket külön-külön *finn, lapp, észt, mordvin, cseremis, zürjén, votyák, vogul, osztyák és magyar* neveken ismerünk, - ámbár az *ugor, ugur* név ezek közül kizárólag csak a magyart illeti meg, amint az *ungar, hungar, hunugur, unugur, onogur* összetett név is bizonyítja (un-ugur, on-ogur). Ez a könnyelmű eljárás idézett aztán elő egy *furcsa* tudományos vitát, mely ama kérdés körül folyt, hogy *ugor, vagy török* eredetű-e a *magyar* nép? Éppen olyan, mintha arról vitatkoznánk, hogy *germán, vagy pedig német* eredetű-e a *deutsch* nép? Mert hát voltaképpen így áll az osztályozás; a *török* nevezet jelöli a nemet, az *ugor, ugur* a fajt, a *magyar* pedig az egyedet.

Az egyik név az európai népeknél az 568 évben fordul elő *legelőször ugur* alakban ZEMARCHUS útleírásában (MENANDERNÉL), majd THEOPHYLACTUS CIMOCATTANÁL az 558. évre vonatkoztatva *ogor* alakban, de már 457 tájban Priscus Rhetor is említi és ismeri az *on-ogur* összetételben. - Ellenben a másik név, amint legelőször feltűnik a történelemben, már akkor az *ugur, ogor*-tól egészen különböző alakban mutatkozik, mégpedig olyan kútfőkben, melyek mind a két nevet ismerik. Tudvalevő ugyanis, hogy JÓZSEF KOZÁR KIRÁLYnak 960-ból való levele TOGARMA első fiát UGRI, UJGUR vagy UJUR-nak mondja, mely név nem egyéb, mint az *ugur, ugor* név személyesítése; de a kozár birodalomtól s a Jajk folyótól északra lakó népet *jigra-nak (ha-jigra-im)* nevezi. Úgy szintén az orosz NESZTOR, kijevi szerzetes (írt 1100 körül), a *vogulok és osztyákok hazáját Jugra-nak*, ellenben a török eredetű kazárokat és magyarokat (a többes számú alakban) *ugri-nak* nevezi, *amazokat fehér, emezeket fekete ugroknak* mondván.

Látnivaló tehát, hogy ez a két név *eredetileg* is teljesen különböző volt. Ennélfogva akár a *Jögra* folyó adott létet a *jögra, jogra, jugra* népnévnek és a *JUGRA* országnévnek, akár nem: az az egy dolog történelmileg bizonyos, hogy ennek a nevezetnek *jogosan semmi köze sincs az ugur, ugor, ogor* népnévhez s önkényes fölcserélésüket, illetőleg azonosításukat semmiféle indokolással nem lehet menteni.

Az eddig felsorolt hibák voltak fő-fő okai annak a körülménynek, hogy nem láthattuk tisztán nemzetünk őstörténetét, nem ismerhettük meg úgy, amint a történelemben még pedig írásban napjainkig fennmaradt kútfőkben meg van örökítve.“ (Thury: A magyarok Eredete, Óshazája és Vándorlása 3-16)

Mint tudjuk, KÓRÓSI CSOMA SÁNDOR Göttingában szerzett tudomást tanárától, EICHHORN professzortól arról, hogy a középkori arab írók munkáiban népünk ázsiai történelméről sok adat van. Ezért kezdett CSOMA a török, az arab és a perzsa nyelv tanulásához. Ott, az ázsiai irodalomban kell legyen népünk származásának titka - ezt gondolta. Blumenbach professzor szerint a magyarok a kínai évkönyvek uigurjai volnának. (Révay Lexikon)

Valamikor 1974-ben egy montreali fiatalember, PAP ZSOLT, elhatározta, hogy nyelvészetből doktorátust szerez és Budapestre utazott, beiratkozott az egyetemre. A tanterv szerint fel kellett vegyen egy keleti nyelvet. Ő a perzsát választotta. Vagy két hónapig szépen haladt a tanulmányaiban, amikor derült égből becsapott a villám: a Művelődésügyi Minisztérium megtiltotta, hogy PAP ZSOLT perzsát tanuljon.

Azt hiszem, senki sem kételkedik abban, hogy kiknek a kezében volt akkor a minisztérium, de az egész magyar szellemi élet „irányítása“, beleértve a Tudományos Akadémiát is.

Ha megértjük, hogy miféle „veszély“ van abban, ha PAP ZSOLT megtanul perzsául, egy lépéssel közelebb kerülünk a magyar nemzet eredete titkának megértéséhez.

„A magyar nemzet őstörténete benne van, mintegy megkövült állapotban, eben a három névben: *turk, ungar, vagy hungar* (régábban: *hunugur, unugur, onugur*) és *magyar*; s ha ezt a három nevet nem a nyelvészet, hanem a történelem szempontjából helyesen megértettük: akkor egyszersmind nemzetünknek őstörténetét is megismerjük általánosságban.“ (Thury)

Az újabban talált kútfők adatai

„Bölcs Leo, Konstantinus, Ibn Roszteh, Maszúdi stb. állításának igaz voltát tagadták ugyan, de még eddig senki sem döntötte meg, ezután pedig annál kevésbé döntheti meg, mert legújabban olyan kútfők kerültek elő, melyek eredetüknél fogva illetékesebbek ama görög, persa és arab írók munkáinál is, és még több felvilágosítást adnak, mint ezek.

A török eredetű népek *rendszeres összeírását* legelőször a XIII. század közepén élt *NÚREDDIN MOHAMMED AUFI* persa írónál találjuk meg, aki 1258-ban fejezte be „DSEVÁMI-ULHIKÁJÁT“ (történetek gyűjteménye) c. könyvét, melyet több helyen kivonatnak nevez.¹⁾ Ebben a könyvben a török népcsalád egyes tagjai keletről nyugat felé haladva vannak felsorolva az *Altaj hegységtől* és a *Thien-Santól* egészen az *Al-Dunáig*, - még pedig abban az elhelyezkedésben és olyan felosztásban, melyben a 8. és 9. században voltak. Ez a körülmény világosan mutatja, hogy a szerző - amire különben már munkája címében és a szövegben is célzott a „gyűjtemény“ és „kivonat“ elnevezéssel - ezt az összeírást régebbi, mégpedig legkésőbbben a 9. századból eredő forrásból vette át. Ezt bizonyítja egyrészt az a körülmény, hogy a nála levő összeírás a *BESENYŐKET* még a Volga és Urál folyók között, a *KIRGIZEKET* a keleti táj és a besenyők földje közt (vagyis mikor a *GÚZOK* vagy *ÚZOK* még nem hatoltak az Ural folyóig, ami biztos tudomás szerint a 9. század elején történt) s végre a *MAGYAROKAT* a Fekete tenger partján ismeri; másrészt pedig az, hogy a gúzok mellett még nem különbözteti meg sem a *szeldsukokat*, akik tudvalevőleg a 985. évben váltak ki a gúzok köréből s *költöztek Transoxaniába, Bokhara és Szamarkand vidékére a Jaxartes fölött elterülő régibb hazából*, sem a *KAJI* törzset, az oszmánok őseit, kik a szeldsukok után szakadtak ki a gúzokból²⁾, s mentek Transoxaniába, onnan pedig *1220 táján Merv környékére*, majd innen is Armeniába.

Fontoljuk meg a következő dolgokat: 1. Nureddin, illetőleg a nála levő összeírás a legelső kútfő, mely azt mondja, hogy a *GÚZOK* magukat *KUN*-nak nevezték. 2. Ez az első forrás, mely tudja, hogy a gúzok, vagyis kunok a sínai birodalom északi részéről, *Khatajból költöztek ki Turkisztánba*. 3. *IBN ROSZTEH* azt írja, hogy *Szallam* tolmács *törökül írott könyvekből* szerzett tudomást a sínai fal rongált állapotáról. Szallam tolmács a sínai fal közelében egy *HUJHU* nevű török népet talált, melynek fejedelmét *ONGI*-nak nevezték. - Ami a *hujhu* népnévvel illeti, tudvalevő, hogy a sínaiak éppen ebben az időben (Kr. u. 788-tól fogva) az ujgurokat jelölték *hujhu* névvel. Az *Ongi* névhez pedig megjegyezzük, hogy az ujgur és oguz krónikák alapján dolgozó Resideddin szerint a Khataj szomszédságában lakott *kerait* nép fejedelmét *ONG* khánnak hívták³⁾; hogy *ABULGÁZI* szerint a keraitok fejedelmét, *TUGRULT*, a khataji császárok illették *ONG* nevezettel⁴⁾, s végre hogy a *RESIDEDDINÉL* található ujgur krónika az ujguroknak egyik nemzetségét *Ong*-nak nevezi. Mindezek a jelek világosan és határozottan arra mutatnak, hogy *NÚREDDIN* *voltaképpen török forrásból vette át a nála található följegyzést*, abból az iszlám előtti régi török irodalomból (szorosabban véve az oguzok történeti följegyzéseiből), melyről *RESIDEDDIN* oly sokat beszél, melyet a tudomány hasznára kiaknázott.

NÚREDDIN munkáját a természetesen a török törzsekről szóló részt is *AHMED IBN ARABSAH* (megh. 1450) a XV. század első felében, II. Murád szultán rendeletéből törökre fordította. - Továbbá ugyanezt a Nureddinnél levő összeírást vették alapul a török törzsekről szóló tudósításaikban: *SUKRALLAH*, aki 1456-ban írta „*BEHDESET-ET-TEVÁRIKH*“ c. munkáját és a XVI. század közepén élt *DSELÁLZÁDE SZÁLIH* (megh. 1565), I. SZULEJMÁN legnagyobb történetírójának, *DSELÁLZÁDE MUSZTAFÁ*nak testvére. - *SUKRALLAH* szövegét lefordította és átvette *KÁLÍB MOHAMMED* „*DSÁMI-ET-TEVÁRIKH*“ c. munkájában (írta 1578); s végre megtaláljuk ezt az összeírást a 17. században is *HÁDSI KHALFÁNÁL* (megh. 1658), a „*DSIHÁNNÚMA*“-ban.

Ezek a kútfők ma mind rendelkezésünkre állnak s helyén való lesz, ha megismerkedünk belőlük azzal, ami tárgyunkhoz tartozik.

NÚREDDIN könyve IV. részének 16. fejezetében azt mondja, hogy a földet 7 féle nép lakja, u.m. a sínai, rúmi (kelet-római, vagy görög), türk, persa, arab, hindu és afrikai (habes) s azután mindegyiküket leírja. A *török* nép-

¹⁾ Bécsi cs. és kir. udv. könyvtár, Mixt. 375. szám alatt

²⁾ Az oszmánok még 700 esztendő múlva, vagyis a XVI. században is nagyon jól tudták, hogy ők a gúzoknak, vagy oguzoknak egy töredéke; mert még akkor is éltek náluk olyan históriás énekek, melyek abból az időből valók, amikor őseik még nem váltak ki az oguz nemzettestből. Dzelálzádo Musztafa, I. Szulejmánnak legnagyobb historikusa, ugyanis ezt írja törökök táborozásáról a mohácsi csatát megelőző éjszakára (1526. aug. 28.) vonatkozólag: *Itt-ott pörögtek a dobok, harsogtak a trombiták, szóltak a tábori sípok és fuvalák; a rumilii hősök lanton, tamburán és kobczon játszottak >az oguzok dicső harczait adták elő versben<.* (I. Török Történetírók. Ford. Thury József, Budapest, 1896. II. köt. 159.)

³⁾ Dsámi-et-teváríkh. Bécsi cs. és kir. udv. könyvtár. Mixt. 326. szám, 25. a. levél. - A kerait, vagy kirait nevű nép Sejk Szulejmánnak csagataj-török szótára és az 1500 év körül készült nagyhirű *Szengilakh* csagataj-persa szótár szerint: a török néptörzsek egyike. Ezt a *Szengilakh* nevű legrégibb török szótárt eddig egyetlen európai orientalista és szótáríró sem ismerte, csak töredékeit és kivonatát; de az én birtokomban megvan 10 kötetben. (Írja Thury! a szerk.)

⁴⁾ Bécsi cs. és kir. kvtár. Hist. Osm. 1. szám. Ez a kézirati példány 1529-ből való. A szerző teljes neve: Sukrallah bin el í-mám Seháh-oddin Ahmed bin el-fmám Zejn-eddin. Sirvából származott: 1384-ben született, de 22 éves korában 1407-ben Törökországba jött s attól fogva az oszmán szultánok szolgálatában állott, mint ruaga mondja (munkája 5. és 178. l.). A török biographusok szerint korának egyik legképzettebb és legkiválóbb embere volt. Munkája megírásához igen sok régi arab és persa kútfőt használt fel, köztük több olyant, melyeket ma nem ismerünk.

családról ezeket olvashatjuk nála (337-338 levél):

A török nép nagy s ezeknek egy része pusztalakó. Tizenkét törzsből állanak. Ezek közül egyik az, melyet KUN-NAK neveznek. *KHATA FÖLDÉRŐL* ¹⁾ jöttek ki, minek oka az volt, hogy viszály támadt közöttük s tatari földre mentek, a gúzok pedig a bedsenákok földére és *ERMENIJE* tengere mellé.

Másik törzsük az, melyet *KHIRGIZ*-nek hívnak. Ezek lakóhelye a keleti táj és a bedsenákok közt fekszik...

A törkök másik lakóhelye a *BULSZ* hegység. Ez az aranyhegy. S ezek kilenc csoportra oszlanak...

A *BEDSENÁKOK* olyan nép, amely szüntelenül barangol amerre sok eső van, arra mennek. Tőlük északra fekszik a kipszakok földje, délre a khazarok országa és ... a szaklaboké. Ezeknek barmaik és egyéb javaik bőven vannak. A bedsenákok és a khazarok országa közt 10 napi járóföld van, még pedig pusztaságon és erdőkön keresztül.

A *KHAZAROK* országa hosszú és széles s ennek egyik szélén egy nagy hegy van. S ama hegy tövében két török nép telepedett meg; az egyik népet *TULASZ*-nak, a másikat nevezik. Ez a hegy Tiflisz földéig nyúlik. ...

Van még egy másik nép, melyet *MADSAR*-nak neveznek. Ezeknek országuk szélében-hosszában 100 ferszeng és a rumi tengerhez ér. Ezek között s a szaklabok és rumiak közt szüntelenül harc folyik.

Ennyit *NÜREDDINBŐL*. Lássuk már most a *SUKRALLAH*-nál levő szöveget. A „*BEHDESET-ET-TEVÁRIKH*” 28-29 a. levelein „A törökökről és azoknak törzseiről” c. fejezetben a következőket olvashatjuk:

„A *TÜRKÖK* nagy nép s nemzetségeik számtalanok. Némelyek pusztaságokon és mezőkön tartózkodnak, mások pedig városokban laknak. Tizenkét törzsből állanak, de némelyek csak kilenc törzsről beszélnek. Egyik közülük a *GÚZ* törzs s a *SZELDSUKOK* ebből a törzsből valók...

Első törzs: a *GÚZ*, melyet *KUN*-nak is neveznek. *KHATA* földéről jöttek elő, s hazájukat a takarmány miatt hagyták oda. ²⁾

Második törzs: a *KAJI*. Ezek számosabbak a gúzoknál. A kájik Szári földére estek, közel a bedsenákok földéhez és *ERMENIJE* tengerének partjaihoz.

Harmadik törzs: a *KHIRKHIZ*. Ezek valamennyi népnél számosabbak. Lakóhelyük a bedsenákok és kimiákok közt fekszik. A kimiákok észak felé laknak tőlük...

Negyedik törzs: a *SZARIH*. Ezeknek lakhelyük a *JUNISZ* hegy. S ez a hegy: arany, t. i. ebben a hegyben arany található. Ezek saját padisahjuk ellen fölláadtak és kiköltöztek Türkisztán földéről s egy részük az iszlám országába jött. Ezek kilenc nemzetségre oszlanak...

Ötödik törzs: a *KIMAK*...

Hatodik törzs: a *BEDSENÁK*. Ezek szüntelenül barangolnak saját földjükön és arra mennek, ahol sok eső esik. Földjük 30 napi járóföld szélében-hosszában.

A *KHAZAROK* országa hosszú és széles és az egyik szélén egy nagy hegy van. Ezen ország pusztaságán két török nép telepedett le; az egyiket *TULASZ*-nak, a másikat nevezik. Ez a hegy TIFLISZ földéig nyúlik.

A hetedik törzs: egy nép a törkök közül, melyet *MADSARKA*-nak neveznek. Ezeknek országuk 100 ferszeng terjedelmű és főnöküket *KENDE*-nek hívják. Ezek sátoraikkal és barmaikkal nomád életet folytatnak. Földjük összeér Róm földjével. Lakhelyük két folyó partján van; az egyiket *DUNA*-nak, a másikat *ITIL*-nek nevezik; mindegyikük nagyobb a *DSIHUNNÁL*. Közöttük s a szlávok és rúszok közt állandó ellenségeskedés van és mindig háborúban vannak; de a *madzsarka* nevű turkok mindig győzedelmeskednek a szlávokon és rúszokon, foglyaikká teszik, s Rumba viszik és eladják őket.

Végre még a *DSELÁLZÁDE SZÁLIHNÁL* található szöveggel kell megismerkednünk, aki könyve 75. fejezetében „A törökök országának és népének említése” címen a következőket mondja:

A *TÜRKÖK* egy megszámlálhatatlan nép, melynek törzsei a végtelenig oszlanak... E törzsek egyikét alkotják a *GÚZOK*, akik két részre válnak, s az egyiket *GÚZNAK*, a másikat *UJGURNAK* nevezik... A törköknek egy részét teszik a *KUNOK*, akik eleinte rossz földön tartózkodtak és azt az országot szűk volta és a legelő hiánya miatt hagyták el. Elűzték a *KAJ* nevű nagy törzset és elfoglalták annak a helyét; ezek *SZÁRI* tartományába költöztek, *Szári* lakói pedig a törkök országában telepedtek le. A *GÚZOK* a bedsenekek földjére mentek *OHINE* tengere partjára.

Egy másik nép a *KHIRKHIZ*, kelet és a bedsenekek között; tőlük észak felé a *KIMAKOK*, nyugatra a *NAMA*-k (?) és *SZARIH*-ok...

Másik nép a törkök közül a *SZARIH*, mely a *BURKESZ* hegynél lakik. Ez a hegy az arany-hegy (Altin tag). Idővel fölláadtak saját fejedelmük ellen, Türkisztánba költöztek és az iszlám országába jöttek. Kilenc csoportra osz-

¹⁾ *Khata*, *Khataj*, vagy *Kata*: a sínai birodalom északi része, az örmény írók szerint egészen Karakorumig terjedt észak felé (l. Journal asiatique 1858. évf. 210. l.). Azzal az állítással egyezően, hogy a gúzok, vagyis oguzok *Khata* földéről jöttek ki, Resideddin is azt mondja, hogy a legrégebb korban a török nép határa *Khatajig* nyúlt, sőt némely törzsek *Khataj* tartományában nomadizáltak (47. l.). Az „Ogaznáme” szerint pedig - amelynek alapján Lutfi pasa megírta a gúzokból kiszakadt szeldsukok történetét - *Szeldsuk*, népének legelső fejedelme, *Khataj* és *Khoten* tartományokban uralkodott. - Arabsah fordításában *Khataj* helyett *Tatar memleketi* (a tatárok országa) olvasható, mely körülbelül ugyanazt a területet jelenti, amennyiben Resideddin szerint a tatárok (t. i. a mongolok egyik ága) országa szintén tőzsomszéd volt *Khataj* (18. l.).

²⁾ Katib Mohammednél „A türk népről” c. fejezetben: ... „Az összes törzsek közt legnagyobb és legnépesebb a guz néven ismeretes törzs... S a guz törzset kun törzsnek is nevezik. Eredeti hazájuk *Khata* országa volt. Mivel abban az országban az élelmiszer szűkében vala, hazájukat elhagyván, a törkök földére jöttek és ott megtelepedtek.” - Az oguzok Hádsi Khalfa szerint is *Khataj*ból erednek

lanak ...

Egyik törzse a türköknek a *MADSARKA*. Országuk nagy, s minden irányban 100 ferszengre terjed. Királyuk 20.000 lovassal vonul háborúba; mihelyt ez lóra ül, azok is kivonulnak sátraikkal. Lakóhelyeik a rúmi tengerhez érnek, fő tartózkodó helyük azonban a *DSIHUNON* felül van. A szlávokkal állandóan háborúban vannak s mindig győztesen térnek haza. Foglyaikat Rúmba viszik eladni.

Látjuk, hogy itt egy régi, legkésőbb a 9. századból való s alapjában véve egyenesen török forrásból eredő tudósításban a *MAGYAROK határozottan a nagy török népcsalád tagjai* közt vannak fölemlítve, valamint rajtok kívül a *khazarok, besenyők és kunok* is. Míg egyrészt ennek a persa és nyugati török íróknál fennmaradt régi öszszeírásnak hitelességét igazolja, nemcsak a régi török (oguz, uigur, szeldsuk) annálisok alapján dolgozó *RESIDEDDIN* - aki a legrégebb időből a törökségnek hasonlóan két ágát, az *OGUZZ* és *UJGURT* ismeri, mégpedig szintén *Khatajnak* közvetlen szomszédságában, hanem egyszersmind az u.n. *CODEX CUMANICUS* is, amely mindennél erősebben dokumentálja a kunoknak török nemzetiségét.

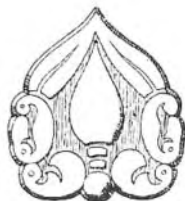
A *MAGYAROKAT* a 9., 10. és 11. századokban (a török népek legelső összeírásától fogva Dukász Mihály császárig) bizáncztól kezdve Persián keresztül egészen Közép-Ázsiáig (a gúzokig) mindenütt úgy ismerték az egykorúak, mint a török népcsaládnak egyik tagját, mégpedig nemcsak az idegen népek (görög, persa, arab), hanem maguk a törökök is, akik közülük valóknak ismerték el őket. Sőt a nyugat-európai latin írók közt is van olyan kortárs, aki egyszersmind *turkoknak* is nevezi őket, t. i. *LIUDPRAND CREMONAI PÜSPÖK*, aki részletesen ismerteti az olasz- és németországi kalandozásait. Az újabbkori történetírás és nyelvészet vétke, hogy el akarta tagadni a historiát.“ (Thúry: i. m. 16-24)

„Az orosz és nyugat-európai írók, midőn először megismerkednek a Fekete-tenger északnyugati partján lakó s onnan a nyugati tartományokba be-becsapkodó magyarokkal, a 862. évtől kezdve *UNGRI* (így Hinkmar), *HUNGARI* (Regino 889-ből) és *UGRI* (Nesztor 898. évről) néven nevezik őket. Valamint azt is mindenki tudja, hogy az összes európai népek attól fogva mind e mai napig, ezen a néven, illetőleg ennek a névnek a különböző nyelvek sajtáságai szerint idomult alakjain ismernek bennünket. Ha pedig a 9. századból visszafelé megyünk régibb időkre, a *GEORGIUS MONACHUS*NÁL és *LEO GRAMMATICUS*NÁL előforduló *UNGROI* (ó-szláv *ongri*) nevet az V., VI. és VII. századbéli bizánci íróknál a teljesebb, illetve eredeti alakjában találjuk meg: *ONOGUR*, *UNUGUR*, *UNNUGUR* és *HUNUGUR*; sőt ez a név innen a 8. századon keresztül leér két latin írónál, *ONOGOR* alakban, *GEORGIUS MONACHUS* és *HINKMAR* koráig, úgy hogy minden kétséget kizárólag kiderül az Atelkuzuban és Pannoniában ismert *UNGROK*, *UNGAROK* azonossága a Volga alsó folyásánál lakott s onnan több állomáson keresztül nyugatra költözött *UNUGUROKKAL* vagy *ONOGUROKKAL*, anélkül, hogy a történelemben megszakítást találánánk akár az időre, akár a helyre vonatkozólag.

A legelső író, aki a magyarokat a mai Európa földjén ezen az *ONOGUR* néven ismeri és említi, mégpedig *maguknak, a magyaroknak Bizáncban megfordult követői útján*, nem kisebb tekintély, mint *PRISCUS RHETOR*, aki 448-ban *ATTILÁNÁL* járt követségben.

PRISCUS azt mondja, hogy az onogurokat, szaragurokat és urokat a szabírok szorították ki lakhelyükről, világos, hogy ezek *keleti* szomszédaik voltak amazoknak; s ha az onugoroknak stb. előbb a khazarokat kellett legyőzniük - kik ekkor az alsó Volgán innen laktak -, hogy új hazához jussanak, amelyből azután követeket küldtek Bizáncba: akkor semmi kétség sem férhet ahhoz., hogy az említett ideig, a 457. év tájáig, az *ONOGUROK*, vagyis *MAGYAROK hazájának a Kaspi-tenger fölött, a Volga és Ural folyók közén kellett lennie.*“ (Thúry: i. m. 25-27)

„Tehát a történelemből, t. i. a mai nap rendelkezésünkre álló első rangú kútfőkből kétségsbe vonhatatlanul kiderült egyrészt az, hogy a *PANNONIÁT elfoglaló magyarok a török népcsaládba tartoztak*, másrészt az, hogy az a legrégebbi hazájuk, melyben az 5. század közepén legelőször megismerkedtek velük a bizánczi birodalom népei és írói, a *Kaspi-tenger fölött, a Volga és Ural folyók közt* terült el, szomszédaik lévén nyugatról, vagy dél-nyugatról, a kozárok, kelet felől a szabírok, kiken ismét túl az abarok, azokon túl az Altai-vidéki turkok laktak. Csak eddig a helyig vezetnek vissza bennünket az európai kútfők; a legrégebbi török forrásokhoz, mégpedig egyenesen annak az *UGUR*, vagy *UJGUR* népnek történelmi emlékeihez kell fordulnunk további felvilágosításért, amelynek egyik töredéke volt az az *ONOGUR*, *UNUGUR* nevű nép, amely az V. század derekán jutott a bizánczi görögök látókörébe, s abból nem is tűnt el többé vándorlásai közben.“ (Thúry: i. m. 40-41)

Mit tudunk a török faj ázsiai történelméről?

A törökségnek az az ága, melyről legrégebben tud egyet s mást a történelem; amely a törökség lakta területnek történelmi emlékezés óta mindig a keleti részét lakta; amely a török törzsek közül legelőbb jutott bizonyos fokú műveltséghez és *amelynek legkorábban volt írása és irodalma: ez a nép az UJGUR*. Nevét a régi keleti kútfők háromféle alakban tartották fenn. Legelőször a 735. évben fordul elő, Bilge khán síremlékén az *ORKHON* felső folyása mellett, az eredeti és teljes *UJGUR* alakban. DSUVEJNI állandóan *IGUR*-nak nevezi (ايجور) ezt a népet, RESIDEDDIN pedig majd *UGUR* (اوغور) majd *UJGUR* (اوجور) majd *igur*-nak s ehhez képest az egyik ágazatukat felváltva *ON-UJGUR*, *ON-UGUR* és *ON-IGUR*-nak. Továbbá *ABULFARADS* (a XIII. században), *BEJZÁVI* (írt 1317-ben), *ABULGÁZI* (1664-ben) és a *LUGAT-I-TÜRKI* (az ún. kalkuttai szótár) *IGUR*-nak írják át a nevet; végre *SEJKH SZULEJMÁNNAK* közép-ázsiai török szótára (*LUGAT-I-CSAGATAJ*) mind a három, ti. *UJGUR*, *UGUR* és *IGUR* alakját fölemlíti ennek a névnek. Látnivaló, hogy e nép nevében teljesebb és eredeti *UJGUR* alakja mellett használatos volt *UGUR* és *IGUR* változata is, és ami különösen számottevő körülmény, az *ugur* és *igur* alakok azokban a historiai töredékekben is feltalálhatók, melyeket *DSUVEJNI*, *RESIDEDDIN* és *ABULGÁZI* maguknak az ujuguroknak, vagy uguroknak legrégebb krónikáiból írtak ki.¹⁾

Az európai tudományos világ régóta tisztában van azzal, hogy az ujuguroknak már a keresztyén időszámítás első századaiban volt saját *írásuk*. A sínai írók a Kr. u. 5. század közepére vonatkozólag említik legelőször az ujugurok írástudását s betűiket *HU-SU*, azaz *HU-ÍRÁSNAK* nevezik. Azonban a DSUVEJNINÉL kivonatban található *egyik ujugur krónia már BUKU KHÁN idejében, vagyis a Kr. e. II. században*, beszél írásról és betűkről az ujuguroknál. Továbbá maga DSUVEJNI két helyen is mondja, hogy mikor *1252-ben atyjával együtt MENGÜ* nagy khánnál járt, a későbbi Karakorum helyén, *ORDU-BALIK* városának romjai között - melyet még BUKU KHÁN alapított - saját szemeivel látott felírtas köveket. Végre egy persa író *MOHAMMED KAFUR KHÁN* (aki 1721. évben írt) szintén igen régi időben, a mesés *ÓGUZ* khán koráig viszi fel az ujuguroknak írástudását.

De nem csupán különböző nemzetiségű (sínai, persa, ujugur) írók adatai tanúskodnak törökség emez ágának igen régi írástudásáról, hanem ama *FELIRATOK* is, melyek az *ORKHON* és *JENISZEI* felső folyása vidékén - vagyis éppen az ujugurok őshazájában - egészen napjainkig fennmaradtak kövekre és sziklára vésve *ujgur nyelven*, s melyeknek tartalma *THOMSEN VILMOS* és *RADLOFF VILMOS érdeméből* ma már ismeretes előttünk. Ennek az *ó-ujgur írásnak legrégebb, máig létező emléke a Kr. u. 692. vagy 693. évből való az ONGIN mellett s TACSAMNAK, BILGE KHÁN és KÜL-TEGIN apjának, síremlékén olvasható.* (Thúry: i. m. 41-42)

Itt kell felhívunk a figyelmet a PADÁNYI VIKTOR: DENTUMAGYARIA c. munkájában említett, roppant fontoságú történelmi tényre (i. m. 200-201. oldal 19 jegyzet).

Az *ORKHON* és *Jeniszei* mellett álló kőoszlopok feliratainak írásrendszere és nyelve nagyrészt megegyezik a kis-ázsiai BOGHÁZKŐI iratokéval. A kettő keletkezése között legkevesebb 1800 év telt el. Ez a tény bizonyosság afelől, hogy a Mezopotámia-Transzkaukázia vidékéről Khorezmbe, Turánba kivándorló őseink már ismerték az írást és arra is, hogy a Belső-Ázsiába került „turáni-faj” magával vitte a szumér műveltséget. SZ. P. TOLSZTOV írja hatalmas munkájában: „Az ŐSI CHOREZM-ben: „... Alsó-Mezopotámia szumir civilizációinak megteremtői is megőrizték nyelvükben a távoli keleti kapcsolatok emlékeit és a szumir nyelv mind szóképzésében, mind pedig alaktanában az altái csoport nyelveivel, különösen a török nyelvekkel való egyezés világos jeleit mutatja.” (TOLSZTOV. i. m. 81) Tehát TOLSZTOV fordítva látja a népvándorlást: nem MEZOPOTÁMIÁBÓL keletre, hanem ÁZSIÁBÓL nyugatra, TRANSZKAUKÁZIÁBA. TÉVEDÉS!

AZ *UJGUROK TÖRTÉNETE* a turáni törökségnek, s így a turánságnak egyik legérdekesebb része, amelyről pár évtizeddel ezelőtt fogalmunk sem volt. Majdnem ikertestvére az ujugurok történetének felfedezése a szumér történelemmel. Erről is alig tudtak valamit, az ékiratok megfejtése előtt. Az ujugurok történetét is csak a feliratok megtalálása és megfejtése után ismertük meg. Attól fogva aztán az ujugur történet lapjai az emberi egyetemes művelődéstörténetnek legfontosabb lapjai lettek. Még itt sincs minden földerítve s nagyon sokat várhatunk a megtalált emlékek elolvasásától és megfejtésétől.

Az eddig átkutatott khinai adatok nemcsak azt mondják el, hogy miképpen lett hatalmassá ez a nép, hanem megemlékeznek magas kultúrájukról, irodalmukról, felsorolva az ujugur nyelven megjelent irodalom termékeit. Még khinai nyelvre fordított ujugur irodalmi maradványok is vannak.

Az ujugurok birodalmuk központját már a 760-as évek körül a Tarim-medence nyugati oldalára helyezték. Valószínű, hogy az ujugurságnak idevaló átszivárgása már a VI. században megkezdődött s így, mikor a khagánok székhelyüket Idikut-Sehri-be, a mai Kocso vidékére tették át, itt majdnem tisztán ujugurok éltek. A mai tudományos világ előtt ez a vidék, mint Turfán s vidéke ismeretes. Ezen a vidéken fejlődik ki az a kultúra, amelyre csodálkozó szemmel tekint a mai kultúrtörténet, mert ez virágkorában túlszárnyalta Khina és Indó-Tibet kultúráját s tanítómestere lett az araboknak. Amikor azt keresték, hogy hogyan fejlődhetett ki itt ilyen magas kultúra, legtöbbször arra a megállapításra jutottak, hogy a kultúrnépek lakta vidékeknek majdnem a központján lakó ujugurok az addig meglévő összes emberi kultúrákat egyesítették, továbbfejlesztették s ebből csinálták meg sajátos kultúrájukat.

¹⁾ A nyugati írónál eltorzítva találjuk ezt a nevet; így pl. Rubruquis Vilmos (1254) *jugur*-nak írja, a nestorianus térítőkhöz pedig *igur* mellett *jugur*-nak is.

Nagyhatalmi állásukat először 843-ban éri károsodás. Az akkor már mai lakóhelyeiken élő nagyon harcias kirgiziek megtámadják őket s elveszik birodalmuk észak-nyugati részét. Ezzel az ujgurok birodalma a Tarim-medencére korlátozódott. De azért nem szűnt meg az ujgur birodalom, hanem tovább élt s tekintélye is megmaradt. Kultúrája pedig biztosította vezérlő szerepét. Csak Dsingisz khán hódítása semmisíti meg az ujgur birodalmat, amely majdnem legelsőknek esik 1209-ben a mongolok hatalmába. Ekkor is csak államiságuk szűnik meg. A nép és kultúrája megmaradt s vezéreleme lett a mongolságnak, melyet nagyjában a maga színvonaláig emelt.

De... azoknak a virágzó oázisoknak, amelyek még a mai Takla-Makán sivatagot is elborították, az életföltételét a mesterséges öntözésre szolgáló csatornarendszer adta meg. Ennek karbantartására sok és erős férfikéz munkája volt szükséges. Már pedig Dsingisz khán hatalmas hadseregeinek kiállításához s annak pótlásához elsősorban az ujgur és a türk népeket használta föl. Az ujgurok legkiválóbb tudósai, művészei, iparművészei és iparosai a mongol udvarhoz kerültek, az ujgur nép nagy tömegei pedig Dsingisz hadaiba. Az otthon maradt, főleg asszony és gyereknép, nem volt képes a csatornák fenntartására s lassanként a hegyek lábához húzódtak, ahol több volt a víz, s ahol az általuk nyújthatott kevesebb munkával is meg tudták teremteni a megélhetésükhöz szükségeseket. Az elhagyott csatornákat aztán betöltötte a homok és ez alá kerültek a városok is, amelyeket csak legújában kezdtek kiásni. Ez a száraz homok az általa eltemetett dolgokat éppen olyan jól konzerválta, mint Egyiptomban, vagy Mezopotámiában. Sőt, még ezeknél is kedvezőbben, mert itt még az áradások sem nedvesítették át a talajt. Majdnem másfélezer éves eltemetés után a kiásott romokban éppen megmaradt nemcsak a fa, hanem még a papiros is. És erről a csodálatos kultúrvilágról alig volt valami tudomásunk. Az a pár megjegyzés, amit az európai források fenntartottak, bár semmitmondóak voltak, mégis alig akadtak hitelre. Arról, hogy itt ilyen magas kultúra lett volna, még kevésbé; pedig tudunk ennek a kultúrának elemeiről, a nép szokásairól, vallásáról. *(Baráthosi Balogh B.: Elpusztult Hunos Véreink 83-88)*

Az iskoláinkban nekünk tanított világ-történelem nem tudott arról, ami NAGY SÁNDOR macedon király hódításától keletre történt. Pedig minket azután igazán érintettek azok az események, amelyek központjában az ujgur és a kínai állam küzdelme állt.

Hogy kik is voltak az ujgurok, azt a „véletlenül” épségben maradt DUN-HUANG-i MOGAO-BARLANGOK tartalma bizonyítja. Mint tudjuk, Kínát a Római Birodalommal, a görög és a perzsa államokkal egy karaván út kötötte össze, ezen bonyolították Kr. e. a 3. századtól a kereskedelmet kelet és nyugat között. De az elnevezés: „SELYEMÚT” egy német földrajz-tudóstól, FERDINAND von RICHTHOFEN-től származik kb. 1870-ből.

Ezen az úton jutott el 1271-ben a 17 éves MARCO POLO Perzsián, Közép-Ázsián, az Oxus folyón, a Pamíron, a Selyem-út déli ágán, Dun-Huang-on keresztül KUBALA KHÁN udvarába, Beijingbe.

A kis oázis, DUN HUANG a Selyem-út fontos pontja volt: itt ágazott el a karaván-út déli és északi szárnyra, itt épültek a hegybe fúrva azok a templomok, kb. 1000, amelyekből épen megmaradt vagy 450 mind a mai napig. Ezek az emlékeken keresztül üzennek számunkra a dicső ősök, kiknek létét elhallgatni lehet, de tagadni nem.

Lehetetlen ezen tanulmányba Dun Huang minden részletét belevenni, de ide kell sorolnunk néhány adatot, hogy a későbbi megállapítások jelentőségét valóban értékelni bírjuk. Idézzünk a Genfben, az „Edition OLIZAN” kiadásában megjelent „ROUTE DE LA SOIE” című munkából:

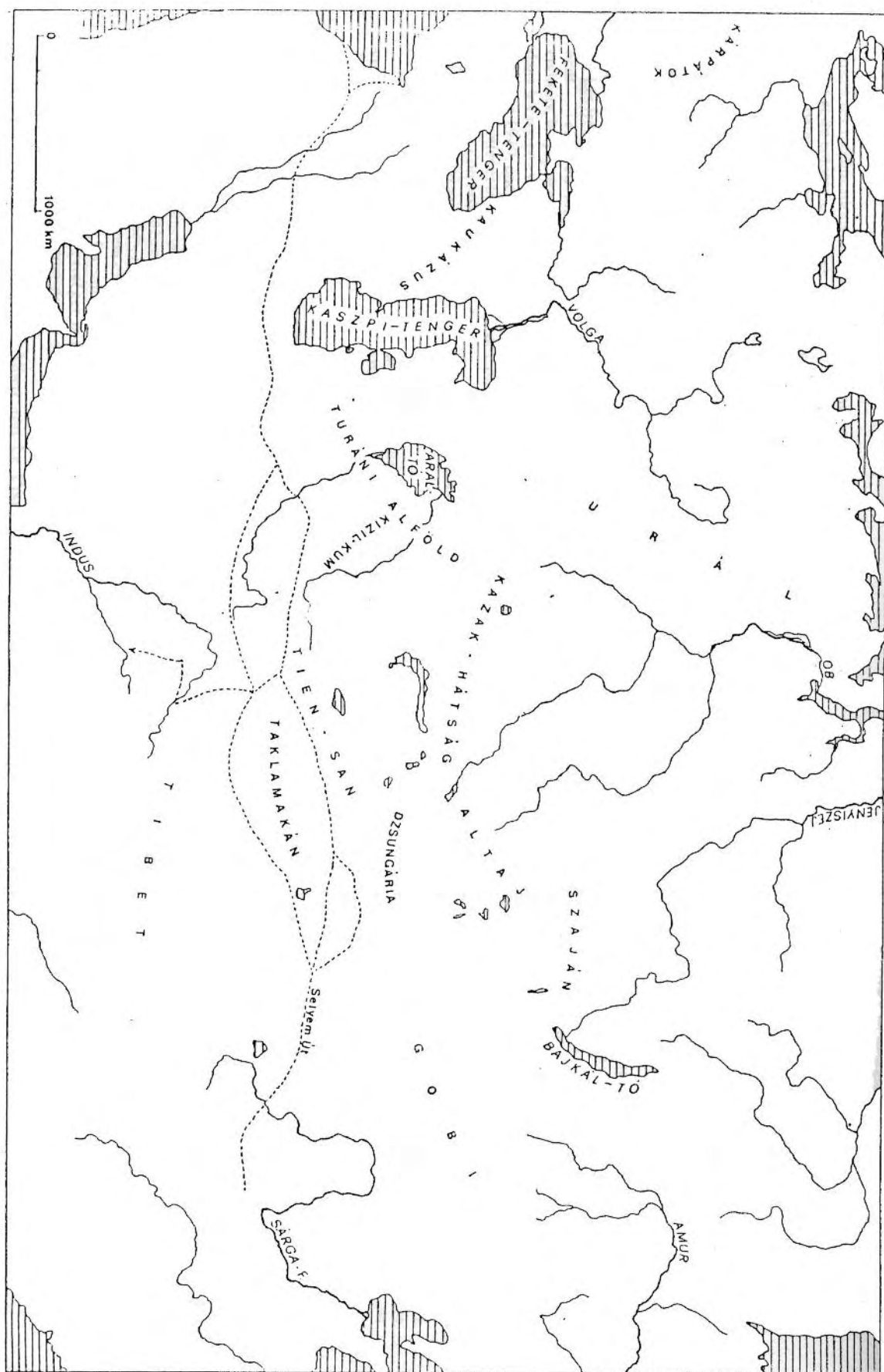
„Les peintures représentant des notables locaux et les donateurs qui payèrent pour la construction des grottes sont d'une nature plus séculière. Pendant les périodes Wei du Nord et Sui (4e au 7e siècles), les donateurs furent représentés en serviteurs et suppliants et leur taille était réduite. Pendant la dynastie Tang (du 7e au 10e siècles), la taille des donateurs augmenta et on les représenta richement habillés. Des musiciens célestes apparaissent dans les fresques les plus anciennes et furent remplacées dans les grottes plus tardives par des aspas volants (anges) pour lesquels Dunhuang est si fameuse.

Les peintures murales qui représentent souvent le paradis occidental bouddhiste - un au-delà de palais, pavillons, cours et portes luxueuses - montrent des structures architecturales splendides et de grande complexité.

Les fresques couvrent une surface de 45000 m² et les couleurs qui prédominent - vert, bleu, blanc, noir et rose - sont encore éclatantes bien que, par endroits, les pigments aient changé> l'oxydation est particulièrement apparente dans les rouges vermillon qui sont devenus brun chocolat. Pendant plusieurs mois, en 1920. quelque 400 soldats russes blancs de Sibérie trouvèrent refuge dans ces grottes et la suie de leurs feux de camp ajouta aux dégâts provoqués par l'encens que l'on brûle pendant la grande célébration annuelle de la naissance du Bouddha et qui a noirci, avec le temps, les fresques. Dans les années 60 et 70, les restaurateurs réussirent à enlever la suie.

Il reste plus de 2000 sculptures de stuc et l'influence gréco-indienne, particulièrement dans les habits, les coiffures et les traits faciaux, est nettement visible dans les grottes antérieures à la dynastie Tang. La force expressive très émouvante des bouddhas, des bodhisattvas et des disciples s'opposent à l'expression animée et agressive des rois et gardiens célestes des statues postérieures au 7e siècle. Un ensemble de grottes, décorées dans le style tibétain et datant de la dynastie Yuan (1280-1368), est rarement ouvert aux visiteurs.

Les premiers étrangers à visiter Mogao furent l'explorateur russe, le colonel Nikolai Prejewalsky, et une expédition géologique hongroise, tous deux en 1879. Mais ce fut la découverte en 1900 d'un ensemble de documents et de peintures dans la grotte 17 par un prêtre taoïste, qui se prétendait abbé, nommé Wang Yuanlu qui amenèrent les orientalistes à Dunhuang. Les 50000 manuscrits de la bibliothèque comprenaient des textes

A Selyemút

religieux, des documents sur l'histoire, les coutumes, la littérature, l'art, les mathématiques, la médecine et l'économie - tous furent cachés par des moines bouddhistes au I^e siècle, vraisemblablement pour les sauver des ravages de la guerre. Les autorités provinciales désireuses de protéger la trouvaille ne purent cependant trouver des fonds pour assurer leur transport et ordonnèrent simplement que les grottes soient refermées.

En 1905. l'archéologue allemand Albert von Le Coq eut vent de la découverte en visitant Hami. Très pressé par le temps, mais néanmoins tenté, il tira une pièce: „Pile perd, face gagne!“ écrivit-il. „Ce fut pile et je fis seller mon cheval et commençai mon voyage vers Kashgar, manquant ainsi ce trésor fabuleux“. *Sir Aurel Stein arriva à Dunhuang en 1907* et persuada le prêtre taoïste de réouvrir la grotte. Des nuits entières Stein et son traducteur examinèrent secrètement des liasses de documents. Ils trouvèrent des manuscrits en chinois, uygur, sogdien, tibétain et sanscrit, dont une version du Sûtra du Diamant imprimée en 868. ce qui en fait le livre imprimé le plus ancien du monde. *Stein quitta Dunhuang avec presque 10000 documents et peintures pour lesquelles il paya la somme de 130 livres au prêtre taoïste* pour qu'il en use dans son travail de restauration des grottes. *Le British Museum à Londres et le Musée National à New Delhi se partagent* aujourd'hui la collection de Stein.

Le célèbre sinologue français. Paul Pelliot, eut en 1908 aussi accès à la grotte sans savoir que Stein l'avait précédé et se déclara „stupéfait“.

A la lumière d'une bougie, il étudia un millier de documents par jour, sélectionnant les plus précieux et finalement paya, après négociations, 90 livres pour les emporter. Le Musée Guimet à Paris abrite la collection de Pelliot. En 1911. Zuicho Tachibana, de la mission du Comte Otani, passa huit semaines à récolter du matériel, suivi, en 1914. par le russe Sergei Oldenburg.“

En 1923. l'américain Langdon Warner, du Musée d'Art Fogg à Harvard, arriva avec l'intention d'emporter quelques fresques. Enragé par les dommages causés par les soldats russes blancs négligents et inconsciemment par les pèlerins, il boserva: "Ma tâche est de faire l'impossible pour sauver et préserver tout ce qui est possible de ces ruines qui se dégradent rapidement. Elles purent jouir d'une suffisante stabilité pendant des siècles mais maintenant leur fin est en vue. >>Warner préleva les peintures murales des caves 324, 335 et 328, cette dernière contenant le meilleur ensemble de sculpture de Mogao en utilisant sa propre technique qui n'était pas particulièrement efficace.

Sur les lieux se trouve un petit musée et l'Académie de Recherches de Dunhuang où des travaux sont poursuivies par près de 200 savants chinois et étrangers de réputation internationale.

„Az első külföldiek, akik ellátogattak MOGAO-ba, az orosz utazó, Nikolai Prejewalsky és egy magyar geológiai expedíció voltak, mindkettő 1879-ben. De az 1900-ban tett felfedezés - írások és festmények a 17. számú barlangban - egy WANG YUANLU nevű taoista szerzetes (állítólagos "abbé") által, vonzotta az orientalistákat igazán Dun-Huangba. A könyvtár 50.000 kézirata vallásos írásokat, történelmi dokumentumokat, szokás-jogot, irodalmat, művészetet, matematikát, orvosi tudományokat és közgazdaságtant tartalmazott; mindezt a 11. században budista szerzetesek rejtették el valószínűleg azért, hogy a háború pusztításaitól megkíméljék (úgy látszik ismerték KUTEJBA nevét). A tartományi hatóságoknak nem volt pénzük az értékek elszállításához, tehát elrendelték a barlangok lezárását.

1905-ben a Hami-ban tett látogatásakor ALBERT von LECOQ hallott a felfedezésről. De nem volt elég ideje... Kashgarba kellett mennie; így elszalasztotta a mesés kincset.

Sir AURÉL STEIN 1907-ben ért Dun-Huangba és meggyőzte a taoista szerzetest: nyissa ki neki a barlangot. STEIN tolmácsával titokban éjjeleken át vizsgálta a köteteket. Kínai, uigur, szogd, tibeti és szankszrit kéziratosokat találtak, köztük a GYÉMÁNT SUTRA egy változatát, amelyet 868-ban nyomtattak - tehát ez a világ legrégebbi nyomtatott könyve!

STEIN majd 10.000 okmánnyal és festménnyel hagyta el *Dun-Huangot* - amelyekért a taoista szerzetesnek 130 fontot fizetett, hogy azt a barlangok restaurálására fordítsa. A STEIN-GYŰJTEMÉNY-en ma a British Museum és a Delhi Nemzeti Múzeum osztozik.

A híres francia kínai specialista, PAUL PELLIOT, 1908-ban megtekintette a barlangot - nem tudva, hogy STEIN már megelőzte őt és elképedt a látottakon. Egy gyertya világánál naponta az iratok ezreit tanulmányozta, a legértékesebbeket kiválogatta és tárgyalások után 90 fontot fizetett, hogy azokat elvihesse. 1911-ben, ZUICHO TACHI-BANA, az OTANI gróf missziójából (Japán) nyolc hetet töltött az anyag kiválogatásával; 1914-ben az orosz SERGEI OLDENBURG követte őt.“ (*Guides Olizane: Route de la SOIE. Sur les traces des grandes caravanes. 97-100 oldal*).

Nyomatékosan felhívjuk a figyelmet arra, hogy e munka szerzője (vagy szerzői) nem tartották érdemesnek megemlíteni SZÉCHENYI BÉLA és LÓCZY LAJOS nevét; sőt - miért, miért nem - STEIN AURÉL származásáról is csak annyit árul el a könyv, hogy: „originaire de Budapest“, tehát, hogy magyar születésű volt, arról nincs szó!

A barlangtemplomok falán lévő freskók kb. 45.000 m²-t takarnak. Talán nem is a csodaszarvas-űzés jelene a legfontosabb számunkra, noha az egyik képen a hun király fején - kereszt nélkül - a magyar korona látható!

„Az a már sokat emlegetett s a világon páratlanul álló: *saját nemzete ellen irányuló tudományosság*, amely nálunk lábra kapott, s még igazán magyar vérű tudósainkat is magával ragadja, elsőnek sietett megállapítani azt a tételt, hogy a magyarságnak az uigur kultúrához semmi, vagy csak igen kevés köze van.

Azoknak, akik a nemzeti dicsőséget és becsületet úgy akarják megmenteni, hogy még a valószínűt is lehetet-

lennek állítják, ajánlom figyelmébe a következő kérdések megszívlelését. Hogyan magyarázzák meg azt, hogy a magyarságnál fennmaradt az un. ujjuros török írás? Honnan került hozzánk s hozzá még egy ősbibb formában, ha nem egy töről fakadt a tudományunk? Miért nem maradt fenn minden törökös népnél, ha olyan nagy közkinccse volt az összes turáni népnek? Magyarázzák meg ezenkívül azt is, hogy miképpen történhetett meg az a csodás eset, hogy a magyar nyelvnek egész sor olyan, a török elemhez tartozónak nevezett szava an, amelyek egyetlen egy török nyelvben sincsenek meg, eddig kideríthetőleg meg sem voltak, csak egyedül az ujjuriban?

Az eddig megfajított ujjur iratok nagyobbik része vallásos irat. Már említettük, hogy a kiásott fővárosban egymás mellett találták a különféle vallások templomait. Az ujjuroknál teljes vallásszabadság uralkodott. Már ekkor a kultúrának azon a magas fokán állottak, amiből még ma is tanulhatna nagyon sok, un. európai kultúrállam, mely nem az egyéni becsület és kiválóság, s nem a vér szerint ítéli meg az embereket, hanem aszerint, hogy a véletlen milyen vallásúvá tette.

Az ujjurok, mikor a Tarim-medence vízkörnyékére húzódtak, a turáni népeknél általánosan elterjedt ősvallásnak, a sámánkodó hitnek voltak a hívei. A Tarim-medencébe érkezésükkor ezen a vidéken már a budizmus uralkodott, úgyhogy az idekerült ujjurság nagyobb tömege fölvette a budista hitet. Ez annál könnyebben mehetett, mert hiszen a magukba olvasztott itt lakó törökség már ezt a hitet követte.

A MANICHEIZMUSról az ujjur iratok megtalálása előtt vajmi keveset tudtunk. Még azzal sem volt tisztában a művelt Nyugat, hogy vajon a manicheizmus nem a kereszténység oldalhajtása-e? Ma már az ujjur iratokból tisztán látunk ebben a kérdésben. A vallás alapítója egy MANI nevezetű előkelő persa család gyermeke. Anyja turáni vérű párthus királyleány volt. Már atyjáról azt írják, hogy a Dél-Babilóniában elterjedt három nagy vallásnak, a tűzimádó párszizmusnak, az egy Istent hirdető zoroasztrizmusnak és a két Istent (jót és gonoszt) valló madaizmusnak kitűnő ismerője volt. Ő maga is ilyen tanulmányokra adta magát, amiben nagyon támogatta őt anyja, aki vízióiban mindig prófétának látta fiát. Anyjától és ennek környezetétől valószínű megismerte a turánok sámánkodó hitét is. Lehetetlennek látszik az is, hogy az ekkor egész Ázsiában diadalmasan előnyomuló budizmust ne ismerte volna. A rendkívül tehetséges ifjú Kr. u. 235-ben lépett a nyilvánosság elé tanaival. Ekkor 24 éves volt. Fellépte előtt, a megfajított írások szerint már régen összeköttetésbe lépett az emberfeletti szellemvilággal, s a „Fény paradicsomának” királyával. A jelzett évben angyal jelent meg előtte s felszólította, hogy tanaival lépjen a nyilvánosság elé. Az erre tett kísérlete nem járt sikerrel hazájában, fölkerelkedett hát, s előbb Kelet-Turkesztánba, majd Indiába ment. Éveket töltött itt, s főleg Kelet-Turkesztánban tekintélyes számú hívet szerzett tanainak. Mikor hazatért, már akkor Ázsia nagy részében ismerték, s neve tisztelt volt. Persiában ekkor uralkodott az első szasszaniada király, SZAPUR (SZABIR). Ettől engedélyt kap, hogy Persiában is terjeszthesse tanait. Elért sikerei azonban ellene lázították a zarathtusztra papságot. Megindult ellene a hajsza és üldözés, aminek vége az lett, hogy Kr. u. 273-ban keresztre feszítették.

Halálával nem szűnt meg az általa alapított vallás, sőt erős virágzásnak indult. Az óvilág mindhárom kontinensen elterjedt, Kínától, Indián és Turkesztánon keresztül Európáig ért s itt a Földközi-tenger egész környékén, még a déli afrikai partokon is hódított. Bizonyos különbségek keletkeztek ugyan hívóik között aszerint, amint ezek Konfuciusnak, Budának, vagy Jézusnak voltak a követői, vagy esetleg más vallásokból lettek manicheusok.

Különösen a kereszténységgel szemben diadallal vette fel a harcot Mani vallása. Csekély keresztény színezetet kapott itt s rajongói azt mondták, hogy Mani, Jézus Krisztus újabb megjelenési alakja volt. Innen került az a tévhit, hogy a manicheizmus Jézus és Zarathusztra vallásának összekeveredéséből keletkezett. A világtörténelemből ismert *albigensek*, *paulikiánusok* és *bogumilok* mind Mani vallását követték. Ha gondosan megvizsgáljuk ennek a kornak történetét, lehetetlen meg nem látnunk, hogy Mani vallása majdnem versenyt futva terjed a kereszténységgel, s már-már fölője kerekedik. Az akkor már hatalmas erőre kapott keresztény papság meglátta a veszedelmet s megkezdődött az egész keresztény világban az a páratlan hevesű és kegyetlenségű üldözés, mellyel kiirtották a manicheizmust, sőt megsemmisítettek mindenféle manicheus vagy rájuk vonatkozó írott emléket. Ne csodálkozzunk azon, ha későbbi időkben a brit, gall, germán és magyar népnél oly nagyszerűleg el tudták pusztítani a pogány emlékeket, hogy azoknak jóformán még nyomuk sem maradt, hiszen például a magyar pogányság emlékeinek elpusztításánál már félezer éves gyakorlatuk volt az ilyenféle rombolásokban. Így semmisült meg Európában a manicheizmus.

Sorsuk keleten is üldözés lett. MANI halála Persiában megsokszorozta híveinek számát. Az üldözés itt is megindul, s hívei százanként halnak vértanúhalált hitükért. Csak egyetlenegy alkalommal PÁHRÁM persa király 200 keresztre feszített manicheus vértanút ásatott fejével a földbe. Az egész birodalomra kiterjedő üldözés elől aztán ezerszámra menekültek a manicheusok a türkök védelme alá.

Az egyház legfőbb papja számos kísérőjével Szamarkandba fut. Innen kerülnek aztán később az ujjurokhoz és Kínába is. Sorsukat megpecsételte a mohamedánizmus keletre való benyomulása. Persia egészen mohamedán lesz s régi vallásának hívei Indiába menekülnek. De a mohamedánság itt is utoléri őket, s végeredményében csak egy maroknyit hagy meg belőlük. MANI követőiből azonban még ennyi sem maradt. Szamarkandba is eljut az iszlám. A khán itt is üldözni kezdi a más vallásúakat, köztük elsősorban a manicheusokat. Egyelőre ugyan védelmet találnak az ujjur fejedelemben, aki megtorlással fenyegette meg a szamarkandi khánt, ha föl nem hagy Mani híveinek üldözésével. Kínában sem volt több szerencsájuk. Az éppen ekkor diadalmasan előnyomuló budizmus elnyomja és megsemmisíti őket. Egyedül Ujjurországban éltek és virultak még s innen nem is az erőszak puszt-

títja el őket, hanem az ujugurok birodalmának összeomlása. Ha a *Tarim-vidék* száraz homokja el nem borítja védő kezével az ujugur kultúra kincseit, ma Mani vallásáról sem tudna jóformálag semmit a világ. Pedig „a barbár turáni” itt is egy olyan kultúrkincsét mentette meg a világnak, amelyet a művelt Nyugat szándékosan elpusztított, a még műveltebb Kelet pedig pusztulni engedett. Azok a költemények, Istent dicsérő himnuszok, amelyet eddig megfejtettek, szépségükben versenyeznek a világirodalom legszebbjeivel. De fennmaradtak ezenkívül vallásos legendák, prédikációk (egész tömegében) szertartásaik leírása, az isteni tiszteletnek s gyónásnak formulái, amelyek együttvéve már elég világos képet adnak a manicheizmusról, amelyről eddig csak rosszat és gyalázót olvastunk.

Mani vallására azt mondják, hogy a kételvűségen alapszik, amelyben a jó, vagy fény küzd a sötétséggel, a rosszal. Az bizonyos, hogy ennek a két iránynak kidomborítása sokkal erősebb náluk, mint a kereszténységénél. De azt senki sem tagadhatja, hogy ez a kettős irányzat meg van, s maga a kereszténység sem tagadja meg a gonosznak létét, sőt egyenesen vallási tétel itt is, amely az ördöggel kapcsolatos pokol és purgatórium alakjában nyer kifejezést. MANI vallása sehol sem emeli isteni magasságra a sötétségnek és a rossznak szellemét. Így nem lehet ráfogni azt, hogy kettős istenséget állít. Érdekes s az összehasonlító vallásbölcsélet által megoldandó probléma az, hogy vajon MANI vallása tulajdonképpen a turáni sámánkodó hit egy megtisztultabb alakja-e, vagy az ugyanezen forrásból eredt ZARATHRUSZRA vallás felelevenítése, illetve reformálása.

A manicheizmus felfogása szerint a fénynek és a sötétségnek harcából jött létre a föld és az ég, valamint az első emberpár. Az emberiség lelki, sőt testi életének is a központja, amely körül forog, a jónak és a rossznak az örökös harca. Az érzékiség, a szerelmi élet, a húsnak és a szeszes italoknak szeretete az, ami az embert a sötétséghez, a gonoszhoz bilincseli, ennek karjaiba hajtja. Ez az alaptétel magyarázza meg aztán a manicheizmusnak aszkétikus természetét.

Az ujuguroknál elterjedt *másik nagy vallás* a BUDIZMUS volt. A Buda templom- és zárdaromokban a művészeti alkotások mellett különösen nagy értékű az a sok vallási irat, amelyet itt találtak. Ezek nagy része olyan, hogy eredetijük Indiában már régen elpusztult, s néhányuk csak tibeti, vagy kínai nyelven maradt meg, meglehetősen későbbi századokból. Az ujugur maradványok legtöbbször félezer évvel régebbi följegyzések, melyek vagy eredetiben, vagy fordításban adják és erősítik meg ezeknek a sokszor kétségekbe vont régiségeknek bizonyítékait.

A *harmadik nagy vallás*, amely az ujugurok között elterjedt, a NESZTORIÁNUS KERESZTÉNYSÉG. Ma ezt a keresztény felekezetet alig ismerjük, mert 1843-ban valószínűleg az utolsó emberig kiirtották őket a Kurdistán hegy-ségben való utolsó menhelyükről a mohamedán KURDOK. A nesztóriánizmus keletkezése *Nesztorius* konstantinápolyi pátriarka nevéhez fűződik. Itt egy Anasztázius nevű papot védve, azt állította, hogy Mária nem Isten szülőjének, hanem Krisztus szülőnek, vagyis emberszülőnek mondható. Így Krisztusban két személy van, az isteni és emberi. A 430-I RÓMAI ZSINATON I. *Celestin pápa* kárhoztatta ezt a tant. A következő évben az *EFEZUSI ZSINAT* NESZTORIUS ellen nyilatkozott s kimondotta, hogy Krisztusban csak egy, az isteni személy van. Erre Nesztoriuszt kolostorba zárták, ahol 440-ben meghalt. Tanához azonban a kereszténységből nagyon sokan ragszkodtak. Ezek aztán 489-ben Persiába s ennek egész környékére vándoroltak, ahol a kereszténységnek olyan kiváló harcosai és terjesztői lettek, hogy ha őket a pápák és pátriarkák támogatásukba veszik és segítik, rövid idő alatt egész Ázsiát kereszténnyé lehetett volna tenni. Ezt elmulasztották s ezzel talán örökre eljátszották annak a lehetőségét, hogy az emberiség egyvallásúvá lehessen. A nesztóriánizmus Khinában is nagyon elterjedt, de a mohamedán lázadás után, amely lázadás Khinát arra a meggyőződésre juttatja, hogy az idegen vallások *Khina* nemzeti életét veszélyeztetik, kiirtották őket.

Az ujugur kultúra és művészet fejlődésére nagy befolyást gyakorolt a görög kultúra is. Nagy Sándor a Kr. e. IV. században, keleti hadjárata alatt nemcsak egész Persiát és Afganisztánt, hanem még Indiának egy részét is elfoglalva, hatalmas birodalmat alapít. Úgy maga, mint a magával vitt katonaság összeházasodnak az ázsiai népekkel. Utódaik a SZELEUKIDÁK több várost és országot alapítanak.

Az UJGUR IRODALOM mind a három nagy vallásnak a köréből annyi és olyan emléket tartott fenn, amelyek csak egyedül náluk maradtak meg.

Ám az ujugur irodalom nem tisztán vallásos jellegű. Már a khinai forrásokból tudtuk, hogy az ujugur világi irodalom milyen gazdag, sőt följegyzések maradtak ránk, hogy a khinai klasszikusokból milyen munkák vannak lefordítva ujugur nyelvre. Viszont szép számmal vannak olyan ujugur irodalmi termékek is, amelyeket khinai nyelvre fordítottak. A kiásott írások között a legrégebbiek a pogánykor maradványai s ezek kivétel nélkül ujugur rovásírással vannak írva. A tudomány majdnem minden ágából vannak itt könyvek. LE COQ azt írja a törökök írásáról, hogy ez a török írásfajta mély értelemre vall a török nyelvek hangtanát illetően, s csak tudományosan gondolkozó emberekől származhatik ilyen.

Az irodalmi emlékeken kívül nagy számban kerültek elő magánügyekre vonatkozó írások, oklevelek, szerződések. LE COQ azt mondja, hogy ezekből az oklevelekből biztos következtetést vonhatunk a törökség akkori magas kultúrnívójára, a földművesek egy része úgy látszik értett valamiféle kézi mesterséghez is, és esetleg rabszolgák igénybevételével ipart is űzött. A lakosság jóléte olyan magasán állott, amilyenre Európában csak a 19. század közepén emelkedett. Ami pedig, (nem tekintve a művészetben való nagy fölényüket) az általános kultúrát illeti, az versenyez a mai európai állapotokkal is. Az oklevelek egy nagy részén nyomatékosan ki van emelve az, hogy a szerződések egyike írta meg a szerződéseket. És dacára annak, hogy egyszerű közemberek voltak, a jogi formulákat hibátlanul alkalmazták, ami azt jelenti, hogy ezek köztudatot képeztek s általános használatban voltak.

Törvényeik is mutatják magasrendű fejlődésüket és kiválóan rendezett joggyakorlatukat.

Mindezek az íráskok túlnyomó részben papírosra vannak írva. Századokkal előbb, mint Európában, már ismerték a papírost, sőt annak többféle fajtáját. A papír nem volt az ő találmányuk, Khinától tanulták el. A Tarim-medence s ennek Turfan vidéke majdnem Eurázsia kellős közepe. Így, mint egy Leideni palack, gyűjtötte össze az ujgurság hatalmas kultúrfelfogó képessége a vele érintkezésbe került összes kultúrákat. Látszik, hogy ez a nép nem szolgailag vett át, hanem az átvett megemésztette, tökéletesítette. Így például a nagy számban talált nyomtatott könyvek, amelyek félezer évvel hamarabb készültek, mielőtt Európában rájöttek volna erre a mesterségre, bizonyítják, hogy különféle betűtípusokkal és szétszedhető jegyekkel dolgoztak.

Európa mai kultúráját a papíros és könyvnyomtatás föltalálásának köszönheti. Ez volt, ami rövid pár század alatt megeremtette a mai európai kultúrát. Az ősi Khina is a papírnak és a nyomtatásnak köszönheti kultúráját, bár náluk a mozgatható betűk kifejlődése nem számított, hiszen nekik kőíráruk van. *Az ujgurok mozgatható betűikkel, félezer évvel hamarabb taposták azt az utat, amely nagy és általános kultúrához vezethet, mint az európaiak.*

Nálunk elismerték azt, hogy a papíros khinai találmány, de mindig azt hangoztatták, hogy ez csak Európában fejlődött olyan ezerféle célra való felhasználásra, amilyennek ma ismerjük. Ez a legnagyobb tévedés, mert Khinában már időszámításunk előtt a legfinomabb minőségű s többféle növényrostokból készült papírt, sőt celulose papírt is készítettek. Rájöttek arra is, hogy simítással és préseléssel az írás és rajzolás céljaira megjavítsák a durva papírt. Ezen kívül kartont, pakolópapírt, papírszalvétát és toalettpapírt is gyártottak. Más különben az egyiptomiak is tudtak papírost csinálni. Mikor erre rájöttek, nagy nehezen elismerték, hogy ezt a hatalmas kultúrtényezőt nem a 15. századbeli olasz-németek találták ki, hanem azt mondták, hogy az arabok. STEIN AU-RÉL 1911. évi expedíciója hozta aztán a döntő bizonyítékot, hogy már a Kr. u. 2. század közepén Kelet-Turkesztánban is ismerték a rongypapírt. A későbbi leletek bebizonyították, hogy az ujguroknál éppen olyan közkeletű volt a papíros, mint nálunk, Európában. Sőt, egyenesen bizonyos ma már, hogy az ujgurok háborúi folytán terjedt el a papír ismerete nyugat felé. Tudjuk, hogy a 8. század közepén Szamarkand már az arabok kezében van. Innen folytatnak háborút az ujgurok ellen. A hadifoglyok között többen voltak olyanok, akik értettek a papírgyártáshoz. Ezekkel készítették az arabok az első papírost, s aztán megtanulva ezt a mesterséget, jó darabig ők lettek Európa papírszállítói.

Éppen ilyen csúfosan omlott össze a másik nagy találmánynak, a könyvnyomtatásnak, az európaiak által ma guknak vindikált föltalálása.

GUTTENBERG találmányát COSTER holland nyomdász részére akarták a háború előtt elvitatni, 1925-ben aztán az eddig csak elméletileg, a nyomtatványokról látszó bizonyítás mellé, megjött a tárgyi bizonyíték is. *Ekkor találtak egy teljes nyomdafölszerelést mozgatható fából készült betűkből. Így a legrégebb betűnyomtatás nem Európa, hanem az ázsiai turán törökség találmánya.* Azóta bebizonyult, hogy Khinában majdnem 2000 év előtt egy khinai kovács készített vasból mozgatható betűket. Ezek azonban, mint fentebb említettük, a khinai írás nehézsége miatt sohasem lettek általánosak. Ezzel szemben Koreában éppen úgy el volt terjedve, mint az uigur törökségnél. *A legrégebb ismert nyomda és nyomdai betűk uigur betűtípusok.*

Az ujgurok legyőzésével (1207) nem pusztult el az uigur kultúra, hanem átment a mongolok kezébe. Azt lehet mondani, hogy az egész uigur tudomány átköltözött Mongóliába, ahol minden vezető pozícióban ujgurokat találunk. Ők a tanítók, a diplomata, a mérnökök s a hadvezetés művészei. Éppen ezért *meggondolatlan, sőt rosszakaratú állítás az, hogy a világhódító mongolok műveletlen barbárok lettek volna.*

Olyan hatalmas hadsereget, amilyenekkel a mongolok dolgoztak, csak a világháborúban látott még együtt az emberiség.

A mai technikai kor minden segédeszközének a felhasználásával sem működtek a világháború hadseregei s ezeknek élelmezése és utánpótlása pontosabban, mint a mongoloké. A mai modern katonai térképek híján a mongol hadvezetőség jobban tisztában volt a terepviszonyokkal, s jobban ismerte ellenfelének erejét, mint a világháború híres hadvezetői. Azt is említettük, hogy a mongolok már ebben az időben, amikor még Európa a puskaport sem ismerte, tűzfegyvereket és ágyukat használtak. Ehhez járul még az azóta kiderített tény, hogy 1241-ben a mongolok Liegnitznél a német lovas sereget gáztámadással semmisítették meg. A mongoloknak pedig ebben az időben az ujgurok voltak a hadi mérnökei.

A mongolok diplomáciai nyelve hosszú időn keresztül az uigur volt. A pápák vatikáni levéltárában 1920-ban *fedeztek föl egy uigur nyelvű levelet, amelyet DSINGIS unokája, KUJUK KHÁN a 13. század közepe felé intézett a pápához.* Ugyanezen időből van az a följegyzés, hogy GAZÁN KHÁN nyolc nyelvet beszélt, tehát az akkori világ kultúrnyelveit, a khinait, az arabot, a latint és az uigurt is tudta, a mongol anyanyelvén kívül. Mikor a persiai mongol khánok a pápák és az európai uralkodók szövetségét keresték a szaracének ellen, ennek az egész mozgalomnak az uigur nesztoriánus keresztények állottak az élén.

Egyidőben közel volt a mongol udvar ahhoz, hogy a keresztény hitre térjen. Ez a hatás is az uigur-nesztoriánus keresztények munkája volt, s ha az ellenpápa veszekedése miatt el nem késik, sőt lehetetlenné nem válik a térítő papok kiküldése, az egész mongol világbirodalom uralkodó vallása a keresztény lett volna. Ma már tudjuk, hogy 1281-ben a bizánci udvarban a pápánál s a francia és angol udvarban megfordult mongol követ, aki a följegyzések szerint tökéletesen beszélt a latin nyelvet, a nesztorius keresztény egyház fejének, a Bagdadban székelő RABBAN MARKOSnak öccse, RABBAN SZAUMA volt. Követtársa pedig ARGUN, szintén uigur ember. Bag-

dad első kormányzója ujjur tábornok s ujjur mérnökök azok, akik a mezopotámiai öntözőcsatorna rendszert megjavították. ABULGAZI török történetíró azt írja munájában, hogy *DSINGISZ KHÁN* uralkodásának idejében a tartományok kancellárai és katonai főméltóságai mind ujjurok voltak. Khinai feljegyzésekből pedig tudjuk, hogy a *mongol hódoltság idejében a khinai főhivatalokat ujjurok töltötték be. A persiai mongol khánok udvarában RASID EDDIN* szerint a csillagászok, filozófusok, történetírók, mind ujjurok. Azt is írják a följegyzések, hogy a 13-14. században velencei és génuai kolónia is volt itt, a khánok udvarában, ahová a világ minden részéből, Franciaországból, Angliából, Aragóniából és a pápától is érkeztek követek. *1294-ben már papírpénzt is nyomattak. RASID EDDIN* ugyanezen munkájában már leírja az ujjurok blokknyomásának a módját.

Tankönyveinkből sokszor olvastuk és tanultuk, hogy a középkori századoknak arab és mór népe sokkal magasabb kultúrájú volt, mint az európaiak. Tanultuk, hogy a természettudományokban, matematikában, fizikában, mérnöki tudományban, építészetben, orvostudományban ők lettek Európa mesterei. És az eddig annyira megcsodált nagy és hatalmas arab kultúra, úgy ahogyan ma megbizonyosodott előttünk, nem volt egyéb másodkéztudásnál, mert az igazi kultúrteremtők, a kultúra igazi nagy mesterei az ujjurok voltak, az arabság pedig szémi vérehez híven, kitűnő utánpótlás és értékesítője lett az ujjuroktól eltanultaknak.

A kiásott évezredes emlékek tanúságot tesznek arról, hogy az ujjurok más téren is mesterei voltak a későbbi korok fejlődésének. *A napfényre került fegyverek, zászlók, lovagi ruhák, melyek Európába csak a keresztes háborúk idején jutottak el, a Tarim-medence vidékén már századokkal előbb előfordultak. A lovagiasság, a lovagerények, melyekre Európa lovagjai annyira büszkék voltak, sok-sok századdal előbb kifejlődött a turáni népeknél s virágkorát élte Turfán vidékén akkor, amikor Európában még híre-hamva sem volt. Összeroppan ezek mellett a tények mellett nyugat minden büszkesége. Kelet járt elől s kelet csillaga a turáni ujjurság volt.* (Baráthosi Balogh: i. m. 93-109)

Jellemző, hogy a történetíró BARÁTHOSI-BALOGH BENEDEK, aki az ujjur-magyar rokonság híve és az ujjur műveltség csodálója, nem tud THURY JÓZSEF munkásságáról! THURY könyveit egy generáció alatt eltűntették, kiemelték a könyvtárakból, így ő nem vehette számba a - sok között - négy legfontosabb írónál található bizonyító anyagot. Ez az anyag ad választ BARÁTHOSI-BALOGH BENEDEK kérdéseire. Főleg két perzsa, egy török és egy kínai történetíró munkájában van a magyar őstörténet bizonyító anyaga, de mind a négyen kiemelik, hogy információikat az ujjurok történelmi krónikáiból merítik!

Mint azt tudjuk, a *LE COQ* által "kimentett" 233 láda ujjur anyag Berlin ostrománál részben megsemmisült, de a *STEIN AURÉL* révén a British Múzeumba, Delhibe, stb. került kéziratok (több mint 10000) megmaradtak. Azok elolvasása, kiértékelése csak több tudós életműve lehet. De annyival tartozik a British Múzeum a tudománynak, hogy legalább a birtokában lévő könyvek jegyzékét közölje az ujjurokkal és a magyarokkal. Lehetséges, sőt valószínű, hogy az ujjur és az oguz krónikák eredetije - amelyekből *DSUVEJNI*, *RESIDEDDIN*, *ABULGAZI ÉS CSAO-JUAN-PHING* annyit idéz - került a British Museum birtokába.

Az ujugurok történelmi feljegyzései, krónikái

„A sínai írók - mint alább látni fogjuk - egyetértőleg azt mondják, hogy az ujugurok, mint a tukiuk, vagyis az Altai hegység környékén lakó turkok is, ama nagy népnek utódai és maradékai, melyet ők hūngnu vagy chunnu néven ismertek; sőt magok a turkok is a hūngnuk fejedelmeitől származtatták magukat. S ugyancsak a sínai annalisták arról is tanúskodnak, hogy a hungnuk és tukiuk szintén ismertek írást, még pedig egyenesen azt a hu-írást, mely az ujuguroknál volt használatban. Hogy a sínai íróknak ez az állítása hiteles, bizonyítják egyrészt a bizáncziak tudósításai, másrészt az ujugur krónikák. A sínai annalisok ugyanis legelőször a VI. század közepére vonatkozólag említik, hogy a tukiuk a hu-írást használják, s íme MENANDERNÉL és THEOPHYLACTUSNÁL azt olvassuk, hogy DIZABUL, a turkok khágánja 568 tájban „olyan amilyen jegyekkel, scytha betűkkel” írott levelet küldött Bizánczba a görög császárhoz. - A hūngnu nevezet, mint tudjuk, a Kr. e. III. századtól kezdve a Kr. u. I. század végéig volt használatban a sínaiaknál, ezzel a névvel éppen az ujugurokat jelölték a sínaiak, - s íme a DSUVEJNINÉL levő ujugur krónika már a Kr. e. II. században beszél az ujugurok írástudásáról.

Eme, különböző eredetű historiai adatokból tehát annyi biztosan megállapítható, hogy a török népcsalád azon ágának, mely ujugur, vagy ugur-nak nevezte magát, már a II. században Kr. előtt volt saját írása és így nem lehet csodálni, ha a sínai évkönyvek már gazdag ujugur irodalomról beszélnek a keresztyén időszámítás V. századában.

Az ujugur irodalom létéről eben a korban tanúskodik több régi sínai író, továbbá DSUVEJNI ÉS RESIDEDDIN s tanúskodnak végre ama historiai töredékek, melyek - a magyar őstörténet nagy hasznára - fennmaradtak DSUVEJNI, RESIDEDDIN, ABULGÁZI és egy sínai történetíró CSAO-JUAN-PHING munkájában. Az 5. század közepén nemcsak a költészet virágzott az ujuguroknál, hanem voltak már történelmi följegyzéseik, krónikáik is és a sínai történetírók emlékeztése szerint az ujuguroknak KIA nevű fejedelmük volt az, aki az 5. század második felében hivatalos historikust kezdett alkalmazni udvarában, hogy az följegyezze az egyes évek eseményeit s a fejedelem tetteit. Az ujugur irodalom kifejlődésére, emelkedésére és gazdagodására természetesen nagy hatással kellett lennie a sínaiak irodalmának; s valóban arról is van tudomásunk, hogy az ujugurok már ebben a korban több rendbéli sínai könyvet lefordítottak a maguk nyelvére. Ilyen, részint eredeti, részint fordított munkák tölthették meg azokat a nyilvános könyvtárakat, melyeket VAN-JANG-TE sínai utazó látott az ujuguroknál a 10. században.

Ezen előzmények után áttérhetünk immár ama historiai emlékek megismertetésére, melyek két persa, egy török és egy sínai történetírónak munkáiban napjainkig fennmaradtak, mint a régi ujugur krónikák kivonatai. Ezek irányában éppen olyan hálára van kötelezve a tudományos világ, mint TABARI iránt, aki meg a legrégibb persa történeti irodalomnak egy részét őrizte meg számunkra.

Az egyik persa történetíró ALAEDDIN ATA-MELIK DSUVEJNI,¹⁾ aki 1257-1260 közt írta „TÁRIKH-I DSIHÁNKUSA” (a világhódító története) c. munkáját, mely a mongolok történetét tárgyalja DSINGIZ khántól kezdve az 1257. esztendeig s melyre a mongolok történetének későbbi írói, pl. RESIDEDDIN, MIRKHOND, KHONDEMIR, VASSSZAF, HÁFIZ ABRU ÉS ABULFARADS, mint legnagyobb tekintélyre hivatkoznak. Ebbe a könyvébe, ahol az ujugurok meghódolásáról beszél, átvett egy részletet ezeknek történeti följegyzéseiből, azt, amelyik az ujugur népnek legrégibb történetéről, ősi hazájáról, eredeti vallásáról és kiköltözéséről szól.

A második persa író RESIDEDDIN (teljes nevén Fazlallah bin Abulkhajr Resid tabib el-hamadáni), Gázán, Oldsajtu és Abu-száid vezíre,²⁾ aki a 14. század első tizedében írt egy „DSÁMI-ET TEVÁRIKH” (TÖRTÉNETEK GYŰJTEMÉNYE) c. három kötetre terjedő nagy történelmi munkát, GÁZÁN KHÁN és ennek utóda, MOHAMMED KHUDABENDE, vagyis OLDSAJTU megbízásából. Ez a könyv - mint maga a szerző mondja az előszóban - a „világhódító CSINGIZ khánnak, elődeinek s fiainak és a tőle származó nemzedéknek története”, de bevezetésül előadja a török és mongol nép felosztását és legrégibb történetét is. Ha az előszót olvassuk, el kell bámulnunk azon az óriási apparátuson, mellyel a szerző megalkotta ezt a nagy munkát, felhasználva hozzá az állami levéltárat, a tárgyalt népek irodalmát, a szájhagyományt és a mongol birodalom területén lakó népek tudósainak szóbeli közléseit. „Mikor mai napság - mondja a szerző - a földnek lakott részei CSINGIZ KHÁN nemzetségének uralma alatt vannak; mikor Khataj, Mácsin, Hind, Kasmir, Tibet népei közül való, továbbá ujugur és más török, nem különben arab és frenk tudósok és történetírók élnek ő felsége szolgálatában és mindegyiküknek birtokában van a saját nemzetük történetét tartalmazó könyvek: én mindezen népeknek képzett tudósaitól tudakozódtam és kérdezősködtem s régi könyveiknek tartalmát összegyűjtöttem (3. Levél)... Midőn e szegény megbízott ennek a könyvnek megírásával... mindazt, amit mindegyik népnek könyveiben írva találtam; ami az egyes népeknél szájhagyomány útján fennmaradt és amit az egyes nemzetek tudósai és bölcsei saját történetükről előterjesztettek: mindezt olyan módon, legkisebb változtatás nélkül, vettem író tollamra.” (3a. levél.) - Ami különösen a törökök

¹⁾ Dsuvejni 1227 körül született Nisabur közelében, Khoraszán tartományában és 1283-ban halt meg. Apja Baha-eddin Mohammed el-Dsuvojni a diván elnöke volt (1. munkája 2a. lev.). Munkája megvan a bécsi cs. és kir. udv. kvtárban N. F. 217. sz. alatt, negyedrért 120 levél.

²⁾ Született 1247-ben Hamadánban (a régi Ekbatana), meghalt 1318-ban. Munkájának csak az első kötete van meg a bécsi cs. és kir. udv. könyvtárban Mixt. 326. sz. alatt. - Resid-eddin anyanyelvén, a persán kívül, alaposan értette a török, mongol, arab, héber s valószínűleg a sínai nyelvet is. A tudománynak több ágában kiváló munkás volt: igen sok könyvet írt, nagyon különböző tárgyúakat, úgy, hogy munkái egy kis könyvtárat tennének ki, de ezeknek nagyobb része elveszett. Amédée Jaubert ezt mondja róla: C'est un historien véridique, consciencieux exuet. (Journal Asiatique 1838. évf. 571-589)

őstörténetét és régi irodalmát illeti, egy helyen azt írja, hogy *a törököknek történeti följegyzései* több részletben megvannak az állami levéltárban; azok felől pedig, amik nem voltak feltalálhatók ezekben a könyvekben, az *ujgurok, oguzok, kipcsakok és más törzsek tudósaitól* kérdezősködött (10. Lev.). Továbbá a Bevezetésben, ahol a mongol és török törzsekről, ágakról és nemzetségekről kezd beszélni, azt mondja, hogy a törökség eloszlását és a törzseknek egymáshoz való viszonyát úgy foglalta írásba, amint a legtekintélyesebb emberek előadták, vagy pedig a *mint azoknak némely könyveiben írva találta* (10.a. lev.). Mikor az *oguzok*-ról akar szólni, ezekkel a szavakkal kezdi: „amint ezeknek történeti könyveiben mondatik.” (14. L.) Kevéssel alább meg ezt olvassuk nála: „*Minthogy eme népeknek, melyeket említettem (t. i. uigur, oguz és turkomán) külön-külön vannak írásba foglalt történeteik s ezeknek létezése tudomásomra jutott, ezeket is fölveszem e tárikhnak függelékeképpen*” (15a.). Végre a II. kötet tartalomjegyzékében azt mondja, hogy az *oguzok, szeldsukok és turkománok* történetét ezeknek könyvei nyomán beszéli el.

Abulgázi Bahadur khán (Csingiz khánnak ivadéka a 14. generációban, *Khiva fejedelme* (1644-1664) az 1663 évben írta „*Sedsre-i-türki*” (Török családfa) c. művét, mely a mongolok és törökök történetét tárgyalja a legrégebb időktől fogva a szerző koráig. Az előszóban azt mondja, hogy könyvének kidolgozásához szám szerint 18, részint persa, részint török nyelven írott régi tárikhot használt fel, de a szerzők közül csak *Resideddin* említi meg név szerint. Ő már nem beszél ugyan az *ujgurok, oguzok stb.* régi irodalmáról, de az ő könyvében is találunk egy kivonatot az uigur annálisokból, melyet ha nem *Resideddin* munkájából, még pedig annak függelékéből írt ki, minden esetre a *Resideddin* forrásához hasonló szerkezetű példányból vett át.

A negyedik történeti kútfő, mely fenntartotta az uigur krónikáknak egy töredékét, *Csao-juan-phing* sínai történetírónak „*Szu-hung-kian-lu*” c. munkája, mely a Sínában uralkodó mongol dynastia történetét tartalmazza. A szerző egyenesen megmondja, hogy Csingiz khán föllépte után az *ujgurok meghódolását 1209-ben*, nemkülönben a régebb történetükre és őshazájukra vonatkozó részletet *maguknak, az uiguroknak könyveiből veszi át*.

Ez a négy, különböző nemzetiségű és más-más korban élt történetíró nem egy ugyanazon uigur krónikának azonos helyét tartotta fenn az utókor számára, hanem legalább is *három különböző szerkezetű krónikának* egy-egy szakaszát. Mert *Dsuvejni és a sínai író* kivonatainak első része nagyjában egyezik ugyan, de emezének tartalma sokkal későbbi időre lejt, egészen *Csingiz khán* koráig, míg amannak eseményei már *Buku khán* utódával s az *ujgurok egyik ágának legelső kiköltözésével elvégződnek*, - amely körülmény nyilván mutatja, hogy a két, forrásul szolgált krónika különböző időből való. Megint egészen más az a krónika, melyet *Resideddin* és *Abulgázi* használtak; sőt talán helyesebben itt is két különböző krónikáról kellene beszélnünk. Mert ha azt nem tekintjük is, hogy az *Abulgázinál* található kivonat későbbi időre lenyúlik, mint *Resideddiné*, de azt mindenesetre számításba kell vennünk, hogy az ugyanazon időre vonatkozó események előadásában is van köztük eltérés, amennyiben az egyik egy, a másik pedig más helyen részletezőbb. Úgy, hogy *Resideddin* és *Abulgázi* vagy más időből származó és más szerkezetű krónikát írtak ki, vagy pedig azt a szöveget vette át *Abulgázi*, melyet *Resid* - mint az előszóban ígérte - munkájának függelékeképpen vette föl.

Ezen uigur krónikák szerzésének idejét nincs módunkban meghatározni; de ha fontolóra vesszük, hogy az uiguroknak - sínai írók tudósítása szerint - az *V. században már voltak történeti följegyzései* s hogy már ugyanezen időtől fogva voltak az uigur fejedelmek udvarában hivatalos krónikások, akik évről-évre följegyezték az eseményeket annálisokban: egészen természetes dolognak tarthatjuk, hogy akkor, midőn egy bizonyos évvel megkezdtek az események megörökítését, egyszersmind írásba foglalták azt is, amit eddig az ideig őstörténetükről tudtak szájhagyomány, történeti énekek stb. útján; vagyis hogy a *legelső uigur krónika* megírását bátran az *V. század közepére tehetjük, mint legkésőbbi időre*.“ (Thúry: i. m. 42-47)

Lássuk ezek után az uigur történelmet az említett szerzők összevont munkái alapján, lehetőleg kerülve az ismétléseket.

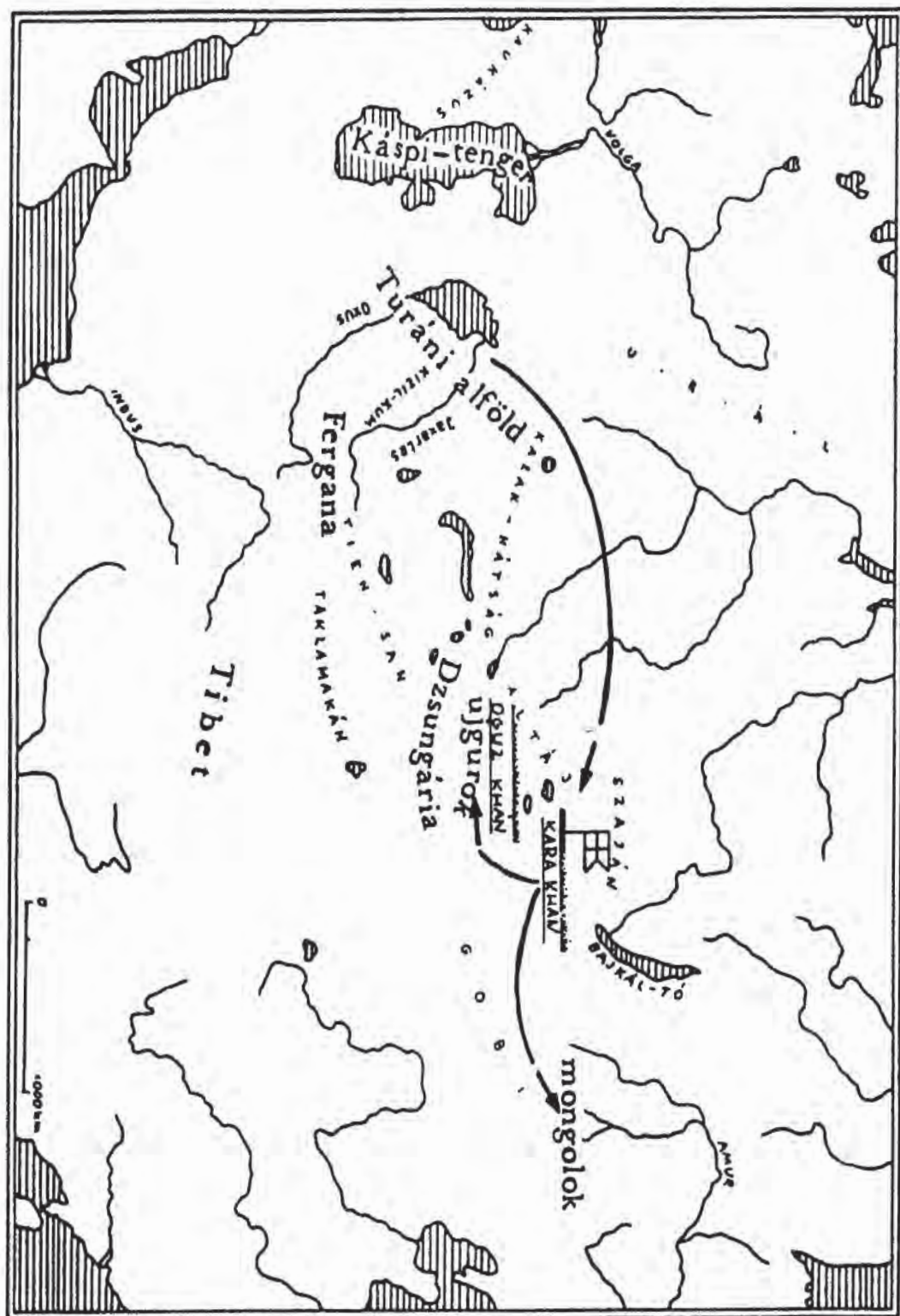
A legrégebbi korba - *RESIDEDDIN* hivatkozása szerint - az *OGUZOK* följegyzései visznek el bennünket. Ekkor következett be a törökség és a mongolság különválása.

Ezen krónikák szerint az őskorban - Ázsiának szívében - egy egységes nagy nemzet élt *KARA KÁN* nevű fejedelem alatt, aki háborúba elegyedett fiával, *OGUZ KÁN*-nal. *OGUZ KÁN* a népnek azt a részét, amely az ő partján volt, *UJGUR*-nak nevezte, a másik rész pedig, amelyet legyőzött, kelet felé költözött és ebből lettek a *MONGOLOK*.

Az *OGUZ KÁN* fiától és unokáitól származott nép volt aztán az, amely oguz néven szerepelt, s későbbben ezekből váltak ki a *TÜRKMÉNEK*, akik az *OXUS* és a *JAXARTES* folyók közé költöztek. Az uigurok idővel mindinkább szaporodtak, több ágra szakadtak és külön neveket vettek föl, mint: kangli, kipcsák, karlik, kalads és agacs-eri, úgy, hogy az eredeti uigur nevet csak az a rész tartotta meg, amelyik az őshazában maradt.

E felfogás szerint, az uigur az eredeti és tulajdonképpen való török nép, szemben a mongolsággal, s az oguz mintegy fiatalabb testvére. A régi krónikák emez előadásából annyit legalább történeti valóságnak vehetünk, hogy ez a kettő, az uigur és az oguz a törökségnek legrégebbi törzse, amelyek idő folytán mind több és több ágra váltak, s különböző irányban költöztek az őshazából.

DSUVEJNI szerint az *UJGUROK* (vagy *IGUROK*) úgy tudják, hogy az ő szülőföldjük eleinte az *ORKHON* folyó partján volt; a későbbi századok folyamán a négy nagy hegy, a *TANNU OLA* (Uskunluk Tikram), a *KARAKORUM*, az *ALTAI* (KUT TAG) és a *TIEN SHAN* (TUKRATU BUZLUK) által határolt területre terjeszkedett ki az *ŐSHAHA*.

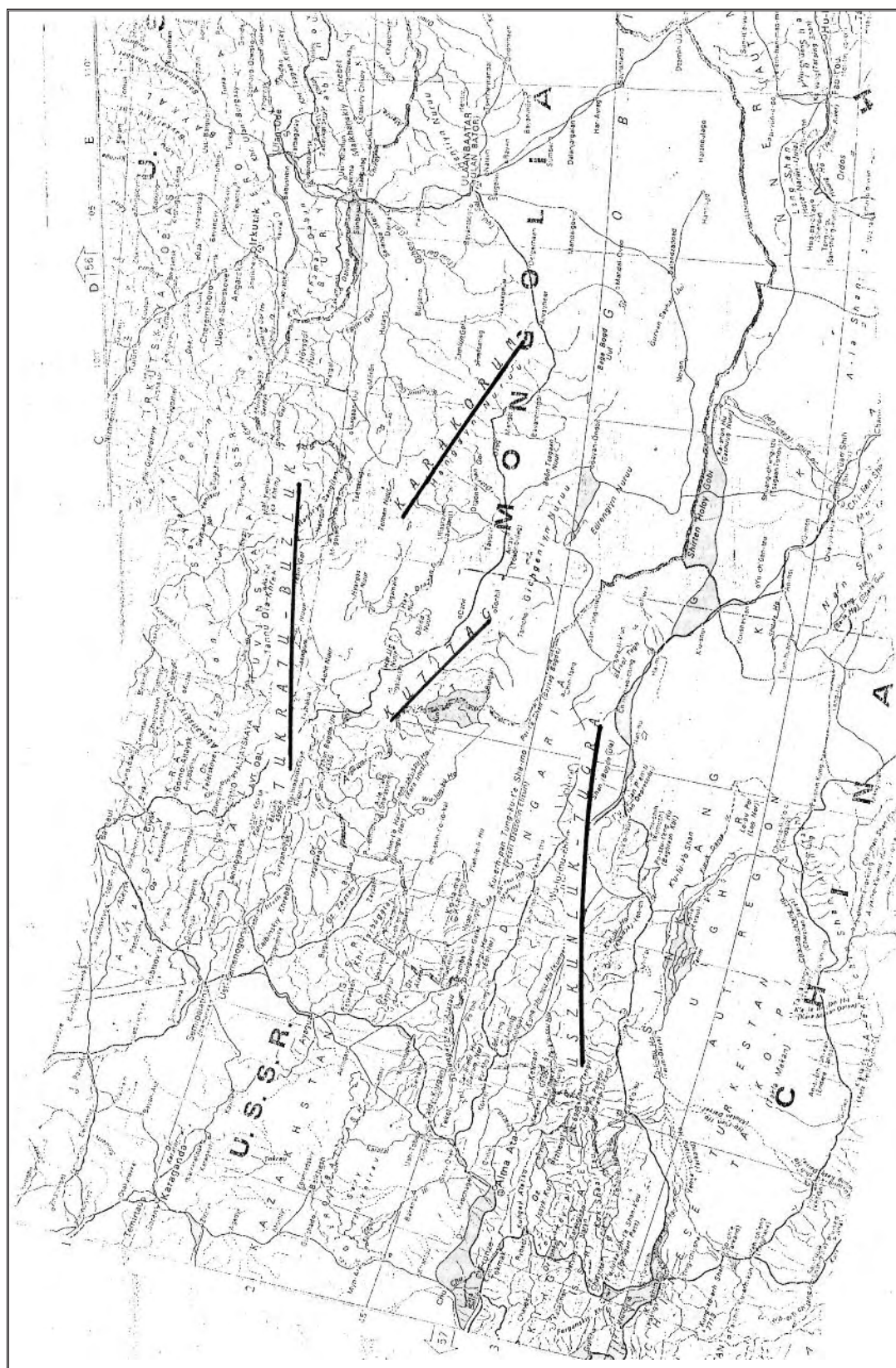

Ősállapot

Kr. e. 3000 körül

Resideddin perzsa történész hivatkozása szerint.

Resid a 14. század első tizedében írta a „Dsámi-el-Tevárikh“
(Történetek gyűjteménye) c. három kötetes történelmi munkáját

Az ujugrok óshazája Dsuejini szerint

A könyv fejezetének alcíme: „Az idi-kut eredetéről és az igurok országáról az ő tudomásuk szerint.” „Minthogy ezeknek a dolgai föl vannak jegyezve, ím egy parányi azokból, amik az ő könyveikben meg vannak írva.”

„Az említett hegyek között az egyik helyen 10 folyóvíz folyik, a másik helyen 9 folyó folyik, s mindegyik nagy víz. Hajdan az uigurok népe ama folyók között lakott vala. A 10 folyó mellékén lakókat ON-UJGUR-oknak nevezték, a 9 folyónál lakókat TOKUZ-UJGUROK-nak hívták volt. Sok városuk, helységük és szántóföldjük volt. Senkit sem választottak fejedelmökké, akinek szavára hallgattak volna, ezen okból veszni indultak. Egyszer azonban mindnyájan összegyűlvén tanácskoztak, és így beszéltek: „Mi két ágra vált nép vagyunk, mindegyikünk válasszon egy embert fejedelemmé, s aki ennek nem engedelmeskedik, ez attól vegye el vagyonát és fejét vétesse.” Így beszéltek s egyszersmind az ON-UJGUROK a maguk nemzetségéből egy *MENGŰ-TATI* nevű embert fejedelemmé választottak és *ILILTER* címet adtak neki; a TOKUZ-UJGUROK is a maguk nemzetségéből egy embert fejedelmüké választottak és *KÖL-IRKIN* címmel ruházták fel. Ennek a kettőnek gyermekei 100 évig így nevezték a fejedelmeket, azután pedig *IDI-KUT*-nak hívták azt, aki a fejedelmük volt.

Közel három ezer esztendeig laktak ebben az említett hazában, annak utána pusztulni kezdtek, más nép zsákmányává lettek. Egy részük megmaradt a hazában, másik részük pedig az *IRTIS* vizének partjára költözött. Azután ismét három részre váltak; az egyik csoport *BIS-BALIK* (*ÜRÜMCSI*) városához menvén, szántás-vetéssel, földműveléssel foglalkozott, a másik csoport ménest és juhnyáját őrizve *BIS-BALIK* vidékén nomád életet folytatott; ismét egy másik csoport semmi lábas jószágot nem tartva az *IRTIS* mellékén halat fogott, hódot, cobolyt, menyétet és evetet vadászott, s azoknak húásával táplálkozott és bőrével ruházkodott. Élő jószágot és selyemből, meg gyapotból való kelmét egész életükben nem láttak.” (*Abulgazi*)

Miután a nemzetségek maguknak fejedelmeket választottak, 500 esztendeig laktak együtt, addig az ideig, míg *BUKU-KHÁN* a világra nem jött; ő négy fivérével együtt csodálatos módon született. A *KARAKORUM*-ból eredő két folyó, a *TOLA* és a *SZELENGA* között volt két fa, közel egymáshoz, s köztük egyszer egy hegy támadt, melyre minden éjjel világosság szállt le az égből, s a hegy napról-napra növekedett. A tüneménytől meglepett uigurok a hegy közelébe mentek, s abból szép énekléshez hasonló hangokat hallottak. Egyszer a hegy kétfelé nyílt. Őt sátor volt benne, s mindegyikben egy-egy kis gyermek, a sátrak pedig ezüst hálóval voltak körülvéve. A nemzetségek főnökei a csoda látására siettek és szolgálatukra álltak a gyermekeknek. Mikor a gyermekek már tudtak járni, kijöttek a sátorból s apjuk és anyjuk után kérdezősködtek. Az uigurok pedig ama fákat nevezték meg ilyenekül. Az egész nép úgy tekintette a gyermekeket, mint egy király fiait és szolgált neki.” (*Dsuvejni*)

Mindegyik gyermeknek nevet adtak: *SZONKUR-TEKIN*, *KU-TEKIN*, *BUKAL-TEKIN*, *LAOR-TEKIN*, az ötödiknek *BUKUR-TEKIN*- nevet. Ez az ötödik volt a legszebb, legerősebb és legokosabb. Minden nyelvet tudott és minden nép írását ismerte. Őt tették meg khánnak. A felséges Isten három hollót küldött neki, melyek minden nyelvet tudtak; ennek az ötödik gyermeknek a neve *DSUVEJNI*-nél háromféleképpen van írva: *BUKU*, *BUKUR* és *BUKA*. A kínai író - *CSAO-JUAN-PHING* - kivonatában: *BUKA*. *Baráthosi-Balogh Benedek* szerint a kínai írás jele olvasható „*BÁTOR*”-nak is. *ABULGÁZI* is ismer egy *BUKA KHÁN*-t az őskorból. A nála lévő mongol-török tradíció szerint a törökök és a mongolok ősapái *MOGUL* és *TATÁR* voltak. E *TATÁR*-nak fia és utóda volt azután *BUKA KHÁN*.

Midőn *BUKA KHÁN* egy éjjel a házában aludt, az „...ablakon egy leány alakja szállott be. Ebben a leányban bűvészeti erő volt, s ama hegyről jött, melyet *Aktag*-nak neveznek. A hajnal hasadásáig beszélgetés folyt köztük. Hét év, hat hónap és 22 napig minden éjjel eljött hozzá, s beszélt vele. Reggelenként, mikor búcsút vett tőle, ezt mondta: „*kelettől nyugatig minden a hatalmad alá fog kerülni, csak kezdj és folytass háborút!*”

Ő tehát seregeket gyűjtött. Ezekből kiválasztott 300.000 embert és *SZONKUR-TEKINT* a *mogulok* és *kirkízek* felé küldte; továbbá *KUTUR-TEKINT* 100.000 férfival és teljes fegyverzettel *TANGUT* határára küldte; ugyanannyival *BUKAL-TEKINT* *TIBET* felé küldte; maga személyesen 300.000 emberrel *KATAJ* országa ellen ment, a másik testvérét maga helyett otthon hagyta. Mindegyikük a mondott irányban ment, s szerencsével tért vissza és anynyi zsákmánnyal, hogy se szeri, se száma. Mindenfelől igen sok embert hoztak az *Arkun mellékére és Ordubalik városát építették*. Így az egész keleti táj a hatalma alá került.

Ezután *Buka khán* egy fehér ruhás és fehér turbános embert látott álmában, aki egy követ adott neki, és ezt mondta: „ha ezt a követ meg tudod őrizni, a világnak mind a négy tájéka hatalmad zászlója alá kerül”...

„Hadsereg gyűjtéséhez fogott és aztán megindult a nyugati országok ellen. Amint *TÜRKISZTÁN* határára érkezett, látott egy legelőben és vízben gazdag síkságot. Ő maga megállapodott itt és *Balaszakun* városát építette, melyet ma *GU-BALIK*-nak neveznek.

Az *igurok* ebben az időben értettek a *bűvöléshez* s azokat, akik ezt a mesterséget tudták, *kám*-oknak nevezték és ezek azt állították, hogy nekik hatalmuk van a szellemek fölött, amelyek tudatják őket mindenről. Több embertől kérdezősködtem, akiktől hallottam, hogy a szellemek a sátor nyílásán át megjelennek előttük és beszélnek velük...

BUKU KHÁN szerencsével és hatalomban élt egészen haláláig... Utána egyik fia lőn utóda, mint khán. Az emberek és nemzetségek, melyek az *igurok népét* alkották, felsőbb sugallatra megindultak és mindaddig vándoroltak, amíg egy mezőre értek. Ezen a helyen megtelepedtek, öt várost építettek és *Bisbalig*-nak nevezték el, amely idővel mindig nagyobbodott. Ezen idő után ezeknek némely gyermeki lőnek fejedelmekké, s eme fejedelmeket *idi-kut*-nak nevezik.” (*Thúry: i. m. 49-50*)

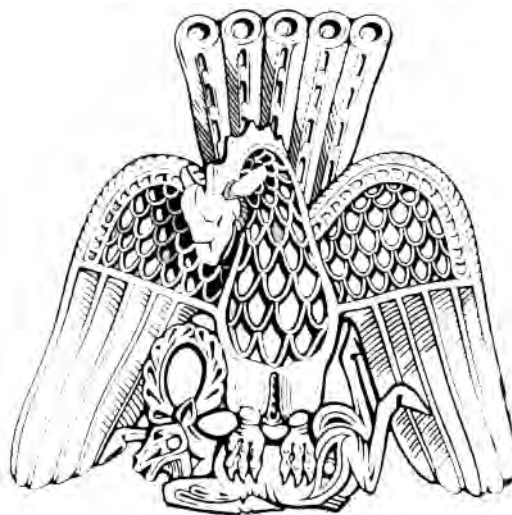
Amint azt *DSUVEJNI* kivonatában láttuk, az öt csodálatosan született fiú közül a legifjabbik *BUKA KHÁN* nevet

kapott. Ez meghódította a szomszéd népeket és fejedelmükké lőn. Ennek egyik utóda volt, a harmincadik emberöltőben, *JULUN-TEGIN*, aki igen hatalmas fejedeleme volt és sokszor viselt háborút a THANG DYNASTIA¹⁾ ellen. A fia, *GALI-TEGIN*, egy *KIN-LIAN* nevű kínai hercegnőt vett nőül. Volt még az ujguruk földjén egy *TENGRI-JU-TAKH* nevű hegy, s ettől délre egy másik, a *KULI-TAKH*.

JULUN-TEGIN halála után mindenféle baj és belső zavar annyira gyötörte a népet, hogy ez néhány generáció múlva kiköltözött az őshazából. *HO-TSEU*²⁾ szomszédságában telepedtek meg, főszállásuk *BISBALIK* volt. E fejedelmi család 970 évnél tovább uralkodott *BARCSU-ARTE-TEGINIG*, aki aztán meghódolt a mongoloknak.³⁾

*

Íme ezek ama legrégibb keletű s egyszersmind a legősibb korba visszanyúló történeti emlékek, amelyek legelőször adnak hírt egy *ON-UJGUR*, vagy *ON-UGUR* népről⁴⁾ az *Orkhon*, *Tula* és *Szelenga* folyó mellékén, tehát - mondhatni - óriási távolságban a *Volga-Ural* közétől, ahol a nyugati írók először említenek egy, szintén *onogur* vagy *unugur* nevű népet. Majd mindjárt meglátjuk, hogy hogyan és mely úton jött ez a nép keleti Ázsiából a Volga alsó folyása mellé.“ (Thúry: i. m. 53)

¹⁾ Ez a *dynastia* Kr. u. 618-907. uralkodott Sínában.

²⁾ Ez a *Ho-tseu* 100 *li* (mérőföld) távolságnyra volt Turfantól nyugat felé.

³⁾ Abulgázi szerint Csingiz khán idejében *Baurcsik-tigen* volt az ujurok *idikut*-ja, aki adófizetője lőn a khánnak (26. l.)

⁴⁾ Ez a név bátran olvasható *un-ugor*-nak is. Mert az összetétel előrészét alkotó *on* nem egyéb, mint a tizet jelentő számnév, ez pedig a kazán-tatárok nyelvében (kik a Volga-melléki bolgárok ivadékai) *un*-nak hangzik

Az indogermán elmélet és a „finn-ugor“ eredet

Lehetetlen a magyar régmúlt történelmét fejtegetni anélkül, hogy az író bele ne botoljon a finn-ugor származás elméletébe. Kényszerű szükségből szólnunk kell e tárgyról pár szót, hogy további mondanivalónk érthetőbb legyen. Mindenek előtt tudnunk kell, hogy ezen hipotézis szülőanyja az indogermán elmélet!

„Az indogermanisztika - és vele együtt a modern tudományos nyelvészet - kezdetét az 1816-os évre tehetjük. Ekkor jelent meg *F. BOPP* korszakalkotó értekezése „Über das Konjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen“ címmel, amelyben e nyelvek ősrökságát tudományosan kimutatta. Európa legnyugatibb területeitől a Gangeszig, egy-két kisebb szigettől eltekintve, ugyanazon nyelvcsaládba tartozó nyelveket beszélő népek szakadatlan láncolatát fedezték fel.

Ez az óriási horderejű felismerés, amelyet röviddel az előtt még csak nem is sejtettek, természetesen kitörölhetetlenül rányomta bélyegét a 19. századi európai nyelv- és történettudományi szemléletre. Annál is inkább, mert az akkori történelmi ismeretek világánál az is megdönthetetlenül szilárd ténynek látszott, hogy Nyugat-Eurázsia legrégebbi műveltségeit, a szemita kultúrán kívül, mindenütt indogermán nyelveken beszélő népek alakították ki...

„A kutatás további irányát és módszerét döntően meghatározó hangváltozási szabályok kidolgozása elsősorban *J. GRIMM* nevéhez fűződik. Az un. Grimm-féle hangtörvényeket (1848) a 19. század mérvadó indogermanista nyelvtudósai kivétel nélkül magukévá tették. A Grimm által posztulált „szabályos hangváltozások“ tézise rövidesen a modern nyelvészet alappillérvé, úgyszólván alfájává és omegájává vált.“ (*Götz: Keleten két nap I. 50-51*)

Grimm követői legfontosabb feladatuknak tekintették, hogy a „mester“ által megállapított hangtörvények segítségével kikövetkeztessék a feltételezett indogermán ősnyelv szavait, sőt mi több: az így „kikövetkeztetett“ indogermán szavakból megkíséreljék a még nyelvileg osztatlannak vélt indogermán ősnép eredeti műveltségi fokát is megállapítani és ráadásul őshazáját is lokalizálni...“ A német tudomány legfőbb célja: az ősendogermán kultúra lehető legmagasabb fokának kimutatása lett.“ (*Götz: i. m. I. 54-56*)

„Általános volt az a vélemény, hogy az indogermán műveltség viszonylag magas fokon állt... A magasabb műveltség megjelenését Európában az indogermánok bevándorlásával magyarázták... Az önkényes, módszertelen szösszehasonlításokból levont következtetések nyilvánvaló tévedéseire *V. HEHN* mutatott rá először... Pontról pontra kimutatta, hogy az indogermán népek egész kultúrájukat az ősi elő-ázsiai műveltségektől vették át és e művelődési hatások fellépte előtt náluk kezdetleges barbárságnál egyebet nem találhatunk.“ (*Götz: i. m. I. 58-59*)

Az indogermanisztika tudósainak legnagyobb hibája az volt, hogy a szavak mai jelentését visszavetítették az őskorba és nem vizsgálták meg lelkiismeretesen a jövevényszavak kérdését. *FR. MÜLLER* ezeket így ítélte meg: „Bennem ezek a szavak azt a benyomást keltik, mintha azokban a szemita vagy indogermán műveltségnél egy sokkal régebbi kultúra hangja csendülne meg.“ (*Götz: i. m. I. 59-63*)

„Az egységes ősendogermán nyelv és nép feltételezésével egyidejűleg természetesen rögtön felmerült AZ ŐSHAZA kérdése is. *I. G. RHODE* (1820) a Pamír vidékére, *A. W. v. SCHLEGEL* a Kaspi-tó és a közép-ázsiai hegysek közé, *J. v. KLAPPROTH* (1830) a Himalája és a Kaukázus közé, *F.A. POTT* (1833, 1840) az Oxus és a Jaxartes környékére helyezte az indogermán őshazát. „...“ *TH. MOMSEN* is állást foglalt az őshaza kérdésében (*Römische Geschichte*, 1854). Ő Mezopotámiát tartotta az indogermán népek őshazájának. „...“ Az ő hipotézise Mezopotámia volt és semmiféle régészeti adat nem téríthette el ettől. Ha a régészeti tények mást mondtak, akkor „annál rosszabb volt ezeknek a tényeknek.“ (*Götz: i. m. I. 63-64*)

Az indogermán tudományos módszerek megértése szempontjából különös jelentősége van *O. SCHRADER* munkájának: „*Sprachvergleichung und Urgeschichte*“ (1883). Szerinte „Az indogermán nyelvhasználat“ két alapvető tételen nyugszik:

„1) Az indogermán nyelvek rokonsága csakis egy közös ősnyelv feltételezésével magyarázható.

2) Ezen indogermán ősnyelv feltételezése szükségszerűen bizonyítja (sic!) egy indogermán ősnép létezését.“

„Semmiféle feltételezés sem bizonyít semmi.“ ... „Az indogermán nyelvek rokonságát pedig szintén nem „csakis“ egy közös ősnyelvvel lehet magyarázni. Nyelvrokonságok másféleképpen is elképzelhetők. A két „alapvető“ tétel tehát „alapvetően“ elhibázott. Elvi megfontolásokból, de logikailag is.“ ... „A 19. századi indogermanisztikánál jó részben nem is annyira tudományos nyelvészetről, hanem főleg az indogermán kultúrprioritás elméletének csökönyös védelméről volt szó. Minél régebbi műveltségeket tárt fel a régészet Elő-Ázsiában és minél inkább bizonyossá vált, hogy ezekhez az ősi műveltségekhez az indogermánoknak semmi közük sem volt, annál hangosabban és hisztérikusabban bizonygatták vélt igazukat az indogermán kultúrfölény bajnokai.“ (*Götz: i. m. I. 64-67*)

A 19. század végén az indogermanisztika mérvadó körei ki akarták zárni a nyelvtörténeti vizsgálódásokból a lassan-lassan ismertté vált szumér nyelvet. „A 20. század indogermanisztikája a mai napig sem veszi figyelembe nyelvtörténeti vizsgálatainál sem a szumér, sem pedig a többi ősi elő-ázsiai nyelvet. Kínosan ügyelnek arra, hogy a szumérok nevét lehetőleg még csak meg se kelljen említeniük.“ (*Götz: i. m. I. 68*).

Az indogermanisztika fejlődését két megrázkódtatás jellemzi a 20. században. 1)... „megfigyelhető az indogermán nyelvészet két táborra szakadása. Az egyik iskola tagadja az ősnyelv kikövetkeztethetőségét, az indoger-

mán nyelvek egységes eredetét és az „indogermán” fogalom alatt kizárólag egy bizonyos nyelvi állapotot ért. „Ezzel párhuzamosan elkülönült egy mindinkább történelmietlenné váló irányzat is, amely a hangtörvények bizonyító erejét abszolutizálta.”

„A német nemzeti szocializmus fantasztikus indogermán fajelméletének rohamos térhódítása láttán számos kutató egyszerre rádöbbsent: hová vezetett az indogermánok száz év óta folytatott gátlástalan heroizálása. A fajelméletet és az indogermán „HERRENRASSE” teóriát ugyanis korántsem HITLERÉK találták ki, hanem azok a 19. századi és 20. század eleji indogermán szellemű történelemírás szemléletének egyenes, logikus következményei voltak. Ez a történetírás generációkon keresztül, az elemi iskolától az egyetemekig, de iskolán kívül is: újságokban, folyóiratokban, könyvekben, színdarabokban, zeneművekben stb. azt tanította a németeknek, hogy Eurázsia nyugati felében szinte a világ kezdete óta minden kultúrtelejesítmény a különböző szétvándorló indogermán „uralkodó rétegek” (Herrenschicht) alkotása”. (Götz: I. 79)

E tétel bizonyítása érdekében a tudósok a legképtelenebb ferdtésektől, félremagyarázásoktól sem riadtak vissza. Azt, hogy az „indogermán nyelvészet” mekkora eltévelyedésre képes, csupán egyetlen példával mutatjuk be. „J. MARKWART „Südarmenien und die Tigrisquellen” (1930) című munkájában még a Tigris folyót is „indogermanizálja”, mondván, hogy ennek perzsa neve, „Diglat”, kifejezetten indoiráni szó („durchaus indoiranisch”). Tudnivaló azonban - és ez már Markwart e könyve megjelenésének idejében is rég ismeretes volt -, hogy a Tigris szumér neve, amelyet a babiloniak, asszírok, majd a perzsák is átvettek, „DIGLAT” volt. (Götz: I. m. I. 93)

Az indogermanisztika magyar változatának tudósai, a finn-ugrászat mai művelői munkáikban az indogermanisztika szellemét tükrözik. „A szerzők még mindig a merev családfa-elmélet szerint tárgyalják a nyelveket és a nyelvcsaládok közös ősnyelveiről olyan magától értetődően beszélnek, mintha azok végérvényesen bizonyított tények lennének. Fel kell tételeznünk, hogy meglehetősen régen élt valahol... egy többé-kevésbé egységes nyelvet beszélő nép. Ezek voltak az ősi indogermánok.” A nyelvészet eredményei „végérvényesen igazolják pl., hogy a magyar, finn, lapp, észt stb. nyelv éppen úgy egy hajdani közös nyelvállapot leszármazottja, mint az indogermán nyelvek”. (Götz: I. m. I. 83) Így írnak ők ma is. „Szerzőik az ún. nyelvészeti paleontológiát is még mindig szilárd módszertani alapnak tekintik a nyelvcsaládok ősnépei műveltségi fokának és őshazájának kikövetkeztetésére. Itt is mintegy 50 évvel ezelőtti véleményeket képviselnek. Az utóbbi évtizedekben számos mérvadó indogermanista kutató igen alapos elemzéssel kimutatta, hogy ez a módszer elvi alapjaiban elhibázott volt és használhatatlan mindenféle őskultúra vagy őshaza meghatározásra. (N.S. TRUBETZKOY: *Gedanken über das Indogermanenproblem*, 1936/1939; E. PULGRAM: *Indoeuropäisch und „Indoeuropäer”* 1958; H. KRONASSER: *Vorgeschichte und Indogermanistik*, 1961.)” (Götz: I. m. I. 84)

„Az antik szerzők egybehangzóan tanúsítják, hogy a médek a szkíták rokonai voltak, valamint azt is, hogy a későbbi ó-perzsa birodalmat eredetileg a médek szervezték meg és a perzsa KURAS (görög trozitással KYROS), a méd nagykirály egyik vazallusa, palotaforradalom-szerűen ragadta magához a hatalmat, arra hivatkozva, hogy anyja a méd király leánya volt.” „A médekről ránk maradt tudósításokat, adatokat F. W. KÖNIG gyűjtötte össze „Alteste Geschichte der Meder und Perser” című munkájában.” „... a médek nyelvéből úgyszólván semmit sem ismerünk. Népileg zömük az őslakos szubartuiak, gutik, lulluk, chaldok (urartuiak) és kasszuk közül került ki. Csak vezetőrétegük volt iráni...” (Götz: I. m. I. 90-91.) „... az említett népek egytől-egyig agglutináló nyelveken beszéltek és a nemzetközi tudományos világ egybehangzó megállapítása szerint sem indogermánok, sem pedig szemták nem voltak.” „... a méd királyi család őse és alapítója, DAJAUKKU, szubartui nevet visel, az óperzsa achemenida dinasztia megalapítója, TEISPES neve pedig URARTUI-HURRI (v. ö. A TESUP és TESEBA hurri istennevekkel, valamint TUSPA, Urartu fővárosa nevével).”

„A Kr. e.-i 8/7. század fordulóján Elő-Ázsiában először említett szkíták - „askuzai” vagy „asguzai” - két első királyának nevei, BARTATUA (PARTATUA) és MADYAS pedig ősi kappadókiai-subar nevek - írja König. ... e nevek tanúsága szerint a szkítáknak már tetemes idővel első említésük előtt Kappadokiában kellett lakniuk.

Meg kell említenünk PADÁNYI VIKTOR úttörő munkáját, a DENTUMAGYARIÁT. Padányi hívta fel a mi generációnk figyelmét a tényre: a görög történetírás „MÉD”-jei az eredeti perzsa forrásokban főleg „MADA” név alatt szerepeplnek, de majdnem mindig a „SZUBAR” (SZUBIR) népnévvel együtt. Az évezredek folyamán a név variálódik: madá-ból mata, mita, manda, macar, macur, makar stb. lesz. Pl. XENOPHON „ANABASIS”-ában „makarok” („macrones”) és „szkíták” („Scítheni”) tartományairól beszél.”

„H. SCHUCHARDT és a legtöbb mérvadó kutató századunk első évtizedeiben élesen szembefordult a hangtörvények abszolút érvényességét hirdető új grammatikus iskolával. Kritikájuk azonban édeskeveset használt. ... minden megalapozott, objektív kritika ellenére az elítélt és elvetett módszereket hallgatólagosan tovább alkalmazták.” (Götz: I. m. I. 102.)

„Időközben a régészet szaporodó leleteiből egyre inkább világossá vált, hogy az európai neolitikus, rézkori és kora-bronzkori fejlődés direkt elő-ázsiai kultúrhatások, sőt részben gyarmatosítások következménye volt. Mindezt azonban a nyelvészeti kutatásokban továbbra sem vették figyelembe.” (Götz: I. m. I. 104)

„Bombaként hatott ebben a légkörben N. S. TRUBETZKOY „Gedanken über das Indogermanenproblem” (Acta linguistica 1. 1939.) című értekezése, amelyet már 1936-ban felolvasott a prágai nyelvésztkörben. Trubetzkoy szinte az összes, eddig lappangó, rendszeresen összefoglalva soha ki nem mondott módszertani ellentmondást

szisztematikusan sorra veszi. Kimutatja, hogy az „indogermán” megjelölés kizárólag csak nyelvi fogalom. Semmit sem mond etnológiai kérdésekről. Az indogermán nyelvek hasonlóságainak magyarázatához egyáltalán nem szükséges egy közös ősnyelv feltételezése. Éppúgy kialakulhattak azok egyes földrajzi térségek különböző, de egymással szoros kapcsolatokban álló szomszédos nyelvei között is (areális nyelvek, nyelvi szövetségek tétele). Módszertanilag megengedhetetlen tehát, eleve a közös ősnyelv feltételezéséből kiindulni. Sokkal fontosabb lenne ennél végre már egyértelműen meghatározni, milyen kritériumok alapján nevezhető egy nyelv indogermánnak. E tekintetben ugyanis még nem alakult ki egységes álláspont. A lexikális egyezések kérdése szerinte másodlagos, mert egyrészt úgyszólván nincs olyan szó, amely az összes indogermán nyelvekben közösen előfordulna, másrészt pedig sok indogermán lexikális és morfológiai elem más nyelvekben is megtalálható - még hozzá éppen a legelterjedtebbek. Ráadásul ezek a leggyakoribb indogermán szavak egyúttal oly erős hangtani rendellenességeket is mutatnak, hogy alapformáik csak a tényleges adatok megerősztelésével rekonstruálhatók. A normális hangmegfelelések igen gyakran felmondják a szolgálatot „...” Ezen okok miatt TRUBETZKOY sokkal fontosabbnak tartja a strukturális jellegzetességeket. Hat ilyen jellegzetesség együttes jelenléte determinálja szerinte az indogermán nyelveket:

1. A magánhangzóharmónia hiánya.
2. Mássalhangzóhalmazódás a szó elején, végén vagy közepén egyaránt lehetséges.
3. A szó nem mindig a tövel kezdődik.
4. A formaképzés ragokon kívül a tömagánhangzó megváltoztatásával is történhet (ablaut).
5. Mássalhangzóváltozások is szerepet játszanak a morfológiában.
6. Transzitiv és intranszitiv igék alanyai között a mondatban nincs morfológiai megkülönböztetés.

E kritériumok alapján az indogermán nyelvek kialakulását olyan környezetben kell elképzelnünk - írja -, ahol a szomszédos nyelvcsaládokban e hat jelleg megtalálható. Ezt a térséget az urál-altáji, kaukázusi és a szemita nyelvek metszéspontjában - nagy vonalban a Keleti tenger és a Káspi-tó közé - helyezi, mivel e három nyelvcsaládban - összességükben tekintve őket - a fenti hat kritérium mindegyike előfordul.“ (Götz: i. m. I. 105-106)

„Bár TRUBETZKOY-t többen hevesen kritizálták, hatása azóta is rányomja bélyegét az indogermán nyelvku-tatásra...” G. SOLTA: „*Gedanken zum Indogermanenproblem*” (1952) című értekezésében „TRUBETZKOY nyom-dokain haladva leszögezi, hogy az indogermán ősnyelv és ősnép kizárólag hipotétikus fogalmak, bizonyításukat soha még csak meg sem kísérelték. Az ősnyelv kikövetkeztetésénél főleg a latin és a román nyelvek viszonyát vetítették vissza az őskorba. A latin-román nyelvek viszonya azonban nem olyan egyszerű, mint azt a 19. században elképzelték. Ma már nem fogadható el egy egységes vulgáris latin nyelv létezése, amelyből a román nyelvek kifejlődtek volna. A latin már eredetileg mindenütt dialektusokra oszlott és csak a birodalmi közigazgatás, valamint az iskolák befolyása kelti bennünk az egységesség hamis képzetét. Ha csak a román nyelveket ismer-nénk, a latinról azonban semmit sem tudnánk, akkor az egyes román nyelvek összehasonlításából semmi esetre sem lennénk képesek a latint még csak megközelítően helyesen is kikövetkeztetni. Ugyanez azonban a helyzet - sőt még sokkal nehezebb -, amikor az ős-indogermán nyelvet akarják rekonstruálni, mert az egyes nyelvek em-lékei a legkülönbözőbb korokból származnak. Az ősnyelv rekonstrukciója tehát elvileg lehetetlen - állapítja meg SOLTA.” (Götz: i. m. I. 109-110)

„FRANZ ALTHEIM: „*Geschichte der lateinischen Sprache*”, (1951) ugyanezt mondja, megtoldva még azzal, hogy történelmi ismereteink egybehangzóan arra vallanak, hogy egységes nyelvek a régebbi korokban nagyobb területeken csak ott alakultak ki, ahol szervezett országok, birodalmak keletkeztek.” (Götz: i. m. I. 110)

Ezzel kapcsolatban „...nyomatékosan rámutatunk arra, hogy már évezredekkel a hellén-római világ előtt adva voltak ezek a feltételek egy nyelvi koiné kialakulására, és pedig a Kr. e.-i 4. és 3. évezredben Mezopotámiában, valamint a szomszédos területen, amikor a szumér kultúr-koiné több mint 1500 éven keresztül dominálta egész Elő-Ázsia művelődésének fejlődését. De nagy kiterjedésű birodalmak ismételt kialakulása is dokumentálható már a 4/3. évezred fordulójától kezdődően: Eridu, Uruk, Kis, Aksak egymás után következő hegemoniája, majd LUGALZAGGEZI birodalma voltak a legelső ilyen képződmények az emberiség történetében (STROMMINGER, E.: Fünf Jahrtausende Mesopotamien), ráadásul olyan ősi időkben és - a környező területekhez viszonyítva - olyan hatalmas kultúrfőlényvel, hogy az itt kialakult közigazgatási, kereskedelmi, irodalmi, tudományos és - nem utolsósorban - kultikus, megszentelt liturgikus nyelvnek szinte elképzelhetetlen mértékben hatnia kellett - nemcsak a szorosabb értelemben vett kultúrhatárokon belül, hanem mindazon közelebbi és távolabbi barbár területe-ken is, amelyekkel rendszeres kereskedelmi vagy egyéb, például gyarmati kapcsolatok álltak fenn - a különféle őslakos csoportok primitív nyelveire. Ismételten hangsúlyozzuk: ez a fejlett állami és kultúrnyelv több mint 1500 éven keresztül egyfolytában fennállt és mindvégig döntő módon befolyásolta a környező, akkor még csak kiala-kulófélben lévő barbár nyelveket. Dominanciájának kétségtelen bizonyítéka, hogy még a Kr. e.-i 1. évezred sze-mita (asszír és babilóniai) államaiban is a kultusz és a tudomány nyelve volt, hasonlóan a középkori Európa lat-injához.” „...TRUBETZKOY alapos kritikája kimozdította az indogermán nyelvészetet addigi magabiztos nyu-galmából...” „Az ősnyelv és az ősnép téziseit ugyan legnagyobbbrészt feladták, de még mindig messze állnak at-tól, hogy valóban komplex módszereket alkalmaznának az összehasonlító nyelvészetben. (Götz: i. m. I. 110-112).

A. NEHRING pl. egy Ázsiából Dél-Oroszországba, majd innen Közép-Európába hatoló imaginárius lovas né-pet tételez fel a Kr. e.-i 3. évezredben, akik az itteni népekkel elkeveredve alkották volna az indogermánok mag-

vát. (Die Problematik der Indogermanenforschung, 1954.) Az adatok véleménye szerint úgy is értelmezhetők, hogy az őś-indogermánok kialakulásánál egy uráli vagy belső-ázsiai, valamint kaukázusi, vagy mediterrán nép összeolvadásáról lenne szól. Végül az is lehetséges - írja -, hogy mindezen nyelvek (ti. az indogermán, a finn-ugor, a kaukázusi és a szemita nyelvek) egy más, ismeretlen nyelv elemeit vették át és kölcsönös párhuzamaik ezen ismeretlen nyelv hatásának a jelei. Ismét az ominózus rejtélyes „ismeretlen nyelv”. Miféle „ismeretlen nyelv” lehetett a kérdéses időszakban - a Kr. e-i 3/2. évezred fordulóján - olyan tekintélyes és domináns, hogy fél Eurázsia nyelveinek kialakulását oly nagy mértékben tudta befolyásolni, hogy hatásai Nyugat-Eurázsia összes nyelveiben még ma is tömegesen kimutathatóak? Mai történelmi ismereteink világánál ez a nyelv más, mint a sumér nem lehetett.“ (Gótz: i. m. I. 113)

„Végezetül még két, a magyar nyelv- és történelemkutatás számára is nagyon jól felhasználható felismerést emelünk ki az indogermanisztika köréből. Az utóbbi 25-30 év mérvadó indogermán nyelvészeti és őstörténeti publikációi - eltekintve természetesen a már ismert „ahisztórikus” irányzattól - majdnem kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy az őśnyelv rekonstrukciója elvileg lehetetlen. Ugyanígy általánosnak mondható az a nézet is, hogy az ún. „nyelvészeti paleontológia”, azaz az őśhaza helyének vagy az őśnép műveltségi fokának nyelvészeti eszközökkel megkísérelt meghatározása, alapjaiban hibás módszer. (F. Altheim: i. m.; G. Solta: i. m.; J. Pokorny: Die indogermanische Spracheinheit, 1954.; A. Nehring: i. m., E. Pulgram: Indogoeuropäisch und „Indoeuropäer, 1958.; H. Kronasser: Vorgeschichte und Indogermanistik, 1961.; P. Bosch-Gimpera: Die Indoerupäer, 1961.)

A magyar nyelv- és történettudomány képviselőinek tekintélyes része azonban, mint egy-két példából már láthattuk, ezekről az újabb felismerésekről - úgy látszik - nem kíván tudomást venni. A magyar finnugrisztika még mindig azt hangoztatja, hogy a nyelvészet „kétségtelenül és végérvényesen megállapította” a finnugor nyelvek a magyarral együtt egy közös - kikövetkeztetett, de semmiképpen sem dokumentálható - finnugor, illetve uráli őśnyelvből származnak. Úgyisintén a nyelvészeti paleontológiát is változatlanul módszertani alapként alkalmazzák a feltételezett közös őśhaza helyének és az ugyancsak hipotetikus őśnép műveltségi színvonalának meghatározási kísérleteinél, amelyek azonban - kézenfekvő okokból - mindeztideig sikertelenek maradtak.“ (Gótz: i. m. I. 114.)

A német nemzet számára a történettudomány és a nyelvészet volt az a méh, amelyben a 20. század derekán kifejtett hatalmas erő kifejtés megfogamzott, párhuzamosan a mi együgyű finn-ugrázatunkkal. Igen, a német nemzeti szocializmusnak - ennek a roppant feszítő-erőnek - az édesanyja a 19. és 20. század történetírása volt. Mi magyarok tudjuk a legpontosabban: az indogermán elmélet téves, de ... ez a teória beleszívódott a német vérbe, elkeveredett az agy tekervényeiben. A generációk során folyt agymosás következtében a német ember - jogosan, jogtalanul - különbnek érzi magát másoknál; egy képzelt dicső múlt emlékei - mint sorsemlekek - ráfénnyé képeződtek a génekre és tetszik vagy nem, a német gondolkodást uralják, élet előtt látottakra emlékeztetnek, történelmi küldetést sugallnak. A német történelmi küldetéstudat ma is - 50 éves megszállás és felosztás ellenére - élő valóság. Ne szóljuk meg ezért a németeket, hisz JOHN RUSKIN tanítását az angol uralkodó osztály tette magáévá és angol hatalom alá akarja kényszeríteni földünk összes lakható területét.

A magyar tragédia gyökér oka: nem volt történelmi látás, hiányzott a történelmi program: a magyar elit lelkéből kilopta azt, a KOSSUTH LAJOS által inaugurált „nemzeti liberalizmus”. A német lélekből nem lopta ki se BISMARCK, se senki más. Pedig a mi PROVIDENCIÁLIS EGYÉNISÉGÜNK megtette kötelességét: megmutatta a célokat és kijelölte az utat, amelyen haladnunk kellett volna.

Milyen szépen jellemzi ZAREK OTTÓ a magyar Honfoglalást. Hasonlítsuk ezt össze az árjak „bevándorlásával”: „A magyar történelmet kezdetétől fogva a romantika varázsa veszi körül. A magyaroknak az európai történelmi térbe történt belépése a maga csodálatos egyszerűségével és pompás magától érthetőségével egy olyan hősköteménynak látszik, amilyent a népek költőik által kieszelnek, hogy dicsőnek fessék meg őstörténetük titkát. De a magyar honfoglalás legendája a maga költői szépségét a valóság értékével kapcsolja össze.“ (Zarek: Die Geschichte Ungarns).

Elhíhető, hogy egy barangoló „csorda-nép” Alkotmánnyal, Vérszerződéssel érkezik hazájába, az Ígéret Földjére? Lehetséges, hogy e népnek akkor még nem volt múltja, történelme? Lehetséges, hogy az 1300-1400 évvel ezelőtt leszakadt töredékei a Fergana-Katlanban mind a mai napig őrzik a magyar származás tudatát? Lehetséges, hogy helységneveik magyar nevek? Vessük csak össze mindezt A. NEHRING titokzatos lovas-népével és GORDON CHILDE transzkaukáziai és mezopotámiai bevándorlás tézisével.

Ha az indogermán nyelvészet belátta, hogy az „őśnyelv” és az „őśnép” hipotetikus fogalom, bizonyításuk lehetetlen, hogy „őśhaza” nincs, mennyivel inkább áll ez a „finn-ugor őśnyelvre” és a magyar nemzet történelmére!

Az ujjur krónikák hitelessége

Az ujjur krónikák hitelességét bizonyítják olyan körülmények, melyek rajtok kívül állanak s egészen függetlenek tőlük.

1. *DSUVEJNI* személyesen járt az ujjurok földén 1252-ben és - mint könyvének két helyén is mondja - ezen alkalommal az *Orkhon mellett még látta egy városnak* és palotának romjait, melyekről mindenki úgy tudta, hogy ott hajdan *Ordubalik* nevű város volt. S íme az egyik ujjur krónika ismeri és emlegeti ezt a várost.

2. *KÜL-TEGIN*nek a 732. évből való síremléke (a Tzaidam-tó és Köksün-Orkhon folyó között, Kara-Balgaszuntól észak-keletre) szintén ismeri *Ordubalik* városát az *Orkhon* mellett s azt mondja róla a felirat, hogy Kr. u. 731. évben elfoglalták az oguzok s *KÜL-TEGIN* éppen itt, ebben a csatában esett el.

3. A *RESIDNÉL* levő ujjur krónika szerint az ujjurok fejedelmeinek címe a legrégibb időben *IL ELTEBER* volt. - *KÜL-TEGIN* és *BILGE KHÁN* síremlékén is többször előfordul ez az *elteber* szó, mint ujjur főnök címe. Radloff magyarázata szerint: *elteber* = eine Würde.

4. AZ *UJGUR KRÓNIKÁNAK* a *sinai írónál* található *kivonata* említ egy *GALI-TEGIN* nevű fejedelmet, *JULUN-TEGIN* fiát, aki *BUKA KHÁN* után a 30. emberöltőben élt, a *THANG DYNASTIA* uralkodása idején. A Thang dynastia tudvalevőleg Kr. u. 618-907 közt uralkodott Sinában; a harminczadik generatio pedig *Buka khán korától* (aki Kr. előtt 200 körül élt), 30 évet számítva egy-egy emberöltőre: éppen a Kr. u. 700-as évek elejére esik. - Az *ORKHON* közelében még ma is látható az a kőoszlop, melyet a rajta levő ujjur és sinai nyelvű felirat szerint Kr. u. 732-ben állítottak egy *KÜL-TEGIN* nevű török fejedelem emlékére. Ki nem látja, hogy ez a 8. század első felében (731-ben) meghalt *KÜL-TEGIN* fejedelem azonos a szintén a 8. század elején élt *GALI-TEGIN* nevű fejedelemmel s hogy ilyenformán az ujjur krónika hitelességét kőbe vésett s még ma is létező emlék őrzi és hirdeti?

5. Az egyik ujjur krónikában azt olvassuk, hogy *GALI-TEGIN* fejedelem egy, *KIN-LIAN* nevű, sinai hercegnőt vett el. S íme *KÜL-TEGIN* sírkövén nemcsak azt látjuk följegyezve, hogy ezt a sinai császár állíttatta fel *732-ben*, hanem a rajta levő, sinai nyelvű feliratból erről a rokonsági viszonyról is értesülünk.

6. *Kül-Tegin* és *Bilge khán* síremlékén öt helyen fordul elő egy tulajdonnév, négyszer *Jolug-Tegin*-nek, egyszer pedig *Jollug-Tegin*-nek írva. Nagyon valószínű, hogy ez a *JOLUG-TEGIN* voltaképpen azonos személy azzal a *JULUN-TEGIN*nel, akit az egyik ujjur krónika *GALI TEGIN* apjának mond.

7. *ZEMARCHUS* (akit Justinus császár 568-ban a turkok nagy fejedelméhez, *DIZABULHOZ*, küldött követségben), illetőleg *MENANDER* azt írja, hogy a turkok *khaganja* az *EK-TAG* nevű hegynél székelt s ezt a nevet „arany hegy”-gyel (*üñiö ñóóíýi*) fordítja görög nyelvre.

8. Az összes *sinai írók* - az ujjur krónikákkal egyezően - azt állítják, hogy az ujjurok (a sinaiaknál: *ujguel* vagy *ujguöl*) eredeti hazája a *Tula* és *Szelenga folyó mellékén* s khánjaik székhelye ott volt, ahova később a mongolok *Karakorumot* építették.¹⁾

9. A *DSUVEJNINÉL* levő krónika arról beszél két helyen is, hogy az ujjurok már a Kr. e. 2. században, *BUKA KHÁN* korában, ismerték az írást. Ezzel egyezően a sinai annálisták is tanúskodnak amellet, hogy az általuk *hungnu* néven ismert népnek volt saját írása, még pedig ugyanaz a *HU-ÍRÁS*, melyet (szerintük) az 5. századbeli ujjurok használtak.

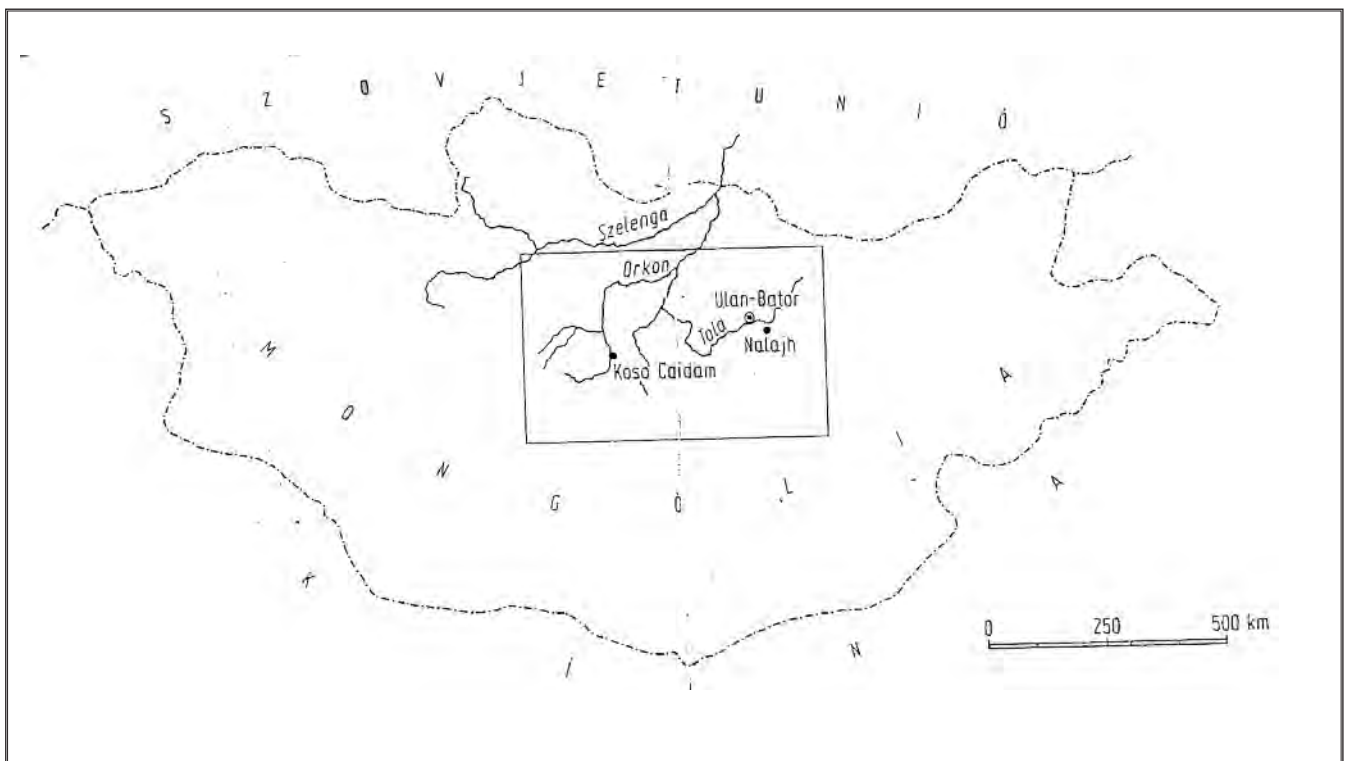
10. Végre *RUBRUQUIS VILMOS* még 1254-ben is a *Karakorum* vidékén találta az ujjurok (nála: *jugur*) egy részét.

A *DSUVEJNI* könyvében található ujjur krónika *BUKA* vagy *BUKU* khánt igen nagy és hatalmas fejedelemnek tünteti fel, mint akinek óriási hadserege van, s aki uralkodása első felében meghódította egész keletet, ú.m. a mongolok: és kirgizek országát, *Tangutot*,²⁾ *Tibetet* és *Sínát*; későbbben nyugot ellen indult s ameddig emberlakt a föld volt, mindent meghódított és a nyugoti tartományok fejedelmeit adófizetőivé tette.

Ha az ujjur krónikának ezt az előadását az eddigi világtörténelmi tudás szempontjából tekintjük, ez a kép semmi mással nem azonosítható, mint azzal a képpel, melyet a sinai történetírók az általuk *hungnunak* nevezett nép legnagyobb fejedelméről festenek, akit ők *MAOTU* vagy *MODE* illetőleg *MODO* néven emlegetnek s aki Kr. előtt 209-174 közt uralkodott. Ezt a sinai annálisták a leghatalmasabb fejedelemnek mondják abban az időben Belső-Ázsiában, kinek hadserege 300.000 emberből állott. Legelőször ez is a keleti tatárokat hódította meg, majd a nyugati és déli szomszéd népeket; későbbben pedig a *hiungnuktól* észak felé s a sinai birodalomtól nyugatra fekvő összes országokat, sőt Sína ellen is diadalmasan harczolt. Összesen 26 királyságot tett alattvalójává, úgy, hogy óriási birodalma *Koreától Kipcsakig* és a *Kaspi tengerig*, északra pedig *Közép-Szibériáig* terjedett. Látnivaló, hogy nemcsak a *hungnu birodalom terjedelme* egészen azonos a krónikabeli *ujgur birodalom területével*, hanem *MAOTU* illetőleg *MODO* hódításainak idő- és sorrendje is tökéletesen összevág *BUKA KHÁN* terjeszkedésének sorrendjével; mihez még hozzá kell vennünk azt a körülményt is, hogy valamint a sinai kútfők szerint voltaképpen *MAOTU*, vagy *MODO* alapította meg a *hungnuk* nagy birodalmát, éppen úgy az ujjur krónikák szerint *Buka khán* volt az *ujjurok hatalmának megalapítója*. Ebből az következik, hogy az a hatalmas nép, mely a sinai birodalom-

¹⁾ Tudvalevő, hogy a sinai nyelv az idegen szavak végén lévő *r* hangot vagy elejti, vagy *l*-lé változtatja. Emerre az esetre példa: ujjur = *uj-gu-el* vagy *uj-gu-ol*

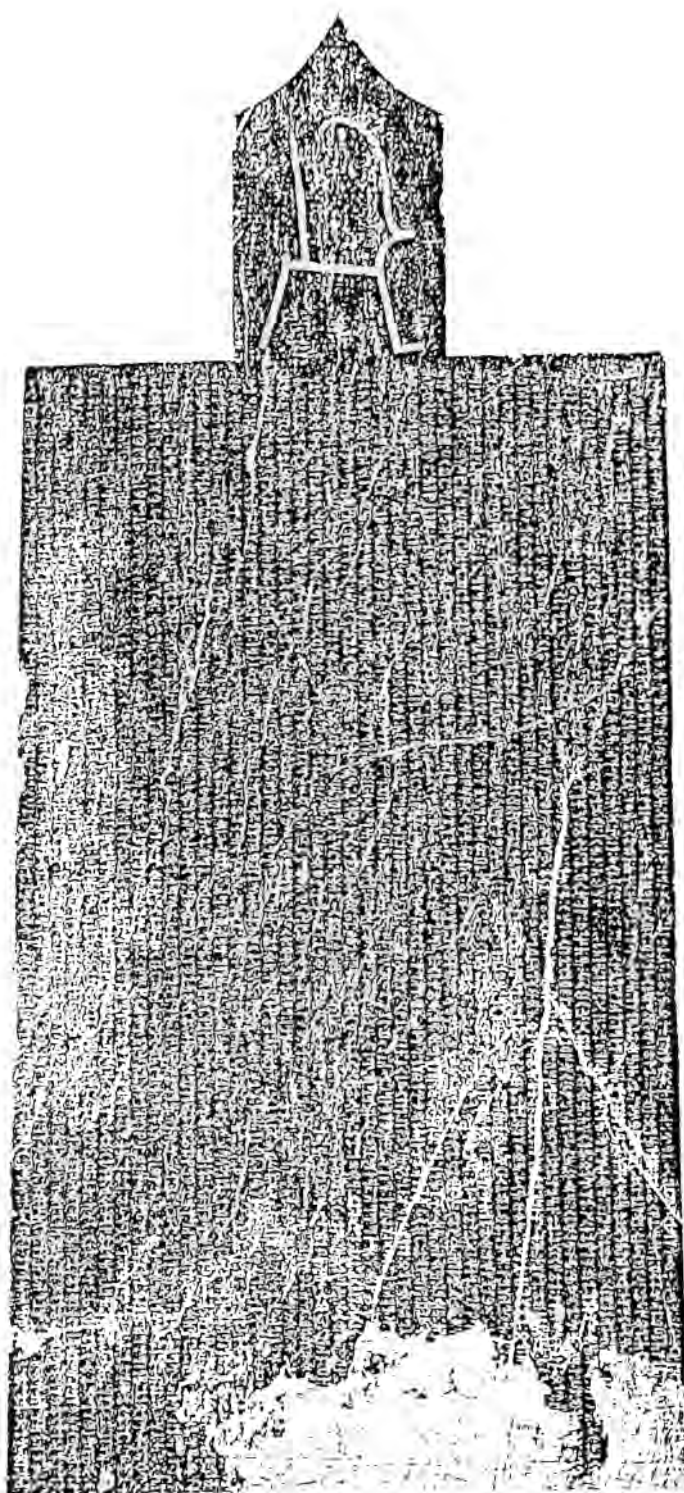
²⁾ Tangut = Khotan

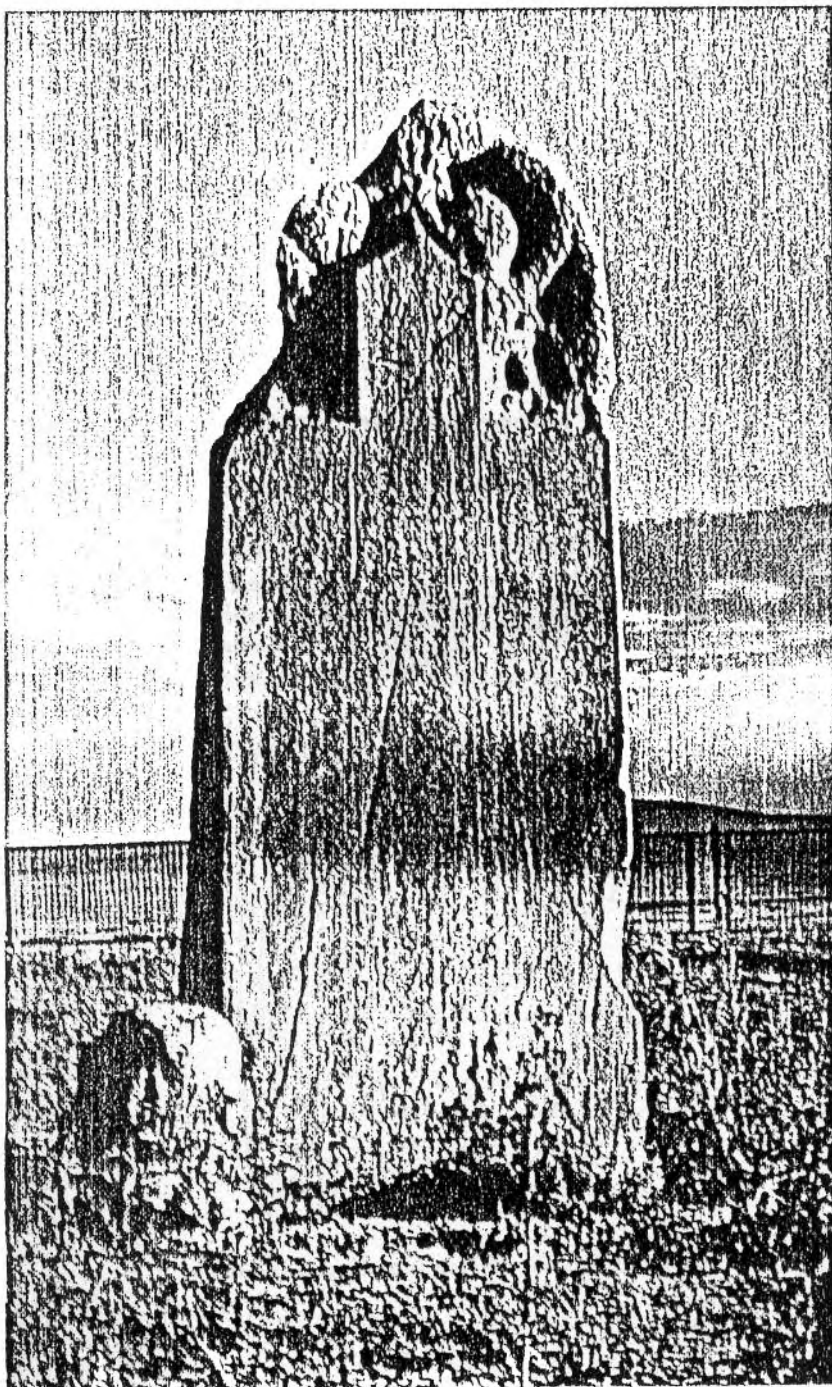
Az Orkon folyó partján – Koso Caidam település mellett – találhatók egymástól mintegy nyolcszáz méterre azok a két és fél méter magas kőoszlopok, amelyek oldalába a Kül-Tegin és Bilge kagán fényes tetteit megőrkítő feliratokat vésték 731-ben, illetve 734-ben. Tongukuk emlékkövét Ulan Bator közelében, Nalajah bányatelep mellett a Tola folyó partján állították 720-ban

Az orkoni feliratok ótörök szövegének részlete
(Képes Géza után)

*A Kül Tegin emlékére emelt kőoszlop ótörök nyelvű felirata
(Képes Géza után)*

*Kőoszlop Kül Tegin emlékére
A felvételen a kínai nyelvű felirat látható
(Képes Géza után)*

ECSIN EMEL török régész nyomán („Oldrug Turug“, Ankara 1958) ismertetem kiegészítésként a sokkal később felfedezett BILGE kagán koporsót. Egyszerű, de szinte fenséges a maga titokzatosságával és szimbólumaival. BILGE kagán alakja és a két oldalán tisztelettel feléje hajló személy komor méltósággal tartja a törökös eredetű népek hite szerint „a lélek helye“, a májuk felett az ősi áldozati csészét. Jobb felső sarokban pedig az elszállt és „súlyommá változott“ lélek szimbóluma ül a magas eget jelölő boltozaton. A rovásjegyekkel megörökített két kőfaragó neve: CSINER és AS-GANAZER ERAGAR hajdani írástudó művészek nevei. (Fehérné: Rovásírás 167.)

Részlet Bilge kagán sírjáról. Ecsil Emel után

tól észak felé lakott, s melyet a sínaiak a III. századtól fogva Kr. e. hungnu, vagy hunnu-nak, vagy mások olvasása szerint hunnu-nak neveztek, nem más, mint az ujgur török nép, s hogy Maotu, vagy Modo azonos személy Buka, vagy Buku khánnal.

Ennek a két népnek azonosságát ékesszólóan hirdeti a történelem, több rendbéli tanúskodásával.

1. Tény az, hogy minden, eddig ismert török nép arról a földről eredt, ahova a sínaiak az általuk hungnu, vagy hunnu-nak nevezett nép lakhelyét teszik.

2. Historiailag bizonyos, hogy a sínai császárok a nagy kőfalat a birodalom északi határán a hungnuk beütéseinek feltartóztatása céljából építették a Kr. e. III. században. Ámde RESIDEDDIN, illetve az ő régi török forrásai (t.i. az ujgurok és oguzok krónikái) úgy tudják, hogy a sínaiak ezt a falat a Khatajjal, vagyis a Sínai Birodalom északi részével szomszédos törökök és mongolok ellen építették.

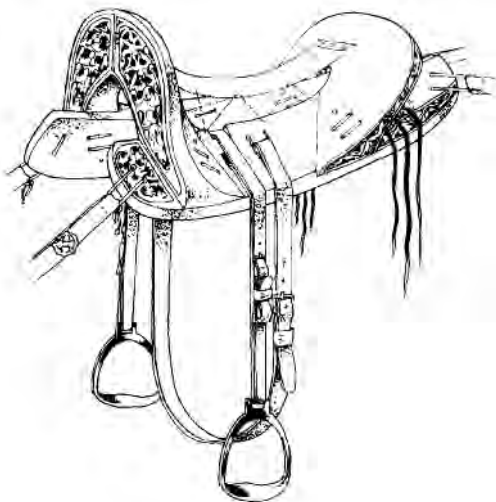
3. A hungnu, vagy hunnu birodalom bukása után a Kr. u. 1. század végén, nem találkozunk többé ezzel a névvel a sínai annálisokban, hanem helyette a kuszu, kaocse, kaocsang, hujhu és tukiü nevekkkel a mongolok föllépéséig, amikor aztán az ujguöl, vagy ujguel név (= ujgur) jön szokásba. Valamennyi sínai író, aki csak beszél ezekről a népekről, határozottan állítja, hogy mindezek a felbomlott hungnu birodalom népeinek maradványai és utódai, s idő folytán az egyik elnevezést a másik váltotta fel: a kuszu a kaocse és kaocsang, ezeket a hujhu, ezt ismét az ujguöl. Az Altai-hegység vidékén lakó tukiükről még senki sem vonta kétségbe, hogy törökök voltak, s a bizáncziak is turkoknak ismerték őket; a többi elnevezéssel is mindjárt tisztába jövünk.

4. A sínai történetírók azt mondják, hogy a mongolok föllépése óta ujguel, vagy ujguöl-nek (= ujgur) nevezett népet azelőtt hujhu-nak, még régebben kaocsang és

kaocse-nak hívták; hogy mindezek az Orkhon, Tula és Szelenga folyók mellékéről költöztek ki és fejedelmük székhelye ott volt, hova a mongolok később Karakorumot építették; s végre hogy a kuszu nép csak egyik tribusa a kaocsang nevűnek. Sőt azt is mondják a sínai írók, hogy a hujhu nép, mely a Kr. u. 8. század derekán megdöntötte a tukiü birodalmát, kilencz törzsből állott, miben első pillanatra ráismerhetünk az ujgur krónikákban szereplő tokuz ujgurokra, melynek jelentése „kilencz ujgur“.

5. A sínai írók azt állítják, hogy az ujkhur nép, mely a felső Szelenga mellékén lakott s régebben kaocse-nak, azután pedig hujhu-nak neveztetett, ugyanazt a nyelvet beszélte, melyet a régebbi hungnu nép.

6. Ugyancsak a sínai írók azt mondják, hogy maguk a tukiü (turkok) is a hungnu fejedelmektől származtatták magokat.

Mit tudnak az ujjur krónikák nemzetük kiköltözéséről?

A DSUVEJNINÉL és a sínai írónál levő ujjur krónikák szerint az ujjur nép őshazája az *Orkhon*, *Tula* és *Szelenga* folyó mellékén, *BUKA KHÁN* székhelye a Karakorum hegy alján, az *Orkhon* partján volt. *BUKA KHÁN* -, mint az imént láttuk - azonos a sínai annálisok *MAOTU*, *MODE*, vagy *MODO* nevű fejedelmével, aki Kr. e. 209-174 években uralkodott. A krónika azt mondja, hogy az ujjurok ennek a fia és utóda alatt kiköltöztek arra a földre, hol aztán *Bisbalik* városát építették. *MAOTU* utóda, Kr. e. 174-158. a sínai írók szerint *LAO-KHÁN* volt, aki bizonyára azonos személy az ujjur krónika *LAOR-TEKIN*jével, annál inkább is, mert azt olvassuk róla, hogy míg *BUKA KHÁN* a többi testvéreit hódításokra küldte, s ő maga is háborúba ment, addig éppen ezt a testvérét, *LAOR-TEKINT*, a székhelyén hagyta, mint helytartóját.

Tehát az ujjuroknak ez az első s minden esetre részleges kiköltözése (mert a többi krónikák többszörös kiköltözésről beszélnek) a Kr. e. II. század közepe táján történt *Bisbalik*hoz. S ebben a pontban megint összehasonlítanak az ujjur krónikák a sínai annálisokkal, amennyiben ez utóbbiak azt állítják, hogy *BISBALIK* - melyet ők *PE-THING*-nek neveznek (*A MAI URUMTSZI*) - eredetileg, még pedig a Han dynastiából való első császárok korában, a *KIUSZU* vagy *KUSZU* nép, azaz a „*TULSÓ UJJUROK*” fejedelmének székhelye volt. A Han dynastia Kr. e. 197. évben kezdett uralkodni (Kr. után 220-ig); a *kiuszu*, vagy *kuszu* névről pedig láttuk fentebb, hogy az ujjuroknak, illetve az *UJJUR EGYIK ÁGÁNAK NEVE VOLT A SÍNAIAKNÁL*.

BUKA KHÁN, illetőleg *MAOTU*, *MODO* a sínai évkönyvek szerint Kr. e. 209. évben kezdett uralkodni; az ujjur krónikában pedig azt olvassuk, hogy az *UJJUROK* *BUKA KHÁN* kora előtt 500 esztendeig egyes nemzetségek főnökei alatt éltek, azelőtt pedig - mikor még kevesebb számmal voltak - semmiféle főnököket nem ismertek. Ezen időszámítás szerint az ujjurok történelmi följegyzéseinek emlékeztetése hátrább visszanyúl a Kr. e. 8. századnál, körülbelül 1000 évre a keresztény időszámítás előtt!

A sínai írónál levő krónika szerint a *THANG* dynastiával egyidőben uralkodott *Julun-Tegin*, a *Gali-Tegin* apja, még pedig a 7. század végén, vagy a 8. század elején. Ezután néhány generatio múlva kiköltöztek az ujjurok *Bisbalig* vidékére. Ez a kiköltözés bizonyára azonos avval, melyet a sínai annálisok említene a *kilencz törzsből álló hujhu* népről a 8. század közepén s amely ekkor megdöntötte az *Altaiban lakó tukiuk* (turkok) birodalmát).

A *RESIDEDDINNÉL* és *ABULGÁZINÁL* levő ujjur krónika tartalma már későbbi időre vonatkozik mint *DSUVEJNI* kivonata, amennyiben itt a Kr. e. 2. század közepe táján délnyugat felé kiköltözött, valamint az ősi hazában megmaradt ujjurok földje van megjelölve úgy, mint amely négy hegy, t.i. *Thien-Shan*, *Tangnu-Óla*, *Karakorum* és *Altai*, között terül el. Mert - mint a krónika leírásából kitűnik - a *Bokratu-Burlok*, vagy *Tukratu-Buzluk* s az *Uskunluk-Tengrim*, vagy *Uszkuuluk-Tikram* alatt nem érthetünk mást, mint ama két első hegységet; a mongol föld nyugoti részén s e két hegy közt első *Kut-tag* pedig csakis az *Altai-hegység*, vagy ennek valamelyik ága lehet.¹⁾ Ezen, a némi részben második hazának nevezhető földön, két nagy ágra válva laktak, mint *on-ujjurok* és *tokuz-ujjurok*, eleinte a 120, vagy 122 nemzetség főnökeinek kormányzása alatt, később pedig a két nagy nép-ág fejedeleinek uralma alatt. De azután pusztulni kezdtek az ujjurok, más népnek zsákmányává és rabszolgaivá lettek, minélfogva a népnek egyik fele elköltözött az *Irtis* folyó partjára, míg a másik fele megmaradt az őshazában.

A *Dsuvejinél* levő krónika - mely még csak az *Orkhon*, *Tula*, *Szelenga* és *Karakorum* vidékén ismeri az egységes ujjur-népet - még semmit sem tud *Megnü-taj*ról, sem a népnek két ágra (*on-ujgur* és *tokuz-ujgur*) válásáról. Ha tehát *Megnü-taj* a Kr. e. században élt, akkor a családja 100 évi uralkodásának vége körülbelül a keresztény időszámítás 1. századának közepével, vagy második felével esik össze, az ujjurok fele részének, t.i. - mint mindjárt látjuk - az *on-ujjuroknak* elköltözése pedig az *Irtis* mellékére, a Kr. u. 91. vagy 93. évvel, amikor a sínaiak megdöntötték a *hungnu* birodalmat s az északi hungnukat nyugot felé szorították ki az *Altai-hegység* és *Thien-San* között.

Hogy az ujjurok egyik felének, az *on-ujjuroknak*, vagy az *on-uguroknak*, kiköltözése az *Irtis* mellékére csakugyan azonos esemény a *hungnu* birodalom bukásával, bizonyítja először az a körülmény, hogy a sínai írók ezen túl nem emlegetik többé a *hungnu* nevet, mely - mint fentebb láttuk - az ujjurok neve volt náluk; másodszer az egyik ujjur krónika is beismeri országuknak ilyen módon történt bukását és népüknek vereségét, mikor azt mondja, hogy az ujjur nép egyik része azért költözött ki az őshazából, mert „pusztulni kezdtek, más nép zsákmányává és rabszolgaivá lettek.” Ennek a más népnek csak a sínaiakat tudja a világtörténelem.

Továbbá az is kétségtelen, hogy az ujjuroknak az a fele, mely kiköltözött nyugot felé, az *Irtis* felső folyásának mellékére, éppen az *on-ujgur*, vagy *on-ugur* volt, nem pedig a *tokuz-ujgur*. Mert nem csupán a sínai annalisták mondják, hogy a Kr. u. 8. század közepén az a *hujhu*, vagyis ujjur nép döntötte meg a *tukiuk* birodalmát, mely a *Szelenga*, *Orkhon* és *Tula*-melléki őshazából jött és *kilencz törzsből* állott (= *tokuz ujjur*), hanem *GUDULU KHÁN*nak (795-805) *Kara-Balgaszun* romjai közt talált emlékkövének is a *tokuz-ujjurok* neve fordul elő, nem az *on-ujjuroké*.

¹⁾ Már *Deguignes* is így értelmezte eme hegyek neveit. Szerinte ugyanis az *Uszkuuluk-Tugra* = a *Thien-Shan*, másképpen (a tatároknál) *Kucsuk tag*, vagy *Ghen-tag*, *Tokratu-Buzluk* = az *Irtistől* a *Bajkal-tóig* húzódó hegység, más néven *Ulug-tag*, vagy *Ar-tag*. A *Kul-tag* pedig = *Altai hegy* (*Degnignes* II. köt. 3. lap)

Az ABULGÁZINÁL levő krónikában továbbá azt olvassuk, hogy az 1. század végén történt eme kettészakadás után a *régi hazában maradt ujugurság későbbben ismét* három csoportra vált, mely alkalommal egyik részük szintén az Irtis mellékére költözött s ott halászáttal és vadászattal foglalkozott. Az előbbiekből tudjuk, hogy ez a későbbi megoszlás már a tokuz-ujgurokra vonatkozik s ennek az eseménynek idejét nem is tudjuk meghatározni.

Az *on-ujgurok*, vagy *on-ugurok*, *unugurok* tehát az 1. század végén kiköltöztek a Karakorum, Thien-San, Tangnu-Ola és az Altai hegység közt elterülő őshazájukból az Irtis mellékére. t.i. a felső Irtis és a Balkhas-tó között eső pusztaságra, hol ma a kirgizek nagy hordája lakik. Innen aztán tovább terjeszkedtek egyenes irányban nyugot felé. Ekkor szűnik meg a *hungnu* (vagy *hunnu*), *hiun* vagy *chunnu* név emlegetése a sínai évkönyvekben s ekkor tűnik fel legelőször a 2. és 3. századbeli európai íróknál a *khúnoi*, *hunoi*, *hunn*, *kheun* és *khioníta* név használata, mint annak a kelet felől Európa határához érkezett népnek a neve, melyet ázsiai hazájában a keleti népek ugyanezen a néven ismertek, még pedig a *síniaiak hungnu*, vagy *hunni* és *hiun* (olvasd: *hún*) a régi persák *hunu*, a hinduk *húna* alakban. Az európaiak tehát a *khun*, *hunn* nevet az említett keleti népektől hallották s egészen természetes eljárás volt tőlük, ha ennek az újonnan jött népnek megjelölésére ugyanazt a nevet használták, amelyen régebbi ismerőik emlegették. A 2. században élt PTOLEMAEUS és MARINUS TYRIUS, továbbá a 3. századbeli DIONYSIUS PERIEGETES az elsők, akik Európa határán említik ezt a népet, az első valahol a Maeotistól kelet felé, a második az Urál folyó mellett, a harmadik szintén a Kaspi-tenger északi részénél.

Az *onuguroknak*, vagyis *hunnoknak* egyik ága már a 375. évben föllépett az európai történet színpadján a Volga alsó folyása mellől, míg a másik águk csak ezután érkezett a Volga-Urál közébe, ahol az 5. század közepéig lakott.

Figyelemre méltó körülmény, hogy az európai írók egészen az 5. század közepéig csupán a *khun*, *hunn*, *hun*, *unn* nevet ismerik, ekkor azonban egyszerre feltűnik az ONOGUR (UNUGUR) név is (PRISCUSNÁL). Hogyan történhetett ez? Úgy, hogy 457 tájban követek mentek Bizánczba a görög császárhoz az *on-ugur*, *szaragur* és *uróg népből* s ott természetesen olyan formán kellett beszélniök, hogy: „mi, kik az *onogur* (*unugur*) stb. néptől jöttünk követségben, ezt és ezt kérjük a császártól.” Már az csak bizonyos, hogy ezek a követek megnevezték, hogy *micsoda nevű népből* valók s így kézzel fogható dolog nemcsak az, hogy a *bizáncziak* tőlük maguktól hallották ezt a nevet, hanem az is, hogy a bizánczi íróktól *onogur*, *unnugur*-nak nevezett nép maga is *onugur*, vagy *unugur*-nak nevezte magát.

Ebben az időtájban, t.i. a 6. században bukkan fel legelőször az UGUR, OGOR (= UJGUR) név is a bizáncziaknál, amikor t.i. követsek útján jobban megismerték azt a népet, melyet *idegenek neveztek el hunnak*, ők maguk pedig az *ugur*, vagy *ujgur* névvel jelölték magukat. - Az avarok, mint tudjuk, 558-ban Kandikh vezetése mellett követséget küldtek JUSTINIANUS bizánczi császárhoz, hogy évi fizetés fejében följánlják neki hadi szolgálatukat. Későbbben az ázsiai turkok khánja, TÜRKSÁD levelet küldött Maurikiosz császárhoz (uralk. 582-602), melyben többek közt azt írta, hogy meghódította a nagy és népes ogor népet, mely a Fekete-Til (= Volga) mellékén lakik s melyből egy rész a *var* és *khun* nemzetség, JUSTINIANUS császár idejében Európába költözött és avar néven szerepel. Látnivaló, hogy így a bizánczi görögök két úton is értesültek az avarok eredetéről és nemzetiségéről s részint egyenesen követeiktől, részint a turk khán leveléből tudták meg, hogy a valódi nevük *ogor*, vagy *ugur* s ebből a népből szakadtak ki.

Az avar nép tehát éppen úgy az *ugurok*, mégpedig az *onugurok*, *unuguroknak* egyik ága, mint a történet színpadján már előbb föllépett *hunnok*, mit ezenkívül az is bizonyít, hogy öltözetük és nyelvük azonos volt a *hunokéval*. - Végre ZEMARCHUS, JUSTINUS császár követe, mikor 568-ban visszatért DIZABULNAK, az ázsiai turkok khánjának udvarából, járt azon *ugurok*-nál, kik a Volga alsó folyása és a Kubán folyó között laktak, tehát személyes tapasztalásból ismerte őket s íme ütleírásában (MENANDERNÉL) az *ugur* nevet találjuk megnevezésükre.

Az *ujgur krónikának* utolsó tudomása az *on-ugurokról* az, hogy ezek az Irtis mellékére költöztek, s azon túl elvesztik őket szemeik elől, a bizánczi írók pedig csak a Volga és Urál folyók közén ismerkednek meg velük. Mely úton érkeztek az *onugurok*, vagy *unugurok* az Irtistől a Volga alsó folyásáig? A legtermészetesebb észjárás azt mondja, hogy egyenesen nyugoti irányban kellett előbb-előbb nyomulniök. - De ezenkívül a költözködésnek ilyen iránya mellett tanúsodnak a 2. és 3. századbeli nyugoti írók is, PTOLEMAEUS, MARINUS TÍRIUS, DIONYSIUS PERIEGETES, akik - mint az imént már láttuk - a Kaspi-tenger északi része, az Urál folyó, majd a Maeotis környékén említik legelőször a *hunnokat*, vagyis az *onuguroknak* legkorábban Európa határához nyomult ágát. - Végre maradt fenn olyan nemzeti hagyomány is KÉZAINÁL, amely még emlékezik homályosan a *hunnoknak*, illetve *magyaroknak* amaz ősi hazájáról, mely a felső Irtis és Urál folyók közt terült el.

Kézai ugyanis úgy tudja, hogy a *hunn-magyarok* Scythiából jöttek ki, s ezt az országot először úgy határozza meg, hogy Európa keleti részén fekszik, egyfelől az északi tenger, másfelől a Ríf hegyek (t.i. az Urál), keletről pedig Ázsia határolják. De alább mégis úgy írja le, mint amelyet Joria, Tarszia, Mangalia és Kahrezm vesznek körül. - Látnivaló 1. hogy ez a kétféle leírás tulajdonképpen két külön területre vonatkozik, az első az európai Oroszország keleti részére, a második a mai kirgiz pusztaságra. 2. Hogy Scythiának első meghatározása ISIDORUS és JUSTINUS könyvéből való, a második azonban semmi más írott forrásban nem található fel, tehát csakis nemzeti traditio lehet. 3. KÉZAI ezt a két különböző forrásból eredő tudósítást összezavarta, amennyiben először azt írja Isidorus nyomán, hogy Scytia Európában fekszik; de mivel a nemzeti hagyomány meg azt mondta, hogy az őshaza kelet felé a mongol földig (Dzungaria) terjedt, ennél fogva alább már azt írja, hogy Európa Mongoliánál

végződik. Így akarta KÉZAI összeegyeztetni ezt a kétféle tudósítást, nem vevén észre, hogy *a nemzeti hagyomány másik és régibb hazáról beszél, mint ISIDORUS és JUSTINUS Schythiája.*

Íme elkísértük a magyarok őseit a Orkhon, Tula és Szelenga folyó mellékéről nyugot felé egészen Pannóniáig, mindenütt az egykorú, vagy közelkorú, s mindig az első rangú, leghitelesebb történetírók útmutatása mellett, - és *a Kr. előtti 8. századtól kezdve a keresztyén időszámítás 9. századának végéig sehol egyetlen egy történeti adattal sem találkoztunk, amely azt mondta volna, hogy a magyarok ősei laktak valamely időpontban akár Jugra tartományában, akár az ú.n. NAGY-MAGYARORSZÁGban!* Ha így áll a dolog, akkor ennek az állításnak kell mesének lenni, nem pedig a hun-magyar rokonságnak.“ (Thúry: i. m. 54-67)

Khorezm

Nem lehet vitás, hogy a Belső-Ázsiába került kaukázusi-mezopotámiai kivándorlók első állomáshelye KOREZM volt. Ha megfontoljuk a tényt: az ujuguroknak nagy történelmi irodalma volt és ezeknek a krónikáknak eredeti példányai a 20. század első éveiben kerültek Berlinbe, Londonba vagy semmisültek meg a kínai kulturális forradalom alatt, akkor nem nehéz elképzelni, mekkora kincset semmisített meg KUTEJBA, milyen kár, hogy ezen állam történelméről csak az események után több ezer évvel írt mesékből tudunk képet alkotni.

A négy - az ujugur krónikákra hivatkozó - és THURY által idézett író munkáiból következik, hogy a Bajkál-tó-tól nyugatra Belső-Ázsiát OGUZ KHÁN népének ivadéakai lepték el, bár különféle névvel jelöli őket a történelem.

Nincs okunk az ujugur krónikák állításait kétségbe vonni: az on-ujgurok (hunok vagy unugurok), Kr. e. 127 körül KUN-SZIN tehetségtelen sennyő uralkodása végén, döntő vereséget szenvedtek VEI-CSING kínai tábornoktól és mint azt ABULGAZI írja: „...pusztulni kezdtek, más nép zsákmányává és rabszolgává lettek. Egy részük megmaradt a hazájában, másik részük pedig az IRTISZ vízének partjára költözött”.

Ahhoz, hogy TURÁN történelmének hiányosságát megértsük, ismernünk kell a roppant jelentőségű KHOREZM-nek az arabok által történt meghódítását, annak körülményeit, amit később látni fogunk. Most csak annyit bocsáj-tunk előre, hogy Kr. u. 712-715 között az arabok meghódították Khorezmet, a tudósokat lemészárolták és az egész irattárat elégették KUTEJBA ibn MUSZLIM vezérük parancsára. Sajnos, nem tudhatjuk, hol lapul meg valahol egy információ, amely egy sokat keresett adatot világítana meg. Lehet, hogy STEIN AURÉL által „kimentett” és még fel nem dolgozott anyagban találunk fontos felvilágosítást.

Nincs kétség: a bizánci történelmi adatok, amelyek az onogur - un-ujgur népre vonatkoznak, e néven ÁRPÁD honfoglalóit értik. De ugyan annak a népnek fiai másfelé is vetődtek, nemcsak az IRTISZ mellé. BENDEFFY megírta a KUMA mellé szorult véreink történetét; TOLSZTOV beszél „Keleti Magyarokról”; W.H. HAUSSIG német történész szerint a Honfoglalás előtti kor magyarsága és a KUSÁN BIRODALOM között vitathatatlan összefüggés van. Az erre vonatkozó adatokat ugyan KUTEJBA megsemmisítette, de a török-hun-magyar fajú nép ott él PAKISZTÁN-ban.

Ami monda megmaradt, azt az üzbék nemzet hagyományai őrzik. Az ujugur-magyarság egy részének Korezmben kellett maradnia, mert mint azt TOLSZTOV állítja: „A keleti magyaroknak szerepük van az üzbék kialakulásában is. Az üzbégek közt mindmáig fennmaradt a „MADZSAR” törzs”. (Tolsztov: Az ősi Chorezm, 249 old.)

Üzbékisztán térképének (TIME ATLAS) kissé tüzetesebb áttanulmányozása révén megállapíthatjuk, hogy a FERGANA VÖLGY-ben a következő helység-nevek fordulnak elő: Mazar, Pap, Almás, Nánay, Kokánkislak, Kasgárkislak, Kislak ... Természetesen, egy részletes térkép vagy egy helyszíni kutatás nagyon értékes anyagot szolgáltatna... Tehát **vizsgáljuk meg NYUGAT-TURKESZTÁN népét, történelmét - annyira, mint azt a hiányos forrás-anyag megengedi.**

Tudjuk, nagy fába vágjuk fejszénket, mikor megkíséreljük a KHOREZM területére vetődött TURÁNI népek - egykori mezopotámiai kivándorlók - történelmének összefoglalását. Sajnos, vezérfonál nincs, a történelmi adatok megsemmisültek és pl. a hozzánk oly közelálló nép, mint a kusának legkiemelkedőbb uralkodója KANISKA korának datálása tekintetében a források a Kr. e.-i 57 és a Kr. u.-i 278 év között ingadoznak.

„A primitív chorezmi kultúra történelmének *kelteminári* szakaszát felváltó korszakot elsősorban *hatalmas éghajlati változások* jellemzik.

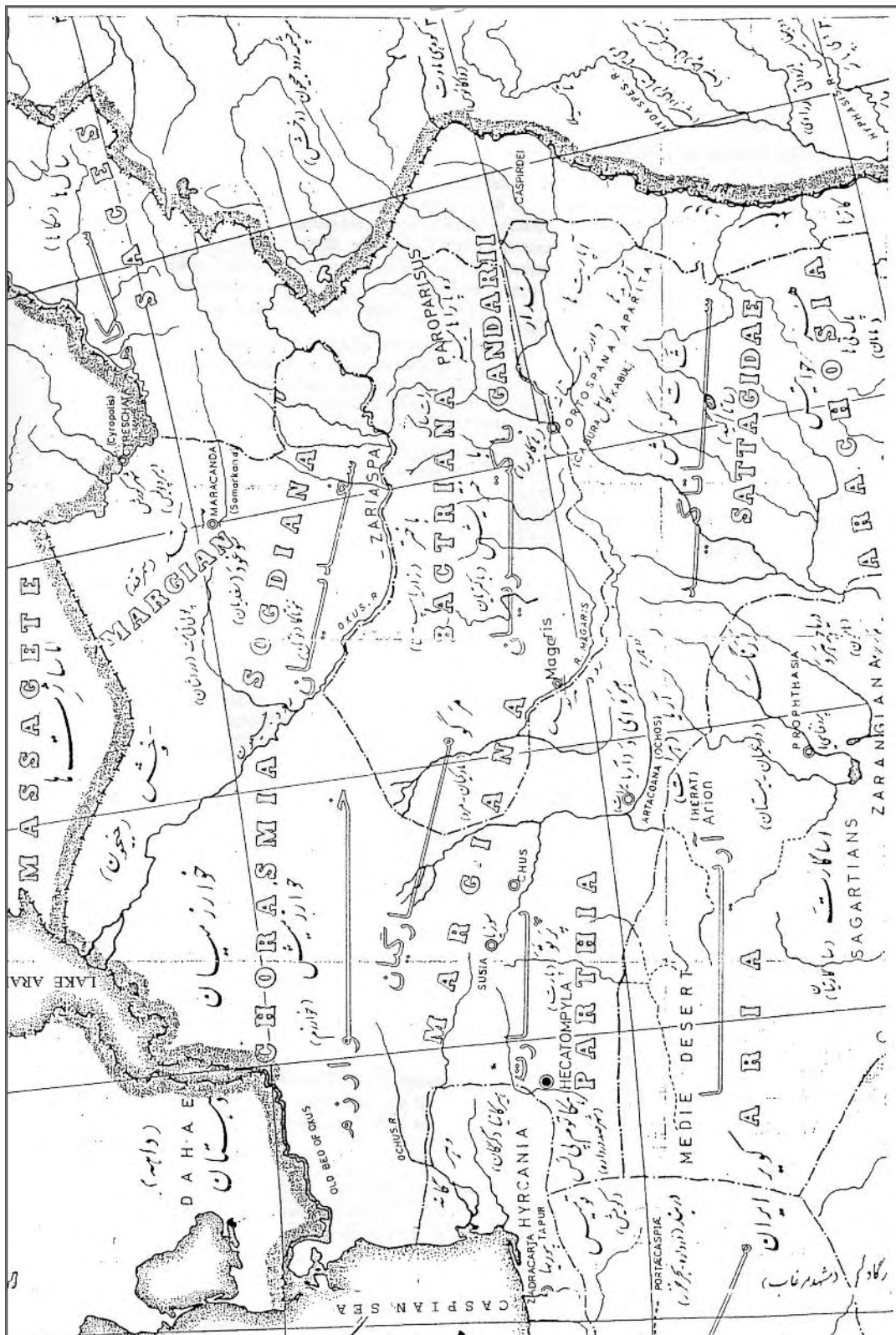
Úgy látszik, hogy ez az éghajlati átalakulás azzal az átmenettel állt kapcsolatban, amely Eurázsia éghajlatának történelmében az „atlanti” korszakról a „szubboreális” korszakra való áttérésre vezetett, midőn az északi szelek jutottak uralkodó szerephez, amelyek Belső-Ázsiában a nedvesség fő forrásai. Európában ez az átalakulás kb. az i.e. harmadik évezred közepére, esetleg valamivel későbbre esik.” (Tolsztov i. m. 81)

A legrégebb időkre vonatkozólag - (Tolsztov szerint) - az ugorok (itt bennünket, ujugurokat kell érteni) és az ősi indiai népek között - a kulturális kapcsolatokról feltételezve - területi érintkezés állott fenn. TOLSZTOV e kapcsolatokat Kr. e. a 4. és 3. évezredre datálja: EZ PEDIG A MEZOPOTÁMIAI KIVÁNDORLÁS IDŐPONTJA! Ugyancsak TOLSZTOV szerint az ugor törzsek déli határai az ARAL-TÓ melléig nyúltak. (Tolsztov i. m. 75-76)

A 4. évezred folyamán déli irányból - tehát IRÁN, TRANSZKAUKÁZIA, MEZOPOTÁMIA felől jött bevándorlók a dél-khorezmi tó környékének lakóival összeolvadtak. Ezek a törzsek azok voltak, amelyekhez Mezopotámia, Szíria és Kis-Ázsia legrégebb civilizációinak megteremtői tartoztak. Ismételten kiemeljük:

„Alsó-Mezopotámia *szumir civilizációjának* megteremtői is megőrizték nyelvükben a távoli keleti kapcsolatok emlékeit és a *szumir nyelv mind szókészletében, mind pedig alaktanában az altáji csoport nyelveivel, különösen a török nyelvekkel való egyezés világos jeleit mutatja.*” (Tolsztov: i. m. 81)

W. EBERHARD „Die Kultur der alten Zentral- und Westasiatischen Völker nach chinesischen Quellen” (1941) című értekezésében írja: „A török (altáji) őshaza „a bizonyosság határát elérő valószínűséggel” Turkesztán területén volt. Ugyanakkor nyomatékosan rámutat arra is, hogy „Turkesztánban az újkőkori óta töretlenül kimutatható egy ősi kultúra, amely szoros összeköttetésben állt az egykorú elő-ázsiai műveltségekkel. ANAU, MERV, CHOREZM nevei jelzik a fejlődést; de Elő-Ázsia korai történetének sok ténye is csak úgy magyarázható, ha a leg-

A Turáni-alföld az éghajlati változások előtt
(Kb. Kr. e. 2000)
(„SAHAB“ Geographic & Drafting Ins. térképe után)

ősibb idők óta altáji hatásokkal számolunk. ... A különböző ókori turkesztáni, kelet-iráni (baktriai, szogdiai stb.) népekről csak annyi bizonyos, hogy életmódjukban, szokásaikban, de jórészt embertani jellegükben sem különböztek a hun, majd később a török népektől.“ (Götz: *Keleten Kél a Nap II.* 55)

A kínai történész, LIU MAU-TSAI szerint: „...az ősi türk hagyomány az őshazát „a nyugati tengeren túlra“ helyezte, amely tenger alatt a Káspi- vagy inkább az Aral-tó értendő.“ (Götz: *i. m. II.* 54) Tehát a mezopotámiai kivándorlás tézise így alátámasztást nyer.

„Nem érdektelen megvizsgálnunk CHOREZM nevét (arab írás szerint Chwärizm, az i. u. 8. század elejéről származó chorezmi érmeiken Chwrm, a régi perzsában Uvārazmis, a babilóniban Chumarizma, az elámiban Marazmis, az Avesztában Hvairizem, görögül Ἰνδαιοῖα, latinul Chorasnia). Az i. u. 10. században e szó jelentését már maguk a chorezmiek is elfelejtették).

Ha fölteszük, hogy a bennünket érdeklő elnevezés alapjául ethnikai név szolgál, akkor a „Chorezm“- „CHVARRI VAGY CHARRI nép földje“. Ez a szó a keleti jafetita törzsek világába vezet bennünket és valószínűvé teszi a charri vagy CHURRI - HURRI - névvel a MITANNI Birodalmat alkotó churriták törzsi nevével való rokonítását. (Egyelőre az i.e. harmadik-második évezredi chorezm kultúrájáról még keveset tudunk.) Vitán felül áll azonban, hogy Chorezmet és Mitannit elég jól kivehető szálak fűzik össze. (A keleti jafetiták kialakulásában úgy látszik igen nagy szerepet játszottak azon churri-mitanni vagy szubaru csoporthoz tartozó törzsek, amelyek a második évezred elején MITANNI hatalmas elő-ázsiai birodalmát alkották. Ennek központja Felső-Mezopotámia volt. De a MOHEN-DZSODAROI feliratokon található adatok tanúsága szerint itt azok a hettita törzsek is játszottak valamilyen szerepet, amelyek praefixumos típusú nyelveket beszéltek. Ezek a törzsek a jafetita nyelveket beszélő népek keleti ágát alkották, amelyhez a mostani kaukázusi népek tartoznak (grúzok, cserkeszek, dagesztániak stb.) és amelyhez Mezopotámia, Szíria és Kis-Ázsia legrégebb civilizációinak megteremtői tartoztak.

Mindezek alapján úgy látszik, hogy az Iráni Fennsík és a hozzá tartozó vidékek a legrégebb időtől kezdve elő-Ázsia mély ethnográfiai hátterűl szolgáltak és Elő-Ázsia területén a keleti vonzódású ethnikai elemek: szumérok, churriták, hettiták és a velük rokon népek déli vonzódású elemekkel: szemitákkal és a velük rokon népekkel kerültek össze, amelyek szintén hozzájárultak az elő-ázsiai és kaukázusi jafetita nyelvek kialakulásához.“ (Tolszov: *Az ősi Chorezm 81-83*)

CONSTANTINE PORPHYROGENITUS bizánci császár munkájának 38. fejezetében azt állítja, hogy a magyarok őseit Lebédiában még „SABARTOI ASPHALOI“-nak hívták. Amint az imént láttuk, Tolszov is a HURRI (CHURRI) népnévből vezeti le a KOREZM (CHOREZM) nevet, továbbá a szabartói népnév magyarázatával GÖTZ LÁSZLÓ is foglalkozik:

„Már a korai szumér írásos emlékekben feltűnik a Mezopotámiától északra fekvő területek megjelölésére a „SZUBAR-KI“, azaz „szubar föld“ kifejezés, - legelőször EANNATUM lagasi király egyik feliratán, a Kr. e. 27-26. századból. Ezt követően folyamatosan megtalálható az elnevezés „szubur-ki“ és „szubir-ki“ hangalakban is. A szemita akkád nyelv e szumér kifejezést „SZUBAR-TU“ formában vette át.

A korai szuméroknak igen szoros kapcsolataik voltak ezzel a szubar földdel. Az egyik legősibb - kb. Kr. e. 3000-ből származó - szumér eposz (Emerkar és Aratta ura) arról szól, hogy a „hét hegyen és hét völgyön túl“, északi irányban fekvő Aratta fémfeldolgozó mestereket és ércet küld Urukba. S. N. KRAMER, korunk egyik legnevesebb szumérológusa, Arattát a Zagrosz-hegység északi részébe vagy a Káspi-tó déli vidékére helyezi. (Így valószínűleg egy lépéssel közelebb kerültünk a szumér vándorlás rejtélyének kulcsához. Megerősíti e véleményünket az összsumér királylista közlése is, amely szerint a vízőzön előtti első király, ALULIM, Eriduban és Subaruban uralkodott.)

A „szubar-ki“ vagy „szubir-ki“ megnevezés tehát kétségtelenül a transzkaukáziai, északnyugat-iráni és kelet-anatóliai térségre vonatkozott a Kr. e. 3. évezredben, sőt még Észak-Mezopotámia, a későbbi Asszíria is beletartozott a „szubar-ki“ fogalomba.

A kérdés ethnikai oldalát vizsgálva, bővebben kell foglalkoznunk az un. HURRI népekkel. A későbbi, 2. évezredbeli adatok szerint ugyanis „szubar-ki“ területén ezek a hurrik laktak. A korábbi kutatás általában azt vélte, hogy a hurrik - régebben a Biblia nyomán „HURRITÁK“-nak nevezték őket - (a 3/2. évezred fordulóján vándoroltak be a kérdéses vidékekre, valahonnan a Káspi-tó keleti vagy északi régiójából. Az utóbbi 20-30 évben azonban bebizonyosodott, hogy hurri bevándorlással ebben az időszakban semmi esetre sem számolhatunk.

Észak-Mezopotámiában már az AKKÁD-KOR (kb. 2450-2300) óta egyre több hurri név tűnik fel az írásos emlékekben, a III. Úr-i dinasztia idejéből pedig (kb. 2200-2100) Dél-Mezopotámiában is tömegesen fordulnak elő hurri nevek.)

Másrészt Mezopotámiától északra semmilyen más népről nem tudnak a források, sőt több feljegyzés kifejezetten egynek veszi a régi „szubar-ki“ lakóit a hurrikkal. A GILGAMES-EPOSZ is említi például „HURRURU országát a hegyekben“, (egy 2000 körüli adatban pedig a „Szubartu és Ansa királya“ kifejezés fordul elő, ami nagy kiterjedésű, egységes ország létezésére vall Észak-Mezopotámiában és Nyugat-Iránban, tekintve, hogy „Ansa“ Elám szumér-akkád neve volt. (Ungnad, A.: *Subartu.*) Ugyancsak UNGNAD írja, hogy a szubartui nyelvemlékek, az istenek nevei egyaránt azt bizonyítják, hogy a szubartui nyelv egyezik a későbbi hurrival.

De a régészeti leletek is a szubarok és a hurrik azonosságára vallanak. Azt mutatják, hogy a szubar terület már

a 3. évezred eleje óta a szumér-mezopotámiai kultúra szerves része volt, majd az évezred közepén megkezdődött az itteni népesség eleinte lassú, déli és délnyugati irányú terjeszkedése, amely a 3/2. évezred fordulóján valószínűsége népvándorlássá fokozódott. Azokat a népeket pedig, amelyek a 2. évezred első felében Észak-Mezopotámiát, Szíriát, Kilikiát és Palesztinát előzölötték, a források egyértelműen hurriknak nevezik.“ (Götz: i. m. I. 21-23) J. McKenzie: Dicionary of the Bible szerint: „A szumerek nyelve az agglutináló típusba tartozik (török, finn, magyar)“. (McKenzie: i. m. 849)

Subartu, a hurri nép és Mitanni

Tekintettel a számos hivatkozás jelentőségére, amelyek a magyarságot a hurri nemzettel kapcsolatba hozzák, vizsgáljuk meg a pártatlan *DICTIONARY OF THE BIBLE* adatait (szerzője: John L. McKENZIE; S. J. 1975). Ezen munka szerint: „... Az újabb tanulmányok tisztázták az ősi szövegekben talált kifejezéseket. A hurri egy népnév, Mitanni politikai fogalmat jelöl és Subartu az Akkádtól északra fekvő terület Mezopotámiában. Kb. Kr. e. 1500-1400 körül a három név azonos: Mitanni jelöli a Subartuba lakó hurrik országát. A hurrik nem szemiták, sem indoeurópaiak, hanem armenoid fajúak. A Kr. e.-i 22. században jöttek Mezopotámiába, Szíriába és Palesztinába pedig a 17. században.

A forrásokban először a 14. században szerepeltek. Az első évezred második felében szóródtak szét Mezopotámiában, Szíriában és Kánaánban. A történelmi és kulturális jelentőségük sokkal nagyobb, mint a rövid életű politikai függetlenségük azt sugallná. A hurri nevek, amelyek Mezopotámiában, a Hittia királyságban, Ugaritban és az Amarna levelekben előtűnnek - különösen mint törzsfőnökök - azt mutatják, hogy ők a lakosság nagy és befolyásos részét képezték. Észak-Mezopotámiában és Észak-Szíriában - 1500 körül a Hittita királyság gyengülésével - független királyságokat alapítottak és Asszíriát, mint hűbéres királyságot uralták. A legnagyobb és a leggyakrabban emlegetett ezen királyságok között Mitanni és Hanigalbat volt. Mitanni a Zagros hegyektől a Földközi tengerig és az örményországi Van tótól Asszíriáig terjedt. Ezen királyságokat a 15. században az egyiptomi 18. dinasztia fáraói ellen viselt háborúk gyengítették és a 14. században a hittita SUPPILULIUMA hűbéres államává tette. Az AMARNA-periódusban ezen kiskirályok Kánaánban jelentek meg, az Ó-Testamentumban a héberek letelepedése idején.

A hurri nyelv rokontalan és még nem teljesen megfejtett. A hurri társadalom struktúrája az ó-kori Közel-keleten előkelőnek számított. A hurri nép zömét egy idegen (?) származású arisztokrácia uralta (árják), amelyet az idő folyamán az alsóbb rétegek magukba olvasztottak.“ (McKenzie: *DICTIONARY* 379, *Hurrians*)

A Mitanni nevű hurri állam állítólagos „árja uralkodó rétegé“-nek kérdéséhez GÖTZ LÁSZLÓ véleményét meg kell említenünk. „E tézist arra alapozzák, hogy ismerünk egy - kb. Kr. e. 1350-ből származó - szerződésszöveget, amelynek végén Mitanni királya országa isteneire esküszik, hogy a megállapodást betartja. A tanúságtételre felsorolt számos istennév között az Indra, a Mitra, a Varuna és a Nasatya istennév is előfordul, amely istenek a Védákban is szerepelnek. Ebből az indogermanisták megállapították, hogy a mitannii hurriknak árja uralkodórétegük volt, mivel ezeket az „ősi isteneket“ is imádták Mitanniban. De ezen „ősi istenek“ ősiségét egyedül a Védákkal lehetett „bizonyítani“, amelyeket azonban csak néhány száz évvel Krisztus születése után írtak le először. ...Az indogermán nyelvtudomány „a Védák nyelvének archaikus jellegéből“ már rég megállapította, hogy ezek „kétségtelenül“ a Kr. e-i 2000-1500 közötti nyelvi állapotot tükrözik. E kizárólag nyelvi módszerekkel nyert kor meghatározásnak igen kapóra jöttek a mitannii árja istennevek, mert most már ezekkel is alá lehetett támasztani a Védák ősiségét. Tehát a Védák ősiségének ingatag nyelvészeti kor meghatározását alátámasztották az „ősi árja istennevek“ Mitanniban, a kérdéses mitannii istenek „árja eredetét“ pedig bizonyította a Védák ősisége. Alapos hideg zuhanyként hatott azután századunk húszas-harmincas éveiben az ősi Indus-műveltség feltárása. Bebizonyosodott ugyanis, hogy ehhez a kultúrához az árjaknak semmi közük sem volt és az árja bevándorlás, amelyet azelőtt a Védák korával szoros összefüggésben szintén Kr. e. 2000-1800 körülre helyeztek, legfeljebb Kr. e. 1000-re, de inkább még ennél is későbbre tehető. Tehát a Védák máról holnapra vagy ezer évvel megfiatalodtak. Az előbb említett „archaikus nyelvi jelleg“ most már nem Kr. e. 2000-1500 közé, hanem egyszerre Kr. e. 1000 és 500 közé mutatott, és az ekkori nyelvi állapotokat kezdte „kétségtelenül tükrözni“. ...A Kr. e. 1000 körüli kor meghatározást általában elfogadták. ...Így a „mitannii árja uralkodó réteg“ több tudományos műben még ma is tényként szerepel.

A hurrik jelenléte Észak-Mezopotámiában és a csatlakozó területeken már az akkád kor óta (Kr. e. 2400-2300 körül) írásos dokumentumokkal bizonyítható, régészetileg pedig az egész 3. évezred folyamán igen nagy valószínűséggel feltehető (Burney-Lang: *Die Bergvölker Vorderasiens*. - A korai transzkaukáziai műveltség etnikuma). Az is bizonyítható, hogy ezek az északi területek állandó és szoros művelődési kapcsolatban álltak a szumér, majd az akkád kultúrával, amelyekkel határuk is közös volt. Elhihető, hogy ilyen viszonyok ismeretében ezek a hurrik több mint ezer évig csak arra vártak, hogy holmi kóborló, barbár árjaktól istenneveket vehessenek át? Tudnivaló ugyanis, hogy az árják még indiai bevándorlásuk idején is teljesen kultúrálatlan barbárok voltak.“ (Götz: *i. m. I. 81-87*)

„A *REALLEXICON DER ASSYROLOGIE* V. kötete szerint a Kr. e-i 2. évezredben Mezopotámiában indoirániak nem éltek!“ (Götz: *i. m. II. 97*)

A hurrik legfontosabb dokumentumai *UGARIT*-ban (*RAS SAMRA*) maradtak fenn. „A város eltemetett romjait véletlenül 1928-ban fedezték fel. E romokat egy francia expedíció ásta ki 1929 és 1933 között; a feltárás 1946 után is folyt. A talált irodalmi hagyatékok számát illetően a lelet rendkívüli gazdag és eredeti anyagot adott. A város neve a Mariból, az Amarna levelezésből és a Bogházkői hittita okmányokból származó adatokban szerepel. Az őslakók a színhelyet a negyedik évezred folyamán szállták meg. A város a 24. és 22. század folyamán tűzvész áldozata lett. ... A 19. század folyamán Egyiptom szövetségese volt és egyiptomi befolyás vagy ellenőrzés alatt maradt több száz évig. Ugaritot egy hódító *HURRI* arisztokrácia kormányozta a 18-19. században. A 18. és 19. egyiptomi dinasztia ideje volt az ókori Ugarit virágkora. Ebből a korból származnak az itt talált emlékek és doku-

mentumok.

A várost Kr. e. 1365-ben egy hatalmas földrengés elpusztította, de újjáépítették. Azonban a tengeri népek invázióját (kb. Kr. e. 1200) nem tudta kiheverni: totálisan és örökre kiürítették. A romok között a legmélyebb benyomást a 15. századból származó várpalota teszi. Itt találták meg a királyi irattárat. A templom-negyedben több templom állt. Itt találták a vallási és mythológiai szövegeket. Ráadásul az egyszerű lakások a kánaáni népek bronzkori életkörülményeire világos fényt vetettek.

Az irodalmi hagyaték több száz szöveget tartalmaz. Ezeket akkád ékírással, egyiptomiul, kánaáni ékírással és ugariti kánaáni alfabetikus írással írták, amely a felfedezés előtt ismeretlen volt. A királyi palota irattára adminisztratív és gazdasági okiratokat tartalmazott. Ezek hozzájárultak a kor politikai és diplomáciai történelmének megismeréséhez. ...A személynevek számos jegyzéke Ugarit népének és szomszédaiknak nemzetiségi összetételét mutatja. A bibliai tanulmányok szempontjából a vallási és mythológiai szövegek jelentősége még fontosabb volt. Ezek a kánaáni vallásra vonatkozó első irodalmi okmányok, amely vallásra az Ó-Testamentum annyit hivatkozik. A kánaáni istenek, akiket a csak nevükről ismertünk, azonosíthatók lettek mind személyükben, mind működésükben és Kánaán mitológiájában. A kultikus gyakorlat számos szertartása, amelyeket csak hivatkozásból ismertünk, felismerhetők lettek a kánaáni kultikus szertartásokban, amelyek lényegesen befolyásolták az izraeli kultikus szertartásokat. A kánaáni mythosz nem csupán előadás jellegű volt: a mythosz a kozmikus fejlődés története, amelyet a kísérő szertartás újból megelevenített. A kánaáni és a héber irodalmi párhuzamok száma nagy volt és ma nyilvánvaló, hogy a héber irodalmi formák, amelyek sok tekintetben eredetiek, nem a héberek alkotásai, azokat ők egy nagyobb kultúrából vették, amelynek Izrael része volt. Az ugariti költészet bibliával való párhuzamot bizonyít. Ugaritban és az Ó-Testamentumban számos irodalmi kifejezés vagy mythológiai hivatkozás található: a Bálra és Jahvera használt jelző: a fellegek lovasa; a mythológiai szörny Lothan a bibliai Leviathan megfelelője, stb.“ (McKenzie: Dictionary 907.)

„...Az istenek lakhelye Észak mythologikus hegye, *SAPAN* (a Bibliában *SAPOM*). A pantheon feje *EL*, az istenek ősapja, kit gyakran *EL A BIKÁ* névvel jelölnek. Ő egy tiszteletreméltó személy, de főhatalom nélkül és nem is aktív a mythosban, amely fiai és lányai körül forog. Köztük kétség kívül a legnagyobb *ALEYAN BAAL*, akiben az Ó-Testamentum *BÁL*-jára ismerünk. A leggyakrabban címei: *FELHŐK LOVASA* és a *HATALMAS*. Ő a hím alapja a termékenységnek, akinek az évenként megismétlődő halála és feltámadása képezi a mythikus kör központi eseményét. Miként *HADD* vagy *HADAD*, ő a vihar istene...” (McKenzie: Dictionary 908.)

A hurri név eredetét (nagy valószínűséggel) az egyik - Ugaritban talált elbeszélő költeményben, *KERET* legendájában találjuk meg. „*KERET*, *EL* kedvence, elveszti fiait. *EL* parancsára seregével megtámadja *UDUM* királyát, *PABEL*-t és a várost lerombolással fenyegeti, ha nem kapja meg feleségül *PABEL* lányát, *HURRIYA* hercegnőt. *HURRIYA* fiaikat szül neki. Később *KERET* súlyosan megbetegszik és *EL* küldöttje gyógyítja meg. Itt megszakad a töredék, amely nagy valószínűséggel a természeti mythosz egy változata.” (McKenzie: Dictionary 908.)

* * * * *

A Kr. e-i 3. évezred második felében a lovaglás feltalálásával és a lovas fegyvernem megszervezésével egy új történelmi faktor vonult be az emberiség történetébe. „A lovaglást feltaláló és fokozatosan kifejlesztő és a lovas fegyvernemet megteremtő, saját társadalmát ilyenre szervező Káspi-nép gyakorlatilag az ókori világ urává válik több, mint két évezredre.” „Az első írásos értesítések „kasszu” néven emlegetik őket a 2. évezred első századaitól kezdve. Az utolsó szumér hatalmi góc megdöntésével az élre került akkád-sémi városban, Babelben, Hamurápi korában vezették be a lóhasználat és a harckocsik új, modern találmányát és Hamurápi győzelme Larsza elaggott uralkodója felett, nem kis mértékben éppen ennek volt köszönhető. A lovakat babilon a „kasszuktól” importálta azokkal a szakemberekkel együtt, akik a lovakkal és harckocsikkal bánni tudtak. ... Hamurápi dinasztiájának bukása után a kasszúk kezébe kerül a Babel feletti uralom és Elő-Ázsia nagy része feletti szupremácia közel hat évszázadon keresztül. Birodalmukat, amelyet ma általában Babilóniának nevez a tudomány, a kasszúk „KUR-TEN-IZ”-nek, „Teniz országának” nevezték. Az első kasszu uralkodó, *GANDÁS*, Kr. e. 1746-tól 1731-ig uralkodott. *KURTENIZ-BABILON* hatalmát és a kasszu dinasztia főségét félezer éven keresztül még csak kétségbe sem merték vonni Elő-Ázsiában és ennek alapja a világtörténelem első és akkor még valószínűleg egyetlen lovasságában rejlő szuperioritás volt.” (Padányi: i. m. 210-212)

A kasszu lovas társadalom nem olvadt be Babilon sémi lakosságába; a dinasztia hadseregét magára hagyta, amely a szűkebb katona-vezetőire lett utalva; így a hadsereg élte a saját belső életét a zárt ősi, vérségi keretei között, a saját területén. Mindebből automatikusan kifejlődött a generációk folyamán a nép tömegében a különálás és az öncélúság sorsérzése, a vezetőkben pedig az autonómia becsvágya.

„Babel kasszu uralkodói egyre inkább engedményekkel kénytelenek biztosítani a kezükből kicsúszott hadsereg tényleges vezetőinek lojalitását, s ezek az engedmények az autonómia állandó bővüléséhez vezettek.... Ez a fejlődés gyors. Kétszáz évvel a kasszu katonakirályság megalapítása után az új lovasság már állam az államban, s a lovastársadalom vezetőjének apáról fiúra szálló méltósága már politikai, sőt külpolitikai jelleget ölt. Kr. e. 1530-ban az akkori király, II. *BURNABURIÁS* már autonóm területnek kénytelen elismerni a katona-tartományt és a parancsnok, IV. *PUZUR-ASSZUR*, már afféle fejedelem. Újabb másfél évszázad múlva, 1360-ban a király főhatalma csak névleges és „*ASSZIRIA*”, mint önálló katonaállam, de facto már megszületett. ...A rohamosan bontakozó katona-állam névleges urát, a Babelben székelő királyt és birtokállományát egyenlőre még nem bántja, de a

KURTENIZ katonatartománya mellett elterülő MITANNIT hettita szövetségben már megtámadta, legyőzte és a hettitákkal megosztotta a területén. Katonai bázisának elvesztése után a kasszu királyságnak napjai meg vannak számlálva s a kasszu uralkodót nemsokára szemita elemek forradalma távolítja el a babilóni trónról és helyére szemita dinasztia kerül.

„Az új lovasszervezet természetesen nemcsak az a mennyiség, amennyi annakidején Babilont „kasszu“ néven meghódította s idők folyamán „ASSZIRIÁVÁ“ alakult. Maga az új nép, a rezervoár ott él az Elam és a Káspitenger között s más új lovas törzsek és nemzetségek is hajtanak végre az idő folyamán a „kasszakra“ emlékeztető vállalkozásokat. (Az Egyiptomot megszálló „HIKSZOSZOK“ valószínűleg szintén ilyen új katonacsoport voltak a 13. században.) A kasszu birodalommal szomszédos „Mitanni“-nak is van lovassága, Kr. e. a 12. sz.-ban a Van-tótól keletre, az Urmia-tó vidékén is alakul egy, a forrásokban „UZZI“-nak, más helyen „HAYASHA“-nak, ismét más helyen „KUM-UZZU“-nak literált új katonaállam. Így az eleinte kizárólagos és szinte monopolisztikusan domináló kasszu-asszír lovashatalom mellé fokozatosan más lovashatalmak nőnek fel, különösen attól kezdve, mikor Mitanni megdöntésével az ottani lovas társadalmi kötelékek szétszóródnak.“ (Padányi: i. m. 216-218).

„A Babilont ellenőrző kasszu lovastársadalom politikai önállósulása után a hatalmi súlypont Asszúrba tevődik át és ez azonnal megmutatkozik abban, hogy a kasszu birodalommal a jelek szerint baráti és fajrokonni viszonyban levő szomszéd nagyhatalom, „MITANNI“ Kr. e. 1360-ban már áldozatul esik az éppen csak hogy önállósult és központjának, Asszúrnak neve után az utókor által „asszír“-nak nevezett katonaállam hódításvágyának. „MITANNI“ területben nagyon megcsonkítva kerül ki a koncentrált asszír-hettita támadásból, amennyiben nemcsak birtokállományának legnagyobb része és nagyhatalmi állása veszett oda, hanem a megmaradt csonk is a hettita birodalom vazallusa lett. Lovashadereje felbomlott, s talán ez is vezetett megsemmisítő vereségéhez, legalább is erre mutat az az egykorú adat, hogy Mitanniból „negyven lovas nemzetség“ költözött át a Hettita birodalom területére, ahol a kútfők szerint igen megbecsült helyet, egy külön katonai kasztot alkottak „MANDA“ néven. ...A Földközi-tenger medencéjéből Elő-Ázsiába törő - vagy talán oda visszatérő - népek, az un. „TENGERI NÉPEK“ inváziója 1200 körül megsemmisíti ezt a birodalmat. Ebben az időben a Manda „negyven nemzetsége“ elhagyja ezt a területet és SZUBARTU szívében a nagy tavak vidékén, UZZU-ban telepedik le nemzetségfőinek a „KÁLOKNAK“ vezetése alatt.

Körülbelül ugyanerre az időre esik az utolsó kasszu uralkodót eltávolító szemita forradalom Babelben (1171), ami a város üldözött kasszu lakosságának elköltözését vonta maga után. A menekülő kasszu lakosság sok valószínűség szerint a Van-tó környékére költözik. ... Mintegy nyolcvan évvel korábban a bábéli kultikus központ megszűnt s annak kiterjedt papi szervezete testületileg elhagyta Babelt és a VAN-TÓ mellé költözött, ahol egy új kultikus központ alakult ki. ... Ezt az egyébként igen magas fokú civilizációt és kultúrát nevezi a tudomány KÁLD, vagy CHALDEUS CIVILIZÁCIÓNAK. A Kis-Ázsiából érkező manda nemzetségek ennek a civilizációnak a keretében, de a másik, a Van-tótól keletre fekvő URAMI-TÓ környékén helyezkednek el.

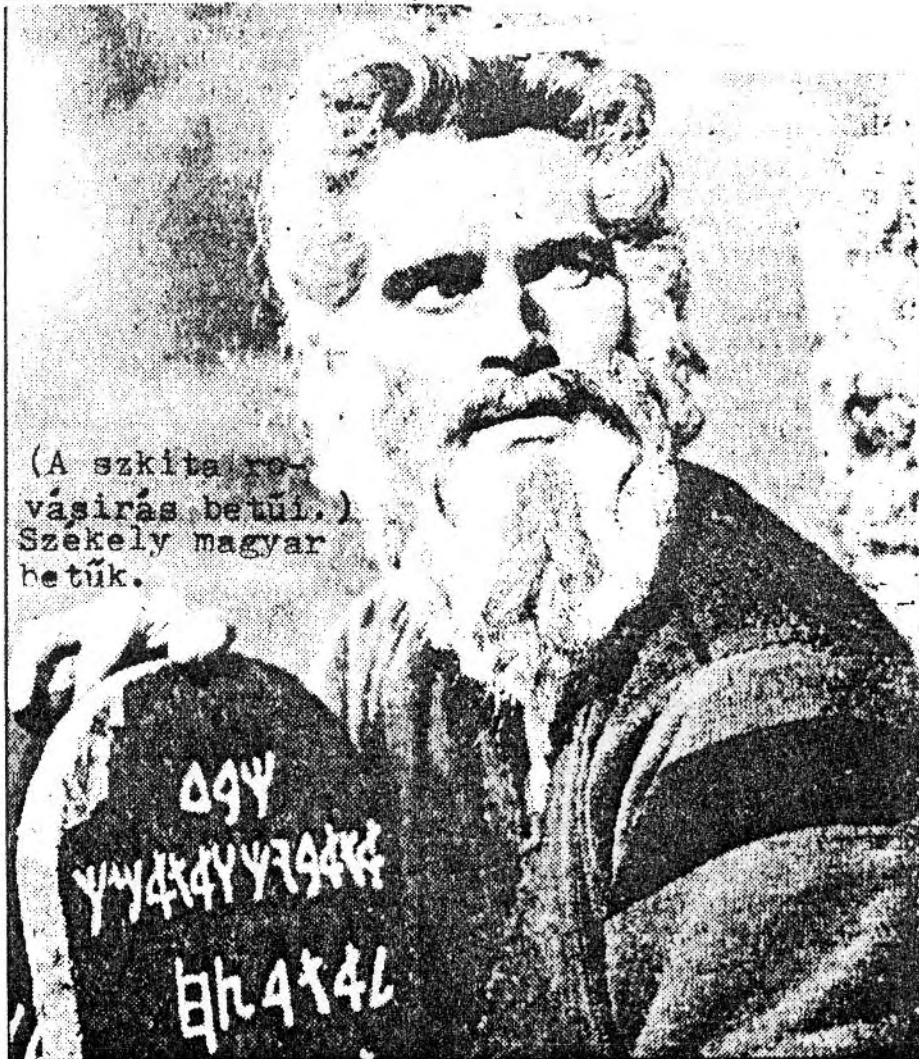
Mikor I. TUKULTI-APAL-ASSZUR király 1101-ben Asszíriához csatolta Babelt és ugyanekkor a Van-tó déli szomszédságában fekvő maradék Mitannira is sor került, annak lakossága hanyatt-homlok menekült az elviselhetetlen asszír uralom elől. A menekülők egy része, az egykori katonai kaszt maradványa, szintén erre a vidékre költözik, ahol a „negyven nemzetséghez“ csatlakozva egy különös, nemzetségi „tanácsköztársaságot“ formálnak ki Kr. e. 1070-ben. Ez az alakulás talán káld birodalmi keretben létesült. Ebben a keretben azonban nem sokáig marad, mert öt emberöltővel később, a Kr. e. 9. század vége felé már önálló királysággá alakul. Ezt a királyságot nevezik el az asszírok „URARTU“-NAK. ... Ez a terület assza-chus-új terület vagyis a bábéli kasszu mágusok éppúgy, mint a mandák és a mitanniak közvetlen rokonok által lakott területre jöttek.“ (Padányi: i. m. 224-226)

„A khorezmi állam népei sorában legjelentősebb volt a HURRITA NÉP. Történelmükkel és nyelvükkel - amelyet az urál-altájéhoz csatol - I. M. DJAKONOV szovjet tudós foglalkozott. Az eredetileg az AMU-DARJA alsó folyásának vidékén élő khorezmi uralkodók minden igyekezete az volt, hogy nyugatra terjeszkedjenek és ez véglegesen sikerült is nekik, amikor TARKÁNJAİK vezetésével Kr. e. 822-ben végleg megsemmisítették SAMSI-ADAD asszír uralkodó seregeit és elfoglalták tőle az Urmia-tó, azaz a mai Örményország területére eső vidéket. Így ez sem az indo-európai, sem a szemita fajhoz és nyelvhez nem tartozó nép beleékelődött a nagy asszír kultúrterületbe és magával vitte az óperzsa nyelvben eddig ismeretlen „Nap fiai“ fogalmat. Még erősebb lett a KHOREZMI BIRODALOM, amikor Kr. e. 721-ben az asszírok Palesztina nem-szemita törzseit a szomszédos Médek Birodalmának északi részén letelepítették kényszervándorlással. Ezek közül a törzsek közül CERAM: „Narrow Pass - Black Mountain“ tanulmányából ismerjük az egészen magyarosan hangzó és Urmia-tó vidékén még ma is ismert, településtörténetileg adathozható ARAD, MESE, PETES, KESKES, IRUN, KISVADNA, KEREB, EKERET, KADES ÉS REKE nevet. Az áttelepített törzsek összefoglaló neve „HURU“ volt, amit az asszír ékírások őriztek meg, mint Palesztina nevét, ahonnan a jelzett törzseket 721 év folyamán az „Uj Hurru“ állam területére telepítették. Média területéről azonban az új telepések hamarosan kénytelenek voltak északra menekülni, Urartu baráti népeihez, amikor még az asszírok hatalma alatt álló MÉDIA függetlenségi harcai megkezdődtek és amíg DEJOK 708-ban Kr. e. megalapította a független Méd Birodalmat.

A hurrita-khorezmi államszervezet, törzsek tömörülése, védekezés volt a szemita és irán-indo-európai népek nagy tengerében. Így egy állandó északi irányú vándorlási folyamat figyelhető meg náluk. Egyes törzsek, amelyekből később alakult ki Baktria, Sogdia stb. maradt még régi helyén, de a khorezmiek székhelye mindig észra-

THE TORONTO STAR
Thursday, February 18, 1988

Research unable to substantiate biblical Exodus

(A szkita ro-
vásírás betűi.)
Szekely magyar
betűk.

No hard evidence: Moses (Charlton Heston in Hollywood's *The Ten Commandments*) led the Jews from Egypt to the Promised Land. But modern science raises questions about the Exodus.

A szkita rovásírás betűi. Székely-magyar betűk

kabba vonult, ahol végül is megállapodnak kb. Kr. e. 261-ben, amikor Baktria is kikiáltja függetlenségét. (Fehérné: .. Rovásírás .. 114-115)

„Vizsgáljuk meg azonban közelebbről, mit mutatnak a leletek. Mint minden ősi korban, úgy itt is a kerámiát használhatjuk útmutatónak. A korai transzkaukáziai műveltség tipikus kerámiájának előfutárait a grúziai Samele Klde, Csiatura, Zopi leleteiben, valamint Jereván mellett, Sengavit 4. évezredbeli településében találjuk meg (a szovjet régészet „proto-Kura-Araxes” típusa). Ide, az ARAXES völgyébe helyezhetjük a kultúra központját, bár a feltárások csekély száma miatt e kérdésben még nem mondható ki az utolsó szó.

Ezekből a kezdetekből alakult ki, még 3000 előtt, az egységes transzkaukáziai kerámia. Ennek az edényművességnek igen közeli párhuzamait találták meg a közép anatóliai Alaca-Hüyük kb. Kr. e. 2500-ból származó fedelmi sírjaiban, de tömegesen előfordul az észak-szíriai Amuq-síkság és Palesztina számos, szintén e korhoz tartozó telepén is. Ez utóbbi palesztinai kerámiát, a Jordán-völgyi első lelőhely után Kirbet-Kerak-árunak nevezi a szakirodalom. A további ásatásokból azonban kitűnt, hogy ez valójában nem más, mint a korai transz-kaukáziai műveltség tipikus kerámiájának egyik változata. Megállapíthatjuk tehát, hogy már a 3. évezred közepén transzkaukáziai népcsoportok jelentek meg Közép-Anatóliában, valamint Szíriában, Palesztinában, megelőzve ez utóbbi helyeken a szemita amoritákat. 2100 körül ez a tipikus kerámia Kilikiában is feltűnik, Észak-Szíriában, Észak-Mezopotámiában - a KABUR folyó környékén - pedig már az akkád-korban megtalálhatók ezek az edénytípusok - mégpedig nagyszámú hurri személynévvel társulva az egykori írásos emlékekben. Ez a körülmény kétségtelenül bizonyítja egyrészt a hurrik és a korai transzkaukázusi műveltség népességének azonosságát, másrészt pedig azt, hogy a szubar-szubur-szubir népnév alatt is a hurrikat kell értenünk, - vagy legalábbis ezek egy részét.

A HURRIK NYELVE ragozó nyelv volt. A nemzetközi nyelvészet egybehangzó megállapítása szerint sem a szemita, sem az indogermán nyelvekkel nem rokonítható. Egyes nyelvi jelenségei a szumér felé mutatnak, de a ránk maradt nyelvemlékek csekély száma egyelőre nem enged meg definitív nyelvazonosítási vizsgálatokat. A későbbi urartui nyelv azonban kétségtelenül a hurri fejleménye.

A hurriktól nyugatra - Kis-Ázsiában - a 3. évezredben a hattí népeket találjuk. Ezek nyelve szintén ragozó és sem nem szemita, sem nem indogermán.

Továbbá nem hagyhatunk figyelmen kívül egyes, a szubar-szubur-szubir ország- és népnévvel kapcsolatban felmerülő, nagyon jelentős összefüggéseket sem, amelyekre tudomásunk szerint először Padányi Viktor mutatott rá „Dentumagaria” c. könyvében (123-126. és 241-245. old.). Ezek a népnév-párhuzamok annyira meglepőek, hogy szükségesnek tartottuk megvizsgálni Padányi adatainak hitelességét.

Mint láttuk, a „SZUBAR” megnevezés a Mezopotámiától északra elterülő régiót és ennek lakóit jelentette. A 2. évezredben ugyan e területekkel kapcsolatban többnyire hurrikról olvasunk az asszír-babilóni forrásokban, de maga a „Szubar-ki” név is tovább él a szemita „SZUBARTU” alakban, - főleg a „Mitanni”-nak is nevezett hurri állam megjelölésére, valamint Asszíria nevéként is, egészen a 14. századig. (Fischer: Weltgeschichte, VI. fej.). Sőt még az 1. évezredben is többször előfordul Asszíria neve helyett. Ehhez azt is tudnunk kell, hogy már az eredeti, 3. évezredbeli „Szubar-ki”-fogalomba is beletartozott a későbbi Asszíria, majd a 2. évezredben, a Mitanni birodalom virágzása idején Asszíria sokáig e birodalom szerves része volt, sőt népessége is nagyon erősen keveredett a hurrikkal az 1. évezredben pedig az új-asszír birodalom főellensége a hurri utódállam, Urartu volt, melynek határai az Asszír Birodalom legnagyobb kiterjedése idején is Ninivétől alig 50 km-nyire húzódtak.

Ezek az adatok - önmagukban véve - kétségtelenül magyarázhatók lennének olyasféle irodalmi közhelyekként, mint ahogy pl. a bizánci vagy a nyugat-európai források a különböző népvándorláskori népeket egyaránt gyakran szkítának nevezik. Vannak azonban olyan adataink is, amelyek ezt a „toposz”-értelmezést nem engedik meg, mert arra mutatnak, hogy a transzkaukáziai-örményországi régióban ősidők óta kellett élnie egy népnek vagy népcsoportnak, amelynek neve a szubar-szubur-szubir elnevezésnek alapjául szolgált. Még meglepőbb azonban, hogy e néppel szoros összefüggésben, ennek mintegy társaságában, sorozatosan megjelenik egy másik népnév is, mégpedig „mada”, „mata”, „manda”, „mita”, stb. alakban. A „MADA” népnév először - minden kétséget kizáróan - AMMIDITANA óbabiloni király egyik feliratában tűnik fel Kr. e. 1600 körül, bár egyes BOGHÁZKÖY-i hetita szövegek már NARAMSIN akkád király idejébe (kb. 2300) helyezve is említene „mada” népet. (Ungnad: Subartu) De maga Mitanni neve is ide tartozik a 2. évezred közepéről. Majd az 1. évezredben ULMAN-A AREDU (görög-héber torzítással „SALMANASSAR”) asszír király említi ismét a „matai” vagy „madai” népet az Urmia-tótól keletre (836-ban). Ettől az időtől kezdve a „szubar” és „mada” népnevek párhuzamos előfordulásait már összefüggően szakadatlan láncolatban tudjuk adatolni.

Visszatérve a korai transzkaukáziai műveltség tárgyalására, a felvázolt régészeti és írott emlékek alapján leszögezhetjük, hogy kialakítói és hordozói csakis a hurri népek lehettek, akik viszont a szubarokkal azonosak. Állandó és szoros kapcsolatokban álltak az egykorú szumér-akkád kultúrával, ennek mintegy provinciális függvényei voltak. Ugyanakkor az ősi kis-ázsiai hattí népekkel is élénk összeköttetéseket tartottak fenn, és minden jel szerint keveredtek is ezekkel (Alaca Hüyük). Telepeiket a Kaukázus gerincétől északra is megtaláljuk. Azt is láthattuk, hogy az asszerbeidzsáni Ilani-Tepén jelenik meg először a fésűs díszítésű kerámia a 4. évezred elején. (Götz: i. m. I. 21-27.)

Az archaikus Khorezm

„Az az archeológiai datált időpont, amikor *Khorezm*ben új *ethnikai elemek* bukkannak fel, - valószínűleg az Iráni fennsík keleti széléitől a *Murgáb*, vagy *Amu-darja* mentén előnyomuló *CHURRITA*-törzsek, - egybeesik az al-Birúni szerinti khorezmi időszámítás kezdetével, mely az *i.e. tizenharmadik évszázadra* tehető. Birúni ezzel az időponttal köti össze az isteni hős, *SZIJÁVUS* Khorezmbe érkezését és a khorezmi birodalom megalapítását.

Szijávus (más változat szerint *SZIJÁVACHS*), - az i. u. 10. század végéig uralkodó ősi khorezmi dinasztia mítikus őse - fontos helyet foglal el az iráni mitológiában és eposzban.

Szijávust Szijávansan néven már az *Avesztá* is ismeri. A *SÁHNÁMÉBAN* Szijávusról terjedelmes fejezet szól.

Szijávus, *KEJ-KÁÚSZ* (az *Avesztában Kava Usza*) fia, aki a *Kajánidák*, az iráni hagyomány legendás második uralkodó családjának második királya. Titokzatos, gyönyörű leánytól született, akit *KEJ-KÁÚSZ* harcosai egy erdőben találtak *TURÁN* határán (úgy látszik egy erdei istennő, egy dryasz ősi alakja). Szijávus születésétől kezdve (születése anyja életébe került) mindenkit ámulatba ejt földöntúli szépségével. Visszautasítja mostoha anyja bűnös szenvedélyét, ki ezért megrágalmazza. *Szijávusnak* fekete paripán arany sisakban tűzpróbát kell kiállnia, hatalmas lángok között kell átugratnia. Az istenítéletből azonban győztesen kerül ki és visszaszerzi becsületét, majd résztvesz a *Túrán* elleni hadjáratban. A háború befejezése után *AFRÁSZIJÁB* turáni királyhoz látogat el, ki nek leányát nőül veszi. Apósától *Túrán*ban egyes területeket kap ajándékkul, melyeken *KANG-DÍZ*, vagy *KANG-i-Szijávachs* gyönyörű várát építi fel. Ismét rágalom áldozata lesz és az *AFRÁSZIJÁB* által titokban ellene küldött gyilkosok kezétől esik el. Szijávusért fia áll bosszút.

KEJ-CHOSZROV, az *Avesztában KAVA HAOSZRAVA*, aki diadalmasan leszámolt hitszegő nagyatyjával (illetve dédatyjával) s egyesítette az „*árja földeket*” és a khorezmi hagyomány szerint az *első khorezmi dinasztia*t alapította.

Kétségtelen, hogy „hisztorizált” mítikus elbeszéléssel van dolgunk.” (*Tolsztov*)

HIPPOKRATES, az orvostudomány atyja szerint a szkíták altáji - mongoloid fajúak voltak. Ebbe a fajtába tartoztak a masszagéta népek is. (*Corpus Hippocraticum: De aere, aquis, locis*).

„A khorezmiek Strabón szerint a masszagéta népek csoportjába tartoznak, kiknek neve is („nagy geták”) válasz a trák-geták és a tira-geták („dnyeszteri geták”) nevére. A khorezmiek szomszédai északnyugaton és északkeleten a dahák törzsei.” (A szkíták iránsága mellett csupán néhány „iráni hangzású” név szól. *MORAVCSIK GYULA* „*Bizantinoturcica*” c. monográfiájában (I. köt.) írja, hogy HERODOTS, HIPPOKRATES és PLINIUS szerint a szkíták inkább turániak, nem irániak.)

„Chorezm földjén az ősi indoeurópai törzsek három nagy területe érintkezett: az *indoirániaké*, ezek kialakulásának központja minden jel szerint az Iráni-fennsík keleti vidékein, a mostani Nyugat-Afganisztán területén feküdt és hasonlóképpen felölelte az Amu-darja felső folyását is; a *trák kimmereké*, akik az Aral-tó mellékét és a Káspitenger mögötti szteppéket lakták és távolabb nyugatra a Duna medencéig hatoltak; végül a *szakáké*, vagy *szkitháké*, akik Belső-Ázsia szteppéinek és hegységeinek keleti határvidékeit foglalták el.

Az *Avesztá* azon mondáinak csoportja, melyek az első *KAJÁNIDÁK*, különösen *Szijávansan* és *Hanszrava* hőstetteivel kapcsolatosak, tavakban gazdag vidéken *Urvától* (Sachau szerint = *Urgencs*), a *Vorukas-tótól* (=Aral-tó) és a (Szir-darja alsó folyásánál lakó) a dáhok és a szarmaták (a volgamenti sztyeppét lakó szarimok) földjétől nem messze alakul ki. Itt, a *Vorukas-tó* közelében, annak csatornák alkotta szigetein, vagyis az Amu-darja deltájában alakul ki a „*hét karsvar*”, - a legrégebben betelepült terület, ahol a szent bikán, *Szarszaokon* megjelennek az első emberi nemzedékek.” (*Tolsztov: i. m. 85-89*).

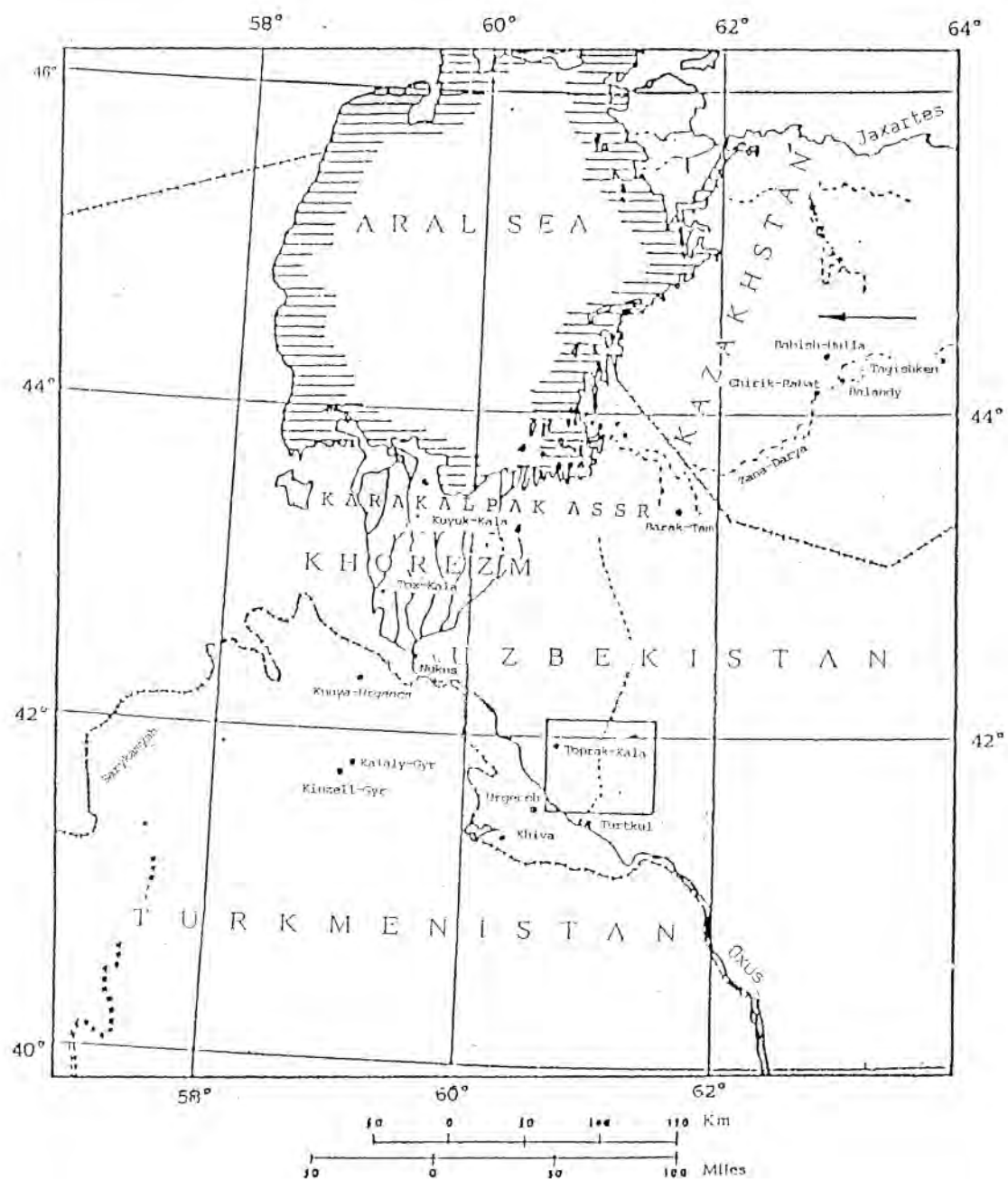
„Ez a vidék az *i.e. második évezred közepe táján száradt ki, lehetséges, hogy az Amu-darjának a szultan-Uizdag nyugati szakaszán történt áttörésével és mai medrének kialakulásával kapcsolatosan. Lehet, hogy az Amu-darja felső deltájának földrajzi helyzetében beállott e változások nyomán a delta másodszori betelepülésével függött össze azoknak a déli törzseknek gyarmatosító mozgalma is, melyek itt a dél-khorezmi tó környékén lakó törzsekkel találták szembe magukat.*

A társadalmi életnek archaikus formái nem zavarják a *társadalmi rend alapján való megváltozása gyorsan végbemenő folyamatát*. Ez a folyamat mindenekelőtt a masszagéta szteppék szívében, a *khorezmi oázison* zajlott le.

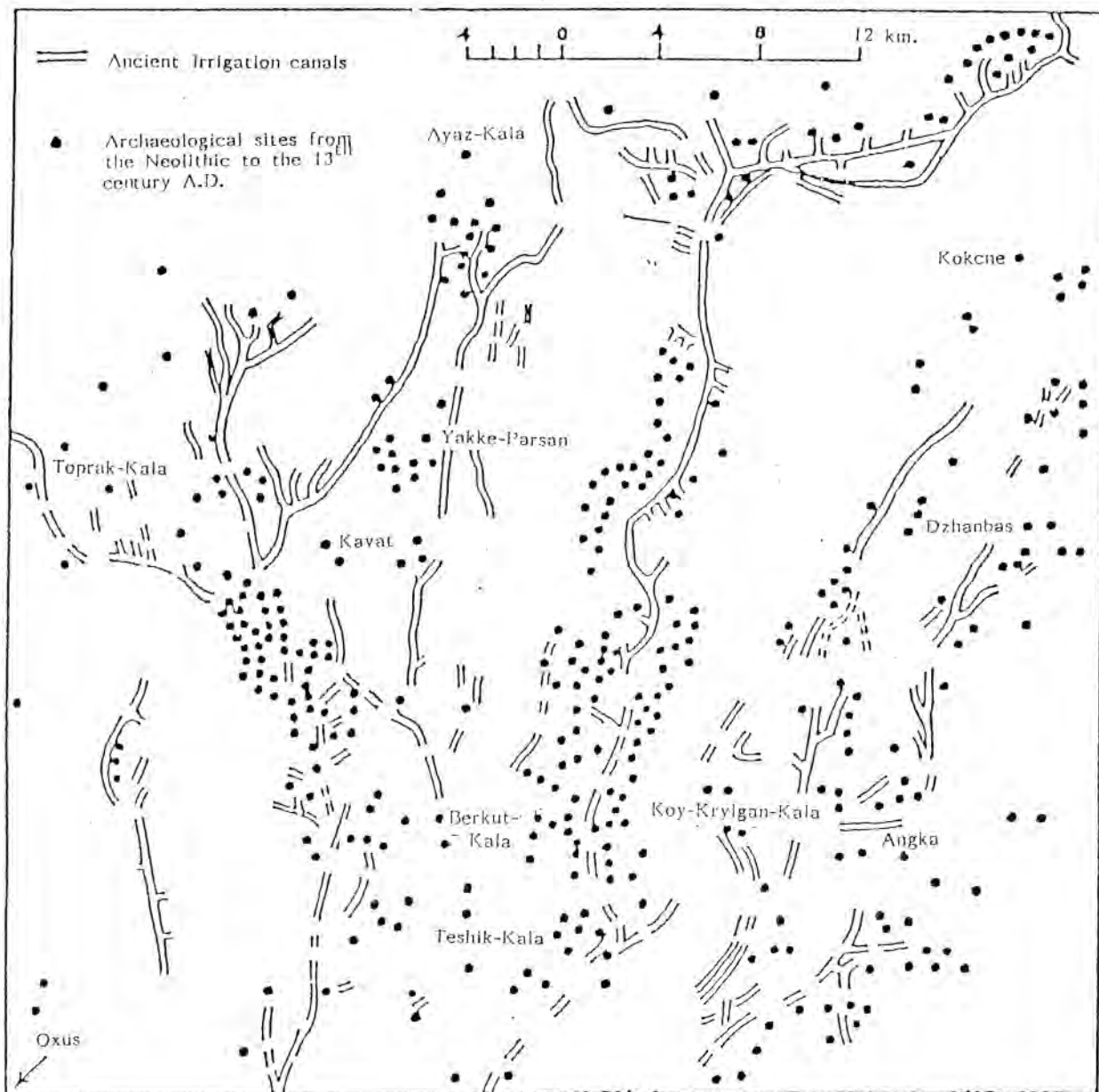
Döntő szerepet játszik itt az öntözéses földművelés fejlődése; ennek alapja a hatalmas *öntözőcsatornák* e korban megalkotott rendszere. „(A khorezmi civilizáció kifejlődésében döntő szerepe volt az öntözéses földművelés megteremtésének. A még ma is meglévő öntözőcsatorna rendszer keletkezésére, annak időpontjára adat nincs, de tudjuk, hogy a Mezopotámiából érkező bevándorlók ismerték az öntözéses földművelést, amely a Mezopotámiában szerzett tapasztalatokon alapult, mint az egyiptomi.)” A khorezmi nagyszabású *régi csatornahálózat* ebben az időben, ha nem is egészen, de nagyjából már megépült és úgy látszik, már századok óta működött.

Hérodotosznál találunk egy legendát, mely sok tekintetben egy *AL-MAKDISZÍ* elbeszélte, i. u. 10. századi khorezmi mondával egyezik. Ez a *legenda a khorezmi nagy öntözőberendezésekről* szól, melyek működésétől függött a szomszédos törzsek boldogulása.

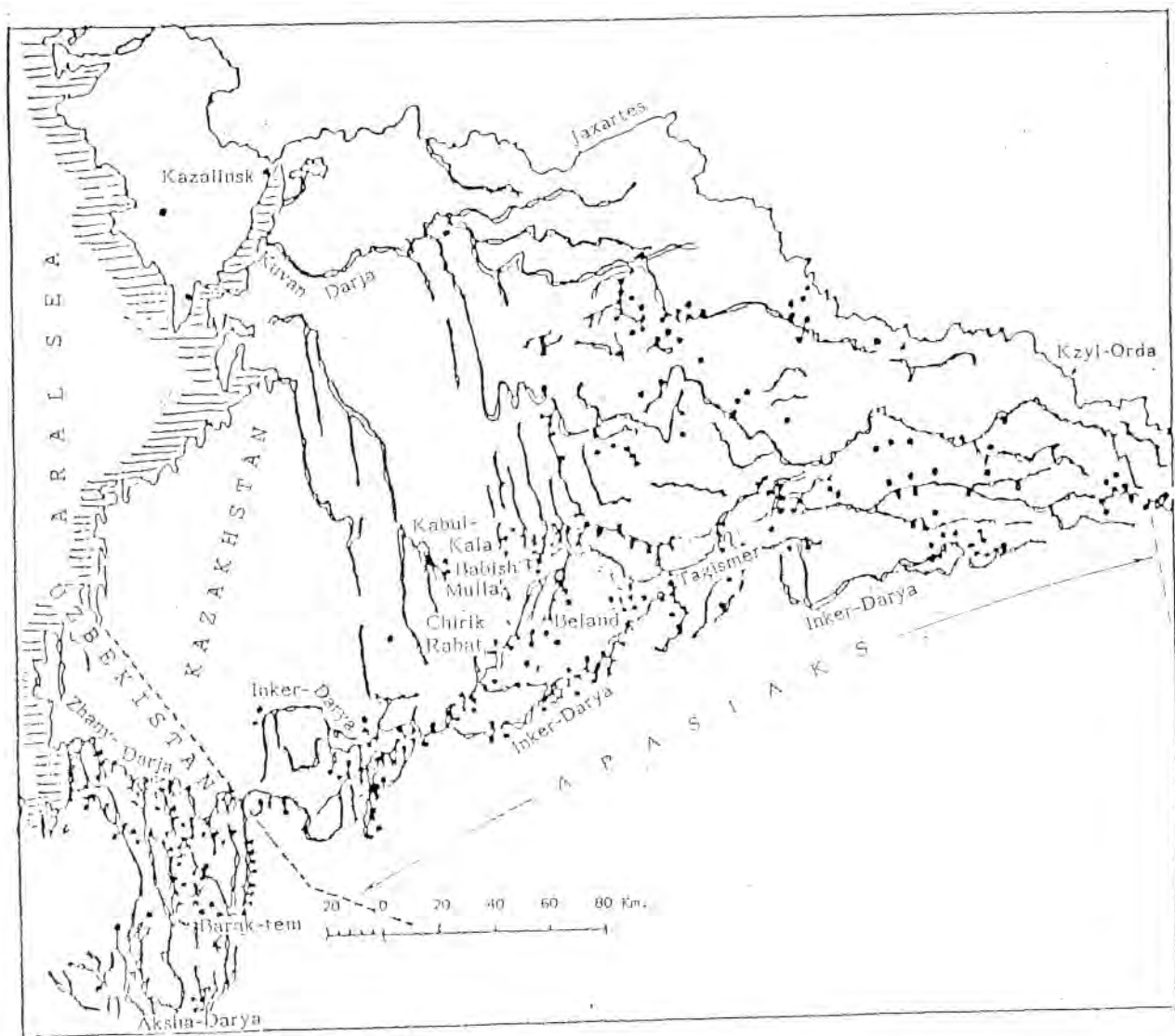
Érdekes, hogy ezeknek az építményeknek a létrejöttével mindkét szerző összeköti az *Amu-darja Kaspi-tó felé*

*Khorezm, Korezmia, a régi szkíta világot és civilizációt meghatározó területek térképe az Aral-tó, vagyis a Maeotisz mentén (lásd Frumkinnál)
(Sz. P. Tolszov után)*

Az előző képen bekeretezett terület felnagyított térképe.
 Baloldalon a Toprak-kala. Egyúttal szaggatott vonallal a csatorna-rendszer főbb ágai (Frumkin)
 (Sz. P. Tolszov után)

A maszagéta, géta, dák, vagy hun települések a térkép nyíllal jelzett részéből (Frumkin)
(Sz. P. Tolszov után)

vezető ága, az *UZBOJ* vize folyásának megszűnését és az Aral-tó kialakulását. Úgy látszik, ebben van valame-lyest igazság és ha az utóbbi esetben bizonyos kronológiai egyezés áll fenn, (mint a *szujargani* telepek rétegei-nek leírásából látható, az i. e. 2. évezred végére és az 1. évezred elejére *esik a víz szintjének újból való* emelke-dése és az itteni telepek elárasztása, az áradás azonban ezúttal csak rövid ideig tartott s ennek oka, úgy látszik, az lehetett, hogy az *Aral-tó méretei jelentékenyen megnövekedtek*) akkor az első esetben a közvetlen összefüg-gés is lehetséges: az öntözési hálózat megalkotásának az lehetett a következménye, hogy a *Szary-kamys és Uzboj felső deltájának* baloldalán a víz sodra jelentékenyen meggyengült.

Bármiként van is, az i.e. 5. században *Khorezm nagyszabású öntöző berendezései nemcsak készen álltak, ha-nem építésük körülményeit máris homályos legendákba kezdték burkolni.*

Úgy hiszem, nem igen tévedünk, ha e berendezések építésének idejét az i.e. 8-6. századra tesszük.

Ilyen öntöző-hálózat megépítéséhez pedig feltétlenül szükség volt erős, *centralizált államhatalomra*, továbbá az adott történelmi időszak folyamán, kényszermunka széleskörű igénybevételére is. Mert politikai centralizáció nél-kül ilyen széles területre kiterjedő öntöző-rendszert nemcsak megépíteni, hanem normális működésben tartani sem lehetséges; még a csatornák rendben tartása is oly nagy paraszti munkát igényel, amely *súlyos terhet ró a parasztagzaldálkodásra*. Az archaikus korban, amikor még éltek az avesztai „katonai demokrácia” hagyományai, természetesen egyetlen állam sem kényszeríthette a szabad masszageta harcosokat arra, hogy ilyen nagysza-bású földmunkák végzését magukra vállalják; érdekes, hogy még a korai középkorban, a *SZÁMÁNIDÁK* korában is, az *uralkodókat trónralépésük idején néha eskü letevésére kényszerítették, hogy nem fognak új csatornákat építtetni.*“

„Az archaikus Khorezm öntöző-rendszere meggyőzően tanúskodik a társadalom fejlődésében végbement éles fordulatról: a 8-6. századi ősi katonai demokrácia nyomában, vagyis a nyugat-iráni államok kialakulásával egyi-dejűleg, esetleg valamivel korábban is, *Khorezmben hatalmas rabszolgatartó állam keletkezik*, ugyanekkor azon-ban a közösség nemzetségi formái és matriarchális hagyományai továbbra is fennmaradtak és megőrződtek.”
(Tolszto: i. m. 103-104)

A PERZSA ÁLLAM adminisztratív rendszerét az ókor egyik legnagyobb uralkodója, DAREIOS HYSTASPIS (uralkodott Kr. e. 522-486.) szervezte meg: 20 satrapiára osztotta az országot.

Közbevetőleg itt kell megemlítenünk, hogy a „...klasszikus források sohasem nevezik a szkítákat a perzsák ro-konainak. Sőt, maguk a perzsák írják a későbbi törökökről, hogy ezek szaka, azaz szkíta fajú népek.” (Götz: i. m II. 48)

MÉSZÁROS GYULA szerint a szkíták Dél-Kaukázus-i eredetűek és csak kb. Kr. e. 1300-ban kezdtek északra vándorolni.

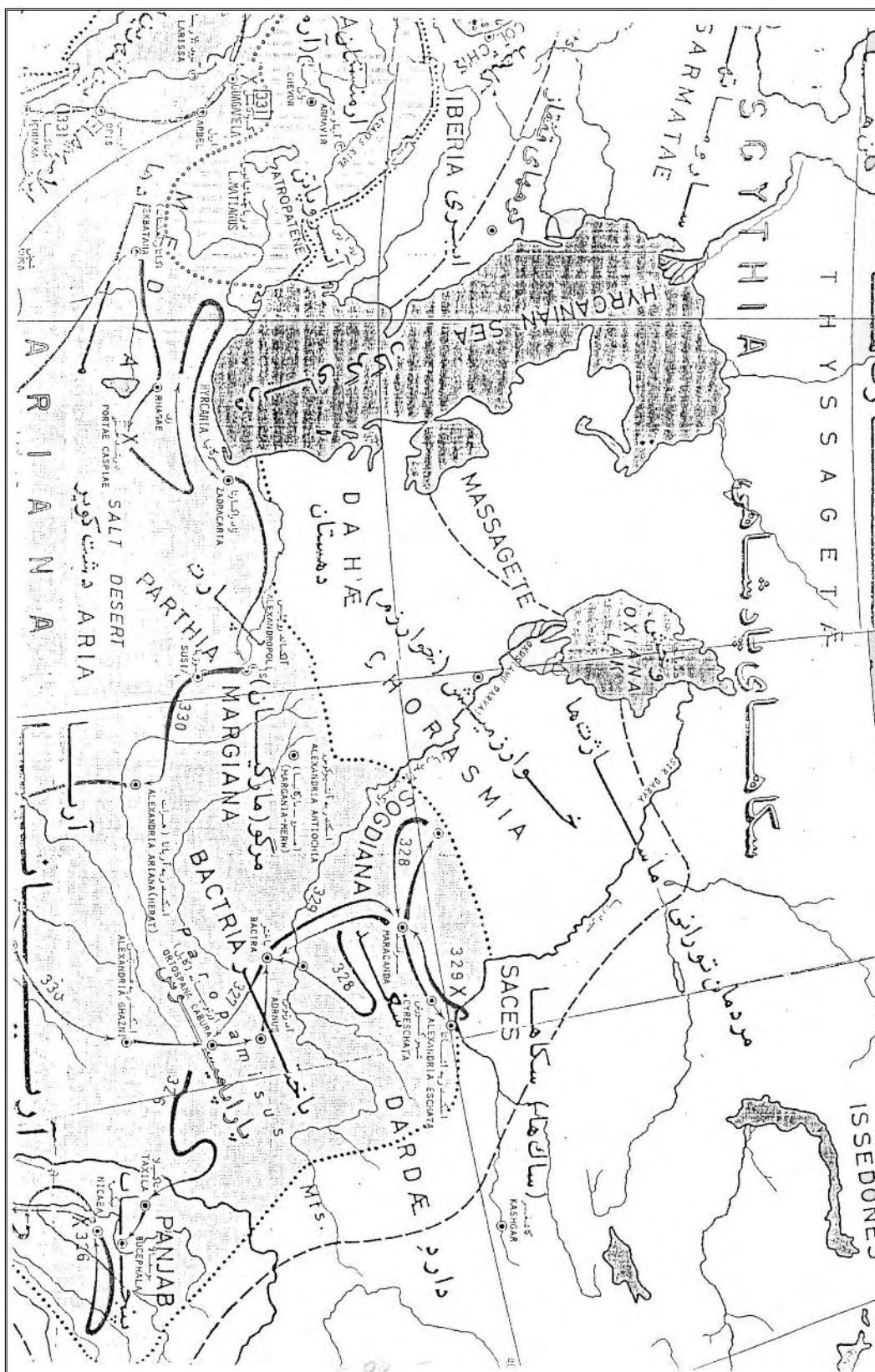
CHOREZM DAREIOS XVI. satrapiájába került. „Ebbe a satrapiába Khorezm, Sogdiána, Parthia és Ariana tar-toztak. HÉRODOTOSZNAK a khorezmi öntözés történetéről szóló elbeszélése szerint Khorezm politikai befolyá-sának övébe tartoztak a *hirkánok, parthusok, ariánok és thamanaik*. Herodotosz munkája képet nyújt a keleten *Szogdiánát* és délnyugaton *Marigiána* kivételével *Khorászánt* hatalma alatt egyesítő *Khorezm* széles befolyási övezetéről.

Minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy az Achaimenida-kor előtti Khorezm hatalmának forrása az az uralkodó szerep volt, melyet Khorezm a számára kimeríthetetlen katonai erőket szolgáltató régi masszageta törzsszövetség vezetőjeként betöltött. Ez a görög-makedón hódítás korában világosan kibontakozó szerep, két-ségtelenül távoli múlt, *Kej-Choszrov* legendás idejére nyúlik vissza. Khorezmnak hatalmas rabszolgatartó ál-lammá való változása azonban a törzsszövetség régi kapcsolatainak felhasználásának terén új irányt jelölt ki: a masszageta törzsek települési helyének szélén lévő *kultúr-oázisok Khorezm* hatalma alá kerültek.

TARN, HÉRODOTOSZ és Sztrabón masszagetáiban, *öt törzs szövetségét látja, melyben a vezető szerepet a khorezmiak játsszák*; ezek a törzsek: a derbikek, apasziakák, attasziak, khoraszmiak és augásziak (augalok).

A MASSZAGETA SZÖVETSÉGBE, szerintünk a következő népek tartoztak: *choraszmiak, apasziakák* (a „vizi szakák”, Khorezm északi határai mentén, az Uzbojtól a Zsany-darjáig, Sztrabón „mocsári masszagetái”-nak felel-nek meg), a *szakaraukák*, (haumavarga szakák, amyrgioi szakai, Khorezm délkeleti határaitól a *Nura-tau hegyéig*, a „hegyeken és síkságokon lakó masszageták”-nak felelnek meg) a *derbikek* (az Amu-darja középső folyásánál, a mostani *Csárdzsou és Buchará* között), a *tochárok* (vagy a Kuvan-darja melletti dahák), az *asziok* (jatiok, aszianok, uszunok, jakszartok, - a Szír-darja középső folyásánál, a mai Turkesztán várostól Taskentig és tovább kelet felé), *attasziok* (augasziok, augalok, - helyüket nem lehet pontosan meghatározni).

Khorezmnak e szövetségben vitt vezető szerepe biztosította számára az uralmat Belső-Ázsia északi és nyugá-ti részei fölött. *Khorezm önként elismerte a perzsa király fennhatóságát és vállalta az adófizetési kötelezettséget*, minden valószínűség szerint azért, hogy fenntarthassa uralmát déli birtokai, *Ariana, Parthia és Szogdiána* fölött, amelyek közvetlenül ki voltak téve a Baktriában és Margiánában lábukat megvető perzsa haderők háborgatásá-nak. Khorezm elérte célját: megőrizte uralmát a XVI. satrapia felett, amely (legalább is eleinte) önálló állam ma-radt, de adót fizetett az Achaimenidáknak, (jellemző, hogy a *hatalmas XVI. satrapia területéről* kevesebb adó folyt be, mint a viszonylag kisebb *XII. baktriai satrapia területéről*).

Nagy Sándor hadműveletei Nyugat-Turkesztán területén
 („SAHAB“ Geographic & Drafting Ins. térképe után)

Ezzel kapcsolatosan igen nagy jelentőségűek Kyrosznak a masszageták és Dareiosznak a „szakák” és európai szkíták ellen viselt sikertelen hadjáratai. Ezek a hadjáratok a szkíta-masszageta szteppe „pacifikálását” kísérelték meg; ez a szteppe ugyanis komolyan veszélyeztette a birodalom északkeleti felének közlekedési vonalait. A független masszageta-szaka törzsek valójában az Achaimenidák birtokait nemcsak hogy elválasztották Khorezmtől, hanem a tőzsomszédságában tanyáztak azoknak az életfontosságú főútvonalaknak, amelyek Hirkaníát, Parthiát, Ariánát, Margiánát, Baktriát és Szogdiánát kötötték össze. A gyakorlatilag szinte független Khorezm azonban, - amelynek uralkodói aligha lehettek különösebben megelégedve a kialakult helyzettel, - a szaka-masszageta törzsekhez fűződő régi kapcsolatait, a masszageta törzsszövetség leghatalmasabb tagjaként elfoglalt helyzetét, messzemenően arra használta fel, hogy formálisan félreállva, minden lehető megtegyen régebbi pozícióinak visszaszerzésére.

KYROSZ hadjárata az Amu-darja középső folyása mellett kulcshelyzetet elfoglaló masszageta törzsek, s mindekelőtt valószínűleg a derbikék ellen irányult. E hadjárat balsikere DAREIOSZT második hadjárat indítására készítette, melyről POLYAINOSZ Sztratagémiáiból tudunk.

A perzsa csapatok nemcsak átvonultak Khorezmen, hanem behatoltak a hátszág északkeleti részébe, az Amu-darja és Szir-darja középső folyásának alsó részébe, az apasziakák lakta területre is. Ez a masszageta szövetség szívére mért csapás volt: a perzsák messze behatoltak a Karakum és Kzyl-kum összes törzseinek háta mögé és ellenőrzésüket kiterjesztették az ottani települések javarészére és a mögöttük mélyen elterülő hátszág-okra is.

POLYAINOSZ elbeszélésében van egy fontos részlet: DAREIOSZ támadásának hírére három szaka király: SZAKSZAFAR, OMARGÉSZ ÉS TAMIRISZ tanácskozára gyűlik össze.

A haditerv szerint Dareioszt az apasziakák földjének belsejébe akarták csalni és miután hadseregét kimerítették és ha a hadsereg a zord vidéken, a sivatagok és mocsarak között még nem semmisült volna meg egészen, akkor DAREIOSZRA hátulról mérték volna végső, halálos csapást. POLYAINOSZ szerint e ravasz tervet majdnem sikerült valóra váltaniuk és bár Dareioszt és seregét valami „csoda” megmentett, a hadjárat kudarcra végződött. Dareiosz szerint a hadjárat győzelmes volt és Szkunchának, a szakák vezérének fogságba ejtésével végződött.

A Dareiosz megsemmisítésére irányuló ravasz terv nem sikerült, de kudarcot vallott Dareiosz hadjárata is, bár a szakák (valószínűleg az apasziakák) egyik vezérét sikerült fogságba ejtenie. A helyzet változatlan maradt. Úgy látszik, ez volt az oka Dareiosz harmadik, stratégiai tekintetben sokkal nagyobb szabású, de szintén sikertelen kísérletének, az európai szkíták elleni hadjáratának (kb. 512 i.e.). Ennek a hadjáratnak a célját csak a szaka-perzsa háború általános fejlődésének világánál érthetjük meg. Perzsia előtt oly sokféle feladat állott, hogy a távoli bárbar ország meghódításának veszélyes és nehéz feladatát alig lehetne elsőrendű feladatnak tartani.

A görög-perzsa kapcsolatok világánál ezt a hadjáratot nem lehet megértenünk. Sőt, ezek a kapcsolatok újabb komoly fenyegetést jelentettek DAREIOSZ hátszágbeli közlekedési vonalai ellen.

E hadjárat, kudarc ellenére éppúgy, mint az előző két, szintén sikertelen hadjárat, bizonyos mértékben megszilárdította a szkíta-perzsa limest. A XERXÉSZ uralkodására vonatkozó adatokból ítélve, Xerxész idejében Khorezm nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is kénytelen volt elismerni az Achaimenida hatalom fennhatóságát s ugyanakkor, legalább is részben, le kellett mondania régi birtokai feletti szuverenitásáról.

A khorezmiak résztvesznek XERXÉSZNEK i.e. 480-ban HELLASZ ellen vezetett hadjáratában, azonban az ARTABAZOSZNAK, PHARNAKÉSZ fiának parancsnoksága alatt álló egyik katonai egységben csak a parthusokkal együtt szerepelnek. Khorezm régi alattvalói, Ariana lakói és a szogdok önálló egységekként szerepelnek, az „amyrgioi szakai” pedig, akik nemrégén még Khorezm szövetségesei voltak, Baktria csapatai közé kerülnek (keleten Baktria volt a perzsa hatalom fő támasza), ezek a csapatok DAREIOSZ fiának parancsnoksága alatt állottak.” (Herodotosz, VII. könyv, 64-66.)

„De az ACHAIMENIDÁK uralma Khorezm fölött nem volt tartós. III. DAREIOSZNAK a makedóniai Alexandrosz ellen vívott tragikus harca idején a khorezmi csapatok nincsenek megemlítve azokban a részletes felsorolásokban, amelyeket Dareiosz csapatairól ARRIANOSZ őrzött meg. Khorezm ismét mint szuverén állam lép fel és most, ebben a Kyrosz és I. Dareiosz alapította monarchia számára végzetes időpontban, a perzsákkal szemben a barátságtalan semlegesség álláspontjára helyezkedik.

A győzelmes makedón királlyal szemben Khorezm szintén teljesen önálló pozíciót foglal el.

Az i.e. 329-328. év telén ALEXANDROSZNÁL Marakandában, ideiglenesen kiválasztott székhelyén, Arrianos elbeszélése szerint, megjelenik „PHARASZMANÉSZ, a choreszmiak királya, 1.500 lovassal. Pharaszmanész elmondta, hogy ő a kolchok és amazonok szomszédja és ha ALEXANDROSZ az utóbbiak ellen hadat indít és le akarja igázni a PONTOSZ EUXEINOSZ (Fekete-tenger) mellett lakó törzseket, akkor felajánlja, hogy e hadjárat vezére lesz és a hadsereget ellátja élelemmel”. Mint tudjuk Alexandrosz katonai szövetségre lépett PHARASZMANÉSSZAL, de a hadjáratot elhalasztotta addig, amíg befejezi INDIA meghódítását; azután pedig tervét nem valósíthatta meg, korán meghalt. Tehát ebből látható, hogy Khorezm hatalma Kelet-Európa délkeleti szögletéig terjedt.

Így Khorezm megmenekült NAGY SÁNDOR betörésétől. PHARASZMANÉSZ ezután már nem szemlélte közvetlenül a makedon uralom megszilárdulását egykori birtokain SZOGDIANÁ-ban és KHORÁSZÁN-ban. Épp úgy, mint SZPITAMENÉSZ, a SZOGD-ok vezére a NAGY SÁNDOR elleni szabadságharcukban, a khorezmi

PHARASZMANÉSZ is csak addig lát szövetségest NAGY SÁNDOR-ban, amíg a gyűlölt perzsa uralom megsemmisítéséről volt szó. A görögök szomszédai, a Fekete-tenger menti népek elleni hadjárat terve csak azt a célt szolgálta, hogy NAGY SÁNDOR figyelmét elterelje azokról az országokról, amelyek a belső-ázsiai vezérek életterét képezték. A következő évben, 328-ban Korezm szaka és masszagéta csapatokkal támogatja SZPITAMENÉSZ makedon-ellenes partizánjainak harcát és menedéket nyújt magának SZPITAMENÉSZ-nek is, aki 328 őszén meghalt.“ (Tolszov: i. m. 103-114)

A régi korezmi civilizáció virágkora a Kr. e.-i 4. - Kr. u.-i 1. század között volt. Ekkor Korezm hatalmas állam volt, amely lerázta az Achaimenida igát és kimagasló helyet foglalt el Belső-Ázsia politikai térképén.

„A IV. század végén Belső-Ázsia déli és keleti része a görög-makedón birodalom, majd pedig az Alexandrosz által meghódított terület ázsiai részén kialakult SZELEUKIDA ÁLLAM része lett.

Kb. 250-ben i. e. a belső-ázsiai szatrápiák kisiklanak a Szeleukidák kezéből. A DÉL-TURKMÉNIAI szteppelakó törzsek lázadása, melynek élén a *parn-dahák vezérei*, ARSAK ÉS TIRIDATÉSZ, a két testvér állottak, a parthus birodalom megalakulására vezet. E birodalom élére az ARSAKIDÁK dinasztíája állott. Murgábtól keletre viszont azon a területen, amely a Szír-darja középső folyásától déli irányban egészen a Hindukus déli lejtőig terjed, a baktriai görög királyság alakul ki, melynek élére Baktria lázadó szatrapája, a görög DIODOTOSZ került.

Chorezm továbbra is független marad. Sőt, mi több, az ARSAKIDA MONARCHIA kialakulásának korai szakaszában éppen Chorezm áll annak a mozgalomnak a háta mögött, amelyet Dél-Turkménia szteppelakó törzsei a SZELEUKIDÁK ellen indítottak. Chorezm ezeket éppúgy támogatta, mint annak idején Szpitamenészt.

Emellett szól az, hogy az Arsakidák CHOSZROV legendás fia, ASK (ARSAK) révén családfájukat szintén SZIJÁVUSRA vezették vissza. Ha ez nem is bizonyítja azt, hogy I. ARSAK közvetlenül a chorezmi dinasztia tagja volt, (ezt lehetetlen kimutatni), mégis arra mutat, hogy az ARSAKIDÁK és a chorezmi SZIJÁVUSIDÁK uralkodóháza között közvetett dinasztikus kapcsolatok álltak fenn.

SZTRABÓN (XI., 9.,) érdekes tudósítást közöl, mely szerint az Arsakida királyság megalapítói „a *daha parnok*“ voltak, s ezek azoknak a daháknak a földjéről származtak, akik a *Maiótisz-tó* mögött (jelen esetben ez az Aral-tó - Sz. T.) vagyis azokon a vidékeken laktak, amelyek Chorezm mögött, a Szír-darja alsó folyásánál terülnek el. Az Arsakidáknak az Aral-tó menti törzsekkel való kapcsolataira utal az a szintén SZTRABÓN által közölt tény (XI. 8, 8), hogy Arsak Tiridatész II. SZELEUKOSZ hadai elől az *apasziakákhoz menekült*, (mint láttuk, ezek Chorezm északi szomszédai voltak). Egyébként maga Sztrabón is megállapítja, hogy e között az esemény között és Szpitamenész szogd vezérnek ALEXANDROSZ csapatai elől a choraszmiakhoz való menekülése között párhuzam van. A legvalószínűbb az, hogy az Arsakida-államot megalapító két testvér személyében az Aral-tó menti *dahák* vezéreit kell látnunk, akik Chorezmtől kezdetben bizonyos mértékig függésben voltak. Ezek a *Tedzszen* medencéjébe települtek át és felkelésüket a masszagéta szövetség segítségére támaszkodva indították meg, amelynek vezére Chorezm volt. Természetesen, az Arsakida hatalom gyors növekedése megváltoztatta a Chorezmmel fennálló kölcsönös kapcsolatuk jellegét, ez azonban nem kisebbíti azt a szerepet, amelyet Chorezm mint a makedonellenes mozgalom központja játszott. Chorezm e mozgalom központja marad még ezután is jó sokáig.

A görög-makedón hódítók baktriai állama, a belső-ázsiai törzsek mozgalma következtében, (körülbelül Kr. e. 140-ben) megsemmisült.

A kínai források szerint a görög-baktrini királyságot megsemmisítő barbárok „NAGY JÜE-CSI“ néven tűnnek fel. Ezt a nevet, amely a Han-korban GVET-SZINEK, vagy *goat-szi-nek* hangzott, *Rémusat*, *Klaproth* és *Grigorjev* már régen és joggal a masszagéták, a görög auktorok „NAGY GETÁINAK“ nevével azonosították.

A görög-latin forrásokban a görög Baktriát meghódító barbárok nem közös néven szerepelnek, hanem egyes törzsi neveken, mint *asziok*, *paszianok* (*apasziakák*), *tochárok* és *szakaraulok* (szakaraukák), vagyis a kínai szerzők „nagy jüe-csi“-jei nem mások, mint a masszagéta törzsszövetség általunk már ismert *főtörzsei*, *Chorezm szomszédai és szövetségesei*.”

„A KUVAN-DARJA medencéje a tochárok települési helye volt, kiket PTOLEMAIOSZ a „JAXARTÉSZ északi szakasza“ mellé lokalizált. Ezen kívül itt laktak még a paszikok, (az ARAL-TÓ mellékén lakó a pasziakák), továbbá a jatiok (a SZÍR-DARJA középső folyásának jobb partján) és a keletebbre fekvő vidéken lakó asziok, aszianok, vuszunok.“ (Tolszov: i. m. 126-127)

A pártus rokonság kérdése

„Turáni eszmekörben - egy kis tanulmány kivételével (*BIHARI J.* doktori értekezése) - eddig senki sem foglalkozott a pártusok és őstörténelmünk lehetséges vagy valódi kapcsolatainak felderítésével *monografikus*, azaz önálló tanulmány formájában. Történetük, amely önmagában is sok adattal szolgál népünk eredetére vonatkozólag, a szír *ARRIANOS*: „*Partika*“-jára épül. Ez a majdnem korabeli történész, a még élő pártus öregektől szerzett értesülései alapján írja, hogy *SESOSTRIS* egyiptomi király idejében vándoroltak „mostani” országuk területére Szkítia földjéről. A „mostani” hazájuk pedig *STRABO* szerint azonos „*Khorosztán*” területével „amely vidék kicsi és terméketlen, lakóik pedig az igen vitéz szkíta harcosok fiaitól lettek és sokat küzdenek mindmáig a környező népekkel, sőt a rómaiakkal is...”

A pártus történet igen gazdag eseményekben. *DÁRIUS* és *NAGY SÁNDOR* vagy *CRASSUS*, tehát kelet legnagyobb hódítói az ókorban sorra megütköztek velük. Időnként parthia önálló, de volt görög, óperzsa és Sassanida uralom alatt is. Ennek ellenére kultúrájának ősiségét mindig megtartotta.

Pártus Birodalom időbelisége Kr. e. 250-től Kr. u. 226-ig történelmileg igazolható és ez az időtávlat, mint már legnagyobb ellenségeinek nevéből is sejthető, széles skálájú műveltségi körökkel hozta népeit kapcsolatba. Ez természetesen érezhető írásrendszerükön is.

ARSZÁK vagy *ARCSÁK*, a róla elnevezett dinasztia alapítója (Kr. e. 250-248) még az aquemenidák stílusát, tehát az óperzsa műveltséget képviseli érmeivel, ahol trónuson ül isten-király szimbólumaival *ARTAXER* mintája szerint, de dédunokája *MITRIDAT* (Kr. e. 174-136) már görög stílusú érmekeket veret, amelyeken az ősi arámi-jellegű betűk szerény szerepre szorúlnak a görög ábécé mellett.” (*Fehérmé: i. m. 95*)

A *PÁRTUS BIRODALOM*-nak és utódállamainak meghatározó szerepe volt Elő- és Közép-Ázsia, valamint Kelet-Európa történelmi és kulturális fejlődésében. Fontos tudnunk, hogy a perzsák a pártusokat sohasem tekintették maguk közül valóknak. „A pártusok az összes egykorú forrás egybehangzó értesítése szerint a szkítákból - közelebből a szkíta-fajú „daha” törzsekből - váltak ki”. Tehát „kibontakozik szemünk előtt a „mesemondó” magyar krónikák és 1848 előtti történettudásaink történelmi képe: a szkítáktól a pártusokon, hunokon, avarokon, szabírokon át töretlen, s ha természetesen nem is teljes, de kétségtelenül igen lényeges és figyelemreméltó részleges történelmi és etnikai kontinuitás vezet a magyarokig.” (*Götz: Keleten két nap. II. 96*)

„A Kr. utáni 1. században öt pártus rész-királyság fölött uralkodtak *ARSZAKIDÁK*. *EZEK VOLTAK*: Pártia, Média, Örményország, Szkítia és Baktria.” „A *Baktria-Indus* vidéki pártus részkirályságból fejlődött ki a Kr. u. 2-3. évszázadban a *KUSÁN BIRODALOM*. ... Igen fontos, hogy a szkítiai azaz a Pontus-Kaukázus-Káspi vidéki korábbi pártus hűbéres királyság trónján - Faustus Bizantinus szerint a 4. század elején még Arszakida király ült: *SANESAN*, - a maszkitok és a hunok királya - az örmény király - szintén Arszakida - rokona volt.” (*Fehérmé: i. m. 96*)

F. ALTHEIM „*Weltgeschichte Asiens im griechischen Zeitalter*” c. művében megállapítja, hogy az un. „...északnyugati arszakida nyelvjárás”, amelyet általában a pártusok nyelvének tartanak, nem az eredeti pártus nyelv, hanem perzsa tájnyelv volt.” *ALTHEIM* szerint a „Pártus Birodalomban használt írást eddig nem sikerült megfejteni, mert a szavakat hol így, hol úgy írták s semmiféle rendszert nem sikerült találni értelmezésükre.” ... „Arra kell gondolnunk, hogy a pártusok a szumér-akkád ideogrammokot használták tőszavaik lejegyzésére és az arámi ábécé betűivel írt megfelelő végződésekkel látták el őket.”

Itt kell említést tennünk a *SZANKSZRÍT* nyelvről is. Azok „a Pártus Birodalomhoz tartozó szakák, akiket *I. MITRIDATES* pártus király legyőzött”, kb. „Kr. e. 60-ban elfoglalták az Indus völgyének nagy részét és függetlenítték magukat a pártusoktól (ezek azok a szakák, akiket az indek „turuská”-nak neveztek)”. De rövidesen újból pártus főhatalom alá kerültek. „Ezen *ARSZAKIDA DINASZTIA* alatt, Kr. u. 150 körül jelenik meg először a szanszkrit nyelv világi szövegekben - a pártus királyok kezdeményezésére”. „A szanszkrit sohasem volt élő nyelv, csupán szabályokkal normált műnyelv, mondja *ALTHEIM*. Tehát a sokat emlegetett szanszkrit normatív műnyelvként alakult ki, mint az eszperantó!” (*Götz: Keleten két nap, II. 86-87*)

Strabon, Justinus és Apollodoros szerint a Káspi-tó keleti partján a szkíta „*DAHA*”-k, az „*APARNOI*” meg a „*SPARNOI*” népek laktak. Kr. e. a 3. században jelent meg a pártusok eredeti neve az „*APARNOI*” vagy „*PARNOI*”. Ebből lett később az „*APAR*”, „*ABAR*”, „*AVAR*”, vagy „*VAR*”. (*Götz: Keleten két nap, II. 129-131*)

A *PÁRTUS BIRODALOM* A *RÓMAI BIRODALOM* keleti szomszédja volt. Emlékeztet, hogy *CRASSUS* triumvir legyőzője a *CARRHAE*-i csatában Kr. e. 53-ban a pártus *I. ORODES* király volt. A pártusok *ZARATHUSTRA* vallását követték. A német *A. WEHRLI-FREY* szerint a kis *JÉZUST* meglátogató „három király” pártus herceg volt, kik a magukénak tekintették a *MESSIÁST*!

A *PÁRTUS BIRODALOM* Kr. u. 226-ban bukott el a perzsa *SASANIDÁK* győzelme következtében. A legfontosabb adat ezzel kapcsolatban az, hogy több középkori örmény forrás az *ARSZAKIDÁKAT* az ázsiai hun dinasztia-ából származtatja.

Őstörténet-kutatásunk tragédiája

A magyar eredetkérdést azért oly nehéz kutatni, mert történelmünkben űr tátong. Krónikáinkból tudjuk, hogy a Honfoglalás előtt szoros kapcsolatban voltunk KHOREZM-el. Sajnos krónikáink pontatlanok és nagyon sok adat, feljegyzés elveszett. Hála SZ. P. TOLSZTOV orosz akadémikusnak, biztosan tudjuk, hogy a hunok és a magyarok kapcsolatban voltak KHOREZM-el. (Sz. P. Tolszov: „Az Ósi Khorezm”. A mű eredeti címe: *PO SZLEDAM DRJEVNYE-CHOREZMIJSZKOJ CIVILIZACII*. Fordította Balázs János).

Tolszov szerint: „A magyar név a 9. század folyamán az Aral-tó mentének északkeleti részén bukkan fel. Itt a magyarok ekkor a BESENYŐK, valamint a talányos NAUKERDE nép ellen harcolnak.”... „A keleti magyaroknak szerepük van továbbá az ÜZBÉGEK kialakulásában is. Az üzbégek között mindmáig fennmaradt a „madzsar” törzs.” (Tolszov: i. m. 248-249)

Az arab források szerint a mohamedánok a 7. század második felében két ízben is meghódították Khorezmet. Ekkor csak rablótámadásokról lehetett szó. „A 8. század elejéhez és Chorászán helytartójának, KUTEJBA ibn-MUSZLIM-nak nevéhez fűződik a belső-ázsiai területek meghódítása. A chorezmsáhok független állama, amely a politikai viharokkal terhes előző századok folyamán sikeresen fennállt, 712-ben elbukott. Khorezm KUTEJBA által történt meghódításának körülményei rendkívül fontosak.

„TABARI arab történetíró elbeszélése szerint az arab hódítást közvetlenül megelőző időben Khorezmben CHURZÁD, a chorezmsáh testvére volt a hatalom tényleges birtokosa. Churzád híveire támaszkodva letaszította trónjáról a törvényes királyt és hevesen összeütközött a chorezmi nemességgel. A nemességtől elvette vagyonát, állatállományát, leányait, nőtestvéreit és szép feleségeit.” „... a mazdakita típusú antifeudális mozgalmak társadalmi programjának egyik igen lényeges pontja az arisztokrácia háremeinek megsemmisítését és a csoportházasság régi formáinak visszaállítását követelte.” Mert „... a közösségekből kiszakított nőknek másodfeleségként, rabszolgafeleségként, túszként és „fogadott lányként” az arisztokrácia háremeibe való összegyűjtése egyik lényeges formája volt annak a folyamatnak, amelynek során az arisztokrácia a szabad közösség tagjait leigázta és a feudalizálódó nemesség félrabszolgáivá, a kialakuló földbirtok „udvari cselédeivé” tette. (Tolszov: i. m. 226-227)

A közösség nem bírta elviselni, hogy asszonyait a földesurak kisajátították. Azonkívül ugyanis, hogy ennek folytán a faluközösség tagjainak jelentékeny része, elsősorban a szegények, nőtlenségre voltak kárhozthatva, s emiatt önálló gazdaságot nem alapíthattak, az egész faluközösség érezte a női munkaerő erős hiányát.

...Churzád fölkelése mazdakida típusú antifeudális mozgalom volt, a faluközösségek és a városi köznép mozgalma a nagy várak lakói, a feudális életmódra térő, hatalmaskodó nemesség ellen.

Igen érdekes a *Churzád-mozgalom ideológiájának problémája* is. Tudjuk, hogy a korai középkor antifeudális mozgalmait rendszerint vallási szekták leple alatt léptek fel.

Teljes joggal tehetjük fel, hogy a jelen esetben *sajátos szinkrétisztikus judaizmussal* van dolgunk. A chorezmi papság ugyanazok az írástudók, kik között ...KUTEJBA vérfürdőt rendezett, TABARINÁL HABR néven szerepelnek. Ez a név pedig, mind a régi, mind pedig a mai arabban egyformán ZSIDÓ ÍRÁSTUDÓ, ZSIDÓ RABBI jelentésű. A későbbi események történelme, mint látni fogjuk, fentebb megfogalmazott tételünk komoly bizonyítékát nyújtja.

Churzád személyében (szó szerint = „a nap fia”) kinek „neve” valószínűleg nem más, mint cím, helyesebben a *bagpúr* chorezmi cím, a világi uralkodó címének fordítása, aki a *chorezmsáh* vagy a *chorezmi Choszrov* szent személyének uralkodótársa volt, kétségtelenül a feudális kor előtti királyi családok egyik képviselőjét kell látnunk. Ezek a királyok a közösségi mozgalmakban alkotott tömbben kerestek támaszt abban a küzdelemben, amelyet a hatalmas földbirtokos nemesség szeparatista törekvései ellen folytattak...” (Mint a többi belső-ázsiai királyok, chorezm királyai is szentnek számítottak. Megtestesült isteneknek tartották őket...) (Tolszov: i. m. 227-228)

„Úgy látszik, hogy a chorezmsáh „szent személyével” a szektások saját „szent királyukat” állították szembe, kit Tabari CHAMDZSERD néven említ...” (l. mint fent)

„A chorezmsáh titokban érintkezésbe lép KUTEJBÁVAL és segítségül hívja őt, saját népe ellen...” „Az arabok megjelennek Hazáraszp alatt. KUTEJBA foglyul ejti CHURZÁDOT. Kutejba testvére, ABDURRAHMÁN leveri és megöli CHAMDZSERDET. Az arabok szerződést kötnek a sáhhal, aki vállalta, hogy 10.000 marhából álló hadisarcot fizet. A 4000 foglyul ejtett felkelőt, élükön Churzáddal, kivégzik.

BELÁZURI tudósítása szerint közvetlenül az arab csapatok elvonulása után a chorezmiek föllázadtak az áruló sáh ellen és meggyilkolták. Emiatt KUTEJBA másodszor is hadat indít. E hadjáratot BIRUNI és IBN-AL-ATIR is megemlíti. ASZKADZSAMUKOT, az áruló fiát emelik trónra...”

„KUTEJBA nem elégedett meg a 4.000 fogoly kivégzésével - olyan tett ez, amely Belső-Ázsia arab hódításának történetében párját ritkítja. Kutejba ezen kívül megsemmisíti a chorezmiek történelmi irodalmát, kiirtja és elűzi tudósaikat. Ez szinte érthetetlen lenne (hiszen Kutejba a megmaradt pogány chorezmsáhhoz szövetségre lépett), ha nem vennénk tekintetbe azt a szerepet, amelyet a chorezmi „HABROK”, mint a Churzád-mozgalom ideológusai játszottak.

Ezeknek az eseményeknek következménye volt Kelet-Európa kora-középkori történelmének egyik legérdekesebb jelensége: Kazária judaizálása.

A kazár kagánátus, amely az Kr. u. 6. század végén keletkezett, a nyugati türk birodalom bomlásának folyamán és Európa délkeleti részén átvette és továbbfejlesztette a régi türk politikai hagyományokat, ezidőtájt heves harcot indít az arab hódítók ellen és mint Bizánc szövetségese lép fel.

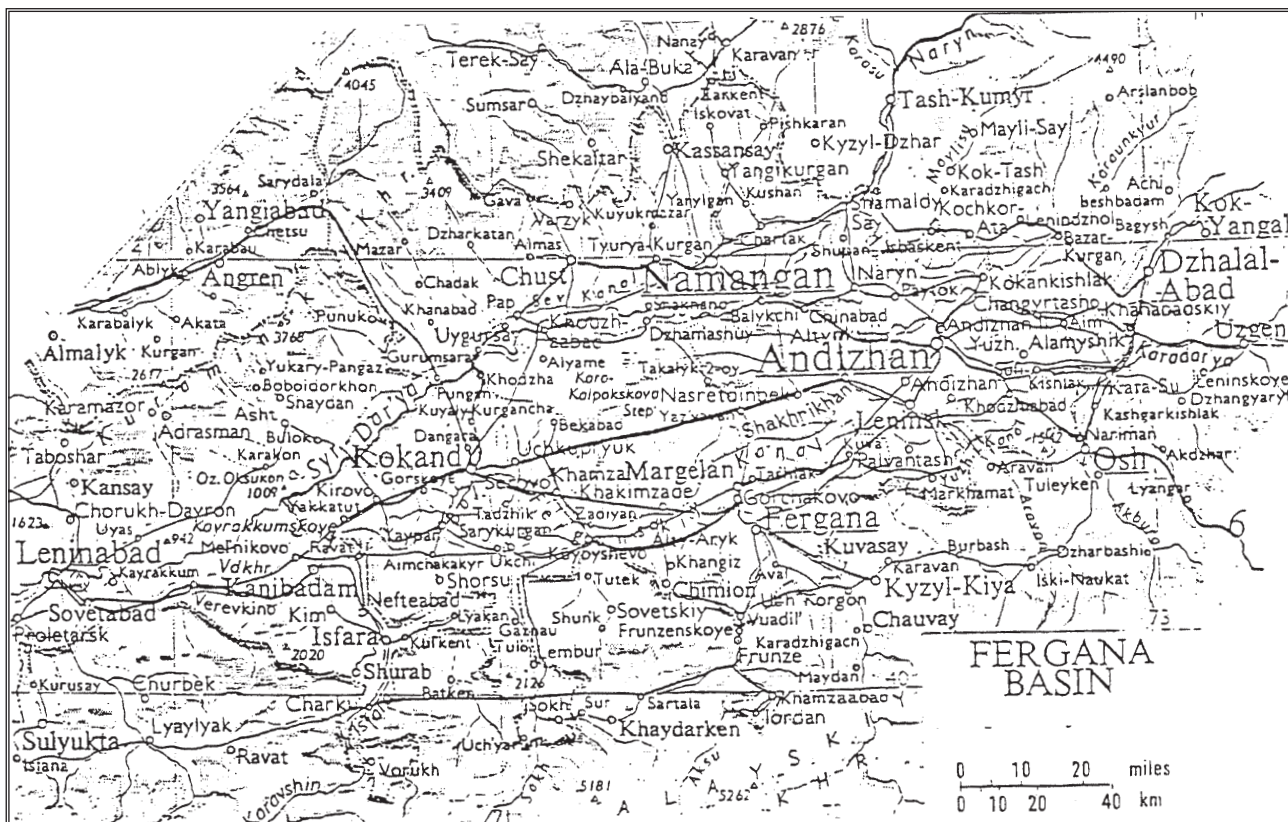
Éppen ide, *Kazáriába menekülnek a chorezmi lázadó judaisták maradványai* is, élükön az „új bagpúrral“, aki a KUTEJBA által meggyilkolt CHURZÁD utóda lett s kit a zsidó-kazár forrásokból BULAN néven ismerünk.

A chorezmi száműzöttek Kazáriában gyorsan előtérbe kerülnek. Ők lesznek a kazár csapatok vezérei és végül az ő vezérük lesz Kazária tényleges uralkodója, a kazár bégek dinasztiájának megalapítója és háttérbe szorítja a kagánt, aki chorezmi mintára jogkör nélküli, szakrális király lett.

A szintkrétikus chorezmi judaizmus lesz Kazária államvallása. Ezek az események 712 és 730 között folynak le, midőn BULAN, ki ekkor már kazár királlyá lett, hadserege élén benyomul a Kaukázuson túli arab birtokokra.“ (Tolszov: i. m. 228-229)

Itt van a magyarázata annak, hogy miért nem tudjuk nyomon követni a „keleti magyarok“-at vándorlásukban. KUTEJBA megsemmisítette az idevonatkozó történelmi iratokat és Korezm történelmét is csak más államok által megőrzött hézagos adatok alapján tudjuk rekonstruálni.

Sajnos, nincs remény a Chorezm-i archívum pótlására; de talán a DUN-HUANG-i könyvtár iratainak feldolgozása révén fény derülhet az eftalita-hun, a Kusán birodalom és a Tosztov által jelzett „keleti magyarok“ történelmi kapcsolataira. De... ezen munka elvégzéséhez hosszú idő, több történész-generáció erőfeszítése szükséges!

A Fergana-völgy Üzbekisztánban

Turán a görög-makedón hódítás után

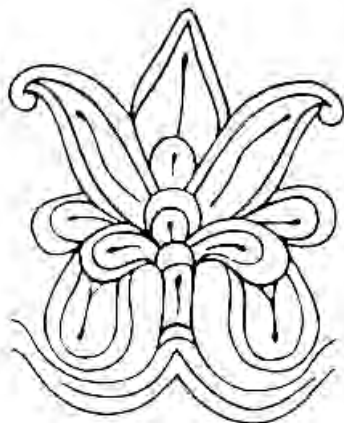
A görög-makedón hódítás után, a Kr. e.-i 4. és 3. század mesgyéjén a khorezmi masszagéta konföderáció kelet felé, Kelet-Turkesztán irányába is terjeszkedett egészen Mongólia határáig. A Kr. e. 3. század második felében az ASZIK (ÚZOK) VAGY „NAGY JÜE-CSIK“ (MASSZAGÉTÁK) a hunok nyugati szomszédai voltak. Ekkor MAO-TUN sennső avagy BUKA KHÁN (Baráthosi-Balogh Benedek szerint BÁTOR) katonai reformjával bevezette a nehézfegyverzetű lovasságot. „A parthusok alkalmazzák először széleskörűen a nehéz lovasságot a rómaiak ellen a *carrhae-i csatában*. Itt a parthus seregben SZURENA, Szakasztán (Szeisztán) uralkodójának SZAKA-RAUKA nehézlovassága játszotta a főszerepet, amely MERVÍ fegyverkovácsok készítette páncélt viselt. A masszagéták keleti expanziójának egyik célja a független belső-ázsiai törzsek egységes frontjának megalkotása volt a görög-baktriai királyság ellen. E királyság legkimagaslóbb uralkodója, EUTHYDÉMOSZ ellentámadásba kezdett és erre fölhasználta a JÜE-CSI-MASSZAGÉTÁK keleti ellenségeit, a hunokat.

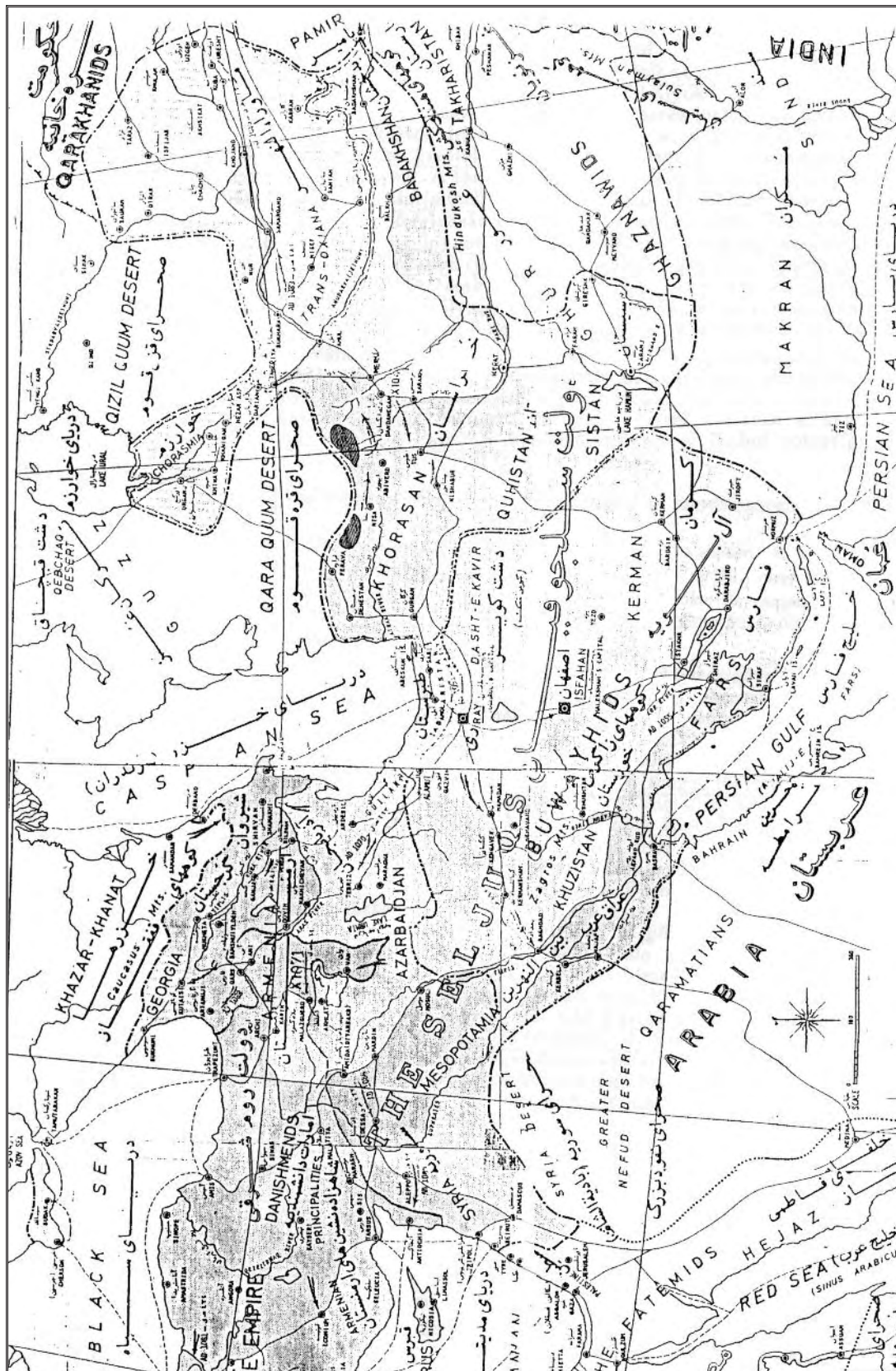
Érdekes az időpont egyezése is, a Kr. e. 206. év. Euthydémosz békét és szövetséget köt III. NAGY ANTIOCHOSZ Szeleukida királlyal. A kibékülés fő okául az „északi barbárok“ részéről fenyegető közös veszélyt hozta föl. Ugyancsak 206-ban MAOTUN HUN KIRÁLYFI, aki a jüe-csiknél túszként tartózkodott, hazamenekült, megfosztotta trónjától atyját, megölte őt és háborúskodni kezdett a jüe-csik ellen. A hunok és jüe-csik közti küzdelem második szakasza Kr. e. 176-ra esik. Ez az időpont egybeesik a görög-baktriai királyság legnagyobb fokú külpolitikai tevékenységének korával, amikor STRABON szerint e királyság határait a „SZÉREKIG ÉS PHAUNOKIG“, vagyis a „kínaiakig és a hunokig“ kiterjesztette.

A hun-jüe-csik küzdelem harmadik, végső szakasza 165-re esik, amikor LAS-SANG, a hunok „san-jü“-je, leverte a jüe-csiket (masszagétákat vagy eftalitákat = KUSÁNOKAT) és nyugatra, a Tien-San mögé vetette őket vissza, a megölt jüe-csik király koponyájából pedig ivóserleget készíttetett magának. Ezek az események a baktriai görögök hatalmának trónbitorló EUKRADITÉSZ uralma alatt történt új, utolsó fellendülésével esik egybe.

A hunok a további eseményekben már nem vesznek részt közvetlenül. Két katonai szövetség kerül egymással szembe: az egyik a masszagéta (jüe-csik)-parthus, a másik a baktriai-szelukida szövetség. Kr. e. 140-ben a baktriai görög királyok hatalma végleg összeomlik. A Hindukustól északra fekvő összes birtokaik, később pedig a Hindukustól délre fekvő területek is, a parthusok által elfoglalt Margiána kivételével (Murgáb-medence) a masszagéták uralma alá kerültek. A támadásban valószínűleg központi szerepet játszottak a Szir-darja melléki TOCHÁROK, akik elfoglalták Baktriát, az Amu-darja felső folyásának medencéjét, amely később TOCHÁRISZTÁN (kínaiul T'u-huo-lo) nevet nyert. Úgy látszik, velük együtt keleti szomszédaik, az aszianok (jatiok) is mozgolódni kezdtek. POMPEIUS TROGUS lakonikusan csak annyi mond, hogy „az aszianok lettek a tochárok királyai“ vagyis úgy látszik, a szövetség élén aszian vezér állott. 140 és 120 között folyt a masszagéták dél felé vándorlása.

E vándorlás nyugati, jobb szárnyát a szakaraukák és apasziakák alkották, akik benyomultak Ariánába és Szeisztánba, ahol korábbi szövetségeseikkel, a parthusokkal találták szemben magukat. A szakák Tien-san környéki törzsei alkották a balszármagot, amely a Pamiron keresztülhaladva a Kabul völgyéig hatolt.“ (Tolszov: i. m. 143-144)

Nyugat-Turkenisztán a seleukidák korában
(„SAHAB“ Geographic & Drafting Ins. térképe után)

Milyen szerepet játszott Khorezm ezekben az eseményekben?

A kínai források többször említik a „KANG KIÜ” birodalmat TURKESZTÁN vidékén. Ez a birodalom a Kr. e-i 2/1. század folyamán a későbbi KUSÁN BIRODALOM északi határán terült el, mint írják, nagyjából BOCHARA, SZAMARKAND ÉS TASKENT környékén. „A kínai írók ismételtlen megállapítják róluk, hogy öltözetük, szokásaik, életmódjuk, kinézésük olyan, mint a hunoké, de nyelveik is igen közel állnak egymáshoz. CSANG KIEN külön kiemeli, hogy kölcsönösen megértik egymás nyelvjárását.” (Götz: *Keleten két nap II. 133*)

„I.e. 126-ban PU-TI CSÁSZÁR rendkívüli követségével, Belső-Ázsia kietlen sztyeppéin és hegyein tett hosszú és fárasztó bolyongások után megérkezett *Fergánába CSANG K' IEN* kínai teljhatalmú megbízott. Diplomáciai küldetésének célja az volt, hogy szövetséget kössön a kínai birodalom és a görög-baktriai királyság felett nemrégiben diadalt aratott hódítókkal, a „nagy jüe-csikkel”, KUSÁNOK-kal, a közös ellenség, a hunok birodalma ellen, melynek központja a mai Mongóliában volt. A hunok a jüe-csiknek Kelet-Turkesztánból történt kiszorítása után a Tibettől északra elterülő egész szepteppevidéket ellenőrzésük alá vonták és Kínát fenyegették. CSANG K' IEN küldetésének semmi eredménye sem lett. De neki köszönhetjük a *belső-ázsiai országokra vonatkozó első kínai leírást*, amely sok olyan körülményre vet fényt, amelyet a görög-római források homályban hagynak. Egyebek között tőle szerzünk tudomást először K'ANG-KIÜ hatalmas, belső-ázsiai birodalmáról, amelyről a görögök egyáltalában nem emlékeznek meg. Ez a birodalom kelet felé *Fergánával* volt határos, dél felé *Parthiával és Baktriával*, nyugat felé pedig a *chorezmi és buchári oázisok* voltak a határai. „A korai Han-dinasztia történetének” adatai szerint, „K'ang-kiü fennhatósága alá öt kis uralkodó tartozik. Ezek : *Szu-hie, Fu-mo, Jü-ni, Ki, Jül-kien*. Mind az öt említett uralkodó K'ang-kiütől függő viszonyban van”.

Mint a későbbi kínai források adatai mutatják, e nevek alatt a *Kaskadarja* melletti *Kes-Sachriszeb*, a *Zeravsán* melletti *Kusánia*, *Taskent*, *Buchára* és *Urgencs* rejtőznek.

CSANG K' IEN közlése szerint K'ang-kiü „szokásaiban teljesen megegyezik a jüe-csikkel, KUSÁNOK-kal; mintegy 90.000 főből álló hadserege van” „A korai Han-dinasztia története” a k'ang-kiüi hadsereg létszámát már 120.000-re teszi.

Ha e birodalom határait vizsgáljuk, kitűnik, hogy azok megegyeznek a régi *Achaimenida*-kor előtti chorezmi királyság MARQUART által rekonstruált körvonalával. Különbség csupán a délnyugati határoknál mutatkozik: *Chorászn* az i.e. 2. században az *Arsakidák parthus* birodalmának szilárd része.

CSANG K' IEN szavai szerint K'ang-kiü „gyengesége miatt délen elismeri maga fölött a jüe-csik fennhatóságát, keleten pedig a hunokét”.

Ebben az időben a jüe-csi-konfederáció központja, utazóink szavai szerint, valahol az *Amu-darja*, felső folyásától északra feküdt, valószínűleg *Baktriának az Amu-darja jobb partján fekvő területén*, a mai *Tádzsikisztánban*, vagy *Üzbegisztán* déli részén, esetleg azonban k'ang-kiü területén, a *Zeravsán* medencéjében. Megemlíthetjük, hogy a *Zeravsán melletti KUSÁNIA*, amelyet „A korai Han-dinasztia története” a „kis k'ang-kiüi birtokok” közé sorolt, később az egyik befolyásos jüe-csi törzstől, a *kusánoktól* nyerte nevét (kínaiul: Kui-suang), akik az 1-3. századi Kusán Birodalom uralkodóházát teremtették meg. Ennek révén feltehetjük, hogy *Szogdiánának* (a *Zeravsán* és a *Kaskadarja* medencéjének) a k'ang-kiüi királysághoz való csatolása az i.u. 140. évet megelőző időre esik, amikor ez a terület, mely névleg k'ang-kiü terület volt, valójában a masszagetá törzsek uralma alatt állott. Közben pedig *EUTHYDÉMOSZ* és fia, *DÉMÉTRIOSZ* korában, *Szogdiána* kétségtelenül a görög-baktria királysághoz tartozott.

SZOGDIÁNÁNAK a k'ang-kiüi királysághoz való csatolását valószínűleg *EUKRATIDÉSZ* fölkelésének idejére kell tennünk. *EUKRATIDÉSZ* kb. i.e. 175-ben bitorolta a baktriai hatalmat, amikor kihasználta *DÉMÉTRIOSZ* távollétét, akit ezidőtájt az indiai katonai expedíció kötött le.

Pompeius Trogus (XII., 5.) elmondja, hogy *EUKRATIDÉSZ* háborúkat viselt „a szogdok, arachótok, drangok, áriusok, indusok ellen”, s ezek a háborúk fölemésztették a baktriai állam erejét. Ezt a tudósítást kétségkívül úgy kell felfognunk, mint *Szogdiána elszakadására* való utalást, mely úgy látszik ekkor került a k'ang-kiüi monarchiához.

Jellemző, hogy a görög-latin források egyáltalában nem tudnak K'ang-kiüről, - ami érthetetlen lenne, ha nem tételeznők fel, hogy az országot más néven ismerték.

Viszont a kínaiak *HIÜAN-CANG* utazásáig és a „T'ang-dinasztia történeté”-ig sohasem említik *Chorezmet*. (Urgencs, az Avesztá adatai és későbbi források szerint, önálló terület központja volt.)

Az *AVESZTÁ*, mint a későbbi zoroaszteri irodalom is, K'ang-kiüt a „magasztos és szent *Kangha*” néven ismeri *Chorezmet* is, de a területet magát különféle szövegekben is megemlíti (*Kangha*, az *Amu-darja* istennőjének, *ARDVÍSZÚRÁ ANÁHITÁNAK* himnuszában; *Kanghát* Urgencs tőszomszédságába helyezi). A *SÁHNÁME* *Kanghát* (Kangdizt, Kang-i Szijávachst) teszi meg *SZIJÁVUS* tevékenységének színterévé, ami *Bírúni* szerint *Chorezm*.

Chorezm délnyugati részén az *Amu-darja* régi szarykamysi, nyugat felé legmesszebb elnyúló mellékága neve mindmáig *Kanga-darja*, a vele szomszédos magaslat pedig *Kanga-gir*. Lehetséges, hogy *Kangha* valamivel szélesebb körű fogalom, mint *Chorezm*. Míg *Chorezm* eredetileg csak az *Amu-darja deltájának felső részét* foglalta magában, mely az ország alapterülete volt, a *Kangha* név, e folyó egész deltáját jelölte, sőt lehet az is, hogy a

A hunok

Aki figyelmesen tanulmányozza az ujjur népről mondottakat, nem lehet kétsége a HUNOK és az UJGUROK azonosságáról és arról sem, hogy a magyar nemzet ősei is az ő nemzetségeik közül váltak ki.

A RESIDEDDIN-nél és ABULGAZI-nál található krónikák kivonatai állítják, hogy az ujjur nép (két részre szakadva: az ON-UJGUROK és a TOKUZ-UJGUROK) 120 vagy 122 nemzetségből állott. Ezek a nemzetségek nem választottak fejedelmet, a kisebb-nagyobb törzsekben a nemzetségek önálló életet éltek. Lényegileg ugyan ezt mondja Baráthosi-Balogh Benedek is a hunokról. A kínai forrásokban az ősidőből nem maradtak fenn személynevek, csak törzs-nevek szerepelnek. A legrégibb följegyzésekben DSONG és TIK a hunok neve. ABULGÁZI kivonatában írja, hogy az ujjurok őshazája MONGOLIÁ-ban volt a 10, illetve 9 folyó mellett, ahol 3000 évig laktak.

„Az ujjurok, illetve hunok őstörténetének egy olyan szakasza tárul fel előttünk a khinai forrásokból, amelyről eladdig sejtelmünk sem volt. Khina őstörténete a mesebeli ősidőkkel kezdődik. Érdekes, hogy már ezekben a legrégibb mesés történeti időkben is szerepelnek a hunok. Egyes történészek arra következtetnek, hogy a khinai állam népe, vagy Khina ősi népének nemzetté tömörítője, hun volt. A hagyományokból tehát egész bizonyossággal megállapítható, hogy már a történelem előtti időkben a hun és khinai nép, egymás szomszédjai voltak. A különféle névvel emlegetett hun törzsek egységét a tudomány már tisztázta. A khinai történészek megállapítása szerint is Kr. e. a 23. században HEGYI DSONGOKnak, a Hia dinasztia idejében (Kr.e. 1000 körül) HIEN-JUN-nak, a HANOK idejében (Kr. születése körüli idők) HIUNG-NÓ-nak nevezik a hunokat.

A khinai mondáskor Kr. e. a 28. században már félig történeti korrá változik. Az öt császár korszakában SZÜN CSÁSZÁRRÓL említik a Kr. e. 24-23. században, hogy 5000 li hosszú területen keresztül eljutott a meg nem művelt földekhez és nyugaton meghódította a dsongokat, szákákat, kuszukat, tikeket, kiangokat, északon pedig a hegyidsongokat. JÜ CSÁSZÁRRÓL pedig az van feljegyezve, hogy előtte meghódolnak a kienlien, száka, kuzu és nyugati dsongok.

A KUSZU NÉV, amint a későbbi források megerősítik, az UGOR NÉPEK NEVE a khinaiban. Ha elfogulatlan szemmel mérlegeljük ezeket a följegyzéseket, meg kell állapítanunk, hogy a Kr. e. 23. században nemcsak szerepelnek már a hun törzsek, hanem hatalmas nép lévén, állandóan zavarják a Kínai Birodalmat. Ezt az országot megtelepedett földműves nép lakta, szemben a harcias, különféle néven nevezett hun, vagy ujjur néppel, amely a szeppe füves pusztáin állattenyésztő életet élt. Természetesen szükségleteit a ruházkodás és a táplálkozás, a kézművesség produktumai terén nem tudta mind maga előállítani, ezeket zsákmányolás, rablás (modern szóval háború) útján vette el déli szomszédaitól.

A kifejlődött több ezer éves viaskodás után - mialatt a nemzetségek, törzsek százai pártoltak át, olvadtak be a kínai népbe - a békés földművelők felülkerekedtek és Kína túlerőre tett szert, az ujjur-hun birodalom hatalma pedig a testvérharcok következtében összeomlott.

Mint azt láttuk, BUKA KHÁN 26 országot hódított meg, amelyek lakossága olyan ősoktól származott, akik ME-ZOPOTÁMIÁBÓL vándoroltak egykor KOREZM-be, TURKESZTÁN-ba: tehát lényegileg rokon-fajúak voltak. A számtalan háború testvér-népek között folyt, tehát az „öreg turáni átok“ szólás élő valóság volt!

A négy - az ujjur krónikákra hivatkozó és THURY által idézett író munkáiból következik, hogy Belső-Ázsiát a Bajkál-tótól nyugatra OGUZ KHÁN népének ivadékai lepték el, bár különféle névvel jelöli őket a történelem.

A Kr. e-i 23. századra a hunokból négy önálló nép alakul ki: a dsong, a száka, az ugor és a kiang. Ezek már nem törzsnevek, hanem külön országoknak és népeknek a neve. Hogy egy ilyen szétváláshoz hosszú idő szükséges, azt fölösleges megemlíteni. Ha az így eltelt időt mérlegeljük, meg kell állapítanunk, hogy a szumér népek után Ázsia legrégibb történettel bíró népe a hun, melynek ősi jellegével a ma élő népek közül csak a khinai veteledhetik.

Ami a hunokra vonatkozó khinai följegyzések jellegét illeti, ezek majdnem tisztán és kizárólag hadijelentések, melyekben a khinai évkönyvek felsorolják a hunok betöréseit, az ellenük vívott harcokat, győzelmeket és veszteségeket. Legtöbbször semmi magyarázatot nem fűznek a pusztá eseményekhez.“ (Baráthosi B. B.: *A Hunok Három Világbirodalma* 15)

„Az első hun fejedelem, akit nevéből is ösmerünk, THOBÁN sennyő, aki hatalma alá hajtotta Belső-Ázsia hunságát. Hogy Thobán volt-e a hunoknak első sennyője, ezt igazán nem tudjuk eldönteni. A khinai forrásokban többször történik említés a hunok nagy fejedelméről, aki valahol messze északon lakik. Ha volt is központi fejedelem, ennek méltósága inkább csak cím lehetett, hatalom nélkül.

THOBÁN SENNYŐ uralkodása után egészen a hunok keleti nagy világbirodalmának felbomlásáig, mindig ugyanazon családból kerülnek ki a hun uralkodók, sőt a birodalom alkirályai is. Ez pedig arra mutat, hogy ennek a családnak régi, elismert jogú dinasztának kellett lennie.

THOBÁN uralkodásának kezdetét nem tudjuk pontosan. Kr. előtt 219-ben a khinai források már mint egyeduralkodóról emlékeznek meg. 209-ből is följegyzik ugyanezen források nevét és tetteit. Több háborújáról emlékeznek meg s ezek közül kiemelik, hogy amikor a khinai seregtől vereséget szenved nyugatnak vonul és hatalmát arra felé igyekszik kiterjeszteni. Uralkodása végéről írják le a khinai könyvek azt a családi tragédiát, amely a hun feje-

delmi udvarnál lejátékozott.

A hunok többnejűségben éltek. Az öregedő THOBÁN sennnyőnek egyik fiatal felesége megveszi a szívét s rábírja, hogy az elsőszülött trónörökös helyett az ő fiát jelölje ki utódjának. A hivatalos trónörökös így útban áll, akit el kell tenni láb alól. A khinai kútfők az eseményt így beszélik el: „A sennnyőnek MÓ-TUN volt a legidősebb fia. Később egy különösen szeretett feleségétől fia születik. A sennnyő most már el akarta tenni láb alól MÓ-TUNT, hogy a fiatalabb fiút tehesse trónörökössé. Ezért *MÓ-TUNT elküldte Aszír királyához* kezesként. Mialatt Mó-Tun ott békekezes volt, THOBÁN hirtelen megtámadta *Aszír-t*. Ezek e miatt meg akarták ölni MÓ-TUNT, de ez elvette egy jó paripájukat és azon hazamenekült. THOBÁN most elismerte derekasságát és több mint tízezer katonának vezetését bízta rá. De a mellőzött trónörökös nem felejtett: egy vadászaton megölte apját, kivégeztette annak hűségese minisztereit, megölte cselszövő mostoháját és ennek fiát is, valamint azokat a minisztereket, akik megtagadták neki az engedelmisséget. Aztán megtette magát sennnyőnek.

Mó-Tun ezek szerint céltudatosan és hidegvérrel tört az egyeduradalomra, melyet igazi vértengeren keresztül ért el. Egyezik ebben a világtörténelem minden nagy hódítójával. A hun nemzet, melyet addig hihetetlennek látszó hatalomra emelt, megbocsátotta ezt a bűnét, de a khinaiak még évszázadok múlva is szemére vetik a hunoknak MÓ-Tun tetteit. *MÓ-TUN nevének olvasása* a khinai jegyek miatt nem bizonyos. Nyolc-tízféleképpen olvassák a sinológusok, legújabbban HIRH azt vitatja, hogy a név *BAGATUR* vagy *BATUR*-nak hangzott.

Mó-Tun (Bátor) a hun történelem legnagyobb alakja. Hozzá csak Attilát, a sokkal későbbi európai hun birodalom alapítóját hasonlíthatjuk. *APJA THOBÁN* úgy látszik, hogy megteremti az első hun egységet, de a hun nemzetet s ennek világhatalmát BÁTOR alapítja meg. Az egész hun állami berendezkedés, az egységes világbirodalom megteremtése s ennek politikai és katonai vezető szerepűvé tétele a MÓ-TUN munkája.

Biztos történeti nyomaink vannak arra, hogy az újjá szervezett hun birodalomban a régi törzsszervezet nem bomlott föl. A khinai kútfők az ezutáni időkből is emlegetnek hun törzseket. A sennnyő-család törzsének nevét a khinai források *LUANTHE*-nek írják. Később ugyanennek a névnek *HILIENTHE* írását is találjuk. Ez a szó valószínű ikerestvére a magyar leventének. Atila nemzetségfáján is szerepel ez az ő. A görög források a honfoglalás előtti magyar korból említik *LIUNTIN* magyar törzsfejedelmet. A khinai források azt is megírják, hogy a sennnyő családja csak a: HÓJEN, SZUPOK, KHULIEN és LÁM nemzetségekből házasodhatott. A nagyobb hivatok és méltóságok a hun birodalomban örökölhetők voltak s mikor a nagy hun világbirodalom széthullt, minden kiskirály országrészéből külön önálló ország alakul. Khinai források azt írják, hogy BÁTOR sennnyő főségét sok törzs csak fegyverrel való legyőzése után ösmerte el. Mikor Bátor 5 országra kiterjedő hódításait felsorolják, így végzik: „Most már hunnornak minden nemese és nagyja alávetette magát neki és tisztelte Bátort a sennnyőt, mint legkiválóbbat.“ A jelzett országok: *ONKÓ*, mely az *Orkhon folyónak khinai* neve. Ez az ország tehát Karakórum táján lehetett, *Kutsa*, ez a Tarim medencében, a mai *Kuldsa* környékén lehetett, *TING-LING*, erről azt írják a khinai kútfők, hogy Kang-kitől északra fekszik. *KANGKI* pedig Taskent és Szamarkand tájékán terült el, így *Ting-Ling* ország valószínűleg a Szir-darja alsó folyásánál volt, *KIN-KUN*, ez khinai nyelven a kirgizek neve. A források szerint az Aral-tó környékén feküdt. Ezek szerint a közép-ázsiai turáni medence teljes egészében Bátor sennnyő hun birodalmához tartozott. Nyugati határa tehát valószínűleg a Kaspi tóig és az Urálig terjedt.“ (*Baráthosi B.B.: A Hunok... 44-51*)

BÁTOR sennnyő uralkodása utolsó idejében végleg föl hagy a délre való terjeszkedéssel s hódító hadait nyugatra küldi. Hadvezére *KIOK nevű fia*. Először az *aszikát*, TOKÁROK-at támadja meg, s annyira megveri, hogy ezek elmenekülnek Kanszuból. Királyuk is elesik, s Kiok levágott fejéből kelyhet csináltat. Ez az edény azért lett nevezetes, mert még másfél évszázad múlva is ezt használták a vérszerződéseknél. A menekülő aszik a *SZAKÁK* országra rontottak, s ezeket a mai *DSUNGÁRIÁBÓL* a Tarim folyó környékére nyomták. A sennnyő udvarában csecsemő korától fölnevelkedett *OSZUNI* királyfi a sennnyő engedélyével a *nagy aszikra* tört s ezek tovább menekülnek előle a *Tahák* országába. Az aszik tehát kergetik a szákokat, ezek pedig az oszunokat. Az *aszik*, a khinaiak által *Tahának* nevezett *Baktriát* foglalják el s itt megalapítják a sok századig fönnállott *Indoskitha* birodalmat. Az *oszunok* pedig *Dsungáriában alapítanak hatalmas* országot. Mindezek a népek hun fajtájúak s így a *Kaspi tengertől* és az *Uráltól Indiáig*, keleten pedig Koreáig minden föld hun kézbe kerül. BÁTOR további hódításaiban még 26 szomszédos országot foglalt el. Ekkor *kerül hun hatalom alá az UJGUR (IGUR) nép is*, melyet a khinaiak *HOKUTNAK* hívnak.

Bátor sennnyő nem sokáig uralkodhatott az egyé kovácsolt rokonnépek tömegén. Meghalt, valószínűleg Kr. e. 174-ben. Elmondhatjuk, hogy ő volt az első, aki az összes turáni népeket egyetlen nagy egységbe tömörítette. Birodalma sokkal nagyobb volt a mai Európánál. Utóda: híres hadvezér fia, *KIOK* lett, aki mint *sennnyő LOSANG* nevet viselt.“ (*Baráthosi B. B.: A Hunok... 57-60*)

A zseniális hadvezér és szervező BÁTOR sennnyő egy szempontot nem vett figyelembe: nem szabályozta a trónöröklés kérdését! Ezért utódai alatt birodalma bomlásnak indult, a kínai politika megtalálta a módját, hogy félelmes ellenségét a maga módszereivel tegye tönkre: belviszályokat szított és a testvérharcok felemésztették a hunok erejét.

Csitki turkesztáni hun birodalma A hun birodalom bukása

A kínai politika mesteri húzásokkal játszotta ki egymás ellen *BÁTOR (MAO-TUN)* utódait; ellensennyők állításával. Utána a hatodik generációban *HOANSZA* és *CSITKI (CSI-CSI)* álltak egymással szemben. Az ország háromfelé szakadt.

„*Csitki* volna a jogosabb a trónra, mint idősebb, de az ő sennyősege sem nyugodott törvényesebb alapon, mint öccsée. Mégis úgy látszik, hogy a nemzet java és többsége melléje állott. Mindenki óhajtotta már az egységet. *Csitki* tehát megindul északnak. Megütköznek. *Hoansza* futva menekül a veszített csatából s *Csitki* marad az ősi sennyőszékhelyen az úr. Hogy őt tartották igazi sennyőnek, annak legjobb bizonyítéka, hogy a khinai források *Csitkit mindig Hunor sennyőjének* írják.

Hoansza dél felé menekül. Egyik apósa azt tanácsolja, hogy hódoljon meg *Khina* előtt, akinek segítségével majd győzelemre juthat. *Hoansza* elismeri *Khina* fennhatóságát s fiát elküldi az udvar szolgálatába, aki *Hunor* sennyőjét *Han* alattvalójának jelentette. Ez *Kr. e. 53-ban történt*. Idáig vezetett a trónviszályok hosszú sora, melynek fő oka az volt, hogy a trónörökösödés nem volt szabályozva.

A minisztertanács arról vitatkozott, hogy mit csináljanak a meghódolt hunokkal. Felmerült az a gondolat is, hogy ki kellene pusztítani őket, de belátták ennek lehetetlenségét. *52-ben* *Hoansza* személyesen is tisztelgett a császári udvarban, ahol olyan tisztelettel fogadják, amilyennel még soha senkit. Gazdag ajándékokkal is elhalmozták.

Csitki is törekedett a khinai császárral fenntartani az érinkezést, amelyet *Hoansza* igyekezett megakadályozni. *Csitki* különben messze északon marad, ahol megtartja, sőt megnöveli hatalmát. *Hoansza* meghódolásakor ugyanis *Ilibok alkirály* elszakadt *Hoanszától*, nem ment hódolni, hanem sennyővé kiáltotta ki magát. Az összetűzésnél *Ilibok csatát veszít*, elesik, népe pedig *Csitki*hez csatlakozik. Erre a hírré *Khina* *Hoanszát* óriási sereggel és élelemmel támogatva *Csitki* ellen akarja küldeni. *Csitki* valószínűleg nem érezte magát elég erősnek, ezért *Kr. e. 48-ban* elhagyva székhelyét és országát, népével együtt nyugatra vonult.” (*Baráthosi B. B.: A Hunok ... 94-99*)

Chronologie des périodes de l'histoire chinoise

Paléolithique	env. 600000 - 7000 av. J.-C.
Néolithique	env. 7000 - 1600 av. J.-C.
Shang	env. 1600 - 1027 av. J.-C.
Zhou de l'Ouest	1027 - 771 av. J.-C.
Zhou de l'Est	770 - 256 av. J.-C.
Printemps et Automnes	770 - 476 av. J.-C.
Royaumes Combattants	475 - 221 av. J.-C.
Qin	221 - 207 av. J.-C.
Han de l'Ouest (antérieurs)	206 - 8 ap. J.-C.
Xin	9 - 24
Han de l'Est (postérieurs)	25 - 220
Trois Royaumes	220 - 265
Jin de l'Ouest	265 - 316
Dynasties du Nord et du Sud	317 - 589
Seize Royaumes	317 - 439
Anciens Zhao	304 - 329
Anciens Qin	351 - 383
Qin postérieurs	384 - 417
Wei du Nord	386 - 534
Wei de l'Ouest	535 - 556
Zhou du Nord	557 - 581
Sui	581 - 618
Tang	618 - 907
Cinq Dynasties	907 - 960
Song du Nord	960 - 1127
Song du Sud	1127 - 1279
Jin (Jurchen)	1115 - 1234
Yuan (Mongols)	1279 - 1368
Ming	1368 - 1644
Qing (Mandchous)	1644 - 1911
République	1911 - 1949
République populaire	1949

„CSITKI-nek az lehetett a számítása, hogy a testvér OSZUN népével egyesülve, erősíti meg birodalmát. Mint emlékszünk, MAO-TUN sennyőt KIOK nevű fia követte a trónon, ki ekkor felvette a LAS-SANG nevet. *KIS-OSZUN* a Fergana völgyben volt és lakói a LAS SANG által leverte és elűzött „*NAGY JÜE-CSI*” nép volt. CSITKI követeket küldt háta hozzá s föl hívja a szövöttezésre *KIS-OSZUN* királyát. Ez hatalma megerősítést Khinának köszönhetette s a földönfutó Csitkivel nem akart szövötteznie. Ezért köveit lefejezteti, fejeiket elküldi *Khina turkesztáni* megbízottjának, a fővédő úrnak, s *8000 embert küld Csitki ellen*, aki azt leveri, de az egyesülési tervet feladva, északnak fordul. Az *Irtis felső folyásánál lakó OGUROKHOZ* megy, akik szintén elszakadt hun alattvalók voltak. Békésen nem hódolván, *Csitki legyőzi őket*, mire elismerik uruknak. Innen nyugatnak fordul, a *KIN-KUNOK (KIRGIZEK)* ellen. Ezek is BATOR birodalmának alattvalói voltak. Csitki hódolásra kényszeríti őket. Azután északnak fordulva a *TINGLINGEKET* is leveri. E három ország egyesítéséből alapítja meg független hun birodalmát, amely *TURKESZTÁN* egész északi részét magában foglalta, nyugatra pedig a Volga és Káspi vidékéig terjed. Fővárosa a mai SZAMARKAND környékén volt.

Több támadást intéz az *oszunok* ellen s ugyanakkor követséget küld Khinába azzal, hogy országa *7000 li távolságra* lévén, fölösleges, hogy fia tovább is kezesként éljen a khinai udvarban. Ezért visszaköveteli fiát. *44 végén* a császár *KU-KI* nevű táborszernagy kíséretében vissza is küldi. Hogy miért, nem tudjuk, de *Csitki* a khinai követet kivégezteti. Lehet, hgy kémkedtek, az is lehet, hogy fiával olyasmi történt a császári udvarban, ami kihívta a hirtelen haragú *Csitki* bosszúját.

A khinai udvar vizsgálatot indít ebben az ügyben s *HOANSZÁT* is gyanúba veszik. A vizsgálatra hozzá küldött követség meglátta, hogy *Hoansza* népe is összeszedte magát s az elszakadozott hun törzsek, akik a régi hazában megmaradtak, *Csitki* elvonulása után hozzá csatlakoztak.

CSITKI Khina turkesztáni uralmát veszélyeztette, mert rövid idő alatt félelmetes hatalommá nőtte ki magát. Hogy *Oszun* ellen olyan haraggal viseltetett, annak okát abban gondoljuk megtalálni, mert *Oszun* akadályozta őt abban, hogy dél felé terjeszkedjék, az ottani szerencsésebb éghajlatú és termékenyebb országok felé. Ekkor történik, hogy *KHANG-KI királya* segílyt kér és szövetséget ajánl *Oszun* ellen.

Ez az ország *KANG-KI*, a mai *Taskend* és *Szamarkand* vidékén feküdt. Nem volt Khina alattvalója, de régen Bátor birodalmához tartozott. *Oszuntól* sokat szenvedett, s a kútfők szerint egy nagy tanácskozásban így határozott: „*Hunor, melynek Oszun alattvalója volt, most harcba keveredett ezzel. CSITKIT szorongatják. Hívjuk magunkhoz hát s adjuk neki országunk keleti oldalát, akkor, ha vele egyesítjük erőnket, elfoglalhatjuk Oszunt, amelynek Csitki királya lesz. Így minket sem fog részéről soha baj érni.*” Követeket küldöttek hát, s Csitki elfogadta az ajánlatot. Megkötötték a szövetséget, mire a hun hadak elindultak nyugat felé. A khinai krónikák azt írják, hogy útközben olyan hideg tört rájuk, hogy *Csitki hadai* belepusztultak, s ő csak *3000-ed* magával érkezett *Khang-ki-ba*. Ez az adat téves lehet. Az edzett hunok nem pusztultak el az idő viszontagságaitól, s 3000 harcos a népes és erős *Khang-ki-val* szemben nem léphetett fel hódítóként. *Csitki* megérkezése után egyik leányát *Khang-ki királyához adta feleségül*, ő maga ennek leányát vette el. Az egyesült hadsereg betör *Oszunba*, amelyben nagy pusztítást visz véghez...

... *Csitki* hatalma így még jobban megnövekedett, a kisebb országocskák most már önként csatlakoztak hozzá. Elbizakodott lett. Birodalma nemcsak terjedelemben, hanem jelentőségben is megnövekedett s ebben az időben ő volt Közép-Ázsia ura. Közben Kang-kiban úgy látszik összeesküvést szöttek ellene. Mindenesetre valami komolyabb dolognak kellett történnie, mert *Csitki kivégeztette Khang-ki királyleány feleségét*, több odavaló előkelőséggel és északra vonult, ahol eltérve az ősi hun szokásoktól, várat épített magának.

Csitki megnövekedett hatalma veszedelmes volt Khinánra is. *Turkesztáni* uralma megindott s nagy része Csitki főnnhatósága alá került. Ezért azzal az ürgggyel, hogy köveitnek holttestét keressék, követséget küldött *Kahng-kiba*. A kémkedő követséget *Csitki „sanyargatta”,* végül egy levéllel visszaindította a császárhoz. Khina megint diplomáciai fegyvereit vette elő. Behálózta a *Csitki* által meghódított régi országok uralkodóit s titokban koalícióban egyesítette őket a meggyűlölötte Csitki ellen. A terv nagyon ügyesen volt előkészítve és kersztülvive. *Csitki* városa stratégiailag nagyon rossz helyen feküdt s az ellene szövöttezett országok között szorítóba került.

A turkesztáni khinai hadsereghez még 15 ország királya csatlakozott s két hadseregre oszolva, északról és délről indultak Csitki ellenébe. Tervüket oly ügyes ravaszsággal vitték keresztül, hogy *Csitkinek* sejtelve sem volt róla. Várában legföljebb pár ezer ember lehetett, amikor az egyesült csapatok meglepték. Csitki kelepcebe került s még arra sem volt mód, hogy keresztülvágja magát az ellenség táborán. Elszánta magát a végsőre. Érezte, hogy nincs menekülése, *állja tehát* a harcot, amely a hun történelem egyik legnagyobb tragikus küzdelme. *Igazi hősköltemény* az, amit a khinai kútfők megörökítenek.

Csitki kitűzte városa falára az ötszínű lobogót, annak jeléül, hogy mint a hunok sennyője, ő is a világ urának vallja magát. Egy kis lovascsapat kitör a várból s nekilovagol a tengernyi ellenségnek, hogy megmutassa megvételét. Közben megmozdul a várost körölvő 60.000-re rugó csapat s a hunokat beszorítja a várba. Az erősség falai csak földhányások voltak, telve cölöp pallisádokkal. Az éj folyamán a hun lovasság kitörést próbál, de viszsza verik. Rá következő nap általános ostrom kezdődött s a védelemben még az asszonyok is részt vesznek. A falakon és ormokon egymás mellett hever az elesett asszonyok és férfiak holtteste. *Csitki maga is egy nyílvesztőtől megsebesül az orrán.* Kénytelenek feladni a falak mentét. A megmaradt hun sereg a fellegvárként szereplő asszonypalotába vonul s itt védekezik tovább. Közben kívülről biztató kiáltások hallatszanak. *10.000 kangki-*

beli lovas érkezett segítségükre, akik körülnyargalják az ostromló sereget, de harc nélkül visszavonulnak. Lehet, kevesen voltak, vagy ezeket is megejtette a khinai ármány. Az ostromlók a lovashad elvonulása után új lendületre kapnak s egész éjjel folytatják a harcot. A hunok kétségbeesetten védekeznek, de az ostromlók felgyújtják a várost. Pár száz férfi és nő élt már csak, akik a hárembe vonulnak s az ostromlók itt sem bírnak addig velük, amíg ezt is föl nem gyújtják. *Csitki utolsó leheletéig védekezik.* Sebektől borítva rohan szembe a benyomuló ellenséggel, amely végre mégis csak megöli. Az utolsók közül egyetlen egy ember és asszony sem marad életben. A halott hős sennnyőnek egy khinai tiszt levágja a fejét. *Így hal meg a hunságnak utolsó független nagy sennnyője,* aki saját hibájából bukik el, de bukásában is nagy és tiszteletreméltó maradt. Hogy milyen kevesen voltak a hunok, azt legfényesebben bizonyítja a khinai hivatalos hadijelentés, amely *1518 elesetről és 145 élve elfogott hunról* számol be. Ebben a számban pedig benne vannak a harcos asszonyok és gyerekek is. Csitki fejét a császár fővárosába vitték, ahol közszemlére függesztették ki.

A khinai források szerint *Csitki 3000 emberéből* tehát alig száz maradt meg. Már említettük, a 3000 emberre vonatkozó adat kétes voltát. *Csitki* hadilábon állott *Oszunnal*, melyről azt mondja a kútforrás, hogy hadserege *188.000* emberből állott. Ujjat húzott *Kang-kival*, melynek *120.000* katonája volt. Adófizetőjévé tette *Hapsót*, melynek *100.000* és *Tavant*, melynek *60.000* harcosa volt. Ezenkívül még „más országokat is”. Ha ezeket összeszámítjuk, kereken félmillió hadinépét találunk *Csitki ellen*, amellyel szemben Csitkinek a krónika szerint *3000* embere, még ha halhatatlanok lettek volna is, nem győzhetett. Legfőleg úgy érthetjük ezt, hogy az a *3000* ember olyan testőrségféle volt, s a többi had később következett.

Csitki városa valószínűleg a *Tola* folyó mellett, a mai *Aulieta* helyén állott.

A krónikák, mikor *Csitki* legyőztetését elmesélik, nem tesznek semmi említést arról, hogy népét megsemmisítették, pedig ez a khinai krónikák kedvenc szavajárása. Ha figyelembe vesszük a számszerint megadott halottak és foglyok mennyiségét (amelyet fejvesztés terhe alatt kellett elszámolni), *lehetetlen az, hogy Csitki népét megsemmisítették volna.* A várost bevették, Csitkit megölték s ezzel megelégedtek. Az állattenyésztő nép nem lakhatik a városban s így Csitki hunjai is bizonyára szerteszét voltak téli szállásaikon. Csitki népéről a khinai források nem tudnak semmit. *Kang-kiban* a történetek után nem igen lehetett békés maradásuk s ha ottmaradnak, a khinai források följegyezték volna, hogy az északi sennnyő népe odamenekült. Tudjuk azt, hogy *Tavan* és *Osszun* is ellenségeik voltak. Így az a lehetőség, hogy keletre vonuljanak, el volt zárva előttük. Délen Kang-ki zárta el az útjukat. Az Aral-tó környékén a *Hopsók*. Északkeleten a *kin-kunok* és északon a *tinglingek*. Egy út maradt hát nyitva előttük, mely észak-északnyugatnak a *BAKS-PATAKON* és a steppén át volt nyitva. Erre menekültek már azért is, hogy a körülvevő ellenség ollójából kikerüljenek s valamely nagyobb folyóvölgyben vagy erdővidéken téli szállást leljenek.“ (*Baráthosi B. B.: A Hunok... 100-106*)

„A hun birodalom bomlása (i.e. 48.) és a nyugati hunok „sanjü“-jének, *Csi-Csinek* a kínaiak által történt megsemmisítése után (i.e. 30) megváltozott a helyzet *K'ang-kiü* keleti határain is, ahol, mint láttuk, *CSANG-K'IE*n idejében Chorezmnek sikerült hatalmát a hunokkal megosztania. *K'ang-kiü* az i.e. 1. század utolsó harmadában, mint a nyugati hunok hatalmas szövetségese lép fel. *KUO SUN kínai követ* ebben a szövetségben látja a nyugati hunok erejének zálogát Kína ellen vívott küzdelmükben.

K'ang-kiü hatalma ebben az időben azokon az utakon, amelyeket még *PHARASZMANÉSZ*, a makedóniai *ALEXANDROSZ* kortársa épített ki, messze északnyugatra terjedt. A későbbi Han-dinasztia történetének időszámításunk legelejére tehető adatai szerint, *K'ang-kiü hatalma alá* hajtja az alánok országát (*Jen-c'ai, Alania*), amely ebben az időben az *Aral-tó* mentének északi részétől az *Azovi-tenger* keleti partmellékéig terjedt, sőt meghódítja az alánok északi szomszédait is. Ezek a jen-ek erdei törzsei, valószínűleg az *Aral-tó* erdős partmellékén lakó törzsek, melyeket *K'ang-kiü* prémadó fizetésére kötelezett. Az időszámításunk eleje körüli időt a Fekete-tenger északi részének vidékén az alán törzsek széleskörű, nyugati irányú vándorlása jellemzi. Úgy látszik, hogy ez a vándorlás nem a barbárok spontán településváltoztató vándorlása volt, hanem *K'ang-kiü - Chorezm* aktív külpolitikájának egyike következménye.“ (*Tolszov: i. m. 149*)

Indiába került rokonaink: a kusánok

„Mint azt korábban láttuk, W. H. HAUSSIG szerint a KUSÁN BIRODALOM és a honfoglalás előtti kor magyarsága között vitathatatlan összefüggés van. Vessünk egy pillantást ezen rokonaink történetére.

Hussig kimutatja, hogy a Kusán birodalom - a steppei lovas birodalmak mintájára - nevét vezető törzsétől kapta. E vezértörzs neve a kínaiaknál „kü-si“-nek vagy „kui-shang“-nak hangzott, a törzs maga pedig a „var“ vagy „hua“ néphez tartozott. A Kusán Birodalom népességét rajtuk kívül a fentebb említett négy nép: az asi, pasiani, tochar és sabarol népek alkották. A lakosság Haussig vizsgálatai szerint altáji és iráni etnikumok keverékéből tevődött össze. Kiemeli, hogy a magyaroknak igen sok közülük volt a kusánokhoz, de az eftalitákhoz is. Erre vall két méltóságnévük, a „KUSÁN“ és a „GYULA“ egyezése is. A „gyula“ cím többször előfordul kusán feliratokban, „JAULA“ alakban, majd később eftalita pénzekben is. Ezenkívül közös vonás a hét törzs szövetsége is, amit a „jü-csi“ népnél, akiktől a kusánok származtak, Nyugat-Turkesztánban éppúgy megtalálunk, mint később a magyaroknál. A magyarok régi „SABARTOI ASPHALOI“ neve pedig a Kusán Birodalmat alkotó népek egyikének nevével, a „SABAROL“ törzsével azonos.

Ami Haussig tételét illeti, meg kell állapítani, hogy kb. 50 évvel az ő munkájának közzététele előtt, TÓTH JENŐ kutatónk hat évet töltött a mai PAKISZTÁN északi részében és tapasztalatait össze is foglalta, ki is adta, de munkája nem kapta meg azt a nyilvánosságot, amelyet megérdemelt. A személy és földrajzi nevek, a méltóság nevek, a művészetek, az ornamentika, az etnográfia, a történelmi adatok, a hagyományok stb. Tóth Jenő írásában mind azonosak Haussig megállapításaival. Legújabbban az Ausztráliába került idős SZEDERKÉNNY FERENC látogatott el a Selyem Útra - hét esetben, utoljára 89 évesen kelt át a KARAKORUM hegylánc KUNJERAB hágóján. Szederkénny az adatok, a fényképek tömegével bizonyítja Haussig és Tóth Jenő tételét.

Végül Haussig összefoglalja kutatásainak eredményeit, amelyek szerint Kr. e. 127 és Kr. u. 558 között öt nagyobb méretű vándorlás állapítható meg a nyugat-eurázsiai steppén:

1. Kr. e. 127 körül a „nagy jü-csi“ nép vándorlása Nyugat-Turkesztánba, Szogdiába és Baktriába, az „arsi“, „wusun“ („kun“), „kü-si“ (kusán), „hua“ („var“), „sabar“, „asi“, „alan“, „paskin“ („pasian“) és „tochar“ népek vagy törzsek részvételével.

2. A Kr. e. 1. század elején „as“ és „alán“ vándorlás a Jajk (Urál), Volga, Kubán térségébe.

3. Kr. u. 310 és 453 között a nagy hun vándorlás Nyugat-Turkesztánba, Baktriába (eftaliták) és Európába (Atila hunjai).

4. Kr. u. 440 és 470 között az első un. „álavar“ vándorlás Nyugat-Turkesztánból a Kaukázus déli régiójába, Dagesztán környékére.

5. Kr. u. 558 és 568 között, a költürkök nyomására, a második „álavar“ vándorlás Északnyugat-Iránból (Dagesztán környékéről) a Kaukázuson keresztül először a Kubán vidékére, majd Dél-Oroszországon át Pannóniába.

Az utolsó kivételével mindezen népmozgalmakat az ázsiai hunok terjeszkedése, illetve fokozatos nyugati irányú előretörései váltották ki.“ (Götz: i.m. II. 102-103.)

Tehát ÁRPÁD honfoglalói a kök-türk kagán, TÜRK SÁD, által MAURICIOS császárhoz küldött levél szerinti hun-avar vándorlók leszármazottai voltak. A Perzsa Birodalomba került „ál-avarok“ - ZABERGÁN népe - a kök-türkök nyomására jöttek Északnyugat-Iránból BAJÁN KAGÁN vezetésével Pannóniába. Őket találták KÁRPÁT-MEDENCÉBEN ÁRPÁD vezér honfoglalói! ATILLA után ez volt a második honfoglalás. Ezt követte 896-ban a harmadik ÁRPÁD vezér honfoglalása.

„Nagyon valószínű, hogy a kusáni uralkodóház régi központja a ZERAFSÁN melletti KUSÁNIA volt. A 140 év eseményeinek idején itt maradt a *Baktriát* meghódító *tochárok* (vagy *aszianok*) egy része; ezek az i.e. 1. évszázadban, azzal kapcsolatban, hogy *Kangha-Chorezm* helyreállította ideiglenesen megingott uralmát *Szogdiána* felett, amely elismerte a k'ang-kiüli király fennhatóságát, ezt a kapcsolatot valószínűleg a két dinasztia közti összeházasodásokkal pecsételték meg.

A kusánok azonban a kínai források szerint, egyidejűleg az öt masszageta *jabgu* (a vezér, később a király masszageta címe, kínai átírás szerint *hi-hou*, régibb kiejtés szerint *gjap-gou*, a kusán érmeiken található indiai feliratokon pedig *javuga*) szövetségébe tartoznak és tevékeny részt vesznek *Baktria* politikai életében, ahol az i.u. 1. század elején a politikai konszolidáció új korszaka bontakozik ki. E folyamat élén a *kusán jabguk* állanak.

A kutatók többségének véleménye szerint az első „nagy kusán“, KUZULA KADPHISZÉSZ trónra jutása i.u. 15-re esik (Schmidt szerint i.u. 45-re). TARN Kadphiszész HÉRAIOSZ fiának tartja, ami igen valószínű.

KUZULA KADPHISZÉSZ, aki hatalma alatt egyesítette a baktriai masszageta tochárok területét és megszüntette a Chorezmmel fennálló vazallusi kapcsolatokat, felveszi a „királyok királya, a nagy megmentő“ címet. Kadphiszész kétszeresen is „nagy megmentő“. Először, mert megmentette a függőségtől saját birtokait, másodszor, mert „megmentette“ a masszageta törzseket is, akik politikai széthúzásuk miatt elvesztették korábbi katonai hatalmukat.

Máig sem tudjuk pontosan, hogy *K'ang-kiü-Chorezm* mikor és hogyan olvadt a kusán-birodalomba. A forrásokban semmi utalás nincs *Belső-Ázsia* északi részének a kusánok által történt meghódításáról. *VIMA-*

KADPHISZÉSZ és utódai, KANISKA, HUVISKA ÉS VÁSZUDÉVA érmei viszont az i.u. 1-2. században Chorezmben a helyi pénzt kiszorítják a forgalomból. Ez nyilvánvaló jele annak, hogy *Chorezm beolvadt a kusán-birodalomba*.

Jellemző, hogy a „későbbi Han-dinasztia” kínai története (i. u. 1-3. század) a „Nyugati vidék” királyságainak leírásakor K’ang-kiünak nem szentel önálló fejezetet. Ugyanekkor viszont, mint már láttuk, beszámol K’ang-kiü északon, a Fekete-tenger északkeleti partmellékén és az Urál déli vidékén kifejtett politikai tevékenységéről. „E rejtély nyitja az, hogy K’ang-kiü, amely Chorezmben megtartotta eredeti területét, továbbá birtokai északi részét és északon tevékeny politikát folytatott továbbra is, ugyanekkor formálisan a kusán birodalomhoz tartozott, mint a régi masszageta szövetség tagja, melyben a vezető szerep más központra szállt át.

Ily módon az i. u. 1. század közepétől kezdve és valószínűleg egészen a 2. század végéig a *CHOREZMI TÖRTÉNELEM KUSÁNI KORSZAKÁRÓL* beszélhetünk. A 3. században, szintén az érmeik alapján ítélve, Chorezm visszaszerzi politikai szuverenitását.

I. KADPHISZÉSZ Szogdiána és Baktria egyesítésével vereséget mér a *Hindukustól* délre uralkodó parthus és szaka királyokra, meghódítja Kásmirt és a Kábul-darja medencéjét, királyságának határait északon Szogdiánától dél felé az Indus felső folyásáig és keleten a Pamirtól nyugat felé Parthia határáig terjeszti ki.

Fia és utóda, VIMA KADPHISZÉSZ (II. KADPHISZÉSZ), aki a szerzők többségének véleménye szerint i. u. 45-78-ig uralkodott, tovább folytatja a birodalom határainak kiterjesztését és támadást kezd az Indus medencéjében elterülő indoparthus és indiai görög államok ellen. Az indo-parthus fejedelmek az 1. század végére az Indus alsó folyásánál lévő birtokaiknak csak töredékeit tudják megtartani. A kusán birodalom területe délen Benáreszig terjed.

II. KADPHISZÉSZ utóda, KANISKA alatt (a legelterjedtebb kronológia szerint 78-123-ig) a kusáni birodalom elérte hatalmának tetőpontját. A kor négy nagyhatalmának egyike lesz és egy sorba kerül Rómával, Parthiával és Kínával.

Kaniska hatalmát kiterjeszti és megerősíti Észak-Indiában is. Sikeres háborút folytat PARTHIA ellen, erőteljesen beleavatkozik KELET-TURKESZTÁN ügyeibe is.

Kaniska első kísérlete, mely arra irányult, hogy uralmát északkelet felé is kiterjessze, kudarcra végződött. Mivel 90-ben a kínai udvarhoz fordult és megkérte a kínai királyleány kezét, a „Nyugati vidék” kínai helytartója foglyul ejtette a kusán követséget. Erre válaszul Kelet-Turkesztánban 70.000 főből álló kusán hadsereg jelent meg. PAN CS’AO, a neves kínai hadvezér azonban tönkrement a kusánokat, behatolt belső-ázsiai birtokaikra, Fergánába és K’ang-küba és Kaniskát (természetesen, csak névlegesen) a kínai császár felsőbbségének elismerésére kényszerítette. „Ettől kezdve - írja a kínai krónikás - a JÜE-CSIK (KUSÁNOK) minden évben hadisarcot és ajándékokat szoktak küldeni.” A körülmények azonban valójában egészen másképp alakultak. PAN CS’AO ragyogó győzelmei után Kína hatalma Kelet-Turkesztánban teljesen összeomlik. Pan Cs’ao 102-ben, 71 éves korában bekövetkezett halála a kínai államot megfosztotta nyugati érdekeinek legtevékenyebb védelmezőjétől. Kína belső politikai meggyengülése és Kaniska kiküldötteinek a kelet-turkesztáni városállamok királyi udvaraiban kifejtett erőteljes tevékenysége nyomán, a kelet-turkesztáni királyságok fellázadnak Kína ellen. Lázadásait a kusánok szítják.

105-ben a királyságok mind kimondják Kínától való függetlenségüket.

107-ben, amikor a fölkelők ostroma alá vették a kínai helytartó székhelyét, a kínai kormány jobbnak látta a tisztesség teljes megszüntetését.

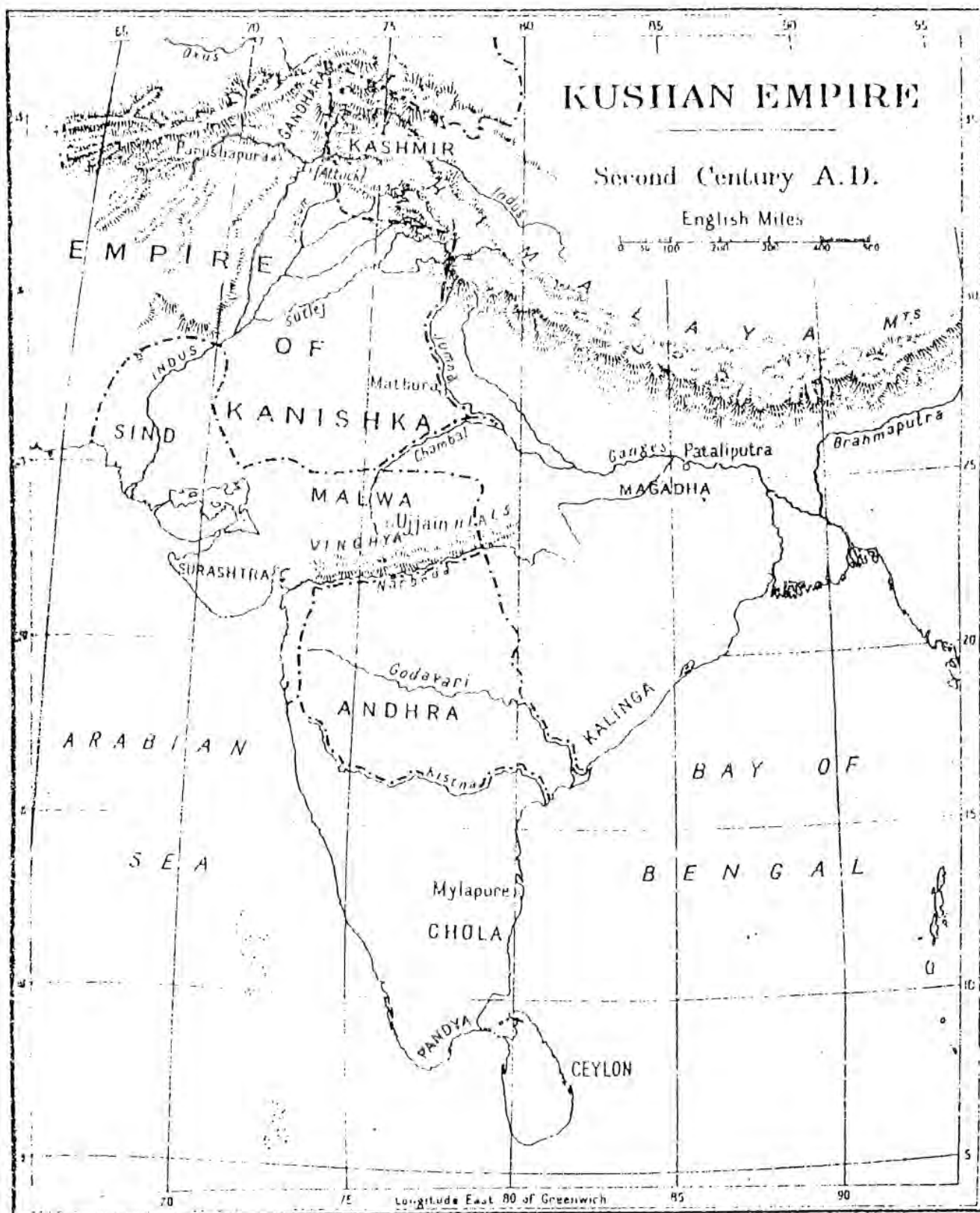
123-ban csupán TUN-HUANGban maradt egy elenyésző csekély számú, 300 főből álló kínai helyőrség. Kaniska uralmának vége felé Kászar, Jarkend és Chotan a kusán birodalomhoz csatlakoznak, amely így módon az Indus alsó folyásától Chotanig és az Aral-tóig Benáreszig terjedt.

Kaniska Uralkodását nemcsak hódítások jellemzik. Erőteljes építő tevékenységet fejt ki. Észak-Indiában egész sereg várost alapít, melyek egyike, KANISZPOR mindmáig az ő nevét viseli. Az ország különböző részein elhelyezett számos győzelmi felirat a kusán birodalom politikai befolyását volt hivatva megörökíteni. Az ország gazdasági és politikai kapcsolatai messze ágaznak.

99-ben kusán követség látogat el Rómába. Római pénzek kusán földön bőven találhatók. A kusán pénzek eljutnak a távoli Káma folyó mellékére is. Itt éppúgy, mint azelőtt és később is, a kereskedelmi kapcsolatok összekötő kapcsául kétség kívül Chorezm szolgált.

Nagy érdeklődésre tarthat számot KANISKA VALLÁSI POLITIKÁJA is. A budista hagyomány egy sorba helyezi őt ASÓKÁVAL, a régi, indiai MAURJA-dinasztia legnagyobb képviselőjével, aki kimagasló szerepet vitt a budizmusnak Indiában való elterjesztésében. A hagyomány Kaniskának tulajdonítja a kezdeményező szerepet a budista zsinat összehívásában is (a legelfogadottabb kronológia szerint kb. i. u. 100-ban). Ez a zsinat az északi budizmus dogmatikájának megfogalmazásában nagy szerepet játszott.

A kusán uralom Kelet-Turkesztánban több századon át biztosította a budizmus ottani vezető szerepét. A budizmus a kusánok idején és később, egészen az arab hódításig, Belső-Ázsiában igen elterjedtté vált. Végül a kusán birodalomból terjed tovább a budizmus magába Kínába is. A kínai krónikákból tudjuk, hogy i. u. 147-ben a „nagy jüe-csik” országából jutott el Kínába az egyik legfontosabb budista mű, az AMITABA SZUTRA és hogy a budizmus HUANG-TI CSÁSZÁR (147-167-ig) udvarában a kusáni hittérítők tevékenységének eredményeként

Kushan Empire
Ivor Nicholson & Watson Ltd. térképe után
Stanford's Geog. Estab. London

először terjedt el széles körben.

Jellemző, hogy éppen az i. u. 1-2. századra esik a „birodalmi vallások” - (a *KERESZTÉNYSÉG*, vagyis a megreformált szinkrétikus judaizmus a római birodalomban; a megreformált *ZOROASZTRIZMUS* Parthiában, a megreformált *SZINKRÉTIKUS BUDIZMUS* a kusán birodalomban és Kínában) - elterjedése az antik világ mind a négy nagyhatalmának területén. Ezek a vallások, a helyi városállamok régi vallási ideológiájával egyetemes istenségek új kultuszát állítják szembe, azt a vallási ideológiát, amely a helyi törzsi és kaszt-kultuszokkal szembehelyezkedve, azokat asszimilálja, egyetlen szinkrétikus rendszerbe foglalja és a birodalom kialakulását a vallás tekintélyével szentesíti. Ebből a szempontból *KANISKA VALLÁSI REFORMJAIT* nagy, progresszív jelentőségű cselekedetnek kell tekintenünk.

A *KUSÁN KORSZAK* a Közép- és Távol-Kelet történelmében a kusáni királysághoz tartozó és hatása alatt álló népek művészi kultúrájának virágkora. Ebből a korszakból számos építészeti és szobrászati emlék maradt ránk, melyeket Észak-India területéről, a Kábul-folyó völgyéből és Baktriából, valamint az Amu-darja felső folyásának afganisztáni és felénk eső partján ismerünk. Ez a művészet a szakirodalomban annak a területnek a nevére, ahol a legtöbb ilyen mű emléket találtak és ahol legkorábban vizsgálták meg őket, a *gandhári művészet* nevet kapta.

A *GANDHÁRAI KUSÁN MŰVÉSZET* igen nagy befolyást gyakorolt a Távol-Kelet, Kína, Japán, Indokína, Indonézia - népeinek művészi kultúrájára. Itt a gandhári iskola hagyományai az egész középkor folyamán fennmaradnak és napjainkig is elevenek.“ (Tolszov: i. m. 152-156)

„Tudjuk, hogy a kusáni birodalom viszonylag rövid életű volt.

KANISKA utódainak, *HUVISKÁNAK* ÉS *VÁSZUDÉVÁNAK* uralkodása után, akik a 2. század harmadik negyedében uralkodtak, a közép-keleti antik birodalom mélységes hanyatlásnak indult. A későbbi uralkodók kronológiáját, sőt névsorát is teljes homály fedi. A szakemberek e korra vonatkozóan csak bizonytalanul datálható numizmatikai anyagot használhatnak fel, ezért nézeteik igen eltérőek.

A 3. században a kusáni uralkodók elvesztik indiai birtokaik jelentékeny részét és hatalmuk csupán a *Kábul-darja* medencéjében marad szilárd.

A chorezmi ábécé, nagyon közel áll a régi szíriai *ARAMEUS ÍRÁSHOZ*, mely mint a szíriai írnokokat alkalmazó Achaimenida kancelláriák szokásos írása, az egész Achaimenida-birodalom területén közkeletű volt. A perzsa ékírást csak ünnepélyes feliratokon használták. Az *ARAMEUS ÍRÁS* az alapja Irán és Belső-Ázsia különféle ábécéinek, mint az arsakida pehlevi, a szászánida pehlevi (vagy párszi), az avesztai, valamint a szogd ábécé és ennek későbbi utódai Közép-Ázsiában és a Távol-Keleten, az *ujgur*, a *mongol* és a *mandzsuri*, továbbá a *szogdtól* különböző, *sajátságos bucháriai* és *uszrusanai* (ura-tübei körzet) ábécék. A chorezmi ábécé önálló fejlődés eredménye. Közvetlenül az Achaimenida-kori klasszikus arameusra megy vissza. Valószínűleg az összes felsorolt ábécék közül ez őrizte meg legjobban az ősi arameus hagyományokat.

Az a *chorezmi nyelv*, melynek maradványai Dél-Chorezmben egészen a 13-14. századig fennmaradtak, rendkívül közel áll az oszétéhoz. A chorezmi nyelv, amely az oszéttel és szogddal együtt az un. észak-iráni nyelvcsoporthoz, helyesebben az indoeurópai nyelvek szaka szarmata csoportjához tartozott, mely a régi masszageták és szkíták (szakák) keveredése nyomán alakult ki, sokkal közelebb áll az oszétéhoz, mint a szogdhoz.

A III. század közepe egész Belső-Ázsiában a nagy politikai fordulatok kora. Nemcsak a kusán birodalom omlik össze. Ugyanekkor lehanyatlik a parthus Arsakidák uralma is. Iránban a fárszi Sztachi papi fejedelmeinek leszármazottai alkotta új perzsa uralkodóház, a *SZÁSZÁNIDA-DINASZTIA* jut uralomra. 224-től 226-ig a Szászánida *ARDASÍR*, - Pápak fia - az utolsó Arsakida, V. *ARTABAN* leverése és bukása után *PARTHIA* összes birtokainak ura lesz.

A perzsa történelmi hagyomány (az apokrif „Tanszar levele”, Tabari) *ARDASÍR* nevéhez keleten folytatott széleskörű expanziós politikát fűz. Tabari szerint „*Ardasír felvonul Balch és Chorezm ellen egészen chorászán határvidékéig*”. „Követek érkeztek hozzá a kusán királytól, a *túráni* (?) és *mekráni királytól*, akik hódolatukat fejezték ki előtte”.

Azok a 3. századi politikai megrázkódtatások, amelyek két belső-ázsiai ókori birodalmat tettek tönkre (ugyanerre a századra esik az ókori Kína összeomlása is), a chorezmi államot nem döntik romba. Ellenkezőleg, mint alább látni fogjuk, teljes joggal tehetjük fel, hogy a *chorezmi állam* a 3. században, kihasználva vetélytársai gyengeségét, *világhatalmi szerepre pályázik*. De Chorezm is nagy társadalmi-gazdasági és politikai átalakulások színtere lesz.“ (Tolszov: i. m. 162-165)

Mi maradt meg Khorezm-ben a kusánok emlékeiből?

SZ. P. TOLSZTOV, - az Orosz Akadémia tagja - számos expedíciót vezetett az OXUS és a JAXARTESZ vidékére. Ő ásta ki a Khorezm fölött évszázadokig uralkodott sáhok TOPRAK-KALA-i kastélyát, amely ennek a hatalmas birodalomnak székhelye volt egészen 305-ig, amikor is az uralkodók székvárosukat KAT városába áttették. Magyar szempontból TOLSZTOV munkája felbecsülhetetlen. Ő ad hírt TOPRAK-KALA kincseiről.

Lehetetlen TOLSZTOV munkájának részleteit itt ismertetnünk, csak megjegyezzük, hogy Tolsztovék 10 szobában találtak ki nem égetett mesterien készített agyag-szobrokat, a töredékes szobrok száma 30-ra rúg, - kettő majdnem teljesen ép (fej nélküli) szobor, négy fej (az egyiken magas süveg) stb.

„A díszítmények éppúgy, mint a festmények is igen eredetiek. ... A díszítések mindenekelőtt Belső-Ázsia mostani népei, az üzbégek, tádzsikok, karakalpakok, kazáhok népi szövet-díszjeinek ábráival hozhatók kapcsolatba. Nagyon sok közös elemet találunk itt a chivai nemez anyagok rajzaival, az üzbég és tádzsik szövet-díszekkel, a karakalpaki nemez-mintákkal. A falfestmények és szövetminták e rokonsága aligha véletlen. Ezek ugyanazt a funkciót töltik be. Egészen törvényszerű a faldíszítésre szolgáló szövetanyag mintájának átvitele magára a falra, mint ahogy egyébként törvényszerű az is, hogy fordítva: a falfestmény hatással van a szövet díszítésére. Így a belső-ázsiai ókori civilizáció örököseinek, a mai belső-ázsiai népeknek jelenkori népművészete a távoli régiségben gyökerezik.“ (Tolsztov: i. m. 185-186)

„A szobrok kidolgozása nem kisebb, sőt esetleg még nagyobb mértékben, mint a festészet, a khorezmi művészek magas színvonalon álló mesterségbeli tudásáról, a khorezmi művészet érettségéről és önállóságáról tanúskodik. E művészet, ha volt is kapcsolata a gandhári indiai budista iskolával, ennek hatásait alkotó módon formálta át és saját művészi hagyományaiba olvasztotta.“

„KHOREZM, felszabadulva a kusáni fennhatóság alól, hatalmas állammá lesz, melynek világhatalmi igényeit tükrözi a PAIKULI FELIRAT is. Ezen a khorezmsáhok, a kusán királyok és a római császárok között szerepelnek. A királyság nagyságával összhangban kellett állnia az uralkodó kastélyának is.“

„Az ókori Khorezm magas színvonalú és sajátos művészeti kultúrát teremtett. A monumentális építészet, mely meglep bennünket büszke, hatalmas formáival, a monumentális agyagszobrok, terrakotta szobrocskák és relifek pompás plasztikája, az antik khorezmi pénzverők finom művészete és végül a falfestmények grafikai és festészeti mintáinak gazdag skálája, a maguk egészében gyökerig eredeti és teljes komplexumot alkotnak, mely a régi khorezmi civilizáció alkotóinak ábrázoló készségéről és művészi tudásának önállóságáról, erejéről és érettségéről tanúskodik. A „HÁRSFÁSNŐ“ és társai a régi művészetnek a kutató számára legnehezebben megközelíthető világára, a zene világára derítenek fényt. Ismerjük azt a szerepet, amelyet a késői középkorban és az újkorban Belső-Ázsia népei zenei kultúrájának történetében a klasszikus khorezmi zenei iskola játszott. A kezében „asszír“ hárfát tartó művésznő finom alakja új láncszeme azoknak a fentebb vizsgált kapcsolatoknak, melyek a régi khorezmi civilizációt forrásainál az elő-ázsiai világgal összefűzik és egyben a későbbi, középkori és jelenkori khorezmi magas fokú zenei kultúra őstörténetének is becses emléke.“ (Tolsztov: i. m. 185-194)

A magyar faj két büszkesége, népzeneink feledésétől való megmentői és halhatatlan művészei, BARTÓK BÉLA ÉS KODÁLY ZOLTÁN - bár nem jutott el Khorezmbe - akarva-akaratlanul, a nyugatközép-ázsiai eredetre terelik figyelmünket. Kettőjük közül csak BARTÓK merült őstörténeti elemzésbe. Szerinte a Törökországban 1936-ban gyűjtött 87 népdal közül összesen 37 dal (43 %) azonos, vagy közeli rokonságban van a magyar népdalokkal. „Ez mind a török, mind a magyar anyagnál egy közös nyugatközép-ázsiai eredetre mutat és meghatározza korukat, mely legkevesebb 1500 év.“ (Adnam Saygun. Béla Bartók's folk Music Research in Turkey XXXIV. o)

Az a KODÁLY ZOLTÁN, akit a finn-ugor származás ál-prófétái vakítottak meg, (ő maga őstörténet-kutatással sohasem foglalkozott), könyvében: „A MAGYAR NÉPZENE“ (4. kiadás, 1969.) állást foglalt a kérdésben.

Mint azt jól tudjuk, népzeneink ötfokú (pentatonikus) hangrendszeren épül fel. Ilyen van földünkön egymástól távolieső népeknél is. „De már a dallamszerkezet, frazeológia, ritmus ilyen feltűnő, lényegbeli egyezése nem lehet véletlen. Itt már érintkezést vagy közös forrást kell feltenni. Ha ilyeneket találunk, egyrészt a magyarságnál, másrészt annak a keleti népközösségnek mai maradványainál, melyből egykor a magyarság kiszakadt: nem képzelhető másképp, minthogy már a magyarság kiválása előtt is megvoltak az akkori közösségben, s a magyarság nyelvével együtt, ősi örökségként hozta magával régi hazájából. A MAGYARSÁG MA LEGSZÉLSŐ, IDEHAJLOTT ÁGA A NAGY ÁZSIAI ZENEKULTÚRA ÉVEZREDES FÁJÁNAK, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökerezik.“ (Kodály: A magyar népzene 37. o.)

NUREDDIN, SUKRALLAH, DSELÁLZÁDE SZÁLIH munkái megmutatják, hogy a magyaroknak csak úgy, mint az oszmánoknak, (akiket ma törököknek hívnak) eredete közös, őshazájuk, ahol nemzetté fejlődtek - mint valamennyi turáni nép is - Belső-Ázsia volt.

Miként azt THURY írja, egy „nemzettest“ veszít az őt alkotó nemzetségekből és ilyeneket vesz is fel.

„Ha a hunok föllépésétől (375) a magyarok honfoglalásáig közelről szemügyre vesszük az akkor szerepelt népek történetét és sorsát, szüntelenül azt a jelenséget látjuk ismétlődni, hogy az egyes népek más rokon, vagy idegen népekkel bizonyos időre egyesülnek, összevegyülnek s megint különválnak, hogy mikor valamelyik nép ki-mozdul addigi lakóhelyéről, rendszeren két, vagy több részre szakad, egyik rész megmarad a régi hazában s egy-

gyé forr a betolakodó népelemmel, másik rész új hazába megy s csatlakozik az ottani lakókhoz, a harmadik rész ismét más irányban tolódik el és vagy önálló marad, vagy felolvad más törzs között. Egy szóval *a nemzettest az idő folytával minduntalan változik*, a keret majd bővebbé, majd szűkebbé lesz s a keretbe foglalt kép is az idő haladtával más és újabb színeket mutat fel. A számosabb, vagy harciasabb törzsek leigázzák a szomszéd törzseket és nemzetségeket s ha eredetileg is ugyanazon népcsalád ágazatai voltak, könnyebben és hamarabb lesznek egy egységes nemzetté, ha ellenben idegen népelemek voltak, hosszabb idő szükséges az assimilációhoz, de végre is összeforrnak, amint a nemzeti sajátságait alkotó különbségek lassankint kiegyenlítődtek, vagy pedig az egyik népnek sajátságai teljesen diadalmaskodtak a másikéi fölött.” - (Thury: i. m. 66.)

*A hárfásnő (II. emelet, 5. szoba)
(Sz. P. Tolszov után)*

Az ujjur és a török népek

A krónikák szerint BUKA KÁN székhelye a KARAKORUM hegy alján, az ORKHON folyó partján volt. Az ujjurok az ő utóda alatt költöztek ki az őshazából a mai DZUNGÁRIÁBA, ahol azután BISBALIK városát építették, amelyet a kínai annálisok PE-THING-nek neveztek (Ez a mai ÜRÜMSI).

Az ujjuroknak ez az első - mindenestre részleges kiköltözése Kr. e. a 2. sz. közepe táján történt. Erről adnak hírt az ujjur krónikák, amelyeket (valószínűleg) MÉSZÁROS GYULA is megtalált a török császári irattárban ISTAMBULBAN. (Az egykori HUNGÁRIA újság tudósítása. II. évf. 33. szám. 1949. aug. 19.)

Tehát a második haza a mai DZUNGARIA volt, ahol két nagy ágra válva éltek az ujjurok: a 10. törzsből álló onogurok és a 9 törzsből álló tokuz ujjurok ágára. Kr. u. 91 vagy 93-ban a kínaiak megdöntötték a hungnu birodalmat és az északi hunnukat nyugat-felé szorították. A kínaiaknál akkor az ujjurok neve hungnu volt. Az ujjur nemzet egyik fele, az on-ujjurok, ekkor költözött az IRTISZ folyó mellékére, majd később onnan - mint láttuk - a VOLGA és az URÁL közé, a KÁSPI-TENGER északi partjára.

„CSAO-JUAN-PHING krónikája szerint a 7. század végén JULUN TEGIN után néhány nemzedékkel a tokuz-ujjurok megdöntötték az ALTAI-ban lakó tukiuk (turkok) birodalmát. Később a tokuz-ujjurok is három részre váltak.

Az ujjur és az ó-török nép az őseik ellen emelt hatalmas falon át Kínát állandóan háborgatták, a kínai feljegyzések róluk igen gyakran megemlékeznek. E feljegyzésekből tudjuk meg, hogy a 6. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN az ALTAI és SZAJÁN hegy vidékén egy *T'U-KÜE (TÜRK)* nevű nép újabb államot alapított s hatalmát nemcsak dél felé, hanem nyugot felé is messze kiterjesztette. Ezzel egyidejűleg az *ujjurok* szintén újra szervezkedtek. E népet a kínai kútfők *HUI-HO* néven kezdik emlegetni s kiemelik, hogy *ők a régi hiung-nuk utódai*. A T'ang-dynastia 6. századi évkönyveiben az olvasható, hogy a t'u-küe nép írásának betűi „a hu nép írásának betűivel azonosak.” Mivel az előző századok kínai forrásaiban a *hu* a *hiung-nuk utódai* közt szerepel, *e név mögött az ujjurokat kell keresnünk*. És hogy tényleg az ujjurokról van szó, kiderül azokból a másik, szintén a 6. századi kínai évkönyvekből, amelyek az északi dinastiák történetében megemlítik, hogy KAO-CSANGban (a mai TURFÁN-ban) a kínai íráson kívül a hu írás is divatban van.” (Fehérné: i. m. 151.)

Ligeti professzornak „Az ismeretlen Belső-Ázsia” című könyvéből idézzük:

„A kínaiak szerint a *türk nép* messze északon, az Orkhon és Szelenga mellett él, nyájait legeltetve vándorol egyik helyről a másikra, nemez-sátorban lakik és él-hal a vitézi életért. Róluk is kiderült, hogy nem afféle szedett-vedett hordákból állanak, hanem szervezett államuk van; főméltóságai közül a kínai történetírók 28-félét tartanak számon, közülük 9-10-nek még türk nyelven is feljegyezték a nevét. Ezek közül való a *JABGU*, a *TEGIN*, a *SÁD*, a *TARKÁN*, amelyek a megszólaltatott feliratos köveken most előkerültek... Az előkelőt a földbe temetik és sírjára annyi követ raknak, ahány ellenséget megölt a csatában. Nem rika az olyan vitéz harcos, akinek sírját száz, sőt ezer kő borítja. Fejedelmük a kagán, az *ALTAI* egyik szárnyában, amelyet ők a nyelvükön *ÖTÜKEN*-hegységnek neveznek, tartja szállását. Ebben a hegyben az egyik barlang az ősök szentélye, ahol minden évben megjelennek a fedelem vezetésével az összes türk főemberek és áldozatokat mutatnak be. ... Jó darabig szolgálásban éltek, a hegyekben bányászattal foglalkoztak és uraiknak, az *ázsiai avaroknak* vagy *zsuan-zsuanoknak* ők voltak a leghíresebb kovácsai. De *522-ben ütött a szabadulásuk órája*, első vitéz fejedelmük, akit a feliratok *BUMIN* kagánnak neveznek, kivívta népe szabadságát...” (Fehérné: i. m. 168.)

BUMIN és öccse ISTEMI döntötte meg a Mongólia területén lakó ÁZSIAI AVAROK, a ZSUAN-ZSUANOK uralmát. BUMIN utódai a Keleti Türk Birodalom, ISTEMIÉ pedig a Nyugati Türk Birodalom kagánjai lettek. A KELETI TÜRK BIRODALMAT a kínaiak megdöntötték és népét csak 630 körül ELTERIS kagán és a „BÖLCS TONJUKUK” szabadították fel. ELTERIS 691-ben halt meg. Utána kiskorú fia, BILGE KAGÁN vette át a hatalmat nagybátyja, TONJUKUK gyámságával, aki később öccse, a „hős” KÜL TEGIN segítségével uralkodott.

Az ÁZSIAI AVAROK vagy VÁRKUNOK őshazája a turfáni oázisban volt, innen vándorolt egy részük nyugatra, az Oxus és a Jaxartes közé, majd a Káspi tenger északi partjára. (Lásd Ptolomaios görög térképét.)

„Dél-Szibériában, az Altaji hegység és a Bajkál tó közti területen, különösen a Jenisszei felső folyásánál és a Szaján hegység lejtőin egy közép-ázsiai *türk nevű ó-török nép*, ennek délkeleti szomszédságában, Mongolország északi részében pedig egy *ujgur* nevű másik török nép a 6-9. században nagy műveltségre tett szert és írással is rendelkezett. Saját feliratos emlékeiből és a kínai évkönyvekből megtudtuk, hogy amazt a tőle északra és keletre lakó kirgizekkel való örökös harcok, az utóbbit pedig a chinaikkal való ellenséges viszony nevelte erős hadi néppé. Az ujjurokat a kínai évkönyvek az előző évszázadokban is emlegetik. E nyilvántartásból derül ki, hogy e nép tulajdonképpen *egyes utódja azoknak a keleti hiung-nuknak*, akiket az ellenük emelt óriási határfalak szomszédságából már az ókor végén nyugot felé szorítottak. A nyugoti kútfők viszont az 1. század óta egy *keleti türk népet emlegetnek*, amelyet nekünk csakis az Altajin túl letelepedett közép-ázsiai türk nép harcias elődjével lehet azonosítanunk.

Utóbb ez a két hatalmas nép egymással is harcba keveredett. A hegemoniát végül az északi fél ragadta magához. A délkeleti félen lakó ujjurok a 7. században még török szomszédjaik alattvalói voltak, de *744 körül már önállóságra vergődtek*. Birodalmuk fővárosa az Orkhon folyó melletti Kara-korum lett. A togus-ujjurok (TOKUZ-

ujgurok) (kilencz-ujgurok) itt székelő khagánjai rendszerint China felé vezetik rettegett lovas hadseregeiket, amelyeknek élén birodalmukat Kelet-Turkesztánig, vagyis China nyugoti határáig sikerül utóbb kiterjeszteni. Száz éves uralmukat a kirgizek döntik meg. A togus-ujgurok ekkor délkeletre vonulnak KELET-TURKESZTÁNBAN és ennek szomszédos területein újabb birodalmat alapítanak. *A budizmusnak és keresztyénségnek hódoló ujgurok nyugoti része a 10. században mohamedánná lett és külön államot alkotott. E rész fővárosa Belasagun volt. Az itt székelő ILEK-FEJEDELMEK aztán egész Bokharáig terjesztették birodalmukat.*

Az ujgurok nyelvét egy 8. századi kara-korumi feliratos kő s a *Belasagunban 1068-ban írott KUDATKU BILIK* című terjedelmes codex 15. századi másolata őrizte meg.“ (*Fehérné: i. m. 150.*)

A legrégebbi dél-szibériai feliratok némelyike a 7. század második feléből származik, TONJUKUK, KÜL-TEGIN és BILGE-KHÁN (MEKILIEN) emlékkövei pedig a 682-735 közti eseményeket beszélik el.

Ez a rövid időköz az ó-törökség fénykorát öleli fel. A chinai fennhatóság alól felszabaduló hős nép élére ILTERES-KHÁN került (682-693), aki a szomszéd népekre is kiterjesztett hatalmát kiskorú fiaira, Bilge-khánra és Kül-Teginre hagyta. Helyettük kezdetben nagybátyjuk, MODSO ÉS TONJUKUK, a később száműzött kitűnő államférfiú, gyakorolta az uralmat. Ezek a Jenisszei felső folyása körül lakó idegen fajú, de utóbb gyorsan eltörökösödő kirgizeket győzték le. BILGE-KHÁN 716-tól 734-ig volt korlátlan úr s öccse, a hős KÜL-TEGIN támogatásával meghódította a Jenisszei forrás-vidékén, az Orkhon és Szelenga folyó környékén lakó OGUZOK birtokát.

Utódaik alatt az ó-törökség hatalma hanyatlani kezd. A KELETI UJGUROK 744-ben már önállósították magukat, de a következő század első felében megjelentek az északról előtörő kirgiz hordák s végleg megdöntötték a türk és ujgur birodalmakat. *A türk elem délnek vonult. Nyomát Mongolország délnyugoti részében, Turkesztánban és Turfánban néhány újabban felfedezett felirat-töredék jelzi.*“ (*Fehérné: i. m. 158-159.*)

Az eftalita – vagy fehér-hun birodalom és Khorezm

„Míg az antik és kínai források a kusán kor előtti korszakra és a kusán korra vonatkozóan még hatalmas királyságokról tudnak, addig az arabok Belső-Ázsiát egész sor egymástól független kis államra tagolva találják. Egy-egy ilyen állam nem más, mint egy-egy város és környéke, melyet néha „hosszú falak” gyűrűje övez. Ezek a királyságok néha kisebb, rövidéletű szövetségekbe tömörülnek, melyek egy-egy nagyobb központ körül alakulnak ki.

TOCHÁRISZTÁN, A RÉGI BAKTRIA, az arab hódítás korában egész sereg széteső kis fejedelemségre szakad szét, melyek kiskirályai különféle fellengzős címeket viselnek. Ilyen pl. *BALCH*, az *Amu-darja* felső folyásának bal partján; *CSAGÁNIJÁN* (melynek élén a „*csagán-chudát*” áll), az *Amu-darja* jobbpartján; köztük az *ÖNÁLLÓ TERMEZI ÁLLAM*, mely fölött a „*tarmiz-sáh*” uralkodott; *FELSŐ-TOCHÁRISZTÁN*ban *VÁSGIRD*, *KUVÁDIJÁN* és *CHUTTALÁN* fejedelemség (a *Pandzs* és a *Vachs* között). A *PANDZSTÓL* feljebb terült el *KERRAN*, *SACHINÁM* (*SUGNÁN*) és *VASHÁN* hegyi fejedelemség, melyek a mostani hegyi *BADACHSANI* autonóm terület helyét foglalják el. Északra, a *Vachs* felső folyásánál, az ország belsejében feküdt *RÁST* és *KUMÉD* vidéke, a mostani *KARATEGIN*. Ennek lakói, a *kumidzsik*, hegyilakó nép volt, melyet *AL-MAKDISZÍ* török népnek tart. A *Zerafsan* felső folyásának hegyvidéke alkotta a *BUTTAM-fejedelemséget*. *SZOGD* kis városi fejedelemségek három szövetségére bomlott szét. Szogd maga *SZAMARKAND* központtal csupán a *ZERAFSAN* medencéjét ölelte fel, *Pandzsikendtől* *Kerminig*. A *Zerafsan* völgyének nyugati része egy másik államszövetséget alkotott, melynek élén *BUCHÁRÁ* állott. A *Kaska-darja* völgye, melynek központja *KES* városa, szintén önálló államszövetséget alkotott, mely azonban időnként a szogd szövetségbe tartozott. Az egyes fejedelemségek, melyek ezekhez az államszövetségekhez tartoztak, a valóságban teljesen önállóak voltak. Így pl. a *SZAMARKANDTÓL* mindössze 8-9 kilométerre fekvő *MÁJMURG* uralkodója 451-ben önálló követséget küldt Kínába. Szamarkandtól lejjebb, a *Zerafsan* mentében területek el *ISTICHÁN* és *KUSÁNIA* kis államai.

BUCHÁRÁ mellett, a buchárai oázis határánál feküdt a *VARDÁNI FEJEDELEMSÉG*, melynek uralkodója a „*vardánsáh*” nagyhangú címet viselte.

Néhány fejedelemségnek ezekre az államszövetségekre emlékeztető egyesülése volt *FERGÁNA is*, *Fergána* és *Szogdiána* királyai az „*ichsid*” címet viselték. Önálló állam terült el Chodzsent körül is, melynek kis királyát „*dihkán*”-nak nevezték. *URATÜBE* vidéke *OSZRÚSANA* önálló területét alkotta. Ennek fejedelme az „*afsín*” címet viselte.

Chorezm e kori politikai tagozódásáról nincsenek adataink. Valószínű, hogy Chorezm egységes állam volt, mely politikai tekintetben önálló helyet foglalt el. De már itt is megfigyelhető, hogy a belső politikai kapcsolatok meglátnak: a chorezmsáhok mellett, *AT-TABARÍ* „királyokat” is említ (*arabul*: „*MULÚK*”), akik a chorezm-sáhok alá voltak rendelve.

De a régi, sokkal szélesebb körű politikai tömörülés bizonyos hagyományai még a 7-8. században is fennmaradnak.

A *KÍNAI T'ANG-DINASZTIA TÖRTÉNELME* - mely a korai arab forrásokkal egykorú írásos emlék - említi *K'ang* országát, mely kilenc fejedelemséget foglalt magába. Ezek: *SZAMARKAND* (*K'ang*, *Sza-mo-kien*), *BUCHÁRÁ* (*Ngan*), *KABUDÁN* (*C'ao*), *SÁS* (*Taskent*: *Se*), *MÁJMURG* (*Mi*), *KUSÁNIA* (*Ho*), *VARDÁNA* (*Marquart* azonosítása alapján *Mo-ti*), *KES* (*Sö*), és *CHOREZM* (*Ho-sziün*). Chorezm uralkodói (kilenc család) egy dinasztiát alkotnak, melyet a kínaiak *CSAO-WU* néven emlegetnek.

A 4. század eleje azonban - *AFRÍG KORA* - Chorezmben is a kezdődő válság jeleit mutatja.

Az 5. század elejétől kezdve Belső-Ázsiában olyan események játszódnak le, melyek a *SZÁSZÁNIDÁK* terjeszkedési politikájának végleges összeomlását okozzák, sőt magát a Szászánida birodalmat is komolyan veszélyeztetik. A *belső-ázsiai „fehér hún”* vagy *eftalita* néven egyesült szteppelakó barbár törzsek széleskörű vándorlásáról van szó.

AZ *EFTALITÁK* kialakulásának színhelye kezdetben valószínűleg Chorezm északkeleti határvidéke volt, az a vidék, melyet e korban még mint fentebb láttuk, az *Amu-darja* és *Szir-darja* régi, közös deltája alkotott. A korai középkor folyamán ehhez a területhez kapcsolódott a *KERDER* vagy *KURDER* név. Ebből *LERCH* teljes joggal vezeti le a „*KIDARÍTA*” nevet, melyen vándorlásuk első időszakában a „*FEHÉR HÚNOK*” szerepelnek. Az *eftaliták* neve valószínűleg nem más, mint a *masszageták* nevének eltorzult, törökös formája (*Gweta-áli*, „*Gweta népe*”). Az *eftaliták* személyében tehát a *masszageták*nak régi, Aral-tó menti hazájukban visszamaradt utódait kell látnunk.

1946-ban végzett ásatások ezen a területen néhány rendkívül sajátos telepet tártak fel. Ezeket minden valószínűség szerint az *eftalita kultúra* abból az időből eredő emlékeinek tekinthetjük, mely déli, hódító vándorlásukat megelőzte.¹⁾

Ezek a telepek egy *KAZALINSZKTÓL* délre fekvő mocsaras lapályos, háromszöghöz hasonló félszigeten, vagy helyesebben mondva szigeten feküdtek. E szigetet északról a *Szír-darja*, nyugatról az *Aral-tó*, délkeletről pedig

¹⁾ Lásd: Sz. P. Tolsztoz, Goroda guzov (= A gúzok városai), SzF., 1947., 3. szám

mocsaras, nádas folyók határolják, melyekbe a *KUVAN-DARJA* régi folyása torkollik. A szigetet a régi delta mellékágainak nagyszámú, régi medre szeli át.

E mellékágak partjain, a tengertől néhány kilométerre terülnek el ezek az emlékek.

Az Aral-tó keleti partján fekvő „*MOCSÁRI TELEPEK*” anyagának elemzése révén arra a következtetésre juthatunk, hogy ezeket az emlékeket olyan nép emelte, mely eredete szerint szoros kapcsolatban állt a szarmata-alán és massageta törzsekkel, az i. u. 4-5. század tájékán azonban a török-mongol csoporthoz tartozó keleti törzsek, minden valószínűség szerint a hunok, erős befolyása alá került. A kínai „Északi Kapuk történetét” szerint *JEN-C’AI* (ez a név nem más, mint az aorszok, vagyis alánok nevének kínai átírása), vagy *SZUTE* országa, melyet a legtöbb kutató az Aral-tó mentének északkeleti részére, vagyis éppen az általunk vizsgált vidékre helyez, a 4. század közepe táján a hunok uralma alá került és az ország uralkodója, *HUNI*, 440 táján követséget küldött Kínába.

Valószínű, hogy a kínai krónikában szereplő *Huni* nem más, mint *KUNGKHASZ*, a belső-ázsiai *kidaríta* hunok királya, aki a bizánci források szerint 468-ban elkecsereedett háborút indított a *SZÁSZÁNIDÁK* ellen s az iráni sáhtól, *PÉRÓZTÓL* vereséget szenvedett. Mint ismeretes, az *eftaliták* a *kidaríták* és *chioníták* neve alatt lépnek először a történelem színpadára. A *KIDARÍTA* név maga pedig szoros kapcsolatban áll a *KERDER* névvel, mely még a 10. században, sőt a 13. században is *Chorezm Aral-tó menti, észak-keleti határvidékét* jelöli.

Ilyenformán teljes joggal tételezhetjük fel, hogy az Aral-tó menti „*mocsári telepek*” éppen az *eftálita* kultúra emlékei. Ezek az emlékek azt mutatják, hogy e kultúra, történelme folyamán helyi, *MASSAGETA-ALÁN* és *idegenből származott hún elemekből* alakult ki. Tanulmányozásuk révén képet alkothatunk magunknak a „fehér hunok” gazdasági és társadalmi életének fő vonásairól.

Ez a nép, mely jellegzetes komplex, állattenyésztő-, halász-, földművelő gazdálkodást folytatott, s ebben az állattenyésztés játszotta a vezető szerepet, *mégsem volt nomád jellegű, hanem letelepült, vagy legalább is félig letelepült életmódot folytatott és megerősített, közösségi telepeken, „városokban” lakott.* Az *eftaliták* „városi életéről” állandóan olvashatunk a bizánci íróknál, így a kaiszareiai *PROKOPIOSZNÁL* és *MENANDROSZNÁL* is.

E települések alaprajzából ítélve, továbbá az írásos emlékekre támaszkodva, azt kell hinnünk, hogy a nemzetiségi-közösségi hagyományok az *eftaliták* körében még elevenek voltak.

A kínai krónikák többek között arról is beszámolnak, hogy az *eftálitáknál többférjűség uralkodik.* Ez kétségtelenül arra mutat, hogy a *massageta csoportházasság* csökevényeiben még tovább élt. Archaikus, barbár társadalmi rendszerről tanuskodik az az *eftálita szokás* is, melyet a *KAISZAREIAI PROKOPIOSZ* említ, amely a régi szkíta-massageta hagyományokat idézi emlékezetünkbe. Eszerint az *eftálita* vezérek úgynevezett *>velük haló<* társakkal vették körül magukat, akik velük együtt ettek, ittak, társaságukban éltek, velük együtt harcoltak a csatákban s vezérük halála után követniök kellett őt a másvilágba is.

A történelmi források nyomán egyelőre még nem derül fény arra, hogy az *eftaliták* mikor léptek a történelem színterére és hogy mikor *hódították meg Transzoxánia városállamait.* Kétségtelen azonban, hogy ez az esemény kb. a 4. században folyt le és a kusán birodalom fent jellemzett bomlásával, valamint a *SZÁSZÁNIDÁK* belső-Ázsiába való behatolásával állt kapcsolatban. Ezek a körülmények a belső-ázsiai államokat arra ösztönözték, hogy újból megkíséreljék egy államszövetség létrehozását azoknak a szteppelakó barbároknak hegemoniája alatt, akik a *KUSÁNI BIRODALOM* megalapítóinak közeli rokonai voltak s akik Aral-tó menti településeiken híven őrizték a *katonai, törzsi demokrácia* hagyományait. Ez a demokrácia volt erejük forrása abban a harcban, melyet a hatalmas iráni hódítók ellen vívtak.

Az *eftaliták* első betörése Chorászába 427-re esik. Ellenük vívta szívós harcát *V. BARAHRÁM* („Bahrám Gúr” 420-438) és *II. JEZDEGERD* (438-457-ig). *V. Barahrám* Merv mellett tönkrement az *eftalitákat*, megölte királyukat és az *azerbajdzsáni tűzörző szentélyt* királyuk koronájával díszítette.

II. Jezdegerdnek még szintén sikerült feltartóztatnia az *eftaliták* nyomását és megőriznie kelet-chorászáni és tochárisztáni *eftálita* birtokokat. 457-ben bekövetkezett halála után azonban az *eftaliták*, élükön *ACHSUNVÁR* nevű királyukkal, meghódították *Csagánijánt, Badachsánt, Balchot, Tochárisztánt és Gardzsisztánt.* Jezdegerd utódjának, *PÉRÓZNAK* 459-ben és 479-ben az *eftaliták* ellen viselt hadjáratai kudarccal végződtek.

A 479-ben lefolyt hadjárat idején az iráni hadsereg döntő vereséget szenvedett. Az *eftaliták* magát *PÉRÓZT* is foglyul ejtették a csatában és 484-ben megölték. Az *iráni állam, hogy a végleges pusztulást elkerülje, kénytelen volt sarcot fizetni a „fehér hunoknak”.*

Az *eftaliták* fellépése egyik láncszeme a barbár törzsek széleskörű támadásának az utolsó századait élő *rabszolgatartó világ* ellen. Nyugaton, a római birodalom határain, e támadó hadjárat egyik mozzanata a germánok, frankok és szarmata-alánok támadása, mely az i. u. 2. század 60-as éveiben már az úgynevezett „*MARKOMÁN HÁBORÚBAN*” kibontakozott és az 5. században érte el tetőpontját, midőn a birodalom védelmi frontját *Attila húnjai, a „fehér hunok”, az eftaliták nyugati rokonai* és névrokonai áttörték. Keleten a „*déli hunok*” tűnnek fel (i. u. 318), nyomukban pedig más barbár belső-ázsiai törzsek, a *SZIENPI-T’OPA* és *ZSUAN-ZSUAN NÉPEK, melyek Észak-Kínát* meghódították. Hogy azonban a barbárok támadása a régi rabszolgatartó birodalmak északi határai ellen, a brit szigetekről a Csendes-óceán partjáig húzódó egész hatalmas rabszolgatartó terület limese mentén sikerrel járhatott, annak az volt az előzménye és feltétele, hogy maga a rabszolgatartó rendszer is mélyreható belső váltságra jutott.

Az 5. század a Közép-Keleten a rendkívül kiéleződött osztályellentétek kora. A kiéleződő osztályharc a

Szászánida birodalomban nyílt polgárháború kirobbanására vezetett, mely hozzájárult az eftálita támadás sikeréhez és Belső-Ázsiában széles visszhangot keltett. Arról a hatalmas, antifeudális mozgalomról van szó, melyet a tönkrement és jobbagysorba taszított paraszti faluközösségek indítottak s mely a *történelemben MAZDAKITA MOZGALOM* néven vált ismeretessé.

Ezt a széleskörű mozgalmat a feudálissá vált iráni arisztokrácia által leigázott földműves faluközösségek indították meg. *A mozgalom jelszavai a földnek a faluközösségek részére való visszaadása és a faluközösségi hagyományok visszaállítása voltak.* Ideológiai tekintetben ez a mozgalom a *DUALISTA MANICHEUS* szektánsság balszárnyát képezte. Ez a szektánsmozgalom a néptömegeket könyörtelen fegyveres harcra mozgósította a „világi rossz” ellen, melyet a nép szemében gyűlöletes földbirtokos arisztokrácia, valamint az arisztokráciát támogató orthodox zoroaszteri papság testesített meg.

PÉRÓZ UTÓDA, KAVÁD sáh idején a mozgalom vezérének, *MAZDAK*nak propagandája jelentős sikereket ért el. *Kavád*, aki túszként hosszú időt töltött az eftálitáknál, szövetségre lép a *mazdakitákkal*, kikben a feudálissá váló nemesség elszakadási törekvései ellen vívott harcának támaszait látja.

Nagyon valószínű, hogy *Kavád* e politikai sakkhúzását az eftálita rendszerrel való ismeretsége határozta meg. Az eftálita társadalmi rendszer törzsközösségi hagyományai összhangban álltak a mazdakita mozgalom jelszavaival és *Kavád* e jelszavak valóra váltásában láthatta annak útját-módját, hogy a *SZÁSZÁNIDA* birodalom ingadozó egységét megszilárdítsa. Ebben mintaképe a fiatal barbár „fehér hún” állam volt, amely győztesen került ki a hatalmas „*Irán és nem-Irán felett uralkodó sáhok*” (ez volt a *Szászánidák címe*)¹⁾ elleni, hosszú ideig tartó küzdelemből.

E kísérlete azonban kudarcba fulladt. *KAVÁDOT 497-ben* a fölkelő nemesség megfosztotta trónjától. *Kavád erre az eftálitákhoz menekült és az ő segítségükkel tért vissza trónjára.* A mazdakita politika folytatása azonban már lehetetlenné vált. *Kavád*, valamint fia és uralkodótársa *CHOSZROV ANÚSIRVÁN* (KOSRU), aki később utóda is lett, megegyezésre jutottak az arisztokráciával, kegyetlenül leszámoltak a mazdakitákkal és egész sereg politikai reformot valósítottak meg. E reformok célja az államhatalom megszilárdítása volt, olyanformán, hogy az ország gazdasági rendszerében a feudális viszonyok jutottak uralomra.

Belső-Ázsiában az *eftaliták továbbra is a helyzet urai* maradnak. A 6. század elején *Irán és a Szászánida birtokok* közti határ szilárdan a *Gurgen-folyó* mentén, továbbá *Merverrúd és Tálekán* között alakul ki.

Balch, Tocharisztán, Gardzsisztán, Bádgisz, Herát, vagyis a *MAI AFGÁNISZTÁN* egész területe az eftálita államszövetség tagja lesz.

Az 5. század közepén az eftaliták újból támadást indítanak az Indus-folyó medencéje ellen. Miután megszerzik a kusáni sáhoknak a Kábul-folyó völgyében fekvő birtokait, több ízben betörnek Indiába is.

Az 5. század végén *TÓRAMÁNA*, az egyik eftálita vezér Közép-Indiában meghódítja *MÁLAVA* területét. Fia, *MIHIRAKULA*, aki kb. 510-ben lépett trónra, Pendzsábben *SZÁKALA* városát teszi meg székhelyévé. Az eftaliták indiai ága félig önálló államot alkotott, mely bizonyos fokig az eftaliták főuralkodóitól függött. Ezek székhelye, *MARQUART* véleménye szerint, *BUCHÁRÁ közelében, PEJKENDBEN* volt.

A kínai krónikák szerint az *eftaliták birtokai* kelet felé is messze terjedtek. E krónikák adatai szerint idetartoztak *Kasmir, Gandhára, Vachán, Szogdiána, Buchará*. Az eftaliták Kelet-Turkesztánból kiszorították a *zsuan-zsuanokat* és államukhoz csatolták *Kásgart, Chotant* és egész sor más városállamot.

Az eftaliták ily módon majdnem teljes egészében visszaállították a *KUSÁNI BIRODALMAT*, sőt néhol még e birodalom határain túl is jutottak. Fellépésük, mint a későbbi események is mutatják, kétségtelenül lassította a közép-ázsiai feudalizmus kialakulását és megszilárdította a *közösségi és rabszolgatartó* katonai hagyományokat, késleltette a feudális bomlási folyamatot.

Az eftálita korszak a kusáni korszakkal annak a kultúrpolitikának és ideológiának révén is rokon, melyet az eftálita uralkodók követnek. A kínai források, valamint az afgánisztáni és transzokxániai művészeti emlékek alapján kimutathatjuk, hogy a budista vallás az eftaliták birtokain új életre kel és megszilárdul.

WEI-SI szavai szerint az eftálita királyok székvárosában „igen sok budista szentély és obeliszk található és ezek mindegyike arannyal van díszítve”.

Véleményünk szerint kb. az 5. századra, az eftálita korszakra datálhatók a *Buchará közelében, VARACHSÁBAN* elterülő kastély romjai közt található nagyszerű monumentális művészeti emlékek. Valószínű, hogy Varachsa az eftálita fővezérek egyik székvárosa volt.

E művészet stílusbeli sajátosságai, valamint az ábrázolások témaköre alapján e művészetet az indiai budista művészeti iskola késői hajtásának, a kusáni művészi hagyományok újraéledésének tekinthetjük.

Az *EFTALITÁK URALMA* azonban nem volt tartós. Bukását belső és külső erők egyformán elősegítették. Tudjuk, hogy a *szogd* földbirtokos és kereskedő arisztokrácia terhesnek érezte az eftálita uralmat és titokban az eftálita állam külső ellenségeivel keresett kapcsolatokat. *MIHIRAKULA* az indiai fejedelmek közös támogatása folytán már 528 körül elveszti *PENDZSÁBOT* és uralmát egy bizonyos ideig már csak *KASZMIR* felett sikerül megőriznie. A 6. század 60-as éveiben azonban, amikor Belső-Ázsiában egy új, hatalmas barbár birodalom alakul ki, melyet az *ORCHONI TÜRKÖK*, a *zsuan-zsuanok* (=avarok) korábbi adófizetői teremtenek meg, akik a zsuan-

¹⁾ E kérdésről lásd: „Drevnyij Chorezm”, II. függelék, V. fejezet

zsuan kaganátus megsemmisítése után kelet felé széles területre kiterjesztették hatalmukat és felléptek a mélyreható társadalmi és politikai válsággal küzdő Kína ellen s nyugaton pedig *Kelet-Turkesztánba* és a *Szemirecsjébe* is behatoltak, ütött az eftálita birodalom utolsó órája. E birodalom 563 és 567 között, a türkök csapásai nyomán bukott el, akik *CHOSZROV ANÚSIRVÁNNAL* (KOSRU) és a szogd arisztokráciával léptek szövetségre.

A türkök, akik éppúgy barbárok voltak, mint az eftaliták, belső, társadalmi és politikai életében a katonai rabszolgatartó, valamint a nemzetségi-közösségi elemek egyformán megvoltak. A türkök történelmi szerepe azonban lényegesen más volt, mint az eftalitáké, amit elsősorban az okozott, hogy magában a türk társadalomban a katonai demokrácia bomlásának folyamatai már sokkal előrehaladottabb állapotban voltak. A türk kagánok nyilvánvalóan a belső-ázsiai államok feudális alapokra térő arisztokráciájával alkotnak egy tömböt, ezt az arisztokráciát támogatják a nép ellen vívott harcában és erre támaszkodnak abban a küzdelemben, amelyet a demokratikus mozgalmak ellen magában a kaganátusban vívnak. A türkök e szerepe különösen azokban az eseményekben válik szembeszökővé, amelyek *Buchárában a 6. század 80-as éveiben folytak le* és a kaganátusban dúló, belső társadalmi harccal álltak szoros kapcsolatban.¹⁾

538-ban a kaganátus, miután az újból megerősödött Kína elleni terjeszkedési politikája kudarcot szenvedett, gazdasági és politikai válságba jut.

CHOREZM mind az eftálita, mind pedig a türk korban megőrzi politikai szuverénitását. Az eftálita korban még többről van szó: mint a kusáni királyság, ugyanúgy az eftálita birodalom is eleinte kétségtelen chorezmi hatás alatt fejlődik. Az indiai eftaliták pénzei éppúgy, mint annak idején „*HÉRAIOSZNAK, A KUSÁNNAK*” pénzei is, a chorezmi pénzverés kétségtelen hatását tükrözik. A királyok fejdíszei, a kis süveg, a félhold és a pénz hátlapján látható tamga nagyon közeli rokonságban vannak a chorezmi pénzekkel; jellemző azonban, hogy durvább kivitelek.

A 6. század 60-as éveiből való *MENANDROSZ* bizánci történetíró töredékes tudósítása *Chorezmnek Bizánccal* és a türkökkel való diplomáciai kapcsolatairól.

Ami a 60-as, 80-as éveket illeti, ezeket az jellemzi, hogy a *BIZÁNCI DIPLOMÁCIA* makacsul megkísérli egy széleskörű Szászánida ellenes koalíció létrehozását, hogy Bizánc régi ellensége, az iráni birodalom területét a *Bizánccal szövetséges hatalmak erős frontjával fogja közre*. Ennek a frontnak délnyugati, jobbszárnyán az abesszi- nek és arabok, délkeleti, balszárnyán pedig a *belső-ázsiai türkök* és a közép-ázsiai népek foglalnak helyet.

ZÉMARCHOSZ bizánci követ, aki 569-ben felkereste a *NYUGATI TÜRK KAGÁN* főhadiszállását, útja során Chorezmen át haladt. (*Chorezm Menandrosz szerint a choliaták vagy choaliták országa.*) Midőn Zémarchosz a türk választkövetséggel együtt visszatérőben volt, a közép-ázsiai államok egyes uralkodói kifejezésre juttatták azt a kívánságukat, hogy a kagán követségével együtt saját követeket is elküldhessék. A kagán ezt azonban csak a *choaliták (chorezmiek)* uralkodójának engedte meg. Ez nyilván arra vall, hogy a kagán *Chorezmet-Transzoxániával ellentétben*, mely közvetlenül a kaganátushoz tartozott, mint *szuverén, szövetséges és egyen-jogú hatalmat tekintette*.

A 6. és 7. század vége egész Belső-Ázsiában a társadalmi, politikai válság növekedésének és elmélyülésének kora. (*A források külön Chorezmről szinte egyáltalában nem szólnak.*) E válság tünetei a *MAZDAKITA MOZGALOM* és ennek belső-ázsiai visszhangja *ABARUI* lázadása is. A türk kaganátus nyugati és keleti kaganátusra való bomlása, majd *mindkét rész politikai hatalmának süllyedése, melyet a polgárháborúk és belső villongások idéztek elő, lehetővé tette Kína beavatkozását*. Kína meghódítja a kaganátus megmaradt részeit és hatalmát a belső-ázsiai királyságokra is ki akarja terjeszteni.

A 7. század 60-as éveiben a kínaiak Belső-Ázsiát birodalmuk közigazgatási rendszerébe próbálják illeszteni. *SZEMIRENCSEJÉBEN* két kínai prefektúrát létesítenek, *SZOGDIÁNÁBAN* hetet, *TOCHÁRISZTÁNBAN* pedig tizenhatot. *Chorezm azonban éppúgy, mint a türk korszakban, ekkor is megőrzi szuverénitását*.

Valószínű azonban, hogy ez az egész szervezet is majdnem egészen csak papíron maradt. A további események a kínaiak számára kedvezőtlenül alakulnak.

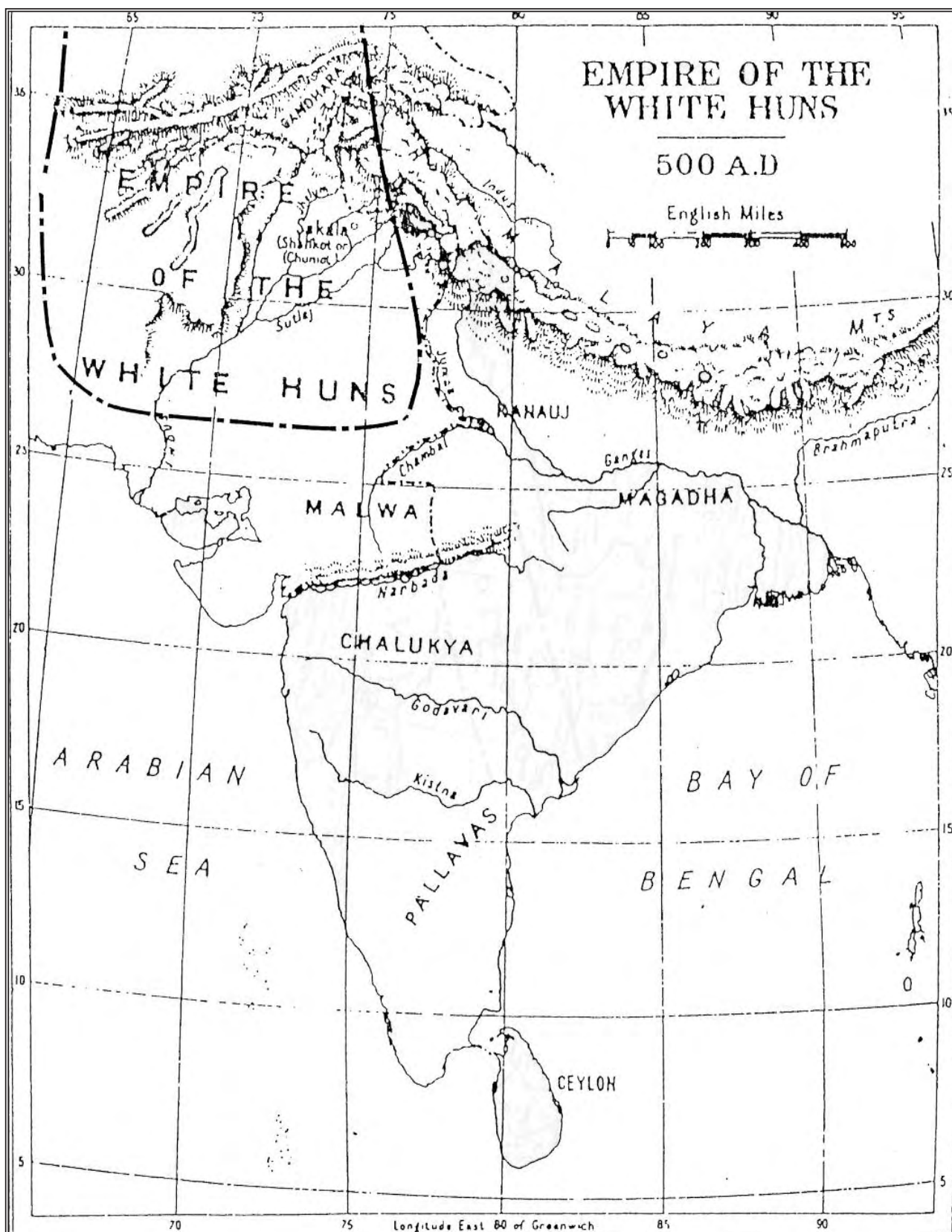
670-BEN KELET-TURKESZTÁNBAN új barbár hordák, a TIBETIEK törnek be, 661-663-ban és 679-ben pedig a keleti türkök lázadásai törnek ki. Ezek révén végül is lehetővé válik a kaganátus visszaállítása. A kaganátus újból tevékeny külpolitikába kezd. Ezzel a türkök Kínát elvágják Belső-Ázsiától és sokáig, egészen a 8. század közepéig megfosztják attól a lehetőségtől, hogy Belső-Ázsia ügyeibe avatkozzék.

Belső-Ázsia politikai színterén a délnyugati hódító barbárok, az arabok személyében új külső erő jelenik meg. Az arab betörés döntő korszakot hozó mozzanat volt az egész Közel-Kelet és Közép-Kelet népeinek történelmében.“ (*Tolsztov: i. m. 209-223*)

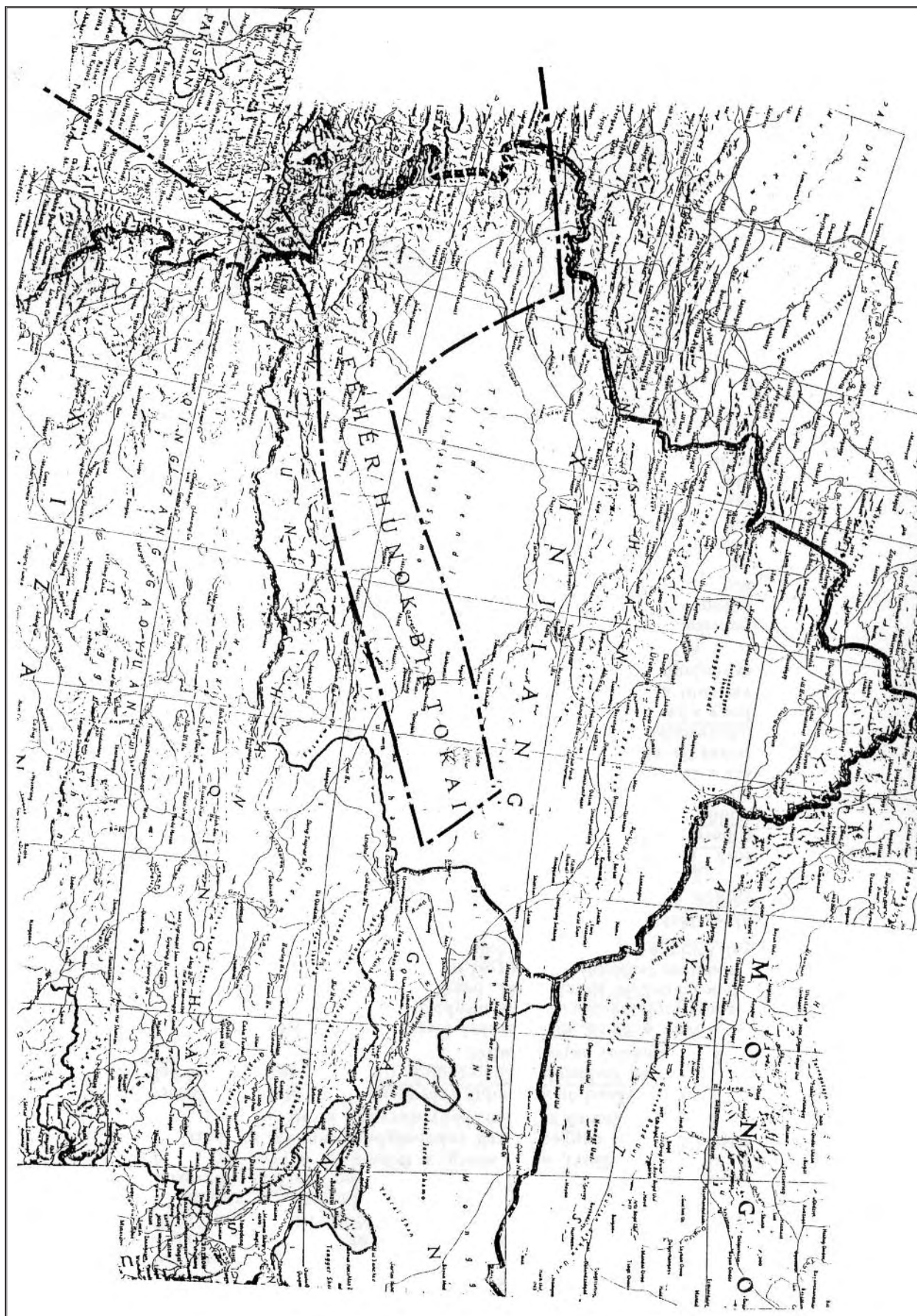
„Az arabok Chorezmről az egész 8. század folyamán szinte semmit sem jegyeznek fel. Ez az idő megfeszített küzdelem korszaka, mely Belső-Ázsiának az arabok által történt végleges meghódításával és a belső-ázsiai királyságok elszánt fölkeléseivel kapcsolatos.

Valószínű, hogy nem sokkal 751 előtt egyesült az *AFRÍGIDÁK két ága, a KAZÁR és a CHOREZMI ÁG*, s ekkor alakult egy hatalmas birodalom, amely a Krímtől és az Azovi-tenger mellékétől egészen Chorezmig terjedt. En-

¹⁾ Lásd: Sz. P. Tolsztov, *Tyiranija Abruja* (= Abrujs zsarnoki uralma), IZ, III., 1938., valamint „Drevnyij Chorezm“, II. függelék

A fehér-hunok indiai birodalma az 5. és 6. század folyamán.
E birodalom 563 és 567 között, a törkök csapásai nyomán bukott el

Az eftalita-hun terjeszkedés Kelet-Turkesztánban a zsu-an-zsu-anok leverése után

nek az egyesülésnek fontos dokumentuma az úgynevezett *NOTITIA EPISCOPATUUM*, egy 8. századi írás, amely a keresztény püspökségek jegyzékét tartalmazza. A kazár keresztény egyház, amely ezidőtájt önálló metropolitát alkotott s központja a Krím félszigeten, DOROSZban volt, hét püspökséget foglalt magában. E jegyzéken harmadik helyen, a krími és itili püspökség után a CHVALISZI, vagyis (az alán-chazár kiejtésnek megfelelően) a CHOREZMI püspökség következik, utána pedig négy észak kaukázusi püspökség. Ezt aényt csak Chorezm és Kazária politikai egységének világnál magyarázhatjuk meg. Érdekes, hogy a 10. században JÓZSEF KAZÁR KIRÁLY A SPANYOL-ZSIDÓ CHASZDAI IBN-SAPRUTHOZ intézett híres levelében Chorezmet a kazár birtokok közé sorolja. Ebben az időben azonban ennek a történelmi hagyományon kívül már semmi más alapja nem volt.

Úgy látszik, hogy erre az időre esik egy jelentékeny KERESZTÉNY KOLÓNIA megalakulása Chorezmben, melyről a 11. század elején *AL-BÍRÚNÍ*, a 13. század közepén pedig *PLANO CARPINI* ad hírt. E szerzők közül az első - jellemző módon - leírja, hogy ezidőtájt a *CHOREZMI JAKOBITA KERESZTÉNYEKNÉL* (akik ortodoxok, és nem nesztorianusok; a nesztorianusok szektája volt a legelterjedtebb iráni és belső-ázsiai keresztény szekta) megvolt a „*kalandasz*“, egy újívi szertartás, mely neve és lényege szerint egyaránt azonos a szláv karácsonyi szertartással. Plano Carpiní viszont egyenesen arra utal, hogy az *urgencsi keresztény kolónia kazárokból, oroszokból és alánokból állt*. Úgy látszik, hogy a kagánátushoz tartozó különféle etnikai elemeknek, köztük a szláv oroszoknak Chorezmben történt beszüremkedése összefüggött a 8. századi, valamint különösen a 10. századi eseményekkel, amikor Chorezmben a kazár lakosság jelentékeny számú csoportja emigrált és a 10. és 11. század határán Kazária és Chorezm politikai tekintetben újra egyesült.

Valószínű, hogy a chorezmi emigránsok tevékenységével állt kapcsolatban, a 8. század közepe táján Kazária fővárosának Dagesztánból Itilbe, a Volga alsó folyása mellé való helyezése. Itil volt a Chorezm és Kelet-Európa közötti kereskedelmi kapcsolatok legfontosabb csomópontja, ahol több szárazföldi és vízi út keresztezte egymást.

Kazária és Chorezm politikai egysége továbbra is, egészen a 8. század 60-as éveikig fennállt. Midőn 764-ben a kazár csapatok beveszik Tbiliszit, élükön *RASZ-TARCHAN* (vagy a Marquart által javasolt olvasat szerint, *ASZ-TARCHAN*) chorezmi hadvezér által. Minden adat arra vall azonban, hogy ezt az egyesítést nem tekinthetjük hosszú életűnek.

József király levelének adatai szerint, *BULAN UNOKÁJA, OBADJA*, aki a 8. század 60-as-70-es éveiben uralkodott, nagyszabású politikai és vallási reformokat vezetett be: „...megújította a királyságot és megszilárdította a hitet a törvény és szabály szerint.“ *Obadja a zsidó talmudista papságra támaszkodott*, amely „Bagdádából, Chorászánból és görög földről“ érkezett és először vezette be Kazáriába a „huszonnégy könyvet, a misnát, a Talmudot és egész sor imát, mely a chazzánoknál elfogadott“.

Ugyancsak erre az időre vonatkozik *BÍBORBAN SZÜLETETT KONSZTANTÍNOSZ* tudósítása is a *kazáriai polgárháborúról*. Ez a háború azzal végződött, hogy a kagánátusból kiűzött egyik nép, melyet Konsztantínosz *KAVAROK* néven említ, nyugatra menekült, először a Fekete-tenger északi partjának mellékén elterülő szteppékre, azután pedig, *A MAGYAROKKAL SZÖVETKEZVE, PANNÓNIABA*.

Kavar, a chvar, chovar név nyugati kazár kiejtése nem más, mint a chorezmiek saját neve, alán kiejtés szerint *chval, choval, chal*. Ez utóbbi kiejtés szerint, *chalisz* formában, a *kavarok* utódait a 11. században *Magyarországon* külön népként jegyzik fel, melyről *JÓANNÉSZ KINNAMOSZ* egyfelől azt közli, hogy „ezek egy felekezeten vannak a perzsákkal“, másfelől pedig, hogy ezek „a mózesi törvényeket követik, melyeket azonban már nem egészen értenek meg“.

A forrás ellentmondásai valószínűleg arra vallanak, hogy a chorezmi száműzöttek utódainak vallása különös, ellentmondásos, *félig, zoroaszteri, félig zsidó szinkrétikus jellegű volt*.

A kavarok utódai még a 13. században is megőriztek egy homályos mondát, mely chorezmi eredetükre vonatkozott. A 13. századi magyar krónikákban fennmaradt egy monda *ABA SÁMUEL* (1041-1044-IG) KIRÁLY chorezmi családfájáról. *Aba Sámuel a kavar arisztokrácia egyik leszármazottja volt*. Nemzetségét az ED ÉS EDUMER testvérpárra, Atilla Csaba nevű fiának chorezmi anyától származott fiaira vezeti vissza. A monda szerint *EDUMER atyja és anyja* nagyszámú nemzetségével együtt visszatért Magyarországra.

OBADJA uralkodásának eseményeit úgy kell tekintenünk, mint a kazárok visszahatását a chorezmi emigránsok uralma és kazáriának chorezm által történt leigázása ellen. *Chorezm Kazáriát SÁUSAFAR és utóda, TURKSZANÁT* uralkodása idején hódította meg. (Úgy látszik Turkszanát nem véletlenül kapta a *kazár kagán-dinasztia megalapítójának* a bizánci forrásokban *TURXANTHÉSZ* néven ismert, a 6. század végén szereplő türk vezérnek a nevét.)

OBADJA, aki maga is chorezmi származású volt, a helybeli arisztokrácia mellé állt. A különféle országokból odasereglett tudós zsidó papság tekintélyére támaszkodva, államcsínyt hajtott végre. Ennek az lett a következménye, hogy a *judaizált chorezmiek* másodízben még messzebb, nyugat felé voltak kénytelenek vándorolni.

Régi hazájukba aligha menekülhettek volna. Ott az iszlám már gyors sikereket ért el. *Obadja* kortársa és távoli rokona már muzulmán nevet vesz fel: *ABDALLÁH* lesz a neve.

A 8. századi chorezmi régészeti emlékek alapján a chorezmiek társadalmi rendszerében, életében és kultúrájában semmiféle jelentős esemény nem mutatkozik. Megemlíthjük, hogy Tesik-kala, az Afrigida-kultúra klasszikus emléke a 8. század második felére datálható. A 8. század közepére tehető viszont Chorezm politikai tevékenységének két fontos tanújele. Erre az időre esik Kína utolsó kísérlete belső-ázsiai pozíciójának visszaszerzésére. És

éppen 751-ben, amikor TALASZBAN döntő küzdelem folyik KAO SZIEN-CSI és ZIJÁD IBN-SZÁLIH hadvezérek csapatai között, mely végül is az arabok javára dől el, Kínában időzik SÁUSAFAR chorezmsáh követsége. Ez az arabokkal szemben nyilvánvalóan ellenséges ténykedés arra vall, hogy Chorezm az arab-kínai viszály folyamán újból önálló tényezővé szeretett volna válni.

A 8. és 9. század határán és a 9. század folyamán az öntözött földek területe ismét jelentősen összezsugorodik. Egyáltalában nem használják fel többé öntözésre a GÁVCHORE keleti fő ágát, GUDURSZUNTÓL egészen KYRK-KYZIG. Több száz vár rommá változik s e romok napjainkig ott hevernek a sivatagban.

Nagymértékben összezsugorodik a másik elágazás, a régi KELTEMINÁR területe is. Sok ezer hektárnyi föld sivatagosodik el. Kétségtelen, hogy ez a folyamat a kiéleződött osztályharcra függ össze. Az osztályharcra kell elsősorban visszavezetnünk számtalan vár és megerősített paraszttanya pusztulását is. Ezeken mindenütt háborús dúlás és tűzvész nyomaival találkozunk.

Khorezmet a 9. században nem érték olyan nagyarányú külső támadások, amelyek e komor látványt nyújtó elszivatagosodást indokolnák.

Erről az osztályharcról tanúskodik a khorezmiek tömeges elvándorlása is, amely egészen a 10. századig tart. A khorezmiek, akik most már muzulmánok, Kazáriába emigrálnak. Itt a khorezmi zsoldos testőrség lesz a kagán és bég hatalmának fő támasza. Kétségtelen, hogy ez a testőrség elsősorban a tönkrement szabad kisparasztkok sorából toborzódott, akik számára csak két lehetőség kínálkozott: vagy az, hogy a feudális urak „szolgái és kedíverjei” legyenek, vagy hogy kivándoroljanak.” (Tolszov: i. m. 229-235)

Az ázsiai avarok, eftaliták és a nyugati avarok, zsuán-zsuánok

A Kárpát-medencei avar nemzet történetét csak korábbi történelmé - a perzsa államban átélt küzdelmeit - ismerve tudjuk megérteni. Ez pedig a Sassanida birodalomban folyt VALLÁSI VILLONGÁSOK története.

Az általunk ismert nép-csoportok nem mindig éltek egy tömbben, néha külön csoportokban találják őket az események. Ez vonatkozik az avar nemzetre is. Ilyen megnevezés, hogy „hun“, „türk“, „jüe-csi“, „fehér hun“, „eftalita“, „kusán“ stb. a történelem folyamán, csak pontatlan elnevezésnek, talán „toposz“-nak nevezhetnénk a fogalmat. Ne feledjük: KARA KÁN uralkodása óta, talán 4000 év telt el a SASSANIDA-dinasztiáig. Tudjuk, 2000 év alatt - ha nincs éhínség - az egy területen élő lakosság meg is százszorozódhat.

„A történelmi források meglehetősen hézagosak arra vonatkozólag, hogy a keleti „UAR“ AZAZ AZ EREDETI „AVAR“ TÖRZSEK, amelyek a TARIM-VÖLGY TURFÁN-VIDÉKÉN LAKTAK, mikor egyesültek véglegesen a nyugati „XYON“ törzsekkel egyetlen szövetséggé. Mindenesetre THEOPHYLACTOS könyve szerint ui. a törökök győzelme mindkét törzs felett hozta létre ezt a kényszerű egyesülést és bár a vereség után nem az egész törzsszövetség menekült keletre, hanem javarészt inkább Nyugatra vették útjukat, magukhoz véve MENANDROS szerint a KUTRIGUROS, TARKÁNOK ÉS ZABENDEREK önkéntesen csatlakozó törzseit is.“ (Fehér M. J.: Avar Kagánok 69.)

„Az „igazi“ ázsiai avarok, a korábbi általánosan elterjedt véleménnyel ellentétben, nem azonosíthatók a zsuán-zsuán néppel, hanem Nyugat-Turkesztánban laktak, s a kínaiaknál „a-pa“, a perzsáknál pedig „abar“ volt a nevük. Kr. u. 310 körül a „hun“ vagy „qun“ nép egyik ága elfoglalta Nyugat-Turkesztánt és magába olvasztotta az addig ott élő „VAR“ („ABAR“) nevű népet. Az európai avarok két vezető törzsének neve viszont „VAR“ ÉS „CHUNNI“ volt, amiben nyilvánvalóan ez a turkesztáni keveredés mutatkozik meg. Az oguz, onogur és szabir törzsek ezeket mind Ázsiában mind pedig Európában „AVAR“-nak vagy „APAR“-nak nevezték, a perzsa források pedig az avarokat egyenesen EFTALITÁKNAK írják. Ennek következtében tehát THEOPHYLACTOS állítása, hogy az európai avarok csak felvették az „avar“ nevet, csupán annyiban igaz, hogy nem voltak tiszta „aparok“ (v. „abarok“), hanem a „hun“ (v. „qun“) törzsszel erősen keveredtek. Ez az „ABAR“, „APAR“ népnév pedig több mint valószínű ugyanaz, mint az ógörögök „APARNOI“ népe, azaz a PÁRTUSOK. - Eddig Haussig.“ (Götz: i. m. II. 95-96.)

CZEGLÉDY nagy tanulmánya, a következőkben fogalmazza meg a két nép azonosságát: „Tekintettel arra, hogy a keleti heftalita törzscsoport „uar“ és „xyon“ elemei ugyanúgy egyetlen egységet alkottak, mint a pannóniai avarok hasonló nevű ősök és ős-csoportjai, önmagától kínálkozik a gondolat, hogy a pannóniai avarok is heftalita eredetűek...” (Fehér M. J.: Avar Kagánok 69.)

„A fehér hunok, heftaliták már SZENT JEROMOS szerint (meghalt 430) „saját írásaikból és nyelvükön olvasták a szentiratokat“ s bár sokszor elítélőleg szól róluk, mint „észak farkasai“-ról, elismeri írástudásukat. (Fehér M. J.: i. m. 112)

THEOPHYLACTOS szerint a törökök, mielőtt uralomra jutottak volna, először a heftalitákat, aztán az avarokat és végül az ogorokat (ujgurokat) győzték le. A vereség után az avarok egy része Észak-Kína felé menekült ottani „mukri“ rokontörzsükhöz, amellyel nagyon erős kapcsolatuk volt. Az ogorok néhány törzse pedig, amely ősök és ősök neveket viselte, Európa felé vette útját. Ezek a szabirok Volga-menti területén is áthaladtak. Ezek a félelmetes „avarok“-nak tartották őket. A „VÁRKUNOKNAK“ érdekükben állt, hogy meghagyják őket tévedéseikben és ezért később a bizánciak csalóknak tartották őket.“ (Fehér M. J.: Avar Kagánok 70.)

„THEOPHYLACTOS szerint a PANNÓNIAI AVAROK A TIL-FOLYÓ MENTI „OGOROK“-TÓL SZÁRMAZNAK“. (Fehér M. Jenő: Avar kagánok. 70) „MENANDROS-tól tudjuk, hogy a türk kagán szogd tolmácsa „uarchon“-nak nevezi azt a népet, amelyet a bizánciak „avar“-nak neveztek. (Ősök ősöké).“ (Fehér M. J.: Avar Kagánok 71.)

A Sassanidák történetében oly sokat szereplő heftaliták tehát minden bizonnyal az avarokkal szorosíthatók, amelyeknek törzsei nemcsak a törököktől elszenvedett vereség után, hanem már századokkal előbb is a Perzsa Birodalom keleti és északi határán éltek. Minket azonban egész különleges érdeklődés vezet a Kusán-vidék törzseinek sorsára, amelyek a törököktől elszenvedett nagy vereség előtt jelentős szerepet játszottak. Itt csatlakozik első sorban ZABARGÁN neve is, aki a Sassanida udvarban, I. KAVAD és (KOSRU) ANOSIRVÁN CHOSROES udvarában, oly nagy szerepet játszott a vallási bonyodalmakban és politikai villongásokban, mint a két nagy sassanida király legfőbb bizalmasainak egyike.“ (Fehér M. J.: Avar Kagánok 71.)

Az eftaliták a Perzsa Birodalomban

„Az avarság első nagy vándorlási hulláma Kr. u. 457 táján érkezett Perzsia határáig, ahol 224-ben egy új dinasztia, a SASSANIDÁK URALKODÓHÁZA vette át a hatalmat. Ezzel a hatalom átvétellel egy időben megkezdődnek a birodalom területén a vallási villongások. Az ősi, hagyományos államvallás, a mágusok babilóniai eredetű hitrendszerének és vallási gyakorlatának a helyzete erősen megingott.

AGATHIAS tanúsága szerint a mágus-rend a Sassanida Birodalom kialakulása előtt Perzsia területén nagyon jelentős kiváltságokat vívott ki magának. Valóságos államot alkottak az államban. Legfőbb erejük az adás-vevési szerződések, örökségi okiratok hitelesítése volt. Eme tevékenységük során hatalmas birtokokra tettek szert, amelyek „hitbizományszerűen“ megmaradtak a médek törzséhez tartozó mágus szervezet birtokában. Legmagasabb tisztségviselőjük a „moghbed-magapát“, a mágusok főpapja volt, aki a király után a második legrangosabb helyet töltötte be a birodalomban.

A mágus-egyház közel egy évezreden át megőrizte államvallási hatalmát. A kezdeti babilóniai vallási elemekkel telített mágus hitrendszer ZOROASTER-ZARATHUSTRA reformjai alapján némileg módosult WEST orientalista vallástörténész szerint a Kr. e. 660-583 évek után. ZOROASTER maga is a mágus-rendhez tartozó családból született és főként Asszerbeidzsán területén ért el nagy sikereket újításaival. Vallástörténelmileg a mágus-egyház és a reformátorról „zeredas“-nak nevezett, megújított változatát egynek lehet tekinteni.

Fontos a mágus-vallásból kiszakadt és a Sassanida Dinasztia alatt is sokat szereplő új hitrendszerekkel is megismerkedni.

A vallás változtatása egyben társadalmi és szociális forradalmat is jelentett, legalább is annyiban, hogy a mágusok osztályának szinte korlátlan hatalmát letörte és a „médusok“ törzsét igyekezett nagy befolyásától megfosztani. Az új vallásrendszerek papjai minden alkalommal igyekeztek a Perzsa Birodalom határain belül és kívül élő törökös népeket, hunokat, avarokat maguknak megnyerni és ebből a versengésből, vallási villongásokból egész különleges képet nyerünk az avarság szerepére vonatkozólag.

A manicheizmus

A mágus vallással ellentétbe került, belőle leszakadt új hitrendszerek között legelsőnek kell említenünk a manicheista vallást. Alapítója MANI vagy görögösen MANES (Kr. u. 215-275) aki már a Babilóniáig elhatolt kereszténység elemeivel is rokonszenvezett. Különlegesen tisztelte Keresztelő Szent János híveit, akiknek itt széles népi körökben sok híve volt. MANI úgy tekintette önmagát, mint a „PARACLITOST“ vagyis a Krisztus által előre megígért „Szentleket“. Tanításának lényegét a ZOROASZTRIZMUS folytatásának lehet tekinteni, amelyhez mint újdonság lépett a keresztény gnózis átvétele erős antiszemita jelleggel, amennyiben elvetette az ószövetségi Bibliát teljes egészében és Péter apostol judeofil leveleit, amelyekben a hívektől a kereszténység felvétele előtt a zsidó, mózesi körülmétélést követelte. Ezzel szemben nagy tiszteletnek örvendett a manicheusok vallásában az Új Szövetség és Pál apostol levelei, főleg amelyekben azt hirdeti, hogy a kereszténységet felvevő híveknek - ha azok pogányok - nem kell először átmenetként a zsidó vallás szertartásait, főként a körülmétélést betartaniok. Ez a tétele nemcsak a mágusokat, hanem a Perzsa Birodalomban annyira elterjedt zsidóságot is ellene fordította...

A manicheizmus vallás kapcsolata történelmileg igazolható az avarság törzseivel. Maga MANI, aki kb. 10 évig zavartalanul terjesztette új tanait, sőt elérte a legnagyobb vélt célját: hitrendszerének, egyházi szervezetének államvallása avatását is I. SAPOR (sabir) uralkodásának első évtizedében. (Fehér: Avar kagánok 72-76.)

„Ez a Sassanida, nagy államférfinak bizonyuló harcias egyéniség, a HUNOK LEGŐSIBB NAGY TÖRZSÉTŐL A HURRITA EREDETŰ SZABIROKTÓL SZÁRMAZTATTA MAGÁT, akiknek népnevéből saját személyi nevét is használta. (A „Sapor“ nevet a rómaiak, különösen VALERIAN császár udvari történészei adták neki, míg az ó-perzsa írók SAPUR-nak nevezik.)“ (Fehérné: i. m. 106.)

„A mágusok azonban föléje kerekedtek és MANI maga is menekülni kényszerült. Így jutott el TURKESZTÁNBA, majd az ORCHON-VIDÉKI avarokhoz és a TARIM-VÖLGYI törzsekhez, ahol nagyszabású kultúrtevékenységbe kezdett és maradandó sikereket alkotott. A papjai által gyakorolt ős szíriai, sogdian írásból fejlődött ki a KÜLTEGIN síremlékén felfedezett keleti rovásírás, a mai székely-magyar rovásírás elődje. MANI kb. 250-270-ig tartózkodott a török-avar népek körében, de utazásokat tett Tibet és Kína területein is, mindenütt tanítva. Legnagyobb fegyvere az újonnan felfedezett írás volt. Könyveit, levéltörredékeit és rendeleteit STEIN AURÉL, LE COQ és GRÜNWEDEL fedezték fel a láma-kolostorok romjaiban, valamint a Lop i Nor sivatag 28 újabban feltárt város romjai között.

De nemcsak a 3. században állt a manicheizmus kapcsolatban az avarsággal, a „Uar“ és „Chunni“ törzsekkel, hanem a már erősen kifejllett sogdian és baktrian kultúra közvetítőiként a 275-ben vértanúhalált halt MANI kívánsága szerint sémi ellenzékként, a judeokrisztianizmust elvetve még a 6. század elején is sűrűn jártak Korasánig és az avarok nyugati birodalmáig a misszionáriusai.

THEOPHYLACT egyik helyén megemlíti, hogy az avar törzsek több tagja Perzsia északkeleti határán tanyázik.

Ugyancsak ilyen földrajzi megjelölést nyújt *TABARI*, aki adatai nyomán az *Oxus folyó túlsó oldalára helyezi a keleti Avar Birodalom magvát*. Ugyanezt a földrajzi megjelölést adja W. B. HENNING is az általa kiadott manicheusi irat-töredék után.

Ugyancsak megegyeznek az előbbiekkal földrajzi alapon *SCHREDER „Iranica“* c. tanulmányai is, amelyek mindegyike, hogy a jelzett vidék az „*Abarsahr*“ = „avarok országa“ - elnevezéssel azonos, közösen és külön külön megegyezik.

A földrajzi térbehelyezés azonban egy gyorsmozgású és ellenfeleitől, a törököktől, oly sokat üldözött és támadott avar nép állandó lakóhelyéről meglehetősen bizonytalan maradna, ha véletlenül reánk nem marad *MARI AMU* manicheusi hittérítő naplója úti élményeiről, amely az egyik legfontosabb írott forrás az *avar-manicheusi kulturális és politikai kapcsolatokról*.

MARI AMU és társa az 510-es évek végén került vándor útján Korasán határához, amelyet szerintük egy nagy folyó választott el „*ABARSAR*“ vagyis az avag kagán országától. Ezt a „nagy folyót“ kétségtelenül az Oxus-nak kell tekintenünk, amire sogdiai eredetű pénzérmék feliratai a legjobb bizonyítékok. *BELENITSKI A. M.* azonosítja az említett arany és ezüst érméken szereplő „*BAG-ARD*“ nevet a turkesztáni manicheus írástöredékekben szereplő „*BAG-ARD*“ istennő nevével, s most visszatérve *MARI AMU* útleírásához, amely nagy részletességgel írja le az avarokhoz vezető útját, szintén szerepel ez a név.

Amikor a *KUSÁN határőrséghez* értünk, a *chorazáni határőr szellem* megjelent a folyónál egy leányka alakjában. Ezt a határőrző szellemet „*BAG-ARD*“nak nevezték... *TOLSTOV* a „*Drevni Khorezm*“ c. tanulmányában „*KUSÁN*“ határát is belevonja a folyamvédő-szellemének tevékenységébe és megadja a szokásos *BAG-ARD* mellett a fiatal leány népies nevét is „*KAUICAG*“ formában, amely kétségtelenül azonos a lenge, fehér tollú gyönyörű folyami madár, a magyar „*kócsag*“ nevével... *MARI AMU* manicheus hittérítő az *OXUS*-on túli vidéket „*ABARSAHR*“nak nevezi, amely az avarok nevét viseli. Az „*avar*“ megjelölés valószínűleg a nép névvel azonos, amelyről a görög források *Áááñíé* formában emlékeznek meg, akiknek egyik szereplőjéről *HERODOTOS* a történetírás atyja is megemlékezik „*ABAR*“ néven, mint aki egy *nyílra kapaszkodva röpülte körül a világot*. Ez az eredetileg iráni nomádnépnek tekintett népnév maradt aztán továbbra is az avarok megjelölése. Az „*abar*“ név többnyire a Sogdiánától északra és északkeletre lakozó török törzsekre vonatkozik. Ez az orchon feliratokon „*ON-OQ*“-ként szerepel. Azt mondja róluk, hogy az országtól délre fekvő vidékre alkalmazható - nagyon jelentős e tekintetben a híres *ANNA v. GABAIN* tanulmánya. Az „*on-oq*“ a tíz törzs, amely az avarokra vonatkoztatható...!

Az eddig elmondottak alapján tehát az *Oxuson túli avar Birodalom okvetlen fennállt* és a manicheista tanok nemcsak *MANI* idejében értek ide, hanem a későbbi korokban a hűséges követői, a már említett misszionáriusok, köztük *MARI AMU* társai is eljutottak Kusán határára és az avarok között éltek az 550-es évek elején. A Kusán tartományban lakó törzsek összessége alkotta a híres „*KUSANI EMBEREK*“ csoportját, akiknek a nevét *KUTRIG-URNAK*, *KOUZIGERNEK* torzították a környező népek. Ezek történelmileg is bizonyítható egyféle manicheista vallás hatása alá kerültek már a 3. században és ez folytatódott tovább is, egy egyéni kultúrát, nemzetileg tovább fejlesztett írást vettek át *MANI* papjaitól. A *Sassanida Dinasztia* uralma alatt csak folytatódott ez a hatás, amely azonban a manicheizmus törvényen kívül helyezésekor az avarság belső életében is bizonynyal zavart okozott.“ (*Fehér M. J.: Avar kagánok 76-82.*)

A mazdokizmus

„Ugyancsak ellentétbe került az ősi mágusi államvallással a *KHORASÁN* tartomány *NISAPUR* városkájában született *BAMDAD fia MAZDEK*, aki egy alapjában véve vallási-szociális forradalmat szított a régi zarathusi-manicheista alapok megtartásával, de a magántulajdon eltörlésével, a földművelő szervezetek és főként az aszszonyközösség bevezetésével.

Az ősi mágus-vallás, vagy ahogy akkor már új nevén *ZERDAS-TIAKNAK* nevezett hitrendszer követői élvezték még az államvallás minden előnyét. Kezükben voltak a *hatalmas és családonként öröklődő*, de egymagában oszt-hatatlan *latifundiumok*, *hatalmas legelők*, erdőségek, bányák, vámjogok stb., akik *már régóta nem nagyon tisztelték a királyi hatalmat* sem, hanem *önmaguknak alkottak törvényeket*.

A népi rétegek természetesen elégedetlenkedtek a súlyos adóterhek és vallásos szertartások ürügye alatt behajtott adómennyiségek ellen. Ez az elégedetlenség egyre többször tört ki a környező tartományokban, amelyek a Perzsa Birodalom laza részállamocskái voltak. Így maguk az *avarok* is, akik a *Bukharai, Heráti és Mosuli tartományokban* játszottak rendfenntartó szerepet, akaratlanul is szereplői lettek ilyen népi megmozdulásnak. Leghíresebb volt a *KWAREZM (KOREZM)* és *BUKHARA* területén élő törzsek ilyen szerepe. A törzsek szétszóródása miatt az egész Perzsa Birodalom területén azonban nem tudott egységes mozgalom jelleget ölteni, elannyira, hogy egy részt maguk az *egyes avar törzsek az újító és lázadó vallási és szociális reformátorokhoz kapcsolódtak*, míg mások az *ősi és központi hatalom érdekeit védtek*.

A „zendig“, a közösségek harcos tagjai, fellázadtak *SA-PO-LIÓ* kagán ellen és az ő ellensúlyozására a *dinasztia* törvénytelen tagját, *TA-LO-PIEN ABARUI*-t, *MU-HAN* kagánnak egy avar rabnőtől született fiát támogatták. *ABARUI* azonban vereséget szenvedett és a kaganátus birtokainak nyugati részébe, Bucharába menekült, ahol

a buchárai oázis „szegény parasztjaival és nincstelenjeivel“ szövetkezve a száműzöttek akkora politikai sikereket érnek el, hogy a buchárai arisztokrácia, a „díhánok és gazdag kereskedők“ SZEMIRECSJÉBE, a türk kagánatus védelme alá kénytelenek emigrálni.

MAZDEK *Khorasánban*, *Nisaput* községben született és az ottani „hunok“, bizalmát annyira megnyerte, hogy módjában volt Bukharába is elkerülnie és az ottani elégedetlenkedők között támogatókat találnia. Az elszigetelt helyi elégedetlenségből így nőtt ki az egyik legkorábbi kommunista, idealista rendszer, amely az elnyomottak felszabadítását tűzte ki maga elé fő célul, de végeredményeképpen sokkal nagyobb nyomort eredményezett, mint ami ellen harcolni kezdett. Történelmileg igazolható, hogy az avarok szinte vezető szerepet játszottak ebben a társadalmi megmozdulásban.

A mágus főpapi-rend és a nagy latifundiumokkal rendelkező ősi kiváltságokat élvező családok tömegesen lettek áldozatai ennek a mozgalomnak. Fő támogatói, a BUKHARA és KVAREZM területén élő KUTRIGUROK voltak, az avarok egyik jelentős törzse.

Ezt a „szociális“ forradalmat, amely az elégedetlenség terméke volt, a szovjet történészek, de egész különlegesen TOLSTOV S. P. a marxista ideológia szellemében, mint tudatos „osztályharcot“ színesen kidolgozta híres „DRAWNIJ CHOREZM“ c. munkájában, ahol a következtetései nem mindenben felelnek meg a logikának és a történelmi tényeknek. Ellenfele ALTHEIM mutatott rá részletesen eme tévedésekre. TOLSTOV érdeme mindössze annyi, hogy az európai kutatók számára hozzáférhetetlen forrásadatokat közölt.

Bennünket a vitában kizárólagosan az érdekel, hogy a lázadók, vagy ahogy a korabeli források a mazdekistákat nevezik „ZENDIQ“ = „ZENDÜLŐK“ *Turkesztán területén verődtek össze*, ahol sátoztáborokba vertek fel és vezérükül ABARUI-t választották, aki nemcsak neve után, hanem *fajlag is az avarokból származott*. Bár sokan vitatták eredetét, végül is HAUSSIG végérvényesen eldöntötte a kérdést. Mindenesetre több avar törzs is szerepelt ebben a lázadásban, bizonyára mint rokonszenvező sereg. Ez annyit jelentene, hogy ABARUI Bukhara első fejedelme volt és mint ilyen a már említett Abarsah - Apar ország mellett egyik számottevő avar államalakulat a Sassanida Birodalom határőrvidekeként.

ABARUI-t később a lázadás elfojtásakor elfogták és fejedelmi méltóságára való tekintettel nem „véres halállal“ végezték ki, hanem egy vörös, vadméhekkal töltött zsákba dugták, amelyek aztán halálra csipdesték.

A mazdokista forradalomnak mindenesetre az előkelő perzsa családok tagjai is követői voltak, annak ellenére, hogy saját vagyoni helyzetüket rontották vele, hiszen a mazdokista kommunizmus a közös termelést, közös földbirtokot és főként az az asszonyi közösséget is bevezette. Legjelentősebb volt közöttük KURA-CSÁD és maga a leendő trónörökös I. KAVÁD. A perzsa főnemes hadsereg mindkettőjüket elfogatta, bebörtönözte a legfőbb avar vezetőikkel együtt, akik már rokoni kötelékben álltak a dinasztia tagjaival. Szabadon maradt rokonságuk, főként ZARMIR összefogott KAVÁD feleségével és megszöktették a trónörökösöt, akit a „heftaliták“ gyűjtőfogalma alatt jelölt avarokhoz menekítettek. Az avarok tevékenysége azonban a mazdokistákkal szemben nem volt egyöntetű, mert maga ZARMIR is üldözte őket, amiért is bosszút álltak rajta.

A perzsa főnemesség és a mágus-rend kb. tíz éves küzdelem után visszaállította hatalmát és I. KAVÁD teljesen behódolva nekik *nyolcvankét évig újból a zoroasztriánusok kezébe került az ország vezetése*.

Perzsia története a Sassanidák alatt nagyon zavaros és sok bonyodalom vette körül a trónörökösödést. I. KAVÁD (KOSRU) utóda I. CHOSROES ANOSIRVÁN (531-579), aki már félig a „heftalita fehér hunok“ véréből származott, lévén anyja a „Habedal“ uralkodóháznak, vagyis az avarok főnemesi családjainak „katunja“, vagyis fejedelmi asszonya. Bizonyára ez a vérségi kapcsolat is közrejátszott, hogy ANOSIRVÁN a Perzsa Birodalom un. „Marzban“-jait, vagyis határőrtartományait javarészt ezekre a „heftalitákra“, azaz az avarság valamelyik törzsére bízta egy-egy ősi perzsa, jeles katona vezetésével.

Nagyban nehezíti a történelmi események és okai helyes kibontakozását és megértését a Perzsa Birodalom politikai helyzetének zavaros mivolta, hiszen ebben a korban két nagy és számottevő ellenfél között kellett belső állami feszültségeinek levezetése mellett még a külső ellenséggel is állandóan hadakoznia. Ez a két ellenfél az északról és keletről állandó hullámokban érkező keleti türkök és nyugatról a Bizánci Birodalom expanzív szándéka, amely NAGY SÁNDOR hajdani hatalmát akarta visszaállítani a diadalmas és legendás hírű BELISÁR vezetésével.

A legnagyobb nehézséget a történelmi események zavaros menetében a „heftalita“ - „hun“ - „hebdal“ - „türk“ - „nomád“ - „barbár“, „kutrigur“ - „kothrager“ stb. nevek egyvelege alkotja, amelyek végső eredményben - sok nyelvészeti elemzés után két-három népnévre vezethetők vissza, de ezek is fajrokonok és nyelvük nagyjából azonosnak mondható.

A SASSANIDÁK mindegyik uralkodója egy-egy ázsiai eredetű „kagán“ vagy sogd nyelven „abdal“ családjába házasodott be, politikai hatalmának biztosítására. A sokszor közeli rokon törzsek egymásközi viszályában azonban a Sassanidák is kénytelenek voltak valami formában beavatkozni. Ezek az ellentétek a szokásos örökösödési villongások mellett vallási motívumokból is táplálkoztak, mert mint már láttuk, a „heftalita“ gyűjtőnév alatt szereplő avarok maguk is tevékeny részt vettek a manicheizmus hitrendszer támogatásában, mint MARI AMU írásaiból ismeretes, de ugyancsak ők vezették le a kommunista ideológiával párosult mazdekizmus vallási forradalmát is ABARUI vezetésével, amelyet ugyancsak ők törtek le aztán ZARMIR és SEOS lovas generálisok vezetésével, visszasegítve I. KAVÁD-ot a trónjára.

Mint láttuk, a mazdakita politika folytatása azonban már lehetetlenné vált. Kavád, valamint fia és uralkodótársa, *CHOSZROV ANUSIRVÁN*, aki később utóda is lett, megegyezésre jutottak az arisztokráciával, kegyetlenül leszámoltak a mazdakitákkal és egész sereg politikai reformot valósítottak meg. E reformok célja az államhatalom megszilárdítása volt, olyanformán, hogy az ország gazdasági rendszerében a feudális viszonyok jutottak uralomra.

Az eddigi vallási ellentéteket, villongásokat a mágus papság sikerrel legyőzte, amennyiben *részben sikerült az avarságot magának megnyernie*. A két fő ellenséghez, a manicheista és mazdekista vallási áramokhoz azonban hamarosan egy harmadik és az előbbieknél sokkalta erősebb és szívósabb ellenfél csatlakozott a nesztorianizmus mozgalmával.“ (*Fehér M. J.: Avar Kagánok 84-87*)

A nesztorianizmus

Az alapítójáról *NESTORIUS* konstantinápolyi pátriárkáról (428-431) nesztorianizmusnak nevezett eretnecség mely az antiochiai görög filozófiának a kereszténységbe való átültetéséből alakult ki, a Bizánci Birodalom területtől, főleg Edessából plántálódott át a *Sassanida Birodalomba*, ahol egyébként már a kereszténység a 3. század óta erős gyökeret vert.

A két birodalom, a Perzsa és a Bizánci közti állandó ellenségeskedések nyomán a nesztorianizmus a Sassanidák uralma alatt erősödött meg, miután *a perzsák a bizánciaktól erősen üldözött nesztorianusokban erkölcsi támogatóikat látták*. Ez a kedvezés csak erősödött azzal, hogy a „heftalita“, de főként a „kutrigur“, vagyis a *Kusán-tartomány avarjai* maguk is korán csatlakoztak eme új valláshoz, elannyira, hogy már az 5. század végén saját nesztorianus püspökeik voltak, akik saját írással gazdagították ezt a népet, alkalmazva részben a róvásírás könnyen tanítható betűit.

A Sassanida Birodalom vallási villongásainak az avarok minden körülmények miatt részesei voltak. *Ősi, ázsiai vallásukat azonban mindig megtartották*. Bizonyos kettősség alakult a vallásgyakorlatokban, ahol a felszínes, az alkalmazkodó mindig az újonnan felvett, vagy rájuk kényszerített hiedelem volt. Kagánjaik szívesen „hajtották keresztvíz alá nyakukat“, ha így kívánta népük érdeke. Tisztelték a kereszténység új és újfajta szektáit, amelyekkel már a 4. század vége óta Ázsiában találkoztak. A *MANICHEIZMUS, MAZDEKIZMUS ÉS NESZTORIÁNIZMUS EGYTŐL EGYIG A KERESZTÉNYSÉGHEZ TARTOZÓNAK VALLOTTÁK MAGUKAT*.

Mint már említettük a legnagyobb Sassanida királyról *CHOSROES ANUSIRVÁNRÓL* (KOSRU) (531-579) félig „heftalita“, azaz a hunok egyik ágának tagja volt, anyja a „katuna“ révén. Ő a ragaszkodását nyíltan kifejezte a nesztorianus szekta felé annak ellenére, hogy apja, *I. KAVÁD* uralma alatt a mágusok, vagyis a zoroasztrianusok visszaszerezték ősi hatalmukat a Perzsa Birodalom egész területén és nagyban üldözték a manicheusokat, de különösen a nesztorianusokat. Mint láttuk, a „*HEBDALOK*“ vagyis az avarok, rangosai inkább ez utóbbi vallás felé hajlottak és ez a vallásüldözés az avarság és a Perzsa Birodalom között elég nagy feszültséget okozott.

Legjellegzetesebb példa erre *ZABARGÁN*, a kutrigurok, később az avarok vezetőjének a szereplése. Feltételezhető, hogy a *Sassanida dinasztiával* magával személyesen rokonságban állhatott, és a *Kusán vidék*, a „hangarok“ földjének határőri, jelentős - helyettes, vagy alkirály - tisztjét betöltő *PIRANGUSNASP*-nak, a későbbi nagy nesztorianus vértanú püspöknek bizalmasa volt. Ez az „alkirály“ *Perzsia „hét főnemesének“ egyike volt* és hagyomány szerint a mágusok osztályát támogató zaratustriai - zeredas - vallásban született, de később, 518-ban elvetette a „zerada“ vallást és Nestor hívének vallotta magát. Magas származására és tisztségére nézve ez a Zoroaster-hívőkben, főként az államvallást képviselő főrendekben, nagy megbotránkozást keltett. *CZEGLÉDY*, aki „*MAR GRIGOR*“ vértanúságával a magyar őstörténet szempontjából részletesen foglalkozik, erről a következőket írja:

„... A mágusok (zoroasztrianus klérus) erre a KAVAD-hoz fordultak, aki elkoboztatta *PIRANGUSNASP* vagyonát, őt magát pedig állásától megfosztotta és börtönbe vetette. Fogsága három évig tartott, majd - úgy látszik - katonai erényeire való tekintettel szabadon bocsátották és visszahelyezték előbbi magas tisztségébe...“ *CHOSROES ANUSIRVÁN maga is erősen szimpatizált a nesztorianizmussal*, bár nyíltan soha sem szakított a mágusokkal. Volt azonban egy korszak, amikor maguk a mágusok is türelmesebbek voltak a Bizáncból eredő nesztoriani vallással szemben, mert annak tagjait a Bizánci Birodalom teljes területén nagyon erősen üldözték és *a zömük a Perzsa Birodalom különféle országaiban keresett menedéket*. Ez volt azokban a hűbérállamokban, ahol a hun-fajú népek éltek. Ezeknek a vallási türelmük mindig nagyon híres volt már MANI kora óta.

Bizánc és Perzsia közt 526 táján háború tört ki és kis hűbéres perzsa érdekkörhöz tartozó államok egyre-másra lázadoztak, a *görögöket híva segítségül szabadságuk kivívására*. Ez volt ebben az évben is, amikor *GURGEN* grúz király a *LAZIK-ORSZÁG* népével együtt fellázadt. A bizánciak siettek seregeikkel a lázadókat segíteni, hogy a Perzsa Birodalmat gyengítsék. Ezzel elérték azt is, hogy a két ország népe felvette a bizánci orthodox „monofizita“ vallást, a nesztorianizmus nagy ellentétéletét. Perzsa részről *CHOSROES* magát *MAR GRIGORT* küldte kutrogoi, avar sereggel a bizánciak ellen. A csata azonban a bizánciak javára dőlt el. Maga *MAR GRIGOR* is a görögök fogságába került, akik magas tisztsége miatt megkímélték életét. Legfőbb parancsnoka, az avar *ZABARGÁN* több ezer lovasával sikeresen kimenekült a veszített csatából. Átmenetileg *ZABARGÁN* a „marzbán“ vagyis „határparancsnok“ tisztségét töltötte be fogságba esett barátja helyett és sikerült *CHOSROES ANUSIRVÁNT* rávennie, hogy váltsa ki fogságából a *nesztorianussá* lett *PIRANGUSNASP* lovassági határőrgró-

fot, aki most már püspöki rangban *MAR GRIGOR*-ként vitázott a bizánci „monofizitákkal.“ Sikerült is ezt elérnie a „*móbed*“, vagyis a mágus főpap és az eddig fogolyként kezelt püspök rokonsága akarata ellenére. *ANOSIRVÁN* szívesen fogadta ugyan a volt foglyot, de várőrizet alatt tartotta, ahol csak a nesztoriánusok látogathatták meg.

ZABERGÁN-t valószínűleg a *kutrigur avar töredék kagánjának* kell tekintenünk. A mágusi hitről letérve ő is a nesztoriánus vallás felé hajlott. *ANOSIRVÁN* megbízásából az un. „római-perzsa“ örökbéke megkötésekor, 532-ben Bizáncba ő vezette a követséget és sikerült a perzsa királyt rávenni, hogy az ott fogságban lévő *MAR GRIGORT* is haza hozhassa magával. Ez meg is történt. Ezzel azonban magára haragította a mágusok fő papjait, akik addig zaklatták *ANOSIRVÁNT*, hogy *MAR GRIGORT újból bezáratta várfogságba*, ahol azonban a hunok több törzsének *püspököket szentelt fel* a nesztoriánus hitben és megírta életrajzát.

ZABARGÁN a Keleti Türk Birodalom által véglegesen szétszórt avarság egyik ágának, a kutriguroknak korábban *nyugatra vándorolt vezére volt*.

ANOSIRVÁN erősen készült a Bizánci Birodalommal előbb-utóbb kitörő, végső leszámolásra. Bizáncban ekkor *I. JUSTINIANOS* (527-565) volt uralmon és legnagyobb veszedelemben lévő birodalmát főként anyagiak és lelkiek terén akarta még egyszer megerősíteni. Pénzügyi katasztrófái mellett, amelyet a hatalmas birodalom fizetett, állandó jellegű és 600.000 *zsoldosból* álló seregének *zsoldja*, generálisainak kielégíthetetlen igényei mellett az Ázsia felől egyre-másra áramló lovasnomád népek hullámai is valóssággal végveszélybe sodorták a hajdani világbirodalmat.

I. JUSTINIANOS-t honfitársai „*renovator Patriae*“ - „*a Haza megújítója*“ címmel tisztelték meg.

CHOSROES ANOSIRVÁN azonban sem diplomáciailag, sem katonai kiképzésben nem maradt hátrébb bizánci császár ellenfelénél. Sőt, talán egyben túl is tett rajta. Éspedig az ázsiai „barbár“ lovasnomád népek ismeretében. Így a két hatalom közt megindult a versengés a „*heftaliták*“, „*abdalok*“, „*várkunok*“, *avarok kegyeinek hajszo-lására és megszerzésére*. Egész különleges jelentőséget tulajdonítunk a hunoktól jövő és a püspököt a várfogságban *Ctesifonban* meglátogató küldöttségnek, amely arra kérte *MAR GRIGORT*, hogy *avasson nekik külön püspököt*. Ez a szertartás a legnagyobb pompával folyt le, ami az avarság három ága közül az egyiknek nagy politikai és katonai súlyát jelzi. Sajnos a később vértanúságot szenvedett volt főparancsnok, most nesztoriánus egyházfő élete nem írja meg, mely csopotról volt szó.

Sejtelmünk azonban közeljár a valósághoz, ha a történelmi események során megemlítjük, hogy *Ctesifon* várostól északi irányban lakó és Alániával szomszédos avarokról van szó, akiket a szír és perzsa források „*hangaroknak*“ neveztek és amely törzs a későbbi *magyar-hungar* névadó lett volna. A *mágusok hosszadalmas intrikák után mégis elérték, hogy ANOSIRVÁN 542 nagypéntekjén MAR GRIGORT lefejeztette*, amikor „*serege a hangarok földjén kitört lázadás leverésére indul*“.

Ami *ZABERGÁN* nevét és szerepét illeti, *PROKOPIOS* is megemlékezik bizánci küldetéséről és *MAR GRIGOR*-ral tartós barátságáról. Nagy és halhatatlan emlékü bizantinológusunk, *MORAVCSIK GYULA* világhírű munkája a „*Bizantino-Turcica*“ II. kötete is foglalkozik nevével és *FIRDAUSI* nyomán felhívja a figyelmet egy ugyancsak *ZABARGÁN* nevű határőr parancsnokra, aki ezt a nevet viselte.

MAR GRIGOR kivégzése oly hatással volt az *avar-kuturgur kagánra*, hogy *szakított ANOSIRVÁNNAL* és seregével az Alánok országán áthaladva az Al-Dunánál összeszedte a kuturgur-avar sereget és kis fejedelemséget alapított a mai *DOBRUDZSA* déli részein.

I. JUSTINIANOS természetesen örömmel vette volna, ha a már eddig is bizánci szolgálatban álló kutrigur és utrigurok törzsei mellé kegy kiváló diplomáciával és katonai tapasztalatokkal rendelkező kagán is fajtestvérei sorába áll. *ZABERGÁN* azonban - bár szakított a Sassanida Dinasztiával - *nem állt azok ellenségeinek a szolgálatába*. Mint *AGATHYAS* írja, hosszú történetében, *550 táján* alakult meg ez a kis új állam és sűrűn betört Bizánc területére, felhasználva a telente befagyott Al-Duna szilárd jégpáncélját.

MORAVCSIK idézi *MUTAFÇIEV* bulgár történészt, aki szerint a „perzsa király mellett magas rangban szolgáló, szerinte *heftalita Zabergan*, mind pedig a *kuturgur Zabargan* „*hun*“ volt, minthogy a „*heftalita*“ és „*kuturgur*“ nevek egyaránt hun néprészeket jelölnek...“ Azt viszont már bebizonyítottuk, hogy a „*pannóniai avarok eftalita eredetűek*“.

ZABERGÁN kagán avar volt és valójában az ő vezetésével érkeztek meg az avarok Ázsiából Európába és pedig nem nagy kerülővel, hanem a Kaukázus kapuin keresztül...

A Sassanidák uralmának utolsó éveit, mint már láttuk nagyon sok vallási villongás zavarta meg. A híres *MAR GRIGOR* mellett egészen a perzsa királyi udvarig tudott hatolni nagy tekintélyével és páratlan tudásával egy másik nesztoriánus püspök, *MAR ABA* is, aki szintén sokat szenvedett az államvallást képviselő mágusrendtől, vagy valójában a „*zerdas*“-hitűektől. Minden jel arra vall, hogy a *heftaliták*, vagyis avar törzsek vele is állandó kapcsolatban álltak, annak ellenére, hogy hét esztendeig volt fogságban. *ANOSIRVÁN CHOSROES* (KOSRU) azonban védte már csak azért is, mert a nesztoriánus hitű hunok és kereskedők kedvező kapcsolatait nem akarta elveszíteni vallási ürgyek miatt. Ez azonban talán még kevés lett volna, hogy a mágusok harciasságát némileg is fékezze. Sokkal jelentősebb adat szerint *ANOSIRVÁN CHOSROES felesége maga is nesztoriánus hiten volt* és a tőle született fiát *ANOSAZÁD*-ot is erre neveltette. Így a mágusok kénytelenek voltak a király türelmes magatartását tiszteletben tartani.

Ez azonban csak addig tartott, amíg a királyfi lázadásra hívta fel a nesztoriánusokat apja ellen, hogy vele a má-

gusoknak a hatalmát is letörje. *A lázadást elfojtották*, de sok vérbe és rabsorba került az egész. Minden jogunk meg van arra, hogy feltételezzük, miszerint *ZABERGÁN is ekkor hagyta el véglegesen a perzsa király szolgálatát kb. 20.000 képzett lovasával* és Alánia határain túl a Don-folyó környékére telepedett le, ahol már megelőzőleg több *avar-kutugur* törzs szálláshelye volt. Fajtestvérei szívesen fogadták a tekintélyes vezért és seregét, mert hadilábon álltak egy másik hunfajú törzsszel az *utrigurokkal*.

I. JUSTINIANOS császár konkolyhíntő, ellentéteket szító politikája folytán a két törzs valóban évtizedekig tartó, irtóháborút viselt egymás ellen. Az *utrigurok királya*, ahogy *AGATHYAS* nevezi *SANDIK* fejedelmet, már régebb óta Bizánc határőrségi védelmét látta el, bizonyos évi zsoldjáradékért, amelyet azonban inkább „békeadó”-nak nevezhetnénk.

SANDIK 556-ban megtámadta a kutrigurokat, azonban vereséget szenvedett.

Az 556-557. év Bizánc számára majdnem a „világvégével” lett azonos. Természeti csapások, szerencsétlenségek sora zúdult a Birodalomra, *fekete himlő* tizedelte Kis-Ázsiát, majd a császárvárosban sem volt elég hajó, hogy a hullákat a nyílt tenger vizébe hányják. Földrengés rombolta szét a várfalak *ATHANASIOS* császár által épített részét teljes hosszában, a császári udvar Egyiptomba menekült legjobb katonáival.

ZABERGÁN ebben az évben már rájött, hogy a császár kétszínű játékot folytat a hunfajú népek összevesztésére, mint ahogyan a *langobárdokat* állandóan a *gepidákkal* tartatta féken, de ugyanakkor a langobárdokat is tüzelte a gepidák ellen, hogy az „inter duos litigan tes tertius gaudet” = két vetélkedő közt mint harmadik örvendhessen. *ZABERGÁN* felismerése majdnem végzetes lett a Bizánci Birodalomra. Vallási kérdés is vezethette, hiszen *Bizánc is üldözte Nestor híveit*.

Gyors, ázsiai lovasságával egyszerűen átkelt a Duna keményre fagyott jégtükrén és három hadsereget szervezett lovasaiból, amelyek egyszerre voltak hivatva a hódításra. *A harmadik magát Konstantinápolyt* tűzte ki meghódítási céljául. *ZABERGÁN* személyesen a harmadikat vezette.

Nem kerül egy hétbe, mikor megjelentek Bizánc romfalai alatt. A város értékesebb kincseit nem sikerült megkaparintaniok, mert a templomi felszereléseket, arany, ezüst edényeket, kárpitokat hajókra rakva, vagy társszereken hidakon átszállították Kis-Ázsiába. Maga a város szerencsétlen népe igyekezett menteni életét. Ez sikerült is akkor, amikor Egyiptomból a császár-városba érkezett váratlanul az *ősz BELISAR* a bizánci hadtörtenet legfényesebb alakja, és verhetetlen katonája, akire *I. JUSTINIANOS* annyira féltékeny volt, hogy most is a fekete-himlős városba küldte, mint a „helyőrség parancsnokát”.

BELISAR valóban csodát művelt. Háromszáz kivénhedt veteránjával megszervezte a város védelmét. *ZABERGÁN* súlyos és keserű meglepetés érte, amikor kb. a mai Dobrudzsa területén lévő országába ért. *SANDIK* a krimi gótokkal együtt megtámadta a védtelenül hagyott kutrigur földvárakat és nagy vérengzés után sok fogollyal és zsákmánnyal sietett hazájába *még ZABERGÁN visszatérte előtt*.

Körülbelül hat évig folyt erre a megtorló háború, amelyet egymás közt folytattak. Ekkor már *Kr. u. 558-at* írtak a krónikások. Ez az év az általános felfogás szerint az „*ál-avarok*” európai érkezésének az esztendeje. Mint láttuk, *ZABERGÁN kutrigurjai is avarok voltak*. A történészek tévedését a két név különfélesége okozta és okozza. Mert még sok argumentummal is nehéz lesz kiirtani ezt a tévedést.

ZABERGÁN régebbi szerepe miatt kellett elveszíteniük a „*kutriguroknak*” is a nevüket és az avarokéba vegyíteni, mert az új avar, *BAJÁN*-féle avarok meg akartak telepedni azon a részen, ahol azelőtt már a kutrigur-avarok laktak. Ezért kellett az *alánok királyának ajánlása is I. JUSTINIANUS*-hoz, hogy az új jövevényeket beajánlja a Bizánci Birodalom „kegyeibe”...

ZABERGÁN itt és ekkor - Dobrudzsában 558-ban adta át a hatalmat a fiatal, tetterős hódítónak, BAJÁN Nagykagánnak a kagáni jogart és mindketten itt maradtak, annak ellenére, hogy a bizalmatlan császár a herulok földjét „ajándékozta” nekik, mely a mai Morva-mezőnek felelt volna meg.” (*Fehér M. J.: Avar Kagánok 87-100*)

A hun-magyar rokonság és az első két európai magyar (onogur) haza

A nemzeti emigráció egy lapja, az „Amerikai Magyar Hang” 1955. július 25-ei kezdettel folytatólagosan beszámolt egy roppant jelentőségű történelmi tanulmányról, BENDEFY LÁSZLÓ: „*Kunmagyaria*” című munkájáról, amely sajnos úgy látszik feledésbe merült

Bendefy munkája, a KUNMAGYARIA a kaukázusi magyarság történelmét tárgyalja. Lehetetlen ezen fölött átsiklanunk, az ügyet egyetlen kézlegyintéssel elintéznünk, hiszen tőlük biztosan nem származunk! Bendefy - aki egy óriási anyagot áttanulmányozott - úgy gondolta, hogy a magyar nemzet fele maradhatott ott, a Kaukázus északi lejtőjén a 15. század küszöbén. Hogy kerültek oda? Kapcsolatban voltak-e a Kárpát-medencével? Tudtak-e róluk a magyar királyi udvarban? Ki tudott róluk egyáltalán? Miként merülhetett ez az ügy feledésbe? Égető kérdések, amelyek választ követelnek!

Az érthetőség kedvéért vázlatosan össze kell foglaljuk a magyar eredet történetéről eddig mondottakat és a magyarságnak az európai élettérbe történt belépésétől a Honfoglalásig történeteket, valamint a turkesztáni fejleményeket.

Minden emberi kultúrának bölcsője MEZOPOTÁMIA volt (=Folyamköz). A történelem a szumér néppel kezdődik. Dél-Kaukázia, a Tigris és az Eufrátesz forrásvidéke volt az a terület, ahol az első földművelő és állattenyésztő emberi közösség megalakult kb. a Kr. e-i 9. évezredben. A rendelkezésre álló terület kicsi lett, nem bírta eltartani a szaporodó népességet: terjeszkedni kellett. Az elvándorlás irányának a két folyó lett a meghatározója, mint természetes vízi út és a következő évezredek benépesítették a folyók közti termékeny területet: lassan kialakult a szumér civilizáció, a csodálatos ragozó nyelv, amely - többek között - a magyarban él ma is. A lakosság tovább szaporodott, tehát gondoskodni kellett további felvevő területek felfedezéséről is.

A Nílus völgye, a Kárpát-medence, a Kaukázus északi lejtői, de mindenek előtt a mai Irán és a mögötte fekvő *TURÁNI ALFÖLD*: Anau - Merv - Khorezm lett a kivándorlás célpontja.

Bennünket természetesen a Kárpát-medence és Turán felé történt népmozgás érdekel, de meg kell állapítanunk, hogy a Kárpát-medencébe történt bevándorlásra vonatkozólag semmiféle írásos feljegyzés nincs, mert „az ember” akkor, Kr. e. az 5. évezredben még nem ismert írást, amelyet meg tudnánk érteni, csak az archeológia eredményeire és a földrajzi nevekre támaszkodhatunk. A Turáni Alföld és a mögötte fekvő Belső-Ázsiai terület lett a magyar faj kialakulásának bölcsője. A véletlen - a magyar eredetkutatás legnagyobb szerencséjére - négy olyan forrást tartott fenn, amelyeket elhallgatni lehetett, de cáfolni nem. Mint korábban láttuk, két perzsa, egy török és egy kínai író munkái - legrégebbi ujjur krónikák kivonatai - elmondják igaz múltunkat, a török és benne a magyar faj születése történetét.

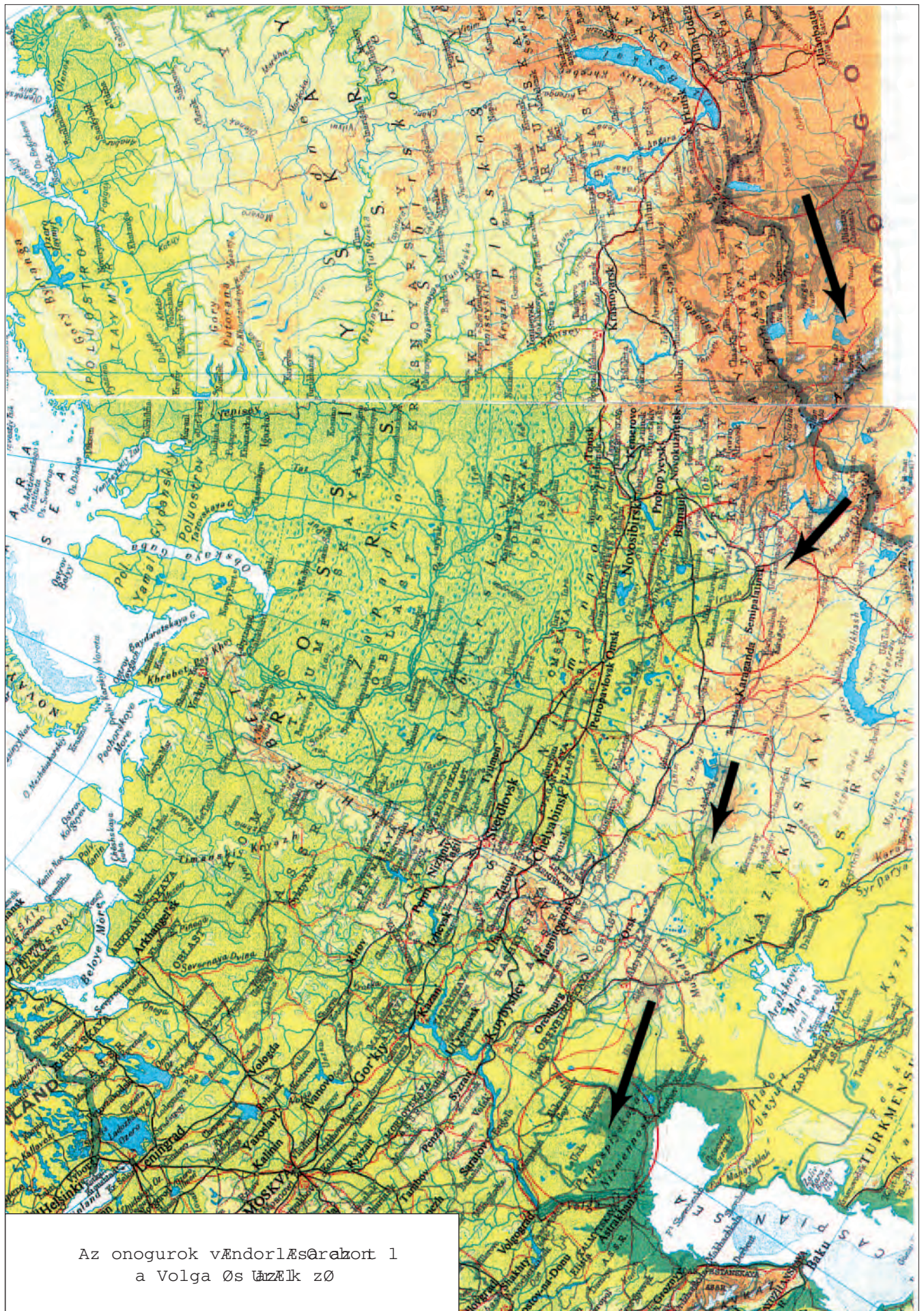
Egy egységes nép alkotott államot kb. 3000 évvel Kr. e. Belső-Ázsiában KARA KÁN fejedelem alatt, akinek fia, *OGUZ KÁN*, fellázadt apja ellen és leverte annak hű népét. Ő adta híveinek az *UJGUR* nevet. Ebből a gyökérből ered a török népek hatalmas fája. Az ujjurok később két részre oszlottak: azok, akik a KARAKORUM hegységben a 10 folyó mentén laktak, ON-UJGUROKNAK, akik a 9 folyó mellékén tanyáztak TOKUZ-UJGUROKNAK hívták magukat.

Az ujjurok azonosak a hunokkal; a hun nevet más népek adták nekik: *LIU MAU-TSAI* szerint a türkök a hunok egyik ága volt. A török népek számtalan törzsre oszlottak, ezek között volt a magyar is. Ezek a népek Koreától a Káspitól benépesítették Ázsiát, legalább két ezer évig harcolva, mint hunok Kína ellen, ahová nemzetségeik százai olvadtak be.

Tragikus fejlemények az on-ujgurok (on=10) nagy részét elvándorlásra kényszerítették: egy részük az *IRTISZ* folyó mellé telepedett, más részük *KHOREZM* közelébe, Nyugat-Turkesztánba került. A folytonos háborúkban kifáradt hunok Kínával - a diplomácia és a politika fegyvereit is használni tudó hatalommal szemben - egyre több teret vesztek. Utolsó nagy uralkodójuk, *CSI-CSI* (vagy *CSITKI*) Nyugat-Turkesztánban alapított hatalmas birodalmat a khorezmi népek közreműködésével. Az archeológiai bizonyítékok szerint, különböző neven, a Jaxartesz deltájában élt őseink egy része. Innen rajzoltak ki az *APASZIÁKOK*, a *KUSÁNOK*, az *EFTALITA* (vagy *Fehér*) *HUNOK* és a 9. században ezen a területen feltűnik a magyar név is. Mint láttuk, a legfontosabb irattárat - a Khorezm-it - az arabok elégették, ezért nincs írásos bizonyíték a Nyugat-Turkesztán-i eseményekről, csak idegen, főleg kínai forrásokból tudunk meg valamennyit. De a *FERGANA-VÖLGY* földrajzi nevei világosan beszélnek: *Pap*, *Almás*, *Kislak*, *Kasgár Kislak* magyar múltat bizonyítanak; tehát a kusánok, az eftalita-hunok a mi fajtánk és mint tudjuk, az *üzbegek* közt mind a mai napig fennmaradt a *magyar törzs*.

TOLSZTOV és a német kutatók szerint Nyugat-Turkesztánba is jutott az on-ujgurokból; *CSI-CSI* (vagy *CSITKI*) népét nem semmisítették meg, aki tudott menekülni. Az *IRTISZ* felső folyása mellett lakó onogurok, a kirgiz kinkunok, a tinglingek, a *BAKTRIÁBAN*, a *FERGANA-VÖLGYBEN* és a *JAXARTESZ* deltájában maradt kusánok, eftalita-hunok, a *Khorezm központú Turkesztán pártus népe*, a *tochárok*, *apasziakák*, a *szakaurak-ok* túléltek a rengeteg tragédiát és ez a terület lett egy új hun birodalom bölcsője - *CSITKI* nélkül is.

Az orosz kutatás a 4. század végétől egy új, délről jövő, a *Bjelaja*, *Csuszovaja*, *Káma* vidékére vonuló népességet figyelt meg, amelyet ugor fajúnak tartanak. „Ezek a törzsek szinte rendszeres kapcsolatokat tartottak fenn a déli területekkel, uralmuk idején a híres iráni ezüstök akadálytalanul áramlottak északi irányba.” Jordanes közlése szerint viszont „a hunugurok” szállítják ez időben a drága északi prémekeket délre a bizánci és a perzsa pia-

Az onogurok vƏndorlƏsƏrəhərt 1
a Volga Əs ƩəzƏlk zƏ

cokra. Ez a magyarázata annak, hogy miért is áramlottak azok a híres „iráni ezüstök” a Káma-Bjelaja vidékére.

Az orosz kutatásnak ezen eredménye magyarázatot ad az északi népek nyelvének a magyar nyelvvel való „rokoni kapcsolataira” is. Ez esetben nem futó jelenségről volt szó, hanem huzamos ideig tartó szomszédságról, amely évszázadokig tarthatott.

A gyűjtögető, halász-vadász őslakosság a primitív gazdálkodás mellett csak igen csekély létszámú lehetett, összefüggő birodalomról, állami életről szó sem volt. Tehát ekkor, a 3-4. század folyamán összefüggő, kompakt népességről nem beszélhetünk. Erre az esetre is vonatkozik GÖTZ LÁSZLÓ megállapítása: „... e tények alapvető, elvi jelentősége az, hogy ilyen körülmények között természetesen a közös finn-ugor, még inkább azonban az uráli alapnyelv 19. századi tézise, megfelelő összefüggő etnikum hiányában, a szó szoros értelmében a semmibe foszlik szét.” (Götz: i. m. I. 38.)

De az említett ugor fajú törzsek népei - akik az Irtisz mellé települt ujgurok (hunok) leszármazottai kellett legyenek - sokkal magasabb műveltséggel rendelkeztek, mint a bennszülött lakosság és így nyelvük megindította a PIDGINIZÁCIÓ folyamatát. Az angol, a francia, a spanyol gyarmatok esetében figyelhetünk meg ilyen jelenségeket. „A pidginizáció szinte minden olyan esetben bekövetkezik, amikor egy fejlett, domináns kultúrnyelv közelebbi és hosszabban tartó kapcsolatokba kerül fejletlen, elmaradottabb társadalmak nyelveivel. Ilyenkor a bennszülöttek vagy jól-rosszul, többé-kevésbé torzítva átveszik az illető kultúrnyelvet, vagy pedig annak szókincsbeli, nyelvtani és nyelvszerkezeti elemeit tömegesen beépítik a saját nyelvükbe. Az így kialakult keveréknyelveket, az eredeti kultúrnyelveknek gyakran a felismerhetetlenségig eltorzított formáit nevezi a nyelvészet pidgin vagy kreol nyelveknek.” (Götz: i. m. I. 72.)

Fontoljuk meg: az akkádok támadása következtében a Kubán-Majkop régióba költözött folyamközi népek ércutatókat küldtek az Urál vidékére, majd a bányák megnyitása után felhúzódtak a középső Volga, az alsó Káma vidékére és vitték magukkal a szumér nyelvet. Tehát a több, mint 2000 év után érkező ogurok nem is egészen érintetlen területre jöttek: itt terült el egykor a balanovói, az andronovói, az abasevói, a fatjanovói műveltség.

„Ha megfigyeljük az egyidejű szeppei eseményeket is, feltűnik, hogy a délről jövő etnikum első hulláma pontosan akkor jelenik meg a Káma-Bjelaja környékén, amikor az európai hunok Dél-Oroszországban és a Kárpát medencében, a keleti, ún. eftalita- vagy fehér-hunok pedig Dél-Turkesztánban, Szogdiában és Baktriában kialakítják nagyterjedésű birodalmaikat. Ezeknek a történelmileg kétségtelenül bizonyítható kontinentális méretű eseményeknek, amelyeket a hunok történelmi aktivitása váltott ki, minden józan meggondolás szerint szervesen össze kellett függeniük az imént említett „ugorok” északra vándorlásával is.

Manapság ugyanis már nem tartható fenn az a nálunk mélyen beidegződött európacentrikus történelmi szemlélet, amelyik a hun kérdést csak annak germán-római vetületében vizsgálta. A külföldi kutatóknak már régebben feltűnt, hogy a hunok szinte ugyanabban az időpontban, majd hogy nem tervszerűen kezdték el akcióikat egyrészt Kelet-Irán és Dél-Turkesztán, másrészt pedig Európa ellen. Ammianus Marcellinus Kr. u. 357-re teszi a „chioniták”, azaz a fehér-hunok megjelenését Szogdiában és Baktriában. Ugyanígy egy 440 körüli kínai feljegyzés szerint a hiung-nu nép három generációval azelőtt, tehát 350-360 táján foglalta el Szogdiát. A hunok európai előretörése pedig a 370-es évek elején indult meg, de ez az időpont csak a gótok leigázására vonatkozik: az alánokat már előbb meghódították.

ALTHEIM megállapítja (Geschichte der Hunnen, I. kötet), hogy a hunok 4-6. századi központja Nyugat-Turkesztán - Kelet-Irán volt. Onnan kapták az utánpótlást, még jóval első európai betörésük után is: a hun-fajta bolgárok, avarok, kazárok mind a fehér-hun birodalom területéről származtak. Nevezetesen az avarok magvát az eftalita birodalom „var” és „hun” nevű törzsei alkották, akikhez később jelentős onogur és bolgár csoportok is csatlakoztak. Az avarok 550 után Perzsia északi határai mentén, a Káspi-tavat délről megkerülve, a Kaukázuson keresztül vonultak Európába - írja.

Ugyancsak az EFTALITA BIRODALOM területéről tört nyugatra 585-ben az a három „török” nép is, akikről Mihály szír pátriárka tudósít. Ezek is Északkelet-Iránból indultak el és a Káspi-tó déli partvidéke mentén, majd a Kaukázuson át érkeztek Dél-Oroszországba. Ezt bizonyítja az a forrásadat is, amely MERV környékén 651-ben még ott visszamaradt kazárokról tudósít. E három népet három testvér vezette. Egyikük - BULGÁR - a Fekete tenger északi partján az Al-Dunáig nyomult előre, a másik két testvér pedig keletebbre telepedett le, a Káspi és a Don közötti térségben. Ezek egyikének neve „KAZAR” volt. Altheim határozottan állítja, hogy a név szerint nem említett harmadik testvérről csak a magyarok jöhettek Európába. Ezzel megnyugtatóan megoldható lenne - több más nyílt kérdés mellett - pl. KONSTANTIN CSÁSZÁR sokat vitatott mondata is, hogy a magyarok „három évig a kazárokkal együtt éltek”. A görögben ugyanis 3 és 303 között paleográfaiilag olyan kicsi a különbség - „treis” (3), illetve „t'treis” (303) -, hogy a másolók igen könnyen elírhatták. Ha a magyarok Etel-közbe költözését 888-ra tesszük - ami igen valószínű -, akkor 303 év levonásával az 585-ös évet kapjuk. A magyarok tehát 585-től 888-ig éltek együtt a kazárokkal - fejezi be gondolatmenetét Altheim.” (Götz: Keleten két a Nap II. 90-92)

„ALTHEIM azonban nem áll egyedül fenti nézeteivel. Haussig már 1953-ban, „Theophylakt's Exkurs über die Skythischen Völker” című értekezésében, hatalmas tudományos apparátussal, jórészt eredeti forráskutatásokkal bizonyította, hogy az onogurok, szabirok, majd az avarok a Káspi-tó déli partja mentén vonulva vándoroltak Európába. Megállapította, hogy a szabirok és az avarok korábbi Transzkaukáziai lakhelyei Zakhariás rétor szíriai néplistájában, valamint perzsa, örmény, görög, latin (pl. Ammianus Marcellinus) és később arab forrásokban is

adatolva vannak. Egyes perzsa kútfők még az avarok Kaukázuson keresztüli vándorlásról is tudnak.“ (Götz: i. m. II. 92)

„Abban az időtájban, mikor a *vandalok* beütöttek Itáliába (tehát 455), s mikor a Nyugat-Római Birodalomban MAIORIANUS császár uralkodott (azaz 457-461), a *szaragurok*, *urógok* és *onogurok* követeket küldtek a bizánci császárhoz, hogy barátságát és támogatását megnyerjék. Ennek oka pedig az volt, hogy az *abarok* - szorítottatva egy hatalmas néptől - elűzték lakhelyükről a *szabirokat*, akik viszont őket, az említett három népet, szorították ki hazájukból; ők tehát, hogy új hazát szerezhessenek maguknak, megrohanták a hun *akatiro*-kat s több csatában csakugyan le is győzték őket.

Hogy az *onogurok*-nak, vagyis magyaroknak az 5. század közepéig lakott eme legrégebbi hazáját meghatározhassuk, azt kell tudnunk, hogy hol laktak akkor az *akatirok*, *szabirok* és *abarok*.

Az *akati*r, vagy *akatzir* (Á áðβñ, Á áðæβñ) név, amely helyesebben két k-val (ak-katir, ak-katzir) írandó, valaképpen nem más, mint *ak kazar*, azaz „fehér kahazar“ névnek párja; mert hiszen IBN FOZLÁN és AL-BELKHI határozottan mondják, hogy a khazarok népe két csoportra oszlik, ú.m. „fehér“ és „fekete“ khazarokra s az előbbi író meg is említi az eredeti kara *khazar* nevezetét.¹⁾ A „fehér“ kazarok nevének pedig természetesen *ak kazar*-nak kellett lennie a saját nyelvükön. Világos tehát, hogy a PRISCUSTÓL említett hun fajú *akati*rokon voltaképpen a fehér kazarokat s általában a kazarokat kell értenünk.

Az 5. századbeli KHORENEI MÓZES örmény történetíró azt mondja, hogy az ázsiai SARMATIÁT – melyet a rhiphaei hegyek, a Tanais, Maeotis, Kaukázus és Káspi tenger határolnak – a *khazir*, a bazil, hunn, guda-makar és massageta nevű népek lakják,²⁾ s arról is tudósít bennünket, hogy a *khazirok* és bazilok egyesült csapatai Kr. u. 194-214. között a Kaukázuson és Araxes folyón keresztül beütöttek Armeniába, de VALARSES visszaűzte őket Derbenden túl.³⁾ Egy másik örmény író, ORBELI ISTVÁN is (ki a 13. század második felében írt) említi a kazarokat a 305. évből. Továbbá KALANKATVADZI MÓZES (élt a 6. század végén s a 7. század elején) azt mondja a khazárokról, hogy 450-ben beütöttek AGVANIABA, vagyis ALBANIÁBA. Végre PRISCUS RHETOR azt írja, hogy az *akatzirok* és *szaragurok* 467-ben Persiában harcoltak.⁴⁾ Ezen örmény és görög írók tanúskodásából kitűnik, hogy a *khazarok* már a Kr. u. 3. század elejétől fogva, tehát éppen az 5. század közepén is, a Káspi tenger nyugati partján és az alsó Volga mellett laktak.

Az *abarok* - amint THEOPHYLACTUSnak ama tudósításából érhető, mely a turk khagának MAURICIUS császárhoz küldött levelén alapszik - az Urál folyótól keletre, a mai kirgiz pusztaságon, az altaji turkok⁵⁾ és a *szabirok* közt laktak; a *szabirok* pedig - PRISCUSNAK imént idézett szavai értelmében - az *abaroktól* nyugatra, az Ural folyó mellett.

Tekintettel a tétel fontosságára, megismételjük:

„Ha PRISCUS azt mondja, hogy az *onogurokat*, *szaragurokat* és *urógokat* a *szabirok* szorították ki lakhelyükről, világos, hogy ezek *keleti* szomszédaik voltak amazoknak; s ha az *onoguroknak* stb. előbb a *khazarokat* kellett legyőzniük - kik ekkor az alsó Volgán innen laktak - hogy új hazához jussanak, amelyből azután követeket küldtek Bizáncba: akkor semmi kétség sem férhet ahhoz, hogy az említett ideig, a 457. év tájáig, az *onogurok*, vagyis magyarok hazájának a Káspi tenger fölött, a Volga és Ural folyók közén kellett lennie.“ Tehát ez volt az első európai haza.

„Az *onoguroknak*, vagyis magyaroknak *második hazája* ettől az időtől fogva, az V. század második felében és a VI. században a *Maeotistól* és a *Fekete tengertől* keletre, a *Kubán folyó mellékén* volt, - amint ezt az *onogurok*kal folytonosan összeköttetésben álló bizánci görögöknek egykori történetírói bizonyítják.“ A khorezmi központú TURKESZTÁNBÓL a Káspi-tó déli partján jött eftalita-hun, kusán stb. töredékek - CSITKI népei - itt találkoztak az Észak-Káspi, Volga-vidékről kiszorult *on-ugurokkal*, *szabirokkal*.

„AGATHIAS (élt 536-582) az I. JUSTINIANUS (527-565) alatt viselt persa háborúk elbeszélése közben említi, hogy van KOLCHIS tartományában egy ONOGÚRISZ nevű város, amely attól kapta a nevét, hogy ennek közelében a kolchisbeliek régebben (vagyis minden esetre az írónak kora előtt, tehát a 6. század elején beütöttek Kolchisba, - ami legtermészetesebben úgy érthető, ha ekkor Kolchis szomszédságában laktak.

A 7. század elején élt THEOPHYLACTUS SIMOCATTA az *avaroknak*, illetőleg az *ogor* (ugur) népből kivált s a Volga mögött 658-ban előtörő *UAR* és *KHUN* törzsnek föllépését és nyugat felé nyomulását olyan sorrendben adja elő, hogy először megtámadták a barszilt, unnugur, *szabir* és más hunn népeket; azután ezektől nyugat felé haladva, leigázták az utirgur, majd a kutrigur s végre a bolgár népet. A *szabirok* (kik, mint az imént láttuk, az *abaroktól* nyomtatva az 5. század közepén az *onogurok* előbbi hazáját, a Volga-Urál közét foglalták volt el) ebben az időben már, mint PROCOPIUSTÓL (írt 540 tájban) tudjuk, a Kaukázus fölött elterülő pusztaságon tanyáztak, a Kubán és Kuma forrásaitól északra. S ugyancsak PROCOPIUSTÓL tudjuk azt is, hogy az *utrigurok*, vagy *uturgurok* a Maeotistól keletre, a kuturgurok pedig nyugatra laktak.¹⁾

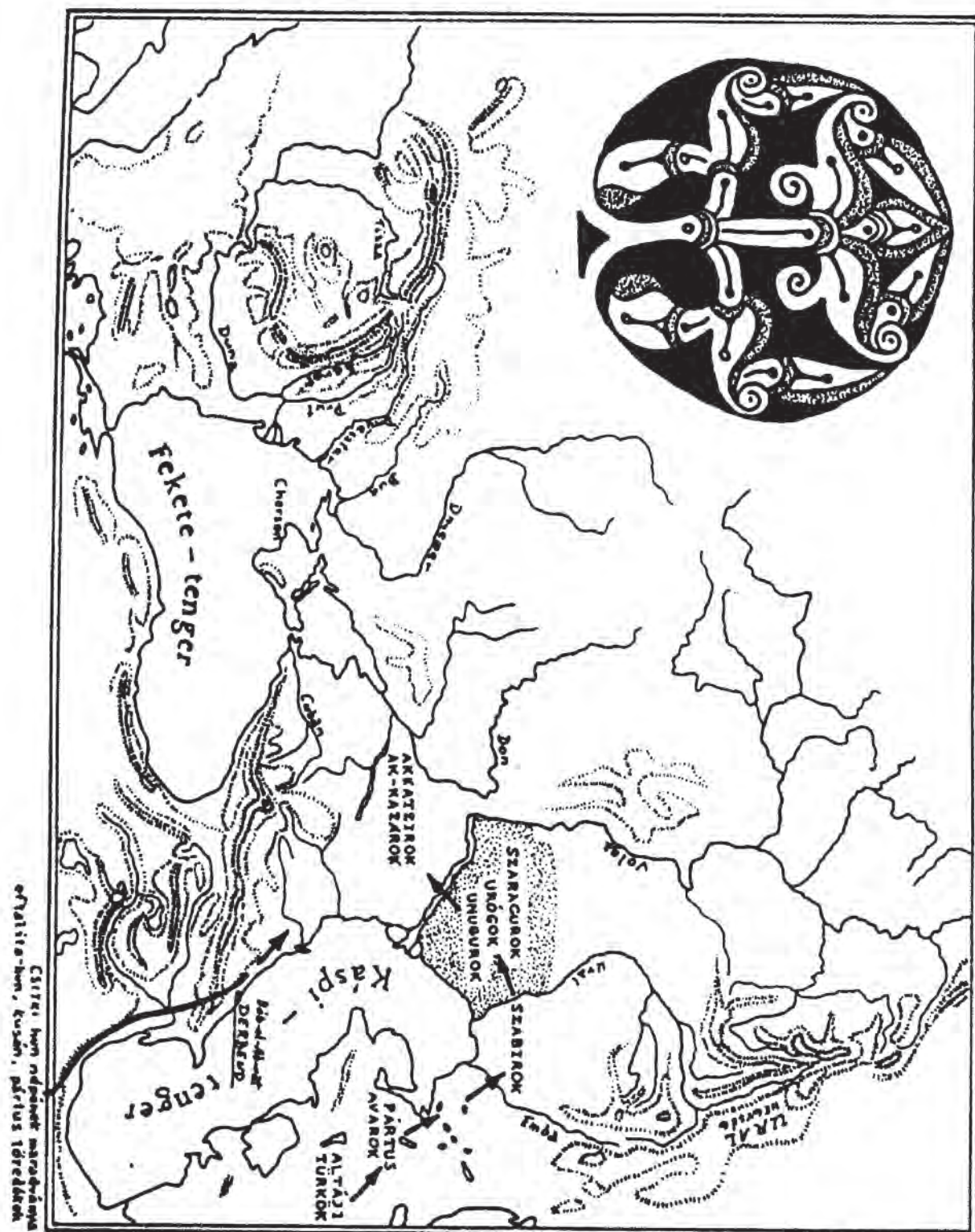
¹⁾ Ibn Fozlán idézve gr. Kuun Gézánál: Relatio stb. I. köt. 156

²⁾ Lukácsy Kristóf: A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei. Kolozsvár, 1870. 120. l.

³⁾ Lukácsy Kr. id. m. 131. l.

⁴⁾ Thierry: Attila tört. Ford. Szabó Károly, II. köt. 36. l.

⁵⁾ Hogy az Altaividéki turkok voltak azok, kik az *abarokat* szorították, világosan kitűnik Theophylactus tudósításából. (L. Corpus Byzant. Hist. 1647. kiadás II., 2: 174-170. és gr. Kuun Géza: Relatio stb. I. 71.)

A magyarok (onogurok) első európai hazája Priscus szerint (457 körül)

Tehát Theophylactus amellett tanúskodik, hogy az unnuguroknak (-unugur, onogur), vagyis magyaroknak hazája a 6. század közepén, az avarok fölléptekor, a Kaukázus fölött lakó szabírok és a Maeotis keleti partján tartózkodó uturgurok szomszédságában volt, azaz a KUBÁN folyó mellékén.

Láttuk az imént, hogy PRISCUS szerint a szabírok az onogurokkal együtt a szaragurokat is kiűzték az 5. század közepén a Volga és Urál folyók közt levő első hazájukból s ezeknek az akatírokon kellett áttörniük, hogy új hazát találjanak. Már a 467. évről azt írja ugyancsak Priscus, - IRNÁKHNAK, Atilla legkisebb fiának szavait idézve - hogy a szaragurok az akatírokkal és a többi szomszéd népekkel egyesülve háborút viseltek PERSIÁBAN. Ha tehát a szaragurok ebben az évben a Kaukázus fölött, az alsó Volga, illetve a kazarok és a Maeotis között laktak, akkor a velük együtt új hazába költözött ONOGUROK is ezen a tájon tartózkodtak, s a Priscus említette „többi népek” között bizonyára ők is bennfoglaltatnak. (Thierry II. köt. 36.)

Ugyanezen a tájon ismeri a magyarokat az 550 körül író JORDANIS GÓTH PÜSPÖK, aki HUNUGUROK-nak nevezi őket. Hogy meghatározását helyesen megérthessük, el kell olvasnunk, amit a mai déli Oroszország akkori lakosainak lakhelyéről mond, kezdve a Kárpátoktól s onnan kelet felé haladva:

Eme havasok (Kárpátok) bal részén, mely északnak néz, a Viszló eredetétől fogva a népes vend nemzet lakik véghetetlen tereken, sok törzsre oszolva, de leginkább szklavénok és antoknak nevezik őket. A szklavénok Novietuna városától és a Mursianus tótól fogva a Dnesterig terjednek, észak-nyugat felé pedig a Viszlóig. Az antok a Fekete tenger felé a Dnestertől a Dneperig nyúlnak. Ezekről délre az akatzirok vannak, szántást-vetést nem űző, csak marhatartásból és vadászatból élő nagyon vitéz nép. Az akatzirokon túl, a Fekete-tenger fölött a bolgárok-nak szállása van. Azokon túl a hunok, a legvitézesebb népek két felé. A HUNOK EGYIK RÉSZÉT UGYANIS KUTZIAGIROK-NAK, MÁSIK RÉSZÉT SZAVIROK-NAK NEVEZIK s mindegyikük külön tartományban lakik. A kutziagirok Chersonesus mellett, ahova Ázsia áruit behordja a sóvár kereskedő; nyáron a pusztaságon barangolnak s lakóhelyeiket aszerint választják, amint a takarmány bősége kínálkozik barmaik számára, télen pedig a pontusi tenger partjaira hózódnak. A HUNUGUROK pedig onnan ismeretesek, hogy tőlük jön a menyétbőrökkel való kereskedés.

A BOLGÁROK - amint Procopiustól tudjuk, aki mindig hun néven emlegeti őket s amint Theophylactus előadásából is kitűnik - az 5. század második felétől kezdve a 6. SZÁZAD KÖZEPÉIG a Fekete-tenger északnyugati partján laktak a Dneper torkolatától az Al-Dunáig; mert csakis innen háborgathatták oly gyakran beütéseikkel a Dunától délre eső tartományokat (először 485, vagy 487, évben azután 493, 499, 517, 535, 559 években), s mert a nyugat felé előnyomuló avarok 558-ban a kutrigurok után a bolgárokhoz, azután az antokhoz érkeztek. Jordanis ugyanide helyezi a bolgárok lakhelyét. (Thúry: i. m. 25-29)

„545-ben I. KOSRU PERZSA KIRÁLY CHOSROES ANUSIRVÁN (531-579) hadjáratot vezetett az országától északra lakó népek ellen és ez alkalommal a szabírokon megsemmisítő győzelmet aratott. A szabir nép szétszóródott. Törzsei a Kuban, Kuma és Terek vidékére menekültek, kisebb töredékeik pedig a KUR (Kyros) és RION folyók mentén húzódtak meg. A Kaukázus északi lejtőin meglepült SZABIR TÖRZSEK SZÖVETSÉGRE LÉPTEK AZ ONOGUROKKAL S AZ ÍGY kialakult törzsszövetség harminc törzset számlált. Ez a magyarázata annak, hogy ebben az időben eltűnik a szabir s onogur népnév, ellenben helyettük feltűnik az UTURGUROK (HARMINC OGUR) neve. Az uturgur korszakban mindössze 551-ben fordul elő még egyszer az onogur népnév, JORDANESZ: „GETIKA” című művében, ahol a szerző felsorolja a Fekete-tenger északi partvidékén lakó népeket és ezek között utolsóként említi meg az onogurok nevét is.

A szabírok és az onogurok példája más ogur törzseket is erőik egyesítésére készítetett. Így az ücsogurok (három ogur) és az altiagirok (hat ogur) szintén feladták önállóságukat és KUTURGUR (VAGY TUKURGUR, KILENC OGUR) néven törzsszövetségbe egyesültek. Hatalmuk azonban ingatag alapokon nyugodott. A bizánci írók szerint 552-ben egy kuturgur sereg KIMIAL vezérlete alatt a gepidák szövetségeseiként az Al-Dunáig nyomult előre, hogy ott a langobardokkal megütközzék. Azonban a gepida-langobard ellentétek időközben elsimultak. Kimial csorbitatlan seregével erre a Bizánci Birodalomra tört, annak ellenére, hogy a kuturgurok „segélydíj” címén JUSTINIANOS császártól évi adót szedtek. A császár - a mindenkori bizánci politikához híven - a barbárt barbárral állította szembe: sebtében szövetséget kötött SZANDIL uturgur fejedelemmel. Az uturgurok a Don folyó közelében találkoztak össze a visszatérő kuturgur csapattal és fényes győzelmet arattak felettük.

Hat év múlva 558-ban a kuturgurok elégtételt akartak szerezni ezért a vereségért. ZABERGÁN fejedelmük vezetésével betörték Tráciába és a krimi gyarmatokra. A császár most BELIZÁRT, a híres hadvezért küldte ellenük. Belizárnak a korábbiakban sok megaláztatást kellett elszenvednie a császártól, annak ellenére, hogy Justinianos nemcsak hatalmának, hanem életének többszöri megmentését is neki köszönhette. Most azonban az ötvenes éveiben lévő hős feledte az udvar ármánykodásait és hátatlanságát, s sietve a kuturgurok ellen vonult. Míg ő ZABERGÁN seregein fényes győzelmet aratott, SZANDIL UTURGUR LOVASSÁGA az otthonmaradt kuturgur lakosságra rontott és személyekben, vagyontárgyakban egyaránt nagy veszteségeket okoztak nekik. A császár szerette volna rávenni Szandilt a KUTURGUROK TELJES KIIRTÁSÁRA, de erre az uturgur fejedelem, mivel rokonnépről volt szó, nem volt hajlandó, sőt a császárnak még azt a kérését is elutasította, hogy a kuturgurokat megfosszák méneseiktől. Erre már azért sem kerülhetett sor, mivel közben új nép jelent meg a sínen és az utur-

¹⁾ L. id. Thierry: Attila tört. Ford. Szabó K. II. 54

guroknak velük kellett felvenniük a küzdelmet. *EZ A NÉP AZ AVAR VOLT.*“ (Bendefy I. M.)

„A bolgároktól kelet felé, a Maeotis környékén, PROCOPIUS és AGATHIAS szerint, *hun* népek laktak, úm. kuturgur, uturgur, illetőleg kutrigúr, utigur, ultzigur és burugund, még pedig a kuturgur nép a Maeotison innen, az uturgur pedig azon túl. Theophylactus szerint az alsó Volga és a Maeotis között a barszilt, unnugur, szabír és más *hun* népek tanyáztak, ezektől nyugat felé pedig sorrendben uturgurok, kuturgurok és bolgárok. Végre Procopius a *szabírok* hazáját a Kaukázus fölé helyezi. Vegyük még számba, hogy Agathias és THEOPHYLACTUS az *onogurokat* vagy *UNNUGUROKAT* a *hun* nép egyik ágának nevezik.¹⁾ s hogy ugyancsak ez a két író, nem különben Procopius és THEOPHANES is (írt 813-ban) a SZABIROKAT szintén *hun* törzsnek tartják.

Mármost, ha Jordanis azt mondja, hogy a bolgárokon túl, vagyis kelet felé, *hun* népek laktak; azután megnevezi két csoportjukat, a *KUTZIAGIRT* és *SZAVÍRT*, de mikor a szavírok lakhelyét kellene meghatározni, ehelyett a *hunugurok* nevét említi: nem kézzel foghatólag bizonyos-e, hogy az ő kutziagir-jai a kutrigurok, mit igazol a név hasonlósága és a lakóhely azonossága; továbbá hogy az ő *szavír*-jai a többi írók szabír, szaber, szabeir és szaua népe; s hogy ő vagy szándékosan vagy tévedésből a szavírok helyett a másik mondatban ezeknek szomszédait, a szintén hunok közé tartozó *HUNUGUROK*-at említi? Végre az is szemmel látható dolog, hogy a *hunugur* nép csak nem lehet más, mint Agathiasnak *onogur* és Theophylactusnak *unnugur* nevű népe. A valóság tehát az, hogy a *hunugurok* lakhelyét a 6. század közepén Jordanis is oda helyezi, ahol Priscus, Agathias és Theophylactus ismeri őket, t.i. a Kaukázus fölé, a Kubán folyó vidékére, nem pedig az északi Urálra, amint Hunfalvy Pál hirdette.

Mielőtt tovább kísérnék a magyarokat nyugat felé, harmadik lakhelyükre, vizsgáljuk meg őket még közelebbről ebben a második hazában, a szomszéd népek társaságában; mert ekkori helyzetüknek valódi ismerete a historiatlag bebizonyított igazság fokára emeli azt, amit némelyek szerettek és szeretnek nagy hangon mesé-nek nyilvánítani.

Miután a gepidák és gótok két ízben megverték Atila fiait, ezek - mint *Jordanistól* tudjuk - a *hun* birodalom népeinek maradványaival 456-ban visszavonultak az ő tulajdonképpen való lakhelyeikre („ad proprias sedes“, Jordanis), vagy más szavakkal Schíthiának ama részeire, melyeket a Dneper (Danapris) folyó szel át, s mely folyót a hunok a maguk nyelvén *VAR*, vagy *UAR*-nak nevezték.²⁾

Továbbá ugyancsak Jordanis mondja, hogy az alánok Kis-Scíthiát és alsó Moesiát kapták lakhelyül a rómaiaktól, míg *IRNÁK*, Atila legkisebb fia, a maga alattvalóival *KIS-SCÍTHIA* végében választott magának új hazát.³⁾

Ezeket, a Kis-Scíthia végétől, vagyis a Duna torkolatától a Maeotisig lakó népeket 456-tól fogva az avarok föl-leptéig, a 6. és 7. századbeli *bizánczi* írók részint *Hun*, *Kuturgur* és *Uturgur* (így Procopius), részint *bolgár*, *KUTZI-AGIR HUN* (Jordanis), illetve *bolgár*, *KUTRIGUR* és *UTRIGUR* (Theophylactus) neven ismerik és emlegetik. Ezeknek a bolgároknak *hun* voltát bizonyítja: 1. az, hogy *Procopius* mindig *hun* néven emlegeti őket; 2. *CASSIODORUS*, *THEODORIK* nyugati gót király (487-526) minisztere, abban a tudósításban, melyben királyának a bolgárokon nyert győzedelméről beszél, előbb *hunoknak*, alább *bolgárok-nak* nevezi őket; 3. *ENNODIUS*, ticinusi püspök s Cassiodorus kortársa, ugyancsak Theodoriknak győzelméről beszélve azt mondja, hogy ezek a *bolgárok* előbb *hun* néven valának ismereteseek.

Továbbá tudvalevő dolog, hogy *Procopius* a kuturgur-okat, *AGATHIAS* a kutrigurok-at, *JORDANIS* a kutziagirok-at (mely háromféle név csak egy ugyanazon népet jelenti) határozottan *hunok-nak* mondják. Nem lehet tehát a legkisebb kétség sem az iránt, hogy a bolgárok és a kuturgurok Atila *hun* népének maradványai és ivadécai.⁴⁾

Tekintsük át most a Pontus vidékének néprajzi képét ebben a korban, t.i. a *hun* birodalom bukása és az avar birodalom alapítása között.

Ugyanakkor, mikor a magyarok az 5. század közepétől fogva a 6. század közepéig, a már ismeretes második hazájokban laktak: a Fekete-tenger fölött, a Duna torkolataitól kezdve s kelet felé haladva a Volágig így sorakoztak az egyes népek: *bolgárok*, *kuturgurok* (vagy *kutrigurok*, *kutziagirok*), *uturgurok* (vagy *utrigurok*), *unnugurok* (*onogurok*, *hunugurok*), *szabírok*, *szaragurok* és *khazarok*. Ha aztán olvassuk, hogy az 5., 6., és 7. századbeli görög írók mindezeket a népeket a közös *hun* évvel is illetik: ennek az eljárásnak legilletékesebb magyarázatát és indokolását Atila egyik fiának, *IRNÁKH*-nak szavaiban találjuk meg, melyekkel 467-ben ellenezte *DENGIZIKH* indítványát, azt mondván, hogy most nem lehet sikeresen háborút viselni Bizánczczal, minthogy a *SZARAGUROK*,

¹⁾ T. i. Agathias szerint: „az onoguroknak nevezett unnok“; Theophylactusnál pedig: „a barszilt, unnugur, szabír és más *hun* népek.“

²⁾ Quos illo (t.i. Vulemir) diu fatigatos ita prostravit, ut vix purs aliqua hostium remaneret, quae in fugam versa oas partes Scythiae peteret, quas Danapri amnis fluente praetermeant, quem (némely kéziratban quae, másokban q) lingua sua Hunni Var appellant. - A francia kir. könyvtárnak 5766. sz. és a XIII. századból való kéziratában: q. lingua sua huni uar appellant. (Klaproth: Mémoires relatifs a l'Asie. II. 377).

³⁾ Jordanis szavai: Caeteri Alanorum, cum duco suo Candax Scythiam minorem inferioremque Moesiam accipere. Hernach cum suis in extremo minoris Scythiae sedes delegit.

⁴⁾ Roesler Róbert is így nyilatkozik: "Dass wir in den Bulgaren Abteilungen der alten Hunen zu erkennen haben, scheint mir durch die genaue Untersuchung von K. Zeuss sichergestellt zu sein". Romänische Studien 253. Nem különben Howort az "Academy" folyóiratban megjelent s "The etymology and ethnic meaning of the name Bulgarian" c. értekezésében arra az eredményre jut, hogy a *bolgár nép* nem más, mint a *hunnok-nak* egyik törzse, s a neve is *hun* volt. (L. Ethnographia, 1890. évf. 258. lap). A Volga-melléki bolgárok utódai és ivadécai a ma u.n. kazáni tatárok, kiknek lélekszáma 482.809 (I. Vámbéry: A török faj. 503.) s akik a török nyelvet beszélik. Kisebb részük körülbelül 30.000 fő keresztyén vallású, s ez egyszerűen keresen (azaz keresztyén)-nek nevezi magát; ellenben a nagyobb rész még most is mohammedán s ez ma is *bolgár-nak* nevezi magát, éppen úgy, mint a Duna-melléki *bulgár*. A *bolgár nép* tehát *török* nyelvű és nemzetiségű volt, s egyik része (a Volga mellett), még ma is az; mivel pedig a *bolgár nép* más részről - a történelem határozott bizonyossága szerint - a *hunnoknak* egyik ága, vagy töredéke volt: ebből egészen világos, hogy a *hunnok* is *török* nyelvű és nemzetiségű nép voltak

AKATÍROK és a többi szomszéd népek Persiában vannak elfoglalva;¹⁾ s mely szavak a legvilágosabban bizonyítják, hogy az imént említett népek, a Dunától a Volgaig, egy nemzet-nek érezték és vallották magokat. - Ezek a hun népek azután a 6. század közepén az avarok felsőbbbsége alá kerültek, akik azonban meghagyták őket saját külön fejedelmeik kormányzása alatt.

Mint ismeretes, maradt fenn egy lajstrom, mely a *bolgárok fejedelmeinek névsorát* tartalmazza abban az időben, mielőtt elfoglalták volna mai hazájukat. Ebben a régi följegyzésben különösen két név érdemli meg a figyelmet és méltatást, t. i. *IRNIK* és *KURT*, vagy *KURUT*, mind a kettő a *DULO*, vagy *DULA* nemzetségből. A másodikat *THEOPHANES* is ismeri *KUVRAT* néven s azt mondja róla, hogy egy *ORGAN* nevű hun fejedelemnek unokaöccse volt és a *BOLGÁR*, *UNOGUNDUR* ÉS *KOTRAG* nevű népek fölött uralkodott; majd 635 tájban lerázta az avarok igáját és *HERAKLIUS* császárral szövetségbe (634-641 táján.) Akár tollhiba szülte a *THEOPHANES* szövegében található *UNOGUNDUR* alakot, akár *UNOGURDUR* helyett áll (mely az unogur, unugur szónak pluralisa törökösen): annyi kétségtelen, hogy ezen a néven a Theophanes előtt élt bizánczi íróknak *onogur*, *unnugur* nevezetét és népét kell értenünk. Nemcsak a két névnek hasonlósága igazolja ezt, hanem az a körülmény is, hogy éppen azon a tájon, ahol *Theophanes unogundur*-jainak kellett lakniuk (a bolgárok és kotragok szomszédságában), a történelem szerint *onogurok*, vagy *unugurok* laktak. Ami pedig a *KOTRAGOI* (többes számban) nevet illeti, ebben is könnyen fölismerhetjük a bolgárok szomszédainak, a *kuturgurok*, v. *kutrigurok*-nak nevét, melyet más görög szerzők *kotrigur* sőt *kotrager* alakban is írnak.

Íme a történelem azt tanítja, hogy a 6. század második és a 7. század első felében a PONTUS fölött egy *második*, de az elsőnél kisebb *hun birodalom* állott fenn, mely magában foglalta a *bolgár*, *kuturgur* és *unugur* népeket, amelyek fölött Atilla hunjai közül való s a Dulo nemzetségből származó fejedelmek uralkodtak. Azt ugyan nem mondja a történelem, hogy az *onugurok*, vagyis magyarok, a többi hunokkal együtt szintén előnyomultak volna nyugat felé Pannóniáig és részt vettek volna Atilla harcaiban, de hirdeti azt, hogy mikor Atilla hunjai visszaköltöztek a Pontus fölé és a Maeotis környékére, ott összetalálkoztak az *ONUGUROK*-kal (kik éppen 457. tájban költöztek oda a Volga-Urál közéről), szomszédaikká lettek és hosszabb időn keresztül egy egységes államban éltek velük közös fejedelmek kormányzása alatt. *MEGVAN TEHÁT A VALÓSÁGBAN A TÖRTÉNETI ÖSSZEKÖTTETÉSE ÉS ÁLLAMI EGYSÉGE A MAGYAROKNAK A HUN IVADÉKOKKAL*, s ezt a viszonyt nem lett volna szabad figyelmen kívül hagyniuk az eddigi történetíróknak; mert hiszen ez nem új dolog, ezt olyan kútfők tartották fenn, melyek régóta ismeretesek. Itt egyelőre érjük be ezzel a történeti egységgel s annak tudásával, hogy a görög írók *HUNOK*-nak tartják az *UNUGUROK*-at, - származásuk azonossága majd alább fog kifejlenni a történelemből.

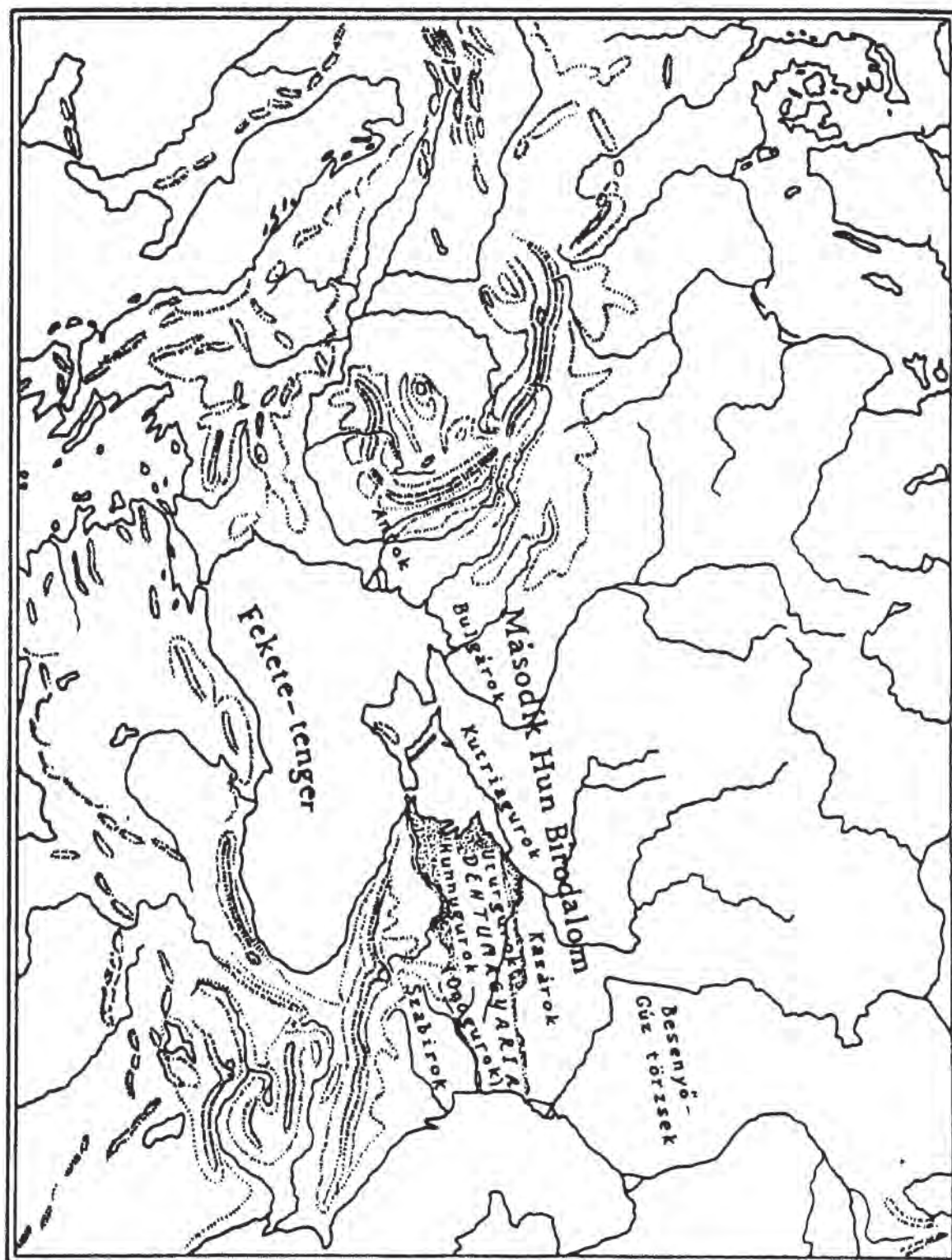
A bolgár-kuturgur-unogur szövetséges állam egyik fejedelmének *IRNIK*-nek neve, minden valószínűség szerint, Atilla fiának, *IRNÁKH*-nak emlékezetét tartotta fenn, annyival inkább is, mert tudjuk ez utóbbiról, hogy népével éppen azon a földön választott magának lakóhelyet, ahol PROCOPIUS, JORDANIS ÉS THEOPHYLACTUS tudomása szerint az 5. század második felétől (485 vagy 487) kezdve mindig bolgárok laktak.

Azt kérdelem már most: nem vakmerőség volt-e fennen hirdetni, hogy az egész hun-magyar rokonság csak *me*-se s ezt a mesét az ismertette meg a magyarokkal, aki a NIBELUNG-ÉNEK hatása alatt legelőször írt magyar krónikát? Hiszen itt van a történelemnek határozott tanúskodása, mely a látni hajlandóknak megmutatja a magyarok összeköttetését ATILLA hunjainak maradékaival, s amely tanúskodást HUNFALVY PÁLNAK is jól kellett ismernie; mert ő is tanulmányozta azokat a kútfőket, melyekben ez meg van írva. Ha csak *hazugság* volna is a hun-magyar rokonság, akkor sem a Nibelung-ének szerkesztői és utánpótlói találták ki ezt a hazugságot, hanem hazudott csaknem valamennyi görög író a 6. századtól fogva LEO GRAMMATICUSIG!

A magyaroknak Maeotis-melléki hazájáról, ebben a bolgárokhoz való viszonyáról és a *DULO* uralkodó családról még Pannóniában is emlékezett homályosan a nemzeti hagyomány, mely emlékezetet a már kész forrásból dolgozó *KÉZAI SIMON* olyan alakban tartotta fenn számunkra, hogy a nemzet ősei a Maeotis-melléki ingoványokban összeházasodtak *BELÁR* fiainak leányaival s a nemzet ősapái, *HUNOR* ÉS *MOGOR*, *DULA* nevű alán fejedelem leányait vették el és ezektől származott aztán a hunok és magyarok népe. Ez ilyen alakban, népmonda, de - mint a bolgár fejedelmi lajstromból és *THEOPHANES*TŐL tudjuk - alapjában történeti tény.

Már most kísérjük tovább a magyarok eleit nyugat felé: hogy meddig laktak az onogurok, vagy unnugurok a most ismertett második hazájukban, nem határozza meg világosan a történelem, tehát csak sejtethetjük. Tudvalevő dolog, hogy *KURT*, vagy *KUVRÁT* fejedelem 670 tájban halt meg s hogy a khazarok ebben ez időtájban vergődtek nagyobb hatalomra az alsó Volga és a Maeotis között. *KUVRÁT* halálával felbomlott a bolgár hegemonia alatt álló szövetséges állam s népei szétszóródtak, minden bizonnyal a khazarok nyomása következtében. A bolgárok egyik része fölment a Volga középső folyásához, arra a tájra, hol a Kámával egyesül; másik része 679-ben átkelt a Dunán és a mai *BULGÁRIÁT* alapította. Nem tudni, hogy az unogundurok, vagyis *UNUGUROK* szintén ekkor költöztek-e át a Don folyón a Maeotis északi részére, vagy pedig *ŐKET KELL AZ ADDIGI SZÖVETSÉGES ÁLLAM EGYIK NÉPÉN ÉRTENÜNK, MELY A TÖRTÉNELEM SZERINT MÉG A KUBÁN VIDÉKÉN MARADT*, mint a khazarok alattvalója.“ (*Thúry: i. m. 29-34.*)

¹⁾ Thierry: Attila története; ford. Szabó Károly. II. köt. 36. lap

A hunok második birodalma a 7. század első felében

Baján kagán avar várkunjai

BENDEFY írja: „... ha figyelemmel kísérjük az eseményeket, megállapíthatjuk, hogy a szabíroknak, majd 558-ban az avaroknak a feltűnése a Kaukázus vidékén nem más, mint annak az egy századdal korábban megindult népvándorlási hullámnak a Kaspi partvidékéig való előretörése, amelyről annak idején PRISZKOSZ rhetor és a kínai történetírók adtak hírt. Korábban találkoztunk az *avarokkal*, vagy *zsuán-zsuanokkal*. Láttuk, hogy mivel a Sárga-tenger mentén élő népek megmozdulása kiszorította őket addigi lakóhelyükről, a szabírok földjére rontottak. Azóta ez a két nép folyton egymás sarkában volt.

Az 5. századtól kezdve másfélszáz éven át az avarok az *ALTAJ HEGYSÉG ÉS A BALKAS-TÓ* vidékén alapozták meg hatalmukat. *Leigázott népeik közé tartoztak a türkök is.* Ezek az Altaj-hegység egyik szárnyában, az általuk *ÖTÜKENNEK* nevezett hegységben laktak és ők voltak az avarok bányászai és leghíresebb fegyverkovácsai. De a 6. század elején kiváló férfiú került a türkök élére: *BUMIN KAGÁN*. Ő 552-ben nemcsak hogy felszabadította népét az avar uralom alól, hanem teljesen megdöntötte az Altaj vidéki virágzó avar uralmat, s az avar népet elűzte erről a vidékről. Majd nemsokára magáénak mondhatta az Altajtól keletre elterülő hatalmas vidéket, egészen a kínai Nagy Falig, sőt nyugat felé is terjeszkedett és még az avarok egy részét is meghódításra kényszerítette.

Az avar nép meg nem hódolt része nyugatra menekült. (Átkeltek az Urál, majd a Volga folyón s a Kaspi-tó partján, a korábbi szabir szállásföldeken pihentek meg.) Ezeket az avarokat a türkök *VARKHON-OKNAK* (*avar-hun?*) nevezték. 558-ban a varkhonok követői *KANDIK* vezetésével megjelentek a konstantinápolyi udvarban és azt kérték, adjon nekik a császár földet, ahol megtelepedhetnek, s annak ellenében felajánlották népük fegyveres erejét a birodalom oltalmára. A császár ravaszul úgy számított, hogy ezzel a menekülő néppel tönkre veretheti a kuturgurokat. Elfogadta tehát a felkínált szövetséget és a varkhonokat a kuturgurokra uszította. *BAJÁN AVAR* (*VARKHON*) *kagán* azonban ahelyett, hogy eleget tett volna császári szövetségese kérésének, hadi népét a rokon kuturgur nép fejedelmének, *ZABERGÁNAK* a seregeivel egyesítette és mint a fergeteg, a Volga s Don síkságain át a Dnyeper és Dnyester közötti pusztaságokon termett.

Előretörésüket oldalba kapta a Fekete-tenger északi partvidékén lakó *onogurok* serege. Összeütköztek, de az onogur-szabír egyesült hadak maradtak alul a harcban. Az onogurok meghódoltak a szabírokkal együtt az avar főhatalomnak. *BAJÁN* hadai megállás nélkül törtek előre nyugat felé. *BIZÁNC* hiába igyekezett őket megállítani, fáradozásai teljesen sikertelenek voltak. 570-*BEN BAJÁN* már egész Pannóniának ura, s *II. JUSTINUS*, az új bizánci császár, kénytelen beletörödni a kagán előírta békefeltételekbe. Ez időben az *avarokkal együtt néhány uturgur és kuturgur törzs is a Duna-Tisza közére sodródott.*” (*Bendefy: i. m.*)

Bizánc és az avarok

„Az Ázsiából Európába nyomult hódító népet a korábbi források görögül *„VARCHUN“*, a szláv hagyományok pedig *„OBOR“*-névvel illették. Ezekből a népnév változatokból formálta meg aztán a nyugati írott és népnyelv az *„AVARUS“* kifejezést. A már említett és arany-avar gondolattársítás ezt nagyban elősegítette. Ebben a névben ugyanis a latin *„avarus“* = „kapzsi, zsugori, fősvény“ tartalmi jelentése, a maga megbélyegző, megvető színezetével az európaidegen népre hárult. Az egyházi erkölcsstanban szereplő *„hétfőbűnök“* egyike, az *„AVARITIA“* adott tápot az írók által oly sokszor használt *„avarus“* népnév és *„avarus“* megbélyegzés kínálta szójátékra. ALCUIN leveleiben lépten-nyomon fel is használja az alkalmat, hogy az *„avarus“* nevet „kapzsi“ értelemben használja. Ugyancsak ezzel a szójátékkal inti PAULIN áquileiai püspök KAJD avar kagán földgyűűjének, a „ring“-nek egyik feldúlóját, ERICHET, a forojuliai herceget: „Az avar ugyanis beteg emberhez hasonlít. Olyan, mint a pokol: bármennyit is elnyel, sohasem mondja: elég! Ugyanígy az avar: ha már minden kincs az övé, akkor is telhetetlen...”

Az „avar“ név megvető, megbélyegző mivolta a koraközépkori nyugati irodalmi nyelvben kétségtelen. Ez a tény magyarázza meg pl. hogy az avarokkal némileg rokonszenvező PAULUS DIACONUS, a langobárdok történetírójának magatartását azzal, hogy ő *soha sem írja „avarus“-nak* eme népnevet, hanem *„ABARUS“* formában szerepelteti, közelebb maradván a szlávok által használatos *„OBOR“* formához. Ennek a jelentése u.i. „ŐRIÁS“.

Hogy az „avar“ népnév megbélyegző mivolta milyen nagy horderejű volt, mutatja a magyar krónikák íróinak szándéka is, hogy bár nyugattól sok mindent átvettek, de ennek a névnek használatát kerülték és a *„VARKUN“*, bizánciaktól reánk maradt népnév második részével a *„KUN“*-nal jelölték az avar népet. Magyar történelemszeink még ma is „anakronizmus“-nak ítélik pl. ANONYMUS-POSÁNAK ama állítását, hogy többen a jeles nemzetségek közül „KUNOK“ voltak. GYÖRFFY GYÖRGY még a legújabb településtörténeti munkájában is így vélekedik: *„Anonymus szerint Taksony felesége kun volt, márpedig a KIPCSAK KUNOK csak 1055-ben jöttek Európába.“*

(Arch. Ért. 1970. 222.) Az „avar“-„kun“ népnév változat horderejét csak a „kettős honfoglalás“ jegyében lehet történelmileg kiértékelni. Ez egyben azt is feltételezi, hogy az „avar“ név jellegzetes megbélyegző mivolta a honfoglaláskori magyarság előtt is ismert volt és nemzeti érzést sértett volna a használata. (Fehér: *Avar Kincsek...* 20-21.)

„Ismert a magyar ANONYMUS-PÓSA „Gestájából“ az ED és EDUMEN valószínűleg testvérpár, akiket a magyar történetírók zöme *„KABAROK“*-nak tart, mert a krónikás *„KUNOK“*-nak írta őket. ANONYMUST a magyar medievalisták alaptalanul vádolták, mert már az ÁRPÁD-féle honfoglaláskor szerepelteti a *„KUNOK“*-at, holott azok csak 1055-ben jelentek meg a Duna-medence szélein. Nem anakronizmus eme szerepeltetésük, mert a *„GESTA“ KUNJAI NEM AZONOSAK A KIPCSÁKI KUNOK NÉPÉVEL, HANEM AZ AVAROK EREDETI NÉPNEVÉNEK* *ÍyŰñ iōiīB VAR-CHUN-NAK MÁSODIK ÖSSZETEVIŐSZAVÁVAL.* (Fehér: *Korai avar kagánok*, 27)

„Bizánc politikai és katonai hatalma a népvándorlás korban lényegesen meggyengült. A hullámokban érkező, fűrgő ázsiai lovas népek egymásutánja benyomult a Fekete-tenger északi térségébe, Bizánc élrelmező hátterébe. Ez a térfoglalás kétségessé tette a Dunai és tengeri kikötők zajló nemzetközi kereskedelmi útvonalainak biztonságát. Súlyosbította a helyzetet a jövevények berendezkedése a bővizű, jó legelőjű dél-orosz steppéken, ahol nemcsak átvonultak, hanem hosszabb-rövidebb időre önálló államok sorozatát szervezték meg. Így veszett el a császárváros legjelentősebb élelmiszerkamrája, a Krím-félsziget is, jelentős rabszolgapiacával. Az új népeket ügyesen megkörnyékező és a diplomácia fortélyáiban szerfelett jártas bizánci politika azonban egészen az avarok megérkezéséig átmeneti sikerekkel egyensúlyt tudott a jelzett térségben teremteni... Ezeket az átmeneti eredményeket a sűrűn alkalmazott diplomáciai fogásokkal sikerült elérnie.

A diplomáciai fortélyok közt főként három módszer szerepelt legtöbbszörre sikerrel: a lovas-nomád népek keresztény hitre térítése, az új jövevények közötti viszálykeltés és legvégső eszközként az évente fizetett békeadó. Az avarság a maga, Ázsiából hozott politikai érzékével ügyesen kitért a két első módszer elfogadása elől és csak a harmadikat fogadta el, az évente fizetendő békeadót. A jószomszédi viszony fenntartására Bizánc bizonyára szíszegve, de kénytelen volt jelentős arany solidus mennyiségeket költeni, abban a balgatag reményben, hogy ez a félelmetes nép is csak rövid, átmeneti időre veszélyezteti a Birodalom északi határait. Ez a remény azonban csalfa volt, mert az avarság több mint kétszáz évig megmaradt a Birodalom közvetlen tőszomszédságában és hatalmát egyre gyarapította, nemcsak a Duna kikötőinek, hanem a Balkán-vidéknek időszakos meghódításával is.

Mindenesetre nem az avar kagánnak fizette az évi adót Bizánc kincstára, teljes kizárólagossággal, hanem több kisebb nomád nép fejedelmeinek is, mint az utrigurok, kutrigurok, sabirok és fajrokonai. Ezekkel a népekkel azonban a tekintélyére sokat adó bizánci császár félig-meddig szövetséges viszonyban volt és beillesztette őket a Birodalom peremvidékeinek védelmi rendszerébe. Ezen az alapon a nekik juttatott évi adózást katonai szolgálataik zsoldjának tekintették. Nem így az avaroknál. Róluk PROCOPIUS kifejezetten megemlíti, hogy a „császár nem kicsi összegért megvásárolta a békét.“ A Bizánci Birodalom ennek az évi békeadónak megállapítása idején élet-halál harcot vívott a perzsa Birodalommal közel két évtizeden keresztül. Ugyanakkor, tehát I. JUSTINIANUS (527-565) uralkodása alatt állapították meg a békeadó évente fizetendő összegét is. Ez az összeg egészen egyedülálló a maga, szinte csillagászati számával Bizánc történetében. Nem kevesebb, mint 80 ezer évi aranysolidus jutott az avar fejedelmek kincstárába. Meglepő ez a nagy összeg, ha összehasonlítjuk a Perzsa Birodalomnak

nyolc éven át fizetett 500, az alánoknak juttatott évi 200 és a kaukázusi sabiroknak „ajándékozott” ugyancsak 200 évi arany solidus járandósággal.

Az avar évi békeadó ily magas voltát a korabeli bizánci írók sorra felpanaszolják, de nem adnak semmiféle magyarázatot a megállapítására. Elhallgatják ugyanis a békeadó kártérítési vagy jóvátételi mivoltát, amely egészen más fényben tünteti fel a császári kincstárra nehezedő fizetési kötelezettség valódi okát. A LANGOBARD-GEPI-DA HÁBORÚK sorozata 549-567 között teremtette meg végső fokon Bizánc számára annyira előnytelen helyzetet, amely végül is a békeadó felajánlására kényszerítette a császári kincstárt. A két nép közti elkeseredett harcokban Bizánc mindig a neki előnyösebb oldalhoz csatlakozott és igyekezett a már-már kellemetlen szomszédságtól a folytonos háborús uszítás módszerével megszabadulni. A két nép közti végső, leszámoló háborúra is a bizánciak vették rá a gepidákat KUNIMUND királysága alatt, annak ellenére, hogy pár évvel előbb a bizánci sereg a langobardok oldalán harcolt. KUNIMUND nem látott más kutat és elfogadta a kétes értékű bizánci fegyverszövetséget, viszont a fiatal ALBOIN LANGOBÁRD KIRÁLY ezért BAJÁN avar Nagy Fejedelemehez fordult segítségért. A fegyverszövetség feltételeként szerepelt az avar-langobard vezetők között ama tétel, hogy nyertes háború esetén Gepidia területe és királya kincsei az avar Nagy Fejedelmet illetik. A vérengző összeütközés menétét Bizánc - megtagadva a gepidáknak adott ígéretét - szinte páholyból nézte végig, majd mikor a langobard győzelem, gepida vereség már biztosnak látszott, megszállta a Gepidia területéhez tartozó, fontos határszéli erődítményt, SIRMIMUMOT.

Ugyanekkor - 567-ben - a királyi kincstárt elásták, majd pár év multán bizáncba menekítették a gepidák vezetői REPTILA trónörökös és THRASARICH püspök. I. JUSTINIANUS 565-ben bekövetkezett halála amúgy is bizonytalanná tette Bizánc külpolitikáját és az avarok az új császártól II. JUSTINUSTÓL a bizánci csapatok megszállta Sirmiumért, valamint a gepida királyi kincstárért jóvátételt követelve kicsikarták a már jelzett 80 ezer solidus évi békeadót.

Az adóbehajtás természetesen nem ment mindig nehézség nélkül. A fiatal II. JUSTINIUS egyenesen megtagadta és öt évi tárgyalások alatt állandó avar követjárás látogatta Bizáncot, amikor is látszott, hogy sikerül leráznia a kellemetlen követelések kényszerét, de a császári kincstár végül is kamatos kamattal volt kénytelen egyösszegben megfizetni a késedelmet. KANDICH, TARGIT, SOLÁK fejedelmek, a Nagy Kagán küldöttei sokszor életveszélyes fenyegetések közt tudtak csak megbízatásuknak eleget tenni. Ez a követtség 57 éven keresztül mindig pontosan megjelent az arany solidusokért, vagy mint látni fogjuk, az érmekeket helyettesítő arany ötvöskincsekért.

ABEL és SIMSON, a két legalaposabb frank-kori történész a bizánci adózást tekinti az aranytartalék fő forrásának. Ugyancsak ezt a véleményt képviseli a Columbia egyetem középkori történésze J. B. ROSS is: „A megcsodált kincsnek, főként az abban szereplő aranynak forrása valószínűleg az az aranysolidusban fizetett adó volt, amelyet a bizánci Birodalom hosszú éveken át fizetett a veszedelmes avaroknak...”

Érdemes az ötvenhét évig fizetett adók arany solidusainak mennyiségét súlyban is meghatározni.

A „solidus” arany pénzegység az ősi Római Birodalom Nyugati és Keleti Császársággá válása előtt született meg és érvényben maradt - legalább is lényegében - 1453-ig, amikor a törökök elfoglalták Konstantinápolyt.

NAGY KONSTANTIN császár 307-ben még a két Birodalom közös pénzügyét rendezve, az arany solidus súlyát 1/72 arányban állapította meg, vagyis egy font aranyból 72 solidust készíthetett a birodalmi pénzverde. Ez az arányszám maradt érvényben az avarok Európába érkezésének évéig, 568-ig.

Az új rendelet I. JUSTINIANUS parancsára 1/84 arányban állapította meg a pénzverési arányt, vagyis egy font nemesféméből 84 új solidust vertek. Az avar küldöttség KANDICH fejedelemmel az élén már az új pénzben vette fel a megállapított évi békeadót, 80 ezer arany solidus formájában. Így is maradt az arányszám a 15. századig.

Az ötvenhét év alatt kifizetett bizánci békeválság eredménye összegezve a következő:

54 év békeadója 80.000 solidus évente:	4.320.000
2 ízben kamatos kamattal 120.000:	240.000
Heraclios perzsa hadjárata előtt (619):	200.000
Végösszeg:	4.760.000

Az említett békeadók végösszege, 4.760.000 arany solidus súlyban is jelentős volt. Ha a NAGY KÁROLY-féle 780-781-ben bevezetett font súlyt 408 grammal vesszük alapul, megközelítőleg 12 métermázsányi súlyú arany vándorolt Bizánc kincstárából az avar földvárak ládáiba.

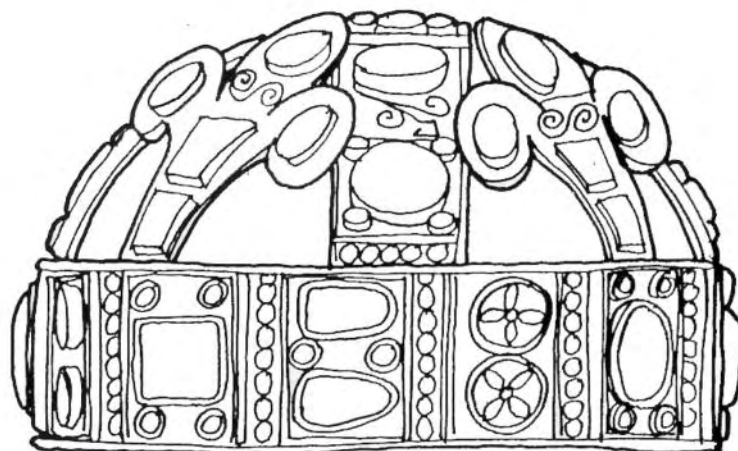
Ekkora aranybőség talán még soha sem volt Nyugat-Európában. A korabeli Frank Birodalom zavart pénzügyeit ennek az aranytartaléknak kis hányadából helyre tudták hozni.

Az elmondottakból azonban még nem következik, hogy az arany solidus békeadó lett volna az egyetlen és kizárólagos nemesfém állomány forrása. Maga az ATILLA egyéniségével mérhető BAJÁN Nagy Fejedeleme szinte az egész Balkán-félszigetet meghódította és nyolc évig tartó hadjárata alkalmával városok egész sorát kényszerítette sarc fizetésre. Sirmium elfoglalása 583-ban csak nyitánya volt ennek a hódító hadjáratnak.

Az eddig felsoroltak minden gazdagságuk ellenére sem merítik ki az avar kincsek lehetséges eredetének teljeségét. Nagy jelentősége volt a kincsek felhalmozásánál az ajándékozásoknak is, amelyek nélkül sem követtség-

járás, sem követség fogadás nem volt a kora középkorban elképzelhető.

Ezeknek az ajándékoknak egész különleges jelentőséget tulajdoníthatunk, mert a 600-as évek első évtizedeiben Bizánc már nagy szűkében volt az aranytartaléknak. A 618. évi pestisjárvány Bizánc lakóit megtizedelte és a város rangosabbjai sorra külföldre menekültek. Maga HERACLIOS is titkos szökésre kész, kilenc teherhajót megtöltötte a birodalmi kincstár aranyállomány és nemesfém tartalékával, valamint a legértékesebb ötvösremekek tömegével. Egyiptomba akarta menekíteni a császárság vagyonát és talán terve sikerül is, ha egy szokatlan erejű tengeri vihar hajóit el nem süllyeszti. Így pusztult el az a „kimeríthetetlen kincstár“, amelyre *COMENTIOLOS* oly büszkén hivatkozott BAJÁN udvarában való követségjárása során. HERACLIOS uralkodása tehát már súlyos pénzügyi bonyodalmakkal járt a 620-as évek kezdete óta elannyira, hogy minden további nélkül elfogadhatjuk NICEPHOROS pátriárkának, a császár nagy ellenfelének ama adatát, hogy „ebben az időben kezdték meg az egyházi kincsek összeszedését és a barbároknak járó adó fejében való szétszórását.“ (*Fehér M. J.: Avar Kincsek... 33-44.*)

A „kalandozások“ indító oka

„A 896. év óta számon tartott - valójában talán már a harmadik, de mindenesetre a második! - honfoglalást követő évek un. kalandozásairól könyvtárnyi irodalmat írtak már össze a kutatók. Az oknyomozó történelmi módszer művelői is feltették maguknak a kérdést a *kalandozások indítékai felől* és eléggé változatos megoldásokat kínáltak elfogadásra. Legutóbb *BÁLINT CSANÁD* rövid, de jelentős tanulmánya összegezi a magyar kutatók eredményeit. *Kalandozó őseink saját kincseiket keresték Nyugat királyi udvaraiban, monostori és székesegyházi kincstárakban egyaránt!*

A tétel nem új. *FEKETE ZSIGMOND* a századforduló jeles magyar vízimérnöke, a Csörsz-árka és földvárak kutatója és egyben országgyűlési képviselő, már 1882-ben megjelent nagyszabású iratában hirdeti a következő szavakkal: „A honfoglalás mintegy maga beszéli el nekünk, hogy a magyarok itt, mint valamely ismerős tájon jártak, mert hisz itt átlalok ismert berendezésekre találtak s a szétzúllva még itt élő avar testvéreik velük kezét fogván, kalauzolással szolgáltak nekik. Ezen kalauzolást felismerni véljük a vezérek korabeli kalandokban is, melyekkel megtorolni akarták az avarok országának elpusztítását és kifosztását, számon kérni azon kincseket, melyeket innen Nagy Károly katonái elhordtak.“

A kalandozások útja, a kizsákmányolt városok, egyházi intézmények sorozata meglepően azonos a NAGY KÁROLY és közvetlen utódai, valamint az ácheni udvarban megajándékozott állami és egyháznagyok által gazdagított ilyen helyekkel. A „*tervszerűség*“ ezekben a *vállalkozásokban nyilvánvaló. Írott források, régészeti adatok és nem utolsósorban a helynevek elemzése egytől egyik arra mutatnak, hogy az ÁRPÁD-féle honfoglalókkal felerősödött nyugati avarság a hatalmas avar-zsákmány visszaszerzését tűzte ki maga elé.*

Időbeli tájékozódásként meg kell említenünk, hogy a kijeji Magyar Fejedelemség területéről, a *HINKMÁR*-féle krónika adata szerint, már 864-ben betört Európába egy elképesztő gyorsasággal száguldozó magyar lovas sereg. 881-ben Bécs környékén verik el a port a szlávokon a kabarok segítségével. *REGINO* 888-ban már egész részletes képet fest újabb „kalandozásukról“. Szerinte ez az eddig ismeretlen és vad nép, Szkítiából, a Tanai mocsaras vidékeiről nyomult elő és elsőként az avarok pusztaságait és Pannóniát száguldozták be, később Karintiát, Moráviát és Bulgáriát nyugtalanították. Ekkor már a magyar sereg nem is ment vissza Kijevbe, hisz 889-ben, 890-ben is szerepelnek, sőt 892-ben *ARNULF* szövetséget is köt velük. Meggyőződésünk szerint az ÁLMOS uralma alatt álló Kijeji Fejedelemség fiatal generációs lovassága, feltehetően ÁRPÁD vezetése alatt közvetlen kapcsolatokat, vérségi kötelékeket teremtett a Vas, Zala, Somogy és Sopron megye területén élő avar kaganátussal. Krónikáink e tekintetben eléggé szűkszavúak ugyan, de ANONYMUS-PÓSA állítása, hogy *TAKSONY felesége „kun“* azaz avar volt, legkedveltebb vezérei *ABAR, ED és EDU* avarok stb. arra mutat, hogy a 15 esztendő alatt a fiatalos lendületű kijeji magyar lovasság már befészkelte magát a rokonfajú kagánok töredék országába.

A „*beházasodások*“ révén *hárult el az ÁRPÁD-féle honfoglalók minden nehézsége a hajdani Avar Birodalom területein. Házasodással, vérségi közösséggel magyarázható sok un. „fejedelmi birtok“ szerepe, különösen a nyugati vármegyék területén.* Ugyancsak erre enged következtetni, hogy a jelzett megyékben nincsenek kora Árpád-kori sírleletek.

Vas megyében egyáltalán nem, Zala-, Somogy- és a szomszédos Tolna megyében minimális mértékben fordulnak elő Árpád-kori sírok. Ez azt jelenti, hogy itt az ÁRPÁD-féle honfoglaló réteg a már ott lévő avarságot nem háborgatta, földjeit, legelőit és falvait nem szállta meg, csak a szokásos „*exogám*“, vagyis „*kifelé házasodást gyakorolva*“, *megállapította a „vő- és sógor falvakat“ a rangosabb avarság leányaival.*

Mielőtt a „*vő- és sógor-falvak*“ szokatlan és majdnem kedélyeskedő kifejezések magyarázatára térnénk, még két jelenségre kell felhívunk a figyelmet Vas- és Zala megyében. Az egyik az említett megyék területén szereplő „*vezér nemzetségek*“ gyakori *telephelyeinek sora: Bulcsú, Kál, Bogát, Lád, Olad (Előd!) Ondód, Acsád és az Őrs-urak* egész sor szálláshelye.

A *másik feltűnő jelenség a sok „NEMES“ előnevű falunév*, amely csak ezen a vidéken fordul elő az egész országban, sőt határozott folytatásukként Karintiában 10, Stájerországban 5, „*EDLING*“ elnevezés formájában találunk helyneveket. A magyar falvak sorában szerepelnek: Nemescsó, Nemestördemic, Nemesbőd, Nemesládony, Nemesbő, Nemesböllös, Nemeskér, Nemesgöd, Nemesbükk, Nemesszivágy, Nemeszsidány, Nemeskolta, nyugat-dunántúli előfordulás mellett a Vág-völgyi Nemesur és a megszállt vidéki Nemesvölgy.

CSŐKE SÁNDOR kiváló, külföldi nyelvészünk közlése alapján: „*Van az ótörökben egy szó: NAMIZA = „a nővér férje, vő, nőági rokon értelemben*“. Ugyancsak az általa közvetített *N. NADZIP: Ujgursko-russkij slovarj-(Moszkva, 1968)* azaz ujjur-orosz szótárban szereplő *NÉMET* családnév elemzéséből a következő eredményét is megemlítjük: „*Úgy látom, hogy a magyarok a tőlük nyugatra lakó avarokat nevezték NÉMET-NEK...*“ Az ótörök *NAMIZA* és az ujjur *NÉMET* hangzati hasonlatossága is arra mutat, hogy az avarság igazi neve ezek nyelvjárásonként alakult hangtörténetileg és a „*nemes*“ előnevű avar telepek nevére is és a beházasodott „*vezérnemzetségek*“ tagjainak neve elé „*nőági rokon*“ értelemben s „*namiza*“ formában eléillesztették, ha azok a régi avar területeken telepedtek meg.

TAKSONY nagyfejedelemről tudjuk ANONYMUS-PÓSA adatai alapján, hogy avar felesége volt. Rokonsági kapcsolatai az avarsággal, készíthették arra, hogy megtorlást keressen a volt frank vidékeken és az avar-zsákmány

kincseinek visszaszerzésére vállalkozzék. Tudjuk, hogy kísérő társa avar részről *URCUND* vezér volt. *URKUND* neve az elterjedt „*VARKUN*” torzítása, vagy elmagyarosodott formája. Ma *ÖRKÉNY* falu neve őrzi emlékét Sopron megyében. *TAKSONY* személyes seregparancsnoka *APAR*, viszont a szlávósított formájú nevet használta, de szintén avar volt.

Ezek a felsorolt avar kísérek a magyar nagyfejedelelem seregében, már előre mutatják a többi kalandozásnál is szerepet játszó „kettősséget”, amely a két nép egy-egy vezére alatt szinte állandósul. Ez azt mutatná, hogy az *ÁRPÁD-féle honfoglalók teljesen egyenrangú félnek tekintették politikai képletükben az avar és magyar fejedelmeket az avar *KURSÁN* és a magyar *ÁRPÁD* közös politikai szereplése esetében a bizánciakkal folyt tárgyalásoknál, csakúgy, mint a „kalandozások” két, mindig külön megnevezett vezérénel.” (Fehér M. J.: *Avar Kincsek* 101-110.)*

Hogy kerültek az avar kincsek Nagy Károly¹⁾ birtokába?

Az avar kagánok kincseit nem tárolták egyetlen „ring”-ben. A tárolás valószínű módjára csak következtethetünk MENANDER töredékes tudósításából, amelyben ZEMARCHOS *ISTEMI* türki kagán palotasátorában tett látogatásáról ad hírt 569-ből.

„A színes leírás sok olyan részletet őrzött meg, amelyek a lovasnomád népek fényűző, ötvösremekekben, aranyban és drága textíliákban kápráztató gazdagságára utalnak, azoknak tárolási, elraktározási módját is megörökítik. Fokozza a hasonlatosság jelentőségét az a tény, hogy *ISTAMI* népe és a nyugati avarság több törzse közt faji azonosság állapítható meg. De lássuk a bizánci történetíró, *MENANDROS* idevonatkozó szövegét: „... egy sátorban jöttek össze, ... A sátor előtt sorokban álltak hosszan a társszekerek, amelyek tele voltak nagy tömegű ezüst holmival, tálakkal és kosarakkal és főként sok állatfigurával, amelyek mind ezüstből voltak öntve és semmiben sem maradtak hátrébb a mieinknél...” (50/a. 195)

Ez a „párhuzam” leírás kétségtelenné teszi az avar kagánok kincstárának tárolási módját is. Bár a „NAGY KÁROLY”-féle háború idején az avarok már nem voltak nomád nép, a „kettősszállás” jellegű vándorlást nagy állattartásuk miatt téli-nyári időszakok szerint még nagyon sokáig megtartották.

A kincsek megszerzését a közvéleményt irányító történészek, mint nagy és jelentős haditettet tartották számon, magától értetődő, hogy legelső sorban az idealizált császár, „NAGY KÁROLY” személyéhez kapcsolták azt. Legtömörebben a *SYMEON* szerzetes nevéhez fűződő *NORDHUMBRANDI ÉVKÖNYVEK* szerzője fejezte ki ezt a téves beállítást: „Az erős kezű király, KÁROLY a hunok népét kemény kézzel pusztítva leigázta, akiknek fejedelme elmenekült, miután seregét legyőzték vagy megsemmisítették és tőlük 15 szekér aranyat, ezüstöt, valamint gyönyörű és értékes selyemruha anyagot hoztak el, amely szekereknek mindegyikét négy-négy ökör húzta.”

„NAGY KÁROLY” személye mellett a korabeli udvaroncok és költők a fiát *PIPPIN langobard királyt* is „kitüntették” az avar kagáni földvár lerombolásával és a kincsek elzsákmányolásával. Ma már teljesen világos kép alakult ki e tekintetben is a történészek sorában. A *LANGOBARD király* csak körülbelül egy év múlva vezette hadait AVARIÁBA, elfoglalva újólág az egyszer már kirabolt földvárat. Ő már valóban meg is ütközött jelentéktelen avar erővel és magából a földgyűrűből sikerült a megmaradt kagáni jelvényeket *UNGUIMERI* avar költő szerint megkaparintania a törzsi zászlókkal együtt. Foglyul ejtettek 150 avar és elhurcolták a kagáni udvarba menekült *AIO* langobard herceget és családját, akik közel két évtizedig éltek távol a frankok által elfoglalt hazájuktól. (2. II. 125.)

Egyedül *EINHARD* „*Annales regni*” irata közelíti meg a történelmi valóságot, amikor az avar kagáni földvár kincseinek megszerzését *ERIK* foroiuliai herceg érdeméül tudja és még inkább, amikor a merész terv végrehajtójaként *VOYNOMIR* „szláv” - „Wonomyro Sclavo”²⁾ - személyében jelöli meg. A szövegrész szerint a herceg ... „elküldte embereit a jelzett szlávval Pannóniába, hogy az avarok népének földvárat kirabolják.”

Tehát: „Az avar kincstár nem ostromló harc árán, hanem orgyilkossággal tetézt cselszövénnyel került a birtokába. A *LORCHI KOLOSTOR* korabeli évkönyve ugyancsak annyit elárul az egészről, hogy *JUGUR* kagánt *felkoncolták* (Chagan seu lugurro intestine clade addictis.) A gyilkosságot a jelzett forrás mellett több más forrás említi, bár egyik sem annyira jól értesült, mint a lorchi évkönyv írója. Tőle tudjuk azt is, hogy a *gyilkosság és rablás terve és végrehajtása a „TUDUN” személyéhez fűződött, aki a kagán után a második legmagasabb méltóság viselője volt.* A forrás „regulus” kiskirálynak nevezi a tudunt és mint a kagán helytartóját szerepelteti. A regensburgi Sankt Emmeran kolostor krónikája viszont módot nyújt az avar kagán krajnai „helytartójának” azonosítására *BALTUNC* (?) személyében, aki 789-ben fiának *VONOMIRNAK* adta át a tisztséget. *AVENTINUS* német krónikája, bár sokkal későbbi munka, mint az események lezajlása, a ma már ismeretlen és elveszett források alapján még bővebb értesítést nyújt az orgyilkosságról. Szerinte a tudun az apósát borral mérgezte meg. (321/a. 277.)

Az események tehát megnyugtatóan és véglegesen rekonstruálhatók: a „sclav”-nak mondott *VOYNOMIR* vagy *VONOMYR*, akinek az apja még mint avar szerepel, tehát ő maga is avar, árulta el *ERIK* foroiuliai hercegnek a kagáni földgyűrű gyengéit.

A cselszövő *VOYNOMIR*-rel a *gyűrűbe szivárgott langobardoknak* így mi sem volt könnyebb, mint a már megkapott szekereket elvontassák. Bizonyára kihasználták a kagán meggyilkolása nyomán támadt zűrzavart is. Mindenesetre a frank évkönyvek ennek az első zsákmánynak a felsorolásában csak az arany és ezüst mennyiséget emelik ki, de a kagáni udvar mindennapi használatára rendelt dolgok hiányoznak a felsorolásból. A „hadizsákmány” jellegét tehát a kitervelt rablással kell helyesbíteni. A *PIPPIN* által, a következő évben megindított avar ellenes hadjárat így már valóban csak arra volt jó, hogy a korabeli közfelfogást, a gyilkossággal vegyített rablásról elterelje, sőt az akkori theocentrikus vallási felfogásnak is kötelességszerűen eleget tettek.

PIPPIN szerzeménye mindenesetre vetekedett *ERIK* zsákmányának értékével, sőt ha a lorchi évkönyvek ada-

¹⁾ Nagy Károly = Carolus Magnus, eredetileg Cara-ulu, ami avarul fekete (valami) madár, ugyanis anyja avar hercegnő volt. Forrás: Wilhelm Wagner, *Asgard and the Gods: The Tales and Traditions of our Northern Ancestors*. London 1884, p. 119

²⁾ Helmold von Bosau 12. században írt „*Chronica Sclavorum*” (A rabszolgák története) egyik 19. századi német fordítása előszavában a régi „sclav” szó helyett, a „slav” szó áll. Nem zavart, hogy az előszóban, a történész Schmeidler súlyt helyez a következőkre: „A fordítást illetően meg kell jegyezni, hogy a régi neveket általában megőriztük, de a „sclav” szó írását, mint zavarót, elhagytuk.” Ezzel megszülettek a szláv népek. Bizonyosságul szolgál az angol nyelv is, amelyben a „slav” szó ma is jelent rabszolgát is, meg szlávot is. Forrás: Lothar Greil, *Slwenlegende*. 3. kiadás 1982. pp. 40, 41. Iptiger Buchverlag Wiernsheim. ISBN 3-923568-00-2

tát elfogadjuk, akkor felül is múlta azt, mert maga „NAGY KÁROLY” is nagyon örvendezett, amikor a langobard király az acheni udvarban bemutatta” a kincsek ama részét, amely még Pannóniában maradt”. Hogy ez a második harácsolás teljes volt elannyira, hogy magát a földvárat is szétrombolták, EINHARD évkönyvéből tudjuk.

„Minden pénzt és hosszú idők óta összeharácsolt kincset elvettek tőlük (t.i. az avaroktól!). Egyetlen frankok elleni háború ilyen bőséges és nagyszerű zsákmányára sem tud az emberi emlékezet visszatekinteni. Azok, akik eddig szinte szegényeknek látszottak, most egyszerre oly temérdek aranyat és ezüstöt találtak a királyi székhelyen, annyi harcokon szerzett drágaságos zsákmányt nyertek, hogy joggal hihető, miszerint igazságos, hogy a frankok elvegyék a hunoktól azt, mit a hunok más népektől igazságtalanul elraboltak”. (119., 13.) Eltekintve a nyugati írók egyoldalú „igazságérzetétől” EGINHARD a korabeli Frank Birodalom arany és ezüst szegénységét is kihangsúlyozva, „spolia pretiosa”-nak, „értékes zsákmány”-nak minősíti a pannóniai prédát.

Felötlik az a kérdés is, hogy a földvár kirablása, a kincsek elszállítása hogy történhetett meg majdnem minden komolyabb ellenállás nélkül. Főként jelentős e szempontból a sokat emlegetett, oly súlyosan megterhelt 15 társzeker, hogy csak ökörnéggyessel tudták elvontatni. A társzszekerek, ökrösfogatok hitelt érdemlő jelentéseknek ítéltetők az altáji törökség korabeli párhuzamot kínáló példái miatt. A kagáni földvár elleni két támadás és a kincsek elorzása közt, mint láttuk, legalább egy esztendő telt el. Időközben azonban, DÜMMLEER szerint 796 őszén, egy, a kincsek szempontjából nagyon jelentős esemény zajlott le: KAJD az elődjének JUGURNAK meggyilkolása után választott új kagán és helyettese ZODÁNY, az írott források szerint ZOTAN tudun sietve Achenbe ment nagy kísérettel, hogy a frankoknak alávéssék az Avar Birodalom nyugati törzseit. KAJD kagán meghódolásával elárulta országa belső, javarészben hatalmi versengés okozta gyengeségét.

Az acheni meghódolás nem volt feltétel nélküli lemondás a kagán és népe jogairól. A Frank Birodalom súlyos állami és egyházi adói ellen tett óvintézkedést FEKETE ARNO a későbbi salzburgi püspök, aki csak azzal a feltétellel fogadta el megbízatását, hogy az un. AVARIA területén behajtott adók a meghódolt nép vallási és kulturális céljait szolgálják. Már ekkor megkezdődött tehát egy önálló és az avar keresztények gondjait viselő püspökség megalapításának gondolata, amely később a „CONVERSIO CARANTHANORUM”-ban eltorzított és hamisított formában jelentkezik. A már megkeresztelt népréteg bizalmát is megingatta a kagán meggyilkolásának híre, kincseinek elrablása, de még inkább PIPPIN hadjárata. A kereszténnyé lett törzsek egy csoportja kétségtelenül a Frank Birodalom keretébe igyekezett beleilleszkedni sajátos faji és nyelvi adottságainak megőrzésével.” (Fehér M. J.: *Avar Kagánok... 58-65*)

Az avar hírforrások

„Felvetődhetik a kérdés: honnan kapták a „kalandozó” ősök a nyomravezető értesüléseket az avar-zsákmány egyes csoportjainak hollétéről?

Erre egy rövid tömondatban nehezen lehetne válaszolni. A „NAGY KÁROLY”-féle végrendeletet ellenjegyző tanúk sorából éppúgy kiszivároghatott ez az értesülés már 814-ben, mint ahogy a KAROLING utódok udvaraiban élő és népükkel kapcsolatban álló, kétségtelenül avar származású papság tagjaitól. Az *I. BERENGÁR* lombardiai király nagyapja, *HUNRUK*, közismert avarofil volt. A bajor volt szövetségesek, akiket NAGY KÁROLY alig öt évvel tett vazallus országává, sokáig megtartották a baráti viszonyt volt szomszédjaikkal. Ismert adat a hetvenkedő morva fejedelem *ZWENTIBALDUS-ZUENDIBOLCH-ZVATOPLUK* kegyetlenkedése az avar *ZOLTÁN* seregében bizakodó *RASTIZ* fejedelemmel szemben, akit 870-ben megvakítottak. A bajorságba részben már beolvadt avar rangosabb nemzetségek az *ABO*-család, de főként az „*ANGYALOS-KULSÁNOK*”, *ÁRPÁD* fejedelem társának *KULSÁN-KURSÁN* avar származású családjának tagjaival szemben kegyetlen, szadista módon bánt el, mikor az alig serdülő fiaikat a Rába partján elfogatta férfiatlanította, kíséreteiknek pedig a jobb karját levágta. Ezek a „bajor” családok, de főként *ARNULF*, Bajorország „palotagróffá” ledegradált hajdani ura, már vérrokonságban van *SZABOLCS* családjával. Sorolhatnánk továbbra is az avarsággal átitatott bajor nép történetének ebben a korban szereplő alakjait, akik a darabjaira hullott, volt Frank Birodalom ellenségeiként okvetlenül a kalandozók önkéntes irányítói voltak.

De nemcsak a szomszédos Bajorország hajdani avarjait soroljuk fel. *KOPASZ KÁROLY* (875-887) és *LOTHAR* (795-855) udvaraiban szerepelnek az avar eredetű *HUNGARIUS* comes, illetve *UNGARUS* püspök. Az utóbbi pl. ellentétben állott a St. Riquier-i apátsággal, amely bőven részesedett az avar-zsákmányból. Tudunk arról is, hogy *ST. GALL*ENBEN egy avar paptolmáccsal jelentek meg kalandozó őseink. Ezek szerint semmi esetre sem volt nehéz értesüléseket beszerezni a hajdani kincsekről. Maga a köznép, a minden diadalt és gyászt megőrző hagyományaival, szintén számon tarthatta az új birtokosokat. A helyi hagyományok, mint már régebben láttuk, sok esetben élénken kiszínezve tartották ébren az avar-zsákmány hírét megtoldva a csodás „kelet” jelzőivel.” (*Fehér M. J.: Avar kincsek... 114-116*)

„*WALA* vagy *BALAK* gróf *NAGY KÁROLY* unokaöccse, akinek az apja szintén avar anyától született, s aki azt gyaníttatja velünk, hogy a kincsek nagyméretű osztályozásáról az avarok tőle kaptak hírt. Az ő beszámolója alapján vették az un. „magyar kalandozások” az útirányukat és fosztogatták ki a zsákmányban részesült városokat és egyházi intézményeket.

BALAK, mint szerzetes és a király tanácsadója szerepel. Küldetésben járt sokszor a szászoknál, *NAGY KÁROLY* legelkeseredettebb ellenségeinél és ezért több forrás tévesen „*prefectus Sasoniae*”-nak is nevezi. A szintén avar származású és népe vezető rétegével később is erős kapcsolatokat tartó *TASSILO* bajor herceg esetében, mint közvetítő lép fel. Bár a „bajjuvar” területi avarság a frankok hűbéres államkeretbe való bekényszerítése ellen küzdelemben bukott el *BALAK* minden támogatása ellenére *HUNRICH* apát és később *FEKETE ARNO* mozgalma, egy önálló és bajorokkal szövetségben álló avar hercegség. Az avar kincsek szempontjából jelentős ez a mozgalom, mert az arany fedezet, a bizánci solidusok egy része titkon ezt a törekvést szolgálta és minden bizonnyal *BALAK-WALA* is a Goar kolostorába száműzött *TASSILO* követőinek titkos támogatója volt. Így ezen a kerülő úton legalább is egy rész az avar zsákmányból némileg a legnyugatibb avarság érdekeit szolgálta.

Ugyanilyen „avarofil”, avar-barát volt *NAGY KÁROLY* egy másik bizalmas udvari emberre *HUNROK* is. A korabeli források sűrűn megemlékeznek róla, mint a király „*missus*”-áról. Szerepel *NAGY KÁROLY* 811-ben megszerkesztett végrendeletének aláírói közt is, de igazi jelentőségét az avar kincsek szempontjából abban látjuk, hogy *BERENGÁR*-nak a későbbi langobard hűbéres állam királyának volt a nagyapja. Ez a család az avarokkal való rokonszenvét még az un. „magyar kalandozások” idején is megőrizte és *LUIDPRAND* a 921. évi események tárgyalásánál megemlíti, hogy *DURSAC* és *BUGAT* a magyarok „két királya” Veronába érkezett, mert jó barátai voltak *BERENGÁR*NAK, akit segítettek ellenségei leverésében. (163/a., II. 1473). Bár *PIPPIN* részesedése is a langobard királyok kincstárába került és ennek oroszlánrészét a *BERENGÁR* család is élvezte, a „késő-avar - koramagyar” kalandozások sűrűn látogatták birtokaikat, de egészen egyedülálló részükről a jó szándék, amely még abban is megnyilvánult, hogy a rájuk kivetett sarc megfizetése után vezetőket adtak mellékük, hogy a Spanyolországba került avar zsákmány nyomára vezessék őket.” (*Fehér M. J.: Avar Kincsek... 78-79.*)

A „*KALANDOZÁSOK*” története már nem tartozik az *ELLOPOTT MAGYAR ŐSTÖRTÉNET* keretébe.

A Kök-Türk Birodalom

„Ugyanebben az időben keletebbre félelmetes arányokban bontakozott ki a türk hatalom. *Tumen (BUMIN)* kagán és fia, valamint Tumen testvére, *ISTEMI* (a bizánci forrásokban: *DIZABUL* vagy *SILZIBUL*) fokozatosan nagyobb s nagyobb területet vontak a türk törzsek hatalmi körébe. Birodalmuk határai keleten a Koreai öbölnél, nyugaton a Kaspi-tónál voltak. Sőt később, amikor megtörték *az alánok*, *az uturgurok* és *a kolchiszi hadak* ellenállását, birodalmuk határos lett a Római- s az Avar Birodalommal.

Bizáncot a türkök szomszédsága egyáltalán nem zavarta eddig politikájában, mert már korábbról meg voltak a szívélyes kapcsolataik. Összeköttetések 563-ig nyúltak vissza. Ekkoriban *ISTEMI* kagán összekülönbözött *KOSRU (CHOSRO ÉS ANUSIRVÁN)* perzsa királlyal, mivel az a türk selyemkereskedőket kitiltotta birodalmából. Hogy könnyebben leszámolhasson a perzsákkal, követséget küldött Bizáncba és a császárt szövetségre szólította fel. A türk követség vezetője, *MANIAKH*, sok értékes adattal szolgált a bizánciaknak a keleti népek ismeretére vonatkozóan. Az udvar lejegyeztette *Maniakh* tudósításait és ezek a feljegyzések ma legértékesebb, vonatkozó kútfőink sorába tartoznak. *JUSTINUS* császár szívesen hajlott a szövetségre s megbízta *ZEMARKHOSZT*, a ciliciai tudóst, hogy nagyszámú követség élén keresse fel az Altaj-hegységben *ISTEMI* kagánt és beszélje meg vele a részleteket. *ZEMARKHOSZ*, miután küldetésének sikeresen eleget tett, hazafelé indult. Útjában 568-ban keresztülhaladt az *Elba*, *Urál*, *Volga*, *Káma* s *Don folyó* vidékén és feljegyezte, hogy ott az *Istemi* türk kagán fennhatósága alá tartozó *ONOGUROK* laknak. Útleírásából kitűnik, hogy ugyanekkor áthaladt az akkor még virágzó *KOFÉN* városon is.

Létrejött tehát a bizánci-türk szövetség, amelyet - egy kellemetlen közbenső epizódon kívül - húsz esztendőn át semmi sem zavart. A császár örült, hogy a türkökben hatalmas erejű katonai szövetséget nyert a perzsák és az arabok ellen, a türkök pedig a bizánciak részéről biztonságban tudhatták birodalmuk nyugati határait. Ellentét csupán 576-ban merült fel közöttük, amikor *TÜRK-SÁD* türk kagán tudomást szerzett a (kétes értékűnek bizonyult) bizánci-avar szövetségről s azzal a megokolással, hogy Bizánc a türkök hűtlen alattvalóival, s jelenlegi ellenségeivel kötött barátságot, 576-ban váratlanul a krími gyarmatvárosokra, közöttük Boszporuszra támadt. Ebben a hadjáratban az *uturgurok* is résztvettek, s minthogy a türkök alattvalói voltak, élükön a főléjük rendelt türk helytartó, *ANAGAJ KAGÁN* állott. A császár ijedten toborzott össze egy újabb követséget és sietve elküldte azt *Türk-sádh*hoz, hogy kimagyarázza a dolgot. A követségnek sikerült a félreértést elsimítania, de a türkök fejedelme válaszbeszédében megfenyegette a császárt. Szavait azzal végezte, hogy: „... uralma napkelettől napnyugatig terjed s példaként felhozta, hogy az alánokon kívül az *ONOGUROK* törzsei is - noha szembeszálltak a legyőzhetetlen türkökkel - mégsem érték el semmit s mint a többi nép, ők is szolgasorba jutottak“. A türkök igájában nem volt már értelme, hogy a különféle ogur törzsek szövetségét fenntartsák, ezért az uturgur törzsszövetség is megbomlott s 576 után már nem hallunk többé róluk. Ellenben újra feltűnik az *ONOGUROK* neve. A Kaukázus vidéki onogurok részt vesznek *MAURIKIOSZ* császár oldalán annak 586 évi szvaniai hadjáratában. Ezután mindaddig nem szólt róluk a történelem, míg csak nem sikerült magukat felszabadítaniuk a türkök fennhatósága alól.“ (*Bendefy: i. m.*)

Kurt onogur-bolgár birodalma

„A 7. század eleje meghozza az onoguroknak az oly régóta áhított szabadságot. Az évszázados elnyomatás nem volt sem elég kegyetlen, sem elég hosszú ahhoz, hogy ezekből a szabadságukra s függetlenségükre büszke hun-ivadékokból a szabadulás vágyát kiolthatta volna! Amiről a türk kagán-ok emberei előtt csak sugdosva beszélgethettek, érett, forrott a lelkekben. Érelte a nép vágya, s érelték azok a távoli, diplomáciai fogásokkal elősegített külső események, amelyekről az onoguroknak odahaza fogalmuk sem volt.

A Kínai birodalom sose nézte jó szemmel, ha nyugati határain erősebb barbár hatalom veti meg lábát. Annak idején a hunok ellen a Falat építette, az avarokat elűzte szomszédságából, a türkökkel pedig igyekezett a baráti szomszéd szerepét megőrizni, de titkos diplomáciája szorgalmasan azon dolgozott, hogy valamiképpen meggyöngítse a türkök hatalmát. Bizáncnak, I. Justinianos óta bevált rendszere volt e téren az, hogy barbárt barbár ellen uszított. S hacsak nem egy azonos nép két ágáról volt szó, mint az uturgurok és kuturgurok esetében, Bizánc számítása többnyire bevált: a két veszedő között ő pihent nyugodtan. Kína is ilyen alattomos kétszínű játékot folytatott, de mivel nem volt kit a Türk Birodalom ellen uszítani, a titkos féreg szerepét választotta. Ügynökei fáradhatatlanul járták a türkök hűbéres népeit és felkelésre, lázadásra, függetlenségük kivívására sarkallták azokat.

Már a 6. század utolsó évtizedében kirobbant az első megmozdulás. A Birodalom hűbéres fejedelmecskéi összefogtak és fellázadtak a központi főhatalom ellen. Noha ezt a kísérletet 597-ben még sikerült a kagánnak elfojtania, azt már nem akadályozhatta meg, hogy a következő évtizedekben a keleti s nyugati türk törzsek között a teljes szakadás felé vezető bomlási folyamat meg ne kezdődjék. Ennek egyik félreismerhetetlen jeleként a Volga torkolata körül települt törzsek **KAZÁROKNAK** kezdték nevezni magukat. (A név „útról letérőt, bolyongót“ jelent). Külön népi nevükkel együtt nemzeti önállóságra törekvő vágyuk is jelentkezett. Egyelőre még figyelembe vették a Türk Birodalom érdekeit, így 589-ben, amikor Bizánc Perzsiára támadt, s ugyanakkor a türkök, mint a bizánciak szövetségesei: **KHORASSZÁNBA** törtek.

A kazárok is megmozdultak és a Kaukázuson át nyomultak előre perzsa területre. Ez a látszólagos egység a 7. század első harmadában még megvolt, de amikor keleten a türk uralom 630 táján aláhanyatlott és a türk törzsek kénytelenek voltak sorra meghódolni a kínaiak főuralma előtt, elérkezett a kazárok elszakadásának és függetlenségük megteremtésének ideje is.

A türk hatalom megingásakor bekövetkezett átmeneti zavarokat az onogurság - kiváló vezérrel az élen - saját előnyére tudta kihasználni. Amint láttuk, 75 éve volt már, hogy az onogurok teljes függetlensége elveszett. Akkoriban egyesültek a szabiروkkal, s akkor jött létre az **UTURGUR** törzsszövetség is. Majd rövid ideig tartó avar fennhatóság után a türkök igázták le őket. 75 éve, hogy igazi jó barátja nem akadt ennek a népnek, de egy állandó - bár kétes értékű barátja és szövetségese mindig volt, akire most is számíthatott: **BIZÁNC**. A Kelet-Római Birodalom az onogurokat tulajdonképpen mindig kihasználta, ahogy kihasználta más népeket is. **OGURDA** idejétől kezdve a most tárgyalt eseményekig mindig olyan ügyesen tudta keverni a kártyát, hogy az onogurok (akár a maguk, akár az uturgurok neve alatt) hűen megjelentek, hadakoztak és véreztek a rumi érdekekért. Szövetségük innen-onnan majdnem évszázados volt és **BOSZPORUSZ** 576. évi ostromát leszámítva, amikor az onogurok, mint türk alattvalók, a bizánciak ellen voltak kénytelenek harcolni, minden más küzdelemben, perzsák, kuturgurok, stb. ellen becsülettel helyt állottak. Szövetségi kapcsolataik a 7. század elején, **HERAKLEIOSZ** császár uralkodásának idejében megerősödtek és továbbfejlődtek.

A 7. század már mindenesetre bizonyos fokú önállóságban találta az onogurokat, amit az is bizonyít, hogy a **RAVENNAI ANONYMUS** 680 után, de korábbi források nyomán készült művében már azt írja, hogy a Fekete-tenger mentén van egy **ONOGORIÁNAK** nevezett ország, a **MEOTISZ** mocsarainak vidékén. Kétségtelenül itt laktak az onogur törzsek ebben az időben. Élükön a hun **GYULA** nemzetségből származó fejedelmek állottak. Ismerjük **ORKÁN** nevét, minthogy kedvelt személy volt a bizánci udvarban. Unokaöccse, **KÜRT** pedig túszként már fiatalon a császári udvarba került, ott növekedett fel, 619-ben pedig áttért a keresztény hitre; majd 630-635 körül **HERAKLEIOSZ** császárral megújítván a két nép között eddig is meglévő szövetséget, visszatért hazájába.

Az onogurok **KÜRT** megjelenéséig a türkök hűbéresei voltak, s a főhatalmat az **ERMI** nemzetség gyakorolta felettük. **Kürt** elűzte őket az országból, s a hatalmat a maga kezébe ragadta. Nevéhez fűződik a második, most már eredményes onogorlai térítési kísérlet. *Bizánci és örmény papok* érkeztek, hogy az onogurokat a krisztusi hit számára megnyerjék. Munkájukkal 680-ig szép eredményeket értek el, de akkor az előretörő kazár hatalom ezt a jól indult munkát is derékba törte.

Ismeretes, hogy **Herakleiosz** császár korára esik a **SZASZANIDÁK** utolsó nagy erőfeszítése örök ellenfelük, Bizánc megsemmisítésére. A perzsák átkeltek az Eufráteszen, tönkrementek a görögöket, 611-ben elfoglalják **Antlochiát**, 614-ben Damaszkuszt, 615-ben Jeruzsálemet, ahonnét diadalmi jelvényül magukkal viszik Megváltónk Szent Keresztjét s azt fővárosukban **KTEZIFONBAN** helyezik el. 619-ben elfoglalják **ANKYRÁT**, annak a közlekedési útnak gócpontját, amely a fővárost Szíriával kapcsolta össze, majd még ugyanebben az évben meghódítják a termékeny **EGYIPTOMOT** is. 626-ban pedig magát a bizánci fővárost, **KONSTANTINÁPOLY**T ostromolják. Azonban Bizáncban, miként történetének az egyik legjellemzőbb vonása, nagy veszély idején nagy férfiak kezé-

ben volt a birodalom gyepölője.

HERAKLEIOSZ CSÁSÁR 622-628 között újjászervezte és az ellenség harcmódorához alkalmazva képeztette ki hadseregét. A lovaspásztor szomszédnépekben szövetségeseket keresett és szerzett magának, majd egyik csapást a másik után mérte a perzsákra.

Konstantinápoly ostroma gyors cselekvésre ösztönözte a bizánciakat. *Herakleiosz császár 622-ben* Ninive mellett rendkívül véres ütközetben verte tönkre a perzsák seregét és ezzel a haditénnyel birodalmát egy időre ismét megmentette.

Ebben a hadjáratban - a bizánci és orosz krónikák szerint - az **ONOGUROK** a bizánciakat hathatósan segítették. Érdemes megemlítenünk, hogy **NESZTOR OROSZ KRÓNIKÁJA** ezúttal határozottan *magyarokról*, azaz „ugrik”-ról beszél. Az onogur-magyarok azonban nemcsak Herakleiosz császár, hanem már annak elődje, **MAURIKIOSZ** idejében, 582-602 között is részt vettek a perzsák elleni harcokban, amelyeknek vezére **HERAKLIOSZ CSÁSÁR** hasonló nevű atyja volt. A bizánci sereg két hadosztályra tagolva külön-külön támadta a perzsákat. Az északi szárny a Kaukázus déli lábánál vonult fel. Az **ONOGUR-MAGYAROK** egy kis hegyi erődítményben gyülekeztek a Kaukázus gerincén, a mai **BUNCSI** község közelében. A bizánci írók ezt a kis erődöt a „magyarok kis váraként” emlegetik és feljegyzik, hogy azt a császár anyagi segítségével hozták jó karba, mivel már régi és dűledező-félben volt.

A perzsa hadjáratok sikeres befejezése után sem szakadt meg az értékesnek bizonyult fegyverbarátság, mert arra szükség volt a veszedelmesen terjeszkedő arabok miatt. Igaz ugyan, hogy az arabok a Szasszanida hatalom megdöntésében is részesek voltak, de erejük hovatova félelmissé vált. 636-ban már a Kaukázus bércein csilant meg a Félhold és **AZERBEJDZSÁN ARMÉNIÁVAL** együtt az iszlám uralma alá került.

Ugyanebben az időben két másik jelenség keltett figyelmet. Egyrészt az **AVAROK** pannóniai uralma volt összemolmlóban, másrészt a (többször **KELETI TÜRKÖKNEK** nevezett) Volga menti **KAZÁROK** hatalma bontakozott ki mind veszedelmesebb arányokban. **HERAKLEIOSZ**, hogy mindkét történeti tényező várható következményeit el-lensúlyozza, a szövetséges onogurokat igyekezett számottevő hatalom birtokába juttatni. Ritkán találkozik össze a történelemben két olyan kiváló egyéniség, mint **HERAKLEIOSZ ÉS KÜRT** voltak. Néhány évi kitartó munkával sikerült a pannóniai kuturgur és uturgur törzsek népi mozgalmát úgy kihasználniuk, hogy a bolgár törzseknek segítségével megalapíthatta *Kürt fejedelem (630 táján) a maga onogur-bolgár birodalmát* és abban egyesíthette a Fekete-tenger északi partvidékén élő onogur, kuturgur és sragur-barszil bolgárfajta törzseket.

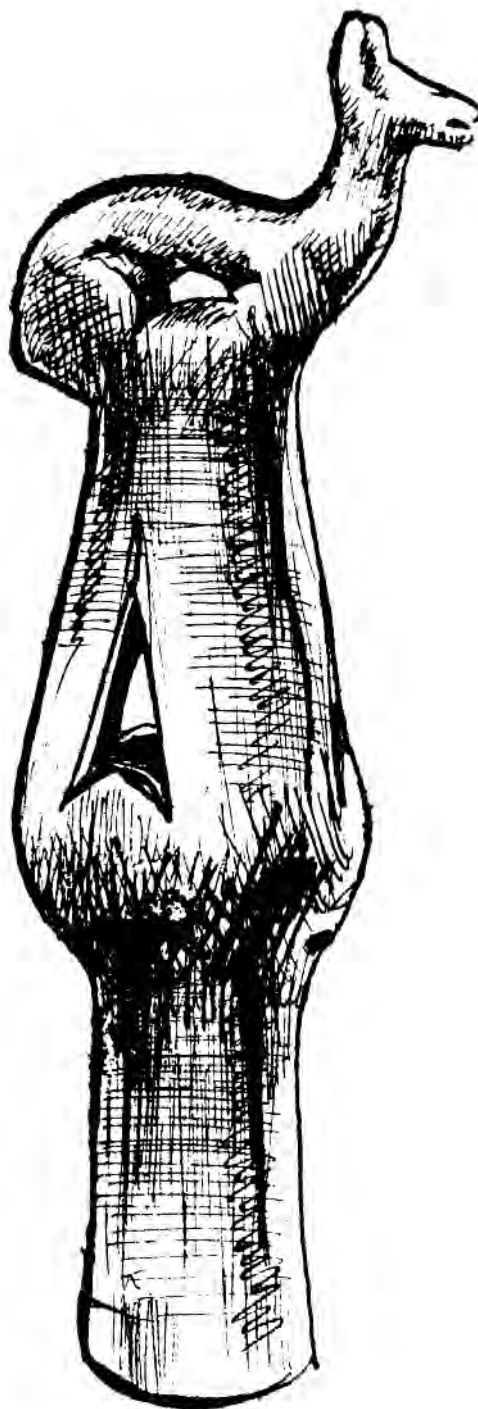
A Duna-Tisza közti bolgárokat, sajnos nem sikerült az új birodalom keretébe soroznia, mert az avarok, ha másutt teret vesztek is, ezeket a bolgár törzseket legyőzték. Sok ezer embert lemészároltak közülük, s tízezreket tettek földönfutóvá. Így Kürt fejedelem álma: Atila világbirodalmának újjáépítése csak szűk keretek között valósulhatott meg. Emellett nem is bizonyult hatalma tartósnak. Mindjárt kezdetben az arabok ellen kellett felhasználnia erejét. Igaz, hogy ezekben a harcokban a kazárok is segítségére voltak, de már 650 körül éppen a vérséگیleg rokon kazárok támadták meg és ennek a fejlődő, friss népnek csapását az újdonsült birodalom nem tudta kivédeni. Az onogur-bolgár birodalom felbomlásának nagy részben Kürt fejedelem halála is oka volt.

NIKEPHOROS bizánci történetíró szerint a baj gyökere az volt, hogy a birodalom keretében egyesült bolgárok és kotragok (bolgárfajta néptörzs) között elkülönülési törekvések jelentkeztek. **KÜRTNEK** öt fia volt. Mikor a fejedelem meghalt *642-ben*, mindegyik fiú szeretett volna önálló fejedelem lenni, s ezért atyjuk intelme ellenére hamarosan szétváltak. Az elsőszülött **BAT-BAJÁN** a hozzá hű törzsekkel ott maradt az ősi szállásföldeken; a második fiú **KOTRAG**, nyilván a Kotrag törzsekkel, a Don folyó nyugati oldalára költözött; a sorrendben harmadik **ISZPERICH** a bolgár törzsek nagy részével átkelt a Dnyeperen és Dnyeszteren és megletelepedvén a Duna alsó folyásánál, megalapítója lett a dunai bolgár birodalomnak. Nevét a híres bolgár fejedelmi lajstrom is említi. A **NE-GYEDIK** fiú átkelt a Dunán és népével a pannóniai avarok fennhatósága alá helyezkedett; végül az *ötödik* fiú a **RAVENNAI PENTAPOLISBAN** táborozott le törzseivel és elismerte a rómaiak fő uralmát. Minthogy az erők így megoszlottak, nem csodálkozhatunk azon, hogy 679 táján a **KAZÁROK** könnyen uralmuk alá hajthatták a szomszédságukban maradt onogur népet. Minthogy az onogur-bolgárság Kürt fejedelem halálával ekképp alapos elkülönülési folyamaton ment keresztül, jogosult **NÉMETH GYULÁNAK ÉS MORAVCSIKNAK** az az álláspontja, hogy **BAT-BAJÁN ONOGURJAIT A MAI MAGYARSÁG KÖZVETLEN ŐSEINEK KELL TEKINTENÜNK**. Megfogalmazhatjuk tehát mondanivalóinkat úgy is, hogy Bat-Baján Gyulával az ősi magyar-onogur magból áthasonult hun-magyar törzsek tartottak ki lakóhelyükön.

Kazár uralom alatt

A kazár hatalom a 7. század derekán gyors iramban nyomult előre nyugati irányban. Míg kezdetben csak *Itil* (Kazaran, Kazar, a mai Asztrahány) volt kezükben, később elfoglalták a **DERBENTTŐL** északra fekvő **SZEMENDERT** és **BALANDZSÁRT**, majd elragadták az onoguroktól *Sarkelt* (Fehérvár, Belavéza) a Don alsó folyásánál épülő hatalmas erődöt. Nagy létszámú kazár had szállta meg a fontos várat és innét tartották féken a szabadságáért epedő onogur-magyarságot. A kazár birodalom ebben az időszakban növekvőben volt. A következő század elején délen, a Kaukázus gerincén már közös a határuk az Arab Birodalommal, keleten pedig az Urál fo-

lyóig, északon a volgai bolgárokig, nyugaton a *KRÍM FÉLSZIGET* magasságáig terjed. Később a félszigetet is el-
özönlik a kazárok olyannyira, hogy a középkorban leginkább *GAZARIA* néven írnak arról. A kazár birodalom né-
pi összetétele igen vegyes volt. A kazárok voltak benne a legkevesebben, ellenben legtöbb volt az ongur-magyar
és a hun elem, beletartoztak az utóbbi rajzáskor menekült szabír töredékek, a burtaszok (akacirok, agatirzek) a
saragur-barszilok, a kaukázusi néptöredékek, a Dnyeper és a Donec vidékén pedig egyes szláv törzsek is. FŐ-
VÁROSUK ITIL, valóságos keleti világvárossá fejlődött és nyüzsgött benne a rengeteg idegen.“ (*Bendefy: i. m.*)

Az onogur-magyarság keresztény hitre térése

„Az onogur-magyarságnak, mint eddig, a kazár főhatalom ellenére is sikerült megőriznie népi erejét. Ezt abból is láthatjuk, hogy egy, a 7. század közepéről származó, egyháztörténeti munákban, *Agathon diakonus* teológiai értekezésében, valamint egy, ugyanabból az időből kelteződő, bizánci püspökségi jegyzékben egyaránt előfordul az onogurok neve, mégpedig karöltve a kazárok, bolgárok és hunok nevével. Minthogy ezek az iratok az onogur-magyarság korai kereszténységére igen élénk fényt vetnek, nem lesz érdektelen áttekintenünk a kaukázusi keresztény hittérítés 7. századig terjedő történetét.” (Lásd a *“NOTITIA EPISCOPAUTUM” térkép-vázlatát.*)

„A kereszténység a Fekete-tenger északi partvidékein a 3. század vége felé kezdett gyökeret verni. Dél-Oroszországból azonban már csak a 4. századból ismerünk keresztény feliratokat. Ezzel szemben a kimmeriai Boszporusz vidékéről már a 325. *ÉVI NICEAI zsinat* iratai említenek keresztény egyházközösségeket. A 4. században az új hit a Kaukázusban és Krímbe is teret nyert. Az örmények között *VILÁGOSÍTÓ SZENT GERGELY (257-331)* végzett olyan alapvető munkát, amely jótékony hatását évszázadokig érezte az északi vidékekkel is. *TAMARA CSÁSZÁRNŐ* idejében a hittérítők átkelnek a Kaukázus gerincein és megvetik lábukat a *Terek, Kuban és Kuma* síkságán.

Az 5. században a népvándorlások első nagy hun hullámának idején, a hittérítés irama a Kaukázusban alább-hagy, de rövidesen annál erőteljesebben bontakozik ki ismét. A keresztény hittérítők benyomulnak az alánok földjére és néhány évtized leforgása alatt a nép jó részét megnyerik Krisztus tanainak. (Végleges megtérésük csak a 9. században következett be). A 6. században a kaukázusi népek közül mindenestre keresztények már a kolchiszvidéki *LÁZOK*, a Fekete-tenger délkeleti partjainál lakó *ABKÁZOK*, a tőlük északra tanyázó cserkeszek, sőt a cserkeszföldi *TAMANBAN* 536-ban már püspökség is székel. Ugyancsak 540 körül szervezték meg a krími gótok püspökségét is. Amikor a hun-onogurok az 5. században benyomultak Krímbe és Boszporusz városa ideiglenesen kezükbe került, közvetlen érintkezésbe jutottak a kereszténységgel. Nemsokára (528-ban) következett *OGURDA* gyászos végű térítési kísérlete.

Amíg nyugaton a kereszténység teljesedik ki, keletebbre a *Kr. u. 3. századtól kezdve* az iráni és keresztény elemek összevegyítéséből alakított *MANICHEIZMUS* ver gyökeret olyannyira, hogy a keleti török népek életében egészen a 10. századig jelentős szerephez jutott. *MANI* tanainak keleten erőteljes ellenfele is akadt a *nesztorianizmusban*. A 7. században *II. KOSRU perzsa* király nesztorianus hitre tért és ennek a hitnek terjedését fegyverrel is elősegítette. *TIMOTHEUS PÁTRIÁRKA* 781-ben arról értesít bennünket, hogy a türkök fejedelme egész népével a keresztény hitre tért, sőt országában érsekséget alapított. Tudjuk, hogy a 12. században az *ORKHON-VIDÉKI KERAITOK fejedelme, MARGUS KÁN, TOGRUL KÁN NAGYATYJA*, 200.000 főnyi népével együtt *NESZTORLÁNUS* papok kezéből fogadta el a kereszténységet.

Ebből is láthatjuk, hogy a kaukázusi népeket már a korai századoktól kezdve minden oldalról érthették és érték is keresztény hatások. Szervesen illeszkedik bele ebbe a történeti környezetbe *KÜRT* fejedelem térítési tevékenysége az onogur-bolgárok között.

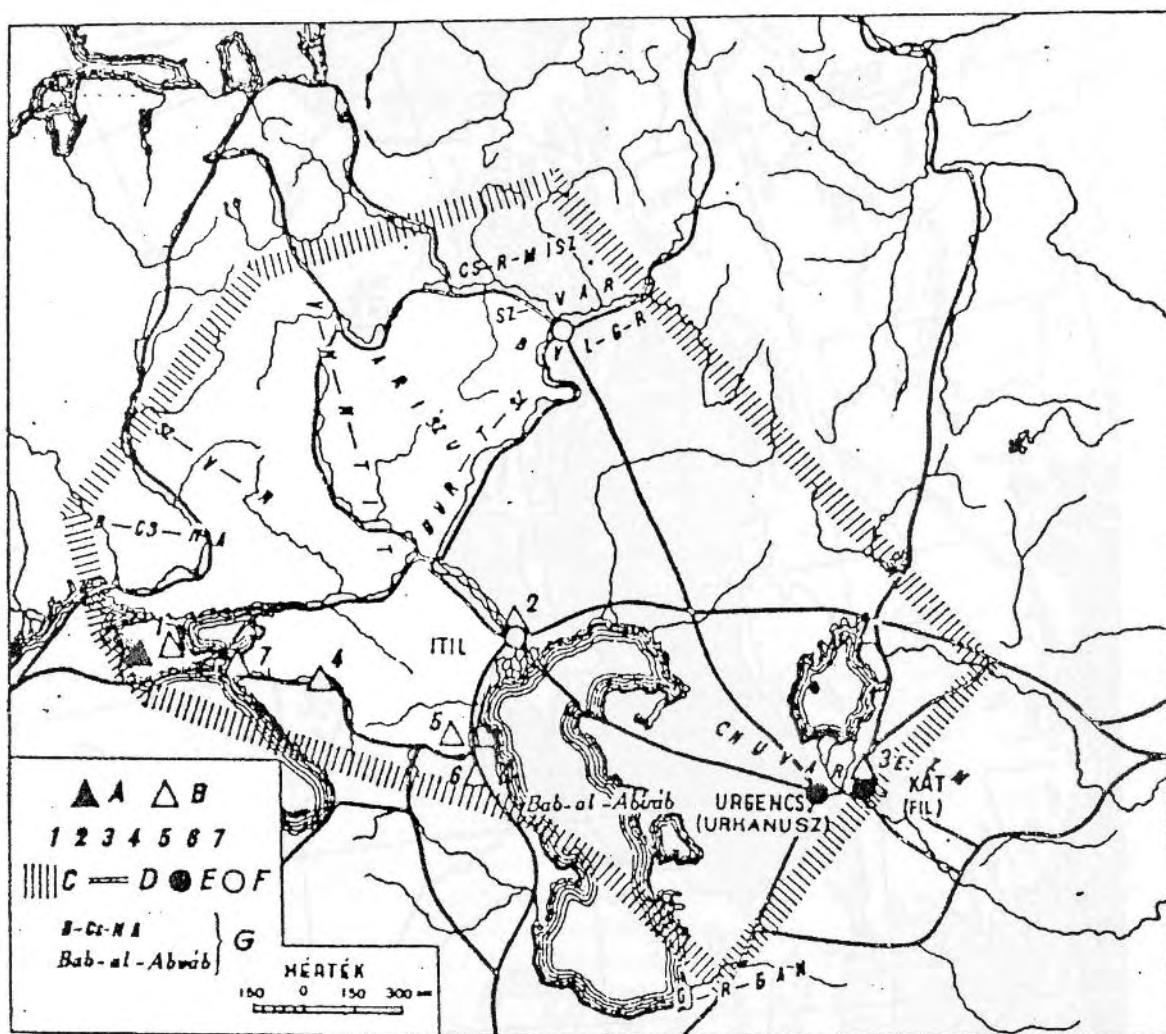
Amikor a kazárok a 7. század második felében előnyomulnak és elfoglalják a Fekete-tenger északi partvidékét, az itt virágzó kereszténységet már nem tudják kiirtani. Jóllehet Phanagoria püspöki város, bizánci gyarmat, 698-ban kezükbe kerül és kazár helytartó székel Boszporusz városában; noha a kazárok az urak a Kubán vidékén és Krímbe, sőt később elfoglalják a krími gótok Dorosz nevű fellegvárát is (mai nevén Mangupot) az *ITILI KATOLIKUS PÜSPÖKSÉG* térítő tevékenységét elfojtani nem tudják.

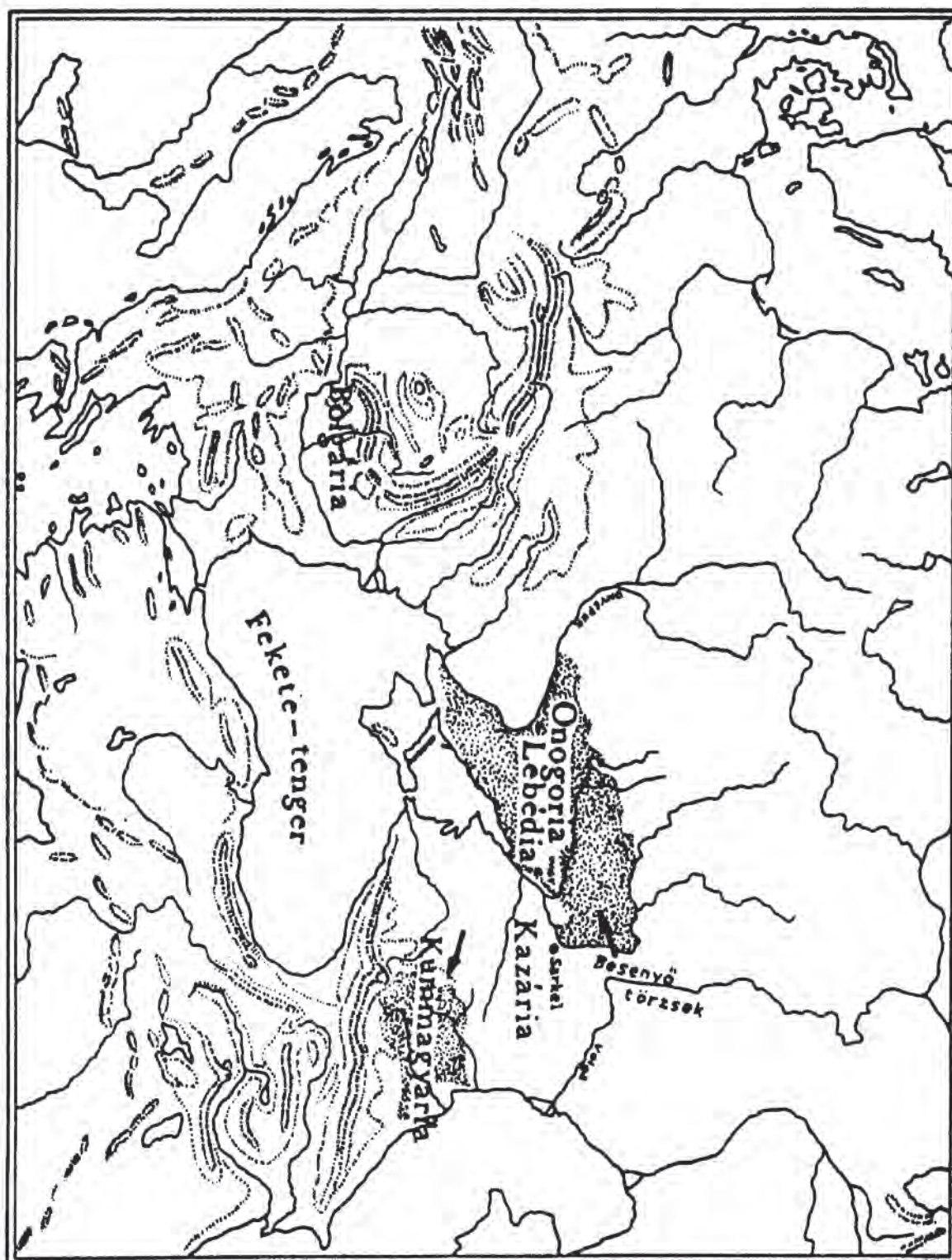
Sorra létesülnek az erős püspöki székhellyel rendelkező térítői gócpontok: Doroszból kiindulva a kazárok földjén, Itliből kisugározva a kalizok és a kaciok szállásterületein; püspökség létesült TERKIBEN az alániai hittérítés számára; TUMUTOROKANBÓL (Teman) pedig a hun és az onogur missziós püspökségek alapját vetik meg. A korai, 8-9. századi Kaukázus-Don vidéki magyar kereszténység érdekes emléke a BEZDEDI, honfoglaláskori tarsolylemez. Ez az aranyozott vörösrézlemez kétségtelenül pogány sírból került ki, de a sok keleti díszítőelem közepén ott találjuk már a diadalmas keresztet. FETICH alapvető kutatásai bebizonyították, hogy ez a lelet még Levédiában, vagy a Kuma síkságán készült, honfoglalóink onnét hozták magukkal. Nem tételezhetjük fel, hogy a keresztmotívum véletlenül szerepel csak a többi palmettás, állatalakos és indás díszítőelem között.” (Bendefy: i. m.)

A 8. század közepén fennállt kazáriai-chorezmi métropólia központjai a Notitia Episcopatum szerint.

A) Doroszi métropólia B) Püspöki székhelyek. 1. A kočirok püspöke (Karaszu-bazar); 2. az asztéli (Itil) püspök; 3. a khualisz nép (Chorezm) püspöke; 4. az onogurok püspöke (Kubán mellék); 5. a retégi (Tepek?, Tarki?) püspök; 6. a hunok (Voracsan-Szemender) püspöke; 7. a tamatarchi (Tamany) püspök. C) A kazár birtokok határai vázlatosan, József király levele alapján. D) Fő kereskedelmi utak. E) Chorezm legfontosabb gazdasági központjai. F) A források említette chorezmi gyarmatok Európában. G) A törzsek, területek és földrajzi pontok nevei József király levele alapján

(Sz. P. Tolsztov után)

A magyarok harmadik hazája: Onogoria vagy Lebédia
(a 8. század második felében)

Dentumagyararia

Miként azt fentebb állítottuk, a szabir kérdés a magyar őstörténet egyik legfontosabb kérdése, amely még beható tanulmányozást igényel. PADÁNYI VIKTOR ragyogó munkájában, a DENTUMAGYARIÁ-ban, keleti és nyugati szabi-rokról beszél. Ezen munkát többször átolvasva, meg kell állapítanunk, hogy THÚRY munkája nem került Padányi kezébe, tehát az ujjur eredetről nem tudott. Továbbá nem tudott Korezm jelentőségéről sem, Turkesztán, Irán roppant fontosságú eseményeiről, a tokár, a pártus, a kusán, az eftalita-hun stb. rokonságról nem olvasott, TOLSZTOV munkáját nem látta soha.

Amit Padányi az ABBASZIDA-imperializmusról állít - forrásokkal bizonyít - azt el kell fogadnunk. Minden kétely nélkül valószínűnek tartjuk a Kaukázustól délre lakó magyarok (akik lehettek az ujjur nemzetnek pártus, kusán, eftalita stb. leszármazottai) harcát MARWAN kormányzó csapatai ellen, magyarnembéli OPOS vezérlete alatt. De... kétkedve fogadjuk Padányi állítását, a „KÉTNyelvű” honfoglaló magyarság létezését, mindaddig, amíg ezt forrásadat nem bizonyítja.

Ez nem cáfolja sem NAGY SÁNDOR, sem *Marjalaki KISS LAJOS* tételét. Tudunk két különböző nyelvről: az óslakos szumér bevándorlók és a szintén szumér eredetű ujjur-hun ivadékok turáni (őstörök) nyelvéről. Számos esetben állítják a források, hogy a különféle török népek nyelve, szokásaik, kinézése, öltözete azonos, vagy hasonló. TOLSZTOV szerint „... a szumir nyelv mind szókészletében, mind pedig alaktanában az áltáji csoport nyelveivel, különösen a török nyelvekkel való egyezés világos jeleit mutatja.” (*Tolsztov: i. m. 81.*)

Padányi megtette kötelességét, körülményei többet nem engedtek. Munkájának legfontosabb állítása: LEBÉDIA és DENTUMAGYARIA (mint két különálló képlet) egyidejű létezése! Láttuk fentebb HAUSSIG tételét: az onogurok, a szabi-rok, az avarok a Káspi-tó déli partja mentén vándoroltak Európába, tehát a Kubán és a Kuma forrásvidékétől északra elterülő „DENTÜMOGYER” logikus következmény és az is természetes, hogy az onogur magyarság déli részei, a besenyő-támadáskor a szabir testvérnép felé húzódtak. A Kaukázus északi lejtőin lakó magyar népről ad hírt *AL MASZUDI* arab író két könyvében is: „Az elsőt, a „*MURUJ AL-DHAHAB*”-ot, 943 és 947 között, tehát Konstantinosz „*De administrando imperio*”-jának keletkezésével majdnem pontosan egy időben írta és az a 912-től 940-ig terjedő idővel foglalkozik, ami magyar viszonylatban ZSOLT korának felel meg. Ebben a könyvben a szerző a következőket írja: „Közljük, hogy Kazáriához és Alániához közel, ezektől nyugatra *NÉGY TÜRK NEMZET* FEKSZIK, amelyek eredetüket közös őshöz vezetik vissza. Ezek részben nomádok, részben letelepedettek, nehezen megközelíthetők és nagyon bátrak. Mindegyiküknek királya van. Mindegyik királyság több napi utazás. Tartományuknak egy része érinti a Fekete-tengert. Támadó hadjáratai Róma országáig, sőt csaknem Spanyolországig elérnek. Uralkodnak ezeken a területeken minden más nemzet felett. Köztük és a kazár király között éppúgy, mint az alánok urával is egység van. A terület, amelyen élnek közvetlenül KAZÁRIA mellett van. Az elsőt ezek közül a nemzetek közül „BAJNA”-nak (ejtsd Bazsna) hívják, amelyhez a legközelebbit, a másodikat „BAJGHIRD”-nak (ejtsd „Baskird”) nevezik. Ez utóbbihoz a legközelebbi a „BAJNÁK”-nak (ejtsd Bazsnák) nevezett nemzet, amely a legharciasabb ezek között a népek között és a következő ismét másikat „NUKARDAH”-nak (ejtsd Unukardá) nevezik. Királyaik nomádok.” (PADÁNYI: i. m. 142-143) - Ezen utóbbi népvneveket Padányi a mai magyar nyelven a következőképpen olvassa: *besenyő, baskir, besenyők* és TOLSZTOV „*TALÁNYOS NAUK-ERDE*” népe, amely nem egyéb, mint az „onogur”.

Tehát elfogadhatjuk Padányi tételét: egy időben létezett LEBÉDIA és DENTUMAGYARIA, de a nemzet két felét a történelem vihara örökre elválasztotta egymástól. A pannóniai magyarság LEBÉDIA gyermekeiből származik, a TIMUR LENK uralmát túlélő magyar menekültek - mint azt majd alább látni fogjuk - az örmény, a kurd, a grúz nemzet testébe olvadtak.

A magyarok harmadik hazája: Onogoria vagy Lebédia

„A magyaroknak harmadik hazája az a föld volt, melyet két latin író ONOGORIA-nak, KONSTANTINUS császár pedig *LEBÉDIÁNAK* nevez.

A 9. századbeli, RAVENNAI NÉVTELEN GEOGRAPHUS ugyanis azt mondja, hogy a pontusi tenger mellett van egy ország, mely *ONOGORIÁNAK* nevezetik. Ennek a fekvését az előtte élt és írt *LIVANIUS* philosophus pontosabban úgy jelöli meg, hogy ez az ONOGORIA a Maeotis tó legfelső része szomszédságában terül el.¹⁾

Világos, hogy ONOGORIA nem lehet más, mint az *ONOGUROK* vagy *UNUGUROK* földje (vagyis Onogoria - Ungaria, Hungaria), s hogy a föntebbi meghatározásból a Dneper és Don alsó folyása között levő területet lehet értenünk.

BÍBORBAN SZÜLETETT KONSTANTINUS, mint tudjuk, 950 körül írt. Szerinte ebben az időben a besenyőknek négy nemzetsége a Dneper folyón túl, keletre, azaz Uzia, Khazaria, Alania és Kherson felé, másik négy nemzet-sége pedig a Dneperen innen, nyugatra, vagyis Ruszia, Turkia (Magyarország) és Bulgaria felé lakott.

Már most a császári író a következő tudósítást adja a *LEBÉDIÁBAN LAKÓ MAGYAROKRÓL*: A besenyők eleitől fogva az Atil (Volga) és Jajk (Urál) folyók közt laktak.²⁾ Egyszer azonban, 50 vagy 55 évvel ezelőtt (tehát 900, vagy 895 tájban) az úzok, a kahazarokkal egyetértve, kiűzték őket ebből a hazájokból s a besenyők viszont a *TURKOKAT* (magyarokat) űzték el arról a *földről, melyen ők* (a besenyők) *mai nap* (azaz 950-ben) *lagnak* (értsd: Lebédia és Atelkuzu). Egy másik helyen pedig így ír: A turkok nemzete régen KHAZARIÁHOZ közel szerzett magának lakást, azon a helyen, mely *LEBÉDIÁNAK* nevezetik. A besenyők meggyőzetvén a kahazaroktól, kénytelenek valának elfoglalni a turkok földét s ekkor a *TURKOK EGY RÉSZÉ KELETRE, PERSZISZ FELÉ TELEPEDETT MEG, MÁSIK RÉSZÉ PEDIG NYUGOT FELÉ MENT AZ ATELKUZU NEVŰ HELYRE*. Bizonyos idő múlva a besenyők innen is kiűzték a turkokat, akik ekkor Nagy-Moraviában telepedtek meg.

LEBÉDIA fekvését maga KONSTANTINUS CSÁSZÁR egész világosan meghatározza. 1. Azt mondja, hogy Lebédiától keletre van Perszisz, nyugatra pedig Atelkuzu. 2. A besenyők a turkokat arról a területről űzték el, *melyet ők* (t.i. a besenyők) *950-ben laktak*; ez pedig, mint föntebb láttuk, a Dneper két oldalát foglalta el, még pedig úgy, hogy ennek a területnek keleti része Uziával, Khazariával és Alaniával volt határos, nyugoti fele pedig Rusziával, Turkiával és Bulgáriával. Ha tehát Atelkuzu - melybe a turkok Lebédiából költöztek - nyugatra esett ettől: akkor lebédia csakis a besenyők lakta földnek keleti része lehet, a Dneper és Don között. 3. Az olyan tartomány, melytől kelet felé esik Perszisz és egyúttal szomszédos Khazar-országgal is: csakis a Maeotis északi részén, s a Don alsó folyásánál feküldhetett. Látnivaló tehát, hogy Konstantinus császár éppen azt a földet ismerte *LEBÉDIÁNAK*, amelyet Livanius és a ravennai névtelen *ONOGORIÁNAK* nevez.

Azonban az időszámítást összezavarta a császári író. A besenyőkről szóló részben ugyanis azt mondja, hogy az úzok és khazarok által 50 évvel ezelőtt kiűzött besenyők elfoglalták a turkoktól azt a földet, melyet mai nap is bírnak 55 esztendő óta. Ellenben a magyarokról szóló fejezetben úgy tudósít, hogy a besenyők először *LEBÉDIÁBÓL* űzték el a turkokat, bizonyos idő múlva pedig *ATELKUZUBÓL*, - de itt meg évszámot nem említ. Amott, hol 55 esztendőt említ, általánosságban beszél Lebédiáról és Atelkuzuról együttvéve (mert ez a besenyők által 950-ben bírt terület); minélfogva a 895. *ÉVET AZ ATELKUZU* elhagyásának idejéül kell értenünk; amely felfogás aztán tökéletesen megegyezik azzal az állítással, hogy a besenyők 950-től visszafelé számítva 55 év óta urai annak a földnek, melyet mai nap (950) lagnak; míg ha a 895. esztendőt Lebédia elhagyására értjük, az nem felel meg a valóságnak, mivel Lebédia csak fele volt a besenyők 950. évi hazájának.

Hogy a magyarok Lebédiából nem 895-ben költöztek ki, hanem jóval előbb, bizonyítják más, még eddig meg nem cáfolt történeti adatok is. A *MAGYAROK 839-BEN*, az egykorú GÖRÖG GYÖRGY BARÁT tudósítása szerint, már a Duna alsó folyása közelében laktak; mert itt a bolgárok felszólítására „nagy hirtelen megjelenve” megtámadták azoknak menekülni akaró macedón foglyait.³⁾ - Továbbá *HINKMÁR* azt írja, hogy a 862. évben már GERMÁNIÁBA is beütöttek,⁴⁾ ami a legtermészetesebb észjárás szerint már Atelkuzuból történhetett. Azt is tudjuk, hogy ugyanezen időtájban a magyar fejedelem az Al-Duna mellékére ment, hogy *METHODIUSSAL* találkozassék,⁵⁾ mit bizonyára nem tett volna, ha akkor még *LEBÉDIÁBAN* lagnak. S végre az igaz az, hogy

¹⁾ A ravennai geographus szavai: „Item juxta moro Ponticum patria, quae dicitur *Onogoria*, quam subtilius Livianus Philosophus vicinam paludis Maeotidae summatatim esse decernit.” L. idézve Gr. Kuun Géza: *Relatio* stb. II. k. 85.

²⁾ E mondathoz hozzá teszi Konstantinus, hogy határosak voltak velük a *mazarok* (*láváníé*) és az ún. úzok. Némelyek ebben a mazaroi szóban a *magyarok* nevét akarják fölismeri. De ez lehetetlen. Mert 1. a szerző már a következő mondatban így ír: „ezelött 50 esztendővel a mondott úzok a *khazarokkal* egyetértvén és hadat indítván a patzinakiták ellen, kiűzték őket országukból.” Itt tehát mazarok helyett már *khazarokat* említ a szerző. 2. Konstantinus cs. mindig csak *türk* néven emlegeti a magyarokat s a *mazaroi* szó többször nem fordul elő nála, még ott sem, ahol tüzetesen beszél a magyarokról, pedig ha a *mazaroi* néven ezeket akarta érteni, itt lett volna helye említeni ezt a nevet. 3. Mikor a besenyők még a Volga-Urál közén laktak, nem lettek határosak velük a magyarok, mert ezek - éppen Konstantinus szerint - a *Dontól nyugatra*, Lebédiában laktak; sőt előbb sem voltak határosak, mert Lebédia előtt a Kubán mellékén laktak. Egyszóval: a történelem nem tud arról, hogy a magyarok tőszomszédaik lettek volna a besenyőknek előbb, mintsem ezek elfoglalták Lebédiát, mikor aztán a magyarok Atelkuzuban laktak. Ekkor kezdődik a két nép szomszédsága. - Így állván a dolog kétségtelen, hogy a császári író szövegében csak tollhibából áll a *láváníé* szó a helyes *láváníé* helyett.

³⁾ L. gr. Kuun G. *Relatio* stb. I. köt. 151

⁴⁾ Ugyanott 134

⁵⁾ Ugyanannál II. köt. 40

SZARKELE várát 835-ben a besenyők beütéseinek meggátlása céljából építették a khazarok a don bal partján:¹⁾ Lehetséges-e az, hogy a besenyők még akkor is az Atil és Jajk között laktak és nem a Dontól nyugotra, LEBÉDIÁBAN, a magyarok pedig természetesen már Atelkuzuban? A besenyők tehát mindenesetre még 835 előtt kiűzték a magyarokat Lebédiából,²⁾ honnan egy részük a negyedik hazába, ATELKUZUBA költözött, a másik pedig visszament keletre PERSZISZ felé. Ezen utóbbiakat ismerte SZKŰLAKSZ, 11. századbeli bizánci író, ezt írván róluk: „A turkok hun-féle nép s a kaukázus hegyektől észak felé laknak. PANNONIÁBAN, az ISZTROSZ mellett is laknak turkok, kiktől LEON császár a bolgárok ellen segítséget kapott.“³⁾

ATELKUZU fekvését maga Konstantinus császár egész pontosan meghatározza, még pedig kétféleképpen. Először ugyanis azt mondja, hogy ezt a földet 5 folyó szeli át, amelyek sorrendben: Varukh (Ááñiő'), Kubu, Trullosz, Brutosz és Szeretosz. Hogy ez a két utolsó folyó a mai Prút és Szeret, az kézzelfogható; valamint az is kitűnik, hogy itt az 5 folyó keletről nyugot felé haladva van felsorolva, minélfogva a többi három eme kettőtől sorrendben kelet felé esik. Így a Trullosz, tollhibából Turlosz helyett, nem más, mint a Dneszter, melynek török neve ma is Turla (a régi Tyras, Tyres.)⁴⁾ A Varukh-ot részemről nem tudom másnak tartani, mint a Dnepernek, amelyet JORDANIS TUDÓSÍTÁSA szerint a hunok a maguk nyelvén Var-nak neveztek (Danapri amnis fluente... quem lingva sua hunni Var appellat). Végre a Kubu, vagy bár Kuvu, ilyen geographiai helyzetben, nem lehet más, mint a Bug folyó.

Más helyen azt írja KONSTANTINUS, hogy a magyarok Lebédiából a nyugot felé eső Atelkuzuba mentek, amely földön ma (t.i. 950-ben) a besenyők laknak s amely szomszédos Bulgáriával, Turkiával, Rosziával és a szlávok területével, még pedig úgy, hogy Atelkuzu Bulgáriától fél napi, Turkiától 4 napi, Rosziától 1, Mordától (a mordvinoktól) 10 napi távolságra esik. - E szavakkal elég érthetően meg van mondva, hogy Atelkuzu, a magyarok negyedik hazája, nem más, mint a besenyők földének nyugoti fele, a Dneper és a keleti Kárpátok között, a Fekete-tenger észak-nyugoti partján.

Ebben a hazájokban, Atelkuzuban, ismerték a magyarokat IBN ROSZTEH, AL-BEKRI ÉS GURDÉZI is. (Thúry: i. m. 34-38.)

Amint láttuk, Thúry felhívja a figyelmet arra, hogy a császári író, Konstantinus, egyhelyütt az időszámítást összeheszegette. Talán ezen a nyomon indult el GÖTZ LÁSZLÓ, amikor Honfoglalásunk körülményeit boncolta. Az állítólagos BESENYŐ TÁMADÁS meséje, karöltve az u.n. FINN-UGOR származás-elmélettel csak 1849. augusztus 13-a után hódított a magyar tudományban és mint egy diadalmi zászlót tűzték ki azt a magyar tudomány fellegvárának bástyájára bizonyos „szellemi és anyagi javainkon duzzadtra hízott paraziták“.

„Gestáink, krónikáink, mondáink, hagyományaink, honfoglaláskori életformánk, kultúránk, megjelenésünk és számos nyom és kútfő azt mondják, hogy TÖRÖK-FAJTA NÉP vagyunk, az őstörök népekből származunk, s a Kaukázustól délre elterülő Káspi-vidékről, az egykori Szkítiából indultunk neki a Középkornak. Ezt mondják a magyar történet magyar partizánjai is.

Nyelvtudományunk (Sajnovicstól Budenzen át - Melichig) nem ezt mondja.

A nyelvtudomány azt mondja, hogy északról, valahonnan az OB, TOBOL ÉS IRTISZ folyó forrásvidékéről, a primitív vogul és osztjáki nép fázós és nyomorúságos világából jöttünk és úgy jutottunk az őstörökök világába, hogy valamelyik észak-ázsiai „nomád“ őstörök nép leigázott és magával sodort bennünket a Volga-vidékre, majd a Donhoz, ahol egy másik őstörök nép, a kazár, újra leigázott, egy harmadik őstöröknép pedig, a besenyő, a Kárpátok mögé kergetett bennünket és nyelvünk őstörök elemei egykori urainktól származnak. Van-e hát olyan naív magyar, aki nem látja, hogy ezt az „őstörténetet“ mégha igaz lett volna is, idegen szív, idegen vér, idegen lélek állította össze a számunkra - tulajdon pénzünk árán?“ (Padányi: Dentumagyaría 75)

„A magyar történettudomány „BESSENYŐ-KOMPLEXUMA“ akkor jött létre, mikor Konstantinos Porphyrogenitos olyan sokszor idézett műnijában az ide vonatkozó közléseket felfedezték. Mindaddig „bessenyő-komplexum“ történelmünkben nem volt. Bessenyő-katasztrófára sem népi emlékezetünkben, sem középkori krónikáinkban nincs adat, de nincs adat más helyen sem, a bessenyőket egyedül REGINO PRÜMI APÁT említi. Ennek az egyetlen kútfőadatnak az alapján egy sok tekintetben gyanús történettudományi korszak tudósai mohón kimondták, hogy őseinket besenyők, bolgárok egyaránt tönkreverték, és a magyar honfoglalás egy szétvert horda nyomorúságos menekülése volt. Így adja elő Hóman és természetesen így adja elő Eckhardt Ferenc is.

Ennek a mi „hivatalos“ nemzeti tudományunkban a vogul gyökökkel egyforma népszerűségű elméletnek mindössze két alátámasztása van. Az egyik a pauszta tény, hogy őseink elhagyták a Don-Dnyeper közét, a másik Konstantinos jelzett közlése. E kettőn kívül sehol, semmi néven nevezendő, sem közvetlen, sem közvetett bizonyíték bármiféle „BESSENYŐ-FUTÁSNAK“,⁵⁾ nincs. (Padányi: i. m. 372-373)

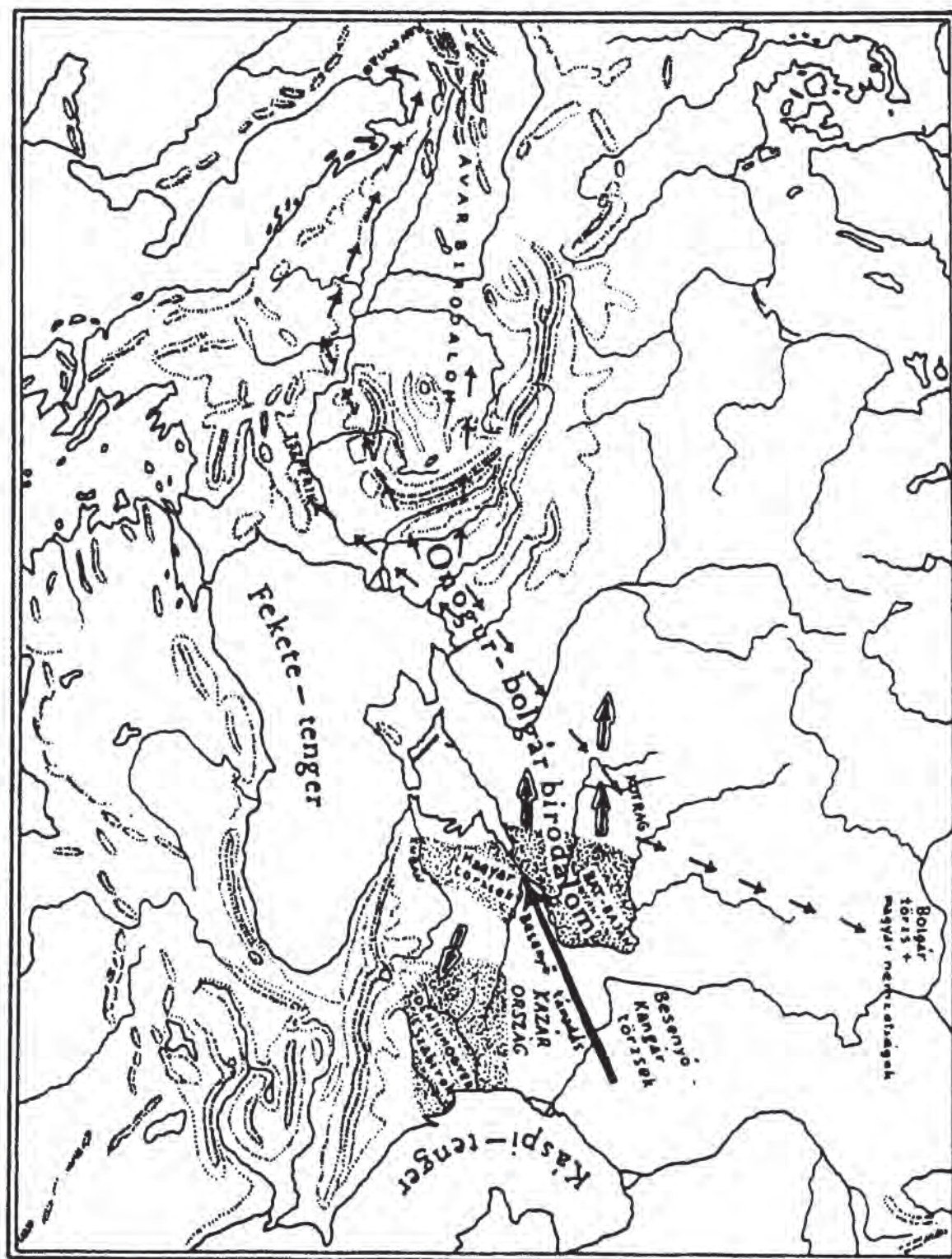
¹⁾ L. erre nézve gr. Kuún G. Relatio stb. I. köt. 86., 101. és Roesler Róbert: Romänische Studien, 153. I.

²⁾ Így értelmezi helyesen Roesler Róbert is Konstantinus császár tudósítását (Rom. Stud. 153).

³⁾ 1) Idézve Theodorus Gazanál: De origine Turcorum. Corpus Script. Hist. Byzant. XXIII. köt. 120. I. Magy. Akad. Értesítő I. köt. 116.

⁴⁾ Ahmed Vetiknek „Lehce-i-Oszmani“ cz. török szótárában (Konstantinápoly, 1876. két kötet) így értelmezve: „Turla: a Dneaxter folyó Oroszországban. Régi neve Tora. Lengyelországból ered és Khodanbektől délre a Fekete-tengerbe ömlik“ (II. köt. 779. – Artin Hindoglu szótárában, Dictionnaire ubregé ture-francais. Vienne 1338): Turla on Turla sonyon, Niester (316.I.)

⁵⁾ L. még: Nagy Kálmán, A Honfoglalás hadtörténete. In: Honfoglalásunk és előzményei. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich 1997 ISBN 963 85684 1 0

A besenyő támadás és Kurt bolgár birodalmának felbomlása

Jelmagyarázat:

bolgár vándorlás

magyar kitérés

„Szinte már ijesztő rámutatni, de a „tönkrevert“, „menekülő“ magyarság leverő képe a „magyar“ történettudósok részéről pontosan a millénium magyar boldogságának és a nemzeti büszkeségnek hideg vízzel való nyakon öntése volt, éppúgy, mint ahogyan 17 évvel később, RÁKÓCZI FERENC fejedelem hamvainak hazahozatala (1906) és a SZATMÁRI BÉKE 200 éves évfordulója (1911) alkalmából fellobogó nemzeti lelkesedés nyakon öntéséről is történt „történettudományi“ gondoskodás a SZEKFÜ GYULA által sürgősen megírt és 1913-ban publikált, történettudományi szempontból teljesen felesleges, történelmi kuriozitásnál többet nem jelentő, nem tudományos célból írt „SZÁMÚZOTT RÁKÓCZIVAL“.

A történeti adatok szerint eredetünk független, tiszta és katona-eredet, amelyből egy napsugaras őstörténet után ogur kultúrájú hódítókként szállottuk meg Európa kellős közepét, mint a világhírű és legendás szkithák egyes leszármazottai. A nyelvi bizonyítás szerint eredetünk szegényes, homályos és szolgai eredet s egy nyomorgó „halszagú“ atyafiságból, egy ködös és kőkorszak-színvonalú előtörténet után menekültekként, megtépázott hordákban kerültünk a Kárpát medencébe.

Ezer évvel ezelőtti ruházatunk, szokásaink, szervezetünk, perzsa hatást mutató díszítőelemeink, eleink törökös neveinek számai, villámgyors lovaink, félelmetes szkíta nyilaink, perzsa, ógörög, örmény, arab, latin, bizánci feljegyzések népünk egykori dél-kaukázusi, Káspi-vidéki, Kur és Kuma menti településmaradványai és ottani életünkre utaló, mai napig fennmaradt földrajzi nevek és KILENC SZÁZ ÉVVEL EZELEŐTT ÍRT ELSŐ TÖRTÉNELEM-KÖNYVÜNK minden állítása az első verziót támasztja alá. A másodikat a nyelv, egyedül a nyelv kétes értékű kiértékelése indikálja, semmi más.“ (Padányi: i. m. 76.)

PADÁNYI VIKTOR imént idézett munkájában megszegyenítő alapossggal pótolta a magyar vezérkar száz éves mulasztását: kimutatta, hogy olyan „besenyő futás“, mint amilyent HÓMAN & Co. történelmünk iránt érdeklődő művelt rétegünkkel és a tanuló ifjúsággal elhitettek, nem volt és nem is lehetett! Mert ha lett volna, nem lett volna Honfoglalás. Ugyanis teljességgel kizárt, hogy a magyarsággal nagyjából egyenlő erőt képező kangár (besenyő) törzsszövetség támadásával egyidejűleg a 400 ezernyi magyar nemzet (asszonyaival, gyerekeivel, legalább egy milliót kitevő barmával, összes málhájával) képes lett volna a Kárpátokon keresztül történet - négy hónapot jelentő - átvonulásra, ha egyidejűleg hadereje bizánci szövetségben a bolgár hadjárattal lett volna elfoglalva és a népet nem oltalmazta volna fegyveres erő!

ÁRPÁD hadvezéri zsenialitásához fogható tünemény csak egy van még történelmünkben: GÖRGEY ARTHUR! PADÁNYI fejtegetése helytálló: ÁRPÁD a bolgár birtokot képező Erdélyt és a Tiszántúlt akarta birtokba venni; ehhez a hadművelethez a rendelkezésére álló 8 törzsből kettőt küldött első szülött fia, LEVENTE, parancsnoksága alatt a bolgár főerő lekötésére, a zöm pedig megszállta a kiszemelt területet és maradt még elég erő az utóvéd szolgálatának teljesítésére is. A Kárpátoktól délre bevetett két egység a NYÉK és a JENŐ törzs hadosztályai voltak. Tudjuk, hogy négy évvel később a Nyék hadosztály teljes támadó erejével megsemmisíti BERENGÁR 15.000 főnyi seregét a BRENTÁNÁL. Tehát magyar „vereség“-ről nem lehetett szó, legfeljebb a JENŐ hadosztály önfeláldozó harcaival TAS vezér parancsnoksága alatt biztosította a Magyar Honfoglalást.

Nem tartjuk valószínűnek, de lehetséges, hogy akadt egy besenyő-csapat, amely csupán rablás, fosztogatás, marhalopás céljából megtámadta az elvonuló népet, de biztosak lehetünk: azok a besenyők, akik túléltek ezt a kalandot, életük végéig emlegették a „MAGYAROK ISTENÉT“, mert a menetet biztosítók részéről - kétségbeejtő helyzetükben - nem számíthattak irgalomra. Egyébként: miért támadtak volna meg a besenyők egy elvonuló népet? Azért az országért, amelyet éppen kiűritenek?

Említettük, hogy KONSTANTINOS császár hajlamos volt az időpontok összekeverésére. A magyar történetírás kiválóságai is foglalkoztak a kérdéses besenyő-támadás problémájával. A kangár támadás nem egy eleve kizárt lehetőség, de az nem történhetett a 9. század végén, egyidejűleg a Honfoglalás hadműveleteivel. Ezt CZEGLÉDY KÁROLY meggyőző érveléssel a 7. század tájára helyezi“ és amellyel szoros összefüggésben említi Konstantin császár a magyarok törzseinek szétszakadását, de régi „SABARTOI“ nevüket is. LÁSZLÓ GYULA is úgy véli, hogy a Volga jobb partján hosszú sávban települt (akkor még szabir nevű) ősmagyarokat valahol szállásterületeik közepe táján érhetette a kangár támadás, s míg a délebbre alkó törzsek a Kaukázus irányába kitértek, addig az északi szárny helyben maradhatott, esetleg csak valamivel északabbra húzódott. LÁSZLÓ GYULA ugyanebben az északi szárnyban látja a későbbi honfoglaló magyarok elődeit, de ezt nem tartjuk feloldhatatlan ellentétnek, mert egyrészt igen valószínű, hogy a 880-as évek végén, a nagy meginduláskor, a középső Volga mentén élő magyarok közül is csatlakozhattak egyes csoportok ÁLMOS törzseihez.

Igen figyelemreméltó az is, amit LÁSZLÓ GYULA e rejtélyes „KANGÁR“ TÁMADÁSSAL kapcsolatosan a továbbiakban kifejt. Szerinte a Volga-menti szállásterületek központi törzsei, akiket közvetlenül ért a támadás, nyugatra vonultak, s ezek lennének a hazánkban 670 körül megjelenő „GRIFFES-INDÁS“ későavarok vagy koramagyarok. Önkéntelenül is felvetődik itt a kérdés, hogy vajon mi a különbség ezen ominózus „kangár“ támadás és a Kovrát-féle onogur-bolgár birodalom felbomlásához vezető, végeredményben szintén ismeretlen események között? Nem vethetjük el eleve azt a meggondolandó lehetőséget, hogy ez a kangár támadás szorosan összefügg az onogur-bolgár birodalom bukásával, népeinek szétszóródásával. Ebben az esetben viszont KONSTANTIN CSÁSZÁR közlése tulajdonképpen KOVARÁT fiainak tragédiáját, népeik szétvándorlását beszelné el, csupán nem onogur-bolgár, hanem „sabartoi asphaloi“ megnevezés alatt.

E gondolat az eddigiekben bemutatott számos HUN-BOLGÁR, HUNUGUR-ONOGUR-SZABÍR és egyéb ideváv-

gó összefüggés ismeretében szervesen beleilleszkedik a Kr. utáni 8. század dél-kelet-európai történelmi körülményeinek általános képébe.“ (Götz: Keleten kél a nap, II. 208-209.)

Kummagyaria

„Egy MEDICIS MIHÁLY nevű örmény lelkész Lengyelországi és dél-oroszországi pasztorációs körútjai során kétszer is meglátogatta a Kaukázus vidéki KUMA-MENTI „MADZSAR“ nevű község örmény hitközségét 1820-ban és 1828-ban. Utazásairól „UTAZÁS LENGYELHONBAN“ című könyvében számolt be, amelyben többek között a következők állanak:

„Madzsar derék falu hatvan mérföldnyi távolságra a várostól (Derbent) északra, amelyben mintegy 60 családból álló örmény hitközség létezik. A lakosok általában földművelők, a föld nagyon termékeny, sok és jó gabonát terem. Madzsart temérdek régi idomtalan alakú épületek romjai környezik, amelyeket a lakosok lassanként lerombolván, a nyert anyagot házak építésére használják; találatnak itt óriásszerű földalatti sírboltok és azokban öt sing hosszú (3,5 m) és két sing széles (140 cm) kőkoporsók, melyek fedelein négyszögű emelkedett téren ismeretlen alakú betűket véstek. Ez volt az egykor nevezetes Madzar város, az előkori Scythák építménye. Ezen várostól vették nevüket a mostani madzsarok, amazok ivadékaik¹⁾.”

A közlésnek az akkori magyar történészvilágban érthető visszhangja támadt, hiszen ez konkrét láncszemnek látszott a dél-kaukázusi eredet és honfoglalás-előtti, Don-vidéki múltunk között. A városról FEJÉR GYÖRGY beszámolt 1840-ben „De avitis magyarorum sedibus“ c. könyvében és JERNEY is írt róla 120 évvel ezelőtt egy tanulmányt „A Kumamenti magyar városról“ címmel a Tudománytár 1843. évi januári számában. LUKÁCSY KRISTÓF szamosujvári magyar szívű örmény plébánost pedig arra lelkesítette a dolog, hogy nekifogjon az addig magyar részről felderítetlen koraközépkori örmény kútfők magyar vonatkozásainak áttanulmányozásához. Erről írt könyve 1851-ben készült el, amelyet benyújtott az Akadémiának.

Az akkori Akadémia állásfoglalása a könyvvel kapcsolatban még ez volt:

„Nagyon tisztelendő uraságod kívánsága folytán az akadémia „A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők nyomán“ c. kézirati munkáját a történet-tudományi osztállyal közölte, melynek véleménye szerint kegyed nyomozásai, abban letett eredményeivel őstörténetünk egy rég sajnálva érzett hézaga pótlását tette lehetővé, oly adatokat, összevetéseket és útmutatásokat adván, melyek nyomán remény gerjed, miszerint azoknak más irányú vizsgálódásokkal összevetése után új, talán váratlan világosság derülend némely fontos, de eddig felettte kétes kérdésekre. Ehhez képest az akadémia a nevezett osztály óhaját osztva a maga részéről is kíváncsúnak tartja a munka minél előbb közkézre jutását.“

A kibontakozó „finnugoros“ irányváltoztatást azonban a dél-kaukázusi eredet nem érdekelte. A könyv hosszú évekig porosodott (végül Lukácsy maga adta ki 1870-ben). REGULY ugyanabban az évben ment el Oroszországba, mikor Lukácsy könyvét benyújtotta, járt is a Volga-Jajk vidéken, közel a Kumához, de a Madzsar romjai, sírboltjai és ismeretlen feliratai nem érdekelték, sem őt, sem azokat, akik kiküldték.“ (Padányi: *Dentumagyaria* 86-87)

Konstantinos bizánci császár munkájában kétszer is említi, hogy a mi nevünk korábban „ASZFALI SZABIR“ volt és hogy az általa türk néven ismert őseinket Lebédiában KANGÁR TÁMADÁS érte. Ennek következtében oszlottak meg a türk törzsek: egy részük Etelközbe települt, a másik rész kelet felé tért ki és visszament Perzsiába. Később ETELKÖZBŐL is a kangárok nyomására távoztak és mentek Nagy-Moráviába, a Kárpát-medencébe.

„A mai magyar haza földje nem volt ismeretlen a doni magyarság előtt. Egyrészt saját előőrseinek tapasztalatai alapján közvetlen ismereteket szerzett annak fekvéséről és az odavezető utakról, másrészt Atila révén - jogos örökségének tekintette azt. Ezt a felfogást tükrözik középkori krónikáink, amikor a pannóniai honfoglalásról, mint a magyarok második bejöveteléről szólnak. Ebből is világosan láthatjuk, hogy amikor a század végén sor került a kazár hatalom megsemmisülésére és ezzel egyidejűen a doni magyarság megmozdulására, nem fejvesztett, céltalan rohanásokról, hanem csakis eleve jól elgondolt, új honfoglalásról beszélhetünk.

A kazár birodalom végleges felbomlása a 9. század vége felé rohamosan közelgett. A letűnő hatalomnak a kegyelemdőfést a besenyő nép ismertetett váratlan és sorozatos támadása adta meg.

A *Manicsi* védő mocsárövéstől délre lakó KUMMAGYAR TÖRZSEK is jónak látták, ha elmenekülnek a nagy erővel támadó besenyők elől, de számukra a menekülés útja dél felé kínálkozott. A nép legnagyobb része megelégedett azzal, hogy felhúzódt a Kaukázus bércei közé, arra a vidékre, amelyet a nyári legeltetések időszakából különben is jól ismert.

Mindenesetre az biztos, hogy a nagy szétszakadás után is a nyugatra szakadt magyarság a Kaukázus vidékén maradt kummagyarokkal követek útján sokáig szoros érintkezésben volt, de ez a kapcsolat később - a pannóniai magyarok keresztény hitre térésével - megszűnt. Még később pedig (noha pl. a vezetőszerepet játszó Magyar törzs egyik fele is a kaukázusban marad) egészen elfeledkeztek nálunk a kumaiakról és csak annyit tudott a 12-13. századbéli hagyomány, hogy egyáltalán élnek valahol Keleten is magyarok.

Az idők csendesültével a kumai törzsek is visszatértek a hegyekből a folymenti szálláshelyeikre és évszázadokon át nyugodtan élhették mindennapi megszokott életüket. Minthogy ebben az időben az arab birodalom hatá-

¹⁾ Az idézet Lukácsy Kristóf fordítása „A magyarok őselei“ stb. c. könyvéből (Kolozsvár, 1870. Az emigrációban újranyomva kiadta a Történelmi Kutató Intézet 1957-ben), amely történettudományi szakirodalmunk „finnugor“ tendenciája következtében agyonhallgatva, feledésbe merült

Etelköz
A magyarok negyedik hazája
888 és 896 között

ra már a DERBENTTŐL a Kaukázus gerincén húzódott az abkáz határig, közeli szomszédságba jutottak az arab kereskedővilággal. A jövő-menő kereskedő karavánok megismerték a hegységen túl élő magyar népet, s életviszonyaikról beszámoltak az odahaza tőlük érdeklődő arab és perzsa tudósoknak. Így szerzett tudomást a kumai magyarokról *GARDIZI perzsa író* (1050 körül) és *AL BAKRI* (meghalt: 1094-ben), spanyolországi arab nagyvezír.

Sok közös vonást eláruló leírásuk szerint a 11. századi kaukázusi magyarság a Don, a Volga, a Kubán folyó, illetve a Kaspi-tó és a Kaukázus hegység határolta területen élt. Terjedelmes országuk határos a Fekete-tengerrel és a bizánci gyarmatokkal is. Területüket gyepűkkel, illetve gyepűelve rendszerrel védték a szomszédoktól. (Ezen a részen nem voltak utak, sem karbantartott források és kutak, felburjánzottak a legelők és aljnövényzetükkel áthatolhatatlan sűrűséggá lettek az erdők. A gyepűelvét csak azok a lovasok ismerték tüzetesebben, akik ott szoktak portyázni, hogy a szomszédokat szemmel tartsák.

Országuk tele volt erdőkkel és ligetekkel, füves legelőkkel és lapos vidékekkel. Legelőik téresek és fűben gazdagok. Szomszédaik egyrészt - délről - az *ALÁNOK*, másrészt a Kaukázus túloldalán az *ABKÁZOK*. Ezeket az utóbbiakat az arabok jól ismerték, mert élénk kereskedelmi összeköttetésben voltak velük.

A magyarokról *GARDIZI* úgy tudja, hogy hadseregük 20 000 lovasból, azaz két töményből áll. Ebből következik, hogy maga a nép kb. negyedmillió lelket számlált, tehát ugyanannyit, mint amennyien honfoglalóink lehettek Árpád idejében. Fő királyukat *KÜNDÜNEK* nevezték, de a parancsokat közvetlenül a *GYULÁK* osztogatták és a nép azt cselekedte, amit a *GYULA* parancsolt.

A törzsek ebben az időben még jobbára függetlenek voltak egymástól, csupán veszedelmek idején tartottak szorosan össze. De az a körülmény, hogy az arab írók már magyar néven ismerik őket és, hogy fő királyukat említik, azt bizonyítja, hogy időközben a kumai törzsek között is a *MAGYARNAK* sikerült a vezetőszerepet megszereznie, vagy inkább: sikerült megtartania, mert hiszen már *OGURDA* és *MOGYERI* fejedelem idejében is a magyar törzs kezében volt a rokon törzsek irányítása.

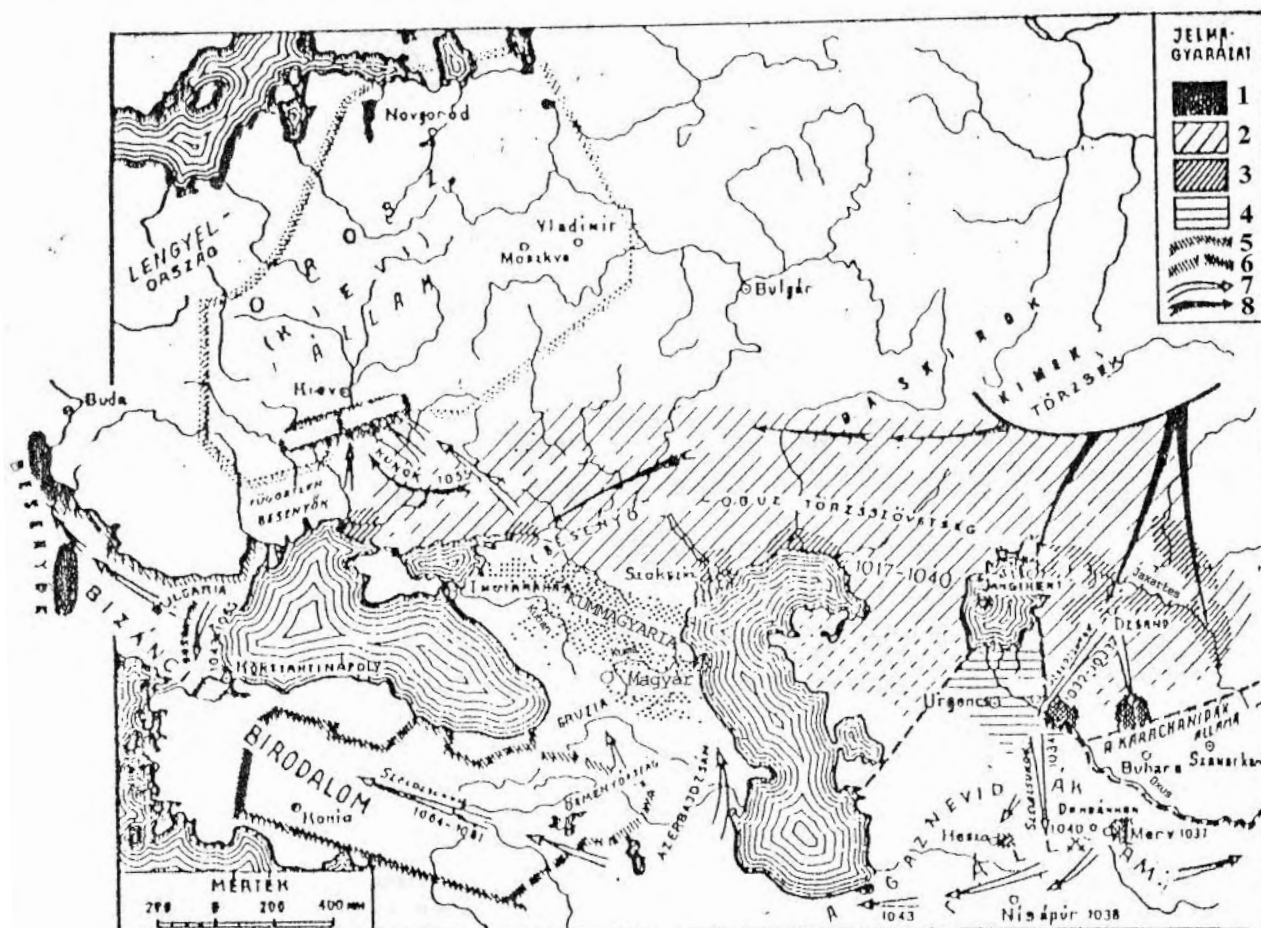
A magyarok - a mai sátoros pásztor kirgizekhez hasonlóan - a puszták szabad fiai voltak. Lakóházakat nem építettek, hanem nyáron sátrakban, télen kunyhókban és földvermekben laktak. Nyáron a nép zöme az állatok legeltetésével foglalkozott. legelőről-legelőre vándoroltak s követték az eső hullását és a fű sarjadzását, télen pedig - leszámítva azokat, akik a téli legelőkön pásztorkodtak - a folyók közelében húzódtak és halászgatással biztosították élelmüket. Még földműveléssel, vagy inkább földműveltetéssel is foglalkoztak. A szlávok lakta területek, azaz *DÉL-OROSZORSZÁG* felé irányuló portyázásaik alkalmával sok orosz foglyot ejtettek; ezeket rabszolgaként kezelték. részint eladták őket - hazatérőben - *KERCSBEN*, ahol drága szöveteket, takarókat és brokátokat kaptak értük, részben felhasználták őket odahaza a földek megművelésére. Valószínű, hogy rabnőik javával össze is házasodtak. *Földművelésük a legmagasabb fokon állott, amit bizonyít, hogy öntözőberendezéseik is voltak.* Ezeknek a legnagyobb része idők folyamán elpusztult, de egy 32 km hosszú öntözőcsatornájukat, amely még ma is vezeti a vizet, *KLAPROTH* megtalálta a *KUMA balpartján*, Kavkaszk városától keletre.

Vallásukról *GARDIZI* azt mondja egyhelyütt, hogy *JÉZUSHITŰEK*, *AL BAKRI* ugyanott, hogy *BÁLVÁNYIMÁDÓK*, alább pedig *GARDIZI* azt közli, hogy *TŰZIMÁDÓK*. (Ugyanezt mondja *Ibn Pusztan* a 9. századból származó tudósítása a levediai magyarokról is.) Mind a három állítás igaz.

A kereszténység és az ősi pogányság mellett még egy harmadik vallás is teret hódított a kumai magyarság között, s ez a tűztisztelő *FEHÉR-HUNOK AVESZTAI MÁGUS VALLÁSA VOLT*. Már az ősi hunokról sem állíthatjuk azt, hogy a *SÁMÁNIZMUSNAK* hódoltak. Tudjuk azt, hogy a *HIUNG-NU* fejedelemnek különleges vallási tisztsége is volt: majdnem főpapi szerepet töltött be.

A Krisztus utáni 6. században a tűztisztelő fehér-hunok India 40 államán uralkodtak. Ebben az időben építették *MIHIRAGULA* hun király megajánlásából az indiai híres, *GVALIORI*, naptisztelekre szolgáló templomot. Nem tartjuk valószínűtlennek Hódi professzornak azt a véleményét, hogy ez a hatalmas, tűztisztelő hun nép hatással volt a közeli hunrokon népekre, így az onogur-magyarokra is.

Az arab írók szerint a magyarok megnyerő külsejűek. Délcegek, erősek, türkökre emlékeztető külsővel. Ruházatuk díszes, sőt az előkelőké pompázatos. Megjelenésük tiszteletet parancsoló, s az ellenségben félelmet gerjeszt. A nép tekintélyes és gazdag. Ezt úgy kell értenünk, hogy nagyon sok állatjuk, elsősorban lovuk, birkájuk, marhájuk, stb. volt, mivel sátoros pásztor népeknél a gazdagságot nem a pénz, hanem az állatállomány jelenti.“

Khorezm, az oguzok és Oroszország a 11. században.

1. A nomád oguzok és besenyők települési helyei
2. az oguz jabguk állama a 9. század első felében
3. az oguz-besenyőtelepülések központjai
4. Khorezm
5. a Bizánci Birodalmi határa
6. a Bizánci Birodalom határa az oguz vándorlás előtt
7. az oguzok és a besenyők kóborlásai és hódító hadjáratai
8. a kimak törzsek széttelepülései és hadjáratai

Kummagyaria
és a környező népek a 11. században

(Sz. P. Tolsztov után)

„A mongolok uralma alatt

A kaukázusi magyarság életét három évszázadon át tudtunkkal semmi különösebb zavaró körülmény sem háborította. Annál jobban meglepte őket, amikor a 13. század elején egy távoli rokon, de eddig ismeretlen nép hatalmas hadereje jelent meg támadóként, DERBENT falai előtt, hogy a szűk szoroson át a Terek-Kubán síkságára rontson. *SZUBUTÁJ BEHADIR* és *CSEPE NUJÁN* félelmetes mongol hadai voltak.

A kínai kútfők szerint a *mongolok* a 12. század elején a sárga birodalom északnyugati határai mentén élő kisebb jelentőségű, bár sok törzset számláló sátoros pásztor nép voltak. *Dzsingisz* kán egyik ősének, *BUDANTSZÁR*-nak sikerült elfoglalnia az Onon és a Kerulon közötti földeket, s 1135 körül már a Kínai Birodalom határos vidékein pusztított rablásra és zsákmányra éhes hordáival. *JISSZUDZSEJ* mongol vezér a szomszédos tatár törzseket kényszerítette meghódításra. *TEMUDZSIN* nevű főnöküket elfogta és nagy győzelme emlékére akkoriban (kb. 1154-ben) született fiának, mongol szokás szerint: a *Temudzsin* nevet adta.

A fiatal *TEMUDZSIN* élete a sikerek jegyében indult. Jóformán még a szakáll sem pelyhedzett állán, amikor kezébe kapta a hatalmat, amelyet akkoriban még egyáltalán nem lehetett volna számottevőnek mondani. Ám a fiatal törzsfőnök sorra hatalmi körébe vonta a szomszédos törzseket, majd a HOANG-HO partján élő *KERAITOKAT*, utána *Dzungária* *NAJMANJAIT*, a 13. század legelején pedig a *NAN-SAN* HEGYSÉG északi lábánál fekvő *HSZIA* BIRODALMAT támadta meg. Sikereinek híre nőttön-nőtt. A rokon törzsekben felébredt a nemzeti öntudat és önként, sorra *Temudzsin* lófarkas zászlai mellé szegődtek. A dolgok természetes menetének következményeként a győztes *Temudzsin*t minden mongolok fejévé kiáltották ki és a *Dzsingisz* kán megtisztelő címmel ruházták fel.

Ha figyelembe vesszük *JULIANUS*, magyar domonkosrendi szerzetesnek 1236-ban szerzett értesüléseit és a történelemből a kínai, mongol, orosz és latin kútfők nyomán ismert tényeket, *SZUBUTÁJ* hadjáratáról röviden a következőket mondhatjuk. A lángeszű mongol hadvezér, a császári parancsnak megfelelően, nagyszabású, a mai napig is páratlanul álló haditervet eszelt ki és valósított meg. Óriási hadseregét négy részre osztotta. A támadást a déli hadsereg kezdte meg. Megkerülték a Kaspi-tavat, az 1222 évi útvonalon ismét betörték Kaukáziába és ott leigázták a közbeeső tíz esztendő alatt függetlenségüket ismét visszaszerzett *ALÁNOKAT*, a *KUMAI MAGYAROKAT*, a *VOLGA MENTI JÁSZOKAT* és a *TENGERPARTI CSERKESZKET*. A kisebb hegyvidéki népekkel valószínűen nem törődtek. Ezalatt a második hadsereg kelet felől támadott és a *KANGLI* törzsekre rontott. Ezek a baszkír-magyaroktól délkeletre eső pusztaságokon tanyázó lovas pásztor nép voltak. Lerohanásuk után került sor az *OGUZOK-ra*, vagy *FEHÉR KUNOK-ra*. Ők a Volga és az Emba folyók közötti pusztaságokat tartották eddig hatalmukban. Folytatólag a *kunok* keleti törzseinek kellett volna szembeszállaniuk a mongol hadakkal, de a *kunok* meghátráltak és fejvesztetten menekültek az orosz fejedelmek fennhatósága alá tartozó területekre. A mongol seregek tehát akadálytalanul végigseperhettek ezen a déli vidéken, majd *NOVOCSEKASZK* közelében ideiglenes táborba szálltak. Eközben megindult (1237-ben) a harmadik és negyedik hadsereg támadása is, mégpedig mindkettő *BASKÍRIÁN* keresztül. Az előbbi hadsereg *Nizsnijnovgorod* és *Vladimir* irányában egyenesen Oroszország szívének támadt, a másik pedig a volgai bolgárok letörése után a cseremiszek földje felé kanyarodott és *CSEKDINT* hódította meg. A kisebb fejedelemségekben, mint pl. Mordvában, Rjezsanban, pártvillongások törtek ki, s ezek könnyű szerrel estek áldozatul a mongoloknak. Ugyanakkor az addig *Novocsekaszkban* pihenő, egyesült déli had is megindult Kijev irányában.

Dzsingisz okos politikát követett. A legyőzött népeket és uralkodókat nem mint ellenségeit, hanem mint szövetségeseit kezelte. Nem egy korábbi ellenséges uralkodónak leányát feleségül vette, hadaikat pedig saját hadseregébe osztotta be. Miután ilyen módon megsokszorozta erejét, Kínára támadt, s meg sem állott, míg seregei *JENKING* fővárost (a mai Peking táján) el nem érték.

A szabad puszták széles látóhatárához szokott mongol fejedelem azonban nem maradt a kínai városok zsúfoltságában, hanem visszahúzódott az *ORKHON* vidékén emelt fővárosába, *KARAKORUMBA*, a kínai hadjárat további vezetését pedig *Mukuli* nevű hadvezérére bízta. 1218-ban már ismét újabb hadjáratot kezdett: most Nyugat ellen. Csapatai megkerülték a *TIEN-SAN* hegységet, s *BOKHARA*, *TASKENT*, *SZAMARKAND* kénytelenek voltak sorra megnyitni kapuikat a győztes mongolok előtt. Ugyanígy döntő győzelmet arattak a kazárokon is, majd az Aral-tó vidékét hódították meg. Feldúlták *BALKHOT*, végigseperték *PERZSIÁT*, majd *MÉDIÁT*, hogy utána Indiába rontsanak. Nyomukban vér és pusztulás járt. A mohamedán műremekek a Káspi-tótól az Indusig romokban heverték.

Dzsingisz kán élete utolsó éveiben Ázsia urának tekinthette magát. Birodalma a Sárga-tengertől Szíriáig és európai Oroszorszáig, délen a Káspi-tóig és Perzsiáig, keleten a *Kóan-lün* hegységig terjedt.

A perzsiai hadjárat az 1220-as évek elején folyt le. Befejezését *Dzsingisz* kán már be sem várta, hanem azt *Szubutájra* és *Sejbánra*, kipróbált hadvezéreire bízta. Ezek behatoltak Perzsia nyugati felébe is, bevették Tebriszt, megközelítették Tifliszt, majd benyomultak a Kaukázus vidékére. Noha az orosz és a kisebb-nagyobb kaukázusi népek elég későn szereztek tudomást *Dzsingisz* kán hadainak érkezéséről, a perzsiai események híréből okulva többé-kevésbé mégis felkészültek az ellenállásra.

Először 1222 tavaszán találkoztak a mongol sereggel. Ez év áprilisában jelentek meg a mongol fősereg előcsapatai *Sírvanban*, s annak uralkodójától *CSEPE NUJÁN* és *SZUBUTAJ BEHADIR* vezetőket kértek, hogy azok

őket *Derbentig* elkísérik. Meg is kapták azt a legkitűnőbb tíz embert, akit csak a sírvani udvarnál elő lehetett keríteni. *Szubutáj* az egyiket tüstént lenyakasztatta: hadd lássa a többi kilenc, hogyan hull az ő fejük is porba, ha a mongolokat törbe mernék csalni, vagy tévútra mernék vezetni. És a megmaradtak mégis törbe csalták Szubutáj seregét. Ugyanis olyan szűk völgykatlanba vezették be a mongolokat, hogy ott az előre felkészült kaukázusi népek, mint az alánok (jászok), kunok (palócok), cserkeszek, abkázok, komükük, stb. és köztük a kumai magyarok is, bekeríthették a sereget és az csak a legnagyobb nehézségek árán tudott kimenekülni a csapdából. Erre a mongolok, hogy veszteségüket pótolják, ügyes fortélyral rávettek a kunok két hadvezérét, *JURYT* és *DÁNIELT*, *KŐTÖNY FEJEDELEM FIAIT*, hogy mint testvérnép, pártoljanak át hozzájuk. Mindketten életükkel áldoztak hírszenységükért.

A mongolok maguk előtt úzták, hajtották a most már velük együtt harcoló kun sereget mindaddig, míg a különböző kaukázusi népek területein keresztül a kun nép sáncserődjéig el nem értek. A sáncokat is a kunokkal támadtatták meg, s el is foglalták azokat. Ezután *SUDAK* ellen vonultak. A kútfők szerint a *KAUKÁZUS* és a *KUN-(FEKETE-) TENGERT* között a mongolok hét népet igáztak le, de valójában ennél sokkal többet. Mindenesetre igájukba hajtották a Fekete-tenger partján lakó abkázokat és cserkeszeket, a Volga menti jászokat és a Terek vidékén élő alánokat, a kumamenti magyarokat s még számos más törzset és népet.

A mongol hadvezérek hosszú távú hadjárataikra nem vittek magukkal hazulról sem emberben, sem állatban, sem felszerelésben tartalékokat, hanem mindent a helyszínen igyekeztek beszerezni. A férfi haderő pótlására a meghódított népek férfiai sorozták be a mongol seregekbe. Még ha nem is ismernénk egy erre vonatkozó egykorú mongol forrást, akkor is biztosak volnánk abban, hogy a mongol hadseregben egyéb kaukázusi népekkel együtt, már 1241 előtt, a magyarok is szerepeltek. A mongolok ezt a kényszerre alapított viszonyt „szövetségnek” nevezték, valójában azonban a rabszolgasorsnál is rosszabb állapot volt. A meghódított népek színét-javát kergették előre a harcban, velük hozták a legtöbb véráldozatot, amivel a mongolok nemcsak azt érték el, hogy a maguk emberanyagát megkímélték, hanem egyúttal ellenségeik számát is sikerült ilymódon csökkenteniük. Az aszszony-nép, meg az öregek megmaradhettek lakóhelyükön, hogy a földeket megműveljék. Aratás és betakarítás után azonban, amikor rendszerint a mongol seregek is tovább nyomultak roskadásig rakott málhás kocsijaikkal, s nem volt már rájuk szükség: lenyilazták őket, vagy egyik falut a másikkal irtatták.

A *KALKAMENTI ÚTKÖZET* (1223) után a mongolok lassanként visszahúzódtak, de az első találkozás nyomasztó emlékeitől többé nem tudtak a kis népek megszabadulni. *DZSINGISZ KÁN* véres keze elérte a Tanaisz (Don) folyót, az egykorú írók szerint *Európa s Ázsia határát*. Sötét felhők tornyosultak egész Nyugat felett.

1243-BAN *DZSINGISZ KÁN* halála után, a mongol birodalomban a kán fiai lettek az urak, de fő uralkodónak, nagy kánnak a csendes és megfontolt *OGOTÁJT* ismerték el. *OGOTÁJ* nevéhez fűződik a kínai birodalom végleges leveretésének és a karakorumi fényes, nagykáni udvar felépítésének emléke. Amikor a kínai hadjáratban viszonylagos csend állott be, *OGOTÁJ* elhatározta, hogy most már teljes erejével Nyugat ellen fordul. Egy kínai történeti munka, az *Ogotáj* uralkodásának történetével foglalkozó „*JÜAN-CSAO-PI-SI*” egyik részletében megtalálom azt a hadi parancsot, amellyel a nagykán ezt a világraszóló hadjáratot elindította. Megfejtve, mai átírásban így szól:

„A császár ezután megparancsolta *SZUBUTÁJ* vezérnek, hogy hódítsa meg tizenegy nemzetséget, és pedig a kanglikat, a kunokat, az oguzokat, az oroszokat, a magyarokat, az alánokat, a jászokat, a cserkeszeket, a csere-miszeket, a bolgárokat, s az alemannokat; keljen át az Urál és a Volga folyókon, s vonuljon egyenesen *VLADIMIR* és *CSERDIN* városok ellen”.

Amikor ez a parancs keletkezett, a mongol seregek északról délnek haladva ezen a vonalon álltak: övék volt a Totol vidéke, s több évi harc után „szövetségre” kényszerítették az urálvidéki *baskir-magyarokat*. Megszállva tartották a külső kirgiz pusztákat és a hozzájuk csatlakozó pusztáöv peremét koszorúzó hegyvidéket; ők voltak az urak Szogdianában, Perzsiában, előcsapataik pedig Tabarisztánban tanyáztak.

Az 1237-1242. évi európai mongol hadjárat további története eléggé közismert: végigigáztak Oroszországon, Lengyelországon, majd hadseregük északi szárnya betört Németországba is, de onnét visszakanyarodott hazánkba, hogy egyesüljön az időközben ugyancsak hozzánk betört déli szánnal és derék-haddal. Kereken egy esztendeig dúltak, pusztítottak a Kárpátok ölében északkeletről délnyugati irányban egész az Adria partjáig, s ha *OGOTÁJ* halálának híre meg nem állítja őket, ki tudja, mivé fejlődtek volna a dolgok. Mert a császári hadiparancs végeredményben azt tette a fővezér kötelességévé, hogy hódítsa meg a mongol császári birodalom számára *Alemanniát*, vagyis a *Német-Római Császárságot*.

Európa, illetve a Német-Római Birodalom ezúttal két szerencsés tényező összejátszásával megmenekült tőlük. Egyik a magyarok hősi ellenállása, a másik pedig *OGOTÁJ* nagykan váratlan halála volt. Erre a hírre *Batu kán* taktikát fuvatott, s megkezdődött a mongol hadak visszaözlése. *BATUNAK* úgy látszik megvolt a reménye, hogy sikerül idejében hazaérkeznie, s mint esélyes jelölt részt vehet a nagykan utódját megválasztó kurultájon. Azonban ez a reménye meghiúsult egyrészt azért, mert maga az a távolság, mely Karakorumtól elválasztotta sokkal nagyobb volt, semhogy idejében megérkezhetett volna oda, másrészt a mongol hadaknak az előzőleg elpusztított vidékeken és országokon kellett áthaladniuk és emiatt a hadsereg élelmezésével a vezéreknél örökös bajuk és gondjuk volt. De mindezeket tetézte az a körülmény, hogy mindazok a közeli nemzetek, akiket 1237 táján a hadjárat kezdetén leigáztak, míg a fősereg, akiket a Kárpátok ölében járt, lerázták a mongol igát magukról,

sőt a jelek szerint a visszavonuló mongol seregek ellen támadtak. Ezeket most újra hódoltatniuk kellett.

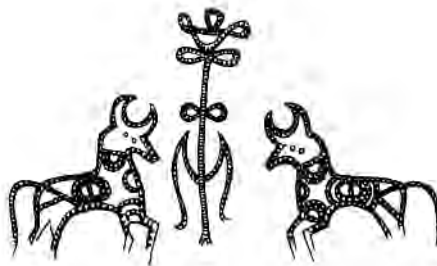
BATU ebben a büntetőhadjáratban nem vett részt. Ő a legrövidebb úton *Karakorum* felé igyekezett, de még a Volgáig sem jutott el, amikor hírére vette, hogy a nagykán megválasztása megtörtént, s az ránézve balul végződött. A hír bizonyára érzékenyen érintette a törekvő herceget. El is ment a kedve attól, hogy hazatérjen. Tábort ütött a Volga partján, majd SZTALINGRÁD (CAICIN) tájékán várost építtetett, s ez lett SZERÁJ néven az ő nyugati mongol helytartóságának fővárosa. Ez a helytartóság egész birodalommal ért fel. BATU külön nevet is adott neki: népét és hadseregét ARANY HORDÁNAK nevezte el, birodalmát pedig a történelem szintén az ARANY-HORDA BIRODALMA, vagy másképpen (mivel a helytartóság legnagyobbbrészt a kunok és fehér kunok lakta területeket foglalta magába), KIPCSÁKI MONGOL BIRODALOM néven tartja számon. Ennek a hosszú évszázadokig fennállott nyugati mongol részbirodalomnak lett egyik hűbéres tartománya a KUMAL MAGYAROK országa is.

BATU és utódai erélyes kézzel fogtak a Birodalom politikai megszervezéséhez. A birodalmat kerületekre osztották és mindegyik kerület élére helytartót neveztek ki. A helytartók részesedtek az adójövedelmekből, ezért ha a kánok helytartóvá nevezték ki valamelyik kedvelt hívüket, vagy rokonukat, az ajándék számba ment. A falvakban és városokban mongol bírót és törvénybírót (KELANTER) állítottak a nép élére. Megszervezték a kereskedelmet és megnyitották az utakat a külföldi kerekedő karavánok számára is. Hogy kellő mennyiségű fizetési eszközről gondoskodjanak, a nagyobb helytartósági székhelyeken állami pénzverdét állítottak fel.

A meghódolt népeket lehetőség szerint meghagyták addigi életkörülményeik között, csak évi adót róttak rájuk, s azok behajtására szigorúan ügyeltek. Ha szükségük volt katonára, a hűbéres országok fiaiból egészítették ki hadseregüket. Azzal azonban már nem törődtek, hogy a hűbéres államok népe milyen politikai szervezetben él. szabadon választhattak fejedelmeket, akik vagy megnyerték a mongolok tetszését, vagy ha nem, el- tették őket láb alól

A mongol hódítók a népek vallásával szemben is nagy türelmet tanúsítottak. A mongolok között ugyan az iszlám kezdett mindinkább teret hódítani, de ennek ellenére sem kényszerítették a meghódoltakat a mohamedán hit felvételére, sőt még a kereszténységet is megtűrték a birodalomban. Egyes kútfők szerint némelyik helytartó egyenesen kedvezett a keresztényeknek, mert becsületesebbeknek, hűségesebbeknek ismerték meg azokat a mohamedánoknál. Ők maguk azonban nem szívesen változtatták vallásukat, mert férfiatlan dolognak tartották, hogy el- pártoljanak olyan vallástól, amelyet egyszer elfogadtak.

A mongol birodalom óriási kiterjedése miatt az egyes részbirodalmak közötti kapcsolat meglehetősen laza volt. A KIPCSÁKI KÁN madjnem független úr volt a maga portáján. Ismerünk olyan kipcsáki uralkodókat, ilyen volt pld. ÜZBÉG KÁN is, akinek hatalma a nagykánéval vetekedett. De hatalmukkal ritkán éltek vissza. A kipcsáki birodalmat idők folytán tökéletesen megszervezték, erőszakoskodásra nem volt okuk, sőt azon voltak, hogy viszonylagosan minél nagyobb rendet és jólétet teremtsenek, mert ezzel az évi adójövedelmüket is emelhették.“

KONSTANTINOS CSÁSZÁR feljegyezte, hogy a magyaroknak ÁRPÁD előtt sem saját vérükből való, sem idegen fejedelmük nem volt. El kell hinnünk, hogy ÁRPÁD megválasztásáig a magyar törzseknek egyetlen közös vezérlő fejedelmük nem volt. A mi honfoglalóinknak a besenyő támadással előállott helyzet: az új honszerzés kényszerűsége parancsolta, hogy hagyjanak fel addigi törzsi különállóságukkal és az erők közös kihasználására egyesüljenek.

Ezzel szemben a MAGYARSÁG DÉLI FELÉT nem sürgette ilyen ok független törzsi rendszerük feladására.

Azt azonban már teljes bizonyossággal tudjuk, hogy 1329-ben a kumai magyar fejedelemség már megvolt, mert ebből az időből a fejedelem nevét egy pápai bulla megőrizte. Ez a nevezetes okmány XXII. JÁNOS pápának Avignonban, 1328. október 3-án keltezett bullája.

Azt a kumai magyar fejedelmet, aki ebben az időben uralkodott JERETÁNY-nak hívták. Neve a mai Gyertyán szónak felel meg és fényességet, tündöklőt, dicsőségest jelent. JERETÁNY fejedelem magyar népe még sátorospásztor, de a KUMA partján, a BUJVOLA torkolatának szögében szép fővárosuk északi Kaukázia kereskedelmi és művelődési központja volt. JERETÁNY szerette volna, ha - miként ASZTRAHÁNYBAN, a cserkeszföldi SYBÁBAN, a tatárországi ARMALECHBEN, vagy Arménia, Georgia és Krím nem egy városában már abban az időben megvolt - az ő fővárosában, MAGYARBAN IS, AVIGNON katolikus püspökséget szervezne. Ebben az ügyben szorgalmasan levelezett a pápával.

Természetes, hogy amikor JERETÁNY fejedelem püspökség felállítását kérte a pápától, akkoriban már javában dolgoztak a katolikus hittérítők a kumai magyarok földjén. Abból a számos egykorú okmányból, amelyet erre vonatkozóan a különféle levéltárakból ismerünk, részletesen előttünk áll a hittérítés menetének képe. A FERENCSEKÉ az oroszánrészt és övék a kezdeményezés dicsősége is. Velük párhuzamosan dolgoztak és sok szép eredményt értek el a DOMINIKÁNUS hittérítők is.

Az apostoli munka még a 13. század legelején indult meg. Szervezője a ferences rendi ASSISI ÉLÍÁS testvér, a rend első szentföldi és keleti Minister provinciálisja. Elgondolása szerint a szerzetesek kétféle csoportban dolgoztak. Voltak, akik állandó jellegű zárdáépületeket, templomokat építettek és azon a környéken hirdették az ígét. Mások, a zárandoktestvérek, követték a mongol táborokat, vagy a különféle sátorospásztor népek mozgó, legeltető csoportjait, s közöttük élve részesítették a bennszülötteket a keresztény hit tanításában. Tapasztalat szerint az utóbbiak értek el nagyobb sikereket, de az állandó kolostorok szerzetesei sem panaszkodhattak gyenge eredmény miatt. IX. GERGELY pápától kezdve több pápa bullája is foglalkozott a keleti hittérítés ügyével.

IV. INCE pápának egyik 1245-ben kelt bullájából tudjuk, hogy a hittérítők ebben az időben már a Perzsa-öböl mentén, a Gangesz vidékén, Szíriában, a kaukázusi Ibériában, Georgiában, a terekmenti alánok között, a kazárok földjén, a gótoknál, a cserkeszeknél, a dél-oroszországi ruténeknél, Örményországban, Indiában, Moszulban, a havasalföldi oláhoknál, a horvát és dalmát eretnekek között és Szerbiában egyaránt dolgoztak.

1253-ban ugyancsak IV. INCÉNEK egyik bullája ismét felsorolja azokat az országokat, ahol erősütemű hittérítés folyik, köztük a tatárok által megszállt területeket is. Ebben a bullában van először szó a KUMAI MAGYAROK FÖLDJÉRŐL is. A későbbi időkben IV. SÁNDOR (1258) és IV. MIKLÓS pápák bullái (1288, 1291) emlékeznek meg a kaukázusi magyarság országáról. Ebben az időben valószínűen csakis a zárandoktestvérek látogattak el a KUMA mentére és tartózkodtak huzamosabban a magyarok között. De már a 14. század elején - a legrégibb ferences zárdajegyzék szerint - KUMMAGYARIÁBAN (így nevezik az egykori kútfők a kumai magyarok országát), két helyütt is volt kolostoruk a ferenceseknek: MAGYARBAN, a fővárosban kettő, egy pedig az ALBORS (ELBRUSZ) hegycsúcs tövében, a NAGY SZILINDZSIK forrásvidékén. Ezt az utóbbit ÜGYEKNEK nevezték, ami mai magyarsággal Szentest jelent. Romjait KLAPROTH találta meg és feljegyezte, hogy a környékbeli cserkeszek ezeket a romokat mai napig is MADZSAR UNNEH néven ismerik. Nem messze ezektől a romoktól északkeletre, a SZONA torkolatánál, a KUBÁN közelében, másik kolostor-romot is talált. Bizonyára ez is a kummagyariai ferenceseké lehetett. A bennszülöttek ma is „KLISZI”-nek nevezik ezeket a romokat. Ez az elnevezés a görög eklézia szóból származik.

A ferencesek tehát nemcsak síklakó magyar törzsek között helyezkedtek el, hanem fészket raktak a hegyek között is, hogy a szintén tekintélyes számú hegylakó magyarság között sikerrel dolgozhassanak. XXII. János bullái közül ismerünk három olyat, amelyeket a pápa az ALBORS hegység keresztényeihez intézett. az ALBORS (ELBRUSZ) hegy csúcsa környékén szintén magyar törzsek éltek nagyobb számban. A PODKUMOK közelében pld. számos havasi legelő volt, ahol nyáron nagyszámú pásztornép tartózkodott, de egyes családok télire is ottmaradtak. Az ügyeki kolostor nem messzire épült ezektől a szívesen felkeresett legeltető területektől.

A Magyarbeli kolostorok teljesen elpusztultak, az ügyeki és a Kliszinei nevezett romokról pedig KLAPROTH nem hagyott részletesen leírást hátra. A hegyvidék nehezebben megközelíthető részein azonban több kolostorrom is fennmaradt a ferencesek idejéből, sőt még olyanok is, amelyeket TAMARA georgiai császárné építtetett és csak később kerültek a ferencesek gondozásába. Ezeknek a romoknak az alapján megállapíthatjuk, hogy a kaukázusi keresztény templomok teljesen a nyugatiak mintájára készültek, ami természetes is, mivel azok építői maguk a hittérítő szerzetesek voltak, ők pedig építészeti kiképzésüket hazájukban nyerték. Nem egy templomot szép domborművek díszítettek. Voltak tornyai és harangjai is. A mohamedánok ugyan szívesen ragadtatták magukat erőszakos lépésekre is a keresztény templomok harangjai miatt, de a KIPCSAKI KÁNOK, közöttük a külö-

159.

Dilectis filijs Javetani et dimisso septuaginta annis ac illam, ante. Ingentem nec mirum materiam gaudios suscepim. Quod sumus ille calidus, egrediens qui omnes quos diligit ad agnitionem sui inspirandi. semp diffusio eucat atque trahit. quia per ionarabilium gentium unigeniti sui toto orbe diffusum, augere commune familiam christianam uos uere fidei lumen, et sacra baptismatis fonta renatos, ac multos doctrina euangelice et apostolice ueritatis in orientabilibus partibus in corpore meo, qui noster, quoniam receperis baptismatis collocauit. In imensum in super nobis, cessat ad gaudium intellecto, quod tu per Javetani, de saepe catholicos primorum regum, ingens descendit, quod tu et alij christiani in deo partibus conuocantes, quod fidei et deuotionis seruiore succens, doctorem catholicam defendere habere qui uos in fide catholica, ubi saluati, instruat et sanctis exemplis informet, quod quod a nobis humiliter, uos suppliciter, postulantes, ut aliquis catholicam doctrinam sacras scripturas scientia praebeat, uos sanctitate doctorum, ubi ualens, et exemplo imitabilem de partibus quod instructione nostra in eadem fide catholica, uita dignum. Cupientes igitur ut epi familia ubi locis merita suscipiat sed ingente in ipso partibus dilator. Donabilem fructum in Javetani semper cantem episcopum nobis notum ad partem ipsam. cum in benedictione gentium primum, de summi. deuotionem uiram, monem, et hortam in deo Iesu christo quod facis instructionibus, quas idem Thomas, et alij epi catholica, necnon dilecti filij, priores predicatorum, et minorum ordinum in ipso partibus, comorantes in doctrina catholica fidei uobis fuerint mentales aures deuotius adhibentes, annuos uos ueritati eiusdem fidei et sancti patris auctoritatibus, coarctatis benedictionem nostram in super uobis ipso, et uocem humanam quod possim redemptorem, ut ipse uos benedictionis suo uere perfundat, ut in uere fidei unitate constant uos de bono glorificationis in melius, et alios ad familiam gregis dominici fructuosos eorum plene et opibus euocetis. Dat. Avinion. .ij. .kal. octobris. Anno Quartaedecimo.

nösen *MÉLTÁNYOSAN ÉS BARÁTSÁGOSAN VISELKEDŐ ÜZBÉG KÁN* is, biztosította a keresztény hittérítők szabadságát, harangjaik korlátlan használatát, sőt felmentette őket mindenféle vám, adófizetés és hadi szolgálattól kötelezettség alól.

Ilyen volt a kumai magyar kereszténység helyzete akkor, amikor *JERETÁNY* fejedelem katolikus püspökség felállításáért kérést intézett *XXII. JÁNOS* pápához. Kérése *Avignon*-ban a lehető legnagyobb megértésre és méltánylásra talált. Bár a francia származású *XXII. János* meglehetősen koros, 72 éves már, amikor a konklávét őt jelölte ki a pápai trónra, igénytelen külseje, szerénysége és törekenysége ellenére is hallatlan energiájú férfiú volt. Uralkodásra született természete törhetetlen munkakedvvel párosult. A legbonyolultabb ügyekben is gyorsan és okosan döntött és a keleti hittérítés ügyét mindennél jobban szíven viselte.

JERETÁNY kérését nem hagyta sokáig elintézetlenül. Abban az időben hat dominikánus szerzetest szentelt püspökké, hogy a távolkeletre helyezze ki őket. Ezt az alkalmat előnyösen kihasználva, egyiket legátusként *MAGYARBA* küldte, hogy a püspökség megszervezésének kérdését *JERETÁNY* fejedelemmel személyesen tárgyalja. Választása *MANCASOLE TAMÁSRA*, *Szamarkand új püspökére* esett.

Tamás püspök 1330 áprilisa elején hagyta el *Avignont* és száz forinttal a zsebében elindult hosszú útjára. Ebben az időben az volt az utazás legkényelmesebb és leggyorsabb módja, ha *Marseillesben*, vagy *Genuában* hajóra ültek és *Szicília*, meg *Konstantinápoly* érintésével *Tamanba*, a cserkeszek legforgalmasabb kikötővárosába utaztak. A hajók rakodni szoktak *Szoldajában* is, a *Krím* félsziget déli kikötőjében. Itt püspökségi székhely volt, s nem messzire volt *KAFFA*, a tatárországi vikária székhelye. Alkalma nyílt tehát *Tamás püspöknek* arra is, hogyha akarta, felkereshette a vikáriust is. Kb. 1330 júliusában érkezett meg *MAGYARBA* és érintkezésbe lépett *JERETÁNY* fejedelemmel. Tárgyalásait sikerrel végezte s nemsokára megjelent a kumai magyarok fővárosában az *ELSŐ KATOLIKUS PÜSPÖK*, *THADDEUS* ferences szerzetes személyében.

JÁNOS PÁPA TAMÁS PÜSPÖKKEL küldte el nevezetes bulláját *Jeretány* fejedelemhez. Ez a nevezetes adat megérdemli, hogy teljes terjedelmében ideiktassuk. Szövegét elsőnek *RAYNOLDUS* ismertette. Két részből áll. Első rész (A) tulajdonképpen nem is a bullához tartozik, hanem csupán rövid összefoglalása az előzményeknek, hogy az olvasó megérthesse, mire ad választ, miről intézkedik a pápa a tulajdonképpeni bullában: (B).

(A) „Beszámoltak (t.i. a pápának) az ázsiai magyarok, a malkaiták és az alánok szilárd vallásosságának nagy dicsőségéről. Ezek - bár istentelen, babonás tévelygések hálójába kerített népek veszik körül őket - mégis megőrizték hitük szeplőtelen tisztaságát. Tekintély dolgában kitűnik közöttük *JERETÁNY*, A MAGYAR KIRÁLYI VÉR IVADÉKA. Minthogy ő kitartóan katolikus előjárót kért az Apostoli széktől, a pápa elküldötte a *SEMISCANTI* püspököt hozzájuk, hogy erősítse bennük a hitet, mellékelte levelében pedig a vallásos férfiakat kegyes figyelemzésének megfogadására intette“ -- (B) „Kedvelt gyermekeinknek, *JERETÁNYNAK* és minden keresztény magyar-nak, malkaitának és alánnak üdvözlét.

Igen nagy és természetes örömet okozott nekünk az, hogy a legfelségesebb Égi Magvető, aki mindenkit, akit csak könyörületességének megismerésére kiválaszt, mindig kegyelmeihez hív és ösztönöz s Egyszülöttjének az egész világra kiterjedő, szóval ki nem fejezhető szeretetével minden egyes keresztény családot folytonosan elhalmoz, titeket, kiket meghintett az igaz hit, az evangéliumi tanítás és az apostoli igazság világosságával a keleti világrészekben azok között, akik még nem fogadták el a kereszténység kegyelmét, összegyűjtött (t.i. magához).

Ezen felül mérhetetlen nagy örömet szerez nekünk az a tudat, hogy Te, *JERETÁNY FIUNK*, *MAGYARORSZÁG KATOLIKUS FEJEDELMEINEK LESZÁRMAZOTTJA VAGY* és hogy te és más keresztények, akik az említett világrészekben tartózkodtok, telve vagytok a hit igazságával és szent tüzével s vágyódtok, hogy katolikus tanítótok legyen, ki üdvös szavakkal a katolikus hitben kioktasson benneteket.

Kelt *Avignonban*, a *XIV. év okt. 3-án*“.

Ebből a bullából *Jeretány* személyére vonatkozóan több, igen fontos körülmény bontakozik ki. Legelsősorban az, hogy a fejedelem vér szerinti rokona a pannóniai magyar királyoknak, tehát ő is *ÁRPÁD* családjának, illetve a *TURUL NEMZETSÉGNEK* egyik sarja. Másodsorban fontos az is, hogy a bulla szerint *JERETÁNY* a legtekintélyesebb fejedelem a környező összes országok fejedelmei között. Ha eltekintünk a hamis eredményekre csábító nemzetieskedéstől és elfogulatlanul ítélünk a dolgokról, be kell látnunk, hiába lett volna személyében a legkitűnőbb férfiú *Jeretány*, ha nem áll mögötte megfelelő létszámú katonai erő, nem lett volna tekintélye sem a szomszédos népek, sem a mongolok előtt. Igaz ugyan, hogy hűbéres fejedelem volt, a kisebb, kaukázusi fejedelmeknek is, tehát a mongol főhatalom képviselői is elsősorban ebből a szempontból részesítették tiszteladásban. *Jeretány* tudatosan azon volt, hogy a kereszténység elterjedését szorgalmazza és elősegítse az uralma alatt álló területeken, mert ha ő a népet teljes egészében át tudta volna téríteni a keresztény hitre, akkor a *törzsfők kezéből a szakrális vonatkozású hatalmat* egyszersmindenkorra kivetheti és azt a maga kezében egyesíthette volna. Ebben az elgondolásban *Jeretány* törekvése hasonlít *OGURDÁÉHOZ* és a mi *SZT. ISTVÁNUNKÉHOZ*. Amíg az elsőnek a próbálkozása kudarcot vallott, sőt életével fizetett azért Szt. Istvánnak tényleg sikerült a törzsfők hatalmát teljes egészében letörnie és megsemmisítenie. *JERETÁNY* fejedelmet tekinthetjük a kumai magyarság katolizáló Szt. Istvánjának és az egyfejedelmi rendszer személyében éri el hatalmának csúcspontját is.

Jeretány idejében (1325-ben) járt *MAGYAR* városában *IBN BATUTA* kiváló arab utazó és földrajzi író is. Leírásában olvassuk, hogy a magyar fejedelemnek több felesége volt. Ez az adott viszonyok között lehetséges is volt. *JULIANUS* idejében (1235-ben) a *MATRIKÁBAN* (*TAMANBAN*) székelő s magát kereszténynek valló cserkesz fe-

jedelem kereken száz feleséggel dicsekedhetett. Ibn Batuta, Jeretány egyik feleségét lovak vontak kocsiban (arabában) látta. Három-négy fiatal leány ült a királyné mellett. Ezek hordozták a ruhájáról leomló uszályokat. Fekete ékszerekkel berakott, tetején pávatollakkal díszített magas, henger formájú kalap volt. A kocsisátor ablakait nyitva tartották és az arab utazó láthatta a királyné alakját, mert a magyarok nem takarták el asszonyaik arcát fátyollal.

A főváros

A 6. század derekán kaukázusi eleink földjének középpontjában még állott *KOFÉN*, a bizánci görög gyarmatosok virágzó kereskedelmi városa. Lehetséges, hogy ugyanez volt az a *BAKÁTH* város is, amelyet a földrengés pusztított el. Ám hiába tűnt el Kofén a föld színéről, a Kuma és Bujvola szögének hatalmas helyzeti energiája parancsolóan életre hívta a régi gyarmati város utódját a kummagyarok fővárosának formájában.

Magyar romjai igen előnyös adottságú, nagy helyzeti energiájú csomóponton fekszenek. Az egykori főváros a legfontosabbak közé számító karavánutak találkozási pontján épült. Ezek az utak: Sztálingrád-Tiflisz-Kutaisz-Poli (fekete-tengeri kikötő), a Taman-Asztrahány és az Azov-Derbend közötti útvonalak. Hogy milyen nagy és jelentős város volt Magyar, legyen elég ibn Batutára hivatkoznunk. *ÜZBÉG KÁN* hatalmáról írva, ő beszéli el, hogy Tatárország legjelentősebb városai ezek: *Kaffa, Kíram, Magyar, Azak, Szudak, Kharezm és Amara*. Talán semmi sem világítja meg jobban Magyar kimagasló szerepét, mint ez a rövid összeállítás. Hány mai, a közeli környéken fekvő nagy kereskedővárost hagy el Magyar ebben a felsorolásban! Hogy többet ne mondjak, csak *ASZTRAHÁNYT* és *DERBENT* említem.

Az északra szállított bolgár és török áruk, főképpen pedig a prémek, két úton juthattak el délre; vagy a Volgán végig és a Kaspi taven hajóval, amikor is Bakuból, Ardabilból, vagy valamelyik délibb fekvésű kikötőhelyről szállították azokat nyugatra, vagy pedig Sztálingrád magasságában a Volga jobb partján kirakták az árut és a Jergenyi dombok lábánál szállították azt karavánokkal a Kuma és a Bujvola torkolatáig, onnét a Kuma mentén a Terek felső folyásáig, majd a Terek felső szakaszán és a Kaukázus gerincén át (Kaszbek mellett) közvetlenül a Tifliszbe, hogy onnét Kis-Ázsia felé vegye útját.

Magyar városát tehát mind a három régi és fontos karavánút érintette. Ott találkoztak a különböző utak, a különböző áruk és népek egymással. Természetes, hogy ilyen előnyös, csomóponti helyen virágzó kereskedővárosnak kellett kifejlődnie.

Magyar környéke tehát a Kuma-Bujvola szöge 87 m magasságú a tenger színe felett.

Magyar tehát három különböző művelődési terület találkozó pontján épült: keletre a nogaji puszták nyújtóznak a Kaspi-tó partvidékéig, délre a kaukázus előhegységei kezdődnek. Ezek mind magasabbra törve a sokezer méteres gerincekig vezetnek el a vándort. Északnyugaton az észak-kaukázusi környék leggazdagabb termőterülete, a Kuban síksága zárja be a kört. Eszerint a város piacát egyaránt felkeresi a nogaj birkapásztor, a hegyilakó állattenyésztő és a dombvidék földművese. Azonban ennek ellenére sem lett Magyar pásztorvárossá, illetve parasztvárossá, mert a három jelentős vásárvonal metszéspontján épült és életében a kereskedelem uralkodó szerephez jutott.

A város, miként azt *IBN BAKTUTA* megírta, a magyarok városa volt. Neve - *ABU-L'-FIDANÁL: KUMADZSAR (KUMMAGYAR), IBN BATUTÁNÁL EL-MADZSAR (MAGYAR)*, a magyar vezető érmeiken: *MADJIR, MADZSIR (MAGYER)* a pápai bullákban többnyire: *MAGER, MAYER (MAGYER)* - azt bizonyítja, hogy alapítói is kumai magyarok voltak. Hogy mikor épült fel, pontosan nem tudjuk, de bizonyos, hogy 1270 táján már állott, mert *ABULGAZI BAHADUR* kán tudósítása szerint *MENGU TIMUR KÁN* (uralk. 1266-1272) helytartóságként *ORAN TIMURNAK*, *TUKAJ TIMUR FIÁNAK* ajándékozta. Még egy magyar mongol helytartó nevét ismerjük a 14. század közepéről egy nogajtatár történeti munkából. Ezt a helytartót *JAIKNAK* nevezték. (Jaik, vagy Dzsjak volt az Ural folyó egykorú neve is) *ABU-L'-FIDA* tudósításából pedig arról szerzünk tudomást, hogy a magyar helytartóság mongol neve *BORKA* volt.

Ha összevetjük mindazt a töménytelen adatot, amely magyar főváros külső képére vonatkozik, magunk előtt látjuk azt virágzásának teljében, ősi, keleties pompájában.

Magyar közelében, attól délnyugatra kisebb külváros feküdt. Romjait *FELSŐ-MAGYARNAK* nevezik. Keleti irányban a *BUJVOLA* torkolatától 19 km-re találunk ismét romokat. Ezen a helyen három majorság köré csoportosult kisebb falu állott. Romjai *ALSÓ-MAGYAR* néven ismeretesek. Maga a főváros 25 négyzet-kilométernyi, nagyjában négyszög alakú területet foglal el.

A kumamenti magyar építészet a jelek szerint, perzsa hatásra vezethető vissza. Ugyanígy perzsa hatásra fejlődött ki a *KIRGIZEK ÉPÍTKEZÉSE* is. Ezt *PRINZ GYULA* belső-ázsiai utazásai nyomán részletesen ismerjük. A kirgizség éppúgy távol esik Perzsiától, akárcsak a kumamenti magyar nép és a kirgizségnél az eredeti formák gazdasága éppúgy elhalványul, ahogy azt *MAGYAR* esetében is teljes joggal feltehetjük. Bármilyen egykori építészeti kultúrát vegyünk is szemügyre, pl. a görögöt, vagy a rómat, minél inkább távolodunk az impérium szívéből, a kultúrát kitermelő, jelentő és hordozó fővárostól, a messze provinciákban a formák leegyszerűsödnek és a peremvidéki, idegen lakosság egyéni, népi ízlésének megfelelően átalakulnak. Ugyanezt a jelenséget nem szá-

bad figyelmen kívül hagynunk Magyar esetében sem.

Az is nyilvánvaló, hogy a kuma-menti magyarság török-tatár népek szomszédságában élén, s mivel azokkal vérségiileg is a legközelebbi rokon volt, népi ízlésében és művészetében is *török-tatár* és az ősi kapcsolatokra utaló *PERZSA* jellegek ismerhetők fel.

Mindezek a megfontolások feljogosítanak arra a kijelentésre, hogy MAGYAR főváros építészetének a legjobb és legvalószínűbben megközelíthető mai példáit a kirgizek építkezésében kell keresnünk. Néhány apró vonást idézek csak PRINZ leírásából, aki elragadtatással ír gazdagabbak lakóházainak berendezéséről: „Legjobban a díszszoba lep meg bennünket pompájával. Már az idevezető előszoba is igen díszes, csupa stukkó és faragás, szép kandallója is van. A gerendázat szerkezete ugyanolyan, mint a többi kirgiz házé, de sűrűn egymás mellé helyezték itt a pontosan összeillő, szépen faragott pálcákat és fehér olajfestékkel mázolták be azokat. A gerendák szélei pedig faragottak és tarka ékítményekkel festették őket tele. Az ablakokat és ajtókat szalagékítmények díszítik. A szoba tele van szebbnél szebb kasgari szőnyegekkel... a gazdagabbak házai már külsőre is az egyszerűbb *kislak* mellett kisebb kastélynak tűnnek fel“.

Ha népművészetünk máig megőrzött, kétségtelenül keleti, turáni, eredetű, hihetetlenül forma gazdag kincses-házára gondolunk és PRINZNEK egy ALTY-ARTISSI ház mennyezetéről készített rajzát szemléljük, valóban sajnálkoznunk kell azon, mennyi pompa, mennyi ősi, magyar népművészeti érték pusztult el MAGYAR lerombolása alkalmával, amit soha ebben az életben pótolni nem tudunk, hacsak a magyari ásatások nem szolgálnának ezen a téren is kielégítő eredménnyel.

Ami a keresztény hitre való áttérést illeti, nemcsak arról van szó, hogy JERETÁNY püspökség felállítását szorgalmazza, hanem a hittérítők számának szaporítása, a hithirdetés ütemének fokozása is egyik célja a magyar fejedelemnek. Ennek a kérésnek teljesítése pedig nem kis gondot okozhatott AVIGNONNAK. A keleti hittérítők leveleiből ugyanis általában azt látjuk, hogy azok folytonosan azt kérik a pápától, a rendi generálistól, a vikáriustól, a püspököktől, sőt adott esetben az egyetemes zsinattól is, küldjenek nekik sok, minél több fiatal erőt a meglévők szaporítására, a soraikban dülő betegségek és vértanúságok okozta elhalálozások folytán jelentkező hiányok pótlására. Ez pedig nem volt könnyű feladat, mert a keletre készülő hittérítő szerzeteseknek hosszú éveket kellett nyelvtanulmányokkal eltölteniük és ezen a téren még elegendő tanár sem állott a hittudományi főiskolák rendelkezésére. A bajon részben úgy próbáltak segíteni, hogy elsősorban magyar, német és angol testvéreket küldtek keletre, mert ezek egyrészt könnyebben megtanulták a kaukáziai török fajta nyelveket, másrészt ezeknek a hittérítőknek a hazai, illetve európai kunok, jászok és besenyők közötti munka révén a kun, alán és besenyő nyelvben már némi jártasságuk volt.

Erős ütemben folyt tehát a közeli és távolabbi Keleten a keresztény hittérítés műve. A ferencesek és a domonkosok, ez a két vérbeli hithirdető- és hittérítő-rend olyan nemes versenyre kel, hogy XXII. János pápa kénytelen rendeleti úton kettéosztani köztük a keleti munkaterület határát. A Kaukázus vidéke a ferenceseknek jutott. A pápai rendelkezések egyik érdekes és fontos pontja kimondja, hogy az elhatárolt területeken belül hittérítőként csak is az ott illetékes szerzet tagjai tartózkodhatnak és dolgozhatnak, de a püspökök, érsekek és egyéb magas tisztégek viselőire ez a köztétesség nem érvényes.

MAGYAR ELSŐ PÜSPÖKE személyének kiválasztásában is magasabb szempontok kerültek előtérbe. Olyan férfiút kellett küldeni püspöknek magyarba, akinek a keleti viszonyok és a keleti hittérítés körül már gazdag tapasztalatai voltak. Olyat, aki már többé-kevésbé otthonos volt a keleti szokásokban és nyelvekben. S hol találhatunk volna alkalmasabb személyre, mint a kaffai helynökség kebelében, vagy éppen annak a székhelyén működő szerzetesekben? Ilyen volt a ferencendi *THADDEUS testvér*. Nagy tapasztalatú, tudós férfiú lehetett, mert azután, hogy 1331-1334-IG MAGYAR PÜSPÖKE volt, a különös fontosságú *kaffai püspöki* székre nevezték ki.

1334-1360 közötti időszakra vonatkozóan adataink egyelőre hiányzanak, de azt már teljes bizonyossággal tudjuk, hogy 1360 TÁJÁN NICOLAUS testvér volt Magyar püspöke. Hogy ferences volt-e, vagy dominikánus, kétséges. Ez a MIKLÓS PÜSPÖK 1363-BAN KUMMAGYARIÁBAN, székhelyétől távol meghalt. Utódjául V. ORBÁN pápa fr. JOHANNES SPECULI lengyelországi ferences szerzetest nevezte ki. János püspök kinevezésével kapcsolatban igen érdekes megvilágításokra nyílik alkalmunk azzal a kérdéssel kapcsolatban, VAJON VOLT-E A PANNÓNIAI MAGYARSÁGNAK TUDOMÁSA KUMAI TESTVÉREIRŐL, illetve volt-e kapcsolata azok országával.

Említettük már BIBORBAN SZÜLETETT KONSTANTINOS bizánci császárnak azt a tudósítását, amely szerint a besenyők támadása folytán szétszakadt magyarok kapcsolatot tartottak fenn egymással. A Pannóniába költözött magyarság követek útján érintkezett a keletre, a perzsa részek felé menekült testvérnépével és gyakran választ is kapott tőlük. Világos tehát és természetes is, hogy a két testvérnépben élt a szétszakadás után is a vérrokonság tudata és érdeklődtek egymás sorsa felől.

Az egymás iránti érdeklődés tehát kezdetben, természetesen, a legnagyobb fokú volt. *Miért maradtak azonban el a későbbiekben a követküldözgetések?* Meglazultak a rokoni kapcsolatok, ellanyhult volna az érdeklődés, kialudt talán a lelkekben az összetartozandóság tudata? Mindezt nem tételezhetjük fel.

Szt. István térítői tevékenységének kezdetével olyan eszmeáramlat lett úrrá az új dunai Magyarországon, amely végérvényesen szakítani óhajtott minden addigi, ősi pogány hagyománnyal és kapcsolattal. Egyik oldalon nyertünk. Elnyertük a keresztény, nyugati kultúra minden építő értékét, benne rejlő össze- és megtartó erőket, a királyi hatalomnak és a királyság intézményének ezer esztendőkre eléggé erősnek, időtállóknak bizonyult szilárd-

ságát, de... MINDEZEKÉRT ELVESZTETTÜK LEGŐSIBB, POGÁNY VONATKOZÁSÚ, NÉPI HAGYOMÁNYAINKAT, HŐSI EPOSZAINKAT, REGŐSDALAINK LEGNAGYOBB RÉSZÉT, ŐSI VALLÁSUNKNAK MAJDNEM MINDEN NYOMÁT, sőt áldozatul kellett dobunk azokat a testvéri kapcsolatokat is, amelyek a Kuma mentén visszamaradt, akkoriban még részben, vagy talán javarészből pogány eleinkkel fűztek össze bennünket.

A sorsnak csodálatos és szomorú játéka, vagy valami előttünk érthetetlen, felfoghatatlan célzatú, céltudatos rendelés lett volna, hogy a pannóniai magyarság soha többé - az említett követjárások elmaradása után - nem jutott közelebbi érintkezésbe JERETÁNY magyar népével! Azt hihetnők s természetesnek tartanók, hogy II. ENDRE kereszties hadjárata kedvező alkalom lehetett volna a két testvérnép összetalálkozására. Ezzel szemben az egykorú okmányokból és egyéb írott emlékeinkből csak annyit látunk, hogy a kumamenti magyarságról egyetlen szóval sem tesznek említést. Tehát II. ENDRÉNEK, A „JERUZSÁLEMI KIRÁLYNAK“ fogalma se volt arról, hogy a Szentföldre vonuló hadai útjától nem messzire véreink éltek! Igaz, hogy ez még a 13. század eleje, amikor a kumai magyarság még nemrég csak laza törzsszövetség keretében élt, de később se törekedtek királyaink a kapcsolatok felvételére. Okmányszerűen tudjuk bizonyítani, hogy III. KÁZMÉR lengyel király levelében kérte V. ORBÁN PÁPÁT, hogy FR. JOHANNES SPECULIT nevezze ki MAGYAR püspökének. Márpedig lehetetlenség még feltételezni is, hogy fr. Johannes Speculi, ha a magyar püspöki székre szeretett volna kerülni, ne tudta volna, hogy Magyar a Kuma mentén élő magyarság fővárosa és erről bizonyára felvilágosította Kázmér királyt is. Nem hihetjük, hogy - ha Lengyelországban tudtak KUMMAGYARIA létezéséről és vallási viszonyairól, stb. - Magyarországon legalább is a legfelsőbb köröknek ne lett volna kumai eleinkről bármiféle tudomásuk! Minthogy III. Kázmér királyról van éppen szó, ilyen lehetőség még csak szóba se kerülhet.

III. VAGY NAGY (VIELKI) KÁZMÉR LENGYEL KIRÁLY (uralkodott 1333-1370) még fiatal korától kezdve igen szoros baráti viszonyt tartott fenn a magyar királyokkal. Már mint trónörökös megfordult Magyarországon RÓBERT KÁROLY udvarában. (A monda szerint KÁZMÉR trónörökösnek ZÁCH KLÁRÁVAL folytatott viszonya volt ZÁCH FELICIÁN merényletének kiváltója). A későbbiekben NAGY LAJOS magyar királlyal tartott fenn igen szoros baráti kapcsolatot, többször is megfordult Lajos udvarában. 1335-ben a HÍRES VISEGRÁDI ÖSSZEJÖVETELLEN, melyet a világtörténelem első Duna-konferenciájának kell tekintenünk, KÁZMÉRT NAGY LAJOS békítette ki ellenségeivel. De királyunk a későbbiekben is mindig segítségére sietett Kázmérnak, akár politikai, akár fegyveres segítségről volt szó. Hadai dicsőséggel hordozták meg az ANJOUK lilios lobogóját Kázmérnak a litvánok és a tatárok ellen vívott harcaiban. Érthető, hogy ilyen kapcsolatok mellett KÁZMÉR a lengyel koronát - arra az esetre, ha utódok nélkül halna el - már 1339-ben Nagy Lajosnak ígérte s azt 1370-ben, Kázmér király halálakor valóban a magyar király tette fejére.

Világos tehát, hogy mivel KÁZMÉR LENGYEL KIRÁLYNAK 1363-BAN TUDNIA KELLETT MAGYAR VÁROS, ILLETHEZ KUMMAGYARIA LÉTEZÉSÉRŐL és talán az ottani viszonyokról is, Nagy Lajos királyunknak is feltétlenül tudomása volt a kumamenti eleink létezéséről. És ha így volt, mi a magyarázata annak, hogy a magyar kormányzat még sem tett semmit sem a Jeretány népével megteremtendő kapcsolatok érdekében?”

E kérdés megválaszolásához elengedhetetlenül szükséges ismerni a 12., 13. századi magyarság társadalmi viszonyait, amelyet alább látni fogunk. Előbb ismerni kell a Kuma menti Magyarország pusztulását, népe szétszóródását.

„A LENGYEL JÁNOS PÜSPÖK mindössze rövid három esztendeig állt a Kummagaria egyház élén. Váratlan halála miatt a pápa az angol dominikánus FR. NIKOLAUS DE HUENBURCH személyében új püspököt küld magyar városának. MIKLÓS, e néven Magyarának második püspöke, szintén a legtekintélyesebb egyházfők közé tartozott. Ezt bizonyítja V. ORBÁN pápának egyik, halála évéből, 1370-ből kelt bullája. Ebben az időben ugyanis az Azovi egyházkerület kebelében történt „hálátlan cselekedetek“, valószínűleg keresztényüldözések miatt, a pápa az azovi egyházat mindenféle kánoni címtől, valamint az egyházi személyektől megfosztotta és az egyéni egyházi javadalmakat zár alá vette. Most pedig úgy intézkedett, hogy az azovi egyház javadalmaiba Miklós magyar, Kozma újszeráji, Lázár tarkui és Mátyás temruki (?) püspököt a grádi patriárka, a szoldajai érsek és az erzerumi püspök iktassa be.

MIKLÓS VOLT MAGYARNAK UTOLSÓ PÜSPÖKE és egyben ő viselte a leghosszabb ideig (1366-1377) ezt a tisztséget. Magyarból LÜBECKI püspökké nevezték ki. Távozása után nem került már sor a püspöki székre Magyar városában való betöltésére, mert a megváltozott politikai- és vallásvizonyok miatt a püspökségnek a városból menekülnie kellett.

Minél inkább közeledünk a 14. és 15. század fordulójához, annál inkább erősödött az a nyomás, amelyet a korábban az arabokkal, most a mongolokkal előretörő mohamedanizmus a kereszténység elő-ázsiai előőrseire gyakorolt. Különösen nagy volt a nyomás a Kaukázusban, mert ennek déli lejtőire, Arméniába, már a 8. században befészkelődtek Mohamed hívei, északról és keletről pedig a végzetes KALKAMENTI ÜTKÖZET (1223) óta az iszlám ugyancsak előretörően volt. A katolicizmus Elő-Ázsiában a 15. század elejéig tartani tudta magát, örökre egyik legdicsőségebb fejezete marad egyháztörténetünknek, mert ehhez az eredményhez igen sok hittérítő szerzetes példásan buzgó apostolkodására, igen sok testvér kiömlő vére volt szükség! És mégis szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy a 13. századtól kezdve a mongolok lettek Ázsia urai. Az ő vallási türelmük két évszázadon át többé-kevésbé megtűrte, sőt nem egyszer előnyben is részesítette a keresztény vallást az iszlámmal szemben.

Mégis - a jelek szerint 1380 táján - olyan idők következtek, amikor a katolikus püspökségeknek, s azzal együtt valószínűen a ferences hittérítőknak is el kellett menekülni Magyarból. Többé nem esik róluk szó a pápai bullákban, sem egyéb vatikáni okmányokban nem akadunk nyomukra.

„Timurlenk

„1380-ban kiáltotta ki magát *TIMURLENK SZAMARKAND* emíréjévé, s rövidesen elindult hódító útjára. Eben az időben a *KIPCSÁK* birodalom ura *TOKTAMIS KÁN* volt. Nyugtalan vérű, fondorkodó, másokat örökké rettegésben tartó, nagyra törő akarnok. Már elődjével, *TIMUR MELIK* kánnal fegyveres összeütközésbe került (1376), majd *TIMURLENKKE* is szembehelyezkedett. Emiatt az utóbbi fegyveresen úzóbe vette s *TOKTAMISNAK* Oroszország felé kellett menekülnie. Ez a hadjárat keresztül viharzott a *Terek és Kuma* síkságán is. Tehát ha előbb nem, 1395-ben feltétlenül menekülnie kellett volna a katolikus püspökségnek *MAGYARBÓL*, de okmányaink szerint erre a lépésre már 1380 körül sor került.

IBN BATUTA leírásából láttuk, hogy Magyarban nemcsak a beszivárgó arabok és perzsák voltak Mohamed hívei, hanem teret hódított az iszlám a városban élő görög, örmény, sőt még a magyar lakosság között is. Már 1333-ban, az első magyar püspök idejében - nem is szólva az egyszerűbb néposztályról - név szerint hallunk mohamedán hitre tért előkelő magyarokról. Ötven év nagy idő! Elegendő ahhoz, hogy egy népes főváros lakosságának vallási felfogása és a kereszténységgel kapcsolatban tanúsított magatartása - különösen azokban az időkben! - megváltozzék. *MIKLÓS* püspöknek *Lübeckbe* való távozása idején még nem tört ki a háborúskodás a Kaukázus vidékén, de a mohamedánok erőszakoskodásai, vagy legalább is kellemetlenkedései annyira fokozódhattak, hogy a ferenceseknek a magyar konventekben nem volt többé maradásuk.

Hová menekülhettek hát, hová helyezték át a püspökséget Magyarból? Magától kínálkozik a kérdésre a felelet: a nehezen megközelíthető hegyekbe. A pápai bullák a kumai magyar püspököket 1380 után már nem magyar, hanem „*KUMAI*“, vagy a *KÁSPI HEGYEK PÜSPÖKEINEK* nevezik. Közel félszázadon át ott húzódtak meg a kummagyarok püspökei az *ELBRUSZ* alján, az *ULU-SZILINDZSIK* szakadékos völgypereme fölött épített sasfészekben, *MAGYAR ÜGYEK* kolostorában. Innét még akadály nélkül, könnyen érintkezhetek híveikkel és az azok lelki gondozását végző szerzetesekkel. 5-6 napi lovaglással pedig lejuthattak a Kuma, vagy a Podkumok mentén a termékeny és sűrűbben lakott síkságra és még könnyebben megközelíthették a havasi legelőkön tartózkodó családokat. Emellett az ügyeki és a közelében lévő Kliszi nevezetű kolostor és templom olyan védett helyen épült, hogy meglehetősen épségben lévő romjait az építésük óta eltelt fél évezred sem tudta eltakarítani.

MIKLÓS püspök utódja valószínűen *LAURENTIUS* testvér volt. Nem sokat tudunk róla. Mindössze annyit, hogy ő lehetett az *ELSŐ ÜGYEKI PÜSPÖK* és 1389-ben halt meg. Erre VII. KELEMEN pápa di *S. PRASSEDE TAMÁS* kardinálishoz intézett bullájában úgy rendelkezik, hogy *de VALLE ARETZA JAKAB* ferences szerzetes vegye át *LŐRINC PÜSPÖK* örökét. Az idők nagyon megnehezültek s az ügyeki püspököket egy-két esztendő alatt megörlötte a rájuk nehezedő gond és felelősség. *Jakab* testvér mindössze egy évig volt püspök, az utána következő, sorrendben a harmadik kumai püspök, *RUSSO MÁRTON* testvér pedig hét évig (1389-1396) állott a hegyekbe visszavonult egyház élén. Kormányzása idejében az események kergették egymást. *TIMURLENK* és *TOKTAMIS* kipcsaki kán ebben az időben vívták sorozatos háborúsaikat egymással és a hegyek megteltek menekülőkkal. A kaukázusi hittérítés mintha új erőre kapott volna. 1392-ben sürgősen 24 új erő kiküldését kéri a pápától, mivel a kaukázusi püspökség megszervezése után olyan ütemben haladt előre azon a vidéken a térítés nagy munkája, olyan hatalmas tömegek csatlakoztak rövid idő: 4-5 esztendő alatt a katolikus Egyházhoz, hogy a hegyekben működő hittérítők száma rövidesen kevésnek bizonyult. A pápa, ezidőben IX. *BONIFATIUS*, eleget tett a kérésnek. Bullájában megállapítja, hogy ezeken a területeken és a hegyi népek között eddig is szépszámu hittérítő dolgozott, de ezek részben elhaltak, részben pedig örökös veszedelmek között élvén, az előretörő muzulmánok dühének estek áldozatul. Mivel pedig nem maradhatnak a hívek papok nélkül, óhajtja, hogy a legsürgősebben menjen 24 fiatal hittérítő a Kaukázusba és *VICARIA AQUILONARIS* egyéb területeire.

MARTINO RUSSO 1396-ban bekövetkezett halála után *kaffai BERNÁT*, ferences szerzetes került az ügyeki püspökség élére. Három év múlva ő is távozott az élők sorából. Utódja szintén Kaffából került ki, *FR. JOANNES GIBILETUSNAK*, a helybeli ferences hittudományi főiskola professzorának személyében. Noha JÁNOS püspök 23 évig állott a *KUMAI PÜSPÖKSÉG* élén, kormányzásának eseményeiből vajmi keveset tudunk. Mindenesre a ferencesek a temérdek nehézség ellenére is tartják még a hegyek között jól kiépített állásaikat. Cseppnyi sziget a mérhetetlen mohamedán tenger közepette, de 1420 táján még szilárdan állanak a vártán.

1421-ben, V. MÁRTON pápa idejében, JOANNES GIBILETUS halálával még egyszer és utoljára kerül sor a kumai, vagy Káspi hegységi püspök megnevezésére. Ezúttal a *kaffai FR. AMBROSIUS SCIPIO* költözik be az ügyeki püspöki hajlékba. Ambrus püspöknek azonban már csak a dolgok felszámolásának szerepe jutott. Nehéz terepen állt őrt! ... Körülötte mindenütt pusztulóban volt már a kereszténység virágoskertje, amelyet a hittérítők áldozatos munkája, másfél százados küzdelme teremtet meg a Kaukázus vidékén. *TIMURLENK* és utódai a 15. század elején ismételt és mind erőteljesebb támadásokat intéztek a Kaukázus vidéki hittérítői körzetek ellen. A szerzetesek utánpótlásáról szó sem lehetett. A hittérítés virágzó fáját a háború viharai megtépázták, összeropantották, virágait a gyűlölködés fagya pusztította el.

RÓMA is belátta a helyzet tarthatatlanságát. XII. GERGELY PÁPA 1410 december 15-én GAETÁBAN kelt bullájában intézkedik, hogy *fr. MICHAEL DE MONTEURICO* érseki helynök hívja vissza a *Vicaria Aquilonaris*-, *Orientalis* és *Russa* területére kinevezett és ott működő három helynököt.

Krisztus katonáit a hősi küzdelemből a parancsszó hazatérésre szólította fel. Egyesek elhagyták a küzdőteret, mások ott véreztek el. A század közepére már a szonamenti KLISZI és MAGYAR ÜGYEK tornyában is elnémult a harangok szava.“

„Magyar pusztulása

A 14. század vége felé, a mongol birodalom gyorsütemű eseményei közepette senki sem tulajdonított nagyobb fontosságot annak a híradásnak, hogy az egyik tatár törzsfőnök fia, a *SÁNTA TIMUR*, *Szamarkand* emírévé kiáltotta ki magát. A fiatalember ekkoriban (1369-ben) 33 éves volt, s egyelőre még elismerte a *CSAGATÁJI KÁN* uralmát. Azonban alig telt el tíz esztendő, a férfikora delején járó TIMUR kimozdult ősei fészkeiből. Hatalmas seregével, bámulatos stratégiai érzékével és ügyes diplomáciai fogásainak segítségével csakhamar a legnagyobb mongol uralkodók közé emelkedett és lába előtt hevert Elő-Ázsiától Indiáig az óriási kontinens déli fele.

1380-ban *KHORASSZÁNBAN* járt s meghódította Elő-Ázsia küszöbét. További hat év alatt birtokba vette a kisebb államokra darabolt PERZSIÁT. Hogy milyen hihetetlen kegyetlenséggel járt el a neki ellenszegülő városokkal szemben, arra elég megemlítenünk Iszpahán példáját, ahol 70.000 hadifogoly fejéből emeltetett magának győzelmi piramist.

1394-ben elfoglalta *BAGDADOT*, négy év múlva pedig *Indiába* rontott, kirabolta *DELHIT*, s a szerencsétlen városban százezer foglyot öletett halomra. 1400-ban az egyiptomi szultántól elragadta Szíriát, majd *BAJAZID SZULTÁN* ellen fordult és 1402. július 2-án az *ANKARAI ÜTKÖZETBEN* az oszmán-török birodalomra halálos csapást mért. Három év múlva azaz 1405-ben a kínai birodalom elleni támadást készítette elő, amikor február 17-én *OTRARBAN* hirtelen meghalt.

TIMURLENKET, vagy *TIMUR GURGÁNT* a történelem elsősorban mint különösen véreskezű hódítót ismeri, bár törvényeiből, emlékirataiból és az egykori keleti történétírók feljegyzéseiből előtűnik másik arca is. Békeidőben szerette és bőkezűen támogatta a művészeteket és a tudományokat is. Ezek az erények mégsem tudják ellensúlyozni sötét tulajdonságait, melyek miatt évszázadok távolából is csak borzalommal tudunk emlékezni erre a - féktelen uralomvágytól hajtott, mondhatnánk megszállott - tiránusra.

Minket ezúttal TIMUR életének az a tíz esztendeje érdekel, amely Perzsia leigázására és az indiai hadjárat kezdete közé esik, tehát 1387-1396. Ezekben az esztendőekben zajlott le a négy hadjárat, amelyet *TIMURLENK* a *kipcsáki* birodalom kánja, *TOKTAMIS* ellen folytatott.

TOKTAMIS KÁNT Timur bizalma és jóindulatú barátsága erősítette meg hatalmában. *TOKTAMIS* - Timur barátságára támaszkodva - 1382-ben Oroszországra rontott, s bár *SUSDAL* és *RJEZSAN* fejedelmei igyekeztek őt feltartóztatni, mindent elpusztítva és felégetve, ami útjába akadt, *Moszkva* ellen vonult és a várost 1387. augusztus 26-án földig elhamvasztotta. Hét város: Vladimir, Szvanigorod, Perejaszlavi, Jurieff, Mosajszk, Dimitrov és Borovszk estek még a vérnek és vasnak áldozatául, panaszolja *NIKON KRÓNIKÁJA*.

A sikerén elbizakodott *TOKTAMIS* 1387-ben elpártolt jötevőjétől, *TIMURTÓL*, sőt haddal ellene fordult, s *Aszerbejdzsánba* rontott. *TIMUR* azonnal *TEBRISZ* felé sietett, mert a támadó már odáig jutott. *MIRZA MIRANSAH*, *TIMUR FIA* vezette azt a sereget, amely - miután *TOKTAMIST* A *KUR folyón* túlra szorította - *DERBENTIG* üldözte a megvert *kipcsáki* hadat. Toktamis kénytelen volt békét kérni és Timur ezúttal hajlandónak is mutatkozott megbocsátani hűtlenségét.

De *TOKTAMIS* nem tudott beletörődni a *TIMURRAL* szembeni függőségi viszonyba és 1398 végén újból áskálódni kezdett pártfogója ellen. Hadat gyűjtött és *TIMUR* ellen vonult. Minthogy a támadó egyike volt a történelemben ismert leghatalmasabb *kipcsáki* kánoknak, a tatár törzshad mellett tekintélyes számú hűbéres, vagy szövetséges nép fegyveres serege is támogatta vállalkozásában. A leigázott orosz fejedelmek kénytelenségből támogatták Toktamis hadait. *BORIS KONSTANTINOVICS SUSDALI FEJEDELEM* csapatát *SZERÁJ* alá küldte *TOKTAMIS* segítségére. Ennek fejében a kán *VASZILI DIMITROVICS* herceget *MOSZKVA* trónjára segítette. *JEFDI SEREFFEDDIN* perzsa történétíró szerint az oroszokon kívül Toktamist segítették a különféle kaukázusi, kisebb hegyi népeken kívül a cserkeszek, alánok, a krimi tatárok és a kumai magyarok is. Egészen természetes, hogy a közös érdek ezúttal Toktamis táborába szólította őket.

TOKTAMIS tehát a *kipcsák*, orosz, alán, cserkesz, magyar, nogáj, kumük, krimi tatár, stb. lovasokból álló hadával *Timur* ellen vonult, de ezúttal sem került közöttük komoly háborúra a sor. *Timur* és másodszülött fia, *Ozmán sejk* a *JAXARTÉSZ (SIHUN)* folyó mellett, az Enbar hegy közelében bekerítette Toktamis csapatát és teljességgel tönkrevverte azt.

Ez a vereség a kumamenti magyarságnak a vérvesztését is jelentette. Ezzel szemben nem volt vége a hadjáratnak. 1389. áprilisának elején *Timur alvezérei* hidakat verettek a *Jaxartészen* és az így átkelt csapatok éjjeli menetekkel bekerítették Toktamis hadait, s újból megverték azokat. Timur egyideig üldöztette a menekülő elleniséget, majd maga is visszavonult. Így végződött *TIMUR MÁSODIK*, Toktamis elleni hadjárata.

Egy év múlva, 1390-ben Timur újra elhatározta, hogy Toktamis ellen indul. Seregével együtt *KHODZSENDEN ÁT TASKENTBE* érkezett, de csak 1391. január 19-én vonulhatott tovább, mert útközben váratlanul, súlyosan megbetegedett. Három *kipcsáki* herceg az útmutatója. Ezek között van *TEMIR KUTLUJ AGHLEN*, Timur egyik legmegbízhatóbb embere és alvezére, akinek később a Toktamis elleni végső leszámolásban fontos szerep jutott.

Timur felgyógyulása után a csapatok elhagyták *Taskendet* és észak felé nyomultak. Amikor a *KARASUM* mellett letáboroztak, megjelentek Toktamis követei és békére, engedelkenységre akarták bírni Timurt. Uruk megbízásából egy „*Sunkárt (zongort)*”, ez a legnemesebb fajtából való sólyom és kilenc különösen gyors paripát” ajándé-

koztak a hódítónak, de mégsem tudták azt eltéríteni szándékától. Csapatai hat héten át egyhuzamban lovagoltak, míg átkeltek *Turkesztán* síkságain, majd 1391 májusa elején a *DZSILINDZSIK* partjára érkeztek. Timur hadserege kezdett kifogyni élelmiszereiből. A fővezér, hogy a készletekkel takarékoskodjanak, megtiltotta a húsevést és a kenyérsütést, pár nap múlva pedig a folyókörnyéki ligetes síkságon körvadászatot rendeztetett. Igen sok, hatalmas termetű bölényt ejtettek el. Majd továbbhaladva, a *TOBOL* vidékére jutottak. Innét nyugatra csapva, *BASKIRIÁN* keresztül a *Bjelája* partjára igyekeztek, ahol összetalálkoztak *Toktamis* seregével. Miután ezt maguk előtt úzták a *KÁMA BJELÁJA* torkolatáig, a folyók szögében megütköztek s 1391. június 18-án Timur serege *Toktamis* hadain elseprő győzelmet aratott.

Mindamellett ez a győzelem sem volt *Toktamisra* megsemmisítő hatással. *Timur* fel is tette magában, hogy ellenfelével még egyszer, végérvényesen leszámol, előbb azonban *PERZSIÁT* S *GEORGIÁT* akarta leigázni, ami a nagy hódítónak háromesztendei hadakozásába került.

Vége 1395. február 18-án parancsot adott *TIMUR*, hogy a hadak (a Bagdad közelében lévő) *SZAMARA* mellett gyülekezzenek és ő maga is odasietett. Mihályt együtt volt a sereg, azonnal megkezdődött az ötnegyed éves hadjárat, amely romba döntötte Kaukázusvidék egész kultúráját, a keresztény, nyugati hittérítők másfél évszázados fáradozásának minden addigi gyümölcsét.

A hadsereg két részre oszlott. A balszárny nyugatra kanyarodott és végig vonulva a Kaukázus gerincén biztosította a főhadat az északról jövő támadás veszélye ellen. Ezalatt a főhad és a jobbszárny a Kaspi-tó felé tartott, majd a balszárnnyal egyesülten átlépte a *Vaskapunak* nevezett régi, kaukázusi falat. *DERBEND* előtt ezer kaiták harcos akarta feltartóztatni Timur seregét, de ezeket mind egy szálíg levágták, *Derbendet* elfoglalták és felégették. Most már nyitva volt előttük az út észak, azaz a *KUMA* síksága felé. Rövidesen elesett *Tarku*, majd *Tarkhisz* (*Terki*) is. Itt értesült *Timurlenk* arról, hogy az ellenséges csatárlánc a *KAJASSZU* mentén fejlődött fel. Azonnal parancsot adott, hogy az egész seregét felriasszák. Az éjjel szakadatlan lovaglásban telt el, de mire hajnalodott, ott voltak *KULAT* alatt, (a *MAI JAKATERINODAR* mellett, azon a ponton, ahol a *Kalka* a *Terekbe* ömlik) s velük szemben állt *Toktamis* serege erős szekértáborba húzódva a *Terek* partján. Timur táborát hamarosan árok vette körül. A táborban szigorúan tiltották minden lármát, minden tüzet. Az állatok kolompjainak szava elnémult, sőt a harcosoknak még hangos szót sem volt szabad kiejteniük. Április 15-én hajnalban Timur hét részre osztotta seregét, majd kiválasztott testőrei élén maga is annak élére állt. Felhangzott a kürtjel, nyomában a mongolok csataordítása: „*Dar u gaar!*” (*Üsd és vágd!*). Kiröppenő nyilaitól elsötétült az ég. Olyan elemi erővel rohantak *Toktamis* seregére, hogy az nem tudott ellenállni a rohamnak, hanem hamarosan szétszóródott, mire Timur hadainak az üldözés jutott feladatul. Az üldözésben Timur megosztott seregének egy részét *TEMIR KUTLUJ AGHLEN* kán vezette.

Pár nap alatt Magyarban voltak. 1395. április 17-20-a lehetett, amikor *TIMURLENK* ÉS *TEMIR AGHLEN* öldöklő, romboló seregei végigsöpörték Magyar környékét, de nem állottak meg a kumamenti magyarság fővárosában, hanem *Toktamis* vert hadait a *Jergenyi* dombok gerincén, majd a Volga mentén szakadatlanul üldözték, kergették a *Szamarától* északnyugatra fekvő *BILÉRIAI ÜBEKIG*. A hosszú úton *Toktamis* serege teljesen felőrlődött és szétszűllött, ezért Timur harcosainak egy részét visszaküldhette Perzsiába, ő maga pedig a *Dnyeper* mellé vonult vissza, mert onnét lecsaphatott a krími tatárokra. *TEMIR AGHLEN* ÉS *AKTAG*, *Timurlenk* két neves alvezére, egyidőre ismét Kis-Ázsiába tért vissza seregével. Ottani táborozásuknak emlékét a mai napig is őrzi *TATARBASARI* (*TATÁRVÁSÁR*) helység neve.

Ám *TIMUR* nem pihent sokáig a *Dnyeper* partján, hanem a Don és a Karasszu torkolatához sietett, mert hírt kapott arról, hogy ott *BARKJAROK*, *TOKTAMIS* KÁN hadseregparancsnoka próbálkozik összegyűjteni megvert seregét. *Barkjarok* felesége és gyermekei Timur kezébe kerültek, a nagykan azonban bántatlanul visszaengedte őket férjéhez, illetve atyjukhoz, sőt beérte azzal, hogy *BARKJAROK* seregét csak Moszkváig üldözte és anélkül, hogy a várost bántalmazta volna, 1395. augusztus 26-án visszafordult hadaival. (Ezt a napot az oroszok a mai napig is a csodatévő vladimiri Szent Szűz ünnepeként ülik meg).

A Moszkva alól visszatérő *Timur* a Don mentén *AZOVOT*, a neves kikötő- és kereskedővárost közelítette, majd támadta meg. Seregének megparancsolta, hogy a muzulmán hívők házait kíméljék meg, de minden mást égesse fel. Ennek megtörténte után a cserkeszek földjére tört és az 1395-ik év hátralévő részét annak elfoglalására, valamint *TAUSZ* ÉS *KURLAT* várának lerombolására használta fel.

Közben beköszöntött a tél. Timur előbb úgy tervezte, hogy az 1395-96. évi telet a *kumai magyarok* földjén tölti, *OMAR TABAN* nevű alvezére azonban *MAHMUDI*, *MAGYARI NÉPBÍRÓ* (*KELANTER*) tudósításai alapján olyan értesítést hagyott hátra számára a város magyar lakosságának magatartására vonatkozóan, hogy addigi szándékától elállva, parancsot adott Magyarok földig való lerombolására.

Ez a szörnyű parancs 1396. január elején hangzott el Magyarban a kumamenti magyarok földjén, *Jeretány* fejedlem országában. *TURKOLY SÁMUEL*, *GMELIN* és a későbbi magyar kutatók feljegyzései alapján alaposnak látszik az a feltevésünk, hogy *TIMUR TATÁRJAI* a muzulmán lakosok házait és palotáit Magyarban is megkímélték, hisz ezekben a rompalotákban még évszázadok múlva is meg-meghúzódott egy-egy szegényebb tatár család.

A rendkívül kemény tél ellenére is *Timur - Magyar lerombolása után* - haladéktalanul *Asztrahány* ellen vonult,

de a mély hóban serege csak a legnagyobb nehézségekkel juthatott előre. ASZTRAHÁNY lakosai - értesülve a közelgő veszedelemről - a várost hóból és jégből épített falakkal vették körül, de mégsem tudták megakadályozni, hogy Timur azt el ne foglalja és földig le ne romboltassa. Mivel pedig MAHMUDI KALANTER mentségükre kelt, a nagykan vízbe fojtatta. Így bűnhődött az az ember, aki miatt Magyar a kígyók, farkasok és keselyűk városává lett.

ASZTRAHÁNY alól TIMUR a kipcsáki kánok fővárosa, Szeráj felé vette útját. Elpusztította AK-SZERÁJT, a régi fővárost (Asztrahány közelében), majd az újat is (a Volga nagy, alsó könyökénél), azután visszavonult, hogy bosszút álljon a kazikomukökön, kuvicsokon, kaitakokon és karakalpakokon, egyszóval azokon a népeken, amelyek Toktamist vele szemben fegyveresen segítették.

Ezek után főseregével együtt kivonult a Kaukázusból, hogy előkészítse (1398-ban véghezvitt) HINDOSZTÁNI és INDIAI HADJÁRATÁT, azonban a TOKTAMIS elleni küzdelmek még mindig nem értek véget. Timur ugyanis két hadvezérét, TEMIR KUTLUJT és AKTAGOT megbízta azzal, hogy üldözzék a kipcsáki kánt; az közben VITOV LITVÁN nagyfejedelemnél keresett menedéket. A háborúskodások még 12 esztendeig tartottak, míg csak 1407-BEN TOKTAMIST el nem érte végzete: országából végleg kiűzték s ő maga a harcmezőn fejezte be hányatott életét.

TEMIR KUTLUJ ÉS AKTAG vad hordái különösen vad dühvel vetették magukat a kaukázusi keresztényekre. A helyzet rövidesen olyannyira elviselhetetlenné vált, hogy IX. BONIFATIUS pápa megbízta a kaukázusi származású ANTONIUS SOLPANT, a kaffai helynökség felügyelőjét (visitatorát), hogy hirdessen keresztes hadjáratot a mongolok ellen. Ez meg is történt, de - sajnos - nem lett semmi kézzelfogható eredménye. Krisztus szent jelvényt elbukott a küzdelemben, noha százak és ezrek, polgárok és papok vére ömlött érte. Helyében pedig feltűnt a fanatikus hordák élén járó Félhold.

(László Gyula rajza)

„A kumai magyarság emléke

Mindazokat az utazókat, aki a 18. és 19. század folyamán megfordult *MAGYAR VÁROS* romjai között, tekintet nélkül arra, hogy mi volt a véleményük az egykori város lakosságának nemzetiségéről, egyaránt foglalkoztatta az a kérdés, hogy hová lett ennek az „egykori pompás nagyvárosnak” több tízezer lelket számláló lakossága. Minket, minthogy ismerjük a város múltját, keletkezésének és fejlődésének történetét, mivel tudjuk, hogy lakószáma vérünkéből való vér, atyáink testvérnépe voltak, fokozottabban érdekel ez a kérdés.

De la Motraye 1712-ben még semmit sem tud a várossal, csak azt közli, hogy a környékbeliek *ESZKI SEHIRNEK*, azaz a „rég várossal” nevezik a romokat. *HATVANI TURKOLYI SÁMUEL* - noha semmiféle irodalmi adatra nem támaszkodhatott - 1724-ben, szikszói rokonaihoz írt levelében közli, hogy tudakozódott Oroszországban, merre laktak egykoron a magyarok ősei. Értesülései alapján megtalálta lakóhelyeiket. „Lakásuk volt a Volga vizei mellett, fővényes és erdőtlen helyen, mindazonáltal szép házakban laktak, mivel ma is a földben darab kályhák olynak találtak, amikből minálunk új keresztény korsót csináltak, téglák, pedig igen szélesek, szépek, melyekből kitetszik, hogy derék házakban lakhattak. A Magyarok királya pedig lakott *KUMA NEVŰ FOLYÓ-VÍZ* mellett, melynek palotái jóllehet rogosak, de még ma is fennállanak és azon falu helyét itt való pogány nyelven hívják *MAGYARNAK*”. A földben talált „*kályhadarabok*” olyan mázos téglák, amilyenekkel a magyar palotákat díszítették. A rogosak szót pedig rogyosaknak, rogyazodóknak kell olvasnunk.

GÄRBER szerint (1726-27) *MAGYAR* lakói a *cserkesz hegyekbe menekültek* és az ő idejében utódjaik lassanként visszatértek a romokhoz. *Gmelin* viszont úgy tudja (1772), hogy az *INGUS nép* tartja magát a magyarbeliek utódjának. *KARAMSIN* orosz történetíró szerint a város lakószáma Perzsia felé menekültek.

Az *INGUS NÉPTÖRZS* (1770 táján a férfiak száma ötezer körül lehetett) az egykori KUMMAGYARIA szomszédságában, a mai kis kabardok földjén tanyázik. Szálláshelyeik felnyúlnak a jégborította hegyekig. *BÁLINT GÁBOR*, néhai kolozsvári egyetemi tanár, helyszíni tanulmányai alapján a *KABARDOKBAN* vélte megtalálni a magyarok utódait. Az *ABKÁZOK ÉS AZ OSSZÉTEK (ALÁNOK)* hagyományaiban egyaránt él az a tudat, hogy ŐK EGYKOR *MAGYARBAN* laktak. Nem lehetetlen, hogy néhány kummagyar nemzetség ezekhez a szomszédnépekhez menekült, és így maradt fenn közöttük az említett hagyomány.

Mindenesetre feltűnő, hogy a mai abkáz, osszét és kabard női díszruhák hajszálra ugyanolyanok, mint amilyenek *IBN BATUTA* a magyarbeli magyar királynő ruháját 1333-ban leírta. A *kabard-, szvanét-, osszétföldi* kulák ugyancsak a magyar védőtoronyok mintájára épültek, sőt a ma készülő kulák is az ősi formát követik.

A múlt világháború alatt (az I. alatt) történt, hogy a sor alá jelentkező *CSECSENCEK* a keresztes hadaktól visszamaradt páncélingekben jelentek meg a toborzó-bizottság előtt. A formák és a tárgyi hagyatékok ilyen mértékű megőrzésének láttára valóban jogunk és okunk van feltételezni azt is, hogy a *Zichy-féle* kutatóútról származó fényképgyűjtemény női díszöltözékei a pompázatos 14. századbéli divat alapvonásait örökölték meg.

A tárgyi néprajzi emlékek is mondanak valamit, talán sokat is, de talán még értékesebb útmutatást nyerhetünk a szellemi néprajz köréből: a *hegyi népek hagyományaiból*. Mert szinte elképzelhetetlen, hogy a kummagyar nép zöme máshová menekülhetett volna, mint a szélrőzsa minden irányában a helyekbe.

A fennmaradt és ma is élő hagyományok között legfontosabbak az *OSSZÉTEK HAGYOMÁNYAI*. Ezeket *KLAPROTH* és *BESSE JÁNOS* feljegyzései alapján ismerjük. A két kutató ezekről a hagyományokról - egymástól függetlenül - majdnem azonos leírást közöl.

KLAPROTH 1808-ban járt az *osszéték lakta hegyvidéken* és részletesen feljegyezte a *BADIL* nemzetség ajkán élő hagyományt, amely szerint ők a kumai magyaroknak az utódai. Úgy tudják, hogy amíg *DZSINGISZ KÁN* (itt a hagyomány *TIMURLÉNK* személyét összecseréli *Dzsingisz kánnal*) meg nem jelentek a Kuma és Terek síkságán, a *DUGURR nép* békében és teljes szabadságban élt fenn a hegyek között valami köztársaságszerű szervezetben. A nép legbátrabbjait választották meg védelmező vezérükül és bírókul s ezek minden írott törvény nélkül igazgatták, vezették és kormányozták a népet. Amikor azonban megjelent közöttük s behatolt völgyeikbe a két *BADIL* testvér, akik egyébként *MADZSAR kánjának* fiai voltak, a bírók eltűntek. A *DUGURROK* vendégbarátként fogadták a jövevényeket és ők maguk a magaslatok csücskébe vonultak vissza, ahonnan az utak már a *Garnishe* patak völgyébe vezetnek. Itt kezdték művelni a vidék kicsiny, addig terméketlen, jóformán csak 200 lépés széles darabkáját. Ezt a területet ma *BADILEI-KUMNAK*, vagy *Badil-földnek* nevezik.

A *BADIL* nemzetség átvette a *DUGURROKTÓL* a szűk *HADSZERTE* (Hadszer?) szorosnak őrzését és ennek fejében eltartásuk céljára önkéntes adományokat fogadtak el. Ez az adomány a későbbiekben örökletes szokássá vált. Büntető- és rablóhadjárataik során a *BADILOK* meggazdagodtak, tekintélyük megnövekedett, míg végül is odajutottak, hogy a legtöbb *DUGURR* faluban ők lettek az urak. Ezek után a *cserkesz* fejedelmi családokkal házasságok révén szoros kapcsolatot teremtettek, ami hatalmukat megerősítette és így ők lettek a legtekintélyesebb nemzetség a *DUGURR* nép között.

BESSE JÁNOS is teljesen hasonlóan jegyezte fel ezt a *DUGURROK (NÁLA: DIGURZIK)* közt máig is élő hagyományt. A törzs előkelői úgy nyilatkoztak előtte, hogy a balkhár nép főnöke, a nemrég elhunyt *ABDULLAH KÁN* valóságos ivadéka az elköltözött, nagy, magyar népnek. *ABDULLAH KÁNNAK* két fia maradt: *BESSÁT ÉS BREDELAT*, ezekkel azonban *Besse* nem találkozott.

Egy 15. századi történetíró, *LAONIKOS KHALKOKONDYLES* feljegyezte, hogy a felső ibériai városok szomszédságában az *alánok*, a *hunok* és az *embek* laknak. A hunok itt a *KUMOKAT*, vagyis a *KUMAI MAGYAROKAT* jelentik. Ugyanezen a vidéken, a *KASBEK környéken* *KLAPROTH* egy néptörédeket talált, amelyről ugyan nem ír semmit sem (talán azért, mert felfedezése merőben felborította volna egész tudományos szemléletét és addig számos dolgozatban, könyvben közölt elméletet), de a nép nevét a könyvéhez csatolt térképen közölte s ez a név pontosan úgy hangzik (ha másként írta is le), mint a *CHORENEI MÓZES* földrajzi könyvében talált 5. századi népnévünk: **kumamagyari**. (A szóvégi i: népneveknél minden esetben előforduló orosz képző).

Valószínűnek látszik, sőt másként el sem képzelhető, hogy a 15. század végén, az általános menekülés során a kumai magyarságnak nagyobb tömege zárt egységben vonult el az *Aragui* és a *Thethri-Aragui* folyók közelébe. Az utóbbi az előbbinek mellékfolyója, az *ARAGUI* pedig a *KUR* folyóba önti vizét. A kumai magyaroknak *KLAPROTH* térképén feltüntetett szállásföldje *TIFLISZTŐL* pontosan északra van, mintegy 100 km-re, *GORITÓL* északkeletre 60 km, *BELOTHITÓL* pedig keletre 50 km távolságban.

Klaproth szerint a kumai magyaroknak *georgiai szomszédjai*: keletről a *kevszurok*, délről a *psávok*, délnyugatról a *bazalétek*, majd a *psávoktól* délre a *kutétek* s *tjanétek*.

Klaproth térképén a *KUMAMAGYAROK* (*GDAMAGARI*) szállásföldje közvetlenül a *Terek* folyónak a *Kasbek* alatti nagy könyöke mellett fekszik és attól kelet-délkeletnek húzódik. Teljes egészében benne fekszik a mai *osszét* (*alán*) hegyvidékben. Ez a körülmény is egyik magyarázata lehet annak, hogy az *OSSZÉT NÉP KÖRÉBEN ÉL A KUMAI MAGYAROKKAL VALÓ ROKONSÁG TUDATA*.

Amikor *FRIDTJOF NANSEN*, a híres norvég sarkutazó 1925-ben dagesztáni és örményországi tanulmányútjáról visszatérőben *Tifliszből* *Vladikavkázon* át a Volga-torkolathoz utazott, ugyancsak találkozott ezzel a töredéknéppel. Útleírásában megemlíti, hogy 2160 m tengerszint feletti magasságban, közvetlenül a *Kreuz-pass* alatt van az utolsó postaállomás és ennek neve: *Guda-ur*. Két vonatkozó fényképet is közöl; egyet a vidékről, egyet pedig a gudaurlai fiatalemberről. Leírása egyúttal megmagyarázza azt is, hogy keletkezett a *KREUZ-PASS* név, (vagy ami ezzel azonos: *HOGYAN LETT A KUMÁBÓL GUDA*). A hegyvidéki népek ajkán a „k” és „g” hangzócseréje gyakori. Így a *Kuma* és *Guma* ugyanazt jelenti. Mármost ott, ahol az út a *Kresztovi pass*, azaz *Kereszthágó* legmagasabb pontját (2345 m) eléri, az út jobboldalán régi kőkereszt áll. Bizonyára ettől kapta a hágó is a nevét. Mondják, hogy még *TAMARA* császárnő állíttatta. A híres hittérítő császárnőnek még ma is nagy neve van fenn a hegyekben. Mivel pedig a *GUDA* szó az *ÖRMÉNYBEN KERESZTET JELENT*, s ugyanez a szóalak kölcsönszóként átment a hegyvidéki népek nyelvébe is, világosan láthatjuk, hogyan hasonult át népi etimológiával a *Kuma* név *Gudává*, amely - mint *KLAPROTH* állítja - szintén a „kereszt” jelentésének felel meg.

Úgy látszik, hogy az *abkáz* hegyvidékre is jutott a kummagyar menekülőkből s azok ott elkeveredhettek a bennszülöttekkel, mert *KÖPPEN* 1829-ben úgy értesült, hogy az *abkázok között is él az a hit, hogy valaha Magyar az ő fővárosuk volt*.

Ennek az *abkáziai* hagyománynak a jelek szerint szintén komoly alapja van. Erre vallanak az *ABKÁZIAI KUM, GUM* és *MADZSAR* alakú földrajzi nevek. Ha eddigi eredményeinket sorra vesszük, kiderül, hogy a kumai magyarság a nagy mongol támadáskor (1395-1396) nagy, de össze nem függő tömegekben délnyugati vezérirányban a *Kuma*, *Malka*, *Bakszan*, *Csegem*, *Cserek*, *Terek* stb. folyók mentén a hegyekbe menekült és ott havasi legelőket szállt meg.

Mindaz, amit az Olvasó kézhez kapott eben a munkában, hosszú évek forráskutatásának végeredménye, rendszeres, de nem bizonyító célzatú összefoglalása. Rövid kivonata annak a hatalmas anyagnak, amely erre a kérdésre vonatkozik - írja Bendefy. Minden bizonyító erejű adat részletes ismertetését és boncolgatását, megvilágítását és bizonyítását „*JERETÁNY ORSZÁGA*” c. munkámban foglaltam össze. Ebben a megjelenés előtt álló munkámban teszem közé azoknak az eredeti rajzoknak és térképeknek a másolatait is, amelyeket Magyar romjairól készítettek - Nagy Péter cár korától kezdve - a 18. század híres német és orosz kutatói.

Most, hogy nagyjában képet nyertünk a kumai magyarok sorsáról, két kérdést tehetünk fel: Mi a teendők ezek után ezen a téren? Szükséges, hogy minél tüzetesebben, minél alaposabban tanulmányozzuk az okiratos anyagot, a szóbajöhető levéltárak, elsősorban Róma, Bologna, Firenze, Párizs és London kimeríthetetlen kincseit. Újra fel kell dolgoznunk, s minél több újabb munka bevonásával kiegészítenünk az arab, a perzsa és a kínai kútfők igen értékes tárházát. Elmélyedő tanulmányokat kívánnak az orosz kútfők is. Emellett, mihelyt csak lehetséges lesz, Magyar romjainál rendszeres ásatásokra, a környéken pedig tüzetes tanulmányokra van szükség. Lehetetlenség, hogy Magyar 25 négyzet-kilométeres területén ne találjunk számottevő leletekre. *TATICSEV* emberei még írásos feljegyzéseket találtak 1735-ben a romok között. Ha ezek az írások nem mentek tönkre 300-400 év alatt, akkor még ma is lehet reményünk ilyesféle leletekhez. *GMELLN* a város közelében egy tömegsírt talált, amelyben körülbelül ezer ember alussza álmát. Valószínű, hogy a *TIMURLÉN* által 1396-ban legyilkoltatott magyarok földi maradványai ezek. Bármilyen szomorú csontgyűjtemény ez a sír, milyen mérhetetlen kincset jelenthetne ez nekünk, ha megtudnánk találni s *hivatott tudósaink* embertani szempontból feldolgozhatnák annak anyagát.

Ezen kívül tüzetesen tanulmányoznunk kellene azokat a nyomokat, amelyeket a kaukázusi népek hagyománya őriz a kumai magyarságra vonatkozóan. Ne keressük, de ha valaki keresné is, ne várjuk, hogy megtaláljuk a Kaukázusban az élő magyar nyelvet, ellenben kereshetjük annak nyomait, maradványait. A legaprólékosabban át

kellene vizsgálnunk a helyszínen a mai, s főként a régi dűlőneveket, patakok, források, hegyek, dombok stb. nevét, mert tapasztalat szerint a földrajzi vonatkozású nevek igen sok útmutatással szolgálhatnak a történetírónak. Mindhárom irányban sokat várunk a komoly munkától. De remény van arra is, hogy esetleg előkerülő 13-15. századbeli mongol, arab, perzsa és örmény kútfőkből adódik valami egykorú feljegyzés, sőt, talán részletesebb leírás is a kumai magyarjainkra vonatkozóan.

A másik felvethető kérdésünk: MI A TANULSÁGA A KUMAI MAGYAROK TÖRTÉNETÉNEK? Az, hogy kaukázusi testvérnépünk, bár számszerűen nem igen voltak kevesebben, mint mi a 14-15. században, tehát körülbelül a Hunyadiak idejében, majdnem nyom nélkül felszívódtak a környékbeli, különféle népelemekbe. Szomorú példájukból tanuljuk meg szeretni nemzetünket, s mindazt, amire a Nemzetnek fennmaradásához, mint jellegzetes és elengedhetetlen dolgokra, múlhatatlanul szüksége van. Szeressük s óvjuk magyar fajtánkat, nyelvünket, hagyományainkat és múltunkat.“ (Bendefy: *Kummagyaria. Idézetek az Amerikai Magyar Hang folyóiratból. 1955. július 25 és 1956. március 6, 17 folytatásban*)

*Hun írás egy csatt rögzítő végén
Szabadbattyán 5-6. század fordulója*

Miért?

Hogyan lehetséges az, hogy a magyarságnak kb. a fele (a besenyő támadás előtt a Kaukázus irányába kitért rész) nyom nélkül eltűnhetett a 14-15. század fordulóján és csak a 20. század közepén kezdte keresni őket egy „KONTÁR, AUTÓ-DIDAKTA” történész, BENDEFY LÁSZLÓ?

EZ A KÉRDÉS VÁLASZT KÖVETEL, MÉG AKKOR IS, HA AZ FENYEGET ÉS A KÖVETKEZTETÉS ÍTÉL!

Alaposan át kell tanulmányozzuk FEHÉR MÁTYÁS JENŐ alapvető munkáját a „KÖZÉPKORI MAGYAR INKVIZÍCIÓ”-t, hogy Árpád-házi királyaink helyzetét meg tudjuk érteni. Bennük nem volt hiba! Sajnos, a magyar középosztály történelmi műveltsége nem áll arányban azzal a roppant felelősséggel, amely a magyar sors formálásáért terheli. Ezért nem keresi a választ az imént feltett kérdésre: MIÉRT? MIÉRT?

„A középkor hajnalán a keresztény vallás egyeduradalma rendíthetetlen. Nem tűr ellenvéleményt, elutasító bírálatot még kevésbé. Az egyházat „hódolat illeti, nem bírálat”. Aki nincs vele, ellene van, aki ellene van, az eretnek. Nemcsak az „Ecclesia universalis”, az általános egyház ellenfele, hanem a világi hatalomé is. Az egyház és a császárság vagy királyság közös ellenségét az eretneket ekkor még az utóbbi hallgattatja el.” (Fehér: *Középkor Magyar Inkvizíció*, 15)

III. LUCIUS pápa 1183-ban elrendeli, hogy „VERONA lombard város környékén gyökeret verő eretnekeket fel kell kutatni és a világi hatalomnak ítéletre átadni.” Felújulnak az őskeresztényeket üldöző pogány Nérók és Diokleciánok borzalmi. De itt is az a helyzet, mint a római cirkuszok arénáiban: „a vértanúk vére az eretnekségek magjává válik”. A halálraítéltek énekszóval mennek a máglya tűzébe, átszellemült fanatizmusuk lassan átragad a népre.

III. INCE korában már alapjaiban inog az egyház. Egész Lombardia, Dél-Franciaország, sőt a Balkán is az eretnekek kezén van. ...“ A LATERÁNI IV. ZSINAT már nemcsak az eretnekeket fenyegeti „kiközösítéssel”, hanem azokat a királyokat és fejedelmeket, akik nem irtják ki őket. Ekkor már 1215-öt írtak a krónikások. A pápa látomásban szenvedni végig Szent Péter templomának omladozását, mígnem két, koldusruhába öltözött egyházi férfialak oda nem ugrik és vállukat a falaknak vetve fenntartják azokat. A két koldus *Assisi Poverrellója* és *Castília kékszemű szentje, Domonkos*. (Fehér: *i. m. 16-17.*)

Ez a két rend adta „A HIT VÉDŐ ÖKLEI”-t, az egyház janicsárjait, a kor legkiválóbb hitvitázóit. Róma bizottságokat küldött ki, amelyek „... országoként egy-egy főinkvizítor irányítása alatt működtek a világi hatalom „karjának” fedezete alatt, felkészülve a tömegszenvélyek esetleges fellobbanására. ... Legfontosabb az első időkben az eretnekek könyveinek és írásainak megsemmisítése, hogy megfosszák őket lelki táplálékaiktól. A főinkvizítorokat maga a pápa személyesen nevezi ki. ... Ezek a főinkvizítorok legtöbb esetben idegen származású szerzetesek sorából kerültek ki, akik mindenben a pápaság irányítását és parancsát tartották mérvadónak. Magyar vonatkozásban egész különleges küldetésük is volt: ellenőrizték királyaink keleti kapcsolatait, amelyek főképp még az Árpád-korban többféle vonatkozásban számottevők voltak”. (Fehér: *i. m. 18.*)

Nem téveszthetjük szem elől a magyarság „megkeresztelkedése” esetében aényt: idegenek ültek a nyakunkba a vallás ürügyével. István elképzelése, szándéka szép volt és nemes, de a végrehajtás csapnivaló.

„A településtörténet mai eredményei alapján gigászi feladatra vállalkozott az újdonsült magyar egyház, hogy a keresztény vallást és változatait, bizánci és manicheusi formáját már részben ismerő, részben gyakorló pogány népet Krisztus karámbába terelje. Államot alkotni a 108 nemzetségből - ennyit említ Anonymus krónikája - ahol minden törzs a közös vérképlet és hagyomány alapján állva még külön gyepűvel is elzárta magát a többitől, magában véve is megoldhatatlan feladatot rótt István királyra. Rendeletekkel kőből épített templomokat varázsolni a még sátorozó nép nagycsaládjainak szállásbirtokán, még nem oldotta meg a kereszténység gyökérverését.”

Egy új vallás felvételekor a legfontosabb az emberi meggyőző erő, a lelket megfogó beláttatás. De...

„Hiányzott a magyar nyelvű papság. A legelső magyarok az új hit szolgálatában a Gellért-legendában szereplő marosvári új keresztények fiai, akiket a velencei származású püspök szentelt pappá. A bencés apátságok egész sor olasz-német papsága mellett mint nagy csoda - hét magyar tolmács. Mindössze ennyi az egész megindulás. Szent Romulád 15 papja, vagy a „fekete magyarokhoz küldött” pápai hittérítők, Pannonhalma, Pécsvárad, Zalavár, Somogyvár szerzetesei egy szál idegenek csak úgy, mint Gellért bizalmasa Valter, vagy a fejevári Henrik”. (Fehér: *i. m. 20-21*)

Sajnos, nem volt lehetőség a szabad bírálatra (nem a krisztusi tanítás bírálatára, amire nincs szükség), hanem azok magatartásának bírálatára, akik *abból* éltek, *amiért* élniük és halniuk *kell*ett volna. Tudunkkal soha nem vizsgálták meg alaposan a kérdést: mi is az igazi oka a széles tömegek „eretnekségének”, az egyházi - és egyben világi - hatalommal való szembehelyezkedésnek?

Fontoljuk meg: őseink már korán nemesebb, „felsőbb vallás” (Toynbee) hatása alá kerültek. Láttuk, hogy a „Notitia Episcopatum” szerint már a 8. század közepén a KUBÁN mentén keresztény onogur püspökség működött. Őseink szükségszerűen kapcsolatba kellett kerüljenek MANI vallásával is.

„A könyvinkvizíció vezetői kétségkívül tudatában voltak, hogy keletről a Duna-medencébe nyomult őseink kapcsolatban állottak a manicheista vallással. Mint látni fogjuk, Kijev várában tartózkodásuk emlékére *PHOTIUS BIZÁNCI KELETI ORTODOX PÁTRIARKA* is megőrizte „apologétikus iratában”, ahol *ÜGEK ÉS ÁLMOS UDVARÁT*

MÁR MANICHEUSNAK JELZI. De írt a „török vallás“ ellen **METHÓD IS**, **CIRILL TÁRSA**, és szintén személyes kapcsolatai voltak a honfoglalás előtti, Lebediában és Dentumagariában élő őseinkkel.

A „török vallás“ tudatát még a honfoglalás után is megőrizte **SZENT GELLÉRT** munkája őseink hitéről s így a római egyház hagyományszerűen ismerte ezt a sokszor rovásírások titokzatos jegyeiben burkolt irodalmi veszőlyt, mely nem annyira *dogmaszerű tanítást*, „*intellektuális vallásismeretet*“ *terjesztett, hanem népi nyelven írott, értelemhez és érzelemhez egyaránt szóló erkölcsi tanulságokat.* A „**MANICHEUS**“ jelző azért szerepel olyan sűrűn az inkvizíció jegyzőkönyveiben még a 13. században is, mert a nyugati latin műveltségű papoknak teljesen idegen volt maga az ősi magyar rovásírás és még inkább annak tartalma. Gondolattársítással tehát az ősi „török vallást“ jelképező írásokat minden habozás nélkül „manicheus“-nak ítélték, ami egyenlő volt a máglyatűzzel. (*Fehér: Inkvizíció 131*)

Ezért égnek meg máglyán az első magyarnyelvű könyvek és írások: érthetetlenek az idegennek. Érthetetlen, tehát eretnek. Titokzatos és rejtelmes volt előttük a **SÁMÁN GYÓGYÍTÓ**, ősi soron gyakorolt művészete is. **KURUZSLÁSSAL**, pogány rejtett erők igézetét gyanítva, vádolják őket, mert eredményeik a nyugati egyetemeken tanult „fizikusokat“ is megdöbbenk.

A legzaklatottabb népréteg azonban mégis a **BESSENYŐK NÉPE**. A somogyi Zselicség makkoltató kondásai, a Mátra ős-eredeiének bölényesei, a Vág- s Garam-völgy halászhajói a Mezőség és Sárrét pákásai, a Rába-köz láptaposó hódászai és Szent Gál agarászhajói mind sorra kerülnek az inkvizíció elé. Külön nép a magyar nemzet testében. De vére ugyanaz: török faj és az a jelleme is. Bár Árvától Háromszéki, Abaújtól Zaláig szórja őket szerteszét királyaink óvatos telepítő politikája, egy a gondolatviláguk végső eredője: A **DAC**. Kemény és hajthatatlan. Ragaszkodása ősi, Ázsiából átmentett hitéhez rendíthetetlen, mint honfoglaláskori vezére **THONUZÓBA**, akit Szent István élve temettetett el nejével együtt, akinek szerencsétlen sorsát a „parasztok fecsegő énekeiből“ Anonymus fordította le ékes latin rigmusokban: (*Fehér: Inkvizíció 56*)

Dum Stephanus verba vitae predicaret
Et hungaros baptisaret,
Thonuzóba in fide vanus
Noluit esse Christianus,
Sed eum cum uxore vivus
Ad portum Obad est sepultus.

(*Fehér: i. m. 19.*)

„Magyar *eredetkutatási* szempontból **MANI** követői a 6. század végén jelentős eredményeket értek el azzal, hogy megtérítették a **NAGY UJGUR**, ó-török állam fejét **BIKU KÁNT**, aki egyszersmind államvallássá is tette birodalmában a manicheizmust. Már 762-ben kolostorok egész sorát alapítja, főképp az ujjur főváros, **TURFÁN** vidékén. Szerepük az ó-török irodalomban rendkívül nagy. Könyveik már **SZENT ÁGOSTON** korábban nagy feltűnést keltettek gyönyörű pergamenjeikkel, festett iniciaisokkal, szöveg közötti képekkel és a kódexek fémgöngyölös kötésekkel. Ők vezették be és fejlesztették tovább az ó-török rovásírás elődjét. Ismertetőjelük a két jobb tenyér egymásba csapása - *kézfogás* - volt, amit előttük egyetlen nép sem ismert. *Aszketikus életüknek* legszebb példatára a **TURFÁNI KOLOSTORROMOKBAN TALÁLT, KUTLUG** asszonynak tulajdonított „**BŰNBÁNATI IMA**“. Szerepelnek ebben az **Ó-TÖRÖK (KÖK-TÖRÖK)** nyelven írt szövegben **KUTLUG FIA DRAMIS** és leánya **KUTAD** is. „**ORVIS**“-nak nevezi benne a gyógyító, szemfényvesztő kuruzslókat, „**SZATÓCS**“-nak a házaló kalmárokat. A legnagyobb bünt a „**HAZUG**“ fogalommal jelölték.

A sok könyv- és irattöredék, melyeket a turfáni és környékbeli kolostor-romokból, száraz homokkal eltemetett városok falai alól századunk fordulóján feltártak, tele vannak **EGY LETŰNT, NAGY KULTÚRA** nyomaival, amely honfoglaló magyarságunk Döntői-Kievi tartózkodásánál előbukkanó archeológiai adatokra is élénk fényt vetítenek. A **KIEVI** magyar sírokban talált **SAKK-TÁBLA**, a manicheusok egyetlen megengedett és nagyra becsült szórakozásának a „**KIRÁLYI JÁTÉKNAK**“ a bizonyítéka, az ó-török nyelvű Álmos könyvben szereplő kék gyöngyök a honfoglaláskori magyar sírokban, ezzel az ősi, letűnt kultúrával való kapcsolatukból erednek.

Legfontosabb az összes turfáni iratok közül **V. LE COQ** francia származású tudós által talált és feldolgozott „**BARLAAM LEGENDA**“ töredék. 1905 nyarán ásták ki **BULAJUK** kolostorának romjaiból. Tudományos kiértékelése 1923-ban jelent meg de kapcsolatait a magyar ősi irodalommal még alig érintették. Ez az említett Barlaam-töredék és kísérő szövege a tudós **V. LE COQ** szerint: „... feljogosít bennünket arra a megállapításra, hogy **MANICHEUSOK ÉS NEM A KERESZTÉNYEK VOLTAK A BARLAAM-LEGENDA ELTERJESZTŐI EURÓPÁBAN** és hogy ennek a változatai sugalmazták a nyugati népek, többek között a németek és franciák kultúrájában ismert szentek életét.“

Ebben rejlik ennek a szerény töredéknek nagy kultúrtörténelmi jelentősége. Ezek alapján kiegészíthetjük a megállapítást: Egyetlen *európai nép sem kapta első kézből az ó-török irodalmon keresztül jövő legenda ciklust, csak a magyar.* Az Altaj és Kaukázus vidékéről hozták magukkal őseink a hitvilágukat erősen befolyásoló manicheizmus hatásával együtt. Ez a dualista befolyás a honfoglalás előtti korból, főképp a 8. század óta nyomon követhető és történelmi bizonyítékok egész láncolata igazolja.

A **KIEVI VÁRBAN** már manicheusoknak nevezi a magyar vezető réteget, tehát Álmos családját, **PHOTIUS** bi-

zánci pátriárka. Eretnekségekkel foglalkozó „apologetikus” iratában seregszemlét tartva a bizánciakkal kapcsolatos népek fölött 895-ben írja, hogy „A KIEVI TÖRÖKÖK MANICHEISTA ERETNEKSÉG HÍVEI”. Görög nyelvű iratában még azt is megemlíti, hogy ezen a vidéken - Kiev vára - olyan népek laknak, akik a „*karapóz tou Theou*” nevű szellemi lénynek is hódolnak, akit mint Isten kísértőjét, küldöttjét tekintenek, pedig egy rosszindulatú lény. Hogy őseink hiedelemvilágában már akkor létezett a „*garabonc*” mai fogalma, ezek a szavak kétségtelenül bizonyítják.

PHOTIUS: „KATA MANICHEÓN” irata a Mani-féle tantás lényegét a következőkben jelöli meg: Két legfőbb lény, a **THEOS** és **SATANÁS**, léteztek örök időktől fogva, teremtetlen erőkként. Az első a jó, a másik a rossz elemet jelenti. De mindegyiknek rendelkezésére áll, mint segítő eszköz, egy rajtuk kívül álló szellemi erő, aki a jó elemnél, az Istennél mint „**KARPÓS**” - „**GYÜMÖLCS**” szerepel és mindenben az ő irányítását követi. Ennek a szellemi lénynek, mint egy isteni küldöttnek, hódoltak - a szerző szerint - „*ethnos kai archontes tón Tourkón és Kastrón Kiboa*”, tehát „a kievi vár török népe és vezérei” is ezt a vallást követték.

Honfoglalás után is fennállnak még bizonyos kapcsolatok a manicheusi vallással. **SZENT GELLÉRT** marosvári (Csanád) püspök, aki a magyarokat valóban közeli ismerhette és vallási életük minden megnyilvánulását más irányban is számon tartotta, tudta róluk, hogy **MANI** ŐSI DUALIZMUSÁNAK régi hívői. **GÉZA** fejedelem, **ISTVÁN KIRÁLY** atyja ezt be is vallja neki: elég gazdagnak és hatalmasnak érzi magát arra, hogy egyszerre két istennek - jó és gonosz - szolgáljon. Egyébként is egy külön „apologéta”, hitvédő írásában foglalkozik a manicheista „eretnekséggel”, amelyet azonban a velenceiek simulékony diplomáciájával élve, nem mert, vagy nem akart konkrét vezető személyiségekre vonatkoztatni. A forrás kiadvány, amely Szent Gellért említett vitáirát elemzi, csak mellékmondatként veti oda „...adversus manicheismum quoque pugnat sanctus noster” - a manicheizmus ellen is harcolt szentünk. Bár vannak vélemények, hogy Szent Gellért nem tudván magyarul, nem ismerhette őseink hitvilágát, azt kell vallanunk, hogy több, mint húsz év, amit magyar földön eltöltött, bizonyára nem múlt el nyomtalanul e tekintetben, hiszen a hittérítők minden törekvése minden időben az volt, hogy a gondjukra bízott népek nyelvét mielőbb elsajátítsák. De ettől eltekintve a csanádi püspök népünk más régi szokását, pl. a „**LARES**”-ek népi elterjedését csak úgy megfigyelte, mint ázsiai, számára teljesen idegenszerű melankolikus énekét.” (*Fehér: i. m. 134-140*)

„**LÁSZLÓ GYULA** mutatta ki, hogy középkori templomaink Szt. László freskói valójában egy ősi, keleti eredetű mitológiai történetet elevenítenek meg: a világosság és a sötétség küzdelmét, amelynek hőseit, a fény bajnokát a kereszténység felvétele után Szt. Lászlóval azonosították. Ez a motívum ősi közös mitológiai alapra megy vissza, amelyet először **AHURA MAZDA** és **Ariman** kozmikus harcában foghatunk meg.

Ezek az adatok is kiegészíthetők azzal, hogy mind a kozmikus párbaj, mind pedig annak szimbolikus megjelenítése, az állatküzdelem, visszavezethető a **KR. E. 4-3 ÉVEZREDBELI SZUMÉR PECSÉTHENGEREKIG**, és ettől az időtől kezdve később is folyamatosan vezető szerepet játszottak az előázsiai gliptikában, különösen a *hurri urartui* művészetben, amely tudvalevőleg a szkíta állatstílus alapjait képezte.

Irodalmi átöröklésben GILGAMES fegyvertelen mérközése ENKIDUVAL az első rituális küzdelem, amit ismerünk. Majd Gilgames és Enkidu harca a démoni HUJMBABÁVAL és az „ÉGI BIKÁ”-val az első kozmikus párbajok, amely utóbbinak meglehetősen pontos késői magyar párhuzama a táltosok viaskodása a felhőkön szálló fekete bikával, amikor sokszor maguk is bikaalakot vesznek fel. Ezt a mondai elemet vö. a számos korai szumér pecséthengeren látható állatküzdelmekkel, amelyekben részben állat-, részben emberfejú bikák harcolnak egymással.

AHURA MAZDA és **ARIMAN** előbb említett kozmikus harcával kapcsolatban pedig ismét emlékeztetünk arra az újabb felismerésre, hogy **ZARATHUSTRA** dualisztikus vallása Kelet-Iránban, Szogdia és Baktria vidékén alakult ki, olyan környezetben, ahol a kérdéses időszakban - a Kr. e. 1. évezred derekán - a népesség zöme nem volt iráni.

A kozmikus párbaj hőseinek sebezhetetlenségére vonatkozólag **LÁSZLÓ GYULA** Jasont, Achillest, Siegfriedet, Wielandot, a perzsa Isfandarkot említi. Mindezek őse- és előképeként ide sorolhatjuk **GILGAMEST** is, aki azonban egy lényeges dologban különbözik a többiétől: **HUMBABA (VAGY HUVAVA)** elleni harcában őt nem valamiféle okkult varázserő vagy bűvös kenőcs tette sebezhetetlenné - mint az említett indogermán hősokeket, -, hanem **ANYJÁNAK**, az isteni **NINSUNNAK** a napistenhez intézett szűnni nem akaró áldozatai és imái.” (*Götz: i. m. IV. 220-221*)

Hozzászoktunk, hogy népünk minden kultúr-megmozdulását, művészi alkotásait, legendáit nyugati szemléletből indulva, nyugati mércével mérje a hivatalos tudós gárda. Pedig egy frissen és az európai szellemnek idegenszerű alkotóvággyal érkező ázsiai népnek a kultúrája, művészete és legendái is ázsiai gyökérből táplálkoztak. Keleten is voltak már sokkal előbb, mint nyugaton magasfokú kultúrák, a kereszténység dogmákba merevedett tanításától elütő tiszta erkölcsű vallások, keleti fantázia szötte színes legendák, hősi eposzok és a magyar nép, amely „mint tövis fűródott Európa szívébe a 9. század végén” hosszú vándorútján, míg visszatért „*Atila örökébe*”, nem ment el mellettük érzéketlen közönnyel. A **MAGYAR NÉPLÉLEKNEK ÉPPEN ÁZSIAI SZÁRMAZÁSA MIATT FELFOKOZOTT, KULTÚRIGÉNYEI VOLTAK.**

Ha egykorú keleti életszemléletből indulna ki a magyar irodalom történet, akkor meglepő eredményekre jutna a párhuzamok, összehasonlítások útján. A tatárok kultúra pusztításáról például csak *Hulagu* kán szerepét kell is-

mernünk. 1260-ban elfoglalva a szíriai Alamus várat, ahol már akkor a muzulmán világ hatalmas csillagvizsgáló intézete működött, áttelepítette a több, mint 400.000 kötetnyi könyvtárat, amelyet a tatárjárás Kelet-Európában és a kaukázusi államokban összeharácsolt. Ebben a korban, amikor hazánkban egy bibliáért két falut adtak tizenkét ekényi földdel, kétszáz jobbaggyal Bayantu kán (uralk. 1312-1320) Anjou-házi királyaink kortársa, Csoski Odsir kolduló szerzetessel ezer példányban nyomtatta ki „stupával” az egyik legnépszerűbb vallási könyvet és azt ingyen szétosztatta a nyájak mellé rendelt pásztornépek között.

A „véletlenek törvényszerűsége” úgy akarta, hogy ebből az ezer példányból csak egyetlen maradjon a *turfáni őskolostorok* homokba temetett romjai alatt és ez az egy példány is csak 22 oldalnyi töredék az eredeti 168-ból.

A JAGELLÓ-KORSZAK alatt íródott és a NYULAK-SZIGETI KOLOSTOR szorgos iratmásoló apácáinak, RÁSKAI LEÁNAK, SÖVÉNYHÁZI MÁRTÁNAK kódex-gyöngyei az 1500-as századfordulóról csak egy kolostori közösségnek lelki igényeit volt hivatva kielégíteni. A szigeti klostrom azonban csak egy csepp volt a tengerben. A magyar nyelv mézét, zamatját sóvárgó többmillió népi lelke igényelte nemzeti öntudatában történelmének hősi eposzait, faja eredet-legendáit, gyermekeinek szőtt színekkel tobzódó meséit. Ez a lelki igény nem a Jagellók korában született: ÉVSZÁZADOK ELŐZTÉK MEG AZ APÁCA-IRODALMAT MAGYAR NYELVEN.

Voltak magyar könyvek és írások már a 12. században is. Elég csak a Nyulak-szigetén élt és halt nagy magyar vezeklőnek, ÁRPÁD-HÁZI MARGITNAK a szentté avatási perét bevezető jegyzőkönyvek tanúságát felidézni. Mikor a 17. században Lósy esztergomi prímás parancsára felnyitották Margit koporsóját, teteme mellett találtak egy 1271 augusztus 1-éről dátumozott iratot. A pápai szentté avató vizsgáló-bizottság jegyzőkönyve volt ez ARTOLUS velencei kalmár tolmácsolásában a kihallgatott tanúk vallomásáról. Az egyik tanú szerint a kolostorban ősi idők óta, még mikor az apácák a veszprémi közösségben éltek, tehát a 13. SZÁZAD LEGELEJÉN, MAGYARUL OL-VASTÁK A PASSIÓT, KRISZTUS SZENVEDÉSEIT.” (Fehér: i. m. 116-118)

„Az inkvizíció szövegvizsgálatai, kemény szigorral végrehajtott kritikája legalább ebben a formában, ahogy feljegyezte az elkobzott könyvek címeit és azok tulajdonosait, nagy távlatokat nyit - akaratlanul - egy valóban nemcsak létezett, hanem sokszzerű és országszerte elterjedt magyarnyelvű irodalomról. Miután a hit védelmét szolgálta, természetszerűleg elsősorban a Biblia latin- és magyarnyelvű példányaikat vizsgálta felül.” (Fehér: i. m. 119.)

„Az eddig felsorolt, megsemmisített vagy elkobzott könyvek sorában feltűnő számban szerepelnek Szent Elek, alexandriai Katalin, antiokiai Margit, sőt még epikus formában a „Remete és király” címen az egész Európában nagy elterjedtségnek örvendő „Barlaam-legenda” eredői. Ehhez az irodalmi, ősi forráshoz kell számítanunk azokat az iratokat is, amelyek „manicheista” jelzőt viselnek. A nevezetes Barlaam „keretregény” valójában a fiatal BUDA életének legendás részleteiből ered és évezredek folyamán minden vallás, a keresztényt sem véve ki, átforgatta a benne rejlő nagyértékű erkölcsi motívumokat jámbor, épületes olvasmányokká, hogy élvezetes formában adhassa hívei kezébe. Vannak iszlámelőtti arab, soghdiai, ó-perzsa, georgiai, abkazi, görög, sőt zsidó fordításai is az egyes részleteknek.” (Fehér: i. m. 130-131)

„Magyar eredetkutatási szempontból a Barlaam-motívumok ilyen korai jelentkezése magyar irodalmunk anyanyelvűségének hajnalán, arra enged következtetni, hogy a magyarság már jóval a honfoglalás előtt, első kézből kapta ezt a legenda csoportot és azt már a 8. században nemcsak magáénak mondhatta, hanem tovább is fejlesztette. EREDETLEGENDÁINK, mint Emese álma, Hunor és Magyar leányszöktetése, stb. legnagyobb turkológusaink szerint MANICHEUSI „EMANÁCIÓS MOTIVUMOK”. Azonosak a 6. század elejére visszavezethető OGUZ ÉS BILGE kánok hasonló csodálatos fogantatásával és születésével az ősi nemzetségi „totem-állatok”, turul, szarvas és oroszlan varázsló erejének befolyása alatt. Még a Volga-menti bolgár, ó-török testvérnépünk legendáiban is szerepel ilyen álom, nemzetségindeítő legenda, ahol véletlenül ugyancsak ÁLMOS a születendő gyermek neve, mint a mi Emese legendánkban. Röviden megfogalmazva: a honfoglaló magyarság sabir-török eredetű törzseinek a hitéletében jelentős nyomokat hagyott hátra a manicheista ősi vallás, mint eszmei hordozója, irodalmi terjesztője a Barlaam-legendák koszorújának és a belőle eredő jámbor, később keresztény mezbe öltözött „szentek élete” sorozatnak. Egy másik, nagyon fontos következtetés: az inkvizítorok és krónikásaink ismerték eredetlegendáink manicheusi eredetét és annak „eretnek” életét.” (Fehér: i. m. 132-133)

Mindezekből következik, hogy a magyarság között gyökeret vert „ERETNEKSÉG” régebbi a Szt. István által ránk erőltetett „kereszténység”-nél, ez kimerítette a TOYNBEE által meghatározott „FELSŐBB VALLÁS” vagy „FILOZÓFIA” fogalmát, ha még nem is jutott oly messzire, mint a budizmus. Ezen „ERETNEKSÉG” KIIRTÁSAVAL SEMMISÜLTEK MEG ŐSI MONDÁINK, szájhagyományunk gyöngyszemei, a táltosok tudása stb. Isteni csoda, hogy népdalaink megmaradtak. Az idegen szemléletnek a maga részéről igaza volt: ha a kereszténység „védőpajzsának” használt magyarságot meg akarták tartani e szerepében, el kellett vágni azt a köldök-zsinórt, amely bennünket Ázsiához kötött, az egész Európát jelentő pápaságnak közbe kellett lépnie és a betolakodott „barbár”-ral kellett elhárítani az ázsiai „barbárság” veszélyét.

„A Kelet és Nyugat között megtelepült magyarságot a pápaság mindig bizalmatlansággal nézte és kezelte. Ez a tartózkodó magatartás a 13. század elején - az inkvizíció kezdete - egyenesen gyanakvássá fajult. A kettészakadt kereszténység bizánci és római érdekmezsgyéjén élő nép ismerte a félezed évi küzdelmet és a gyűlölködést a két vetélkedő fél között. Egyformán igyekezett a Komnenosok görög és Orseolo Péter latin-velencei befolyásától független nemzeti önállóságát megtartani.

A római egyház által mostohagyermekként kezelt magyar kereszténység soha sem rendelkezett annyi önkor-

mányzati joggal, mint a nyugati egyházak. A pápaság még legszentebb életű királyaink korában sem tekintette a magyar népet egyenjogúnak a többi európai néppel. A pápai „adókönyvekben” még Mátyás koráig mint „keleti részek - terra gentium” - pogányok földje, szerepel a magyar föld. Népe mindig nagyobb papi tizedet fizet mint szomszédjai.

De a 13. század volt talán a legnagyobb bizalmatlanság kora a pápaság részéről Magyarország felé. A magyar egyháztörténelem legszomorúbb évszázada ez. Ami sem azelőtt, sem azután nem történt meg, *II. ANDRÁST KÉT ízben is kiközösítik a pápák* és vele az egész ország népét, amely a keresztény eszméket ebben a korban már oly mély vallásossággal tartotta magáénak. A kiközösítést idegen főpapok hajtották végre ugyanabban az évben, amikor éppen *II. ANDRÁS KIRÁLY LEÁNYÁT, SZENT ERZSÉBETET IX. GERGELY 1235 MÁJUS 26-ÁN, AZ ÉV PÜNKÖSDJÉN SZENTTÉ AVATTA*. A világraszóló ünnepségeken minden aprócska német birodalmi herceg teljes joggal részt vehetett, sőt a szent hamvait még a kor „Antikrisztusának” titulált *II. FRIGYES* is hordozhatta a vállain, csak a kiközösített magyar apa, *II. ANDRÁS ÉS FIA*, *IV. BÉLA* nem vehettek részt a családi ünnepségeken. A szentté avatási bulla sorra veszi *ERZSÉBET* erényeit, megemlíti, hogy *THÜRINGIA* fejedelemasszonya volt, de még csak egy szóval sem emlékszik meg *MAGYAR SZÁRMAZÁSÁRÓL, KIRÁLYI SZÜLEIRŐL*. Az agg pápa öröme, hogy a kor legnagyobb szentjét oltárra emelhetette, oly nagy volt, hogy külön nagy bullában igyekszik ezt megosztani *III. FERDINÁND CASTILLA KIRÁLYÁNAK ÖZVEGYÉVEL, BEATRIXAL* és ebben a bullában felsorolja még a cseh király leányát, *ÁGNEST* is, mint élő szentet és dicséretét zengi az akkori magyarság ősi ellenfelének, a cseh királynak.

MONTALEMBERT C. Santa Isabel de Hungria. Buenos Aires, 1947. 421 old. IX.: Gergely pápa 1235 május 27-én kiadott bullája „Gloriosus in maiestate” címmel. Egyébként *Szent Erzsébet „elkivezetője”, Németország hírhedt inkvizitora, MARBURGI KONRÁD, sokszor véresre korbácsolta a magyar király leányát, akinek a szenvedéseiről atyja, II. András értesülve, elküldte bizalmi emberét MISKOLC NEMBELI PANITYOT*, hogy az özvegyet Magyarországra hozza. A küldöttség fonás közben találta, azzal tartotta fenn magát és három gyermekét. Erzsébet nem akart szülőföldjére jönni és *nagy szegénységben halt meg 1231. november 19-én*.

Csak a magyarok királya és népe sehol. Pedig éppen *II. ANDRÁS* volt az, aki 20.000 könnyű magyar lovasával még a Szentföldet is bejárta, hogy a pápa felszólásának eleget tegyen. Keresztes hadjáratát a nyugati történelem még a „kisebb” hadjáratok sorában sem említi meg ugyanakkor, mikor a többi, nyugati keresztesek aprócska hercegségei, akik sokszor saját országuk határán is alig jutottak messzebb, a pápák elismerését vívták ki maguknak. RÓMA minden magyar ügybe beleszólt. *IV. BÉLA* mentegetődző levelei, hogy két leányát miért adta a kievi és lengyel hercegekhez feleségül és még inkább, miért engedte meg fiának, *V. ISTVÁNNAK*, hogy *KÖTÖNY* kun király leányát vegye nejeül, mind azt mutatják, hogy a pápa bizalmatlansága nem hogy szűnne, hanem inkább fokozódik. *Nem jó szemmel nézik a pápák még JULIÁN keleti útját sem keleten maradt testvérnépünk felderítésére* éppen úgy, mint féltékenyek a *MISKOLC NEMBELI PANITY* küldöttségére *1259-BEN KUBILAJ TATÁR KÁNHOZ*, pedig *IV. BÉLA* csak azért küldte, hogy egy újabb tatárjárást elkerülhessen az ország. Ugyanezekben az években *IV. INCE* közvetlen követeket küldött, megelőzve *PANITY* mestert tíz évvel *CARPINO JÁNOS* ferences szerzetes személyében és az alig alakuló kapcsolatokat igyekszik „fehér lovas ajándékkal” barátsággá alakítani a *LOMBARDIAI ASCELIN* domonkosrendi küldöttjével.

A pápaság bizalmatlansága a magyarsággal szemben azonban abban tetéződött, hogy a 13. század elején - mint mondtuk, az inkvizíció megindulása - *idegen származású főpapság* kezébe adta az ország vallási ügyeinek intézését, akik azonban nem maradtak meg egyházi funkcióik mellett, hanem, amint láttuk és látni fogjuk, kezükbe vették az ország politikai, sőt részben gazdasági ügyeinek irányítását is. Ezt a helyzetet a korabeli és a magyar egyház belső ügyeinek megítélésére legjobban illetékes *Paulus Hungarus* bolognai egyetemi tanár ítéli el fellejegyzett előadásaiban már 1221-ben, mielőtt megalapította volna Magyarországon a Domonkos-rendiek tartományát és megszervezte volna az inkvizíciót. „Az Anglikus érsek nem ismeri a magyar népet, nem beszéli annak nyelvét, akiknek pásztoraúl rendelte őt az Isten. De vajon rendelhet-e Isten olyan pásztort, akinek a bárányok nem ismerik a szavát?”

Ez a két mondat a magyar alsópapság országos véleményét fejezi ki a híres bolognai egyetem nemzetközi hallgatósága előtt az országban uralkodó főpapokról.

MAGYARORSZÁGI PÁL mester panasza és kesergése nem alaptalan. Csak folytatása a *Bánk bán* keservének, aki a német szellem magyarföldi előretörését állította meg töre hegyével, meráni *GERTRÚD* szívébe mártva azt. A 13. század hajnalán, bár a germán szellem egy kissé megtorpant a királyné-gyilkosság nyomán és *II. András* már kiűzte az országban országot alakítani szándékozó Teuton-lovagrendet Erdélyből, de új idegenek jöttek, küldte őket a pápaság, mert nem bízott a magyar kereszténység őszinteségében.“ (*Fehér: i. m. 26-30*)

1216-ban Bologna egyházi egyetemén egyidőben két magyar tekintélyes kanonista szerepelt a tanárok között: *Magister PAULUS* és *DAMASUS HUNGARUS*. Az első az egyetemi legmagasabb tiszteletet tölti be: ő a rector. *PÁL* mester előadásait nagy figyelemmel kísérik, elsősorban a magyar hallgatóság. Ez az időpontja *II. ENDRE* keresztes hadjáratának. Tudjuk, a magyar király vállalkozása nem sikerült. A visszatérőben lévő király sikertelensége egyszerre érződik a minden segítséget mástól váró olasz városok és a pápaság reményeinek fogytán. Főképp az érinti kellemetlenül *III. INCÉT*, hogy a magyar király a keleti egyház hitén élő Laskarisok udvarából egy fiatal leányt hoz, hogy az ifjabb királlyal, *BÉLÁVAL* eljegyezze őt.

A tanárok ismerik a politikai hátteret és óvatosan bírálgatják a pápa nemtetszését a magyarság keleti kapcsolatainak kiépítésében. PÁL mester a kor ütőerén tartja ujjait. Az ifjúságra - magyarokról van szó - roppant hatással van a majdnem „szabadelvűnek” bélyegezhető magyarországi egyházi élet kemény bírálata, annak nemzeti-etlen magatartása miatt. Meráni GERTRUD meggyilkolásával a már-már mindent meghódító germán szellem megtorpan ugyan, de helyét ismét idegenek, a „LEODIUMIAK”, a flamand városok papjaiból verbuválódott új vezetőréteg foglalja el.

PÁL mester alapította a domonkosok magyar tartományát és ő lett az első fő-inkvizítor is, de működése nem tetszett Rómának. II. ENDRÉ-vel személyes barátságban volt.

„Valószínűleg a királyi udvarban és az olasz orvosokkal sokat vitatkozva írta meg a magyar inkvizíció alapvető, irányító munkáját a „MONITA” című tanulmányt, amelynek a töredékeiből is egy fajtát védő, még a mai vizsgálódó előtt is „szabadelvűnek” mondható okfejtéssel a természetes gyógymódok mellett tör lándzsát.”

„Az „INTELMEK” a középkori jogtörténetben is egészen egyedülálló helyet biztosít magának azzal, hogy a magyar szokásjogot vallja az egyházi rendeletek sokszor általános megfogalmazása helyett alapul. Ezt a magyar szokásjogot még a pogányság előnyére is fenntartja nemcsak elméleti okfejtéssel, hanem gyakorlati alkalmazásban is.”

„Ez a „szelíd” módszerű inkvizíció nem sokáig maradt érvényben, mert Pál mester utódja, a német származású János 1232 óta már a „merev” MARBURGI KONRÁD-féle német módszereket alkalmazza a magyar földön még itt-ott lappangó ősi-hiten levők ellen.

Az „INTELMEK” arra is fényt vetnek, hogy az országban nem volt egységes nézet a SÁMÁNOKKAL szemben. II. András, aki uralkodása utolsó éveiben inkább keleti orientációkat vallott, nem volt annyira radikális eretnek- és „félpogányirtó”, mint fia IV. BÉLA az ifjú király, aki talán éppen meggyilkolt anyja szellemi örökségeként mindennek felett tartotta a NYUGATI kapcsolatokat és IGYEKEZETT FELSZÁMOLNI A MAGYARSÁG ÁZSIAI ÖRÖKSÉGÉT. A két királyi udvar nemcsak politikailag, hanem az egyházzal szemben vallott magatartásában is kifejezte ezt az irányzatát. Elég csak két házassági példára hivatkoznunk. II. ANDRÁS AZ IKONUMI SZULTÁNNAL is hajlandó lett volna leányát eljegyezni, míg IV. BÉLA III. HONOR pápa unokahúgát akarta feleségül adni ifjabbik fiához, BÉLA herceghez. Bár a két említett házasság egyike sem valósult meg, sőt a két király éppen a kényszerű helyzet folytán ellenkező gyakorlati megoldásokra fanyalodott, - II. ANDRÁS NYUGATI, IV. BÉLA KELETI HÁZASSÁGOT KÖTNEK - egyikük keleti, másikuk nyugati orientációja letagadhatatlan.” (Fehér: i. m. 64-67)

„MAGYAR PÁL mester II. ANDRÁS udvarában élt és ő maga is az ősisoron szerzett ázsiai örökség védelmében áll ki, amikor az „INTELMEK”-ben a sámánok gyógyításairól megemlékezik. Mint láttuk, nem tudták fájának szeretetét kioltani belőle a királyi udvar olasz orvosai sem, akik kénytelenek a híres egyetemeken szerzett tudásuk mellett eltűnni, hogy a sámánok véleményét is meghallgassák, sőt kérjék adandó esetekben. Pál mester maga is szembetegségben „lippitudo oculorumban” szenvedett és sámánok gyógyították meg. Háláját és belső meggyőződését fejezte tehát ki, amikor azok szerepéről többször megemlékezik.

Az „INTELMEK” szerzője az általa képviselt „szelídebb” módszerű hitvédelmi eljárásaival nagyon kihívhatta maga ellen a pápaság bizalmatlanságát is, mert elítéli az erőszak és fenyegetések alkalmazását.” (Fehér: i. m. 67-69)

Mint láttuk, MAGYAR PÁL-t 1234-ben TEUTON JÁNOS követte a fő-inkvizítori tisztségben. IV. INCE pápa bizalmi embere, LOMBARDIAI PÉTER lett JÁNOS fráter utóda 1234-ben.

„Hiányzik belőle elődje kegyetlensége. Az eddigi szokások szerint ő is a király legközelebbi környezetéhez tartozott és a Székesfehérvárott levő királyi udvar káplánja, IV. BÉLA lelki tanácsadója. A nagy szerzeteshiány a tatárjárás folytán még akkoriban érződött, úgy, hogy Péter egyúttal két tiszteletet tölt be, ő a városi kolostor perjele is. IV. Ince azonkívül, hogy a már mint főinkvizítornak kijáró eretnekirtó meghatalmazást megadta neki, arra is felkéri, hogy legyen a királynak szolgálatkész tanácsosa és a tatárok által okozott lelki károk enyhítésére törekedjen. Három évre különleges hatalommal ruházta fel, hogy a pápának fenntartott kiközösítési ügyekben saját hatáskörében rendelkezhet. IV. Incének nem volt a magyar püspökökben akkora bizalma, mint földijében, PÉTERBEN. Munkatársai közül legtöbbet szerepelnek a fehérvári GYÁRFÁS és az erdélyi főinkvizítor, WOLFGANG, főképpen a sámánok elleni perekben.

Lombard Péter legfőbb feladata az eretneknyomozás mellett IV. Béla keleti kapcsolatainak ellenőrzése volt az esetleges házasságok terén. A királynak tíz, egyesek szerint tizenkét gyermeke volt, köztük csak két fiú, a későbbi V. István és a még atyja életében elhalt IFJABB BÉLA. A mély vallásosság, amely a királyi családot övezte, sőt Szent Erzsébet, IV. Béla nővérének nagy kultusza sem tudta enyhíteni a pápaság bizalmatlanságát az ÁZSIAI SZÁRMAZÁSÚ MAGYAR URALKODÓ CSALÁD ÉS NÉPÉVEL SZEMBEN. Már a kalkai csata (1223) híreiből ismerte a magyarság az Ázsia méhéből orkánszerűen feltámadó és egyre nyugatabbra hatoló DZSINGISZ-KÁN alakította tatár birodalmat. KÖTÖNY a polovci kunok királya, már 1223-ban csatát veszített velük és mikor az ASTRÁKÁNI CSATÁT is elvesztette BATUVAL szemben, pár év múlva Magyarországra keredzkedett. A tatárok közeledésének hírére indulnak útnak az ELSŐ KELETI KUTATÓK 1235-ben fráter OTTÓ és később JULIÁN BARÁT, hogy az ázsiai részekben fennmaradt „MAGNA HUNGARIÁT” felkeressék. RÓMA NEM NÉZTE JÓ SZEMMEL EZEKET A VÁLLALKOZÁSOKAT, TARTVA ATTÓL, HOGY A MAGYARSÁG EGYESÜL TESTVÉRNÉPÉVEL és akkor fennáll a veszély, hogy „feladja nyugatot védő bástya szerepét”. JULIÁN kétszeri római útja bizonyítja, hogy bár az utazását IV. Béla anyagi segítségével és megbízásával kezdte meg, a szerény szerzetes kényte-

len volt fáradságai és viszontagságai mellett a pápát is részletesen informálni a keletről jövő veszély felől. Bár SYCARDUS FRÁTER volt a tartományi főnök, *Julián a királyi udvarban Lombard Péter előtt adta le először benyomásait* és a főinkvizítor el is kísérette őt római útjára.

Sokkal több bonyodalmat okozott IV. BÉLA LEÁNYAINAK HÁZASSÁGA a nem római keresztény vallású keleti fejedelmekkel. Az a veszély is fennállt - a pápa szerint -, hogy talán még pogányokkal is képes lenne a magyar király gyermekeit házasítani, ha érdekei úgy kívánják. A feltevés nem volt egészen alaptalan. Már II. ANDRÁSNAK is felkínálta IKONUM SZULTÁNJA, hogy *gyermekeik házassága révén kölcsönös érdekszövetséget kössenek*. Ez az ajánlat ugyancsak magának II. Andrásnak a pápához írott leveléből ismerős és egyesek szerint a király ügyes és üdvös ijesztésnek szánta, de minden körülmények között jelzi királyaink tudatát a pápák gyanakvásáról keleti kapcsolataikra. IV. BÉLA HÁZASSÁGA is sok bonyodalom okozója, mert a görögkeleti vallású LASKARISOK családjából származó neje révén a niceai udvar befolyásától tartottak. Növelte ezt a bizalmatlanságot az is, hogy a király fiát, V. ISTVÁNT a pogány Kötöny leányával, KUN ERZSÉBETTEL házásította össze 1254-ben. A kunok miatt ugyanis Béla király amúgy is állandó kényszerhelyzetben volt saját ország nagyjaival, püspökeivel és szemrehányást kapott az udvarában élő főinkvizítortól is. Hogy a IV. SÁNDOR PÁPA egyenesen utasításokat adott megbízottjának Béla ellenőrzésére, azt látjuk a király majdnem megalázkodó leveléből, amikor a pápának megmagyarázza eljárása indító okát: „fájdalom, a kunokat is befogadtuk országunkba és a pogányok és az Egyház ellenségei által gyötörtetnünk. Sőt, mi több, elsőszülött fiunkat egy kun nővel házásítottuk össze, hogy nagyobb rosszakat elkerülhessünk és hogy alkalmat teremthessünk őket a keresztység forrására vezetni...” Magyarázkodását még jobban kifejti egy Sárospatakról keltezett levelében: „Mi pedig a kereszténység javára királyi méltóságunkat megaláztatva, két leányunkat két rutén fejedelemhez, egyet pedig Lengyelország fejedelméhez adtuk feleségül, hogy általuk és barátaink által, akik a keleti részekben élnek, minden újdonságot a tatárok részéről, akik azokon a határokon vannak, megismerhessük, és így hatásosabban ellenállhassunk nekik”.

LOMBARD PÉTER FRÁTER ebben az időben már nagyon öreg volt és hosszú tartózkodása alatt kialakult nagy barátsága a királyi családdal annyira erős, hogy a pápa bizalma megrendült benne arra a lehetőségre gondolva, hogy magyar érdekek befolyása alá került.

Az utód ismét egy lombardus, CREMONAI JÁNOS FRÁTER, aki már egy idő óta magyar földön élt, a király kérésére 1244-ben csatlakozott OBIS FIA MIKLÓS küldöttségéhez, hogy a Tatárországból visszatért DÁNIEL halicsi fejedelemtől pontos értesüléseket kapjon az ázsiai helyzetről. Cremonai János is a királyi udvarban élt.

Feladatát a király keleti kapcsolatainak ellenőrzésére nem töltötte be olyan lelkiismerettel, ahogy a pápai udvar várta tőle. Erre mutat IV. INCE szemrehányása, hogy „számos dolgot Magyarországról, csak késve tudunk meg...” JÁNOS FRÁTER ügyessége abban nyilvánul meg, hogy BÉLA KIRÁLYT a keleti házassági kapcsolatok helyett igyekezett a nyugati országok felé terelni. Szándékát majdnem siker koronázta azzal, hogy IFJABB BÉLA ÉS IV. INCE PÁPA UNOKAHÚGA közötti házasság terveinek előkészítését megindította. IV. Béla is örömmel vette a gondolatot, hogy a hatalmas FIESCO GRÓFOK családjával rokonságba kerüljön. Levélváltásokból tudjuk, hogy a terv nagyon közel állt a megvalósuláshoz és csak IV. INCE 1254. december 7-én bekövetkezett halála vetett véget a tárgyalásoknak.

A cremonai inkvizítor IV. SÁNDOR PÁPA alatt is megmaradt a magyarországi hitvédelmi intézmények vezető helyén. Rendtársai közül a 12 évig tartományfőnöki tisztet betöltő MARCELLUS, MÁRIA KIRÁLYNÉ BIZALMASA, ÁRPÁD HÁZI MARGIT lelki vezetője tűnt ki a nép körében folytatott inkvizíció terén. Az ősi magyar pogányság maradványait, a kunok és bessenyők rétegeit, de főképp a sámánok tevékenységét igyekeztek ebben a korban feltárni.

„Elsőszámú feladata még mindig IV. Béla keleti kapcsolatainak ellenőrzése. Az új pápa IV. SÁNDOR bizalmatlanságát a magyar király iránt csak növelte a csehek és osztrákok gyűlölködése és intrikája a tatárjárás utáni újjáépült országgal szemben. Az inkvizítor 1258-ban két rendtársát nagy sietve küldi a pápai udvarba, mert BUKHARÁBÓL Dzsingisz-kán unokája, HULAGU követei érkeztek BÉLAHOZ. A király mindenkit kizárt fogadásukról, csak a tolmácsok maradhattak a tárgyalásokon, hogy azok bizalmas természetű ki ne derüljön. A két szerzetes álruhában és különleges felmentéssel lóháton utazott jelentést tenni a pápának a tatár követség érkezéséről. AUSZTRIÁBAN II. OTTOKÁR CSEH KIRÁLY katonái elfogták őket, mint gyanúsakat és így kiderült a titkolózás. Bár a követek nem tudták, milyen szándékkal érkeztek a tatárok, II. OTTOKÁR éles elmével kitalálta a valószínűséget és panaszos, majdnem feljelentésszerű levelet küldött a szabadon bocsátott szerzetesekkel IV. SÁNDORNAK. Felhívta a figyelmét a nagy veszélyre, amit a magyar király és a tatárok családi kapcsolatai jelenthettek. (Wenzel: Árpádkori Okmánytár, III. 57.)

CREMONAI JÁNOS miután a tárgyalásokról nem tudott más módon értesülést szerezni, *kiközösítéssel fenyegette meg a tolmácsok egyikét*, hogy vallomásra kényszerítse. *A tatár kán ajánlatot tett a magyar királynak, hogy a két népet házassággal közelebb kellene hozni egymással*. Felajánlotta, hogy fia kössön házasságot Béla király egyik leányával, vagy ha erre nincs mód, akkor felajánlja leánya kezét IFJABB BÉLÁNAK. IV. SÁNDOR levele pár hónap múlva már fenyegeti BÉLÁT egy ilyen terv megvalósítása miatt: *távol legyen tőled fiad vagy leányodat pogány házassággal beszennyezni...* IV. BÉLA KITÉRŐ VÁLASZT ADOTT a tatár követségnek időnyerés céljából. János fráter és az egyháznagyok nem nyugodtak, amíg véglegesen ki nem verték fejéből a gondolatot. A nagy ellenfél, II. OTTOKÁR is tartott ilyen lehetőségtől és újabb levelében, 1260 nyarán, a brunni csata után, bevádolja

a magyar állapotokat: „az embertelen kunok, magyarok, székelyek, bessenyők, izmaeliták, valamint a szakadárrok sorából a görögök, bulgárok, oroszok és boszniaiak, mind ellene vannak a nyugati kereszténységnek csak azért, mert rokonsági kapcsolatban állanak pogány házasságaik által a kereszténynek nevezett magyar királyokkal“.

A „*KELETI KAPCSOLATOK VESZEDELME*“ a nyugati kereszténységben sokszor felrémlik, pedig maguk a pápák már régóta összeköttetést tartanak fenn a tatárokkal. Már IV. INCE 1245-ben külön követet küld ORDUBA CARPINOI JÁNOS FERENCES BARÁT személyében. A követ kétéves útja alatt megteremtve a kapcsolatokat messze keleten, bizalommal tért vissza további tárgyalások lehetőségével. 1246-ban újabb követ megy: LOMBARDIAI ASCELIN domonkos-rendi szerzetes. Találkozik BAICHU KÁNNAL Tabrizban és már szervezkednek, hogy a keresztény és tatár hadak együtt vonuljanak fel Bagdad ellen, majd a Szent Sír felszabadítására Palesztinába. Visszaúton elkísérik a kán követét, AIBE ÉS SERKIS NESZTORIÁNUS PAPOK, hogy a pápával és az európai keresztény királyokkal egy mohamedánellenes közös front megszervezéséről tárgyaljanak. 1253-ban pedig a flamand RUISBRUK VILMOS FERENCES BARÁT, a rettegett KUBILÁJ KÁN udvarába megy KARAKORUMBAN, az ősi tatár fővárosba.

A pápaság féltékenységét IV. BÉLA nagy vallásossága sem tudta enyhíteni, sok mentegetődzése ellenére sem, hogy nem törekszik önálló keleti politikára, csak készül az esetleg megismétlődő tatár betörésekre. A szentszék diplomáciája nagyon ügyesen kihasználta a magyar kettős-királyság, BÉLA ÉS FIA V. ISTVÁN közötti állandó ellentéteket is. Mindkét fél oldalán ott találjuk a megfelelő egyházi szervezetet, akik a vetélkedő felek érdekei felett egyetlen közös célért dolgoztak, a pápaság befolyásának megerősítésére. V. ISTVÁN udvarában is szerepelnek inkvizítorok az osztrák domonkosok sorából, miután az ifjú király a stajeri PETTAUBAN ültette fel székhelyét. FRIESACHI KONRÁD domonkos-rendi szerzetes, kun nyelvben is beszélt, mint a fiatal Erzsébet tanítója és nevelője. Utólag megbízatást kapott IV. INCE PÁPÁTÓL, hogy „az eretnekek kiirtására beszélje rá a királyt“. Kivonta a magyarországi inkvizítorok hatásköréből is, hogy IV. Béla bizalmi embereinek ne legyenek aggályai arra vonatkozólag, hogy a magyar ügyekbe beavatkozik. A felsőbb irányítást a nagyhatalmi ábrándokat szövögető pápa magának tartotta fenn. KONRÁD frátert arra is ösztökéli a szentszék, hogy igyekezzen magyarul tanulni és így az udvar életében alaposabb felügyeletet gyakorolni.“

„Sokkal nagyobb szerephez jutott az inkvizíciók terén a királyi udvar ellenőrzésében és a magyar földön letelepült eretnekek üldözésében MARCEL FIA MARCEL esztergomi származású Domonkos-rendi szerzetes.

IV. BÉLA LEÁNYÁNAK, MARGITNAK volt lelki vezetője és 12 éven keresztül a magyar rendtartomány főnöki tiszttségét is viselte. Korának nagyműveltségű, Európa szerte ismert tudósa, roppant szívós akaraterejű szerzetes volt. (Fehér: i. m. 86-93)

KUN LÁSZLÓ halála után az inkvizíció szinte „... politikai bűnösöket hajsoló szervvé változik és maga az esztergomi érsek, LADOMÉR, veszi kézbe az irányítást. Bár a belpolitikai helyzet, az idegenből hazahozott III. ANDRÁS helyzetének megszilárdítása, a kunbarát papság felszámolása eléggé lekötik idejét, erősen szorgalmazza a volt kun országnagyok és muzulmánok pereit. Ő maga elnököl és a vizsgálat eredményeként szigorú megtorlások sorozata követte. KELEMEN, budai Domonkos-rendi perjel, a tulajdonképpeni eretnek-író, csak mint mellékes figura szerepel ezekben a perekben, ahol főképp A KELETI KULTÚRKAPCSOLATOK MEGSZÜNTETÉSÉRE hoznak rendeleteket és nagyszabású könyvraziakkal írtják a muzulmán szellemű írásokat. KELEMEN fráter vizsgálatainál fordul elő először a fellebbezési jog LADOMÉR érsekhez“... (Fehér: i. m. 102)

Útban vagyunk: a magyarság állati szörnyetegek leszármazottja!

A „véletlen” valahogyan törvényszerűség a történetírásban. „Véletlenül” egy dominikánus szerzetesünk kezébe került a híres „KASSAI KÓDEX” eredeti példánya és ő, *FEHÉR MÁTYÁS JENŐ*, belső indítást érzett: meg kéne írni a középkori magyar inkvizíció történetét. Avatottabb személy nálánál erre a feladatra nem volt. Segítő társa, *ANNA nővér dominikánus apáca* állt mellette odaadó munkájával. Az anyag, amelyet át kellett tanulmányozniuk, óriási volt és akkora tudást igényelt, amilyenrel nálunk csak szerzetes dicsekedhetett. Kérdéses volt azonban, hogy ez a munka megkapja-e az „imprimatur”-t, az egyházi hatóság engedélyét a kinyomtatásra, közkézre kerülhet-e majd a könyv? És a „véletlen” ismét közbeszólt: a magyarországi szerzetesrendeket feloszlatták, az egyházi cenzúra megszűnt ez esetben, mert a máról-holnapra utcára került szerzeteseknek a polgári életbe illeszkedve - rendszerint tanárkodással - kellett a nyomorúságos mindennapit megkeresniük. A mi két kítaszított szerzetesünknek volt annyi sütnivalójuk, hogy a feldolgozott anyagot, forrásaikat magukkal hozták a rendházból, összeházasodtak és tovább dolgoztak, miközben elmenekültek hazánkból. Így születhetett meg - többek között - az emigráció kétség kívül egyik legfontosabb történelmi munkája, a „KÖZÉPKORI MAGYAR INKVIZÍCIÓ”. Amint láttuk, ez a munka megadta a választ a feltett kérdésre!

Vegyük a pusztá tényeket:

1. Keleten is voltak - már sokkal előbb, mint Nyugaton - magasfokú kultúrák, a kereszténység dogmákba merevedett tanításától elütő, tiszta erkölcsű vallások, keleti fantázia szőtte színes legendák, hősi eposzok és az a magyar nép, „amely mint tövis fúródott Európa szívébe a 9. század végén”, hosszú vándorútján nem ment el mellettük észrevétlen közönnyel. A magyar népléleknek - éppen ázsiai származása miatt - felfokozott kultúrigényei voltak.

2. A kereszténység felvételekor nem „Krisztus karámjába” terelték az idegenek a magyar népet, hanem a feudalizmus béklyóit rakták kezeire! A sok elégetett okmány (szentírások, feljegyzett népregék, az eltüntetett „Trója ostroma” töredékei, a nyilvánvalóan ekkor ellopott vagy tűzbe vetett ősgesta, stb.) árulta volna el: mennyiben voltak őseink „manicheusok”, mennyiben „nesztóriánusok” és mennyiben „bizánci keresztények”. De bármily felekezethez tartoztak is, örök szégyen, hogy a teuton hódítás úgy bánhatott a magyar fajjal, mint Toynbee európai embere a „fél ember, fél állattal” a gyarmatokon, az a mód, ahogy bennünket kezeltek, ahogy felhasználták a vallást ellenségeink politikai céljaira és a letagadhatatlan tény: a „KOMMUNISTÁKRA” hagyták az idegenek kiebrudalását az egyházi latifundiumokból! A szombathelyi születésű *SZENT MÁRTON* püspök - Franciaország védszentje - bizonyára nem az egyetlen keresztény fia volt Pannóniának! Milyen vallású volt a szumér eredetű őslakosság, az utánuk jött avar és elő-magyar nép?

3. A Kárpát-medencét a honfoglalás kori szomszédos népek ismerték, arra szemet is vetettek. ÁRPÁD magyarjai - hogy úgy mondjuk - az orruk előtt vették birtokba ezt a területet. Mi sem természetesebb: ők ezért gyűlölnék minket.

4. A pápáknak pontos értesülésük volt a kaukázusi magyarságról: a hittérítők munkája már a 13. század legelején megindult. Mint azt *BENDEFY* említi, a ferencrendi *ASSISI ÉLIÁS* testvér volt ekkor az első szentföldi és keleti Minister Provinciális. *IX. GERGELY* (1227-1241) pápától kezdve több pápa bullája is foglalkozott a keleti hittérítés ügyével. A kumai magyarokat név szerint 1253-ban említi először *IV. INCE* pápa, bullájában. A későbbiekben *IV. SÁNDOR* 1258-ban és *IV. MIKLÓS pápa* (1288 és 1291) bullái emlékeznek a kaukázusi magyarság országáról.

5. Róma nem nézte jó szemmel a magyarok keleti utazásait, mert attól tartott, hogy a magyarság egyesül a keleti testvérnépkel és fennáll a veszély, hogy „feladja nyugatot védő bástya szerepét”! Szép szavakba bújtatott árnyterv. Mennyivel védte volna kevésbé „nyugatot” az a bizonyos „bástya”, ha önmagát meg tudta volna védeni - nem csak a Keletről, de a Nyugatról jövő támadások ellen is? Az osztrák és a cseh „bástya”-nak nem kellett a „nyugat”-ot védeni? A magyarországi inkvizíció irányításának idegen kezekbe adásával a magyar fajt Róma teljesen kiszolgáltatotta lét-ellenségeinek.

6. Nagy csapás volt ránk a *TATÁRJÁRÁS*, de nem akkora, mint azt az egykorú egyházi személyek lefestik. A hódító szándékú tatárok testvér-népnek tekintettek bennünket; ezt bizonyítja a bánásmód, ahogy a kumai magyarokat kezelték: uralmuk alatt *JERETÁNY* püspökséget kérhetett és kapott is a pápától. A tatárok baráti szándékát bizonyítja *DZSINGISZ* kán unokájának, *HULAGU* kánnak ajánlata *IV. BÉLÁ*-nak: a két népet, a magyart és a tatárt közelebb kéne hozni az uralkodó dinasztiák közti házassággal. Mi sem természetesebb, mint az, hogy Őszentsége tüzet okádott e hír olvasásán!

P. LEIBER RÓBERT S. J., *XII. PIUS* pápa titkára és szóvivője mondta egyszer: rólunk, magyarokról, hajdan „Európa” úgy vélekedett, hogy kárhozatra és pusztulásra szánt pogány népség vagyunk. Mintha csak *FEHÉR MÁTYÁS JENŐ* idézeteiből levont következtetést olvasnánk! *DÉKÁNY ISTVÁN* állapította meg a magyar sorsérzés lényegét: *ÚTBAN VAGYUNK!* Velünk szemben nincs megkötő „keresztény” morál. Az ősi *GESTÁ*-nak örökre el kellett tűnnie a királyi könyvtárból, mert ezt „Így kívánta az ÁRPÁD-HÁZ kezdetétől vallott misztikus, isteni beavatkozással alapított dinasztikus eredetlegendája *ÁLMOSTÓL ATILLÁIG, ATILLÁTÓL NOÉIG* vezetve vissza őseit. A biblikus családfa lehetett többek között az inkvizíció szemében a „botránykő”, ezt kellett lecsiszolniuk és folytat-

ni ANONYMUS „kiértékelő” műveletét, nem keresztény motívumokat „parasztok fecsegésének” tartva, és a kritikus ész józanságával mellőzve mindent, ami a keresztény világképpel ellenkezésben van. Így maradt ki az első, meglévő krónikákból a biblikus családfa, mely ATILLÁVAL kapcsolja össze a magyarság eredetét. Az ősi Gesta tehát minden körülmények között az inkvizíció kezébe került. Eltűntetése nem lehetett nagyon egyszerű, hiszen a dinasztikus dicsőfény légkörét, őseink töretlen családfáját királyaink még a legkeresztényebb korszakokban is féltékenyen védték. Ezért jelentős KÉZAI SIMON MESTER, KUN LÁSZLÓ krónikásának új és módosított írása.

„A KÉZAI-KRÓNIKA védekező álláspontot foglal el a korabeli, nyugati papkrónikások felfogásával szemben, akik szerint „A MAGYARSÁG ÁLLATI SZÖRNYETEGEK LESZÁRMAZOTTJA”. Kézai bizonygatja, hogy az ő népe is „férfiak és nők házasságából született”. Még inkább elterjedt vélemény volt ez ATILLÁRÓL és hunjairól. Egy olasz krónika szerint: ATILLÁT KUTYA NEMZETTE (Atilla fu generato da un cane...). Ugyanez az orosz NESZTOR krónika szerzőjének véleménye is, aki csodálkozik: „Isten türelmén, hogy állati szörnyetegen eme fajtáját megtűri az emberek között...” Atilla „barbár és vérengző, követ követ nem hagyó” híre a középkor Európájának képzeletvilágában sokkal torzabb formában élt, mint manapság. Az inkvizítorok sem maradhattak mentesek ettől a minden keleti értéktagadástól, főképp ha olyan világnagyságról volt szó, mint a RÓMÁT is rettegésben tartó nagy hun király. Hogy egy vérengző keleti zsarnok biblikus genealógiával KRISZTUS családfája mintájára NOÉ-IG vezesse vissza ősei sorát, ütközött a 13. század theocentrikus keresztény felfogásával, tehát el kellett tűnnie.

Ezek lehetnek megalapozott okai az „ŐS-GESTA” eltűnésének. Az eltűnés módja a már említett inkvizítorok udvari tartózkodásával függhetett össze, akikkel királyaink, főképp IV. BÉLA, keleti kapcsolatai miatt állandó „mentegetődző” álláspontot foglaltak el.” (Fehér: i. m. 160-161)

„Összegezve adatainkat az inkvizíció által elkobzott vagy megsemmisített irodalmi termékekről számba véve azok sokszínűségét, de főképp több ízben említett magyarnyelvűségét, el kell vetnünk a hivatalos irodalomtörténelmi állítást középkori szellemi igényeink sivárságáról, irodalmunk szegénységéről. Voltak magyar írások, teljes könyvek a „Halotti beszéd” és „Mária siralom” előtt is.

A magyarföldi inkvizítorok buzgósága talán éppen anyanyelvűségünk irodalmi kísérleteinek kiirtásával tett jóvátehetetlen kárt. Nagyobbat, mint történelmi tragédiánk, a tatárjárás és törökdúlás együttvéve. A firenzei adatok és az inkvizíció jegyzőkönyvei alapján irodalomtörténetünket lelkiismeretes analízissal főképp keletről hozott eredetlegendáinkkal, a BARLAAM- „KERETREGÉNY” változataival, az udvari költészet „TRÓJA OSTROMA” töredékeivel, ősi soron örökölt manicheusi szemszögből egészen új szintézisbe kell állítanunk. AZ ÁZSIAI SZELLEMI ÖRÖKSÉG sokkal gazdagabb és főképp eredeti és jellegzetesen magyar, időben jóval korábbi a nyugati, másodlagos irodalmi hatásoknál. Téves szemlélet, pl. hogy a SZENT LÁSZLÓ-legendák gyökereit a spanyol SANTIAGO irodalmában keresik. Ferdítés, hogy a „MANICHEUS” Elek-, Katalin-, Víd-legendákat francia trubadúroktól kaptuk. Tévedés a magyar csodaszarvas motívumot a SZENT HUBERTUS-legendából eredeztetni. Ősi szellemi tulajdonunk, csak úgy, mint a „kacsalábon forgó vár”, az „égig érő fa” mesemotívumaink.” (Fehér: i. m. 166)

Íme itt vannak azok az érvek, amelyek megmagyarázzák: miért is kellett kiverni a magyar fejből azt a tudatot, hogy a nemzet egykor kettészakadt, miért kell kiölni belőlünk a kelethez való tartozás érzését. Ki tudja: nem itt gyökerezik SZÉCHENYI tragédiája? Hisz Ő mondta 1840. április 22-én a főrendi tábla ülésén: „...Nemzetünk még nagy szerepet fog játszani, és neki van fenntartva azon észak-ázsiai nemzetségek civilizációi képviselőjét játszani itt Occidensen, mely nemzetségekül Oriensben vevé eredetét...”! Nem ezért juttatta Őt a „nyugati demokrácia választott hőse” DÖBLINGBE? Ő is házasságkötéssel akarta a magyar megmaradást „kelet” érdekévé tenni - amit természetesen METTERNICH nem tűrhett. Tényleg bekövetkezett az 1848. március 13-án mondott jövődőlése és az ÚJ ERŐ már módosította a magyar faj egész lényegét?

Hun - avar - magyar faji, nyelvi és népi folyamatosság?

A népmesének nyilvánított krónikáink azon állítása, hogy a hunoktól származunk, új adatokkal ismét fölmerült a két háború között és folytatódott tovább a háború után is. A magyar népi lélek hangja ezzel a hun-magyar rokonságot vitató akadémiai „vetélkedéssel” körülbelül egyidőben *ILLYÉS GYULA* „*Gyors jegyzetek*” c. kisírárásában szólalt fel:

„A magyar honfoglalás nagy adatait - annak két szakaszát, az avarok népi összetételét - a legutóbbi évtizedek tárták eléünk tüzetes vizsgálatra. Árpád törzsének föltételezett hun rokonsági fonala komoly állításként a két háború közt hangzott el, mindmáig komoly cáfolat, tudósi fényderítés nélkül. E terület hangneme változatlanul mégis a fölényé, a lefitymálása. Noha az új adat azóta is igen sok, a kérdés eldöntése ma is ott áll, ahol Arany korában. Eredménytelenebbül tehát ritkán folyt annyi értekezői tinta, nyeletett annyi előadói nyál, mint arról, hogy okkal kereshetjük-e gyermekeinket oly szívósan Atillának és Csabának; a hun-magyar kapocsról annyit tudunk, mint eleinte; a lelkeségénél csak annak lelkes cáfolatai alaptalanabbak.” (*TISZATAJ*, 1974. 8. szám.)

„Tévedés lenne azt hinni, hogy a Hun Birodalom európai részlegei elveszítették vagy abbahagyták volna kapcsolataikat a Kaukázusi, sőt a Káspi tenger keleti partvidéki hunokkal. E téren *ALTHEIM* végzett jelentős kutatásokat és megállapítása szerint *ATILLA uralma alatt sűrű követjárás folyt Soghdia, Baktria és a Kárpát-medencei hunok között*. Kapcsolataik kereskedelmi téren voltak a legerősebbek és ebből kifolyólag a kultúrközösség ősi forrása is fennmaradt közöttük. A perzsákkal hol szövetséges, hol ellenséges viszonyban élő ázsiai, részben már város lakó hun népek hatalmas tömegei, amelyekről a kínai zarándok *SONG-YUN még 519-ben is* a „világ négy égtájáig egészen *KHOTÁNIG* a leghatalmasabb és számosabb nép”-ről emlékezik meg, az európai hunok számára nagy segítséget jelentettek. Így az időnként érkező csoportok mellett legszámottevőbb a 470-ben *DENGISICH* szövetségéhez csatlakozó *WAR* és *QUN* törzsek, akiket *JORDANES* tévesen *Bardoresnek* nevez a „Gótok Történetében”, valamint a később érkező *BAR-SIL* törzset, amelyekről viszont *THEOPHYLACTOS* írásaiból tudunk. *HAUSSIG* e tekintetben tagadja az általános felfogást az avarok 558-ban jelzett első európai megjelenéséről. Szerinte: ... „Megállapíthatjuk, hogy már 471 előtt a *VAR* és *QUN* törzsek kivándorlásának meg kellett történnie.” Ez a szövetség azt jelentette, hogy a pontusi hunok és a frissen érkező két avar vezető törzs részlegei már *ATILLA* fiainak életében szoros együttélésben harcoltak a Hun Birodalom utódállamainak megtartásáért. Az ellenséges és különféle fajú törzsek azonban egyre súlyosabbá tették a maradék hun réteg életét legalább is az *ATILLA* leszármazottak vonalán. A népvándorlás ezekben az években újabb rajokat hozott Európába, amelyek közt az 515-ben érkező *SABIROK* voltak a legszámottevőbbek. Hamarosan kétségessé tették a már másodszor megszervezett pontusi hunok országának nemcsak megszilárdulását, hanem pusztá létét is az eddigi vezetőréteg irányítása alatt. *DENGISICH* és *ERNAK* a hajdani nagy Duna-Fekete-tengeri hajós kereskedelmet és a kikötők áruforgalmát igyekeztek kézben tartani, főképp a termelő háttér gabonájával és marhaállományával kapcsolatban. Ezek képezték a hajdani nagy vezértörzsek legnagyobb jövedelmét. Bizánc hajóhada már akkoriban félelmetes erőként jelentkezett a folyami és tengeri kikötők blokádjával, melyek a hunok birtokában voltak. A két *ATILLA*-fi halálát 468-ban ez a folyami zárlat okozta, mert követeléseiket, hogy Bizánc szabadítsa fel a vízi szállítást a Dúnán megtagadták és az erre kitört harcban a „szkíta” lovasság a császárváros szolgálatában *ANAGAST* vezetésével *DENGISICHET* megölte, míg öccsét *ASPAR*-t, a fél-hun bizánci rendőrfőnök serege semmisítette meg. Bizánc ügyes politikája, ravasz intrikája tehát a testvérmépeket egymás ellen uszítva, pillanatnyi sikereket szerzett. A Duna torkolati jelentős őrség parancsnoka az ott alakult kis állam fejedelme a hun *TARRAK* már *ANASTASIUS* császár (491-518) uralkodása alatt a war és qun törzseket is beszervezte.

A sabirok megjelenése 515-ben újból nagy zavart idézett elő Bizáncban és mikor megjelentek a város falai alatt, a kilencven éves *ANASTASIUS* és szenátusa újból a régi fortélyt akarták alkalmazni velük szemben. Ezért *TARRAK* hun fejedelmet próbálták a sabirok ellen felfingerelni, majd mikor ez nem sikerült *VITALIAN* testőrtisztet, *ASPAR* fiát bízták meg, hogy a *TARRAK* vendégségében időző jövevényeket bizalmasan értesítse, hogy a fejedelmek életükre tör és igyekezzen eltávolítani őket. De az ármányterv nem sikerült. Elfogták magát *VITALIAN* is, de egy heti fogság után nemcsak szabadon engedték, hanem a szenátus nyomására kinevezte a császár a legmagasabb katonai tisztségre, „magister militum”-má, vagyis a legfőbb katonai parancsnokká. *VITALIAN* alapított egy kolostort, ahol a híres „szkíta szerzetesek” művelték a hittudományt és az egyre nagyobb befolyáshoz jutó „magister militum” kérésére a római és bizánci egyházak közt dúló egyenetlenkedések megszüntetésére törekedtek. Híres ezek közt a szerzetesek közt *LEONTIUS*, aki harmadmagával *HORMISDAS* pápát felkereste, hogy az egész keleti kereszténységet több részre osztó eretnekségekkel, a nestorianusokkal és monofizitákkal szemben fogadja el az ő tételüket, a híres: „*Unus ex trinitate passus carne*” - , hogy egy a Szentháromságból testileg is szenvedett.

Tomi pontusi város ősi egyházmegyéjének történetében már 395 táján szerepelnek a hunok. *SOZOMENOS* bizánci egyháztörténész emlékezik meg róluk *THEOTIMOS* püspök életrajzával kapcsolatban. *THEOTIMOS* utódjai sorából ismerjük „szkíta *JÁNOS*” püspök nevét is, aki a nevezett szerzetesekkel együtt készítette el a szkíta „theopascita formulát” és azt *HORMISDAS* elé terjesztette. *JORDANES* 551-ben a gótok történetében két alkalommal is részletezi az általa egyedül emlegetett formában „*HUNUGUR*” népnek nevezett törzs szálláshelyeit: az

Azóvi tengertől nyugatra, Szkitia földjén - telepszene le ATILLA fiai. Majd a Nadao melletti csata következményeként újból továbbvonulásra kényszerülnek a *hunugorok*, és most JORDANES szavaival *a Dnyeper folyót átkelve arra a szkíta földre menekültek, amelyet hun nyelven VAR-nak neveznek*. JORDANES eme híradása, annak ellenére, hogy a gótok dicsőségét zengi - nagy jelentőségű nemcsak a hunok újabb térfoglalása szempontjából, hanem magával az általa használt névmegjelöléssel *HUNUGUR* formában és a Don, valamint Kubán folyóköz „*hun-nyelvű*” *VAR* megjelölésével. Az első ugyanis arra mutat, hogy a gótokon keresztül terjedt el egész Európában, de főképpen nyugaton a *HUN(U)GUR-HUN(U)GAR* népnév, amely a későbbi magyarság megjelölésére szolgált és amely az avarokkal vonult be a nyugati köztudatba és általános használatba erősen megelőzve az Árpád-féle honfoglalás korát elannyira, hogy NAGY KÁROLY és utódai uralkodása alatt már *Hungarus* püspökkel és comesekkel találkozunk. A második jelentős adat pedig a *VAR* megjelölés, amely megerősíti *THEOPHYLACTOS* állítását, miszerint a *VAR* és *QUN* avar törzsek már 470-ben szövetségesei voltak *DENGISICH*, ATILLA-fi népének és szálláshelyüket a Don-Kubán folyamköz és a Fekete-tenger partjai közt lehet megjelölni.

EZ AZ A FÖLDRAJZI TÉRSÉG, AHOL A HUN-AVAR-MAGYAR NÉPIFOLYTONOSSÁG REÁLISAN BIZONYÍTHATÓ, A HÁROM ÉS MÉGIS EGY ÉS UGYANAZON NÉP ÓSTÖRTÉNETÉNEK KUTATÁSÁBAN.

Merészségnek látszik a *HUN-AVAR FAJ* azonosság mellé odatársítani a *magyarság későbbi államalkotó rétegét*, de pontosan ezen a történelmi helyen zajlanak le azok az események, amelyek a MUAGER király személyéhez kapcsolódnak, mint a „hun” összefoglaló név alatt rejtőzködő *magyarréteg* névadójához.” (Lásd Bende-fy-t és Fehér M. Jenő-t: *Avar kagánok* 47-52)

„A GORDAS-MUAGER epizódban szereplő hun nevek grecizált formája alatt az altáji nyelvek segítségével *HAUSSIG* és *GABAIN* a Kurt törzsnevet állapították meg; a *ĀiñäÜò* (*GORDAS*) és a *Megyer* etnikumot *lääŸñç* nevében *MORAVCSIK* nyomán ismerjük. Az 558-ban *ZABERGÁN* vezette nagy avar népvándorlás magyar törzseket is sodort magával. Erre vonatkozólag egyébként *CSALLÁNY DEZSŐ* már komoly régészeti megalapozottsággal tartja a tételt, hogy a *MAGYARSÁG ELŐSZÖR EZZEL A CSOPORT AVARRAL JUTOTT PANNÓNIABA 568-BAN*. *ÁRPÁD* honfoglalása csak politikai változást, újabb államszervezetet hozott erre a földre, de ennek ősi, tősgyökeres lakossága zömében (mondjuk 90 %-ában) ugyanaz maradt ezután is, aki volt az egymást váltogató bolgárszláv, avar, germán és hun inváziók előtt... a magyarság zöme nem *ÁRPÁDDAL* jött be, sőt már az avarok, hunok előtt is itt élt és magyarul beszélt.” (Fehér M. Jenő: i. m. 54.)

„*VÁMBÉRY* így ír: „... a 9. évszázad végén beköltözött magyarok tiszta török törzshöz tartoztak és a magyarok mai nyelvében meglévő finnugor elemeknek bizony csak korábbi időszakból kell származniuk... A magyar nép alakulásának folyamata az urál-altáji fajnak körén belül, tehát jókora idővel *ÁRPÁD* előtt kezdődött, azaz a hunok és avarok uralma alatt, akiknek vezérei az egész észak- és közép-ázsiai világot magukkal ragadták, akiknek kíséretében mongolok, törökök és ugorok egyaránt voltak, tehát a népek olyan különfélesége, amelyből *AZ AVAR KORBAN A MAGYAR NÉPTÖRZS KIFEJLŐDÖTT ÉS KIEMELKEDETT*... Az ugoroknak Pannóniába költözése mindenestre török hegemonia alatt ment végbe, de nem *ÁRPÁD*, hanem *ATILLA* alatt és nem a 9., hanem *AZ 5. ÉS 6. SZÁZADOKBAN*.” (Fehér M. Jenő: *Avar kagánok* 55)

„*LÁSZLÓ GYULA* idézi *NAGY GÉZÁT*: „*KUVRÁT* egyik népét *unugurnak* nevezik a byzanci írók s azt a hun királyt, kinek székhelyén tűnik fel *KUVRÁT*, *MUAGER*-nek hívták, a *KUVRÁT* által alapított *DULO* dynasziát pedig a magyar mondák is ismerik. *ÁRPÁD* nemcsak idegeneket, nemcsak rokonnépeket, hanem magyarokat is talált e hazában. A magyar faj régibb itt, mint a honfoglalás.” (Fehér M. J.: *Idézet, mint fent*)

„*HORVÁTH TIBOR* egyik tanulmányából: „Kimutatható a Kaukázusban és a Kubán folyó vidékén... az avarok nemcsak kuturgur-uturgur törzseket ragadtak magukkal Dél-Oroszországból, hanem a magyarság egy részét is: mindezek a törzsek az avarokkal egyidőben, 568-ban költöztek be a langobárdoktól elhagyott Magyarország földjére.” (Fehér M. J.: *Idézet mint fent* 56)

„*LÁSZLÓ GYULA* megállapítja, hogy: „... régészet mellett az embertani kutatás is kénytelen volt az *ÁRPÁD*-kori, sőt a mai magyarság embertani képének magyarázatakor feltenni, hogy népi tömegeinknek a honfoglalás előtt már itt kellett lenniük, mert a magyarságban található mongoloid elemek avar kori átütések és a *MAGYAR* köznép embertani jellege is avar kori örökség.” Megkérdezte *LIPTÁK PÁLT* is a tárgyról formált véleménye felől. Íme az eredmény: „A magyar nép ethnogenezisének folyamata hosszadalmas és több szálból fonódik össze. A magyar ethnogenezis antropológiai szempontból való szintézisét magam végeztem el. .. Ebben a munkámban elsődlegesen az embertani leletekre (a hiteles ásatásokból származó csontvázanyagra) támaszkodtam, de tekintetbe vettem a történettudomány, nyelvtudomány és régészet eredményeit is. Ennek alapján „*TÖBB FÁZISBAN TÖRTÉNT MAGYAR HONFOGLALÁS*” látszik előttem a leginkább elfogadhatónak. A Kárpát-medencében már az 5. században megjelent ősbolgárok, magyar (talán helyesebben magyar-ugor, illetőleg protomagyar) törzseket vagy törzstörödékeket is hozhattak magukkal. Ez volt az első fázis. A második fázis mindenképpen az avarokkal (varhunokkal ill. varchonitákkal) kapcsolatos, *AKIK 568-BAN* jelentek meg, és az egész Kárpát-medencét kitöltötték, sőt azon túl is terjedt birodalmuk. Lehetséges, hogy az avarok törzsszövetségének első hullámával újabb *UGOR-MAGYAR* törzsek is jöttek, de a régészeti leletekkel alátámasztott *670 KÖRÜLI* - a Káma vidékről történt - betelepüléssel az ugor-magyarok újabb megjelenése nem kétséges. Ez volt tehát a második hullám, - amely mint fennebb mondtam - talán két részre is tagolódik. A harmadik és a legdöntőbb a közismert 896-os honfoglalás, amikor *ÁRPÁD* fejedelem vezérletével magyar és török nyelvű törzsek hódították meg az itt élő népeket, ill. csatlakoztak a már itt talált magya-rokhoz...” (Fehér M. J.: *Avar kagánok* 57.)

A fennmaradt források bizonyossága szerint a hun vezető réteg az ötödik század végéig meg tudta őrizni faji jellegét. A két nép - a hun és az avar - egymás mellett élésének írásbeli bizonyítéka is van: „*TULN volt körülbelül a választóvonal a „hunok földje” és az „avarok tartománya” között, mint erről a választó határvonalról JÁMBOR LAJOS (781-840-ig) egyik egyházmegyei beosztásából értesülünk. A király rendelete szerint a hunok a tulni mezők városkaiban és falvaiban laktak és tőlük keletre a bécsi mezők táján már az avar népcsoport helyezkedett el. Ez az egyházszervezeti megosztás tehát a két nép együttéléséről is hírt ad a 8. század végéről.*” (Fehér M. J.: *Avar Kagánok* 34.)

„Az avarok erre a megmaradt rétegre támaszkodva tudták szintén oly hamar megszervezni az AVAR BIRODALMAT, a Hun Birodalom megmaradt „utódállamainak” területén. Az avarság megérkezésekor még mindig voltak népi hun és rokon rétegek, amelyek könnyebbé tették az újonnan érkezők térfoglalását.

Meglepő hasonlóság áll fenn az avar településtörténet helyei és a hunok hajdani lakhelyeinek földrajzi elhelyezkedése közt. Ez a hasonlatosság később megismétlődik a „hajdanivá vált avar szálláshelyek és az ÁRPÁD-vezette magyarok megtelepedése között. Ez a kétrétű földrajzi egymásra, vagy egymásmellé település a három nevű nép egyazon legalább is részleges, esetleg csatlakozó törzsekre utal és egyben a legerősebb bizonyíték - sok más mellett - arra, hogy a HUN-AVAR-MAGYAR FOLYAMATOSSÁGGAL TÖRTÉNELMI ÉS EMBERTANI TÉNYKÉNT KELL FOGLALKOZNI.

A hunok a kereszténység felszínes hatásaként kialakuló kultúrmázzal szemben, az európaítól elütő és egyben mélyrétegű műveltséget hoztak magukkal. PRISCOS RHETOR személyesen járt a nagy Hun Király udvarában, MARCELINUS pedig Pécs környéki születésű lévén, e tekintetben, megállapításai tehát többet mondanak JORDANES száz évvel, pontosan 551-ben írt „Gótok története” a maga gótofil és hunellenes magatartásánál. Ugyan-ez áll a még későbbi közel száz krónikai adathalmazra.

ATILLA egyébként is úgy szerepel az európai történelmi köztudatban, mint akinek „sem elődje sem utódja”. Csak a legújabb, elfogulatlan irányzatú történészek törnek lándzsát a hunok továbbélése, utódállamaik fennállása és jelentősége mellett. A nagy német történész ALTHEIM is foglalkozik a hunok továbbélésével, amelyet nagy művében összekapcsolt az avarokkal. Hogy mennyire alapos a munkája, mutatja a tény, miszerint megemlíti a FETTICH NÁNDOR nagy magyar régész által feltárt híres mosonszentjánosi sírokat, ahol egymás mellett egyidőben hunok és avarok temetkeztek...

És innét már csak egy lépés a hun-avar-magyar faji-, nyelvi- és népi folyamatosághoz. Érdekes, hogy a mai modern külföldi tudósok minden további mérlegelés nélkül tényértéketként kezelik ezt a kérdést, míg magyar részről a „polgári” történészek legnagyobbika, HÓMAN BÁLINT, „marxista tudósaink közül a legáramvonalasabb GYÓRFFY GYÖRGY egyaránt tagadásba veszik a három nép rokoni mivoltát...” (Fehér M. J.: *Avar Kagánok* 52-65.)

„Ami az avarok faji mivoltát illeti, az összes egykorú írók egyértelműen megállapíthatónak vélik a hunokkal való azonosságot.”¹⁾

A nyugat felé szorított avar törzsek 558 körül Kr. u. a Kuma és Terek folyók vidékén tanyázó alánokhoz²⁾ érkezvén arra kérték azok fejedelmét, SAROSIUST, hogy ismertesse meg őket a rómaiakkal s szerezze meg részükre barátságukat. Az alán fejedelem az avarok kívánságáról azonnal értesítette JUSTINUST, a Lasicában táborozó görög csapatok vezérét, kinek közbenjárására I. JUSTINIANUS is hajlandó volt velük közvetlenül tárgyalni. Így jutott az avarok követsége KANDICH vezetése alatt a császár elé, kit haladéktalanul szövetségkötésre szólítottak fel.” (Fehér M. J.: *Avar kagánok* 108-109)

Az avar nemzet magyarul beszélt. Ezt bizonyítja a nagyszentmiklósi magyar kincs felirata. „1961. április 28-án a Magyar Rádió jelentette, hogy a nagyszentmiklósi kincs titokzatos rováírásait, melyek másfél évszázadon át minden megfigyelési kísérletnek ellenálltak, egy magyar mérnök, PATAKY LÁSZLÓ megfejtette. Másnap az újságok is közölték. A hír szétrepült a világban. A mármár teljesen elfelejtett kincs új életre támadt.” (Fehérné: i. m. 344-345)

¹⁾ A nélkül, hogy teljességre törekednénk, néhány íróat felemlítünk. Ilyen Theophylactus, ki az avarokat hún származásúaknak tartja (Hist. lib. I. c. 3. CBH. velencei kiadás, III. 142.) Joannes Malalas, ki az avarokat a hunok egyik törzséül tekinti. (Chronographia. Lib. XVIII. CBH. XXIII. p. 81.) Georgius Kedrenos szerint a hunokat avaroknak is nevezik. (CBH. VII. p. 327.) Theophanes Chronographiájában megjegyzi, hogy a hunokat turkoknak hívják. (CBH. VI. p. 165.), kiktől az avarok ruházatban alig különböznek (U. o. VI. p. 165.), azért mondják szerinte a hunokat avaroknak is (U. o. VI. p. 213.) Találunk olyan feljegyzést, mely az avarokról mondja, hogy turkok. (CBH. XXI. p. 244.) A hunok és avarok közt a nyugati írók sem tesznek különbséget, fajilag rokonoknak tartván őket. Toursi Gergely hunoknak nevezi az avarokat (Hist. Franc. IV. c. 29. M. G. H. SS. rer. Merovingic. I.). Paulus Diaconushoz hasonlóan, ki szerint a hunokat később avaroknak nevezték. (De gest. Longobard. I. c. 27. V. ö. II. c. 7. 10.) Még a Nagy Károly-korabeli annalisták nagy része szintén, vagy kizárólag hunoknak tartja, vagy így is nevezi az avarokat (Annal. Quedlinburg. Pertz: M. G. II. H. SS. III. p. 39. Ugyanígy a Nagy Károlyt megéneklő szász poéta. M. G. II. SS. I. p. 247. S azonfelül még számtalan krónika; így M. G. SS. I. p. 14., 17., 18., 45., 47., 75., 87., 89., 92.; Einhard is a Vita Caroli Magni-ban. c. 20. M. G. II. SS. II. p. 454.), vagy legalábbis felcseréli e kettőt. Ann. Laureshamenses ad a. 791. M. G. II. SS. I. 34-37. Annal. Laurissenses minores. U. o. I. p. 119. Annales Tiliani ad a. 795-6. és ad a. 805. U. o. I. p. 223-23. Einhard Annalesei. Ad. a. 788. I. p. 173. Ad. a. 790-91. I. p. 177. Ad. a. 795. p. 181. Ad. a. 796. p. 183. Ad. a. 811. p. 199. Einhardi Fuldensis Annales. Ad. a. 788-91. U. o. I. p. 350. Regino krónikája szerint is „Huni qui et avaros.” U. o. I. p. 548., 552., 561., 563. stb. Éppen így Monachi Sangall.: Gesta Caroli lib. II. c. I. M. G. II. SS. II. p. 748. Az avarokra vonatkozó keleti és nyugati írók összefoglaló áttekintését I. Menander fordításom bevezetésében. Középkori krónikások. IV. 14-45. II.

²⁾ Ezen török-féle nép Ammianus Marcellinus szerint dib. XXXI. cc. 2.) a massageták legrégibb törzséből származott. Sidonius Apollinaris (epist. 4.) „Kaukazustlakók”-nak nevezi őket. A VI. sz. derekán a Kuma és Terek folyók vidékén tanyáztak. Kuún G.: Belat. I. 82. a. köv. II.

„Döntő fontosságú adat maradt fenn a tiszántúli avarok, Baján kagán népének ugor nyelvére nézve. Jánoshidán még törökös hangzású idegen eredetű szó maradt fenn, amelyet a kereszténységgel kapcsolatosan az avarok használtak, de a *SZENTES-FELSŐCSORDAJÁRÁSI* rovásfelirat tisztán ugor nyelvi dokumentumot adott.

A magyar és az avar rovásírás összehasonlításával tisztázhatjuk, hogy a két rovásírás balról jobbra való sorvezetést mutat, hogy mindkét rovásírás jelei azonosak, ugyanazon hangértéket képviselik.

Régészeti, történeti, nyelvészeti forrásadatok révén nem tisztázhattuk az avar és a magyar kontinuitást. A *rovásfeliratok összevetése alapján sikerült írástörténeti bizonyítékok alapján megállapítani, hogy AZ AVAR ROVÁSÍRÁSNAK SZERVES FOLYTATÁSA A MAGYAR ROVÁSÍRÁS*, azonosak a jelek és a sorvezetés. A Szentcsorda járási rováslelék nyelvi bizonyítékkal is szolgál: az UGOR NYELV a Kárpát-medencében *ÁRPÁDÉK* 896 évi honfoglalása előtt 568-ban már megjelent a Tisza vidékén, mégpedig az avarok útján. Az avarok nem pusztultak el, nem szlávósodtak el, hanem töretlenül élnek tovább a magyar nevet felvéve. ÁRPÁD népe az avarok (álavarok) ugor nyelvében feloldódott, nyelvileg felszívódott. ÁRPÁD török rokonságának nyelvére, írásrendszerére nemcsak a nagyszentmiklósi rovásírás feliratok nyújtanak határozott bizonyítékokat, hanem a magyar rovásírás emlékei is igazolják, hogy a honfoglaláskori és Árpád-kori török nyelvű honfoglalóink részben sokáig megőrizték nyelvüket és sokáig megtartották idi = úr rangjukat, még akkor is, amikor már teljesen elugorosodtak. (Fehérné: i. m. 224-225)

Tehát *MÓRA FERENC* véleménye az avarokat illetően: „*MAGYAR URAK AVAR CSELÉDJE*” helytálló!

Árpád honfoglalói nagyszámú avar testvérnépet találtak a Kárpát-medencében, akikről a krónikák mint „nép”-ről emlékeznek meg és akik Szt. LÁSZLÓ idejére már mint magyarok szerepelnek. A magyar parasztság avar származására ismert, de nem emlegetett bizonyítékok is vannak. Többek közt... „ezt mutatja a dömösi prépostság 1138-ban kiadott adománylevelének több mint nyolcszáz, csaknem kivétel nélkül magyar szolganeve. Vagy a tihanyi apátság 1211-ben kelt összeírásában kétezer, döntő többségében színmagyar személynév.” (*Makkay János: Megtartani nyelvet és hazát.*)

Nem hihető, hogy a honfoglaló 108 nemzetség leszármazottjai kerültek néhány generáció alatt jobbágysorba, sem az, hogy idegeneket asszimiláltak nagy hirtelen „magyarokká”. Az „urak”, a 108 honfoglaló nemzetség, hol jól, hol rosszul bántak ezzel a néppel, de a király Szt. LÁSZLÓ és KÁLMÁN pártjukat fogta és törvénybe iktatta védelmüket: „Senki se merjen magyart külföldre hurcolni és mint rabszolgát eladni!” MÁTYÁS, az „igazságos” is védelmébe fogta a népet. Sajnos, a nemesség soraiba beférkőztek az idegenek, a főpapság római befolyás alatt állott; az „urak”, (a nemesség) és a „parasztság”, (a jobbágyok) küzdelme lett történelmünk.

A „MAGYAR” népnév eredetére, annak jelentésére vonatkozólag a kínai HU-DZSIN-JA sanghai egyetemi tanár megfigyelését nagyon komolyan meg kell fontolnunk. Ő 1933-ban Budapesten tartott előadásában a következőket mondotta:

„Amikor Szhinkiang kínai tartományban (Altai-hegység és Dzsungaria vidékével határos) jártam, ahol hajdan yüeti és hiungnu, hunn-no néven nevezett lovasnépek éltek és ahol a mai napig is törökös eredetű népek laknak, azt tapasztaltam, hogy a tartomány An-Tju nevű fővárosában és környékén sok család „MATTJARR” nevet használ. Minthogy a született kínai az „r”-hangot ropogósan kiejteni nem tudja, úgy vélem, hogy a „magyar” szó a kínai „MA”=LŐ, lovas, a „TJA”= nemzedék, nem és a török „ERI” vagy „ÖR” = fajtabeli jelentésű szavak összeolvadásából, „MA-TJA-ÖRR” származik...” (Fehérné: i. m. 90.)

Az idegen megfigyelő, HELMUT GÖLLNER valamikor 1986-ban írta a „Frankfurter Allgemeine Zeitung“-ban: „A magyarok mindig is jó adagnyi mások voltak, mint a közvetlen, vagy közvetett szomszédaik. Származás, nyelv, hagyomány: a különbség a többi európaihoz viszonyítva erősen jelentős, de amit 1000 év során Közép-Európában és Közép-Európáért teljesítettek és teljesítenek, az abban a térségben valóban nélkülözhetetlen. A történelmük - sokkal inkább mint más népeknél - erőszakos összevisszaságot mutat, ami egyrészt méltóságteljes, büszke, erőszakkal dacoló, másrészt sötét és tragikus motívumokból áll. Meglepő és nehezen megmagyarázható tények körébe tartozik a magyar történelem kezdeti és egy korunkbeli jelensége.

Az egyik jelenséget gondolattal és szóval könnyű kifejezni, ti. azt a gyorsaságot és alaposságot, amellyel az ázsiai vad magyar törzsek az európai szellemiséget magukévá tették. Külsőben, szellemiségükben és gondolkodásukban csodálatra méltó könnyedséggel és súrlódásmentesen európaiakká váltak.

A másik jelenség éppen ezzel a rugalmas gondolkodásmóddal függ össze, de már nem olyan könnyű körülírni. A magyarok népi létüktől kezdődően ritkán voltak színtelenek, valamint gondolkodásukban és cselekedeteikben másokat utánozókat. Faust-szerű nyugtalansággal keresték mindig a maguk saját és a másokéval nem összetévesztendő útját, azt a törekvést, hogy sohase váljanak a történelem és a politika akarat nélküli tárgyává: ez jellemzi végső mértékben a magyarok jellemét és szellemiségét, ami természetesen magasságokat és mélységeket, valamint elkerülhetetlen hibákat is eredményezett. Nem mindig, de nagyon sok esetben úttörők, előharcosok és példakép voltak.

Ma

Kortársai vagyunk egy olyan magyar nemzedéknek, amely ma újfent egy ilyen úttörő funkciót teljesít. Ez a politikai vonatkozásban minden tekintetben érett nép, mintegy három évtized óta újra a maga egyéni, másokéval nem összetévesztendő útját keresi. Meglepő ennek az útkeresésnek a céltudatossága, a bölcsessége és találgatónysága. Csak az tudja igazán értékelni, amit ez a nép teljesít, akinek fogalma és érzéke van az iránt, aminek a megvalósítását a gazdasági és a politikai adottságok lehetővé teszik. Csodálatra méltó a szellemi munka, maga a munka is: a történelem kevés olyan példáról tud, amelyben egy nép olyan tárgyilagos értelmességgel, oly sok docens öntudattal és látható eredménnyel feldolgozta a téves fejlődéseket és megtalálta az adottságok között járható helyes utat.

Manapság sokat beszélnek Európáról, mint egységről, határokat feloldó globális kapcsolatokról, feszültség feloldásáról és bizalomról, méltóságról és reménységről. Mindez magában véve szép és jó. De sokkal jobb, ha mindennek a megvalósításáért valamit tesznek is. Ők - ez a mélységesen európai nép, gyökereivel valahol mélyen Ázsiában - azok közé tartoznak, akik ezt teszik, ahogy a körülmények megengedik: csendben, messze látóan, szerényen, a jövőre példát mutatón.

Ha nem akarjuk nagyszerű munkájukat, amit Európa érdekében kifejtene, megzavarni, nekünk is úgy kell viselkednünk, mint a magyaroknak: bölcsen, tartózkodóan. Ez nyilván az ő kívánságuk is. Egészséges öntudatnak közzismerten nincsen szüksége idegen elismerésre.

Az ember a föld porából van teremtvén... a táplálék, az éghajlat, mint a fejlődés fizikai feltételei - az anyacsókban kapott öröklött hajlamok korlátai között - rányomják bélyegüket annak az egyénnek jellemére, szellemi, fizikai tulajdonságaira, aki egyetlen megtermékenyített petéből fejlődik ki. De a lélektani tényezők még erősebben hatnak az egyén szellemi, jellegbeli fejlődésére. Nem lehet racionálisan megmagyarázni egy nagy történelmi nemzet sorsérzéséből, a történelmi hivatás megérezéséből kisugárzó szellemi befolyások hatását: ezt például a népzene csak sejtetni enged; de annyi bizonyos, hogy a domináns gének virulenciáját mérsékelhetik, elfojthatják, vagy még erősebbé tehetik - talán elfelejtett őskortól öröklött recesszív géneket dominánsokká, démonokká változtathatnak. A környezet - a családi kis közösségtől az iskolai, egyházközségi, katonai középmezőnyű közösségeken keresztül az irodalom és a közélet révén a nagy közösségig - képezi azt a melegágyat, amelyben a teremtés titkai közt létrejött emberi lény személyiséggé, egyéniséggé fejlődése végbemegy. Ennek a „melegágy“-nak roppant nagy a jelentősége, de a faji tényezőkben - az öröklött génekben - rejlő minőséget meg nem változtathatja.

„Milliárdnyi emberi lény között, akik egymásután laktak a földön, időről-időre született néhány ember, akik ritka és csodálatos tehetséggel voltak megáldva, az ismeretlen dolgok megsejtésével, olyan képzelőerővel, amely új világokat teremt és avval a képességgel, hogy fölfedezzék a meglévő rejtett viszonyokat bizonyos jelenségek között“.

„Az értelem létezése egyik legfontosabb adata a megfigyelésnek.“ „Az értelem maga nem elég a tudomány megszületéséhez. De elengedhetetlen tényező ennek megteremtésénél. ...A tudomány új értelmi magatartást hozott az emberiségnek... a bizonyosságot. A tudományból származó bizonyosság egészen más, mint a hitből származó bizonyosság. Ez utóbbi mélyebben járó. Ahhoz a bizonyossághoz hasonlít, amellyel a látnokság szolgál.“ „A lángelméjű embereknek a megfigyelő és fölfogó képességeiken kívül még más tulajdonságaik is vannak, mint például intuíciójuk és teremtő képzelőerejük. ...Minden nagy ember meg van áldva intuícióval. ...Egy nagy tudós ösztönszerűen tér rá arra az ösvényre, amely a fölfedezéshez vezet.“

„A látnokság és a telepátia a tudományos megfigyelés adatai. ...Akik fel vannak ruházva ezzel a képességgel, ... a térben és időben többé-kevésbé távol eső történésekről is tudomást szereznek.“ „Az ember kiterjed úgy az időbe, mint a térbe... A gondolatot nem korlátozza az idő és a tér. ...Tudjuk, hogy a látnokok nagy távolságokról

is fölfedezhetnek rejtett dolgokat. Egyes látnokok észrevesznek olyan eseményeket, amelyek már megtörténtek vagy a jövőben fognak megtörténni. ...Ezek ugyanúgy látnak a jövőbe, mint a múltba. ...A tudat bizonyos tevékenységei mintha túljutnának téren és időn."

"A jövőbe látás tényei egy ismeretlen világ küszöbére vezetnek el bennünket. Ezek a tények látszólag rámutatnak egy pszichikai elv létezésére, amely képes testünk határain kívül kifejlődni. A spiritizmus specialistái úgy értelmezik bizonyos ilyen jelenségeket, mint bizonyítékot arra, hogy a halál után megmarad ha nem is a lélek, de egy pszichikai tényező, amely képes ideiglenesen betelepedni a médium szervezetébe. Ez a pszichikai tényező egyesülve egy emberi lénnel, valami tudatfélével szolgálna, mely egyaránt hozzátartozik a médiumhoz és az elhunythoz." (Alexis Carrel: *Az ismeretlen ember*.)

Mint azt tudjuk, KÖRÖSI CSOMÁ-ról írt megemlékezések sajnálják e nagy embert, mert az ujjur rokonságba vetett hite nem bizonyult igaznak. De ... azt senki se meri állítani, hogy Csoma tévhite az arab, a perzsa, a bizánci, az örmény, vagy a kínai források tévedésén, helytelen információján alapszik. Ugyanis ezek a „hasbeszélők” e nyelveket nem ismerték, vagy ha igen, a forrásmunkákat nem olvasták, esetleg hazudtak. Tudtunkkal e nyelveket ismerve a forrásmunkákat csupán egyetlen kutatónk dolgozta fel és nem hazudott: THURY JÓZSEF! Munkája, az 1896-ban megjelent „A MAGYAROK EREDETE, ŐSHAZÁJA ÉS VÁNDORLÁSA” CSOMA feltevéseit a forrásadatokkal igazolta:

TÉNY A HURRI - UJGUR - HUN - AVAR - MAGYAR AZONOSSÁGI!

Aki történelmünket ismeri, láthatja, hogy fajtánkat - annyi csőd, árulás és tragédia ellenére - egy titokzatos erő, a hősök és a prédikátorok ereje tartotta fenn. Ezt az erőt, a sorsézésben bújó reménység oly édes utópiáját, az jellemezte, hogy lappangva, a recesszív génekben megbújva élt. Ez az évezredes kinszenvedés - amely már azt várta, hogy ismeretlenségéből halálba fulljon - rátalált az Ázsia felé vezető szelepre.

Mi történt itt?

Talán a recesszív génekben, a tudat alatt élő sorsézés tört fel? Avagy talán egy, a KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR által hagyott pszichikai tényező telepedett THURY JÓZSEF és a tíz év óta XINKIANG-ba látogató kutatók egyéniségébe?

Valaki nemrég azt mondta, hogy a mi történelmünk nem egyéb, mint a magyar faj ellen elkövetett bűnhalmaz. Hol áll ma a magyarság? Kinek van igaza? SZÉCHENYI ISTVÁN-nak 1848-as jóslatában, vagy HELMUT GÖLLNER-nek? Miután átfutottuk fajtánk régmúltját, ma vizsgálódva figyeljük a magyar sorsézés megnyilvánulását a nyakunk köré csavart kötél halálos szorításában, érezzük BERGSON igazságát: „... A múltnak múltra való halmozódása végbemegy szünet nélkül. Valójában a múlt automatikusan konzerválja önmagát. Valószínű, hogy a maga egészében követ bennünket minden pillanatban. ...Kétségtelen, hogy múltunknak csak egy kis részével gondolkodunk, de egész múltunkkal kívánunk, akarunk és cselekszünk."

Mit várhatunk? Erre ad majd választ a közel-jövő. Egyet biztosan lát az az emigrációba kényszerült intellektuel, aki 54 éve figyelve eltemetett, szemét kiszúrt, fülébe ólmot öntött fajtája küzdelmét: *ha van kiút a megásott sírgödörből, az csak Ázsia felé vezethet.*

„Ameddig a fajta öröklékeny minőségei megmaradnak, a modern ember a saját akaratával helyreállíthatja elődeinek erejét és merészségét. De vajon képes még ilyen erő kifejtésre?” (Alexis Carrel: „Az ismeretlen ember”)

Függelék

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület eddig megjelent kiadványai

1. **Első (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai** (153 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű) Zürich, 1991. ISBN 963 02 8926 1
2. **A Második (Zürichi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai** (140 oldal, ebből 50 oldal angol, francia és német nyelvű) Zürich, 1993. ISBN 963 02 8926 2
3. **Magyarok Őstörténete.** Összefoglaló áttekintés (48 oldal) írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őstörténeti írói munkaközössége, Zürich-Budapest, 1992. ISBN 963 02 8925 3; második kiadás 1996. ISBN 963 85274 6 3
4. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szegedi) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai** (275 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor) Zürich, 1993. ISBN 963 8465 00 X
5. **Magyar Történelmi Tanulmányok 1.** (133 oldal) kiegészítő tanulmányok a Tabi iskola előadásaihoz, Zürich, 1993. ISBN 1217 4629
6. **Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve** (91 oldal) összefoglaló áttekintés, Budapest, 1990. ISSN 963 02 8925 3
7. **Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet. Magyar Történelmi Tanulmányok 2.** (119 oldal) Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4112 8
8. **Képeslapok magyar történelmi motívumokkal** 8 különféle, szimpla és dupla
9. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai** (416 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4413 5 10
10. **Die Frühgeschichte der Ungarn.** Zusammenfassung (Geschrieben von der Arbeitsgruppe des Ungarisch Historischen Vereins Zürich, 54 Seiten), Zürich-Budapest, 1994. ISBN 963 85 274 4 7
11. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai** (224 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85 274 12
12. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhelyi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai** (180 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 2 0
13. **Csihák György: Beszélgetés népemmel a hazánkról** (64 oldal) Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 5 5
14. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai** (152 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Komárom-Komárno-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 3 9
15. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai** (143 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 1 2
16. **Csihák György: Ex Oriente Lux** (250 oldal) tanulmány a magyar múltról, jelenről és a jövőről, Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 7 1
17. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi iskola Előadásai és Iratai** (258 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 8 X
18. **Germann Georg: Ungarisches im Bernischen Historischen Museum** (mit Farbbildern). **A Berni Történelmi Múzeum magyar emlékei** (kétnyelvű kiadvány színes képekkel) Bern-Budapest, 1996. ISBN 963 85 274 9 8
19. **Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnopszichológiába.** (152 oldal) Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85 684 02
20. **Honfoglalásunk és előzményei.** A tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai (173 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. 10 oldal angol-magyar-német-francia és orosz nyelvű őstörténeti fogalmak. **Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében.** Az Ötödik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai (110 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1997. ISBN 963 85684 1 0
21. **Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete** (151 oldal). Budapest, 1998. ISBN 963 7810 97 8
(Közösen a Szabadtér kiadóval.)
22. **Csihák György: Válasz népem kérdéseire a hazánkról** (102 oldal) Budapest-Zürich 1999.
23. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Kaposvári) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai** (140 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor, Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 2 9
24. **Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen. Magyarok és a Szent Galleni Apátság** (118 oldal) az előadások szövege St. Gallen-Budapest. 1999. Kétnyelvű kiadvány a Magyar Nemzeti Múzeumban 1998-ban rendezett "Die Kultur der Abtei Sankt Gallen" című kiállítás alkalmával, az ELTE-n rendezett nemzetközi konferencia előadásai. ISBN 963 85684 3 7 (Közösen a St. Galleni Apátsági Levéltárral)
25. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Londoni) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai** (188 oldal) az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 5 3
26. **Csihák György: A magyar nemzet múltja « Szent István király életműve és a magyar államalapítás « A bambergi lovas « Sacra Regni Hungarici Corona és a magyar közjogi rendezés kérdései ma « Magyar - nép - kisebbség.** Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 6 1
27. **Fünfehn Jahre UHVZ - A ZMTE tizenöt éves 1985 - 1999.** Zürich - Budapest, 1999. ISBN 963 85684
28. **Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet II.** (200 oldal). Budapest-Zürich 1999. ISBN 963 85684 4 5

Előkészületben

1. Négy övezeti történésztalálkozó előadásai és iratai
2. Három magyar történelmi iskola előadásai és iratai
3. Hat magyar őstörténeti találkozó előadásai és iratai

Kiadványaink megtalálhatók minden nagyobb magyarországi könyvtárban és további 70 ország 165 könyvtárában, tehát mindenütt, ahol magyarok élnek vagy tanulnak

Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn A Magyar Őstörténeti Találkozókon résztvevők száma

Ort Helyszín	aus Ungarn Magyarországról				aus anderen Ländern Más államokból				Total Összesen				Vorträge Előadások	
	Expert szakember	Gast vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	Expert szakember	Gast vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	Expert szakember	Gast vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	persönlich személyesen	ingesandt beküldve
Benidorm 1986	4	1	5	3	9	4	13	-	13	5	18	3	15	3
Zürich 1987	8	5	13	8	13	22	35	-	21	27	48	8	35	3
London 1988	20	14	34	23	19	28	47	1	39	42	81	24	56	13
Felsőőr 1989	26	36	62	19	25	24	49	1	51	60	111	20	38	9
Altenberg 1990	13	4	17	13	11	12	23	4	24	16	40	17	23	8
St. Gallen 1991	20	14	34	12	21	44	65	5	41	58	99	17	32	8
Szentendre 1992	21	52	73	-	10	8	18	-	31	60	91	-	23	4
Kaposvár 1993	11	84	95	-	12	1	13	6	23	85	108	6	30	4
Tapolca 1994	24	31	55	-	15	2	17	9	39	33	72	9	30	5
Tapolca 1995	18	104	122	-	8	35	43	1	26	139	165	1	18	4
Tapolca 1996	12	121	133	-	13	32	55	2	25	153	188	2	15	2
Tapolca 1997	28	136	164	1	19	81	100	12	47	217	264	13	19	-
Tapolca 1998	11	67	78	1	15	153	168	1	26	220	246	2	19	3
Tapolca 1999	14	126	140	1	25	124	149	134	39	250	289	135	22	8

Regionaltreffen der Historiker - Övezeti Történésztalálkozók

Ort Helyszín	Vorträge Előadások száma		Teilnehmer - Résztvevők száma				
	persönlich személyesen	ingesandt beküldve	Expert szakember	Gast vendég	aus Kontinent világrész	aus Land ország	unter 30 Jahre in % 30 év alattiak %-ban
Székelyudvarhely - Holmarkt 1994. május	10	6	24	214	2	6	78
Komárom 1994. szeptember	14	-	23	133	1	5	65
Csikszereda - Szeklerburg 1995. június	22	5	25	112	3	7	71
Székelyudvarhely - Holmarkt 1996. május	9	1	16	151	3	7	42
Csikszereda - Szeklerburg 1997. május	12	-	21	84	1	5	38
Csikszereda - Szeklerburg 1998. május	15	1	18	270	2	5	82
Csikszereda - Szeklerburg 1999. május	18	2	16	62	2	6	35

Ungarisch Historische Schule

A Magyar Történelmi Iskolán résztvevők száma

Ort Helyszín	Total Teilnehmer Összesen			davon Referent Ebből oktató			% in Total Összesenből %-ban		Vorträge Elhangzott előadások száma
	Total fő	aus Kontinent világrészből	aus Land országból	Total fő	aus Kontinent világrészből	aus Land országból	Frauen nők	unter 30 Jahren 30 éven aluliak	
Szeged 1992	124	3	11	20	3	7	61	72	24
Tab 1993	178	4	13	28	4	7	65	66	41
Tapolca 1994	184	4	10	19	4	6	58	78	23
Tapolca 1995	186	2	12	12	2	7	38	70	10
Tapolca 1996	225	4	15	16	1	4	67	72	15
Tapolca 1997	298	3	15	18	1	5	57	79	16
Tapolca 1998	246	3	9	21	2	3	69	81	16
Tapolca 1999	289	4	13	21	1	6	62	68	23

Nach Ländern - Országoként

Land Ország	Szeged 1992	Tab 1993	Tapolca 1994	Tapolca 1995	Tapolca 1996			Tapolca 1997			Tapolca 1998			Tapolca 1999		
	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Teilnehmer résztvevő	Expert oktató	Total összesen	Teilnehmer résztvevő	Expert oktató	Total összesen	Teilnehmer résztvevő	Expert oktató	Total összesen	Teilnehmer résztvevő	Expert oktató	Total összesen
Anglia	1	-	-	-	4	-	4	6	-	6	3	-	3	2	-	2
Ausztrália	1	1	1	1	2	-	2	6	-	6	-	-	-	1	-	1
Ausztria	2	2	2	-	3	1	4	1	1	2	-	-	-	-	1	1
Csehország	-	-	-	-	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Dánia	-	-	-	1	2	-	2	2	-	2	2	-	2	1	-	1
Jugoszlávia	-	-	-	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	1
Kanada	1	1	-	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kína	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lengyel./Poland	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Magyarország	58	53	20	38	41	13	54	103	8	111	74	18	92	83	12	95
Németo./Deutschl	6	-	1	4	7	-	7	6	-	6	6	-	6	3	1	4
Olaszo./Italia	1	1	-	2	2	-	2	5	-	5	-	-	-	-	-	-
Románia	20	14	36	22	49	1	50	41	3	44	45	-	45	54	3	57
Svájc	5	2	2	2	4	-	4	4	1	5	-	1	1	-	1	1
Svédország	-	1	1	4	1	-	1	3	-	3	2	-	2	1	-	1
Szeged	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Szlovákia	23	29	51	21	18	1	19	26	2	28	14	-	14	60	1	61
Szlovénia	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Tab	-	65	-	1	-	-	-	-	-	-	4	-	4	4	-	4
Tapolca	-	-	68	82	70	-	70	72	-	72	75	1	76	41	-	41
Thaiföld	-	1	1	1	1	-	1	1	-	1	-	1	1	1	-	1
Ukrajna	-	1	-	2	3	-	3	3	-	3	-	-	-	14	1	15
USA	3	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3
Összesen	124	178	184	186	209	16	225	280	18	298	225	21	246	268	21	289

1985

1999

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 15 éve számokban

Taglétszám	
fölvéve	213
jelenleg 115 négy világrész	19 országában
Nagyrendezvények	7 országban 29
Előadások	
nagyrendezvényeinken	732
4 világrész 21 országának több mint 200 településén	
további több mint	1000
Előadó szakemberek	743
Hallgatóság	
nagyrendezvényeinken	4719
egyéb rendezvényeinken kb.	6000
Könyvkiadás 27 kötet 33594 példányban	
Könyvterjesztés	
ingyen kapta: nagyrendezvényeink résztvevői (3-400),	
300 könyvtár a Kárpát-medencében és további 70 ország	
156 könyvtára	
Saját források és kiadások	
1985. december 1-1999. június 30	
több mint 100'000 Sfr, mintegy 15 millió forint	
tagdíj nincs	
Egy felszentelt egyesületi zászló	

Elnökség

TORISCHER VERE

UNGARISCH

IN ZÜRICH

INFO

**Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Ungarisch Historischer Verein Zürich**

Sekretariat des Treffens zur Frühgeschichte der Ungarn
Magyar Őstörténeti Találkozók Titkársága
CH-8047 Zürich, Postfach 502
Postscheckkonto: Zürich 80 36214-1
(nur über Post/csak postán)

Präsident/Elnök:
Dr. György J. Csihák
Telefon: 0043/3352/31872

Öffentliche Vorträge
am zweiten Dienstag jeden Monats um 19 Uhr
CH-8047 Zürich, Winterthurerstrasse 135. Telefon: 0041/1/3623303

Gemeinnütziger Verein. Svájci Közérdekű Egyesület

Kapcsolati cím Magyarországon
Dr. Sárkány Kálmánné
H-1053 Budapest, Papnövelde utca 3
Telefon: 0036/1/2667349

Nyilvános előadás
minden hónap utolsó előtti csütörtökjén 17 órakor
H-1051 Budapest, Arany János u. 10. Telefon: 0036/1/3116287

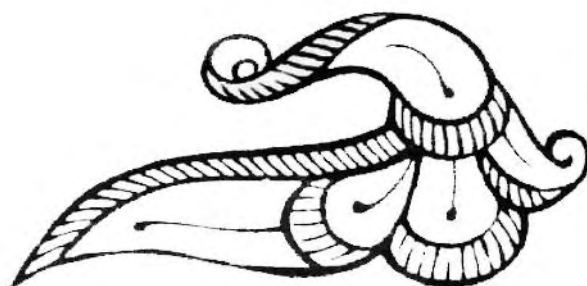
E-mail: polghiv@mail.balatone.hu

Honlap: www.tapolca.hu

E-mail: fhardecs@freemail.c3.hu

Z RICH
MAGYAR
T RT NELMI
EGYES LET

Névmutató

A

Aba Sámuel 111
abar 39, 83, 113, 115, 123, 133
Abarsar 115
Abarui 108, 115, 116
abarus 130
Abdalláh 111
Abel 131
abkázok 142, 153, 156, 170, 171
Abo 137
Abulgaz 9, 47, 52, 66, 90, 161
Abulgázi 26, 37, 40, 47, 48, 49, 52, 53, 63, 64, 90
Abulgazi Bahadur kán 161
Achaemenidák 79, 81
Acsád 133
Adnam Saygun 100
Afganisztán 16, 17, 22, 24, 45, 75, 99
Afrásziáb 75
Afríg 105
Afrígida-kultúra 111
Agathias 27, 114, 123, 126
Agathyas 118, 119
Agvaniaba 123
Ahmed ibn Arabsah 37
akatir 123, 125, 127
akatiro 123, 125
akatzir 123, 125
akkád 16, 19, 20, 21, 68, 70, 71, 74, 83, 122
Akkád Birodalom 12, 19, 20, 21
Al Bakri 153
Al Maszudi 145
Alaca-Hüyük 74
Alaeddin Ata-melik Dsuejini 48
alán 94, 96, 106, 111, 119, 122, 126, 127, 131, 138, 142, 145, 153, 155, 156, 158, 160, 162, 167, 170, 171, 185
Albania 123
al-Bekri 147
Al-Belkhi 123
Albert von Lecoq 43
Alkim 15
al-Makdiszi 75, 105
Alsó-magyar 161
Altaj 25, 37, 40, 56, 66, 68, 72, 75, 96, 102, 123, 129, 136, 145, 184
Altheim 56, 57, 83, 116, 122, 183, 185
Altin tag 38

Altin Tepe 16, 17, 24
alty-artissi ház 162
al-Ubaid 15
Alulim 68
Amiet 15, 24
Ammianus Marcellinus 122, 123, 185
amorita 19, 21
amoriták 12, 19, 21, 74
Amu-Darja 24, 72, 75, 79, 81, 86, 88, 99, 105
Anagaj kagán 138
Anatólia 12, 15, 18, 22, 68, 74
Anau 66, 120
Angyalos-Kulsánok 137
Anna v. Gabain 115
Anonymus 6, 21, 130, 133, 139, 173, 174, 182
Anosirván Chosroes 113, 118
Antiochosz 86
apar 83, 113, 116, 134
aparnoi 83, 113
apasziak 79, 81, 82, 86, 120
apasziások 120
Arad 72
Aral-tó 24, 66, 68, 75, 76, 79, 82, 84, 91, 94, 97, 105, 106, 155
arameus írás 99
Aratta 14, 16, 68
Araxes 14, 74, 123
Ardasír 99
Argun 47
Arnulf 133, 137
Árpád 21, 22, 27, 34, 66, 96, 130, 133, 134, 137, 149, 153, 158, 160, 173, 176, 179, 181, 183, 184, 185, 186
Arsak 82, 89
arszakidák 83
Artaban 99
Artabazosz 81
aszfali szabir 13, 34, 151
asszir 55, 56, 72, 74
Atelkuzu 39, 146, 147
Atil 146, 147
Atilla 39, 91, 106, 123, 125, 126, 127, 131, 140, 151, 175, 182, 183, 184, 185
at-Tabarí 105
attaszi 79
attasziok 79
augal 79

augászi 79
avar 5, 6, 13, 64, 83, 96, 102, 103, 108, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 145, 181, 183, 184, 185, 186, 188
avar-kutugur 119
avarus 130
Avesztá 68, 75, 88, 99, 153

B

Babilon 16, 19, 55, 71, 72, 74
Badiny Jós Ferenc 9
Bag-Ard 115
Baján kagán 5, 96, 129, 186
Bakáth 161
Baktria 72, 74, 81, 83, 89, 91, 96, 97, 99, 105, 114, 120, 122, 175, 183
Balak 137
Balandzsár 140
Balch 99, 105, 106, 107
Bálint Csanád 133
Baráth Tibor 9, 16
Baráthosi Balogh Benedek 24, 41
Barcsu-Arte-Teginig 53
Bartatua 55
Bartók 100
baskir 26, 145, 156, 168
Bátor 52, 86, 91, 92, 93
Batu 156, 157, 178
bedsenák 38
Belár 127
Belenitski A. M. 115
Belisár 116
Bendefy László 6, 66, 120, 129, 138, 141, 142, 171, 172, 173, 181, 184
Berengár 137, 149
besenyő 37, 39, 84, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 154, 158, 162, 173
Besse János 170
Bilge khán 40, 58
Bis-Balik 52
Bizánc 5, 26, 39, 48, 64, 85, 108, 117, 118, 119, 123, 127, 129, 130, 131, 132, 138, 139, 183
Bizánci Birodalom 116, 117, 118, 119, 125, 130, 131, 154
Bobula 11
Bochara 88
Bogát 133
Boghazköj 11, 40, 70, 74

Bokhara 37, 155
 bolgár 5, 26, 27, 34, 53, 122, 123, 125, 126, 127, 139, 140, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 155, 156, 161, 176
 Bopp 54
 Borka 161
 Bosch-Gimpera 57
 Bölcs Leo 27, 34, 37
 Buchára 79, 88, 105, 107, 108
 Buda 44, 45, 176, 180
 Budantszár 155
 Budenz 22, 34, 147
 budizmus 44, 45, 97, 99, 104, 176
 Buka 52, 58, 62, 63, 102
 Buka kán 52, 53, 58, 63, 86, 90, 102
 Bukal-Tegin 52
 Buku khán 40, 49, 52, 58, 62
 Bulcsú 133
 Bulsz 38
 Bultusz 34
 Bumin 102, 129, 138
 Burkesz 38
 Burnaburiás 71

C

Caicin 157
 Cassiodorus 126
 Ceram 72
 chaldeus 72
 Chamdzserd 84
 charri 68
 chionita 122
 Chorenei Mózes 171
 Chorezm 6, 40, 66, 68, 75, 79, 82, 84, 85, 88, 89, 94, 96, 97, 99, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 116, 143 *Lásd még Khorezm*
 Chosroes Anosirván 116, 117
 Chotan 97, 107
 chovar 111
 Chunni 113, 114
 churrita 75
 Churzád 84, 85
 Chuttalán 105
 chvaliszi 111
 chvar 111
 Comentiolos 132
 Constantius 22
 Coster 46
 Crassus 83

Czeplédy 113, 117, 149
 Csang K'ien 88
 Csang-Kien 89
 Csao-Juan-Phing 9, 47, 48, 49, 52, 102
 Csepe Nuján 155
 cserkesz 68, 142, 155, 156, 158, 160, 161, 167, 168, 170
 Csiatura 74
 Csi-Csi 92, 94, 120
 Csingiz khán 48, 49, 53
 Csitki 5, 92, 93, 94, 95, 120, 123
 Csobánczi Elemér 9
 Csőke Sándor 133
 Csörsz-árka 133

D

daha 82, 83
 Dajauku 55
 Dareios Hystaspis 79
 de Valle Aretza Jakab ferences szerzetes 165
 Démétriosz 88
 Dengizikh 126
 Dentumagaria 5, 6, 34, 40, 55, 74, 145, 147, 151, 174
 Derbend 123, 161, 168
 Derbent 140, 151, 153, 155, 161, 167
 derbik 79, 81
 Diglat 55
 digurzik 170
 Dionysius Periegetes 64
 Dizabul 48, 58, 64, 138
 Dorosz 111, 142, 143
 Dselálzáde Musztafa 37
 Dselálzáde Száli 37, 38, 100
 Dsingisz 41, 46, 47
 dsong 24, 90
 Dsuvejni 9, 26, 40, 47, 48, 49, 51, 52, 58, 63
 Dugurr 170
 Dukász Mihály 27, 39
 Dula 127
 Dulo 127, 184
 Dun Huang 9, 41
 Dümmler 136
 Dzeitun 18
 Dzsanasz-kala 89
 Dzsungária 65, 91, 102

E

Eannatum 68
 Eberhard 66
 Eckhardt 22, 147
 ed 130, 133
 edu 133
 edumen 130
 eftalita 5, 13, 85, 96, 105, 110, 113, 118, 120, 122, 123, 145
 Einhard 135, 136, 185
 Ekeret 72
 el-Madzsar 161
 Enmerkar 16
 Ennodius 126
 Érdy Miklós 6, 9, 11, 26
 Eridu 14, 15, 16, 18, 23, 56, 68
 Eridu - Ubaid Műveltség 12
 Erik 135
 Ermi 139
 Eufrátesz 14, 15, 19, 21, 120, 139
 Eukraditész 86
 Eukratidész 89
 Euphrates 14
 Euthydémosz 86, 88
 Evilat 12

F

Färber 22
 fehér hun 113, 116
 fehér kahazar 123
 Fehér Mátyás Jenő 23, 173, 181
 fehér-hunok 109, 122, 153
 Fejér György 151
 Fekete Arno 136, 137
 Fekete Zsigmond 133
 Felső-Magyar 161
 Ferdinand von Richthofen 41
 Fergána 24, 66, 88, 89, 97, 105
 Fettich Nándor 142, 185
 Firdausi 118
 Folyamköz 13, 19, 21, 24, 120, 122, 184
 Fr. Ambrosius Scipio 165
 Franz Hancar 21
 Fridtjof Nansen 171
 Fritz Schachermeyr 21

G

Gali-Tegin 53, 58, 63

Gärber 170
 Gardizi 153
 Gávchore 112
 Gazán 46
 Gazaria 141
 Georgius Monachus 27, 39
 gepida 125, 131
 Getika 125
 Géza 27, 59, 60, 61, 123, 146, 175
 Gibbon 6, 22
 Gilgameš 16
 Gmelin 168, 170
 Goldzieher 22
 Gordasz 26
 Gordon Childe 6, 9, 18, 21, 57
 Götz László 6, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 54, 55, 56, 57, 68, 69, 70, 74, 79, 83, 88, 96, 113, 122, 123, 147, 150, 175
 griffes-indás 149
 Grimm 54
 gróf Széchenyi István 10
 grúz 68, 145
 Gu-balik 52
 Gudamagari 171
 Guda-ur 171
 Gudea 21
 Gudurszun 112
 Gurdézi 27, 147
 guti 12, 16, 19, 20, 21, 55
 Guttenberg 46
 gúz 37, 38, 39, 105
 gvaliori 153
 gvet-szinek 82
 gyémánt sutra 43
 Györfy György 130
 gyula 96, 139, 153

H

Habsburg 8
 Habúr 16
 Hadad 71
 Hádsi Khalfa 37, 38
 Halaf 12, 14, 15, 18
 Hammurabi 16
 Hassuna periódus 12, 23
 Hassuna-műveltség 24
 Hatvani Turkolýi Sámuel 170

Hayasha 72
 Hebdalok 117
 hegyi dsongok 90
 Hehn 54
 Hellasz 81
 Helmold von Bosau 135
 Henning 115
 Heraclios 127, 132
 Herodots 75
 hikszooszok 72
 Hinkmar 39
 Hinkmár 133, 146
 Hippokrates 75
 Hirkania 81
 Hit 15, 45
 hiung-nu 90, 102, 122, 153
 Hiüan-cang 88
 Hoansza 92, 93
 Hódi 153
 Hójen 91
 hokut 91
 Homan 22
 Horthy 8
 Horváth Tibor 184
 Hotel Lux 10
 Hrouda 15
 Hrozny 14
 hui-ho 102
 hu-írás 40, 48, 58
 hujhu 37, 62, 63
 Hunfalvy 26, 34, 126, 127
 hungar 26, 36, 118
 hungnu 48, 58, 62, 63, 64, 102
 Huni 106, 126, 185
 hunnu 62, 64, 102
 Hunor 92, 93, 127, 176
 hunrok 137
 hunruk 137
 Hunsdorfer 22
 hunugur 26, 36, 39, 120, 125, 126, 150, 183, 184
 Huot 15
 hurri 5, 15, 19, 20, 34, 55, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 114, 175, 188
 Hurriya 71
 hu-su 40
 Huviska 97

I

I. Justinianos 118, 119, 139
 Ibbisin 21
 Ibn Batuta 161, 165, 170
 Ibn Fozlán 123
 Ibn Roszteh 27, 37, 147
 Idiglat 55
 idi-kut 52
 Idikut-Sehri 40
 igur 40, 49, 52, 91
 Ilani-Tepe 74
 Ilibok 92
 Ililter 52
 Imaoka Gyuicsiro 8
 ingus 170
 Irnákh 125, 126, 127
 Irnik 127
 Irtis 24, 52, 63, 64, 66, 93, 102, 120, 122, 147
 irun 72
 Isidorus 64, 65
 Isin-larsa 16, 19
 Istemi 102, 135, 138
 Isztrosz 147
 Itil 38, 111, 140, 141, 142, 143

J

Jabgu 96, 102, 154
 Jacobsen 19
 Jajk 36, 96, 146, 147, 151
 jakobita 111
 Jarkend 97
 Jaxartész 82, 167
 Jeniszej 25, 40
 Jenő 149
 Jeretány 158, 160, 161, 162, 163, 168, 171, 181
 Jerney 151
 Joannes Gibelitus 165
 Jóannész Kinnamosz 111
 Johannes Speculi 162, 163
 Jordanis 26, 125, 126, 127, 147
 József király 111, 143
 jugur 40, 58, 136
 Julianus 155, 161
 Julun-Tegin 53, 58, 63, 102
 Justinianus 64, 119, 123, 130, 131, 185
 Justinus 58, 64, 65, 83, 129, 131, 138, 185

Jü 90
Jüan-csao-pi-si 156
jüe-csi 82, 86, 88, 89, 93, 96, 97, 113

K

Kades 72
kaffai Bernát 165
kajd 130, 136
kaji 37, 38
Kál 133
Kalankatvadzi Mózes 123
kálók 72
Káma-Bjelaja 122
Kánaán 70, 71
Kandich 131, 185
kangár 149, 151
Kangha 88, 89, 96
Kangha-Chorezm 96
K'ang-kiü 88, 89, 91, 93, 94, 96, 97
kangli 49, 155, 156
Kaniska 66, 97, 99
Kaniszipor 97
Kao Szien-csi 112
Kao-csang 102
Kara kán 49, 113, 120
Kara-Balgaszun 58, 63
Karakorum 38, 49, 52, 58, 62, 63, 64, 96, 102, 104, 120, 155, 156, 157, 180
Karanovo 18
Kárpát-medence 13, 18, 21, 22, 96, 113, 120, 151, 181, 183, 184, 186, 191, 195
Kásgar 97, 107
Káspi-tó 56, 68, 83, 120, 122, 123, 145, 155
Kaszpi-tenger 34
kasszú 16
Kataj 52
Kaukázus 12, 13, 14, 18, 21, 22, 54, 56, 57, 66, 68, 74, 79, 83, 85, 96, 111, 118, 120, 122, 123, 125, 126, 129, 131, 138, 139, 140, 142, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 176, 181, 183, 184
Kava Haoszrava 75
Kavád 107, 116, 117
kavar 111
Kavkaszk 153
Kazallu 19, 20
kazár 34, 36, 85, 108, 111, 122, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 151, 155, 158
Kej-Káúsz 75

kelanter 157, 168
Kelteminár 112
Kende 38
Kercs 153
Kereb 72
Keret 71
Kes 105
Keskes 72
Kézai Simon 64, 65, 127, 182
khazar 6, 38, 39, 123, 126, 127, 146, 147
Khina 40, 45, 46, 47, 90, 91, 92, 93, 94
khirkhiz 38
Khiva 49
Khorászán 79, 82
khoraszmi 79
Khorenei Mózes 123
Khorezm 5, 6, 9, 13, 21, 40, 66, 72, 75, 76, 79, 81, 84, 86, 88, 89, 100, 105, 112, 115, 120, 123, 154 *Lásd még Chorezm*
Khulien 91
kidaríta 105, 106
kilenc ogur 125
kimak 38, 154
Kimial 125
Kína 24, 36, 41, 43, 44, 45, 47, 52, 61, 66, 68, 82, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 96, 97, 99, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 120, 122, 129, 139, 155, 156, 167, 171, 183, 186, 188, 194
Kin-kun 91, 93
Kin-lian 53, 58
Kiok 91, 93
kirgiz 37, 41, 58, 64, 91, 93, 102, 104, 120, 123, 153, 156, 161, 162
Kis 16, 56
kis-Oszun 93
Kis-Scíthia 126
Kisvadna 72
kiuszu 63
Klapproth 54
Kliszi 158, 165, 166
Kodály 100
Kofén 138, 161
Konstantinus 27, 34, 37, 146, 147
Kosru 107, 108, 113, 116, 117, 118, 125, 138, 142
kotrag 127, 140
kotrager 127
kotrigur 127
kouziger 115

köl-irkin 52
Kőrösi Csoma 9, 23, 26, 36, 188
Kötöny 156, 177, 178, 179
Kramer 12, 68
Kronasser 55, 57
Kubala khán 41
Kubán 64, 96, 122, 123, 125, 126, 127, 142, 143, 145, 146, 153, 155, 158, 173, 184
Kubán-Pontus 21
Kubiláj 180
Kudatku Bilik 104
Kujuk 46
Ku-ki 93
Kuli-takh 53
Kumadzsar 161
kumai magyarok 153, 155, 156, 158, 160, 161, 167, 168, 170, 171, 172, 181
Kuméd 105
kun 37, 38, 39, 96, 130, 133, 155, 156, 157, 162, 177, 178, 179, 180
Kungkhasz 106
Kunimund 131
Kunjerab 96
Kunmagyaria 120
Kuras 55
Kurd 45, 145
Kurt 5, 127, 139, 148, 184
Kurteniz 71
Kurut 127
kusán 5, 66, 83, 85, 86, 88, 89, 96, 97, 99, 100, 105, 106, 107, 113, 115, 117, 120, 123, 145
kusu 62, 63, 90
Kutejba ibn Muszlim 43, 66, 84, 85
Ku-Tekin 52
kutrigur 113, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 125, 126, 127, 130
kuturgur 26, 118, 125, 126, 127, 129, 139, 140, 184
kutziagir 125, 126
kutziagir hun 126
Kuvádiján 105
Kuvan-darja 79, 82, 106
Kuvrát 26, 127, 184
Kuzula Kadphiszész 96
Kül-Tegin 40, 58, 59, 102, 104, 114
kündü 153
Kürt 139, 140, 142
Kwarezm 115
Kyrk-Kyz 112

Kyros 55, 125

Kyrosz 81

L

Lád 133

Lagas 19, 21, 68

Lám 91

langobard 125, 131, 135, 136, 137

Lao-khán 63

Laor-Tekin 52, 63

Las Sang 93

Las-sang 86, 93

László Gyula 6, 7, 149, 169, 175, 184

Laurentius testvér 165

Lazik-ország 117

lázok 142

Lebédia 5, 144, 145, 146

Lengyel-műveltség 22

Leo Grammaticus 39, 127

Leon 147

Levente 149

Limigantes 22

Liu Mau-Tsai 68, 120

Liudprand 39

Liuntin 91

Lloyd 15

Iorchi kolostor 135

Lugalbanda 16

Lugalzaggezi 19, 56

Luidprand 137

Lukácsy Kristóf 123, 151

M

mada 55, 74

Madjir 161

madsarka 38, 39

Madyas 55

madzsar 66, 84, 151, 158, 170, 171

Madzsir 161

Maeotis 26, 64, 76, 123, 125, 126, 127, 146

Mager 161

mágus 72, 114, 115, 116, 117, 118, 153

Magyar Pál 178

Magyar Ügyek 165, 166

magyarbeli magyar királynő 170

magyari népbíró 168

Májmurg 105

Málava 107

Mancasole Tamás 160

Manes 114

Mani 44, 45, 114, 115, 117, 142, 173, 174, 175

manicheizmus 44, 45, 114, 115, 116, 117, 142, 174, 175

Manicsi 151

Manmistusu 20

Maotu 58, 62, 63

Mao-Tun 86, 92, 93

Mar Aba 118

Mar Grigor 117, 118

Marco Polo 41

Mari Amu 115, 116

Marinus Tírius 64

Marinus Tyrius 64

Marjalaki Kiss Lajos 21, 145

Markwart 55

Marquart 88, 105, 107, 111

Martino Russo 165

Marwan 145

Marwueron 15

masszagéták 24, 86

Maszudi 34, 145

Matrika 161

Maurikiosz 64, 138, 140

Mayer 161

Mazdak 107

mazdakita 84, 107, 117

mazdakita mozgalom 107, 108

mazdokizmus 115

McKenzie 6, 69, 70, 71

Méd 55, 72, 83, 114, 155

Medicis Mihály 151

Megnű-taj 63

Megyeri 34

Menander 36, 48, 58, 64, 135, 185

Menandrosz 106, 108

Mengu Timur kán 161

Mengű-tati 52

Merv 37, 66, 86, 106, 120, 122

mervi 86

Mese 72

Mezopotámia 5, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 40, 54, 66, 68, 120

Mihiragula 153

Miklós püspök 162, 165

Minuszinszk 25

Mitanni 5, 68, 70, 71, 72, 74

Mitridates 83

Mode 58, 63

Modo 58, 62, 63

Modso 104

Mogao 41, 43

Mogor 127

mogul 52

Mohammed Hağgi 15

Mohammed Kafur Khán 40

mohen-dzsodaro feliratok 68

Momsen 54

mongol 5, 38, 41, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 58, 62, 63, 65, 92, 99, 106, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 169, 171, 172, 184

Moravcsik 6, 27, 75, 118, 140, 184

Mó-tun 91

Mu-Han 115

Mundigak 16, 24

Muruj al-Dhahab 145

Mutafciev 118

Müller 15, 54

Müller-Karpe 15

N

N. Nadzip 133

nagy geta 82

Nagy Géza 184

nagy jüe-csik 86, 88, 97

Nagy Kálmán 147, 191

Nagy Károly 5, 131, 133, 135, 136, 137, 184, 185

Nagy Sándor 6, 11, 21, 22, 41, 45, 80, 81, 82, 83, 116, 145

Nagy-Magyarország 26, 34, 65

Namazga 24

Namazga Tepe 16, 17, 24

Namiza 133

Naramsin-monda 20

Narr 15

naukerde 84, 145

Nea-Nikomédia 22

Németh Gyula 34, 133, 140

Nestorius 117

Nesztor 36, 39, 45, 46, 47, 111, 117, 118, 119, 140, 142, 180, 181, 182

nesztorianizmus 117

nesztoriánus 45, 46, 111, 117, 118, 119, 142, 180, 181

Nicephoros 132
Nicolaus testvér 162
Nikolai Prejewalsky 41, 43
Nisapur 115
Nordhumbrandi Évkönyvek 135
Notitia Episcopatum 108, 143, 173
Núreddin Mohammed Afi 37, 38, 100
Nyék 149

O

Ob 24, 147
Obadja 111
obor 130
ogorok 113
Ogotáj 156
ogur 93, 122, 125, 138, 149
Ogurda 139, 142, 153
Oguz kán 49, 66, 90, 120
Olad 133
Omargész 81
Ondód 133
Ong 37
Ongi 37
onogor 39
Onogoria 5, 144, 146
onogur-magyarok 140, 153
onugur 36, 64, 127
onuguroi 27
on-ujgur 40, 52, 53, 63, 64, 66, 90, 102, 120
Orbeli István 123
Orchon 114, 115, 121
orchoni türkök 108
Ordu-balik 40
Organ 127
Orkhon 40, 49, 53, 58, 62, 63, 65, 91, 102, 104, 142, 155
Orodes 83
összéték 170
Oszun 91, 93, 94
oszuni 91
Oxus 41, 49, 54, 100, 102, 114, 115
örmény 20, 23, 38, 72, 74, 83, 123, 139, 142, 145, 149, 151, 165, 171, 172, 188
Őrs 133
Ötüken 102, 129

P

Padányi Viktor 6, 9, 34, 40, 55, 74, 145, 149

paikuli felirat 100
Pakisztán 8, 66, 96
Palesztina 12, 15, 18, 69, 70, 72, 74, 180
Pan Cs'ao 97
pannóniai avarok 113, 118, 140
Paraclitos 114
Partatua 55
Parthia 79, 81, 83, 88, 97, 99
pártus 5, 24, 83, 113, 120, 145
Paulin 130
Paulus Diaconus 130, 185
Pejkend 107
Pelliot 43
Péróz 106, 107
Perrot 15
perzsa 9, 22, 23, 34, 36, 41, 47, 50, 55, 79, 81, 82, 83, 99, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 125, 130, 131, 138, 139, 140, 142, 149, 153, 161, 162, 167, 171, 172, 175, 176, 188

Perzsa-öböl 18, 158
Petes 72
Pe-thing 63, 102
Pharnakész 81
phaunok 86
Pippin 135, 136, 137
Pirangusnasp 117
Plano Carpini 111
Plinius 75
Polyainosz 81
Pompeius Trogus 86, 88
Pott 54
Prinz Gyula 161
Priscus 26, 36, 39, 64, 123, 124, 125, 126
Procopius 123, 125, 126, 127, 130
Prokopios 118
Ptolemaiosz 64, 82
Pulgram 55, 57
Pu-ti 88
Puzur-Asszur 71

Q

qun 113, 183, 184

R

Rabban Markos 47
Rabban Szauma 47
Radloff Vilmos 40
Rajnisch-Nagel 22

Ras Samra 70
Rasid 47
Rást 105
Rastiz 137
Ravennai Anonymus 139
ravennai Pentapolis 140
Regino 39, 133, 147, 185
Reke 72
Rémusat 82
Reptila 131
Resideddin 9, 26, 37, 38, 39, 40, 47, 48, 49, 50, 62, 63, 90
Rhode 54
Ríf hegyek 64
Rimus 20
Ross 131
Rubruquis Vilmos 27, 40, 58

S

Sabartoi Asphaloi 13, 35, 68, 96, 149
Sád 64, 102
Sáhnáme 88
Samarra 12, 14, 15, 18
Samele 74
Sandik 119
san-jü 86
Sapan 71
Sa-Po-Lió 115
Sapon 71
Sapur 114
Sargon 16, 19, 20, 21
Sarmatia 123
Sarrukin 19
Sás 105
Sassanida 83, 113, 114, 115, 116, 117, 118
Sáusafar 111, 112
Schlegel 54
Schreder 115
Seos 116
Sesklo 22
Silzibil 138
Simson 131
Sínai Birodalom 37, 38, 58, 62
Sirmium 131
Solák 131
Solta 56, 57
sparnoi 83
Starčevo 18, 22

Starčevo-Körös 22	szubir 14, 19, 55, 68, 74	Tesup 55
Stawiski 25	Szubutáj 155, 156	Thaddeus 160, 162
Stein 43, 46, 47, 66, 114	szumér 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 40, 54, 55, 56, 57, 68, 69, 70, 71, 74, 83, 90, 120, 122, 145, 175, 181	Theophylactos 113, 183, 184
Strommenger 56		Theophylactus 27, 36, 48, 123, 125, 126, 127, 185
Subaru 68	Szupok 91	Thien-San 37, 63, 64
Sukrallah 37, 38, 100	Szurena 86	Thobán sennyő 90, 91
Šulman-Aššaredu 74	Szute 106	Thomsen Vilmos 40
Suppiluliuma 70		Thrasarich 131
Susiana 18	<u>T</u>	Thury József 6, 11, 36, 37, 66, 90, 100, 101, 188
Symeon 135	Tabari 48, 84, 99, 114	Tigris 14, 15, 55, 120
szabir 11, 34, 44, 113, 114, 122, 123, 125, 126, 129, 139, 145, 149	Ta-hia 89	Tik 90
Szaján 25, 102	Taksony 130, 133, 134	Til-folyó 113
Szákala 107	Ta-Lo-Pien Abarui 115	Timotheus pátriárka 142
szakarauka 86	Taman 142, 160, 161	Timur Melik 165
Szakasztán 86	Tamany 143	Timurlenk 145, 165, 167, 168, 170, 171
Szamarkand 37, 44, 45, 46, 88, 91, 93, 105, 155, 160, 165, 167	Tamara császárnő 142, 171	tingling 93, 94, 120
Szandil 125	Tamirisz 81	Ting-Ling 91
szanszkrít 83	Tanais 123, 156	Tiridatész 82
szaragur 39, 64, 123, 125, 126, 127	T'ang-dinasztia 88, 105	Tochárisztán 86, 105, 106, 107, 108
szarih 38	T'ang-dynastia 102	Togarma 36
Szarkel 147	Tangut 52, 58	Tokár 91, 145
Szary-kamys 79	Tannu Ola 49	Toktamis 165, 167, 168, 169
Szatmári István 9	Targit 131	tokuz-ujgur 52, 63, 64, 90, 102, 120
szavir 125, 126	Tárikh-i Dsihánkusa 48	Tola 6, 52, 59, 94
Szederkényy Ferenc 96	Tarim-völgy 113, 114	Tolsztov 6, 9, 15, 24, 40, 66, 68, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 86, 89, 94, 99, 100, 108, 112, 120, 145
Szelenga 11, 52, 53, 58, 62, 63, 65, 102, 104	Tarkán 102, 113	Tonjukuk 102, 104
Szeleukida 82, 86	Tarn 79, 96	Toprak-Kala 77, 100
szeleukidák 45, 82	Tas 149	Tóramána 107
Szemender 140, 143	Taskent 79, 88, 91, 105, 155, 167	Tóth Jenő 96
Szent Jeromos 113	Tassilo 137	Toynbee 6, 173, 176, 181
Szent Korona népe 10	Tatár 38, 52, 53, 58, 63, 126, 155, 158, 162, 163, 167, 168, 176, 177, 178, 179, 180, 181	Transoxania 37
Szeráj 157, 167, 169	Taticsev 171	Transzkaukázia 11, 14, 18, 57, 66, 68, 70, 74, 122
szérek 86	Tegin 102	Trója 22, 181, 182
Szibéria 8, 58, 102, 104	Tehophanes 26	Trubetzkoy 55, 56
szienpi-t'opa 106	Teispes 55	tudun 135, 136
Szijávus 75, 82, 88	Tell Halaf 12, 23	Tugrul 37
Szilvay Gyula 9	Teman 142	T'u-huo-lo 86
Szíría 12, 15, 18, 19, 21, 66, 68, 70, 74, 99, 114, 122, 158, 167, 176	Temudzsin 155	tukiuk 48, 62, 63, 102
Szkitia 64, 126	Tengeri népek 71, 72	Tukratu Buzluk 52
Szkülaksz 147	Tepe Hissar 16	Tukulti-apal-asszur 72
Szogd 9, 24, 43, 81, 82, 88, 99, 105, 107, 108, 113	Tepe Sialk 17	tukurgur 125
Szonkur-Tekin 52	Termatzusz 34	t'ü-küe 102
Sztrabón 79, 82, 83, 86	Termékeny Félhold 14, 15, 16	Tula 53, 58, 62, 63, 65
Szubartu 34, 68, 72, 74	termez 105	tulsó ujgurok 63
	Teseba 55	
	Tesik-kala 111	

Tumen 138
 Tun-huang 97
 Turán 5, 12, 22, 40, 66, 67, 75, 83, 86, 90, 91, 100, 120, 145, 162
 Turang Tepe 16, 17, 24
 Turáni alföld 120
 Turán-Khorezm 21
 Turfán 23, 40, 46, 47, 102, 104, 113, 174, 176
 türk 36, 38, 39, 48, 58, 62, 63, 64, 102, 123, 146, 147, 185
 Turkesztán 5, 9, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 44, 46, 66, 68, 79, 80, 86, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 104, 107, 108, 110, 113, 114, 115, 116, 120, 122, 123, 145, 168
 Turkoly Sámuel 168
 Turxanthész 111
 Tuspa 55
 Türk sád 96, 138
 türkök 38, 39, 44, 108, 109, 113, 116, 120, 129, 138, 139, 140, 142, 153

U

uar 113, 114, 123, 126
 uarchon 113
 ubaid 12, 14, 15, 16, 18, 23
 Udum 71
 Ugarit 70, 71
 ugor 24, 34, 36, 57, 66, 90, 120, 122, 184, 186
 Ugri 36, 39, 140
 ujguel 58, 62
 újguöl 58, 62
 uigur 5, 9, 13, 23, 24, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 58, 62, 63, 64, 66, 90, 91, 99, 102, 104, 113, 120, 122, 133, 145, 174, 188
 ujkhur 62
 Ujur 36, 53
 Umma 19
 ungar 36, 39
 Ungnad 68, 74
 ungroi 27, 39
 unogundur 127
 unugoroi 27
 unugur 26, 36, 39, 53, 64, 66, 125, 127, 146, 184
 Ur 15, 16, 19, 20, 21, 68
 Urál 22, 25, 64, 91, 96, 97, 102, 121, 122, 126, 129, 138, 146, 156
 Urál folyó 34, 37, 39, 64, 123, 125, 140

urartui-hurri 55
 Urcund 134
 Urgencs 75, 88, 111
 Urningirsu 21
 uróg 64, 123
 Uruk 12, 14, 15, 16, 56, 68, 167
 Urumtszi 63
 Uskunluk Tikram 49
 utrigur 118, 119, 123, 126, 130
 uturgur 123, 125, 126, 129, 138, 139, 140, 184
 úz 37, 71, 72, 86, 146
 Uzboj 79
 ürümcsi 52, 102
 üzbég 66, 84, 100, 120, 157, 160, 161

V

Valarses 123
 var 64, 83, 96, 113, 122, 126, 147, 183, 184
 Varachsa 107
 Vardána 105
 várkun 5, 129
 várkunok 102, 113, 118
 Vásgird 105
 Vászudéva 97
 Verecke 9, 22
 Vima Kadphiszész 97
 Volga-Urál 13, 64, 123, 127, 146
 Vorukas-tó 75
 Voynomir 135
 vő- és sógor falvak 133

W

Wang Yuanlu 41, 43
 Wei-si 107
 Weller 22

X

Xenophon 55
 Xerxész 81

Y

Yang-Shao 24

Z

Zab 34
 Zabargán 113, 117, 118
 zabender 113
 Zabergán 96, 118, 119, 125, 184

Zagrosz 12, 15, 18, 20, 68, 70
 Zarathustra 45, 83, 114, 175
 Zarmir 116
 Zemarchos 36, 58, 64, 108, 135
 zerdas-tiaknak 115
 Zijád ibn-Szálih 112
 Zodány 136
 Zoltán 137
 Zopi 74
 Zoroaster 114, 117
 Zuicho 43
 Zsany-darja 79
 zsuan-zsuan 5, 102, 106, 107, 108, 110, 113

